।। पूर्ण परमात्मने नमः।।

श्रीमद्भगवत् गीता

गीता तुझे ज्ञान अमृत

जीव हमारी जाति है, मानव (Mankind) धर्म हमारा।
हिन्दू, मुस्लिम, सिक्ख, ईसाई, धर्म नहीं कोई न्यारा।।

अवश्य पहा

जगतगुरु तत्वदर्शी संत रामपाल जी महाराज
यांचे मंगलमय प्रवचन

एकूण खर्च – 98 रुपये
धर्मार्थ मूल्य – 20 रुपये

लेखक :– संत रामपाल जी महाराज

प्रकाशक :– प्रचार प्रसार समिती तथा सर्व संगत
सतलोक आश्रम, हिसार–टोहाना रोड, बरवाला.
जिल्हा–हिसार (राज्य–हरियाणा) भारत.

मुद्रक :– कबीर प्रिंटर्स
C-117, सैक्टर–3, बवाना इन्डस्ट्रियल ऐरिया, नई दिल्ली.

संपर्क : 8222880541, 8222880542, 8222880543,
8222880544, 8222880545

E-mail: jagatgururampalji@yahoo.com
Visit us at : www.jagatgururampalji.org

विषय सुची

क्रं	विषय	पान संख्या
1.	भूमिका	I-III
2.	दोन शब्द	1
	● मक्का महादेवाचे मंदिर आहे.	7
3.	गीतेचे सत्य सार	9
	● श्री ब्रह्मजी, श्री विष्णुजी तथा श्री शिवजींचे माता-पिता कोण आहेत?	13
4.	शंका समाधान	16
	● गीता मध्ये दोन प्रकारचे ज्ञान आहे	38
	● पाण्डवाद्वारा केला गेलेला यज्ञ	38
	● कोणा-कोणास मिळाला परमात्मा?	49
	● व्रत करणे गीता अनुसार कसे आहे?	52
	● श्राद्ध-पिण्डदान गीता अनुसार कसे आहे?	52
	● श्राद्ध-पिण्डदाना विषयी रुची ऋषी चे मत	52
	● जिन्दा बाबा चे दुसऱ्यांदा अन्तर्ध्यान होणे	58
	● धर्मदासांची अन्य संतांबरोबर ज्ञान चर्चा	60
	● हरण्यकशिपुची कथा	68
	● रावण तसेच भस्मासुर ची कथा	68
	● हरिद्वार मध्ये साधूंची कत्तल	69
	● ऋषि चुणक द्वारा मानधाता च्या विनाशाची कथा	70
	● चौऱ्याऐंशी लाख प्रकारच्या जीवांमध्ये मानवी देह उत्तम आहे	77
	● कथनी व करनी मध्ये अंतर	81
	● धर्मदास जींना सतलोकात घेऊन जाणे	84
	● काय गुरु बदलू शकतो?	86
5.	वेद मंत्रांच्या फोटोकॉपी (प्रमाण सहित)	88
6.	संक्षिप्त सृष्टि रचना	103
	● आपण काल लोकात कसे आलो?	104
	● श्री ब्रह्माजी, श्री विष्णुजी तथा श्री शंकराजींची उत्पती	106
7.	संपूर्ण सृष्टि रचना	111
	● जीवात्मे कालच्या महाभयंकर जाळ्यात कसे फसले?	114
	● श्री ब्रह्माजी, श्री विष्णुजी तथा श्री शंकराजींची उत्पती	118
	● तीन गुण काय आहेत? प्रमाण सहित	119
	● ब्रह्मची (काल) अव्यक्त राहण्याची प्रतिज्ञा	120
	● ब्रह्माचे आपला पिताच्या प्राप्तिसाठी प्रयत्न	122
	● माता (दुर्गा) कडून ब्रह्माला शाप देणे	123

- विष्णुचे आपले पिता प्राप्तीसाठी प्रस्थान आणि मातेचा आशीर्वाद प्राप्त करणे 125
- परब्रह्मच्या सात संख ब्रह्मांडाची स्थापना 131
- पवित्र अथर्ववेदामधील सृष्टिरचनेचे प्रमाण 132
- पवित्र ऋग्वेदामधील सृष्टिरचनेचे प्रमाण 137
- पवित्र श्रीमद् देवी महापुराणाधील सृष्टिरचनेचे प्रमाण 142
- पवित्र शिव महापुराणामधील सृष्टिरचनेचे प्रमाण 144
- पवित्र श्रीमद्भगवत गीतेमधील सृष्टिरचनेचे प्रमाण 144
- पवित्र बायबल, पवित्र कुरान शरीफमधील सृष्टिरचनेचे प्रमाण 147
- पूज्य कबीर परमेश्वर (कविर् देव) जींच्या अमृतवाणीमधील सृष्टिरचनेचे प्रमाण 148
- आदरणीय गरीबदास साहेबजींच्या अमृतवाणीमधील सृष्टिरचनेचे प्रमाण 151
- आदरणीय नानक साहेबजींच्या अमृतवाणीमधील सृष्टिरचनेचे प्रमाण 156
- अन्य संतांद्वारे सृष्टिरचनेची दंतकथा 160

8. ''शास्त्रामध्ये परमात्मा'' 162
   - मांस खाणे बायबलमध्ये निषीद्ध 163
   - हजरत मुहम्मद जी मांस खात नव्हते 167
   - संत जम्भेश्वर महाराज जींचे विचार 167
   - ''परमात्मा साकार आहेत'' हा निष्कर्ष आहे सर्व सद्ग्रंथ तसेच परमात्मा प्राप्त संतांचा 172
   - बिश्नोई धर्माची भक्ती 173
   - सतगुरुंकडुन दीक्षा घेऊन भक्ती करा 173
   - हरि हरियाणा मध्ये येतील 174
9. या पुस्तक ''गीता तुझे ज्ञान अमृत'' शी संबंधित श्रीमद्भगवत् गीतेतील श्लोकांच्या फोटोकॉपी 175

भूमिका

''गीता'' एक पवित्र सत्य ग्रंथ असून अध्यात्म ज्ञान भंडार आहे. यास वर्तमानात हिन्दुच्या ग्रंथ नावाने संबोधले जाते. वास्तविक पवित्र गीता ह विश्वाचा ग्रंथ आहे. याची उत्पत्ती आज सन २०१२ पासून ५५५० (पाच हजार पाचशे पन्नास) वर्षापूर्वी महाभारत युद्धावेळी झाली होती. त्यावेळी कुठलाही धर्म नव्हता. एक सनातन पंथ अर्थात मानव धर्म होता. शब्द खण्ड नव्हता. हे त्या पुण्य आत्मांच्या मस्तिष्क रुपी वॉट्सऐप (WhatsApp) मध्ये पोहचते ज्यांचे नेटवर्क योग्य असते. हे महर्षी व्यासजी (श्री कृष्ण द्वैपायन) यांच्या मस्तिष्क रुपी WhatsApp मध्ये लोड झाले होते. त्यावरून श्री वेद व्यास जीनी पवित्र ''श्री मद्भगवत् गीता'' कागदावर लिहली किंवा ताड़ वृक्षाच्या पानांवर कोरली जी पवित्र गीता आज आपल्याजवळ उपलब्ध आहे. गीता शास्त्रात एकूण १८ (अठरा) अध्याय तसेच ७०० (सातशे) श्लोक आहेत. मी या पवित्र पुस्तकातून आवश्यकता अनुसार विवरण घेऊन ग्रंथ ''गीता तुझे ज्ञान अमृत'' ची रचना केली आहे. जेसे जंगला मध्ये (Forest) औषधी-वनस्पती असतात. वैद्य जंगलातून आवश्यक त्या औषधी-वनस्पती काढुन घेतो. त्यापासून जीवन देणारे औषध बनवितो. जंगल तरी देखील विद्यमान राहते.

अशा प्रकारे ''गीता तुझे ज्ञान अमृत'' पुस्तक एक औषध समजा आणि यास वाचुन ज्ञानाचा घोट पिऊन आपला जरा-मरणाचा रोग नाश करवून घ्यावा.

अध्यात्म ज्ञाना शिवाय मनुष्य जीवन अपूर्ण आहे. जर कुणाकडे अरबो-खरबोची संपत्ती आहे, तरी देखिल त्यास आपल्या जीवनात काही कमी जाणवत असेल. त्याच्या पुर्तीसाठी मनुष्य पर्यटन स्थळांना जातो. त्यावेळी त्यास काही चांगले लागते परंतु त्याने संपूर्ण जीवन चांगले होऊ शकत नाही, ना त्यामुळे आत्मकल्याण होऊ शकत. दोन-तीन दिवसानंतर पुन्हा पूर्वीचीच दिनचर्या सुरु होते. तरी देखिल काही अपूर्णता जाणवते. ती अपूर्णता परमात्माच्या भक्तीची असते. याच्या पूर्ततेसाठी या विश्वातील धार्मिक मानव आपली पारंपारिक साधना करतो. जर त्या साधकाची साधना शास्त्रानुकुल आहे तर लाभ होईल. जर शास्त्रविधीस त्यागून मनमानी आचरण अर्थात मनमानी साधना करत असल्यास ती साधना गीता अध्याय १६ श्लोक २३-२४ अनुसार व्यर्थ आहे. साधकाला ना सुख प्राप्त होते, ना सिद्धी प्राप्त होते, ना परमगती प्राप्त होते अर्थात अशी साधना व्यर्थ आहे. काही श्रद्धाळू कोण्या गुरुकडून दीक्षा घेऊन भक्ती करतात. जर पूर्ण गुरु असतील तर लाभ होईल नाही तर ती साधना देखील व्यर्थ आहे.

आपणास या पुस्तकात ''गीता तुझे ज्ञान अमृत'' माहिती मिळेल कि प्रमाणित शास्त्र कोणते आहे ज्याच्या अनुसार साधना करावी? शास्त्रविधी अनुसार साधना कोणती आहे? ती साधना करण्याची विधी कोणती आहे? कोणत्या महात्माकडून प्राप्त होईल, पूर्ण गुरुची काय ओळख आहे?, ते देखिल याच पुस्तकात वाचाल.

हे पुस्तक विश्वातील मानवांना एक करेल जे धर्मामध्ये वाटुन आपसांत संघर्ष करून मरत आहेत. गीता शास्त्र कुठल्याही विशेष धर्मासाठी नाही. हा तर मानव कल्याणासाठी त्यावेळी दिला गेला ज्या वेळेस कुठलाही धर्म नव्हता, केवळ ''मानव'' धर्म होता. माझे ब्रिद वाक्य आहे :-

जीव हमारी जाति है, मानव (**Mankind**) धर्म हमारा।
हिन्दु, मुस्लिम, सिक्ख, ईसाई, धर्म नहीं कोई न्यारा।।

जसे बाबा नानक जींचा जन्म पवित्र हिन्दू धर्मात श्री कालूराम मेहतांच्या घरी खत्री (अरोड़ा) कुळात झाला होता. श्री ब्रजलाल पांडे यांजकडून श्री नानक देव जीनी गीतेचे ज्ञान समजुन घेतले आणि त्यांच्याद्वारे सांगितलेली भक्ती करत होते. श्री विष्णु तसेच श्री शंकर जींची पूजा करत होते. हिन्दू धर्मात वर्तमानात चालू असलेल्या अन्य सर्व देवांची भक्ती करत होते. श्री नानकजी सुल्तानपूर शहरात तेथील नवाबांकडे मोदीखान्यात नोकरी करत होते. शहराच्या अर्धा-एक कि.मी. अंतरावर बेई नदी वाहत होती. श्री नानक देव साहेबजी दररोज त्या नदीत स्नानासाठी जात होते. परमात्मा चांगल्या आत्म्यांना जे दृढ भक्त असतात, त्यांना भेटतात. अधिक प्रमाण आपणास याच पुस्तकात वाचाल. त्याच विधान अनुसार परमात्मा श्री नानक देव साहेब जींना भेटले. त्यांना तत्वज्ञान सांगितले. शास्त्रानुकुल सत्य साधनेबद्दल ज्ञान दिले. श्री नानक देव जींच्या समाधानासाठी त्यांना आपल्यासोबत वर आपल्या शाश्वत् स्थानी अर्थात सच्चखण्डामध्ये घेऊन गेले. सर्व ब्रह्माण्डांचे भ्रमण करवून यथार्थ भक्तीविधी सांगून ''सनातन भक्ति'' पुनः स्थापित करण्याचा आदेश दिला. तीन दिवसांनतर श्री नानक जींना पुन्हा जमिनीवर सोडले. त्यानंतर श्री नानक जींनी हिन्दू धर्मात चाललेले मनमानी आचरण बंद करून गीता (सप्तश्लोकी गीता) शास्त्रानुसार साधनेचा प्रचार करून यथार्थ भक्तीचा प्रचार केला.

परमात्मा ची सत्य साधना करण्यासाठी सर्वप्रथम ''गुरु'' असणे अत्यंत आवश्यक आहे. याचे पालन करत असताना श्री नानक जींनी ''शिष्य'' बनविणे सुरु केले, स्वत: गुरुपदी विराजमान होते. श्री नानक जींच्या शिष्यांना (पंजाबी भाषेत) सिक्ख म्हणतात. ज्या कारणामुळे त्यांची एक वेगळी ओळख निर्माण झाली आणि आता वर्तमानात त्या अनुयायींच्या समूहाने धर्माचे रूप घेतले. हिन्दू तसेच सिक्ख धर्माच्या नावावर आपसात लढून मरतात, हि विवेकाची कमी आहे.

विवेचन :- भक्ती कोणतीही करा, त्यास गुरु बनविणे आवश्यक आहे. गुरु देखिल वक्त गुरू असावेत जे स्वत: आपल्या मुख कमलातुन तत्वज्ञान तसेच साधना विधी सांगतील. गुरु हे शरीराचे नाव नाही. त्या शरीरात जो आत्मा आहे, तो गुरु आहे. शरीर पाच तत्वाचे असो अथवा इलैक्ट्रोनिक (Video) चे असो, त्यास वक्त गुरू म्हणविले जाते. हिन्दू मध्ये जास्त जण गुरु शिवाय आपली परंपरागत साधना करत असतात. त्याच बिघडलेल्या रुपास श्री नानक जींनी परमात्मा कडुन प्राप्त ज्ञानाने सुरळीत केले होते. वर्तमानात सिक्खा मध्ये देखील (वक्त गुरू) वेळेनुसार गुरूचा अभाव आहे. जसे सूक्ष्म वेदात वर्णीत आहे. (सूक्ष्म वेद काय आहे, आपण याच पुस्तकात जाणून घ्या) की :-

राम-कृष्ण से कौन बड़ा, उन्होंने ने भी गुरू कीन्ह।
तीन लोक के वे धनी, गुरू आगे आधीन।।

भावार्थ :- जो हिन्दू श्रद्धाळू गुरु विना मनमानी आचरण करतात, त्यांना म्हटले आहे कि आपण श्री राम तसेच श्री कृष्ण जींहून मोठा तर कोणालाच मानत नाही. ते तीन लोकाचे धनी अर्थात मालक असून सुद्धा गुरु धारण करुन भक्ती करत होते तसेच आप-आपल्या गुरूंच्या चरणी दण्डवत् प्रणाम करीत असत. {श्री रामचन्द्र जींचे गुरु जी ऋषि वशिष्ठ जी होते

तसेच श्री कृष्ण चन्द्र जींचे गुरु जी ऋषि दुर्वासा होते. संदीपनी ऋषि तर अक्षर ज्ञान करवणारे अध्यापक होते. ऋषि दुर्वासा श्री कृष्णजींचे अध्यात्मिक गुरु होते.} तर तुमची काय कथा, आपण विना गुरुंची भक्ती करून कल्याण करू इच्छिता. सूक्ष्मवेदात पुन्हा म्हटले आहे :-

कबीर, गुरू बिन माला फेरते, गुरू बिन देते दान।
गुरू बिन दोनों निष्फल हैं, भावें पूछो वेद पुराण।।

याच पुस्तकात आपल्याया अजून काही भक्ती चे गुरू मिळतील तसेच यथार्थ अध्यात्म ज्ञान व साधनेबद्दल माहिती मिळेल. मला आशा आहे कि हे पुस्तक मानव कल्याण करेल. माझी परमेश्वराला विनंती आहे कि हे परमात्मा! मुझ दासाच्या या प्रयत्नांना सफल करा. सर्व प्राणी आपलीच मुले आहेत, आपलाच आत्मा आहेत. त्यांना यथार्थ भक्ति मार्ग समजण्यात यावा आणि संपूर्ण मानव आपले जीवन धन्य करोत. विश्वामध्ये शांती होवो.

''सत्य साहिब''

दिनांक - ०८-०९-२०१२

लेखक
संत रामपाल दास महाराज
सतलोक आश्रम बरवाला, हरियाणा (भारत).

दोन शब्द

जीव हमारी जाति है, मानव धर्म हमारा ।
हिन्दू, मुस्लिम, सिक्ख, ईसाई, धर्म नहीं कोई न्यारा ।।

श्री मद्‌भगवत गीताचे ज्ञान ज्यावेळी (सन् २०१२ पूर्वी जवळपास ५५५० वर्षे) बोलले गेले, त्यावेळी कोणताही धर्म अस्तित्वात नव्हता. हिन्दू धर्म म्हणजेच आदि शंकर ाचार्याद्वारा चालवलेली पाच देवतांच्या उपासनेला स्वीकारणाऱ्याना हिन्दू म्हटले जाऊ लागले. (वास्तविक हा सनातन पंथ आहे जो लाखो वर्षापासून चालत आलेला आहे.) त्याची (हिन्दू धर्माची) स्थापना आदि (प्रथम) शंकर ाचार्या नी सन् २०१२ च्या २५०० वर्ष अगोदर केली होती. आदि शंकर ाचार्यांचा जन्म ईसा मसीह च्या ५०८ वर्ष पूर्वी झाला होता. आयुष्याच्या आठव्या वर्षी त्यांना उपनिषदांचे ज्ञान झाले. वयाच्या १६ वर्षी आदि शंकर ाचार्यांनी गुफेत रहात असलेल्या एका विरक्त साधुकडून दीक्षा घेतली जे गुफेतच राहत होते. अनेक-अनेक दिवस बाहेर येत नसत. त्या महात्म्याने आदि आदि शंकर ाचार्यांना सांगितले कि ''जीव हाच ब्रह्म आहे'' (अयम् आत्मा ब्रह्म) व हाच पाठ शिकविला तसेच चारही वेदांमध्मे याचे प्रमाण दाखविले लोकांनी आदि शंकर ाचार्यांना विचारले जर जीव हाच ब्रह्म आहे तर मग पुजेची आवश्यकता काय? तुम्ही देखिल ब्रह्म व मी देखील ब्रह्म (ब्रह्म चा अर्थ परमात्मा) या प्रश्नाने आदि शंकर ाचार्य गोंधळून गेले. आपल्या विवेकबुद्धीने त्यांनी श्री विष्णु आणि श्री शंकर ाची भक्ति करायला सांगितली.

मग पाच देवतांची भक्ति उपासना करण्याचे विधान केले - १. श्री ब्रह्मा जी २. श्री विष्णु जी ३. श्री शिव जी ४. श्री देवी जी ५. श्री गणेश जी. परंतु मूळ रुपात तमोगुणी श्री शंकर जींनाच इष्टरुपी मानले. हे विधान आदि शंकर ाचार्यांजींनी वयाच्या २० व्या वर्षी केले. अर्थात इसवी सनापूर्वी ४८८ वर्षे हिन्दू धर्माची स्थापना केली होती. धर्मप्रसारार्थ पूर्ण भारत वर्षात चारही दिशांना एक-एक शंकर मठाची स्थापना केली. आदि शंकराचार्यांजींनी १. पर्वतीय प्रदेशातील जनतेमध्ये धर्मवृधीसाठी गिरी साधु बनविले. २. गावोगावी जाऊन धर्मप्रसाराचे काम करणाऱ्यांना पुरी साधु बनविले. ३. विरकत राहून जनतेला प्रभावित करून आपल्या बरोबर ठेवणारे संन्यासी साधु नेमले. ४. जंगलामध्ये राहणाऱ्या जनतेला सोबत ठेवणारे वानप्रस्थी साधु नेमले. वेद (ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद आणि अथर्ववेद) तसेच गीता व पुराण, उपनिषदांनाच सत्यज्ञान युक्त पुस्तक मानत आलेले आहेत आणि आजही हिन्दू धर्माचे श्रद्धाळू याच धर्मग्रंथाना सत्य मानतात. अशा प्रकारे हिन्दू धर्माची स्थापना ईसा च्या ४८८ वर्षेपूर्वी (सन् २०१२ पूर्वी २५०० वर्षे) झाली होती. आदि शंकराचार्यांची वयाच्या ३२ व्या वर्षी असाध्य रोगामुळे शरीर त्यागून भगवान शंकर जींच्या लोकांत गेले कारण ते श्री शंकर जींचे उपासक होते, या धर्मस्थापनेसाठी त्याच शंकर लोकांतून ते आले असे मानले जाते. यावेळी बौद्ध धर्मप्रसार अत्यंत वेगात पसरत होता. त्यास त्यांनी भारतात तो प्रसार थांबविला होता. जर बौद्ध धर्म प्रसार वाढला असता तर भारतीय लोक देखील चीन प्रमाणे नास्तिक झाले असते.

२. ईसाई धर्माची स्थापना :- श्री ईसा मसिहांद्वारे ईसाई धर्माची स्थापना झाली. ईसा जेव्हा ३३ वर्षाचे होते, त्यांच्या विरोधी धर्मगुरूंनी गवर्नरवर दबाव आणून त्यांना क्रॉसवर खिळ्यांनी ठोकून मारले होते.

ज्यांनी गीता आणि वेदांचे ज्ञान दिले त्याच प्रभुंनी ''इंजिल'' नामक ग्रंथ देऊन ईसा

र्जीना दिले. ''इंजिल'' ग्रंथात वेगळे असे ज्ञान नाही कारण आध्मात्मिक ज्ञान तर त्यापूर्वीच गीता, वेदांमध्ये सांगण्यात आले होते. ते कोणत्याही एका विशीष्ट धर्मासाठी नाही. ते गीता तसेच वेद ज्ञान हे संपूर्ण मानवासाठी आहे. ईसाजीं नंतर जवळपास ६०० वर्षा नंतर हजरत मुहम्मदजींनी इस्लाम धर्म स्थापन केला. मुहम्मदांना पवित्र ''कुर्आन् शरीफ'' ग्रंथ त्याच ब्रह्म ने दिला होता. यातही भक्तिविधी संपूर्ण नाही, सांकेतिक आहे कारण भक्ति चे ज्ञान वेदांमध्ये, गीतामध्ये दिलेले आहे. म्हणून कुर्आन् शरीफ ग्रन्थ मध्ये पुन्हा देणे अनिवार्य नव्हते. जसे गीता अध्याय ४ श्लोक ३४ मध्मे, यजुर्वेद अध्याय ४० मंत्र १० मध्ये म्हटले आहे कि पूर्ण परमात्मा ज्यांनी सर्व सृष्टि ची रचना केली आहे. त्याच्याविषयी कोणत्या तरी तत्वदर्शी संतालाच विचारावे, ते ठीक-ठीक ज्ञान तसेच भक्तिविधी सांगतील. ज्या संताला पूर्ण परमात्माबद्दल ज्ञान आहे त्यांनाच सत्यसाधना सुद्धा माहित आहे.

बाईबल ग्रंथातील ज्ञान सुद्धा गीता ज्ञान दात्यानेच दिलेले आहे, (बाईबल ग्रंथ तीन पुस्तकांचा संग्रह आहे - १. जबूर, २. तौरत, ३. इंजिल) बाईबल ग्रंथाच्या प्रारंभीच्या ग्रंथामध्ये लिहिलेले आहे कि परमेश्वराने मनुष्यांना आपल्या प्रमाणेच अर्थात स्वरूपाप्रमाणेच निर्माण केले आहे, नर-नारी करुन उत्पत्ति केली आहे. सहा दिवसात सृष्टि ची रचना करून परमेश्वराने ७ व्या दिवशी विश्राम केला.

कुर्आन् शरीफ :- कुर्आन् शरीफ ग्रंथातील सूरति फुर्कानी नं. २५ आयत नं. ५२ ते ५९ मध्ये वर्णीत आहे कि कबीर अल्लाह ने सहा दिवसात सृष्टि रचली, नंतर उंच आकाशामध्ये तख्त (सिंहासनावर) विराजमान झाले. त्या परमेश्वराबद्दल इत्यंभूत माहिती कोण्या बाहखबर अर्थात तत्वदर्शी संतास विचार. कुर्आन् मधील लेखावरून स्पष्ट होते कि कुर्आन् शरीफ चे ज्ञान देणारा सुद्धा त्या पूर्ण परमात्मा अर्थात अल्लाहु अकबर (अल्लाह कबीर) यांच्या विषयी पूर्ण ज्ञान ठेवत नाही.

कुर्आन् शरीफ ची सूरति ४२ ची प्रथम आयत मध्ये त्या तिन्ही मंत्राचे सांकेतिक ज्ञान आहे जे गीता अध्याय १७ श्लोक २३ मध्ये आहे. म्हटले आहे की ब्रह्मण: अर्थात सच्चिदानन्द घन ब्रह्म च्या भक्ति चे ''ॐ-तत्-सत्'' तीन नामाचे स्मरण करा.

कुर्आन् शरीफ मध्ये सूरति ४२ च्या पहिल्या आयत मध्ये याच मंत्राला सांकेतिक अशा प्रकारे म्हटले आहे :- ''ऐन्-सीन्-कॉफ''

''ऐन्'' मराठीतील ''अ'' अक्षराचा संकेत हा ओम् कडे होतो. ऐन् चा भावार्थ ओम् आहे, सीन् = स अर्थात गीता अध्याय १७ श्लोक २३ मध्ये दुसरा तत् मंत्र आहे, त्याचा वास्तविक जो मंत्र आहे, त्याचे पहिले अक्षर ''स'' आहे, हेच ओम् + सीन् किंवा तत् मिळून दोन अक्षरी सतनामाचा मंत्र बनत आहे आणि कुर्आन् शरीफ मध्ये जो तिसरा मंत्र ''काफ'' = ''क'' आहे जे गीता अध्याय १७ श्लोक २३ मध्ये लिखित तीन नामांमध्ये शेवटचा ''सत्'' मंत्र आहे. (जसे गुरु मुखी मध्ये क ला कका, ख ला खखा तसेच ग ला गगा, ऊ ला उडा, ई ला इडा म्हटले तसेच लिहिले जाते. त्याचप्रमाणे कुरान मध्ये अ,स,क लिहीले आहे.)

''सत्'' मंत्र सांकेतिक आहे परन्तु वास्तविक जे नाम आहे, त्याचे प्रथम अक्षर ''क'' आहे, (तो ''करीम'' मंत्र आहे) ज्याला सारनाम देखील म्हणतात. ज्या भक्तांना माझ्याकडून (संत रामपाल दास) कडून तीन मंत्राचा उपदेश प्राप्त झाला आहे, ते या दोन सांकेतिक मंत्राच्या वास्तविक नामांबद्दल जाणतात.

''सर्व ग्रंथामध्ये काही समानता''

बाईबलमध्ये उत्पत्ति ग्रंथात हे देखील म्हटले आहे कि ''जेव्हा आदम जी तसेच त्यांच्या धर्मपत्नी 'हव्वा' यांनी वाटिकेतील झाडांवरील फळे खाल्ली तेव्हा त्यांना बरे-वाईटाचे ज्ञान झाले. संध्याकाळी प्रभु वाटिकेमध्ये सैर करण्यासाठी आले तेव्हा त्यांना समजले की आदम तसेच हव्वा यांनी बऱ्या-वाईटाचे ज्ञान देणाऱ्या झाडाची फळे खाल्ली आहे तेव्हा प्रभु ने म्हणाले ''बरे-वाईटांचे'' ज्ञान झाल्यामुळे आदम तसेच त्याची पत्नी आमच्या समान झाले आहेत. असे न व्हावे कि त्यांनी त्या झाडावरील फळे खातील की जे अमर करतात आणि ते अमर होतील. म्हणुनच आदमजी तसेच त्यांची पत्नी यांना स्वर्गातील वाटीकेतुन काढुन पृथ्वीवर सोडले.'' (लेख समाप्त)

विवेचन :- यावरुन हे सिद्ध होते की ''प्रभु एकापेक्षा अनेक आहेत'' कारण प्रभुंनी वर सांगीतले त्यांना बरे-वाईटाचे ज्ञान प्राप्त झाल्यामुळे ते आमच्याप्रमाणे एक समान झाले आहेत. मग बाईबल ग्रंथात म्हटले आहे कि ''अब्राहिम'' मामरे च्या वृक्षाखाली बसला होता. त्याला तीन प्रभु दिसले, त्यांना भोजन करविले, दंडवत प्रणाम करुन आर्शिवाद घेतला. यावरुन हे सिद्ध झाले कि बाईबल मध्ये तीन प्रभु मानले आहेत.

मुसलमान धर्मामध्ये ''चार यारी'' मानले गेले आहेत जे बालक रुपात राहतात, सूक्ष्म वेद अर्थात तत्वज्ञानात म्हटले आहे की :-

वही सनक सनन्दना, वही चार यारी। तत्वज्ञान जाने बिना, बिगड़ी बात सारी।।

भावार्थ :- हिन्दू धर्मात जे सनक, सनन्दन, सनातन तसेच संतकुमार बाल रुपात राहतात, ते ब्रह्मा जींचे मानसपुत्र आहेत. मुसलमान धर्मात त्यांनाच ''चार यारी'', चार बालक मित्र म्हणतात.

मग सूक्ष्म वेदांत म्हटले आहे की :-

वही मोहम्म्द वही महादेव, वही आदम वही ब्रह्मा।
दास गरीब दूसरा कोई नहीं, देख आपने घरमा।।

भावार्थ :- मुसलमान धर्माचे प्रवर्तक हजरत मुहम्मद जी भगवान शिव च्या लोकांमधुन आले, पुण्यकर्मी आत्मा होते जे एका गुफे मध्ये बसुन परंपरागत साधना करीत असत. शिव जींचा एक गण जो अकरा रुद्रांमधील एक आहे, तो मुहम्म्दजींना त्या गुफेत भेटला. त्यांच्याच भाषेत (अरबी भाषा) काल प्रभुंचा अर्थात ब्रह्म चा संदेश ऐकविला. त्याच रुद्राला मुसलमान जबरिल फरिस्ता म्हणतात जो नेक फरिस्ता मानला जातो.

भावार्थ आहे कि हजरत मुहम्म्द सुद्धा शिव जींचे पुत्र आहेत. मुसलमान धर्माचे जे पवित्र तिर्थ स्थळ ''काबा'' आहे, त्यात भगवान शंकराच्या लिंगाच्या आकाराचा दगड आहे, त्याला मुसलमान भाविक सिजदा म्हणजेच प्रणाम करतात.

२. आदम बाबा :- पुराणांमध्ये तसेच जैन धर्मग्रंथात एक प्रसंग आहे तो असा आहे:- ऋषभदेव जी राजा नाभिराजांचे पुत्र होते. नाभिराज जी अयोध्येचे राजा होते. ऋषभदेव जींना शंभर पुत्र तसेच एक कन्या होती. एक दिवस परमेश्वर एका संत रुपामध्ये ऋषभदेव जींना भेटले, त्यांना भक्ति करण्याची प्रेरणा दिली, ज्ञान दिले कि मानवी जीवनात शास्त्राविधी अनुसार साधना केली नाही तर मानव जीवन व्यर्थ जाते. वर्तमानात मानवाला जे काही प्राप्त आहे ते पुर्व जन्म-जन्मातरात केलेल्या पाप तसेच पुण्यांचे फळ आहे. आपण राजा

बनला आहात ते पुर्वजन्मांचे शुभ कर्मफळ आहे. जर आज वर्तमानात भक्ति केली नाही तर आपण भक्ति–शक्तिहीन तसेच पुण्यहीन होऊन नरकात पडाल तसेच अन्य प्राण्यांच्या शरीरांमध्ये कष्ट भोगाल. (जसे वर्तमानमध्ये इन्वर्टरची बॅटरी चार्ज करुन ठेवली आहे आणि चार्जर काढुन ठेवला आहे. तरी देखिल ती बॅटरी काम करते आहे, इन्वर्टरवर पंखा देखिल चालु आहे, बल्ब–ट्युब देखिल चालु आहेत. जर चार्जरला पुन्हा लावुन चार्ज केली नाही तर काही वेळातच इन्वर्टर काम करणे सोडुन देईल, ना पंखा चालेल, ना बल्ब, ना ट्युब चालेल. याच प्रकारे मानवी शरीर एक इन्वर्टर आहे. शास्त्र अनुकूल भक्ति चार्जर (Charger) आहे, परमात्म्याच्या शक्तिने मानव पुन्हा चार्ज होतो अर्थातच भक्तिच्या शक्तिचा धनी तसेच पुण्यवान होतो.

हे ज्ञान त्या ऋषि रुपात प्रकटलेल्या परमात्म्याच्या श्री मुखकमलातुन ऐकल्यावर ऋषभदेवजींनी भक्ति करण्याचा ठाम निश्चय केला. ऋषभदेवजींनी ऋषिजींचे नाव जाणण्याचा प्रयत्न केला तेव्हा ऋषिजींनी आपले नाव ''कवि देव'' अर्थात ''कविर्देव'' सांगितले. तसेच मीच स्वयं पूर्ण परमात्मा आहे असेच म्हणाले. चारही वेदांत माझे नाव ''कविर्देव'' लिखीत आहे, मीच परम अक्षर ब्रह्म आहे.

सूक्ष्मवेदांत लिहिले आहे की :–

ऋषभ देव के आइया, कबी नामे करतार।
नौ योगेश्वर को समझाइया, जनक विदेह उद्धार।।

भावार्थ :– ऋषभदेवांना ''कबी'' नावाने परमात्मा भेटले, त्यांनी भक्तिची प्रेरणा दिली. त्याच परमात्म्याने नऊ योगेश्वर तसेच जनक राजा यांस समजाऊन त्यांच्या उद्धारासाठी भक्ति करण्यासाठी प्रोत्साहीत केले. कविर्देव ऋषिच प्रभु आहेत ही गोष्ट ऋषभदेवजींना रुचली नाही परंतु भक्ति करण्याचा दृढ संकल्प त्यांनी केला. एका तपस्वी ऋषिंकडुन दिक्षा घेऊन ओम् (ॐ) नामाचा जप तसेच हठयोग केला. ऋषभदेवांचा जेष्ठपुत्र ''भरत'' होता, भरत चा पुत्र मारिचि होता होता. ऋषभदेवानी यापुर्वी एक वर्ष निराहार राहुन तप केले. पुन्हा एक हजार वर्ष घोर तप केले. तपस्या संपल्यावर आपला नातु अर्थात भरत चा पुत्र मारीचिला प्रथम धर्मदेशन (दीक्षा) दिली. हा मारीचिचा आत्मा २४ वे तिर्थकार महाबीर जैन जी झाले होते. ऋषभदेवजींनी जैन धर्म कधी नाही चालविला, तर श्री महाबीर जैन हे यांपासुन चालु झाला तसे श्री महाबीर जैनजींनी कोणत्याही धर्माची स्थापना केली नाही. केवळ आपले अनुभव आपल्या अनुयायींना सांगितले होते. हा एक भक्ति करणाऱ्यांचा भक्त समुदाय आहे. ऋषभदेवजी ''ओम्'' नावाचा मंत्रजाप ओंकार बोलुन करत होते. त्यासच वर्तमानात अपभ्रंश करुन ''णोंकार'' मंत्र जैनी म्हणतात, त्याचाच जाप करतात, त्यालाच ओंकार तसेच ॐ सुद्धा म्हटले जाते.

आपण आपल्या प्रसंगावर येऊ या. जैन धर्म ग्रंथात तसेच जैन धर्माच्या अनुयायांनी लिखीत पुस्तक ''आओ जैन धर्म को जानें'' यामध्ये लिखीले आहे कि ऋषभदेवजी (जैनी त्यांनाच आदिनाथ म्हणतात) यांचा जीव बाबा आदमच्या रुपात जन्मला होता. आता त्याच सूक्ष्म वेद वाणीचा सरलार्थ करतो आहे :–

वही मुहम्मद वही महादेव, वही आदम वही ब्रह्मा।
दास गरीब दूसरा कोई नहीं, देख आपने घरमा।।

बाबा आदम जी भगवान ब्रह्मा च्या लोकांतुन आले होते कारण मानवजन्मात केलेल्या साधनेप्रमाणे तो प्राणी भक्तिनुसार वरील तीनही देवतांच्या लोकांत आलटुन–पालटुन जातो,

आपली पुण्य क्षीण झाल्यावर पृथ्वीवर पुन्हा संस्कारवश जन्म घेतो.

संत गरीब दास जींना (गाव–छुडानी, जिल्हा–झज्जर, हरियाणा प्रांत वाले) स्वत: तेच परमात्मा भेटले होते जे ऋषभदेवांना भेटले होते. संत गरीब दास जींनी परमेश्वरा बरोबर वर जाऊन आपल्या डोळ्यांनी सर्व व्यवस्था पाहिली होती मग सांगीतले की आदमजी ब्रह्मा जींच्या लोकांतुन आले होते, ब्रह्माचे अवतार होते मुहम्मदजी तमगुण शिव जींचे अवतार असतात. प्रिय वाचकांनो! अवतार दोन प्रकारचे असतात, १. स्वत: प्रभु अवतार घेतात जसे श्री राम, श्री कृष्ण इत्यादींच्या रुपात स्वत: श्री विष्णु जी अवतार धारण करुन आले होते. परंतु कपिल ऋषि जी, परशुराम जींना देखील श्री विष्णु जींच्या अवतारांमध्ये गणले जाते. ते स्वत: विष्णु जी नव्हते, विष्णु लोकातुन आलेले देवात्मा होते. त्यांच्या जवळ विष्णु जींची काही शक्ति होती कारण ते त्यांच्याद्वारा पाठवलेले होते. याच प्रकारे हजरत मुहम्मदजी श्री शिव जींच्या (लोकांतुन आलेले देव आत्मा) अवतार होते तसेच बाबा आदमजी श्री ब्रह्मा जींचे (लोकांतुन आलेले देव आत्मा) अवतार होते. त्याचप्रमाणे ईसा मसीह जी श्री विष्णु जींचे (लोकांतुन आलेले देव आत्मा) अवतार होते. ईसाई श्रद्धाळु सुद्धा ईसाजींना प्रभुचे पुत्र मानतात, प्रभु नाही.

संत गरीब दास जींनी म्हटले आही की जर आपणांस माझ्या गोष्टीवर विश्वास बसत नसेल तर माझ्याद्वारे सांगितलेल्या शास्त्रविधी अनुसार भक्तिसाधना करुन आपल्या स्वगृही अर्थात आपल्या मानव शरीरात स्वत:च्या डोळ्यांनी पाहा.

भावार्थ आहे :– सर्व धर्मिय मनुष्यांची शरीररचना एक सारखी आहे. तत्वज्ञानाच्या अभावी आपण धर्मांमध्ये वाटले गेलो. संत गरीब दास जींनी सांगितले आहे कि परमेश्वराने मानवी शरीरात भिन्न–भिन्न अवयव बनवले आहेत, पाठीचा कणा अर्थात **Back Bone (Spine)** च्या आतील बाजुस (मानेपर्यंत) पाच कमल चक्र बनली आहेत. कृपया हे चित्र पहा:–

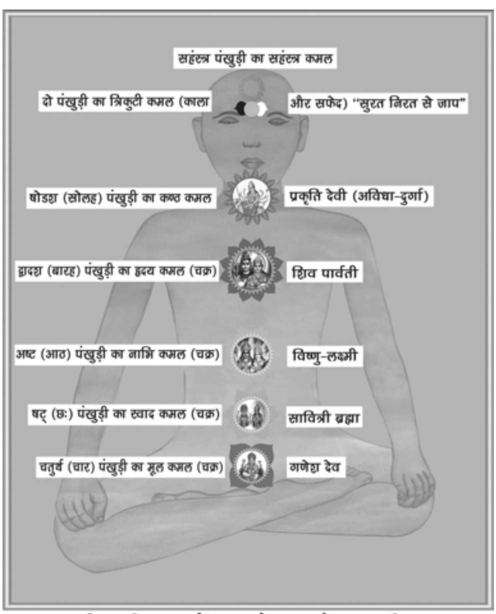

शरीर (पिण्ड) में कमलों (चक्रों) का चित्र

१. मुल चक्र :– हे पाठीच्या कण्याच्या (मणक्याच्या) शेवटच्या टोका च्या एक इंचवर गुदद्वाराजवळ आहे. याची देवता श्री गणेश आहे. या कमळाच्या चार पाकळ्या आहेत.

२. स्वाद चक्र :– हे मुळ कमळाच्या दोन इंच वर पाठीच्या (मणक्याच्या) कण्याच्या आतील बाजुस चिकटलेले आहे. याची देवता श्री ब्रह्मा जी तसेच त्यांची धर्मपत्नी सावित्री जी आहे. या कमळाच्या सहा पाकळ्या आहेत.

३. नाभि कमल चक्र :– हे नाभिच्या समोर त्याच पाठीच्या कण्याला चिकटलेले आहे. याची देवता श्री विष्णु जी तसेच त्यांची धर्मपत्नी लक्ष्मी जी आहे. या कमळाच्या ८ पाकळ्या आहेत.

४. ह्रदय कमल चक्र :– हे कमळ छातीत दोन्ही स्तनांच्या मध्ये पाठीच्या कण्याला चिकटलेले आहे. याची देवता श्री शिव जी तसेच त्यांची धर्मपत्नी पार्वतीजी आहे. या कमळाच्या १२ पाकळ्या आहेत.

५. कण्ठ कमल :– हे कमळ छातीच्या हांडाच्या वर जेथे गळा सुरु होतो. त्याच्या मागे पाठेच्या कण्याच्या बरोबर शेवटी आहे. याची प्रधान देवी अर्थात दुर्गाजी आहे. कमळाच्या १६ पाकळ्या आहेत. शेष कमळ चक्र वर आहे.

६. संगम कमल किंवा सहावे कमळ :– हे कमळ सुष्मणाच्या वरच्या द्वारावर आहे. याच्या तीन पाकळ्या आहेत. यामध्ये सरस्वती रुपात देवी दुर्गाजी निवास करते. एका पाकळीमध्ये देवी दुर्गा सरस्वती रुपात राहते. त्यांबरोबर ७२ करोड उर्वशी (सुंदर पऱ्या) राहतात ज्या वर जाणाऱ्या भक्तांना आपल्या जाळ्यात अडकवितात. दुसऱ्या पाकळीमध्ये सुंदर नर युवक राहतात जे भक्तमतिंना आकर्षित करुन कालाच्या जाळ्यात ठेवतात. काल सुद्धा अन्य रुप धारण करुन या युवकांचे नेतृत्व संचालक बनुन करतो. तिसऱ्या पाकळीमध्ये परमात्मा स्वत: अन्य रुपात राहतात. आपल्या भक्तांना त्यांच्या जाळ्यातुन मुक्त करतात. ज्ञान देऊन सतर्क करतात.

७. त्रिकुटी कमल चक्र :– हे स्थान दोन्ही डोळ्यांच्या भुवयांच्या (सेलियांच्या) मधोमध डोक्याच्या मागील बाजुस इतर कमळांच्या रेषेत वर आहे. येथील देवता सतगुरु रुपांमध्ये परमेश्वरच आहेत. या कमळाच्या दोन पाकळ्या आहेत. एक सफेद (वर्ण) रंगाची दुसरी काळ्या (भंवर = भुरकट) रंगाच्या पाकळ्या आहेत. पांढऱ्या पाकळीमध्ये सतगुरु रुपात सत्य पुरुषाचा निवास आहे. काळ्या पाकळीमध्ये नकली सतगुरुंच्या रुपात काल निरंजनाचा निवास आहे.

८. सहंस्र कमल चक्र :– हे कमळ डोक्याच्या मध्यभागी पासुन दोन बोट खाली इतर कमळांच्या सरळ रेषेत आहे. हिन्दू धर्मातील व्यक्ति डोक्यावर केसांची शेंडी राखत, काही जण आजही ठेवतात. याच्या खाली सहस्त्र कमळ दल आहे. याची देवता ब्रह्म आहे, त्यास क्षर पुरुष सुद्धा म्हटले जाते ज्याने गीता व वेदांचे ज्ञान सांगितले आहे. या कमळाच्या एक हजार पाकळ्या आहेत. त्यांना काल ब्रह्म ने प्रकाशमय केले आहे, स्वत: या कमळ चक्रात दुरवर राहतो. तो स्वत: दृष्टिस पडत नाही, केवळ पाकळ्या चमकत्याने दिसतात.

{अष्ट कमल दल :– या कमळाची देवता अक्षर पुरुष आहे. यास परब्रह्म सुद्धा म्हणतात, याच्या पाकळ्या सुद्धा ८ आहेत. त्याची स्थिती नाही सांगणार कारण नकली गुरु सुद्धा हे जाणुन घेऊन जनतेला भ्रमित करतील.}

९. संख कमल चक्र :– या कमळात पूर्ण ब्रह्म अर्थात परम अक्षर ब्रह्म चा निवास आहे. त्याच्या असंख्य पाकळ्या आहेत. याची स्थिती सुद्धा नाही सांगणार, कारण वर लिहीले आहे.

{जे चित्रामध्ये दाखवले आहे. त्यामध्ये सहावे कमळ तसेच नववे कमळ दाखवले नाही. कारण हेच आहे कि विद्यार्थ्याची ज्ञानवृद्धी हळु–हळु केली जाते. कमळांचे रहस्य गुढ आहे. हे कबीर सागरच्या सारांशामध्ये लिहिलेले आहे.}

शरीरामध्ये ही कमळे असे काम करतात, जसे टलीविजन मध्ये चैनल लागलेले आहेत. त्या चैनलांमधुन जे देखिल चैनल चालू कराल, त्यावर कार्यक्रम दिसु लागेल. तो कार्यक्रम चालु तर स्टुडियोमध्ये आहे, दिसत असतो टि.वी. मध्ये. अशाच प्रकारे प्रत्येक कमळाचे फंक्शन (Function) आहे. या कमळांना कार्यान्वीत करण्याचे मंत्र आहेत जे हा दास (संत रामपाल दास) जप करण्यासाठी देतो. पहिल्या वेळी दीक्षा या चैनलांना उघडण्याची दिली जाते. मंत्रांच्या शक्तिने ही सर्व कमळ चक्रे On (चालु) होतात, मग साधक आपल्या शरीरामध्ये लागलेल्या चैनल मध्ये त्या देवतेचा धाम पाहु शकतो, त्या ठिकाणी वरील सर्व दृष्य पाहु शकतो. म्हणुनच संत गरीब दास जींनी म्हटले आहे की आपण आपल्या शरीरातील चैनल On (चालु) करुन स्वत:च पहा कि आदम जी तुम्हाला ब्रह्मा लोकांतुन आलेले दिसतील कारण तेथे सर्व दस्तऐवज रेकॉर्ड उपलब्ध आहे. जसे वर्तमान मध्ये You Tube आहे, त्याच प्रमाणे प्रत्येक देवतेच्या लोकांमध्ये आपण पुर्वी घडलेली घटना पाहु इच्छिता, ती पाहु शकता.

याचप्रकारे हजरत मुहम्मद जी आपल्याला श्री शिव जींच्या लोकांतुन आलेले दिसतील. त्याच प्रकारे ईसा जी सुद्धा श्री विष्णु जींच्या लोकांतुन आलेले दिसतील.

''मक्का महादेवाचे मंदिर आहे''

भाई बाले वाली जन्म साखी मध्ये प्रमाण आहे :–

''साखी मदीने की चली'' हिंदी पुस्तकात पृष्ठ २६२ वर श्री नानक जींनी चार इमामांच्या प्रश्नाला उत्तर देताना म्हटले आहे :–

आखे नानक शाह सच्च, सुण हो चार इमाम।
मक्का है महादेव का, ब्राह्मण सन सुलतान।।

आता आपण आपल्या उद्देश्याकडे घेऊन चाललो आहे. आपल्याला स्पष्ट करु इच्छितो कि जे यर्थात आध्यात्मिक ज्ञान सूक्ष्म वेद गीता तसेच चारही वेदांमध्ये आहे ते, ना तर पुराणांमध्ये आहे, ना कुर्आन् शरीफ मध्ये, ना बाईबल मध्ये, उदाहरण :– जसे दहावी पर्यंतचा अभ्यासक्रम चुकीचा नाही, परंतु त्यामध्ये B.A. तसेच M.A. चे ज्ञान नाही. तो अभ्यासक्रम चुकीचे नाही, परंतु पर्याप्त नाही. समजण्यासाठी इतकेच पुरेसे आहे.

इतर उदाहरण :– गीता अध्याय २ श्लोक ४६ मध्ये म्हटले आहे कि हे अर्जुन! मोठा तलाव (सरोवर) प्राप्त झाल्यावर लहान जलाशय (तालाब, जोहड) मध्ये जेवढी आस्था शिल्लक राहते, त्याचप्रमाणे परमात्म्याचे संपूर्ण ज्ञान प्राप्त झाल्यावर अन्य ज्ञान तसेच देवतांमध्ये तशीच आस्था शिल्लक राहते.

ज्यावेळी गीता ज्ञान दिले गेले होते, त्यावेळी सर्व मानव जलसाठ्याच्या जवळपास रहात असत, पाऊस होत असे, तलाव भरत होते, पूर्ण वर्षभर लोकही त्या जलसाठ्याचे पाणी स्वत: पित असत, जनावरांना देखिल तेच पाणी पाजत असत. त्याचे दोन भाग केले जात

असत. जर एखादया वर्षी पाऊस झाला नाही तर लहान जलसाठ्यांवर अवलंबुन असलेल्या लोकांना संकटाचा सामना करावा लागे, हा–हाकार माजत असे.

सरोवर अत्यंत खोल मोठा जलसाठा असतो ज्याच पाणी जरी १0 वर्ष पाऊस नाही झाला तरी संपत नसे. जर कुणा व्यक्तिस सरोवर मिळाले तर ते त्वरित छोटे जलसाठ्याचे ठिकाण सोड्डुन सरोवराजवळ रहिवास करत असे. अशाच प्रकारे आपणास या पवित्र पुस्तकात''गीता तुझे ज्ञान अमृत'' तो सरोवर रुपी मोठा जलाशय प्राप्त झाला आहे. अतिशिघ्र याच्या किनारी येऊन रहिवास करा आणि आपले मानवी जीवन सुखी करा. कृपया हे ज्ञानामृत प्राशन करा आणि अमर व्हा.

हिन्दू म्हणतात कि मुसलमान सर्व विपरीत साधना करतात. आम्ही उगवत्या सुर्यास नमस्कार करतो, मुसलमान अस्त होणाऱ्या सुर्यास नमस्कार करतात.

विवेचन :– दोन्हींचाही अर्थ एकच आहे, परंतु विवेकाचा अभाव आहे. हिन्दू उगवत्या सुर्यास धन्यवाद देतात कि हे प्रकाशाच्या देवता! आपले धन्यवाद करतो आहे, आपण अंधकारमयी रात्री नंतर हा उजेड दिला ज्यामध्ये आम्ही आमचा निर्वाह करु शकतो. आपण आमच्यावर अशीच कृपा ठेवावी.

मुसलमान जाणतात कि आपल्या जेष्ठ हिन्दू बंधुंनी सकाळी मंगल कामना करीत सुर्यदेवाला धन्यवाद दिलेत. मावळत्या सुर्याला आम्ही धन्यवाद देतो कि हे प्रकाश करणारे सुर्य! आम्हा समस्त जीवांना प्रकाश प्रदान करुन आपण खुप उपकार करा. आम्ही आपले धन्यवाद करतो. आपण उदया अशीच कृपा करा, आपण देखिल अल्लाह अकबीरांची रचना आहात आणि आम्ही देखील त्यांचीच संतान आहोत.

वास्तवात ना मुसलमान सूर्य पुजन करतात, ना हिन्दू. दोन्ही पक्ष पूर्व–पश्चिमेकडे तोंड करुन सकाळी हिन्दू तसेच सायंकाळी मुसलमान परमात्म्याची देखिल पूजा करतात.

पूजा केवळ पूर्ण परमात्म्याची करावयास हवी. इतर देव, फरिश्त्यांचा आदर करावयास हवा. अधिक ज्ञानासाठी पुढे वाचा ''गीता चे सत्य सार'' या पुस्तकात.

निवेदन :– या पुस्तकात शेवटी पृष्ट क्र १७५ वर गीताप्रेस, गोरखपुर येथुन प्रकाशित, श्री जयदयाल गोयन्दकाजींद्वारे अनुवादित गीतेच्या संबंधित श्लोकांची फोटोकॉपी लावली आहे जेणेकरुन आपणास त्वरीत सत्यता पटेल आणि आपणांस प्रमाण पाहण्यासाठी अन्य गीता विकत घेण्याची गरज भासु नये.

लेखक

संत रामपाल दास

''गीतेचे सत्य सार''

❖ गीता = श्री मद्‌भगवत्‌ गीता.

१. प्रश्न :– गीतेचे ज्ञान केव्हा तसेच कोणी, कोणाला ऐकवले, कोणी लिहिले? कृपया विस्तृतपणे सांगा.

उत्तर :– श्री मद्‌भगवत्‌ गीतेचे ज्ञान काल भगवानाने श्री कृष्ण जींच्या शरीरात प्रवेश करुन (ज्यास गीत व वेदांमध्ये ''ब्रह्म'' नावाने देखिल संबोधण्यात येते) अर्जुनास ऐकविले. ज्यावेळेस कौरव तसेच पाण्डव संपत्ती अर्थात दिल्लीच्या राज्यावर आपले–आपले मालकी हक्काचा दावा करुन युद्ध करण्यास तयार झाले होते दोन्ही सेवा कुरुक्षेत्राच्या मैदानात समोरा–समोर उभ्या होत्या. अर्जुनाने पाहिले कि समोरच्या सेनेमध्ये भीष्म पितामह, गुरु द्रोणाचार्य, नातेवाईक, कौरवांची मुले, जावई, दाजी, सासरे इत्यादी–इत्यादी लढण्या–मरण्यासाठी उभे आहेत. कौरव आणि पाण्डव आपसांत चुलत भावंडं होती. अर्जुनाच्या मनात साधु भाव जागृत झाला तसेच विचार केला कि ज्या राज्यासाठी आपणास आपल्या चुलत भावंडं, पुतणे, जावई, दाजी, भिष्म पितामह जी तसेच गुरुजनांना मारायचे. हे देखील माहित नाही अजुन किती दिवस या संसारात राहु? यामुळे अशाप्रकारे प्राप्त राज्याच्या सुखा पेक्षा भिक्षा मागुन उदरनिर्वाह करावा, परंतु युद्ध करु नये. असा विचार करुन अर्जुनाने धनुष्य–बाण हातातुन सोडुन दिले तसेच रथाच्या मागील बाजुस बसला. अर्जुनाची अशी अवस्था पाहुन श्री कृष्ण म्हणाले :– पाहुन घे समोर कोणत्या योध्याशी आपल्याला लढायचे आहे. अर्जुनने उत्तर दिले कि हे कृष्ण! मी कोणत्याही परिस्थीतीत युद्ध करणार नाही. आपले उद्‌देश्य तसेच जे विचार मनात येत होते, त्याबद्दल सांगितले. त्याच समयी काल भगवानाने श्री कृष्ण जींच्या शरीरात प्रवेश केला जसे प्रेत कोण्या अन्य व्यक्तिच्या शरीरात प्रवेश करुन बोलते. अशा प्रकारे कालाने श्री कृष्णाच्या शरीरात प्रवेश करुन श्री मद्‌भगवत्‌ गीतेचे ज्ञान युद्धासाठी प्रेरीत करण्यासाठी त्याचप्रमाणे कलियुगामध्ये वेदांना जाणणारे व्यक्ति राहणार नाही, म्हणुन चारही वेदांचे संक्षिप्त वर्णन व सारांश ''गीता ज्ञान'' रुपात १८ अध्यायांमध्ये ७०० श्लोकांमध्ये ऐकवले. श्री कृष्णाला माहित नव्हते कि गीता ज्ञाना मध्ये मी काय बोललो?

{ब्रह्माकुमारी पंथवाले याच काल ब्रह्म ला निराकार शिव बाबा संबोधतात. त्यांचेही म्हणणे आहे कि गीतेचे ज्ञान कोण्या वृद्धाच्या शरीरात प्रवेश करुन शिव बाबाने ऐकविले होते. हा शिव बाबा ब्रह्माकुमारी वाल्यांचा पूज्य प्रभु आहे.}

❖ काही वर्षानंतर वेदव्यास ऋषिंनी हे अमृतज्ञान संस्कृत भाषेत देवनागरी लिपित लिहले. तत्पश्चात अनुवादकांनी आपल्या बुद्धि नुसार या पवित्र ग्रंथाचा हिंदी तसेच अन्य भाषांमध्ये अनुवाद केला. जो वर्तमानात गीता प्रेस गोरखपुर (U.P.) येथुन प्रकाशित केला जातो. त्याची फोटोकॉपी या पुस्तकाच्या पृष्ठ १७५ ते ३२८ पर्यंत लावलेली आहे.

प्रश्न :– आज (सन्‌ २०१२) पर्यंत तर हेच ऐकत आहे कि गीताचे ज्ञान श्री कृष्णाने सांगितले. आपण सांगितले की श्री कृष्णाच्या शरीरात प्रवेश करून कालाने गीता ज्ञान सांगितले आणि श्री कृष्णास माहितीही नव्हते की त्यांनी काय ज्ञान सांगितले होते? हे खोटे असल्यासारखे वाटते, काही प्रमाण सांगा.

उत्तर :– आपणांस खुप सारे पुरावे देतो, ज्याने स्वसिद्ध होते कि ''काल'' ने गीता शास्त्राचे ज्ञान दिले.

सर्व प्रथम गीते मधुनच प्रमाणित करतो.

❖ **पुरावा नं. १ :–** गीता अध्याय १० मध्ये जेव्हा गीता ज्ञान दात्याने आपले विराट रुपाचे दर्शन दिले तेव्हा अर्जुन भयभित झाला, त्याचा थरकाप झाला. येथे हे सांगणे आवश्यक आहे कि अर्जुनाचा मेहुणा श्री कृष्ण होता कारण श्री कृष्णाची बहिण सुभद्रा हिचा विवाह अर्जुनाशी झाला होता.

गीता ज्ञान दात्याने जेव्हा सहस्त्र भुजाधारी भयंकर विराट रुप दाखविले. तेव्हा अर्जुनाने विचारले कि हे देव! आपण कोण आहात? (गीता अध्याय ११ श्लोक ३१)

❖ हे सहंस्राबाहु (हजार भुजाधारी) आपण आपल्या चतुर्भुज रुपात दर्शन द्या (कारण अर्जुन त्यांना विष्णु अवतार कृष्ण तर मानतच होता, परंतु त्या वेळी श्री कृष्णाच्या शरीरातुन बाहेर येऊन कालाने आपले अपार विराट रुप दाखविले होते) मी भयभीत झालो आहे, आपल्या या रुपास सहन करु शकत नाही. (गीता अध्याय ११ श्लोक ४६)

❖ वाचक जन विचार करा : काय आपण आपल्या मेव्हुण्याला विचारु हे महानुभाव! सांगा आपण कोण आहात? नाही. एका वेळी एका व्यक्तिमध्ये प्रेत बोलु लागला. बरोबर बसलेल्या व्यक्तिने विचारले आपण कोण बोलत आहात? उत्तर आले की मी तुझा मामा बोलत आहे. मी अपघातात मृत्यु पावलो होतो. काय आपण आपल्या भावाला ओळखु नाही शकत? अगदी अशाच प्रकारे श्री कृष्णाच्या शरीरात काल बोलत होता.

❖ **पुरावा नं. २ :–** गीता अध्याय ११ श्लोक २१ मध्ये अर्जुनाने म्हटले कि आपण तर त्या देवतांच्या समुहांच्या समुहांना ग्रास (खात) आहात जे भयभित होऊन हात जोडून आपली स्तुती करत आहेत. महर्षि तसेच सिद्ध पुरुषांचे समुह आपल्या जीव रक्षणार्थ मंगल कामना करीत आहेत. गीता अध्याय ११ श्लोक ३२ गीता ज्ञान दाता म्हणतो कि हे अर्जुन! मी वाढलेला काल आहे. आता प्रकटलो आहे अर्थात श्री कृष्णाच्या शरीरात आत्ताच प्रवेश झालो आहे. सर्व व्यक्तिंचा नाश करेन. विरुद्ध पक्षाचे संपूण सैन्य, तु युद्ध न करताही नष्ट होणार आहे.

यावरुन सिद्ध होते की गीतेचे ज्ञान श्री कृष्णाच्या शरीरात प्रवेश करुन कालाने दिले आहे. यापुर्वी श्री कृष्णाने कधीही म्हटले नाही कि मी काल आहे. श्री कृष्णाला पाहुन कोणीही भयभीत होत नव्हते. गोप–गोप्या, बालक–गवळी, पशु–पक्षी हे सर्व दर्शनाने आनंदीत होत असत तर ''काय श्री कृष्ण काल होते?'' नाही. म्हणुनच ''काल'' हाच गीता ज्ञान दाता आहे ज्याने श्री कृष्णाच्या शरीरात प्रवेश करुन गीता शास्त्राचे ज्ञान दिले.

❖ **पुरावा नं. ३ :–** गीता अध्याय ११ श्लोक ४७ गीता ज्ञान दाता म्हणतो कि हे अर्जुन! मी प्रसन्न होऊन माझ्या शक्तिने तुला दिव्य दृष्टि देऊन हे विराट रुप दाखविले आहे. हे विराटरुप तुझ्या शिवाय अगोदर कोणीही पाहिले नाही.

❖ **विचारणीय विषय :–** प्रिय पाठकहो! महाभारत ग्रंथात प्रकरण आहे कि ज्यावेळी श्री कृष्ण जी कौरव सभेत उपस्थित होते आणि त्यांना सांगत होते कि आपण दोघेही (कौरव आणि पाण्डव) आपसात विचार विनिमय करुन आपल्या संपत्तीचे (राज्याचे) वाटप करुन घ्यावे, युद्ध करणे शोभनीय नाही. पाण्डवांनी सांगितले आम्हास पाच (५) गावे दया, आम्ही निर्वाह करु. दुर्योधनाने ही मागणी देखील अमान्य केली आणि म्हणाला कि पाण्डवांना सुईच्या टोका एवढी सुद्धा राज्य नाही, युद्ध करुन ते मिळवु शकतात या गोष्टीने भगवान श्री कृष्ण अत्यंत नाराज झाले तसेच दुर्योधनाला म्हणाले कि तू पृथ्वीच्या नाशासाठी जन्मला

आहेस, कुलाचा नाश करुनच बसशील. भल्या माणसा! कुठे अर्धे, कुठे ५ गावे! काही तरी लाज बाळग.

श्री कृष्णाच्या मुखातून ही गोष्ट ऐकल्यावर दुर्योधन अत्यंत क्रोधीत झाला आणि सभेत उपस्थित आपल्या बंधु तसेच मंत्र्यांना म्हणाला कि या कृष्ण यादवाला अटक करा. त्याच समयी श्री कृष्णाने विराट रुप दाखविले. सभेत उपस्थित सर्व सभासद त्या विराट दर्शनाने भयभीत होऊन खुर्च्यांखाली लपले, काहींनी डोळ्यांवर हात ठेवुन जमिनीवर पडले. श्री कृष्ण जींनी आपले विराट रुप बंद करुन तसेच सोडुन सभास्थान सोडुन गेले.

आता या विषयावर विचार करु गीता अध्याय ११ श्लोक ४७ मध्ये गीता ज्ञान दाता म्हणतो कि हे अर्जुन! माझे हे विराटरुप यापुर्वी तुझ्या शिवाय कोणीही पाहिले नाही. जर श्री कृष्णांनी गीता ज्ञान दिले असते तर ते असे म्हणाले नसते. कि माझे विराट रुप तुझ्या शिवाय कोणीही पाहिले नव्हते कारण श्री कृष्णजींचे विराटरुप कौरव व इतर सभासदांनी पुर्वी पाहिले होते.

यावरुन सिद्ध झाले कि गीतेचे ज्ञान श्री कृष्णांनी सांगितले नव्हते, त्यांच्या शरीरात प्रेतवत प्रवेश करुन कालाने (क्षर पुरुष) सांगितले होते. हा तिसरा पुरावा झाला.

❖ **पुरावा नं. ४ :–** श्री विष्णु पुराण (गीता प्रेस, गोरखपुर येथुन प्रकाशित) च्या पृष्ठ २३३ वर पुरावा आहे कि एकदा देवता आणि राक्षसांमध्ये युद्ध झाले. देवता पराभूत होऊन समुद्र किनाऱ्यावर जाऊन लपले मग परमेश्वराची स्तुती करु लागले. कालाचे असे विधान आहे अर्थात कालाने अशी प्रतिज्ञा केली आहे कि मी आपल्या वास्तविक काल रुपात कधीही कोणाला दर्शन देणार नाही. आपल्या योगमायेने अदृष्य राहीन (पुरावा गीता अध्याय ७ श्लोक २४–२५ अनुसार) म्हणुन हा काल (क्षर पुरुष) कुणास विष्णु जींच्या रुपात दर्शन देतो, कुणास शंकर जींच्या रुपात दर्शन देतो, कुणास ब्रह्मा जींच्या रुपात दर्शन देतो.

देवतांना श्री विष्णु जींच्या रुपात दर्शन देऊन सांगितले कि आपली समस्या, मी जाणली आहे. आपण पुरंज्य राजाला युद्ध करण्यास तयार करा. मी त्या श्रेष्ठ राजाच्या शरीरात प्रवेश करुन राक्षसांचा नाश करेन, असेच केले गेले (अधिक ज्ञाना साठी आपण विष्णु पुराण वाचु शकता.)

❖ **पुरावा क्रं. ५ :–** श्री विष्णु पुराणाच्या पृष्ठ २४२ वर प्रमाण आहे कि एकदा नागवंशिय आणि गंधर्वांचे युद्ध झाले. गंधर्वांनी नागांचे सर्व बहुमुल्य हिरे, मोती व खजिने लुटले त्यांच्या राज्यावर अधिकार प्रस्थापित केला. नागांनी परमेश्वराची स्तुती केली, तेच ''काल'' भगवान विष्णु रुप धारण करुन प्रकट झाले. ते म्हटले तुम्ही पुरुकुत्स राजाला गंधर्वांशी युद्ध करण्यास तयार करा. मी राजा पुरुकुत्स राजाच्या शरीरात प्रवेश करुन दुष्ट गंधर्वांचा नाश करेन, असेच झाले.

उपरोक्त विष्णु पुराणातील दोनही कथांवरुन स्पष्ट झाले (सिद्ध झाले) कि हा काल भगवान (क्षर पुरुष) अशा प्रकारे अव्यकत (गुप्त) राहुन कार्य करतो. तशाच प्रकारे याने श्री कृष्णजींच्या शरीरात प्रवेश करुन गीतेचे ज्ञान सांगितले आहे.

❖ **पुरावा क्रं. ६ :–** महाभारत ग्रंथात (गीत प्रेस गोरखपुर (U.P.) हुन प्रकाशित) भाग–२ पृष्ठ ६६७ वर लिखीत आहे कि महाभारताचे युद्ध संपल्यावर श्री कृष्णाने राजा युधिष्ठरास राज सिंहासनावर बसवुन द्वारकेला प्रस्थान करायची तयारी केली. तेव्हा अर्जुन श्री कृष्णास म्हणाले आपण ते गीता ज्ञान पुन्हा एकदा ऐकवा, मी आता ते विसरलो आहे. श्री कृष्ण

म्हणाले हे अर्जुन! तु अगदी बुद्धिहीन झाला, श्रद्धाहीन आहात. ते अनमोल ज्ञान तुम्ही कसे विसराल, आता मी ते ज्ञान नाही ऐकवु शकत कारण त्या समयी मी योगयुक्त होऊन गीता ज्ञान ऐकवले होते.

❖ **विचार करा :–** युद्ध समयी जर योगयुक्त होणे शक्य होत असेल तर शांत वातावरणात योगयुक्त होण्यासाठी काय समस्या असु शकते? वास्तविक हे ज्ञान श्री कृष्णाच्या शरीरात प्रवेश करुन काल ने बोलले होते.

❖ श्री कृष्णजींना स्वत:ला तर गीता ज्ञान आठवण नाही, जर तेच वक्ता होते तर वक्त्याला सर्व ज्ञान लक्षात असालया हवे होते. श्रोत्याला तर पहिल्यांदा ऐकलेले ४0 टक्के ज्ञान लक्षात राहते. यावरुन हे सिद्ध होते कि गीतेचे ज्ञान श्री कृष्णजीमध्ये प्रवेश करुन कालाने (क्षर पुरुष) दिले होते. वरील प्रमाणांवरुन स्पष्ट झाले कि श्री मद्भगवत गीतेचे ज्ञान श्री कृष्णाने सांगितले नाही. त्यांना तर माहितीच नाही कि काय म्हणले गेले होते. श्री कृष्णजींच्या शरीरात प्रवेश करुन काल पुरुषाने (क्षर पुरुष) बोलले होते.

प्रश्न २ :– काल पुरुष कोण आहे.

उत्तर :– याकरीता वाचा ''सृष्टि रचना'' ची पृष्ठ १११ वर लिखित आहे.

प्रश्न ३ :– काल भगवान अर्थात ब्रह्म अविनाशी आहे कि त्याचा जन्म–मृत्यु होतो?

उत्तर :– जन्मतो व मरण पावतो.

प्रश्न ४ :– गीता मध्ये पुरावा कोठे आहे?

उत्तर :– श्री मद्भगवत गीता अध्याय २ श्लोक १२, गीता अध्याय ४ श्लोक ५, गीता अध्याय १0 श्लोक २ मध्ये गीता ज्ञान दाता स्वत: स्वीकार करतो कि माझा सुद्धा जन्म व मृत्यु होतो, मी अविनाशी नाही आहे. म्हटले आहे कि हे अर्जुन! तुझे आणि माझे अनेक जन्म झाले आहेत, तुला ज्ञात नाही, मला ज्ञात आहे. तु, मी आणि हे नरेश (राजे) व सैनिक पुर्वी देखिल होते, पुढे देखिल असतील, असे समजु नकोस कि आपण केवळ वर्तमानातच आहोत. माझ्या उत्पतीला न देवता जाणतात आणि ना ही ऋषिजन जाणतात कारण कि हे सर्व माझ्या पासुनच उत्पन्न झाले आहेत.

यावरुन हे सिद्ध होते कि गीता ज्ञान दाता काल पुरुष अविनाशी नाही. म्हणुनच त्यास क्षर पुरुष (नाशवान प्रभु) म्हटले जाते.

प्रश्न ५ :– काय ब्रह्मा, विष्णु तसेच शिव अविनाशी आहेत?

उत्तर :– नाही. हे नाशवान आहेत, त्यांचा देखील जन्म–मृत्यु होत असतो, ब्रह्मा, विष्णु तसेच शिव जींचे आई–वडीलही आहेत.

प्रश्न ६ :– काही पुरावा सांगा, आई–वडीलांचे नाव देखिल सांगा.

उत्तर :– श्री देवी महापुराण (गीता प्रेस गोरखपुरहुन प्रकाशित) चा स्कंद तीन पृष्ठ १२३ वर श्री विष्णु जींनी आपली माता दुर्गाजींची स्तुती करताना म्हटले आहे कि हे माते! आपण शुद्ध–स्वरुपा आहात, संपूर्ण संसार हा आपल्या पासुनच उद्भाषित होत आहे, आम्ही आपल्याच कृपेने विद्यमान आहोत, मी, ब्रह्मा आणि शंकर तर जन्म घेतो–मृत्यु पावतो, आमचा तर अर्विभाव (जन्म) तसेच तिरोभाव (मृत्यु) होत असतो, आम्ही अविनाशी नाही आहोत. आपणच जगत जननी सनातनी देवी आहात आणि प्रकृति देवी आहात शंकर भगवान म्हणाले, हे माते! विष्णु च्या नंतर उत्पन्न झालेले ब्रह्मा जर आपले पुत्र आहेत तर काय मी

तमगुण लिला करणारा शंकर आपली संतान नाही का अर्थात मलाही उत्पन्न करणारी तुच आहेस. या देवी पुराणातील उल्लेखावरुन सिद्ध होते कि श्री ब्रह्मा जी, श्री विष्णु जी तसेच श्री शंकर जींना जन्म देणारी माता दुर्गा देवी (अष्टंगी देवी) आहे आणि तिघेही नाशवान आहेत.

श्री ब्रह्मा जी, श्री विष्णु जी तसेच श्री शिव जींचे माता-पिता कोण आहेत?

पुरावा नं १ :- श्री शिव महापुराण (गीता प्रेस गोरखपुर येथुन प्रकाशित) मध्ये यांच्या पित्याचे ज्ञान आहे, श्री शिव महापुराणात रुद्रसंहिता खण्डात पृष्ठ १०० ते ११० पर्यंत असे प्रकरण आहे :-

आपले पुत्र नारद जींच्या प्रश्नाला उत्तर देत असता ब्रह्मा जी म्हणाले कि हे पुत्र! आपण सृष्टि च्या उत्पत्तिकर्त्याच्या विषयी प्रश्न विचारला, त्याचे उत्तर ऐक.

प्रारंभी केवळ एक ''सद्ब्रह्म'' शिल्लक होते. चहुकडे प्रलय होता. त्या निराकार परमात्म्याने आपले स्वरुप शिवासारखे बनविले. त्यास ''सदाशिव'' म्हटले जाते, त्याने आपल्या शरीरातुन एक स्त्री निर्माण केली, ती स्त्री दुर्गा, जगदम्बिका, प्रकृति देवी तसेच त्रिदेव (ब्रह्मा, विष्णु, तसेच शिव) जननी संबोधली गेली जिच्या आठ भुजा आहेत, तिला शिवासुद्धा म्हटले गेले आहे.

❖ **''श्री विष्णु जींची उत्पती'' :-** सदाशिव तसेच शिवाने (दुर्गा) पती-पत्नी रुपात राहुन एका पुत्राचे उत्पत्ति केली त्याचे नाव विष्णु ठेवले.

❖ **''श्री ब्रह्मा जींची उत्पती'' :-** ब्रह्म जींनी सांगितले कि ज्या प्रकारे विष्णु जींची उत्पत्ति शिव तसेच शिवाच्या संभोगाने (भोग-विलास) झाली आहे, त्याच प्रकारे शिव आणि शिवाने मला देखिल उत्पन्न केले.

टिप :- प्रिय वाचक! शिव हे काल ब्रह्म समजा, शिवा ही दुर्गा हे येथे समजुन घ्या. या रुद्र संहिता खंडात शंकर जींच्या उत्पतीचे प्रकरण नाही, ही भाषांतर काराची चुक आहे. तसे देवी पुराणात शंकर जींनी स्वत: स्वीकारले आहे कि माझा जन्म दुर्गा (प्रकृति) पासुन झाला आहे.

❖ श्री शंकर जीसुद्धा शिव तसेच शिवाचे पुत्र आहेत :- श्री शिव महापुराणाच्या विध्वेश्वर संहिता खंड पृष्ठ २४ ते ३० वर. पुरावा :- एकदा श्री ब्रह्मा जी तसेच श्री विष्णु जींचे या विषयावर युद्ध झाले कि ब्रह्मा जी म्हणाले कि मी तुझा पिता आहे कारण हा संसार माझ्यापासुन निर्माण झाला आहे, मी प्रजापिता आहे. विष्णु जी म्हणाले कि मी तुझा पिता आहे, तु माझ्या नाभि कमलातुन उत्पन्न झाला आहेस. दोघेही एक-दुसऱ्यांना मारण्यासाठी उतावीळ झाले. त्याच समयी सदाशिव अर्थात काल ब्रह्म ने त्या दोघांच्या मध्ये एक श्वेत रंगाचा प्रकाशमयी स्तंभ उभा केला, मग स्वत: शंकराच्या रुपात प्रगट होऊन त्यांना सांगितले कि तुम्ही कोणीही कर्ता नाही आहात.

हे पुत्रांनो! मी तुम्हाला विश्वाची उत्पत्ती आणि स्थिती रुपी दोन कार्य दिले आहेत, त्याच प्रकारे मी शंकर व रुद्राला दोन कार्य संहार व तिरोगती दिले आहेत, मला वेदांत ब्रह्म म्हटले आहे. माझी पाच मुखे आहेत, एका मुखातुन अकार (अ), दुसऱ्या मुखातुन उकार (उ) तसेच तिसऱ्या मुखातुन मकार (म), चौथ्या मुखातुन बिंदु (.) तसेच पाचव्या मुखातुन नाद (शब्द) प्रगट झाले आहेत, या पाचही अवयवांनी एकीभूत होउन एक अक्षर ओम् (ॐ) बनले आहे, हा माझा मुळ मंत्र आहे.

शिव पुराणातील वरील प्रकरणावरुन सिद्ध झाले की श्री ब्रह्मा जी, श्री विष्णु जी तसेच

श्री शंकर जींची माता श्री दुर्गा देवी (अष्टंगी देवी) आहे तसेच पिता सदाशिव अर्थात ''काल ब्रह्म'' आहेत ज्याने श्री मद्‌भगवत् गीतेचे ज्ञान श्री कृष्ण जींमध्ये प्रवेश करुन बोलले होते. यालाच क्षर पुरुष,क्षर ब्रह्म देखील म्हटले गेले आहे. हाच पुरावा श्री मद्‌भगवत् गीता अध्याय १४ श्लोक ३ ते ५ मध्ये सुद्धा आहे कि रज् (रजगुण ब्रह्मा), सत् (सतगुण विष्णु), तम् (तमगुण शंकर) तीनही गुण प्रकृति अर्थात दुर्गा देवी पासून उत्पन्न झालेले आहे. प्रकृति तर सर्व जीवांना उत्पन्न करणारी माता आहे. मी (गीता ज्ञान दाता) सर्व जीवांचा पिता आहे. मी दुर्गेच्या (प्रकृति) गर्भात बीज स्थापित करतो ज्याने सर्वांची उत्पत्ती होते.

प्रश्न ७ :- ब्रह्मा रजगुण आहेत, सतगुण विष्णु तसेच शंकर तमगुण आहेत याचे कोठे प्रमाण आहे?

उत्तर :- १. श्री मार्कण्डेय पुराण (सचित्र मोटा टाईप गीताप्रेस गोरखपुर येथुन प्रकाशित) च्या पान १२३ वर म्हटले आहे कि रजगुण ब्रह्मा जी, सतगुण विष्णु जी तसेच तमगुण शंकर तिघेही ब्रह्म च्या मुख्य शक्ति आहेत याच तीन देवता आहेत हेच तीन गुण आहेत.

२. श्री देवी महापुराण संस्कृत व हिंदी अनुवाद (श्री वैंकटेश्वर प्रेस, मुंबई येथुन प्रकाशित) मधील स्कंद ३ अध्याय ५ श्लोक ८ मध्ये लिहिले आहे कि भगवान शंकर म्हणाले, हे मात:! जर आपण आमच्यावर दयाळु आहात तर मला तमगुण, ब्रह्मा रजगुण तसेच विष्णु ला सतोगुणांनी युक्त का केले?

उपरोक्त पुराव्यांनी सिद्ध झाले कि रजगुण ब्रह्मा जी, सतगुण विष्णु जी तसेच तमगुण शंकर जी आहेत.

प्रश्न ८ :- परमात्म्याला अजन्मा, अजर-अमर म्हणतात. उपरोक्त प्रकरणात तसेच पुराव्यांनी सिद्ध झाले कि श्री ब्रह्मा श्री विष्णु तसेच श्री शंकर तिघेही नाशवान आहेत, मग अविनाशी परमात्मा कोण आहेत, काय ब्रह्मा, विष्णु, शंकर आणि काल ब्रह्म परमात्मा नाहीत? प्रमाणासहित सांगा :-

उत्तर :- सर्व प्रथम स्पष्ट करुया कि श्री ब्रह्मा, श्री विष्णु, श्री शंकर तसेच ब्रह्म परमात्मा आहेत कि नाही. हे जर आपण आपल्या प्रश्नामध्ये सिद्ध केले आहे कि परमात्मा तर अजन्मा अर्थात ज्यांचा कधी जन्म झाला नाही, तो असतो. पुर्वीची स्पष्टीकरने तसेच पुराव्यांवरुन सिद्ध झाले आहे कि ब्रह्मा, विष्णु, शंकर यांचे माता-पिता आहेत. ब्रह्म सुद्धा नाशवान आहे, याचाही जन्म झाला आहे, यावरुन सिद्ध झाले की हा परमात्मा नाही आहे. आता प्रश्न येतो मग अविनाशी कोण आहे? याच्या उत्तरा मध्ये श्री मद्‌भगवत् गीता मधुनच सिद्ध करुयात कि अविनाशी परमात्मा गीता ज्ञान देणाऱ्या (ब्रह्म) पेक्षा वेगळा आहे. श्री मद्‌भगवत् गीता अध्याय २ श्लोक १२, गीता अध्याय ४ श्लोक ५, गीता अध्याय १० श्लोक २ मध्ये गीता ज्ञान दात्याने आपली स्थिती स्पष्ट केली कि माझी उत्पत्ति झाली आहे, माझा जन्म-मृत्यु होतो, अर्जुन माझे आणि तुझे अनेकदा जन्म झालेले आहेत. मी सुद्धा नाशवान आहे. गीता अध्याय २ श्लोक १७ मध्ये देखिल म्हटले आहे कि अविनाशी तर त्याला समज ज्याला मारण्यास कोणीही सक्षम नाही आणि ज्या परमात्म्याने समस्त रचना केली आहे, अविनाशी परमात्म्याचा हा प्रथम प्रमाण आहे.

❖ **पुरावा नं २ :-** श्री मद्‌भगत गीता अध्याय १५ श्लोक १६-१७ मध्ये तीन पुरुष (प्रभु) आहेत. गीता अध्याय १५ श्लोक १६ मध्ये म्हटले आहे कि या लोकांत दोन पुरुष प्रसिद्ध आहेत :- क्षर पुरुष तसेच अक्षर पुरुष हे दोन्ही प्रभु तसेच त्यांच्या अंतर्गत सर्व प्राणी

नाशवान आहेत, सर्वांचा आत्मा तर अमर आहे. गीता अध्याय १५ श्लोक १७ मध्ये म्हटले आहे कि उत्तम पुरुष अर्थात पुरुषोत्तम तर कोणी अन्य आहे, ज्यास परमात्मा म्हटले गेले आहे जो तीनही लोकांत प्रवेश करुन सर्वांचे पालन पोषन करतो तोच वास्तविक अविनाशी आहे.

गीता अध्याय ७ श्लोक २९ मध्ये म्हटले आहे कि जे साधक केवळ जरा (वृद्धावस्था), मरण (मृत्यु), दु:खातुन सुटण्यासाठी प्रयत्न करतात. ते तत् ब्रह्म ला जाणतात, सर्व कर्म आणि संपूर्ण अध्यात्माशी परिचीत आहेत. गीता अध्याय ८ श्लोक १ मध्ये अर्जुनाने विचारले कि ''तत् ब्रह्म'' काय आहे? गीता ज्ञान दात्याने अध्याय ८ श्लोक ३ मध्ये उत्तर दिले आहे कि तो ''परम अक्षर ब्रह्म'' आहे अर्थात परम अक्षर पुरुष आहे. (पुरुष म्हणा किंवा ब्रह्म) गीता अध्याय १५ श्लोक १७ मध्ये जो ''उत्तम पुरुष: तु अन्य: परमात्मा इति उदाहृत:'' म्हटले आहे, तो ''परम अक्षर ब्रह्म'' आहे, त्यालाच पुरुषोत्तम म्हटले गेले आहे.

शंका समाधान

गीता ज्ञान दात्याने गीता अध्याय १५ श्लोक १८ मध्ये म्हटले आहे कि मी त्या प्राण्यांमध्ये उत्तम अर्थात शक्तिमान आहे जे माझ्या २१ ब्रह्माण्डात रहातात, म्हणुनच लोकवेदांत अर्थात दंतकथांमध्ये मी पुरुषोत्तम प्रसिद्ध आहे. वास्तवामध्ये गीता अध्याय १५ श्लोक १७ मध्ये पुरुषोत्तमाचे स्पष्टीकरण आहे. उत्तम पुरुष अर्थात पुरुषोत्तम तर क्षर पुरुष (गीता ज्ञान दाता) तसेच अक्षर पुरुष (जो ७ संख ब्रह्माण्डांचा स्वामी आहे) याहुन भिन्न आहे, त्यालाच परमात्मा म्हटले जाते. तोच सर्वांचे पालन-पोषण करतो जो वास्तविक अविनाशी आहे. जो ''परम अक्षर ब्रह्म'' आहे. जो असंख्य ब्रह्माण्डांचा मालक आहे जो सृजनकर्ता आहे, कुळाचा स्वामी आहे अर्थात परमात्मा आहे.

प्रश्न ९ :- अक्षराचा अर्थ अविनाशी होतो. आपण गीता अध्याय १५ श्लोक १६ मध्ये सुद्धा अक्षर पुरुषाला देखिल अविनाशी म्हटले आहे, कृपया स्पष्ट करा.

उत्तर :- हे सत्य आहे कि ''अक्षर'' चा अर्थ अविनाशी होतो, परंतु विषयानुरुप वेगळाही अर्थ होतो. गीता अध्याय १५ श्लोक १६ मध्ये म्हटले आहे कि क्षर आणि अक्षर हे दोन्ही पुरुष (प्रभु) या लोकांत आहेत, हे दोघेही तसेच त्यांच्या अंतर्गत जेवढे जीव आहेत, ते नाशवान आहेत, आत्मा कोणाचाच मरत नाही. मग गीता अध्याय १५ श्लोक १७ मध्ये स्पष्ट केले आहे कि पुरुषोत्तम तर या दोनही प्रभुपेक्षा अन्य आहे. तोच अविनाशी आहे, तोच सर्वांचा पालन-पोषण करणारा वास्तवामध्ये अविनाशी आहे. गीता अध्याय ८ श्लोक ३ मध्ये तत् ब्रह्म ला परम अक्षर ब्रह्म म्हटले आहे. अक्षरचा अर्थ अविनाशी आहे, परंतु येथे परम अक्षर ब्रह्म म्हटले आहे. यावरुन देखिल सिद्ध झाले कि अक्षर च्या पुढे परम अक्षर ब्रह्म आहे, तो वास्तविक अविनाशी आहे.

❖ **पुरावा :-** जसे ब्रह्मा जींचे वय १०० वर्षे सांगितले जाते, देवतांचे वर्ष किती काळाचे आहे? ऐका! चार युग (सत्ययुग, त्रेतायुग, द्वापारयुग तसेच कलियुग) मिळुन एक चतुर्युग होते ज्यामध्ये मानवाचे ४३,२०,०००/- (त्रेचाळीस लाख विस हजार) वर्षे होतात. अशा प्रकारे बनलेल्या १००८ चतुर्युगांचा ब्रह्मा जींचा दिवस आणि तेवढीच रात्र होत असते, अशा ३० दिवस-रात्रींचा एक महिना तसेच १२ महिन्यांच ब्रह्मा जींचे एक वर्ष झाले. अशा १०० (शंभर) वर्षांचे ब्रह्माजींचे आयुष्य आहे.

श्री विष्णु जींचे आयुष्य श्री ब्रह्मा जींच्या ७ पट आहे = ७०० वर्षे.

श्री शंकर जींचे आयुष्य श्री विष्णु जींच्या ७ पट अधिक = ४९०० वर्षे.

ब्रह्म (क्षर पुरुष) चे आयुष्य = ७० हजार वेळा शंकराच्या मृत्यु नंतर एका ब्रह्म चा मृत्यु होतो अर्थात क्षर पुरुषाचा मृत्यु होतो. इतक्या काळाचे अक्षर पुरुषाच एक युग होते.

अक्षर पुरुषा चे आयुष्य :- गीता अध्याय ८ श्लोक १७ मध्ये म्हटले आहे :-

सहंस्र युग पर्यन्तम् अह: यत् ब्रह्मण: विदु:।

रात्रिम् युग सहंस्रान्तम् ते अहोरात्रा विद: जना:।। (१७)

अनुवाद :- आज पर्यंत सर्व अनुवाद कर्त्यांनी योग्य अनुवाद केला नाही. सर्वांनी ब्रह्माचे आयुष्य एक हजार चतुर्युग लिहिले आहे, ते चुकीचे आहे. (याच पुस्तकात पहा पान १७५ ते ३२८ पर्यंत गीता अध्याय ८ श्लोक १७ च्या अनुवादाची फोटोकॉपी जी गीता प्रेस गोरखपुर येथुन प्रकाशित आहे.)

मुळ प्रकरणांत ''संहस्त्र युग'' लिहिले आहे, न कि संहस्त्र चतुर्युग. म्हणुनच गीता अध्याय ८ श्लोक १७ चा अनुवाद असा होतो :- (ब्रह्मण:) अक्षर पुरुषाचा (यत) जो (अह:) दिवस आहे तो (संहस्त्रयुग प्रयन्तम्) एक हजार युगांच्या काळा इतके आणि (रात्रिम्) रात्रि देखिल (युग संहस्त्रान्तम्) एक हजार युगांच्या काळाएवढी जे पुरुष (विदु:) जाणतात (ते) त्या (जना) व्यक्ति (अहोरात्र) दिवस-रात्रींना (विद:) जाणणारे आहेत.

भावार्थ :- या श्लोकात ''ब्रह्मा'' शब्द मुळ पाठात नाही आहे आणि ना ही ''चतुर युग'' शब्द मुळ पाठात आहे, यामध्ये ''ब्रह्मण:'' शब्द आहे ज्याचा अर्थ सच्चिदानन्द ब्रह्म अर्थात परम अक्षर ब्रह्म होतो. परंतु प्रकरण अनुरुप ब्रह्मण: चा अर्थ ब्रह्म पासुन इतर परब्रह्म (अक्षर ब्रह्म) देखिल होतो.

❖ **पुरावा :-** गीता अध्याय १७ श्लोक २३ मध्ये ब्रह्मण: चा अर्थ सच्चिदानन्द घन ब्रह्म केला आहे, अनुवादकांनी तो योग्य केला आहे. या गीता अध्याय ८ श्लोक १७ मध्ये आयुष्यमान प्रकरण आहे. म्हणुन येथे ''ब्रह्मण'' चा अर्थ ''अक्षर ब्रह्म'' होतो, येथे अक्षर पुरुषाच्या आयुष्य माना बद्दल माहिती दिली आहे. अक्षर पुरुषाचा एक दिवस वर उल्लेखल्या प्रमाणे एक हजार युगांचा होतो. {७० हजार शंकराच्या मृत्युनंतर एका क्षर पुरुषाचा मृत्यु होतो, एवढा कालावधी अक्षर पुरुषाचा एक युग असा होतो.} अशाप्रकारे बनलेल्या एक हजार युगांचा अक्षर पुरुषाचा दिवस तसेच तितक्याच रात्री असतात. अशा ३० दिवस रात्रींचा एक महिना तसेच १२ महिन्यांचे अक्षर पुरुषाच एक वर्ष आणि अशी १०० वर्षे एवढे अक्षर पुरुषाचे आयुष्य आहे. त्यानंतर याचा मृत्यु होतो, म्हणुनच गीता अध्याय १५ श्लोक १६ मध्ये क्षर पुरुष तसेच अक्षर पुरुष दोघेही नाशवान म्हटले गेले आहेत. गीता अध्याय १५ श्लोक १७ मध्ये वास्तवामध्ये जो अविनाशी परमात्मा म्हटला गेला आहे. तो परमात्मा सर्व प्राण्यांच्या नष्ट झाल्यानंतर सुद्धा नाश पावत नाही.

पुरावा :- गीता अध्याय ८ श्लोक २० ते २२ मध्ये स्पष्ट केले आहे कि परम अक्षर ब्रह्म सर्व प्राण्यांच्या नष्ट झाल्या नंतर देखिल कधीच नष्ट होत नाही.

उदाहरण :- जसे पांढऱ्या मातीपासुन कप-प्लेट बनतात, त्याबद्दल ज्ञान आहे कि हातातुन निसटले आणि पक्क्या फरशीवर पडले आणि तुटले अर्थात् ''क्षर'' नाशवान आहे, समजा अशी परिस्थीती क्षर पुरुषाची आहे.

२. दुसरे कप-प्लेट स्टिल (इस्पॉत) ची बनली असेल, तर मोठ्या कालावधी नंतर गंज लागुन नष्ट होते, लगेचच तुटत नाही व नष्ट होत नाही. मातीपासुन बनलेल्या कप-प्लेटच्या तुलनेत स्टीलच्या कप-प्लेट चिर-स्थायी आहेत, असे वाटतात अविनाशी आहेत, परंतु आहेत नाशवान. याच प्रकारची स्थीति ''अक्षर पुरुष'' ची समजा.

३. तिसरे कप-प्लेट जर सोन्याचे बनले असतील. तर ते कधी नष्ट नाही होते, त्याला गंज लागत नाही. ''परम अक्षर ब्रह्म'' ची अशी स्थिती आहे हे जाणा. वास्तवा हा अविनाशी आहे, म्हणुनच प्रकरणानुसार ''अक्षर'' चा अर्थ नाशवान देखिल होतो, वास्तवात अक्षरचा अर्थ अविनाशी होतो.

उदाहरणासाठी :- गीता अध्याय ८ श्लोक ११ मध्ये मुळ पाठ =

यत् अक्षरम् वेद विद: वदन्ति विशन्ति यत् यतय: बीतरागा:
यत् इच्छन्त: ब्रह्मचर्यम चरन्ति तत् ते पदम् संग्रहेण प्रवक्ष्ये (११)

अनुवाद :– या श्लोकात ''अक्षर'' चा अर्थ अविनाशी परमात्मा करिता आहे :– (वेद विद:) तत्वदर्शी संत अर्थात वेदांच तात्पर्य जाणणारे महात्मा (यत्) ज्यांना (अक्षरम्) अविनाशी (वदन्ति) म्हणतात. (यतय:) साधना रत (बीतरागा) आसक्ति रहित साधक साधने मध्ये (यत्) ज्या लोकांमध्ये (विशन्ति) प्रवेश करतात आणि (यत्) ज्या परमात्म्यावर (इच्छन्त:) आसक्त असणारे साधक (ब्रह्म चर्यम) ब्रह्म चर्य अर्थात शिष्य परंपरेचे (चरान्ति) आचरण करतात, (तत्) ती (पदम्) स्थितीला (ते) तुझ्या साठी मी (संग्रहेण) संक्षिप्त स्वरुपात (प्रवक्ष्ये) सांगेन. या श्लोकात ''अक्षर'' चा अर्थ अविनाशी परमात्मा बरोबर आहे.

कबीर जींनी सूक्ष्म वेदांत सांगितले आहे कि –

गुरू बिन काहू न पाया ज्ञाना, ज्यों थोथा भुस छिड़े मूढ़ किसाना।
गुरू बिन वेद पढ़े जो प्राणी, समझे ना सार रहे अज्ञानी।।

प्रश्न १० :– आपण पूर्ण मोक्ष कशाला मानता?

उत्तर :– गीता अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये वर्णन आहे कि तत्वदर्शी संत भेटल्यानंतर तत्वज्ञान रुपी शस्त्राने अज्ञान मिटवुन अर्थात योग्य प्रकारे ज्ञान समजुन तत्पश्चात परमेश्वराच्या त्या परमपदाचा (सत्यलोकाचा) शोध घ्यावयास हवा. जेथे गेल्यानंतर साधक पुन्हा या संसारात परतुन कधीच येत नाहीत अर्थात त्यांचा येथे पुन्हा कधीच जन्म होत नाही. ज्या परमात्म्याने सर्व रचना केली आहे केवळ त्याचीच भक्ति पूजा करा. ज्याच्या प्राप्तीनंतर पुन्हा जन्म होत नाही त्यालाच पूर्ण मोक्ष म्हणतात. जन्म–मरणाचा फेरा कायमचा समाप्त होतो.

प्रश्न ११ :– काय गीता ज्ञान दाता ब्रह्म च्या भक्ति ने पूर्ण मोक्ष संभव आहे?

उत्तर :– नाही.

प्रश्न १२ :– गीता अध्याय ८ श्लोक १६ मध्ये पुरावा आहे कि गीता ज्ञान दाता म्हणतो कि हे अर्जुन! माझ्या प्राप्तीनंतर पुनर्जन्म होत नाही. आपण कसे म्हणत आहात कि ब्रह्म भक्तिने पूर्ण मोक्ष संभव नाही?

उत्तर :– श्री देवी महापुराण (सचित्र मोटा टाईप केवळ हिंदी गीता प्रेस गोरखपुर येथुन प्रकाशित) मधील सातवा स्कंद पृष्ठ ५६२–५६३ वर पुरावा आहे कि श्री देवी जी ने राजा हिमालयास उपदेश देताना म्हटले आहे की हे राजन! इतर सर्व गोष्टींचा त्याग करुन माझी भक्ति सोडुन केवळ एक ॐ नामाचा जप कर. ''ब्रह्म'' प्राप्तीचा हा एकच मंत्र आहे याने संसाराच्या पलिकडे जो ब्रह्म आहे तुला त्याची प्राप्ती होईल. तुझे कल्याण होईल. तो ब्रह्म लोक रुपी दिव्य आकाशात राहतो.

भावार्थ हाच आहे कि ब्रह्म साधनेचा केवळ एक ओम् (ॐ) नामाचा जप आहे, याने ब्रह्म ची प्राप्ती होते आणि तो साधक ब्रह्म लोकांत जातो. याच गीता अध्याय ८ श्लोक १६ मध्ये म्हटले आहे कि ब्रह्म लोका सहित सर्व लोक पुनरावर्ती मध्ये आहेत अर्थात ब्रह्म लोकांत गेलेल्या साधकाला देखिल पुनर्जन्म होतो. ब्रह्म च्या भक्तिने पूर्ण मोक्ष होत नाही. या गीता अध्याय ८ श्लोक १६ चा अनुवाद (गीता प्रेस गोरखपुर येथुन प्रकाशित गीतेमध्ये तसेच इतर प्रकाशनांच्या गीतेमध्ये) चुकीचा केला आहे.

गीता अध्याय ८ श्लोक १६ :–

आ ब्रह्म भुवनात् लोका: पुनरावर्तिन: अर्जुन।
माम् उपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विधते।। (१६)

याचे भाषांतर चुकीचे केले आहे, जे असे आहे :-

हे अर्जुन! ब्रह्म लोकांपर्यंत सर्व लोक पुनरावर्ती आहेत अर्थात जेथे गेल्यानंतर पुन्हा संसारात परतुन यावे लागते. परंतु मला प्राप्त झाल्यावर पुनर्जन्म होत नाही. (हा चुकीचा अनुवाद आहे.) पहा याच पुस्तकात पृष्ठ १७५ ते ३२८ वर अध्याय ८ श्लोक १६ चा अनुवाद कि जो गीताप्रेस गोरखपुर वाल्यांनी केला आहे, त्याची फोटोकॉपी लावली आहे.

याचा वास्तविक अनुवाद असा आहे :- ब्रह्म लोकांपर्यंत सर्व लोक पुनरावर्ती आहेत अर्थात ब्रह्म लोकांपर्यंत गेलेल्या लोकांचाही पुनर्जन्म होत असतो जे हे जाणत नाहीत. हे अर्जुन! मला प्राप्त होऊन देखिल त्यांचा पुनर्जन्म आहे, या श्लोकात ''विद्यते'' शब्दाचा अर्थ ''जाणणे'' असावयास हवा. गीता अध्याय ६ श्लोक २३ मध्ये ''विद्यात्'' शब्दाचा अर्थ जाणणे केला आहे. येथे या श्लोकात देखिल ''विद्यते'' चा अर्थ ''जाणणे'' असावयास हवा होता. पहा याच पुस्तकात याच श्लोकाच्या फोटोकॉपी मध्ये अधिक स्पष्टीकरणासाठी गीता अध्याय ८ श्लोक १५ पुरेसा आहे.

मूल पाठ :- माम् उपेत्य पुनर्जन्म दु:खालयम् अशाश्वतम्।
न आप्नुवन्ति महात्मन: संसिद्धिम परमाम् गता:।। (८/१५)

अनुवाद :- (माम) मला प्राप्त होऊन (पुनर्जन्म) पुनर्जन्म होतो जे (अशाश्वतम्) नाशवान जीवन (दु:खालयम) दु:खाचे घर आहे. (परमाम्) परम (संसिद्धिम् गता) सिद्धिला प्राप्त झालेले (महात्मय:) महात्माजनांना (न आप्नुवन्ति) पुनर्जन्म प्राप्त होत नाही. (गीता अध्याय ८ श्लोक १५)

भावार्थ :- गीता ज्ञान दाता म्हणतो कि मला प्राप्त होऊन तर दु:खांचा वास असलेले त्या क्षणभंगुर जीवनात जन्म-मरण येत. जे महात्मा परम गतिस प्राप्त होतात, त्यांचा पुनर्जन्म होत नाही.

❖ विचार :- जर गीता अध्याय ८ श्लोक १ ते १० पर्यंतचा सारांश काढला तर तो असा आहे :- अर्जुनाने विचारले (गीता अध्याय ८ श्लोक १) कि तत् ब्रह्म काय आहे? गीता ज्ञान दात्याने अध्याय ८ श्लोक ३ मध्ये उत्तर दिले कि तो ''परम अक्षर ब्रह्म'' आहे.

मग गीता ज्ञानदात्याने अध्याय ८ श्लोक ५ व ७ मध्ये आपली भक्ति करण्यास सांगितले आहे तसेच गीता अध्याय ८ श्लोक ८,९,१० मध्ये ''परम अक्षर ब्रह्म'' ची भक्ति करावयास सांगितले आहे. आपल्या भक्तिचा मंत्र गीता अध्याय ८ श्लोक १३ मध्ये सांगितले आहे कि मज ब्रह्म चा केवळ एक ओम् (ॐ) अक्षर आहे. उच्चार करीत स्मरण करताना जो शरीर त्याग करतो, तो परम गतीस प्राप्त होतो. यापुर्वीच श्री देवी पुराणातून सिद्ध केले आहे कि ॐ चा जप करुन ब्रह्म लोकाची प्राप्ती होते. गीता अध्याय ८ श्लोक १६ मध्ये स्पष्ट आहे कि ब्रह्म लोकांत गेलेल्या साधकाचासुद्धा पुनर्जन्म होतो. म्हणुनच गीता अध्याय ८ श्लोक १३ मध्ये ॐ नामाच्या जपामुळे होणाऱ्या परमगतीचे वर्णन आहे, परंतु गीता अध्याय ८ श्लोक ८,९,१० मध्ये ज्या सच्चिदानन्द घन ब्रह्म अर्थात परम दिव्य पुरुषाची भक्ति करण्यास सांगितले आहे. त्याचा मंत्र गीता अध्याय १७ श्लोक २३ मध्ये लिहिला आहे.

ॐ, तत्, सत्, इति, निर्देश:, ब्रह्मण:, त्रिविध:, स्मृत:
ब्राह्मणा:, तेन, वेदा:, च, यज्ञा:, च विहिता:, पुरा।।

अनुवाद :- सच्चिदानन्द घन ब्रह्म च्या भक्ति चा मंत्र ''ॐ तत् सत्'' आहे.

''ॐ'' मंत्र ब्रह्म म्हणजे क्षर पुरुषाचा आहे. ''तत्'' हा सांकेतीक आहे जो अक्षर पुरुषाचा आहे. ''सत्'' मंत्र देखिल सांकेतीक आहे जो परम अक्षर ब्रह्म चा आहे. या तीनही मंत्राच्या जापाने ती परम गति प्राप्त होती जी गीता अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये म्हटली आहे कि जेथे गेल्यावर साधक फिरुन पुन्हा या संसारात परत कधी येत नाही.

जर गीता अध्याय ८ श्लोक १६ चा हा अर्थ बरोबर आहे असे समजले कि मला प्राप्त होणाऱ्याचा पुनर्जन्म होत नाही तर गीता अध्याय २ श्लोक १२, गीता अध्याय ४ श्लोक ५, गीता अध्याय १० श्लोक २, चुकीचे सिद्ध होतात ज्यामध्ये गीता ज्ञान दाता म्हणतात की हे अर्जुन! तुझे व माझे भरपुर जन्म झाले आहेत, हे तुला नाही माहित, मला माहित आहेत. माझ्या जन्मास ना कोणी देवता जाणतात, ना महर्षिगण तसेच ना सिद्ध पुरुष. विचार करण्यासारखीच गोष्ट आहे कि मुळ देवताचाच जन्म-मृत्यु होतो तर त्याची साधना करणाऱ्याला मोक्ष कसा प्राप्त होइल ज्यामुळे त्याचा पुनर्जन्म होणार नाही.

म्हणुनच गीता अध्याय ८ श्लोक १६ चा अनुवाद जो मी वर केला आहे, तोच योग्य आहे कि गीता ज्ञान दाता म्हणतो कि ब्रह्म लोकांपर्यंत सर्वलोक पुनरावर्ती मध्ये आहेत अर्थात ब्रह्म लोकांत गेलेले प्राणी सुद्धा फिरुन या संसारात जन्म प्राप्त करुन घेतात. ज्यांना हे अवगत नाही, ते माझे भक्ति करुन सुद्धा पुनर्जन्मास प्राप्त होतात म्हणुनच गीता ज्ञान दात्याने अध्याय १८ श्लोक ६२ मध्ये म्हटले आहे कि हे अर्जुन! तु सर्वभावाने त्या परमेश्वराला शरण जा, त्या परमेश्वराच्या कृपेनेच तु परमशांतीला तसेच सनातन परमधाम अर्थात सत्यलोकाला प्राप्त होशील. हाच पुरावा गीता अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये आहे कि तत्वदर्शी संताकडुन तत्वज्ञान प्राप्त करुन त्या तत्वज्ञान रुपी अस्त्राने अज्ञान मिटवुन तत्पश्चात परमेश्वराच्या त्या परमपदाचा शोध घ्यावयास हवा जेथे गेल्यानंतर साधक फिरुन संसारात परत कधीच येत नाहीत.

ज्या परमेश्वराने संसाररुपी वृक्षाची प्रवृति विस्तार केला आहे अर्थात ज्या परमेश्वराने संसाराची रचना केली आहे. गीता ज्ञान दाता म्हणतो कि केवळ त्याचीच भक्ति कर, सर्वांचे कल्याण त्यामुळेच संभव आहे.

❖ हे सिद्ध झाले कि ब्रह्म च्या भक्तिने पूर्ण मोक्ष संभव नाही. केवळ पूर्ण परमात्मा (परम अक्षर ब्रह्म) च्या भक्तिने पूर्ण मोक्ष संभव आहे.

प्रश्न १३ :- ओम् (ॐ) हा मंत्र तर ब्रह्म चा जप झाला. मग असे का म्हणत आहात कि ब्रह्म भक्तिने पूर्ण मोक्ष होत नाही. आपण म्हणालात कि गीता अध्याय १७ श्लोक २३ मध्ये ''ॐ तत् सत्'' या मंत्र जापाने पूर्ण मोक्ष होतो, या मंत्रात सुद्धा ओम् (ॐ) मंत्र आहे.

उत्तर :- जसे इंजिनियर किंवा डॉक्टर बनन्यासाठी शिक्षणाची आवश्यकता असते. अगोदर पहिली इयत्ता शिकावी लागते, मग हळु-हळु पाचवी-आठवी, अशा प्रकारे दहावी इयत्ता उत्तीर्ण व्हावे लागते. त्यानंतर पुढील शिक्षण घ्यावे लागते. मगच प्रशिक्षण घेऊन डॉक्टर वा इंजिनियर होता येते अगदी अशाच प्रकारे श्री ब्रह्मा, विष्णु, शिव, गणेश तसेच देवी ची साधना करावी लागते, मी स्वत: करतो तसेच आपल्या अनुयायांकडुन करवुन घेतो. हा तर पाचव्या इयत्ते पर्यंतचा अभ्यास अर्थात साधना समजा, दुसऱ्या शब्दात पाचही कमळे उघडण्याची साधना आहे आणि ब्रह्म ची साधना दहाव्या इयत्ते पर्यंतचे शिक्षण समजा अर्थात ब्रह्म लोका पर्यंतची साधना आहे जो ''ॐ'' (ओम्) चा जप करावयाचा आहे आणि अक्षर पुरुषाच्या साधनेला १४ व्या इयत्तेचा अभ्यास अर्थात साधना समजा जो ''तत्'' मंत्राचा जाप आहे. ''तत्'' मंत्र सांकेतिक आहे, वास्तविक मुळ मंत्र तर याहुन भिन्न आहे जो उपदेशीना

सांगितला जातो.

परम अक्षर पुरुषाची साधना इंजिनीअर किंवा डॉक्टर चे शिक्षण अर्थात साधना समजा जी ''सत्'' शब्दाने करावयाची असते. हा ''सत्'' मंत्र देखील सांकेतीक आहे. वास्तविक मंत्र देखील भिन्न आहे जो उपदेश घेण्याऱ्यालाच सांगितला जातो. यालाच सारनाम देखिल म्हणतात.

म्हणुनच एकट्या ''ब्रह्म'' च्या नाम ओम् (ॐ) ने पूर्ण मोक्ष प्राप्ती नही होऊ शकत ''ॐ'' नामाचा जाप ब्रह्म चा आहे. याच्या साधनेने ब्रह्म लोकाची प्राप्ती होऊ शकते ज्याच्याविषयी गीता अध्याय ८ श्लोक १६ मध्ये म्हटले आहे कि ब्रह्म लोकांत गेलेले साधक सुद्धा पुनर्जन्म प्राप्त करतात. पुनर्जन्म झाला तर पूर्णमोक्ष नाही होत जे गीता अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये म्हटले आहे कि परमात्म्याच्या त्या परमपदाचा शोध घ्यावयास हवा जेथे गेल्यावर साधक पुन्हा कधीही पुनर्जन्मात येत नाही. तो पूर्ण मोक्ष पूर्ण गुरुंकडुन शास्त्र अनुकूल भक्ति प्राप्त करुनच संभव आहे. विश्वामध्ये वर्तमानात माझ्या (संत रामपाल दास) अतिरीक्त कोणाकडेही नाही.

प्रश्न १४ :– परमात्मा एक आहे कि अनेक?

उत्तर :– कुळाचा मालक एक आहे.

प्रश्न १५ :– तो परमात्मा कोण आहे जो कुळाचा मालक आहे, कुठे पुरावा आहे?

उत्तर :– तो परमात्मा ''परम अक्षर ब्रह्म'' आहे जो कुळाचा मालक आहे.

पुरावा :– श्री मद्भगवत् गीता अध्याय १५ श्लोक १ ते ४ तसेच १६–१७ मध्ये आहे. गीता अध्याय १५ श्लोक १ ते ४ चा सारांश व भावार्थ आहे कि ''संसाराला उलट्या लटकलेल्या वृक्षा समान समजा. जशी वृक्षाची मुळे वर आहेत, खाली तीन गुणरुपी फांद्या जाणा. गीता अध्याय १५ श्लोक १ मध्ये हे स्पष्ट केल आहे कि तत्वदर्शी संताची काय ओळख आहे? तत्वदर्शी संत ते आहेत जे संसार रुपी वृक्षाच्या सर्वांगाचे (सर्व भाग) वेगवेगळे विशद करतील.

विशेष :– पुढे वेदमंत्रांच्या ज्या फोटोकॉपीज लावल्या आहेत, त्या आर्यसमाजाचे आचार्य तसेच महर्षी दयानंद द्वारे अनुवादित आहेत आणि सार्वदेशिक आर्य प्रतिनीधी सभा दिल्ली द्वारे प्रकाशित आहेत. ज्यामध्ये वर्णन आहे कि परमेश्वर स्वत: सशरीर पृथ्वीवर प्रगट होऊन कवीप्रमाणे आचरण करत सत्य अध्यात्मिक ज्ञान ऐकवितात. (पुरावा ऋग्वेद मण्डल ९ सुक्त ८६ मंत्र २६–२७, ऋग्वेद मण्डल ९ सुक्त ८२ मंत्र १–२, सुक्त ९६ मंत्र १६ ते २०, ऋग्वेद मण्डल ९ सुक्त ९४ मंत्र १, ऋग्वेद मण्डल ९ सुक्त ९५ मंत्र २, ऋग्वेद मण्डल ९ सुक्त २० मंत्र १, ऋग्वेद मण्डल ९ सुक्त ५४ मंत्र ३ मध्ये) या मंत्रात म्हटले आहे कि परमात्मा सर्व भवन अर्थात सर्व लोकांत विराजमान आहेत. जेव्हा–जेव्हा पृथ्वीवर आत्यंतिक अज्ञानामुळे अधर्मात वाढ होते तेव्हा परमात्मा स्वत: सशरीर चालत पृथ्वीवर प्रगट होऊन लोकोक्ति, शब्द, चौपाई, साखी, कवितांच्या माध्यमातुन, यथार्थ आध्यात्मिक ज्ञानाचा प्रचार, कवीप्रमाणे आचरण करुन फिरुन–फिरुन करीत असत. ज्या कारणाने एका प्रसिद्ध कवि ची पदवी देखिल प्राप्त करतात. उपरोक्त मंत्रांची फोटोकॉपी याच पुस्तकाच्या पान क्रमांक ८८–१०२ वर कृपया पहा.

परमात्म्याने आपल्या मुख कमलातुन ज्ञान ऐकविले होते. त्यास सूक्ष्म वेद म्हणतात. त्यास 'तत्व ज्ञान' देखिल म्हणतात. तत्वज्ञानाचा प्रचार करण्यामुळे परमात्मा ''तत्वदर्शी

संत'' देखिल म्हणविले जातात. त्या तत्वदर्शी संताच्या रुपात प्रगट परमात्म्याने संसार रुपी वृक्षाचे सर्वांग या प्रकारे वर्णिले :-

कबीर, अक्षर पुरुष एक वृक्ष है, क्षर पुरुष वाकि डार।
तीनों देवा शाखा हैं, पात रुप संसार।।

भावार्थ :- वृक्षाचा जो भाग जमिनीच्या वर दृष्टिस पडतो, त्यास खोड म्हणतात, जसे संसाररुपी वृक्षाचे खोड तर अक्षर पुरुष आहे. खोडातुन सर्वात मोठी फांदी निघते तो क्षर पुरुष समजा, फांदीच्या तीन शाखा निघतात. त्या तीन देवता (रजगुण ब्रह्मा जी, सतगुण विष्णु जी तसेच तमगुण शिव जी) आहेत तसेच या शाखांवर इतर फांद्या व पानांना संसार समजा. या संसाररुपी वृक्षाच्या वरील भागात जो जमिनीच्या वर दिसतो त्याची मुळे (मुळ) जमिनीच्या खाली आहेत, ज्या अन्वये वृक्षाच्या सर्वांगाचे पोषण होते. गीता अध्याय १५ श्लोक १६-१७ मध्ये तीन पुरुष सांगितले गेले आहेत. श्लोक १६ मध्ये दोन पुरुष सांगितले आहेत ''क्षर पुरुष तसेच अक्षर पुरुष'' दोघांची स्थिती वर वर्णिली आहे. गीता अध्याय १५ श्लोक १६ मध्ये सुद्धा म्हटले आहे कि क्षर पुरुष दोघेही नाशवान आहेत. यांच्या अंतर्गत जितके ही प्राणी आहेत, ते देखिल नाशवान आहेत. परंतु आत्मा तर कोणाचाच मरत नाही. गीता अध्याय १५ श्लोक १७ मध्ये म्हटले आहे कि उत्तम पुरुष अर्थात पुरुषोत्तम तर क्षर पुरुष आणि अक्षर पुरुषा हुन भिन्न आहे. ज्यास परमात्मा म्हटले गेले आहे. या प्रभु बद्दल माहिती गीता अध्याय ८ श्लोक ३ मध्ये आहे ज्यास परम अक्षर ब्रह्म म्हटले गेले आहे. गीता अध्याय १५ श्लोक १७ मध्ये याचेच वर्णन आहे. हाच प्रभु तीनही लोकात प्रवेश करुन सर्वांच पालन-पोषण करतो मुळात हाच अविनाशी परमेश्वर आहे. मुळापासूनच वृक्षाचे संगोपन होते म्हणुनच सर्वांचे पालन पोषण करणारा परम अक्षर ब्रह्म आहे. जसे अगोदर गीता अध्याय १५ श्लोक १-४ मध्ये सांगितले आहे कि वरच्या दिशेला मुळे (मूल) असलेला, खालच्या दिशेला फांद्या असलेला संसाररुपी वृक्ष आहे. मुळांपासुनच वृक्षाचे पालन-पोषण होत असते. म्हणुनच परम अक्षर ब्रह्म जे या संसाराचे मुळ (मूल) आहेत. तेच समस्थ पुरुषांचे (प्रभुंचे) पालनकर्ता आहेत. यांचा विस्तार (रचना करणारे = सृजनहार) करणारे आहेत. हेच कुळाचे मालक आहेत.

प्रश्न १६ :- काय रजगुण ब्रह्मा, सत्गुण विष्णु तसेच तमगुण शिव ची पूजा (भक्ति) करायला हवी?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न १७ :- रजगुण ब्रह्मा, सत्गुण विष्णु तसेच तमगुण शंकर (शिव) यांची पूजा (भक्ति) करु नये याचा कुठे पुरावा आहे?

उत्तर :- श्री मद्भगवत् गीता अध्याय ७ श्लोक १२ ते १५, २० ते २३ तसेच गीता अध्याय ९ श्लोक २३-२४, गीता अध्याय ७ श्लोक १२ ते १५ मध्ये प्रमाण आहे की ज्या व्यक्ति रजगुण ब्रह्मा, सतगुण विष्णु व तमगुण शिवाची भक्ति करतात, ते राक्षस स्वभाव धारण केलेल्या मनुष्यामध्ये नीच, दूषित कर्म करणारे मूर्ख मला पुजत नाही. (हा पुरावा गीता अध्याय ७ श्लोक १२ ते १५ मध्ये आहे. पुन्हा गीता अध्याय ७ च्याच २० ते २३ तसेच गीता अध्याय ९ श्लोक २३-२४ मध्ये हेच म्हटले आहे आणि क्षर पुरुष, अक्षर पुरुष तसेच परम अक्षर पुरुष गीता अध्याय १५ श्लोक १६-१७ मध्ये ज्यांचे वर्णन आहे), त्यांना सोडुन श्री ब्रह्मा, श्री विष्णु तसेच श्री शिव जी इतर देवतांमध्ये गणले जातात. या दोन्ही अध्यायांमध्ये (गीता अध्याय ७ तसेच गीता अध्याय ९ मध्ये) वर लिहिलेले श्लोकां मध्ये गीता ज्ञान दाताने म्हणतो कि जो साधक ज्याही उद्देशाने अन्य देवतांना पुजतो, तो भगवान समजुन पुजतो. त्या

देवतांना मी काही शक्ति प्रदान केलेल्या आहेत. देवतांना पुजणाऱ्यांना माझ्या द्वारे केलेल्या विधानामुळे काही लाभ प्राप्त होतात. परंतु त्या अल्प बुद्धीधारकांचे ते फळ नाशवान असते. देवतांना पुजणारे देवतांच्या लोकांत जातात. माझे पूजारी मला प्राप्त होतात.

गीता अध्याय १६ श्लोक २३-२४ मध्ये म्हटले आहे कि शास्त्रविधीचा त्याग करुन जे साधक मनमाने आचरण करतात अर्थात ज्या देवता, पितर, यक्ष, भैरव-भुतांची भक्ति करतात आणि मनकल्पित मंत्रांचा जाप करतात, त्यांना न काही सुख मिळते, न कुठली सिद्धी प्राप्त होते तसेच न गती मिळते अर्थात न मोक्ष होतो. यावरुन तुझ्याकरिता हे अर्जुन! कर्तव्य (जी भक्ति करावयास हवी) आणि अकर्तव्य (जी भक्ति करावयास नको) च्या व्यवस्थेमध्ये शास्त्र हेच प्रमाण आहे गीता अध्याय १७ श्लोक १ मध्ये अर्जुन विचारतो कि हे कृष्ण! (कारण कि अर्जुन असे समजत होता कि कृष्णच गीता ज्ञान देत आहे, परंतु श्री कृष्णाच्या शरीरात प्रेतवत प्रवेश करुन काल (ब्रह्म) ज्ञान देत होता, जे अगोदरच सिद्ध केले आहे). जे लोक शास्त्रविधीचा त्याग करुन अन्य देवतांची पूजा करतात, ते स्वभावाने कसे असतात? गीता ज्ञान दाता उत्तर देतो कि सात्विक व्यक्ति देवतांचे पुजन करतात. राजसी व्यक्ति यक्ष आणि राक्षस पूजा तसेच तामसी व्यक्ति प्रेत आदिंची पूजा करतात. ही सर्व शास्त्रविधी रहित कर्मे आहेत. गीता अध्याय १७ श्लोक ५-६ मध्ये म्हटले आहे कि जो मनुष्य शास्त्रविधी रहित केवळ मनकल्पित घोर तप करतो तो दांभिक (ढोंगी) आहे आणि शरीरातील कमळांमधील विराजमान शक्तिंना तसेच मला सुद्धा करणारे राक्षसी स्वभावाचे अज्ञानी जाण.

सूक्ष्मवेदांत देखिल परमेश्वरांनी म्हटले आहे कि :-

''कबीर, माई मसानी सेढ़ शीतला भैरव भूत हनुमंत।
परमात्मा से न्यारा रहै, जो इनको पूजंत।।
राम भजै तो राम मिलै, देव भजै सो देव।
भूत भजै सो भूत भवै, सुनो सकल सुर भेव।।''

स्पष्ट झाले कि श्री ब्रह्मा जी (रजगुण), श्री विष्णु जी (सत्गुण) तसेच श्री शिव जी (तमगुण) यांची पूजा (भक्ति) करायची नाही तसेच यांच्याबरोबर भुत, पितर पूजा, (श्राद्ध कर्म, तेरावा, पिण्डोदक क्रिया, सर्व प्रेतपूजा आहेत) भैरव तसेच हनुमानजींची देखिल पूजा करायची नाही.

प्रश्न १८ :- काय क्षर पुरुष (ब्रह्म) ची पूजा (भक्ति) करावी कि नाही?

उत्तर :- जर पूर्ण मोक्षप्राप्ती हवी असेल, जी गीता अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये सांगितले आहे कि ''तत्वज्ञान प्राप्त झाल्यानंतर परमेश्वराच्या त्या परमपदाचा शोध घ्यावयास हवा, जेथे गेल्यानंतर साधक फिरुन या संसारात परत जन्म घेत नाही.'' तर क्षर पुरुष (ब्रह्म) ''जो संसाररुपी वृक्षाची फांदी आहे'' याची पूजा (भक्ति) करायची नाही.

प्रश्न १९ :- पुर्वी जेवढे ऋषि-महर्षी झाले आहेत, ते सर्व ब्रह्म ची पूजा करीत असत व करवुन घेत असत. ''ओम्'' (ॐ) नामाला सर्वात मोठा तसेच जप करण्याचा उत्तम मंत्र सांगत असत, ते काय अज्ञानी होते? जर ब्रह्म ची भक्ति उत्तम नाही आहे तर गीतेमध्ये त्यांचा पुरावा सांगा.

उत्तर :- या अगोदरच सांगितले आहे कि यथार्थ अध्यात्म ज्ञान परमेश्वर स्वत: (परम अक्षर ब्रह्म) पृथ्वीवर सशरीर प्रगट होऊन ठीक-ठीक सांगतात. याच पुस्तकातील पान ८८ वर वेदमंत्रातील पुरावा पाहा. परमेश्वराद्वारे सांगितल्या गेलेल्या ज्ञानाला सूक्ष्मवेद (तत्वज्ञान)

म्हटले जाते. तत्वज्ञानात परमात्म्याने सांगितले आहे कि :–

गुरु बिन काहू न पाया ज्ञाना, ज्यों थोथा भुस छड़े मूढ़ किसाना।
गुरु बिन बेद पढ़ै जो प्राणी, समझे ना सार रहे अज्ञानी।।

ज्या ऋषि महर्षिंना सत्‌गुरु लाभले नाहीत. त्यांची अशी अवस्था होती कि वेद पठण करीत असत परंतु वेदांचा सार ते समजु शकले नाहीत. उदाहरणासाठी श्री देवी पुराण (सचित्र मोठा टाईप, गीता प्रेस गोरखपुर येथुन प्रकाशित) च्या पान ४१४ वर (स्कंद चौथा) लिहीले आहे कि सत्ययुगातील ब्राह्मण (महर्षि) वेदांमध्ये पूर्ण विद्वाान होते आणि श्री देवी (दुर्गा) ची पूजा करीत असत.

❖ **विचार करा :–** श्री मद्‌भगवत्‌ गीतेत चारही वेदांचा सारांश आहे. आपणास गीता ज्ञात असेलच, वाचतही असाल. काय गीतेमध्ये कुठे लिहीले आहे का'' श्री देवी'' ची पूजा करा? त्याचप्रकारे चारही वेदांमध्ये कोठेही लिखीत नाही कि दुर्गा (श्री देवी) ची पूजा करा, तर मग त्या महर्षिंना वेदातुन काय समजले? सत्ययुगातील महर्षि किती पोकळ विद्वान होते? त्याच महर्षिंचे मनमानी विधान आहे कि ॐ (ओम्‌) नाम सर्वात मोठे अर्थात उत्तम आहे जे म्हणत असत ब्रह्म पूजा (भक्ति) सर्वश्रेष्ठ आहे. प्रिय वाचकगण! जे ब्रह्म ची पूजा इष्टदेव मानुन करीत असत, ते अज्ञानी होते. त्यांची ब्रह्म साधना अनुत्तम गति देणारी आहे.

गीते मधील पुरावा :– श्री मद्‌भगवत्‌ गीता अध्याय ७ श्लोक १२ ते १५ मध्ये सांगितले आहे कि जे तीन गुणांची (रजगुण ब्रह्मा, सत्‌गुण विष्णु तसेच तमगुण शंकर) पूजा करणारे राक्षस स्वभाव धारीत मनुष्यांमध्ये निच दुषित कर्म करणारे मुर्ख माझे पुजन करीत नाहीत. हे गीता ज्ञान दाता म्हणतो. मग गीता अध्याय ७ च्याच श्लोक १६ ते १८ पर्यंत गीता ज्ञान दाता (ब्रह्म) म्हणतो माझी भक्ति चार प्रकारे करतात. अर्थार्थी, आर्त, जिज्ञासु आणि ज्ञानी. मग म्हणतो कि ज्ञानी मनुष्य मला आवडतो. ज्ञान्याला सुद्धा मी आवडतो. (गीता अध्याय ७ श्लोक १८) या श्लोकात गीता ज्ञान दाता म्हणतो कि हा ज्ञानी आत्मा तर उदार (चांगला) असतो परंतु हे सर्व माझ्या अनुत्तम गति अर्थात वाईट गतिमध्ये आश्रित आहेत. या श्लोकात (गीता अध्याय ७ श्लोक १८) मध्ये गीता ज्ञान दाता ब्रह्म स्वत: स्वीकारतो आहे कि माझ्या भक्तिमुळे मिळणारी गती अनुत्तम (अश्रेष्ठ = वाईट) आहे.

गीता अध्याय ७ श्लोक १९ मध्ये म्हटले आहे कि :–

बहुनाम्‌, जन्मानाम्‌, अन्ते, ज्ञानवान्‌, माम्‌, प्रपद्यते,
वासुदेव:, सर्वम्‌, इति, स:, महात्मा, सुदुर्लभ:।।

अनुवाद :– गीता ज्ञान दाता ब्रह्म म्हणतो कि माझी भक्ति अनेक–अनेक जन्मानंतर कुणी ज्ञानी आत्मा करतो अन्यथा अन्य इतर देवी देवता व भूत, पितरांच्या भक्तिमध्ये जीवनाचा नाश करीत असतात. गीता ज्ञानदात्याने आपल्या भक्तिमुळे होणाऱ्या लाभ अर्थात गतिलाही गीता अध्याय ७ श्लोक १८ मध्ये अनुत्तम (वाईट) म्हटले आहे. म्हणुनच गीता अध्याय ७ श्लोक १९ मध्ये म्हणतो कि :–

हे सांगणारा महात्मा मोठ्या मुष्किलतेने मिळतो कि ''वासुदेव''च सर्वस्व आहे. हा सर्वांचा सृजनहार आहे. हाच पापनाशक, पूर्ण मोक्षदायक, हाच पूजायोग्य आहे. हाच (वासुदेव) कुळाचा मालक परम अक्षर ब्रह्म आहे. केवळ याचीच भक्ति करा, अन्य कुणाची नाही.

गीता ज्ञान दाता स्वत: म्हणतो कि''हे अर्जुन! तु सर्वभावे त्या परमेश्वराला शरण जा.

त्या परमेश्वराच्या कृपेनेच तुला परमशांती तसेच सनातन परमधाम (सत्यलोक) प्राप्त होईल'' (गीता अध्याय १८ श्लोक ६२ मध्ये हे प्रमाण आहे) मग गीता अध्याय १८ श्लोक ४६ मध्ये गीता ज्ञान दाता म्हणतो कि ''ज्या परमेश्वराने संपूर्ण प्राणी मात्रांची उत्पत्ति केली आहे, ज्याने हे संपूर्ण जगत व्याप्त आहे त्या परमेश्वराची आपली नित्यकर्मे करता-करता पूजा करुन मनुष्य परमसिद्धी प्राप्त करु शकतो ''मग गीता अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये म्हटले आहे कि परमेश्वराला समजुन त्यानंतर परमेश्वराच्या त्या परमपदाचा शोध घ्यायला हवा. जेथे गेल्यानंतर साधक संसारात परतुन येत नाही, ज्या परमेश्वराकडुन संसाररुपी वृक्षाचा विस्तार झाला आहे अर्थात ज्या परमेश्वराने सर्व रचना केली आहे, त्याचीच पूजा करा. यावरुन सिद्ध होते आहे कि त्या ऋषिंना वेदांचे गुढ रहस्य समजलेच नाही. ते अज्ञानी होते.

प्रश्न २० :- गीता ज्ञान दाता आपल्या गतिस अनुत्तम का म्हणतो?

उत्तर :- गीता ज्ञान दाता अध्याय २ श्लोक १२ गीता अध्याय ४ श्लोक ५, गीता अध्याय १० श्लोक २ मध्ये म्हणतो कि हे अर्जुन! तुझे आणि माझे अनेक जन्म झाले आहेत तुला माहित नाही, मला माहित आहे. माझ्या उत्पतीला ऋषि-महर्षि तसेच देवता जाणत नाहीत. तु आणि मी तसेच हा राजा व सैनिक पुर्वी अनेकदा जन्मले आहेत, आणि पुढेही जन्म घेतील. वाचकहो विचार करा! जेव्हा ब्रह्म म्हणत आहे कि माझा देखील जन्म-मरण होत आहे तर ब्रह्म च्या पूजाऱ्यांची गीता अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये सांगितलेली गति (मोक्ष) प्राप्त होऊ शकत नाही ज्यामध्ये जन्म-मरण कायमचेच समाप्त होऊन जाते. जो पर्यंत जन्म-मरण आहे, तो पर्यंत परमशांती प्राप्त होऊ शकत नाही. त्याकरीता गीता ज्ञान दात्याने असमर्थता व्यक्त केली आहे. गीता अध्याय १८ श्लोक ६२ मध्ये म्हटले आहे कि परमशांतीला त्या परमेश्वराला (परम अक्षर ब्रह्म) शरण जा, त्याच्याच कृपेने तु परमशांती तसेच सनातम परमधामाला प्राप्त होशील. गीता अध्याय ८ श्लोक ५ व ७ मध्ये गीता ज्ञान दाता म्हणतो कि माझी भक्ति करशील तर युद्ध देखिल करावे लागेल जिथे युद्ध आहे तिथे शांती असत नाही, परमशांतीचे घर दुर आहे. म्हणुनच गीता ज्ञान दाता आपल्या गतीला (ॐ नामाच्या जपाने होणारे लाभ) अनुत्तम (वाईट) म्हटले आहे.

प्रश्न २१ :- आपण प्रश्न क्रमांक १३ च्या उत्तरात म्हटले आहे कि पूर्ण मोक्ष प्राप्तीसाठी ब्रह्म, विष्णु, शिव, गणेश तसेच देवी आणि क्षर ब्रह्म व अक्षर ब्रह्म ची साधना करावी लागते. दुसरी कडे असे म्हणत आहात कि ब्रह्मा, विष्णु, शिव इतर देवता आहेत, क्षर ब्रह्म सुद्धा (भक्ति) पूजा योग्य नाही. केवळ परम अक्षर ब्रह्म चीच पूजा (भक्ति) करायची का?

उत्तर :- मी नाही म्हणत, तुमचे सदग्रंथ म्हणत आहेत, प्रथम हे स्पष्ट करतो कि पूजा तसेच साधनेमध्ये काय फरक आहे?

❖ इच्छित वस्तु मिळवण्याची इच्छा पूजा म्हणवली जाते तसेच तिला प्राप्त करण्याचे प्रयत्नांना साधना म्हणतात.

उदाहरण :- जसे आपणास पाणी हवे आहे. हे आपले प्राप्य आहे. आपणास पाणी प्राप्तीची इच्छा आहे. पाण्याच्या प्राप्तीसाठी हात पंप लावावा लागेल. हातपंप लावण्यासाठी जे जे उपकरणे वापरली जातील, बोरवेल लावला जाईल, हा प्रयत्न आहे. त्याच प्रकारे परमेश्वराचे ते परमपद प्राप्त करणे ही आपली इच्छा आहे, जेथे गेल्यानंतर साधक संसारात परत येत नाही. आपल प्राप्य परमेश्वर तसेच त्यांचे सनातन परमधाम हे आहे. त्याच्या प्राप्तीसाठी केले गेलेले नाम जप, हवन-यज्ञ इत्यादी-इत्यादी या साधना आहेत. या साधनेने पूज्य वस्तु

परमात्मा प्राप्त होतील. जसे प्रश्न १३ च्या उत्तरात स्पष्ट केले आहे, तेच उदाहरण आहे. त्या पूर्ण मोक्ष प्राप्ती करिता तीन वेळा दिक्षा क्रम पूर्ण करावयाचा असतो.

१. प्रथम नाम दीक्षा = ब्रह्मा, विष्णु, शिव, गणेश, देवी च्या मंत्रांची साधना दिली जाते.

२. दुसऱ्या वेळी क्षर ब्रह्म तसेच अक्षर ब्रह्म च्या दोन मंत्रांचा जाप दिला जातो. ज्यास संतांनी ''सत् नाम'' म्हटले आहे. गीता अध्याय १७ श्लोक २३ मध्ये तीन नाम आहेत. ''ओम्-तत्-सत्'' या सतनामाचे दोन अक्षर असतात, एक ''ओम्'' (ॐ) दुसर ''तत्'' आहे. (हे सांकेतीक अर्थात गुप्त नाम आहे, जे उपदेशीला उपदेशाच्या वेळी सांगितले जाते)

३. तीसऱ्या वेळी सारनामाची दिक्षा दिली जाते ज्या मंत्राला गीता अध्याय १७ श्लोक २३ मध्ये ''सत्'' म्हटले आहे, हा सुद्धा सांकेतीक आहे. उपदेश घेते वेळी उपदेशीला सांगितले जातो अशा प्रकारे पूर्ण मोक्ष प्राप्त होतो.

प्रश्न २२ :– जी साधना आम्ही पुर्वी करीत होतो, ती सोडावी लागेल का?

उत्तर :– जर शास्त्रविधी रहित असेल तर सोडावी लागेल. जर अनाधिकाऱ्याकडुन दिक्षा घेतली तर त्याचा काहीही लाभ होणार नाही. पूर्ण गुरुंकडुन साधनेची दिक्षा घ्यायला हवी.

प्रश्न २३ :– गीता अध्याय १८ श्लोक ४७ मध्ये तसेच गीता अध्याय ३ श्लोक ३५ मध्ये म्हटले आहे :–

श्रेयान् स्वधर्मः विगुणः परधर्मात् स्वनुष्ठितात्।
स्वधर्मे निधनम् श्रेयः परधर्मः, भयावहः।। (गीता अध्याय ३ श्लोक ३५)

चांगल्या प्रकारे आचरणात आणलेल्या दुसऱ्यांच्या धर्मापेक्षा गुणरहित सुद्धा आपला धर्म अति उत्तम आहे. आपल्या धर्मात तर मरण सुद्धा कल्याणकारक आहे आणि दुसऱ्यांचा धर्म भय देणारा आहे.

उत्तर :– हे भाषांतर चुक आहे. जर हे योग्य आहे कि आपला धर्म जरी गुणरहित असला तरी तो त्यागला नाही पाहिजे तर श्री मद्‌भगवत् गीतेचे ज्ञान १८ अध्यायाच्या ७०० श्लोकांमध्ये लिहीण्याची काय आवश्यकता होती? हा एक श्लोक पुरेसा होता कि आपली साधना कशीही असेल ती करत रहा, जरी ती गुणरहित (लाभ रहित) असली तरी, मग गीता अध्याय ७ श्लोक १२ ते १५ मध्ये हे का म्हटले गेले आहे कि रजगुण ब्रह्मा, सतगुण विष्णु तसेच तमगुण शिवाची पूजा राक्षस स्वभाव धारण केलेल्या मनुष्यांमध्ये निच, दुषित कर्म करणारे मुर्ख लोक मला पुजत नाहीत. गीता ज्ञान दाताने त्या साधकांना त्यांचा धर्म अर्थात धार्मिक साधना सोडण्यास सांगितली तसेच गीता अध्याय ७ च्या श्लोक २० ते २३ मध्ये म्हटले आहे कि जो माझी पूजा न करता अन्य देवतांची पूजा करतात, ते अज्ञानी आहेत. त्यांच्या साधनेने लवकर समाप्त होणारे सुख (स्वर्ग वेळी) प्राप्त होते. परत आपली धार्मिक पूजा अर्थात धर्माचा देखिल त्याग करण्यास सांगितले आहे. पूर्ण लाभासाठी परम अक्षर ब्रह्म चा धर्म अर्थात धार्मिक साधना ग्रहण करण्यास सांगितले आहे.

❖ गीता अध्याय ३ श्लोक ३५ चा यर्थार्थ अनुवाद या प्रकारे आहे :–

अनुवाद :– (विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात्) दुसऱ्यांच्या गुणा रहित अर्थात लाभ रहित चांगल्या प्रकारचे चमक-धमक वाले धर्म अर्थात धार्मिक कर्माने (स्वधर्मः) आपले शास्त्र विधीनुसार धार्मिक कर्म (श्रेयान्) अति उत्तम आहे. (स्वधर्मे) आपल्या शास्त्रविधीनुसार धर्म-कर्माच्या संघर्षात (निधनम्) मरणे देखिल (श्रेयः) कल्याणकारक आहे. (परधर्म) दुसऱ्याचे

धार्मिक कर्म (भयावह:) भिती दायक आहे. भावार्थ असा आहे कि जसे जागरण वगैरे होतात त्यामध्ये खुप मधुर आवाजत मोठमोठ्याने गाणी गायली जातात. नाचणे उड्या मारणे देखिल होतात. आपल्या शास्त्रविधी नुसार धर्म कर्मात केवळ नाम-जाप किंवा सामान्य पद्धतीने आरती केली जाते. कोणत्याही वेद किंवा गीतेमध्ये श्री देवी ची पूजा किंवा जागरण करण्याची आज्ञा नाही. ज्यामुळे शास्त्रविधीचा त्याग करुन मनमानी आचरण झाले, त्यामुळे हे व्यर्थ आहे. दुसऱ्यांचा शास्त्रविधी रहित धार्मिक कर्म पाहण्यास चांगले वाटते कारण त्यामध्ये लोक देखावा अधिक असतो. तर सत्य साधना करणाऱ्याला दुसऱ्यांचे धार्मिक कर्म पाहुन भिती वाटते की आमची भक्ति तर ठीक आहे ना. परंतु तत्व ज्ञानाला समजल्यानंतर हि भिती समाप्त होती. तत्वज्ञानात सांगितले आहे कि :-

दुर्गा ध्यान पड़े जिस बगड़म, ता संगति डूबै सब नगरम्।
दम्भ करें डूंगर चढ़ै, अन्तर झीनी झूल।
जग जाने बन्दगी करें, बोवें सूल बबूल।।

याकरिता गुणहिन अर्थात लाभरहित धार्मिक साधनाचा त्याग करुन सत्य साधना शास्त्रविधी अनुसार केल्यानेच कल्याण होईल.

प्रश्न २४ :- मी पारखी संत श्री अभिलाष दासाचे विचार ऐकले होते. ते म्हणत होते की संसाराची रचना करणारे कोणिही भगवान वगैरे नाही. हा नर-मादिच्या संयोगाने बनतो. व नंतर समाप्त होउन जातो. कोणी भगवान नाहित. जीव हाच ब्रह्म आहे, जीव हाच कर्ता आहे, अभिलाष दासाचे हे विचार योग्य आहे कि अयोग्य?

उत्तर :- याचे उत्तर श्री मद्भगवत् गीता अध्याय १६ श्लोक ६ ते १० मध्ये विस्ताराने दिले आहे. म्हटले आहे कि जे राक्षसी प्रकृति चे लोक आहेत, ते म्हणतात कि हा संसार ईश्वराविना आहे, स्त्री-पुरुषा पासुन अर्थात नर-मादी पासुन उत्पन्न होत आहे. याचा कोणी कर्ता नाही. असे व्यक्ति संसार चा नाश अर्थात वाईट करण्यासाठी जन्म घेतात. वास्तविकता ही आहे कि परमात्मा सर्व संसाराचे सृजनहार आहे. जीव ब्रह्म नाही. ब्रह्म चा अर्थ प्रभु (स्वामी) होत आहे. जसे (१) ब्रह्म (ज्यास क्षर पुरुष देखिल म्हटले गेले आहे) २१ ब्रह्माण्डाचा स्वामी आहे. (२) अक्षर ब्रह्म (ज्यास अक्षर पुरुष म्हटले गेले आहे, गीता अध्याय १५ श्लोक १६) हा ७ संख ब्रह्माण्डाचा स्वामी आहे. (३) पूर्ण ब्रह्म (ज्यास गीता अध्याय ८ श्लोक ३ मध्ये परम अक्षर ब्रह्म म्हटले आहे) असंख्य ब्रह्माण्डाचा स्वामी आहे. हे कुळाचे मालक आहेत. हे म्हणतात कोणी भगवान नाहीत, संसार फक्त स्त्री-पुरुष किंवा नर-मादा पासुन उत्पन्न होतो, समाप्त होतो. जीव हाच कर्ता आहे अर्थात जीव हाच ब्रह्म आहे, हे पुर्णपणे अनुचित आहे.

प्रश्न २५ :- श्री मद्भगवत् गीता मध्ये ज्ञान दाताने अध्याय ८ श्लोक ५ तसेच ७ मध्ये म्हटले आहे कि जो पुरुष शेवटच्या क्षणाला माझे स्मरण करत शरीर सोडुन जातो, तो मला प्राप्त होतो. यामुळे अर्जुन! सर्व वेळेस माझे स्मरण कर, युद्ध देखिल कर, मलाच प्राप्त होशिल. यामुळे गीता अध्याय १८ श्लोक ६२ मध्ये म्हटले आहे कि त्या परमात्म्याच्या शरणात जा. गीता ज्ञान दाताने फिरवा-फिरवी करुन म्हटले आहे कि माझी साधना कर, स्मरण कर. आपण अन्य परमात्मा सांगत आहोत तो विश्वसनीय नाही. काय गीता मध्ये अन्य कोठे लिहले आहे कि गीता ज्ञान दाता व्यतिरिक्त अन्य परमात्म्याची भक्ति साधना करण्यासाठी?

उत्तर :- गीता अध्याय ७ श्लोक २९ मध्ये गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि जो

साधक़ केवळ जरा (वृद्ध अवस्था) तसेच मरण (मृत्यु) पासुन सुटण्याच्या प्रयत्नात आहेत. ते ''तत् ब्रह्म'' पासुन परिचीत आहेत. अर्जुनाने गीता अध्याय ८ श्लोक १ मध्ये विचारले कि ''तत् ब्रह्म'' काय आहे? गीता ज्ञान दाताने अध्याय ८ श्लोक ३ मध्ये म्हटले आहे कि तो ''परम अक्षर ब्रह्म'' आहे. गीता अध्याय ८ श्लोक ५ व ७ मध्ये गीता ज्ञान दाताने आपली साधना म्हणजे स्मरण करण्यास सांगितले आहे. (गीता ज्ञान दाताने गीता अध्याय २ श्लोक १२ तसेच अध्याय ४ श्लोक ५ व अध्याय १० श्लोक २ मध्ये आपला जन्म-मरण देखिल सांगितला आहे. म्हटले आहे कि माझ्या भक्ति ने परमशांती नाही होउ शकत, युद्ध देखिल करावे लागेल. गीता ज्ञान दाताचे हे देखिल म्हणने आहे कि जन्म-मरण कायम राहिल.) लगेचच गीता अध्याय ८ श्लोक ८, ९ व १० या तीन्ही श्लोका मध्ये गीता ज्ञान दाताने आपल्यापेक्षा वेगळ्या ''परम अक्षर ब्रह्म'' ची भक्ति करण्यासाठी सांगितली आहे कि हे पार्थ! परमेश्वराच्या साधनेच्या अभ्यास योगाने युक्त अन्य कोणत्याही देव किंवा प्रभु मध्ये आपली आस्था न ठेवता त्या एका परमेश्वराचे निरंतर चिंतन करत मनुष्य (परमम् दिव्यम् पुरुषम् याति) त्या परम अलौकिक परमेश्वर अर्थात परम अक्षर ब्रह्म ला प्राप्त होतो. (गीता अध्याय ८ श्लोक ८)

जो साधक परम अक्षर ब्रह्म, अनादि, सर्वांचा संचालक, कन्ट्रोलर, अती सूक्ष्माचे धारण-पोषण करणाऱ्या अचिन्त स्वरुपातील सुर्यासारख्या प्रकाशमान, बुद्धिमान, अतिशय शुद्ध चिदानन्द परमेश्वराचे स्मरण करतो आहे. (गीता अध्याय ८ श्लोक ९)

तो भक्ति साधनायुक्त साधक शेवटपर्यंत भक्तिच्या शक्तिने भुवयांच्या मध्ये प्राणास अर्थात श्वासांना चांगल्याप्रकारे स्थापन करुन स्वच्छ मनाने स्मरण करतान (दिव्य परम पुरुष) अलौकिक परम पुरुष अर्थात परम अक्षर ब्रह्म (जो गीता ज्ञान दाता पेक्षा वेगळा आहे) त्यास प्राप्त होतो. हे प्रमाण गीताच्या याच अध्याय ८ श्लोक ११ ते २२ मध्ये आहे. गीता अध्याय ८ श्लोक ११ मध्ये म्हटले आहे कि तर्त्वदर्शी अर्थात वेदांची व्यवस्थित माहीती असणारे ज्यांना अविनाशी म्हटले आहे. त्या परम पदास तुझ्यासाठी म्हटले आहे. गीता अध्याय ८ श्लोक १२ मध्ये वर्णन आहे कि त्यास प्राप्त करण्याची साधना श्वासांद्वारे नाम-स्मरण करण्याने होत आहे.

गीता अध्याय ८ श्लोक १३ मध्ये गीता ज्ञाना दाताने म्हटले आहे कि माझ्या ब्रह्म चे केवळ एक ओम् (ॐ) अक्षर आहे, याचे स्मरण मरते वेळेपर्यंत करावयाचे आहे. तो या मंत्रा पासुन मिळणाऱ्या परम गती अर्थात ब्रह्म लोकास प्राप्त होतो.

गीता अध्याय ८ श्लोक १६ मध्ये म्हटले आहे कि ब्रह्म लोकामध्ये गेलेले साधक देखिल परत संसारात जन्म घेतात, परत मरतात. हा पूर्ण मोक्ष नाही. गीता अध्याय ८ श्लोक १४ मध्ये म्हटले आहे कि जो माझे साधना स्मरण करतो, त्याच्यासाठी मी सुलभ आहे.

गीता अध्याय ८ श्लोक १५ मध्ये गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि मला प्राप्त झाल्यानंतर तर कायमस्वरुपी पुर्नजन्म आहे जे दु:खाचे घर आहे, क्षण भंगुर जीवन आहे आणि जे साधक परम अक्षर ब्रह्म ची साधना करतात ते परम सिद्धीस प्राप्त होऊन अमर होतात. ते पुन्हा: जन्म-मरणास प्राप्त नाही होत.

गीता अध्याय ८ श्लोक १६ मध्ये गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि ब्रह्म लोकापर्यंत सर्व लोक पुनरावर्तीत आहेत अर्थात ब्रह्म लोकापर्यंत गेलेले सर्व साधक कायमस्वरुपी जन्म-मृत्यु च्या चक्रात राहतात. हे अर्जुन! जे हे नाही जानत कि ते मला प्राप्त होऊन देखील जन्म-

मृत्यु च्या चक्रात कायम राहतात. कारण गीता ज्ञान दाताने गीता अध्याय २ श्लोक १२, अध्याय ४ श्लोक ५, अध्याय १० श्लोक २ मध्ये स्वत: म्हटले आहे कि हे अर्जुन! तुझे आणि माझे भरपुर जन्म झाले आहेत. व पुढे देखिल होत राहतील, तुला नाही माहित, मला माहित आहेत. माझ्या उत्पतीला (जन्म) ना देवता जाणतात, ना महर्षि आणि नाहि सिद्ध जाणतात, परंतु परम अक्षर ब्रह्म ची भक्ति करुन परम सिद्धि म्हणजे परमगती ला महात्माजन पुर्नजन्मला प्राप्त नाही होत.

गीता अध्याय ८ श्लोक १७ मध्ये अक्षर पुरुष (परब्रह्म) च्या दिवस-रात्रीचे वर्णन आहे. सांगितले आहे कि (ब्रह्मण:) परब्रह्म चा एक दिवस एक हजार युगांचा होत असतो. तेवढ्याच रात्री. परब्रह्म अर्थात अक्षर पुरुषाचे वर्णन गीता अध्याय १५ श्लोक १६ मध्ये आहे. त्याच प्रकारे गीता अध्याय ८ श्लोक १७-१८-१९ मध्ये आहे.

नोट : अधिक माहितीसाठी कृपया वाचा प्रश्न नं. ९ मध्ये गीता अध्याय ८ श्लोक १७ ते १९ मध्ये अक्षर पुरुषाची माहिती दिली आहे, यास देखील अव्यक्त म्हटले आहे. यांचा दिवस संपल्यानंतर सर्व प्राणी जे क्षर पुरुषाच्या २१ ब्रह्माण्डामध्ये आहेत ते प्रलय म्हणजे नाश होतात, रात्र पूर्ण झाल्यानंतर पुन्हा दिवसा संसारात जीव उत्पन्न होतात.

गीता अध्याय ८ श्लोक २० मध्ये म्हटले आहे कि हा अक्षर पुरुष देखील अव्यक्त म्हटले जाते. परंतु या अव्यक्त पासुन दुसरा जो विलक्षण सनातन भाव आहे. तो परम दिव्य पुरुष अर्थात परम अक्षर ब्रह्म तो सर्व प्राण्यांमध्ये (क्षर पुरुष, अक्षर पुरुष, तसेच त्यांच्या अंतर्गत जेवढे देखील जीव आहेत, त्या सर्वांचे) नष्ट झाल्यानंतर देखील नष्ट नाही होत अर्थात खरोखरच अविनाशी आहे.

गीता अध्याय ८ श्लोक २१ मध्ये म्हटले आहे कि जो अव्यक्त (अक्षर) अविनाशी या नावाने म्हटला गेला आहे, त्या परम पुरुषाच्या प्राप्तीला परम गती म्हणतात. ज्या सनातन अन्यक्त परम पुरुषास प्राप्त होऊन पुन्हा जन्म-मृत्यु नाही येत. ते माझ्या ठिकाणापेक्षा श्रेष्ठ ठिकाण आहे. अगोदर मी तेथेच राहत होतो. त्यामुळे म्हटले आहे कि ते माझे देखील परम धाम आहे कारण गीता ज्ञान दातास देखील त्या परम सनातन धाम अर्थात सत्यलोकातुन बाहेर काढलेले आहे. (याची संपूर्ण माहीती साठी कृपया वाचा सृष्टि रचना याच पुस्तकात पान संख्या १११ ते १६१ पर्यंत)

गीता अध्याय ८ श्लोक २२ मध्ये स्पष्ट आहे कि गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि हे अर्जुन! ज्या परमात्माच्या अंतर्गत सर्वभुत अर्थात प्राणी आहे, (क्षर पुरुष तसेच त्याचे २१ ब्रह्माण्डातील प्राणी तसेच अक्षर पुरुष तसेच ७ संख ब्रह्माण्डामध्ये याच्या अंतर्गत जेवढे सारे प्राणी आहेत तसेच परम अक्षर ब्रह्म चे असंख्य ब्रह्माडात जेवढे देखिल प्राणी आहेत ते सर्व परम अक्षर ब्रह्म च्या अंतर्गत आहेत.) आणि ज्या परम अक्षर पुरुषा पासुन हे सर्व जगत परिपुर्ण अर्थात ज्याने सर्वांना उत्पन्न केले आहे, ज्याची सत्ता सर्वांच्या वरती आहे. तो सनातन अव्यक्त पुरुष तर अनन्य भक्तिद्वारे प्राप्त करण्यायोग्य आहे. भावार्थ आहे कि परम अक्षर ब्रह्म ला प्राप्त करण्यासाठी केवळ याचीच भक्ति (पूजा) केली पाहीजे. अन्य कोणत्याही प्रभु मध्ये आस्था नाही ठेवली पाहिजे. यालाच अनन्य भक्ति म्हणजे पूजा म्हणतात.

केवळ परम अक्षर ब्रह्म ची पूजा करने अनन्य भक्ति म्हटली जाते. जर गीता अध्याय ८ श्लोक २२ चा खरा अनुवाद केला तर स्पष्ट आहे की :-

पुरूष:, स:, पर:, पार्थ, भक्तया, लभ्य:, तु, अनन्या,

यस्य, अन्त:स्थानि, भूतानि, येन, सर्वम्, इदम्, ततम्

अनुवाद :– (स:) तो (पर:) दुसरा (पुरुष:) परमात्मा जो अनन्य भक्तिने प्राप्त होण्या योग्य आहे. ज्याच्या अंतर्गत सर्व प्राणी आहेत आणि ज्याने सर्व जगत ची उत्पत्ती केली आहे. जो सर्वांचे पालन कर्ता आहे, सरलार्थ समाप्त (गीता अध्याय ८ श्लोक २२) च्या मुळ पाठामध्ये म्हणजे संस्कृत मध्ये लिहले आहे कि = स: पर: पुरुष: = पर चा अर्थ गीता अध्याय ८ श्लोक २० मध्ये परे केला आहे म्हणजे अन्य. येथे (गीता अध्याय ८ श्लोक २२ मध्ये) देखिल अन्य घेतला जातो तर स्पष्ट होते कि गीता ज्ञान दाता च्या व्यतिरीक्त अन्य कोणी समर्थ प्रभु आहे. ज्याच्या शरण मध्ये जाण्यासाठी गीता अध्याय १८ श्लोक ६२ मध्ये गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे.

वरिल विवरण द्वारे सिद्ध झाले आहे कि गीता ज्ञान दाताने श्री मद्भगवत् गीता मध्ये अनेक ठिकाणी आपल्या व्यतीरीक्त अन्य परमेश्वराची (परम अक्षर ब्रह्म) भक्ति करण्यासाठी सांगितली आहे. त्याच्यापासुनच पूर्ण मोक्ष शक्य आहे. जन्म–मृत्यु चे चक्र कायमचे समाप्त होऊन जाईल. प्रमाण :– गीता अध्याय ७ श्लोक १९, २९, गीता अध्याय १८ श्लोक ४६,६१,६२,६६, गीता अध्याय ८ श्लोक ३,८,९,१०,२० ते २२, गीता अध्याय ४ श्लोक ३१–३२, गीता अध्याय १५ श्लोक १,४,१७, गीता अध्याय २ श्लोक १७,५९, गीता अध्याय ३ श्लोक १४,१५,१९ आणि गीता अध्याय ५ श्लोक १४,१५,१६,१९,२०,२४,२५,२६ मध्ये प्रमाण आहे.

प्रश्न २६ :– आम्ही सर्व संत तसेच आमचे हिन्दू धर्म गुरुंपासुन तर हेच ऐकले आहे कि गीता चे ज्ञान श्री कृष्ण जी ने अर्जुनास सांगितले. आम्हास तर हेच सांगितले गेले आहे कि श्री कृष्ण जी पूर्ण परमात्मा आहेत. श्री विष्णु जी स्वत: अवतार धारण करुन देवकी च्या गर्भातुन जन्माला आले होते. त्यांच्या व्यतिरीक्त कोणी परमात्मा नाही. आपले सत्संग ऐकले आहेत, त्यामध्ये आपण अनेक विचीत्र गोष्टी सांगितल्या आहेत कि गीता ज्ञान दाता च्या व्यतिरीक्त पूर्ण परमात्मा आहेत. त्यांचे प्रमाण शास्त्रामध्ये दाखवा–सांगा तर विश्वास होईल.

उत्तर :– आपणास वरिल प्रश्नांच्या उत्तरामध्ये हे सर्व प्रमाण दाखविले आहेत. आपणास अजुन देखील शंका आहे. त्याचे कारण आहे कि पहले तर हिन्दू धर्मगुरुंना आपल्याच शास्त्राचे ज्ञान नाही. जर ज्ञान असते तर वरिल शास्त्राविरुद्ध व्याख्या आपणास सांगितली नसती. दुसरी गोष्ट ही आहे की धार्मिक गुरु हा एक शिक्षकासारखा असतो. ज्या अध्यापकास आपला पाठ्यक्रम (सलेबस) चेच ज्ञान नाही तर तो शिक्षक अज्ञानी म्हटला जातो. तसेच विद्यार्थीच्या जीवनाबरोबर खेळ करत आहे. कारण सलेबस च्या व्यतिरीक्त ज्ञान विद्यार्थींना शिकवत आहे. अशा शिक्षकापासुन वाचविले पाहिजे. त्याचा त्याग करण्यामध्येच विद्यार्थींचा फायदा आहे.

आपणास श्री मद्भगवत् गीता मध्ये भरपुर सारे प्रमाण सांगितले आहेत कि पूर्ण परमात्मा गीता ज्ञान दात व्यतिरिक्त आहे, तिच उपासना योग्य आहे. त्याच्याच भक्तिने पूर्ण मोक्ष प्राप्त होत आहे. येथे गीताचे काही श्लोक लिहित आहे. आपण यांना गीता शास्त्रामध्ये स्वत: पाहु शकता जे याच पुस्तकाच्या पान संख्या १७५ ते ३२८ पर्यंत श्लोकांच्या फोटोकॉपी लावल्या आहेत. यर्थाथ रुपात गीताचा अनुवाद माहित करुन घेण्यासाठी माझ्या द्वारा केले गेलेले श्री मद्भगवत् गीता च्या संपूर्ण श्लोकांचा अनुवाद प्राप्त करा. पुस्तकाचे नाव आहे ''गहरी नजर गीता में'', यास आमच्या **Web Site** वरुन डाउनलोड करुन शकता. **(Web**

Site वेबसाईट चे नाव आहे = www.jagatgururampalji.org)

गीता अध्याय १८ श्लोक ४६,६१,६२,६६, अध्याय ७ श्लोक १९,२९, अध्याय ८ श्लोक ३,८,९,१०,२०,२१,२२, अध्याय ४ श्लोक ३१-३२, अध्याय १५ श्लोक १,४,१६,१७, अध्याय २ श्लोक १७,५९, अध्याय ३ श्लोक १४-१५,१९, अध्याय ५ श्लोक १४,१५,१६,१९,२०,२४,२५,२६, अध्याय ६ श्लोक ७, अध्याय ११ श्लोक ५५, अध्याय १२ श्लोक १ ते ५ मध्ये गीता श्लोकांमध्ये प्रमाण आहे कि गीता ज्ञान दाता व्यतिरिक्त अन्य कोणी पूर्ण परमात्मा आहे. त्याच्या विषयी तसेच त्याच्या प्राप्ती साठीच्या भक्ति साधनेपासुन गीता ज्ञान दाता देखिल अनभिज्ञ (अपरिचित) आहे. प्रमाण गीता अध्याय ४ श्लोक ३२ तसेच ३४ मध्ये आहे. गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि (४/३२), यज्ञ अर्थात धार्मिक अनुष्ठान चे विस्तारीत ज्ञान (ब्रह्मण:मुखे) सच्चिदानन्द घन ब्रह्म च्या मुख कमलाद्वारे उच्चारीत वाणी मध्ये आहे जे परमात्मा स्वत: पृथ्वीवर प्रकट होऊन अपल्या मुख कमलाद्वारे सांगतात, त्याला तत्वज्ञान म्हणतात. त्याला सूक्ष्मवेद देखिल म्हणतात. त्या ज्ञानाला नंतर तत्वदर्शी संतच जाणतात. त्या ज्ञानामध्ये पूर्ण परमात्मा ची प्राप्ती तसेच स्थितीचे संपूर्ण ज्ञान आहे.

(नोट :- गीता अनुवादकताने गीता अध्याय ४ श्लोक ३२ च्या अनुवादात काही त्रुटी आहेत जसे ''ब्रह्मण:'' शब्दाचा अर्थ ''वेद'' केला आहे जो चुकीचा आहे. ''ब्रह्मण:'' शब्दाचा यर्थाथ अर्थ गीता अध्याय १७ श्लोक २३ मध्ये केला आहे. ''ब्रह्मण:''= सच्चिदानन्द घन ब्रह्म अर्थात पूर्ण परमात्मा)

{वाचका साठी विशेष निवेदन :- आपण गीता प्रेस गोरखपुर मधुन प्रकाशित गीता बरोबर हे प्रमाण मिळवुन पहावे, विशेषकरुन ''पदच्छेद, अन्वय साधारण भाषा टीका सहित'' याचे अनुवादक आहेत श्री जयदयाल गोयन्दका तसेच श्री रामसुख दास द्वारा अनुवादिक केलेल्या गीतामध्ये पहा.''गीता तुझे ज्ञान अमृत'' या पुस्तकामध्ये जेवढ्या श्लोक चे प्रमाण घेतले आहेत त्या सर्वांची फोटोकॉपी या पुस्तकात पान संख्या १७५ ते ३२८ पर्यंत लावले आहेत जे हिन्दू संत विद्वान श्री जयदयाल गोयन्दका द्वारा अनुवादित आहे तसेच गीता प्रेस गोरखपुर मधुन प्रकाशित आहे.}

गीता अध्याय ४ श्लोक ३२ तसेच ३४ मध्ये गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि ज्या ज्ञानास परमात्मा स्वत: आपल्या मुख कमलाने सांगतात, ते तत्वज्ञान आहे. त्याच्यात सविस्तर माहिती यज्ञ अर्थात धार्मिक अनुष्ठान सांगितले आहे. त्या ज्ञानास तु तत्वदर्शी संताकडे जाऊन समज. त्यास दण्डवत प्रणाम करण्याने तसेच विनम्रतापूर्वक प्रश्न केल्याने ते तत्वज्ञान जाणुन घेणाऱ्या महात्मास तत्वज्ञान सांगतात.

यातुन सिद्ध झाले कि गीता ज्ञान दातास तत्वज्ञानाची माहिती नव्हती. तत्वज्ञान श्री मद्भगवत् गीता मध्ये नाही. जर गीता ज्ञानदात्यास तत्वज्ञान असते तर त्याने अजुन एक अध्याय सांगितला असता.

वरती लिहलेल्या श्री मद्भगवत् गीतेच्या श्लोकांद्वारे स्पष्ट झाले आहे कि गीता ज्ञान दाता व्यतीरिक्त अन्य कोणी समर्थ अविनाशी, पूर्ण मोक्ष दाता, वास्तवात ''परमात्मा'' जो सर्वांचे धारण-पोषण करतो. ज्याच्या शरणात गेल्याने सनातन परमधाम (शाश्वतम् स्थानम्) प्राप्त होतो तसेच परम शांती प्राप्त होती. त्या परमधामी गेल्यानंतर साधक या संसारात परत माघारी नाही येत अर्थात जन्म-मृत्यु कायमस्वरुपी संपुन जातो. आता वरिल विषय गीता मधील काही श्लोकांचा अनुवाद करुन स्पष्ट करतो.

गीता अध्याय १८ श्लोक ६२ मध्ये म्हटले आहे कि हे भारत! तु सर्वभावाने त्या परमेश्वराच्या शरणात जा, त्याच्या कृपेने तु परमशांती तसेच सनातन परम धामास प्राप्त होशील. हिन्दू धर्माचे सन्त, मण्डलेश्वर, धर्मगुरु म्हणतात कि श्री कृष्ण जी आपल्याच शरणास जाण्यास सांगत आहेत. त्या धर्मगुरुंचे म्हणणे बिलकुल चुकीचे आहे. कारण गीता अध्याय २ श्लोक ७ मध्ये म्हटले आहे कि हे श्री कृष्ण, मी (अर्जुन) आपल्या शरणात आहे. आपला शिष्य आहे, जे माझ्या हिताचे आहे, तोच सल्ला मला द्या. गीता अध्याय ४ श्लोक ३ मध्ये म्हटले आहे कि हे अर्जुन! तु माझा भक्त आहेस. गीताच्या या उल्लेखातुन स्पष्ट झाले कि अर्जुन पहिल्यापासुन श्री कृष्णाच्या शरणात होता. यामुळे गीता अध्याय १८ श्लोक ६२ चा भावार्थ आहे कि गीता ज्ञान देणारा आपल्यापेक्षा अन्य परमेश्वराच्या शरणात जाण्यास सांगत आहे. हे देखिल सिद्ध झाले की गीता ज्ञान दाता व्यतीरीक्त अन्य कोणी ''परमेश्वर'' आहे.

अन्य पुरावे : गीता अध्याय ८ श्लोक १ च्या प्रश्नाचे उत्तर गीता ज्ञान दाताने श्लोक नं. ३ मध्ये सांगितले आहे कि तो ''परम अक्षर ब्रह्म'' आहे. परत अध्याय ८ च्या श्लोक ५ तसेच ७ मध्ये तो आपली भक्ति करण्यास सांगत आहे. परत श्लोक ८,९,१० मध्ये परम अक्षर ब्रह्म ची भक्ति करण्याचा सल्ला दिला आहे. गीता अध्याय ४ श्लोक ५ मध्ये, अध्याय २ श्लोक १२ मध्ये, अध्याय १० श्लोक २ मध्ये गीता ज्ञान दाताने आपली स्थिती स्पष्ट केली आहे कि जर माझी भक्ति करशील तर जन्म-मृत्यु तुझे देखिल कायम राहतील व माझे देखील. गीता अध्याय १५ श्लोक १ मध्ये तत्वदर्शी संताची ओळख सांगितली आहे कि जो व्यक्ति संसार रुपी झाडाच्या सर्व भागांना मुळापासुन जाणतो (स: वेदवित्) तो वेदाच्या तात्पर्याला जाणणारा आहे अर्थात तत्वदर्शी संत आहे. परत अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये म्हटले आहे कि तत्वदर्शी संत मिळाल्यानंतर परमेश्वराच्या त्या परमपदाचा शोध घेतला पाहिजे जेथे गेल्यानंतर साधक परत फिरुन संसारात कधीच जन्म-मृत्युच्या चक्रात नाही येत. गीता अध्याय १८ श्लोक ६२ मध्ये त्याचे वर्णन केले आहे कि अर्जुन तु सर्वभावाने त्या परमेश्वराच्या शरणास जा. त्या परमेश्वराच्या कृपेने तु परमशांती तसेच सनातन परम धामास प्राप्त होशील. ही परम शांती आहे कारण साधकास पुन्हा जन्म नाही घेवा लागत. कायम स्वरुपी अमर लोक (सनातन परम धाम) मध्ये निवास करतो. तेथे निष्कर्म मोक्ष प्राप्त होतो ज्याचा भावार्थ आहे कि सत्यलोक (सनातन परम धाम) मध्ये विना कार्य (कर्म) करता सर्व सुविधा तसेच वस्तु प्राप्त होतात व आपले पुण्य कधीही समाप्त नाही होत. तसे तर श्री ब्रह्मा, विष्णु, शिव, गणेश, दुर्गा, ब्रह्म तसेच परब्रह्म च्या भक्तिने निष्कर्म मोक्ष प्राप्त होतो देखिल तो काही वेळच राहतो. जे प्रत्येक देवताच्या लोका मध्ये बनवलेले स्वर्ग (होटल) मध्ये प्राप्त होते. परंतु तेथे प्राण्यांना आपल्या पुण्यानुसार प्रतिफळ मिळते. पुण्य संपल्यानंतर पुर्नजन्म म्हणजेच मृत्युचे चक्र पुन्हा सुरु होते. (''नैष्कर्मय'' मुक्ति चे वर्णन गीता अध्याय ३ श्लोक ४ तसेच अध्याय १८ श्लोक ४९ मध्ये आहे.)

ज्या सनातन परम धाम तसेच शांती च्या प्राप्ती साठी तसेच त्या परमेश्वराच्या शरणास जाण्यासाठी गीता अध्याय १८ श्लोक ६२ तसेच अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये म्हटले आहे, तो गीता ज्ञान दाता व्यतीरिक्त अन्य पूर्ण परमात्मा आहे. गीता अध्याय ८ श्लोक ५ तसेच ७ मध्ये गीता ज्ञान दाताने आपली भक्ति करण्यासाठी सांगितली आहे. त्यामध्ये तर जन्म-मृत्यु दोघांचे होणार आहेत. त्यामुळे परत गीता अध्याय ८ श्लोक ८,९,१० मध्ये त्या परमेश्वराची भक्ति करण्यास सांगितले आहे ज्याचे वर्णन गीता अध्याय १८ श्लोक ६२ तसेच अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये आहे. परत गीता अध्याय ८ चे श्लोक १८ मध्ये म्हटले आहे (गीता अध्याय १५

श्लोक १६-१७ मध्ये तीन पुरुष सांगितले आहेत :-

१ :- क्षर पुरुष, हा स्वत: गीता ज्ञान दाता आहे, यास क्षर ब्रह्म देखिल म्हणतात. हा केवल २१ ब्रह्माण्डाचा प्रभु आहे.

२ :- अक्षर पुरुष, यास परब्रह्म देखिल म्हटले जाते. हा केवळ ७ संख ब्रह्माण्डाचा प्रभु आहे.

३ :- परम अक्षर पुरुष आहे, ज्यास परम अक्षर ब्रह्म, परमेश्वर, सत्य पुरुष, अविनाशी परमात्मा देखील म्हणतात. जो असंख्य ब्रह्माण्डाचा स्वामी आहे. येथे अर्थात श्री मद्भगवत्गीता च्या अध्याय ८ श्लोक ८,९,१०,२० तसेच २२ मध्ये परम अक्षर पुरुषाच्या विषयी वर्णन आहे. अध्याय ८ श्लोक १८ मध्ये अक्षर पुरुषाच्या विषयी वर्णन आहे.)

ज्यावेळी अक्षर पुरुषाचा एक दिवस समाप्त होतो जो एक हजार युगांचा असतो. ध्यानात ठेवा गीता अध्याय ८ श्लोक १७ मध्ये मुळ पुस्तकात केवळ सहस्त्र युग लिहले आहे. न सहस्त्रचर्तुयुग. यामुळे अक्षर पुरुषाचा एक दिवस संपल्यानंतर सर्व प्राणी क्षर पुरुष तसेच अक्षर पुरुष चे काही क्षेत्र नष्ट होतात. क्षर पुरुष व याचे सर्व (२१) ब्रह्माण्डातील सर्व प्राणी नष्ट होतात. जेव्हा दिवस सुरु होतो तेव्हा पुन्हा सर्व जीव आपल्या कर्मानुसार उत्पन्न होतात तसेच मरतात. परत गीता अध्याय ८ च्या श्लोक २० मध्ये म्हटले आहे कि परंतु या अव्यक्त अर्थात अक्षर पुरुषाच्या (पर:) वरती जे अन्य सनातन अव्यक्त भाव अर्थात परम अक्षर ब्रह्म आहे. तो परमेश्वर सगळे प्राणी नष्ट झाले तरी नष्ट नाही होत. परत गीता अध्याय ८ श्लोक २१ मध्ये म्हटले आहे कि त्यास अविनाशी अव्यक्त म्हटले आहे. त्यालाच परमेश्वर म्हटले आहे. त्याच्याच ठिकाणाच्या प्राप्तीने परम गती अर्थात परमशांती प्राप्त होती. जी प्राप्त झाल्यास साधक परत येत नाही ज्याच्या विषयी गीता अध्याय १८ श्लोक ६२ तसेच अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये म्हटले आहे. गीता ज्ञान दाताने सांगितले कि ते ठिकाण माझ्या ठिकाणापेक्षा चांगले अर्थात श्रेष्ठ आहे, त्याकरीता त्यास सनातन परम धाम म्हटले आहे. (नोट :- या गीता अध्याय ८ श्लोक २१ च्या अनुवादात चुकी आहे कि गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि ते माझे चांगले ठिकाण आहे. वास्तवात मुळ पाठात लिहले आहे कि ''तत् धाम परमम् मम'' यामध्ये ''मम'' शब्दात हलत्न (मम्) नाही. प्रमाणासाठी त्याच गीता अनुवादकर्ताने गीता अध्याय ३ श्लोक २३ मध्ये ''मम'' चा अर्थ करते वेळी असा केला आहे मम = ''माझे आहे''. अशाप्रकारे या गीता अध्याय ८ श्लोक २१ मध्ये मम चा अर्थ माझ्यापेक्षा श्रेष्ठ ठिकाण आहे, असा बरोबर आहे. परत गीता अध्याय ८ श्लोक २२ मध्ये स्पष्ट केले आहे कि पुरुष: स: पर: = (स:) तो (पर:) दुसरा (पुरुष:) परमेश्वर तो अनन्य भक्तिने प्राप्त होण्या योग्य आहे ज्याच्या अंतर्गत सर्व प्राणी येतात. ज्याच्या अंतर्गत सर्व संसाराची रचना (उत्पती) केली आहे. गीता अध्याय ८ श्लोक २० ते २२ मध्ये गीता ज्ञान दाताने अन्य पुरुषाचे वर्णन केले आहे, याकरीता गीता ज्ञान दाता त्या ठिकाणास आपले म्हणु नाही शकत. त्याने आपले ठिकाण म्हणजे लोकापेक्षा श्रेष्ठ ठिकाण त्या परमेश्वराचे ठिकाण म्हटले आहे, हाच खरा अर्थ आहे.

विचार करा : गीता अध्याय ८ श्लोक २० मध्ये ''पर:'' शब्दाचा अर्थ ''परे'' केला आहे. अर्थात अव्यक्त पासुन (पर:) = परे अर्थात दुसरा सनातन अव्यक्त भाव वाला परमेश्वर आहे. अशाप्रकारे गीताच्या या अध्याय ८ श्लोक २२ मध्ये म्हटले आहे कि (स:) त्या ठिकाणी (पर:) जो परे अर्थात दुसरा (पुरुष:) परमेश्वर आहे. त्याची प्राप्ती अनन्य भक्तिनेच संभव आहे.

याचे अजुन प्रमाण : गीता अध्याय ७ श्लोक १२ ते १५ मध्ये तिन्ही गुण (रजगुण

ब्रह्मा जी, सतगुण विष्णु जी तसेच तमगुण शंकर जी) ची भक्ति करणारे राक्षस स्वभाव धारण केलेले मनुष्यातील निच, वाईट कर्म करणारे मुर्ख म्हटले आहे. तसेच गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि हे मला देखिल नाही भेटत. आपल्या भक्ति विषयी गीता अध्याय ७ श्लोक १६ ते १८ मध्ये म्हटले आहे कि माझ्या भक्तिपासुन होणारे गती अनुत्तम (खराब) आहे. गीता अध्याय ७ श्लोक १९ मध्ये म्हटले आहे कि खुप-खुप जन्माच्या शेवटी कोणत्यातरी जन्मात माझी भक्ति करतात अन्यथा अन्य देवता किंवा भैरव-भुतांची पूजा करत राहतात. परंतु हे सांगणारे संत खुप दुर्लभ आहेत कि वासुदेव अर्थात तो पूर्ण परमात्मा ज्याचा वास अर्थात सत्ता सर्वावर असते. तो (सर्वम्) सर्व काही आहे म्हणजेच तो पुजेच्या योग्य आहे. त्याच्याच भक्तिने पूर्ण मोक्ष प्राप्त होतो. तोच सृष्टि चा रचनाहार आहे. सर्वांचे धारण-पोषण करणारा आहे. परत गीता अध्याय ७ श्लोक २९ मध्ये गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि जे साधक माझ्या ज्ञानास आधार बनवुन तत्वदर्शी संताकडुन ज्ञान प्राप्त करुन केवळ जरा (वृद्ध अवस्थेतील दुख: पासुन) तसेच मरण (मृत्यु च्या दुख:पासुन) सुटण्यासाठी भक्ति करुन प्रयत्न करतात ते संसारातील सर्व वस्तुंना नाशवान समजुन त्यांची इच्छा नाही करत, केवळ मोक्ष उद्देशाने भक्ति करतात. ते (तत् ब्रह्म) त्या ब्रह्म ला (विदु) जाणतात, सर्व कर्माने परिचीत आहेत, सर्व अध्यात्म ज्ञानाने परिचीत आहेत. (गीता अध्याय ७ श्लोक २९)

गीता अध्याय ८ श्लोक १ मध्ये अर्जुनाने प्रश्न केला आहे कि हे भगवान! (किम् तत् ब्रह्म) तो ब्रह्म काय आहे? ज्यास माहित करुन साधकाला केवळ मोक्षच पाहिजे असतो. याचे उत्तर गीता अध्याय ८ श्लोक ३ मध्ये गीता ज्ञान दात्याने दिले आहे. म्हटले आहे कि ''तो परम अक्षर ब्रह्म आहे.'' गीता ज्ञानदात्याने या परम अक्षर ब्रह्म ची माहिती गीता अध्याय ८ श्लोक नं. ८,९,१०,२०,२१,२२ मध्ये दिले आहे जो गीता ज्ञान दात्याहुन अन्य आहे. गीता अध्याय २ श्लोक १७ मध्ये म्हटले आहे कि ज्या परमेश्वराने संपूर्ण जगत ची रचना केली आहे. ज्याच्यात हा जगत व्याप्त आहे (अर्थात ज्याच्या शक्तिने सर्व ब्रह्माण्ड टिकुन आहेत, थांबले आहेत) तो वास्तवात अविनाशी परमात्मा आहे. ज्याचा नाश करण्यास समर्थ असा कोणी नाही. गीता अध्याय १५ श्लोक १७ मध्ये म्हटले आहे कि पुरुषोत्तम तर अन्य आहे (गीता अध्याय १५ श्लोक १६ मध्ये दोन पुरुष सांगितले आहे, क्षर पुरुष तसेच अक्षर पुरुष! उत्तम पुरुष यांच्यापासुन अन्य आहे. अर्थात श्रेष्ठ परमेश्वर) जो तिन्ही लोकांमध्ये प्रवेश करुन सर्वांचे धारण-पोषण करतो. त्यास परमात्मा म्हटले जाते. तोच वास्तवात अविनाशी परमेश्वर आहे. (गीता अध्याय १५ श्लोक १७), परत गीता अध्याय २ चे ही श्लोक ५९ मध्ये देखिल गीता ज्ञान दाताने आपल्या व्यतिरीक्त अन्य परमात्मा विषयी सांगितले आहे. विषय गीता अध्याय २ श्लोक ५३ पासुन चालु आहे. ज्यामध्ये म्हटले आहे कि 'हे अर्जुन' ज्या वेळी दिशाभुल करणाऱ्या ज्ञानाने विचलित झालेली तुझी बुद्धी जेव्हा परमात्मा मध्ये अटल म्हणजे स्थिर होईल, तेव्हा तू योगास प्राप्त होशील (गीता अध्याय २ श्लोक ५३), परत गीता अध्याय २ श्लोक ५९ मध्ये म्हटले आहे कि काही व्यक्ति निराहार राहुन (भोजन त्यागुन) केवळ फळाहार किंवा दुग्धाहार करतात त्यांचे काही वेळाकरता विषय-विकार तर संपतात, परंतु संसारातील पदार्थातुन आसक्ति संपत नाही. शास्त्रानुसार साधना केल्याने त्या अन्य परमात्म्याचा साक्षात्कार होतो, ज्यामुळे विषय-विकार तसेच आसक्ति संपुन जाते. गीता अध्याय २ श्लोक ५९ च्या मुळ पाठात ''परम्'' शब्दाचा अर्थ आहे की ''पर'' अर्थात दुसरा होतो. उदाहरणार्थ गीता अध्याय ७ श्लोक १३ मध्ये मुळ पाठात देखिल ''परम्'' शब्द आहे. यामध्ये गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि तीन गुण (रजगुण श्री ब्रह्मा जी, सतगुण श्री विष्णु जी तसेच तमगुण श्री

शंकर जी) च्या भावाने संपूर्ण संसार मोहीत होत आहे. यांच्या व्यतिरीक्त मला नाही जाणत. (गीता अध्याय ७ श्लोक १३) यामध्ये परम् = पर = परे अर्थात दुसरा असा अर्थ झाला. या प्रकारे गीता अध्याय २ श्लोक ५९ मध्ये ''परम्'' चा अर्थ पर = परे अर्थात दुसरा असा समजा कारण गीता अध्याय ११ श्लोक ५५ मध्ये संकेत दिला आहे कि (मत् कर्मकृत्) = शास्त्र अनुकूल भक्ति कर्म माझ्याकरिता करत असताना (मत् परम्) माझ्यापेक्षा श्रेष्ठ परमात्म्यासाठी करत असताना (मत् भक्त) माझा भक्त मलाच प्राप्त होईल. कारण जेव्हा पर्यंत तत्वदर्शी संत भेटत नाही, तेव्हा पर्यंत वेदाच्या ज्ञानानुसार ''ॐ'' नावाचा जाप पूर्ण परमात्माचा मानुन करतात. जे ब्रह्म लोकात जातात. त्यामुळे म्हटले आहे कि माझा भक्त माझ्या व्यतिरीक्त अन्य पूर्ण परमात्म्याची भक्ति करुन देखील मलाच प्राप्त होतो. (गीता अध्याय ११ श्लोक ५५)

परत गीता अध्याय १२ श्लोक १ मध्ये स्पष्ट आहे कि अर्जुनाने प्रश्न केला कि जो भक्त पहिल्यापासुन (गीता अध्याय ११ श्लोक ५५ मध्ये संकेत आहे) जो (त्वम्) आपणास तसेच जो (अव्यक्तम् अक्षरम्) अविनाशी अव्यक्त (''ज्याचे वर्णन गीता अध्याय ८ श्लोक २० ते २२ मध्ये आहे'') त्यास भेटतात, त्यातील उत्तम भक्ति वाला कोणता भक्त आहे? (गीता अध्याय १२ श्लोक १)

परत गीता अध्याय १२ श्लोक २ मध्ये गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि माझा भक्त केवळ माझ्या ध्यानात लागला आहे, तो (युक्ततमा: मता:) माझ्या विचाराने तो बरोबर साधक आहे. (गीता अध्याय १२ श्लोक २)

गीता अध्याय १२ श्लोक ३ ते ४ मध्ये गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि ''जो त्या सर्वव्यापी ज्याच्याविषयी मला देखील नाही माहीत, जो कायमस्वरुपी एकात राहणारा स्थाई, अचल, अव्यक्त अर्थात परोक्ष अविनाशी परम अक्षर ब्रह्म ची निरंतर उपासना करतात, सर्व प्राण्यांच्या हितासाठी प्रेरणा करणारा साधक सर्वाबरोबर समान भाव ठेवणारा साधक मला प्राप्त होतो.'' भावार्थ असा आहे कि ज्या सच्चिदानन्द घन ब्रह्म अर्थात परम अक्षर ब्रह्म चे ज्ञान गीता ज्ञान दात्यास देखील नाही, त्याचे ज्ञान तत्वदर्शी संतास होते. तत्वदर्शी संत न मिळाल्यास ब्रह्म च्या ॐ (ओम्) नामास परम अक्षर ब्रह्म चा नाम (मंत्र) जाप मानुन साधना करतात. ज्या मुळे कालाच्या जाळात राहुन जातात. त्यामुळे म्हटले आहे कि तो साधक मला प्राप्त होतो. परमेश्वर कबीराने''सोहं'' मंत्र चा अविष्कार करुन साधकाला सांगितला. परंतु सारनाम गुपित ठेवले. सूक्ष्मवेदात लिहले आहे :-

सोहं शब्द हम जग में लाऐ। सार शब्द हम गुप्त छिपाएं।।
सोहं ऊपर और सतसुकृत एक नाम।
सब हंसों का बास है, नहीं बस्ती नहीं ठाम।।
सतगुरू सोहं नाम दे, गुझ बीरज विस्तार।
बिन सोहं सीझै नहीं, मूल मन्त्र निज सार।।

जे साधक 'सोहं' नावाचा जाप करतात, येथे परब्रह्म (अक्षर पुरुष जो गीता अध्याय १५ श्लोक १६ मध्ये प्रमाण आहे, त्याचा) जाप आहे. सारनाम भेटल्याशिवाय ''सोहं'' तसेच''ॐ'' पूर्ण मोक्ष नाही. ''ॐ'' चा जाप ब्रह्म (गीता ज्ञान दाताचा) आहे. ब्रह्म लोकात महाइंद्रचा लोक प्राप्त होतो जो ब्रह्म लोकात तयार केलेला आहे तसेच ''सोहं'' नावाच्या जापाच्या भक्तिच्या कमाईने ब्रह्म लोकात बनवलेले नकली सत्यलोक प्राप्त होतो. साधना

काळात साधक हे देखील म्हणतो ''सर्व प्राण्यांचे भले होउ दे''

सर्वे भवन्तु सुखिनः, सर्वे सन्तु निरामयाः।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु, मा कश्चित् दुःखभाग भवेत्।।

भावार्थ :– ''सर्व सुखी होऊ दे, सर्वांना आरोग्य अर्थात स्वस्थ होउ दे, सगळ्यांचे चांगले होउ दे, कोणतेच दुखः कोणासही न होवो.'' या मंगलकामनाचा मंत्र बनवून आशीर्वाद देत आहे, आशीर्वाद (प्रार्थना) करत राहतो. ज्यामध्ये या साधकाची पुण्य कमाई तसेच भक्ति धन दुआ आशिर्वादाच्या माध्यमाने समाप्त होतात. तत्वदर्शी संताचे अनुयायी हि चुक कधीच करत नाही. त्यामुळे म्हटले जाते कि त्या परम अक्षर ब्रह्म चा साधक देखील मलाच प्राप्त होतो. कारण भक्ति आशिर्वाद तसेच सर्वांची मंगलकामना करुन समाप्त केली, काही महास्वर्ग (ब्रह्म लोक) खर्च केली, परत जन्म–मरण तसेच ८४ लक्ष प्राण्यांच्या चक्रात पडतो.

❖ राजा जनकाच्या आयुष्यातुन सिद्ध करुयात :–

त्रेतायुगात जनक हे एक धार्मिक राजा होते. यांची मुलगी सिता होती जी त्रिलोकिनाथ श्री विष्णु उर्फ श्री दशरथ चे पुत्र रामचन्द्राची पत्नी होती. सतयुगात राजा जनकाचा जीव हा राज अम्बरीष होता जे विष्णु जी चे परम भक्त होते. बरोबर–बरोबर वेदांनुसार ''ॐ'' नामाचा जाप करत होते जी ब्रह्म साधना आहे. ज्याच्या परिणामानुसार लाखो वर्ष श्री विष्णु जीच्या लोकात बनवलेल्या स्वर्गात आपल्या भक्तिचे सुख भोगले. परत लाखो वर्ष ब्रह्म लोकात ब्रह्म साधनेचे सुख भोगले. परत त्रेतायुगात पुर्नजन्म राजा जनकाचा झाला. जे एक धार्मिक राजा होते. आपल्या जीवन काळात अनेक यज्ञ (धार्मिक अनुष्ठान) केले. श्री विष्णु ची भक्ति केली ब्रह्म ची साधना देखील केली. जेव्हा संसार सोडुन जाऊ लागले तेव्हा एक विमान स्वर्गातुन आले. राजा जनकास बसवुन उडुन चालले. रस्त्यात नरक होते ज्यामध्ये १२ करोड जीव आपल्या कर्माचे दंड भोगत होते. हा–हाकार माजला होता. जनक राजाने देवदुतांना विचारले कि हि कोणत्या दुर्खीचे किंकाळी आहे? विमान थांबवा, विमान थांबले. देवदुताने सांगितले कि राजन्! हा एक नरक आहे. यामध्ये प्राणी आपल्या पाप कर्माचे दंड भोगत आहे. जनकाने म्हटले कि यांना या नरकातुन काढा. मला बघवत नाही. देवदुताने म्हटले जनकजी येथे आपले राज्य नाही. येथे धर्मराजाची आदेश चालतो. जनकजी म्हटले कि एकतर यांना सोडुन द्या किंवा मला या नरकात टाका. देवदुताने सांगितले कि याचे समाधान धर्मराज ही करु शकतात. राजा जनक म्हणाले कि माझी धर्मराजा संगे बोलणी करुन द्या. धर्मराज तेथे उपस्थीत झाले तसेच सर्व स्थीतीची माहिती घेऊन बोलले कि मी आपणास या नरकात नाही टाकु शकत आणि या १२ करोड जिवांना नरकातुन बाहेर नाही काढु शकत. एक उपाय सांगतो. तुम्ही (जनक जी) आपले काही भक्ति धन (पुण्य तसेच मंत्र जापाची भक्ति धन) या १२ करोड जिवांना देताल तर यांना आपल्याबरोबर स्वर्गात पाठवुन देतो. जनकजींने दयावश होऊन आपली आर्धी भक्ति कमाई त्या १२ करोड जिवांना दिली. ते १२ करोड आत्मा राजा जनक द्वारा दिलेल्या पुण्याच्या आधारे स्वर्गात गेली आणि राजा जनक देखील स्वर्गात (विष्णु लोकाच्या स्वर्गात, परत ब्रह्म लोकाच्या महास्वर्गात) राहुन आपल्या पुण्याचा भोग भोगला ज्यामुळे भक्ति धन समाप्त झाले.

कथेचा अर्थ :– ज्या १२ करोड जीवांना राजा जनक ने आपले अर्धे पुण्य दान दिले होते, धर्मराजाने ते पुण्य १२ करोड जीवांमध्ये एकसारखे वाटुन दिले. त्या पुण्याच्या आधारे ती आत्माए स्वर्गात राहिली. परत त्या पुण्याच्या समाप्तीनंतर पुन्हा त्याच नरकात टाकण्यात

आले. जे पापकर्म शिल्लक राहिले होते, ते परत भोगावे लागले. राजा जनक बरोबर खुप मोठा धोका झाला. त्याचे आर्धे पुण्य तर दान केल्याने संपले व आर्धे वरती स्वर्गाचा उपभोग घेऊन संपले, पुन्हा जन्म-मरणाच्या वेढ्यात येऊन पडले. तोच जनकाचा जीव कलियुगात सिक्ख गुरु श्री नानक देव साहेब झाले. श्री नानकजींना सुल्तानपुर शहरात बेई नदीच्या तिरावर पूर्ण परमात्मा एक जिन्दा साधुच्या वेशात भेटले. त्यांना त्या सनातन परम धाम (सत्यलोक = सच्च खण्ड) मध्ये घेऊन गेले. परत तिसऱ्या दिवशी परत त्याच बेई नदीच्या तिरावर सोडले. सर्व तत्वज्ञान सांगितले, त्यांचे पुर्वीचे अनेक चांगले जीवन दाखविले, त्यांना सत्यनाम (जो दोन अक्षरांचा मंत्र आहे त्यामध्ये एक औंकार (ॐ) आहे तसेच दुसरा गुप्त आहे, उपदेश घेण्याऱ्याला सांगितला जातो) ची दिक्षा दिली जाते. तेव्हा श्री नानक देव साहेबांचा पूर्ण मोक्ष झाला. जर परमात्मा तत्वदर्शी संताच्या रुपात प्रकट होऊन तत्वज्ञान नाही सांगत तर श्री नानक देवाचा आत्माचे जन्म-मरण चक्र कधीच समाप्त नसता झाला. तिच सत्य साधना माझ्याजवळ (संत रामपालजींच्या जवळ) आहे. प्रसंग चालु आहे कि भावना मध्ये वाहुन आर्शिवादाद्वारा आपले भक्ति धन कधीच नष्ट नाही केले पाहिजे. आपण कोणी बुद्धिमान धनवान व्यक्तिस आपल्या नोटांना अन्य कोणासही वाटताना बघितले नसेल. जर कोणास मदत करु इच्छिता तर त्यास कमवायचे कसे ते सांगा. ज्यामुळे तो आपल्या पायावर उभा राहुन धनी होईल. अशाच प्रकारे भक्तजण ज्याची सहायता करु इच्छितात त्यास पूर्ण गुरुकडुन दिक्षा देऊन भक्ति धन कमवायची प्रेरणा दयावी.

गीता अध्याय १२ श्लोक ५ मध्ये म्हटले आहे कि ''ज्याची आस्था सच्चिदानन्द घन ब्रह्म अर्थात परम अक्षर ब्रह्म मध्ये आहे आणि त्यास (चेतसा) माहिती करुन घेणारा असावा, त्यांचे अधिकतर (क्लेश:) शंकेच्या कारणाने ज्ञानाचे भांडण चालु राहते? त्या मानव शरीरधाऱ्यांसाठी या कारणाने दुख:पुर्वक प्राप्त केलेली गती आहे. भावार्थ तोच आहे कि तत्वदर्शी संत न मिळाल्याने कबीर पंथी (घीसा दास पंथी, गरीबदास पंथी, दादू पंथी, नेकीराम पंथी होते. सगळेच कंबीर पंथी म्हणत आहेत.) कठीण तपस्या देखिल करीत होते. व्रत-मौनव्रत, अन्य कठिण साधना करत होते. याचमुळे म्हटले आहे कि त्याच पूर्ण परमात्म्याची साधना शंका निरहीत तसेच दुख:पुर्वक प्राप्त होण्यासारखी आहे. वास्तवात सर्व साधना शास्त्र अनुकूल आहे, ति खुप सोपी आहे.

प्रमाण :- यजुर्वेद अध्याय ४० मंत्र १५ मधे ब्रह्म साधनेसाठी सांगितले आहे कि :-

वायु: अनिलम् अमृतम् अथ इदम् भस्मान्तम् शरीरम्।
ओम् कृतम् स्मर, किलबे स्मर कृतु: स्मर।।

भावार्थ :- ब्रह्म साधनेचा ॐ (ओम्) मंत्र आहे. याच्यापासुन मिळणारा अमृतम् अर्थात मोक्ष प्राप्तीसाठी ''ॐ'' नावाचा जाप (वायु: अनिलम्) श्वास-उश्वासाने पूर्ण मनाने शरीर नष्ट होईपर्यंत (कृतम्) कार्य करता-करता (स्मर) स्मरण करत, (किलबे स्मर) पूर्ण कसक अर्थात किलबिल म्हणजे मरण्यासारखी स्थितीने स्मरण कर, (कृतु: स्मर) मनुष्य जीवनाचे मुळ कार्य समजुन स्मरण कर. (यजुर्वेद अध्याय ४० मंत्र १५)

परत यजुर्वेद अध्याय ४० मंत्र १७ मध्ये वेद ज्ञान दाताने (हेच गीता ज्ञान दाता आहेत) म्हटले आहे कि तो पूर्ण परमात्मा तर वरच्या लोकात परोक्ष म्हणजे अव्यक्त आहे. (अहम् खम् ब्रह्म ओम्) मी ब्रह्म आहे, दिव्य आकाश रुपी ब्रह्म लोकात मी राहतो, माझे ॐ नाव आहे. यजुर्वेद अध्याय ४० मंत्र १० मध्ये वेद ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि ''कोणी तरी परमात्म्यास

(सम्भवात्) उत्पन्न होणारा अवतार रुपात साकार मानतात. कोणी (असम्भवात्) उत्पन्न न होणारा अर्थात निराकार मानतात. तो परमात्मा उत्पन्न होतो किंवा नाही किंवा जसा आहे, त्याचे ज्ञान (धीराणाम्) तत्वदर्शी संतजन सांगतात, त्यांच्याकडुन (श्रुणु:) ऐका.'' (यजुर्वेद अध्याय ४० मंत्र १०), हेच प्रमाण गीता अध्याय ४ श्लोक ३४ मध्ये आहे कि परमात्मा च्या विषयात संपूर्ण ज्ञान तत्वदर्शी संत सांगतात. त्याचा शोध घे, त्यांचा निष्कपट भावाने तसेच दंडवत प्रणाम करुन विनम्रताने प्रश्न केल्याने ते तत्वदर्शी संत तुला तत्वज्ञानाचा उपदेश करतील. सूक्ष्मवेदात देखील म्हटले आहे कि :-

नाम उठत नाम बैठत, नाम सोवत जाग रे। नाम खाते नाम पीते, नाम सेती लाग रे।।

भावार्थ :- परमात्मा ची साधना केवळ नाम जापानेच होती. त्या नामाचे जाप कार्य करता-करता करा, झोपण्याच्या अगोदर करा, सकाळी उठताना करा, जेवण करते वेळी करा, पेय पदार्थ पितेवेळी करा अर्थात सर्व कार्य करता करता नामाचे स्मरण करा. भावार्थ हाच की हठयोग न करता कर्मयोगाने साधना करा.

''गीता मध्ये दोन प्रकारचे ज्ञान आहे.''

गीताचे जे ज्ञान वेद (ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद तसेच अथर्ववेद) तसेच सूक्ष्म वेद जे सच्चिदानन्द घन ब्रह्म अर्थात सत्य पुरुषाने आपल्या मुख कमलाने तत्वज्ञान सांगितले आहे. त्याच्याशी मिळत नाही ते चुकीचे ज्ञान आहे. ते गीता ज्ञान दाताचे आपले मत आहे. ते स्वीकार्य नाही आहे. गीता ज्ञान दाताने कित्येक श्लोकामध्ये (गीता अध्याय १३ श्लोक २, अध्याय ७ श्लोक १८, अध्याय ६ श्लोक ३६, अध्याय ३ श्लोक ३१ तसेच अध्याय १८ श्लोक ७० मध्ये) म्हटले आहे कि असे माझे मत आहे, माझा विचार आहे. श्री मद्भगवत् गीता ९५ टक्के वेदाचे ज्ञान आहे, ५ टक्के गीता ज्ञान दाताचे आपले मत आहे. जर ते वेदासंगे मिळत असेल तर ठिक आहे, अन्यथा व्यर्थ आहे. उदाहरणार्थ गीता अध्याय २ श्लोक ३७-३८ पुरेशा आहे. यामध्ये विरोधाभास आहे. गीता अज्ञाय २ श्लोक ३७ मध्ये तर लाभ-हानी सांगत आहे. म्हणत आहे कि एकतर तु युद्धात मरुन स्वर्गास प्राप्त होशील किंवा युद्ध जिंकुन पृथ्वीचे राज्य भोगशील. याकरीता अर्जुन! युद्धासाठी उभा रहा. (गीता अध्याय २ श्लोक ३७) परत गीता अध्याय २ श्लोक ३८ मध्ये लगेच याच्या विपरीत म्हटले आहे कि जय-पराजय अर्थात हार-जित, सुख-दु:खास समान समजुन युद्धासाठी तयार होऊन जा. याप्रकारे युद्ध केल्याने तु पापास प्राप्त नाही होणार. (गीता अध्याय २ श्लोक ३८)

गीता अध्याय ११ श्लोक ३३ मध्ये देखील स्पष्ट केले आहे कि ''तु उठ, यश मिळव. शत्रुला जिंकुन धन-धान्याने संपन्न राज्य भोग. मी तुझ्या समोरच्या योद्धांना अगोदरच मारले आहे. तु केवळ निमित्त मात्र बन.''

''पाण्डवाद्वारा केला गेलेला यज्ञ''

महाभारत ग्रंथ मध्ये एक प्रकरण आले आहे कि कुरुक्षेत्रच्या मैदानात युद्ध झाले, करोडो सैन्य मारले गेले, करोडो बहिनी विधवा झाल्या, करोडो मुले अनाथ झाली. पाण्डवाने युद्ध जिंकले. कौरवांचा सर्वनाश झाला. दिल्ली (इन्द्रप्रस्थ) ची गादीवर श्री युधिष्ठरला बसवुन श्री कृष्ण जी ''द्वारका'' निघुन गेले. युधिष्ठर राजास भयंकर स्वप्न येऊ लागले ज्यामध्ये डोके कापलेले व्यक्ति त्यांच्या महलात प्रवेश करताना दिसु लागले. करोडो मुले बाबा! - बाबा! म्हणुन ओरडताना दिसु लागले. करोडो सैनिकांच्या विधवा हाय कन्त! हाय कन्त! म्हणुन-

म्हणुन मोठ-मोठ्याने रडत-तडफडत आपल्या डोक्यावरील केसांना उपटताना दिसत होती. समजा त्यांची ती तडफ महलांचे सुख भोगण्यासाठी आपच्या कुंकवाला पुसणाऱ्याला म्हणत होती कि या मुलांसोबत आम्हाला देखिल मारुन टाक, म्हणजे तुझे ऐश्वर्य पूर्ण होऊन जाईल. किती दिवस राहशील या राज सिंहासनवर? एक दिवस सकाळच्या वेळेस राजा युधिष्ठर आंघोळ करण्यासाठी गंगा किनारी गेला, तेथे काही हजारांच्या संख्येत महिला आपल्या सुहागाच्या बांगड्या ज्या विधवा होतील त्या तोडतात, त्यांना त्या घाटावर पाण्यात सोडुन गेल्या होत्या, रडत होत्या, काही चक्कर येऊन पडत होत्या. त्यांची मुले-मुली त्या विधवा आई वर पडुन रडत होते. काहींना दोन दोन महिला ज्या वृद्ध आहेत त्या हाताचा सहारा देऊन चालत होत्या तसेच सर्वच रडत होत्या. हे भयानक दृश्य पाहुन राजा युधिष्ठर आंघोळ न करता परत निघुन गेले. संपूर्ण दिवस तेच दृश्य डोळ्यांसमोर फिरु लागले. काहीच खाल्ले-पिले नाही. रात्री झोपु लागला तर तेच दृश्य डोळ्यांसमोर दिसु लागले. कसे तरी झोपला तर तेच स्वप्न येऊ लागले. जे पहिले दोन-तीन दिवस दिसत होते. राजा युधिष्ठर ना झोपत होता, ना रडत होता, ना काही खात होता, केवळ नाम-मात्र आहार करत होता. डोळे फाटल्या सारखे होते, चेहरा घाबरल्या सारखा राहत होता. कित्येक दिवसापासुन आपल्या मोठ्या पतीची ही दशा द्रोपदी पाहत होती. कित्येक वेळा कारण देखील विचारले. परंतु उत्तर मिळत होते कि काही नाही-काही नाही. जेव्हा द्रोपदीला संतोषजनक उत्तर नाही मिळाले युधिष्ठर जी ची अवस्था दिन-प्रतीदिन खराब होताना पाहुन अन्य पाण्डवांना सांगावे लागले. चारही पाण्डव (भीम, अर्जुन, नकुल तसेच सहदेव) युधिष्ठर जवळ गेले व विनम्रातापुर्वक परेशानी चे कारण विचारले. युधिष्ठरने त्यावेळी देखिल सांगितले की काही नाही. जेव्हा मोठा भाऊ जिवंत आहे तेव्हा छोट्यांना टेंशन (चिंता) नाही केली पाहिजे. तेव्हा अर्जुनने म्हटले कि मोठ्या भावा काय आम्ही बालक आहोत? काय आम्ही आमच्या भावाच्या दु:खाचे भागीदार नाही बनु शकत? काय आपण आम्हाला आपले भाऊ नाही मानत? युधिष्ठरच्या डोळ्यातुन अश्रु निघु लागले आणि चौघांना मिठीत घेऊन गळ्याला लावुन त्यांच्या तोंडावर हाथ ठेऊन म्हणाला कि असे म्हणु नका, आपण माझे भाऊच नाही तर माझे जीवन आणि वडिलांचा वारसा आहात, परंतु अशी कोणतीच गोष्ट नाही जी आपल्यापासुन लपवली जाते. सहदेवाने डोळ्यात पाणी भरुन आणले व म्हटले कि मोठ्या भावा! असे वाटते की राजा बनल्यानंतर आपण बेईमान-धोखेबाज बनला आहात. आमच्यापासुन नक्कीच काहीतरी हेराफेरी-बेईमानी करत आहात, खरे-खरे सांगा आमच्या चौघांची शपथ आहे. नाही तर आम्ही खाणे-पिणे सोडुन देऊ. युधिष्ठरला त्या छोट्या भावाच्या प्रेमाच्या उदगाराने विवश केले कि त्यांच्या समोर आपले दु:ख सांगावे लागले. तेव्हा जे-जे स्वप्न होते तसेच गंगा नदीच्या तिरावर जे दृश्य पाहिले होते, सर्व सांगितले. पाण्डवाचे गुरु श्री कृष्ण जी होते. (प्रमाण गीता अध्याय २ श्लोक ७ तसेच गीता अध्याय ४ श्लोक ३ मध्ये)

याकरीता पाचही पाण्डव द्वारका पोहचले तसेच युधिष्ठरच्या परेशानी पासुन श्री कृष्ण जींना अवगत केले व या संकट येण्याचे कारण तसेच निदान (समाधान) विचारले. श्री कृष्णाने पाहुन-विचार करुन सांगितले कि युधिष्ठर वरती वाईट आत्मांची सावली आहे तसेच युद्धात केलेल्या भावांचा घाताचे पाप डोक्यावर चढले आहे.

समाधान : श्री कृष्णाने सांगितले कि एक अश्वमेध यज्ञ करा. पूर्ण पृथ्वीच्या साधु-संत, ऋषि-महर्षि, ब्राह्मण, आपले नातेवाईक तसेच स्वर्गाचे देवतांना यज्ञात जेवण करावे. एक पंचायण (पंचानन्) अर्थात पंचमुखी शंख आणावा. त्याला एका सुसज्जित टेबलवर ठेवला

जावा. जेव्हा सर्व पाहुणे जेवण करतील, तेव्हा शंख आपोआप वाजेल. तेव्हा तुमच्या या तिन्ही पापांचे संकट समाप्त होईल. जर शंखाने आवाज नाही केला तर यज्ञ संपूर्ण नाही होणार, संकट तसेच राहिल. हे ऐकल्यानंतर अर्जुनाला जणु साप चावुन गेल्यासारखे झाले. त्याचे डोके दुखायला लागले. विचार करु लागला कि जेव्हा युद्धाची तयारी होती, मी युद्धासाठी नकार देत होतो. तेव्हा भगवान युद्ध करण्यासाठी वारंवार प्रेरित करत होते. म्हणत होते की तुला कोणतेच पाप नाही लागणार, तु तर कारण मात्र आहेस. तुझ्या दोन्ही हातात लाडु आहे. आता म्हणत आहेत की युद्धात केलेल्या नरसंहाराचे पाप तुमच्या संकटाचे कारण आहे. समाधान देखील असे सांगितले की त्यावेळेचे करोडो रुपये (वर्तमानातील अरबो रुपये) खर्च होणार आहेत. हा विचार करुन अर्जुनाने विष पेले असे समजले की मी आज श्री कृष्ण जींना प्रश्न करुन विचारेल कि गीता ज्ञान देते वेळेस आपण म्हणत होता की युद्ध करा, तुम्ही पापास प्राप्त नाही होणार. आता त्याच युद्धात केलेले पाप संकटाचे कारण सांगत आहेत. भाऊ युधिष्ठर हा विचार करेल कि माझ्या उपचारासाठी खरबो रुपये खर्च होत आहेत म्हणुन अर्जुन श्री कृष्णा बरोबर वाद-विवाद करत आहे, हा माझा उपचार करु इच्छित नाही. जरापण भनक युधिष्ठरास लागली तर तो मरु शकतो, उपचार करुन घेणार नाही. हा विचार करुन अर्जुनाने यज्ञाची तिथी तसेच स्थान विचारुन यज्ञाची तयारी केली. त्या यज्ञात तेहतीस (३३) करोड देवता, ८८ हजार ऋषि, १२ करोड ब्राह्मण, ५६ करोड यादव, (अर्जुनाच्या सासर कडील द्वारका मधील) नवनाथ, ८४ सिद्ध महात्मा, अन्य अनेक सामान्य जनता देखील आल्या तसेच श्री कृष्णा सहित सर्वांनी भोजन केले. परंतु शंखाने आवाज केला नाही. मग संत सुदर्शन (सुपच) यांना बोलावले गेले, तेव्हा तो शंख वाजला, यज्ञ संपूर्ण झाला. त्यावेळी करुणामय नावाने प्रकट होउन परमात्मा जे तत्वदर्शी संताची लीला करण्यासाठी प्रत्येक युगात येतात, आले होते. सुदर्शन त्यांचाच शिष्य होता तसेच सत्यनाम (सतनाम, जे दोन अक्षराचे आहे, एक ॐ दुसरा तत्) ची भक्ति करत होता. ज्यामुळे पाण्डवांचा यज्ञ सफल झाला होता. तसेच तीन तापापासुन आलेले संकट समाप्त झाले होते. जे ना श्री कृष्णाने भोजन केल्याने तसेच उपरोक्त महानुभवांनी भोजन केल्याने समाप्त झाले. श्री सुदर्शनजी त्या परम अक्षर ब्रह्म अर्थात पूर्ण परमात्मा ची भक्ति करत होते. सूक्ष्म वेदात म्हटले आहे :-

तुम कौन राम का जपते जापम्। तातें कटें ना तुम्हरें तीनों तापम्।।

भावार्थ :- आपण कोणत्या रामाच्या भक्तिचा जाप करता आहात, ज्यामुळे आपले तिन्ही ताप समाप्त होत नाही, मोक्ष तर खुप लांबची गोष्ट आहे. याकरीता माझ्या (संत रामपालजीं) जवळ ती सत्य साधना आहे, दोन अक्षराचा सत्यनाम आहे. या आणि दिक्षा घेऊन आपले कल्याण करा.

आता त्या प्रसंगावर येत आहोत कि गीता मध्ये दोन प्रकारचे ज्ञान दिले आहे अर्थात विरोधाभास आहे. एक तर गीता ज्ञान दाताने युद्ध करण्यासाठी आपले डाव पेच लढले होते, ते वेद विरुद्ध असल्याने तसेच सत्याच्या विरुद्ध असल्याने स्वीकारण्यासारखे नाही, हे तर त्याचे मत आहे. याकरिता गीता अध्याय १२ श्लोक ५ मध्ये म्हटले आहे कि त्या सच्चिदानन्द घन ब्रह्म ची भक्ति त्रास व दुःखपुर्वक प्राप्त होते. तर वेदात लिहले आहे कि तत्वदर्शी संत मिळाल्यानंतर त्या परमात्मा (पूर्ण ब्रह्म) ची भक्ति काम करता-करता नाम जाप साधना केली जाते, खुपच सोपी आहे. यातुन सिद्ध झाले की गीता ज्ञान दाताने जे आपले मत सांगितले आहे, जर ते वेदांशी (चार वेद :- १. ऋग्वेद, २. यजुर्वेद, ३. सामवेद, ४ अथर्ववेद तसेच पाचवा सूक्ष्मवेद) मिळत नसेल तर ते व्यर्थ ज्ञान आहे. ते गीता ज्ञान दाताच्या घरचे ज्ञान आहे,

ते आपणास ग्रहण नाही करायचे, ते आपणास मानायचे नाही.

अन्य प्रमाण :- गीता अध्याय १२ श्लोक ८ ते १९ पर्यंत आपले मत सांगितले आहे. गीता अध्याय १२ श्लोक ८ मध्ये गीता ज्ञान दाताने सांगितले आहे कि माझ्यात मन लावा, माझ्यात बुद्धि लावा, याप्रकारे (ऊर्ध्वम्) वरच्या अव्यक्ताची भक्ति करसाल तर त्याला प्राप्त होसाल, यामध्ये कोणताच संशय नाही. (गीता अध्याय १२ श्लोक ८)

गीता अध्याय १२ श्लोक ९ मध्ये गीता ज्ञान दाता म्हणत आहे कि जर माझी प्राप्ती पाहिजे आहे आणि तु मनास माझ्यात लावण्यात समर्थ नाहिस तर हे धनंजय! ''अर्जुन!'' अभ्यास योग अर्थात नाम-जाप तसेच नियमीत पाठ करणे इत्यादी-इत्यादीस अभ्यास साधना म्हणतात, हि करुन मला प्राप्त करण्याची इच्छा कर.

गीता अध्याय १२ श्लोक १0 मध्ये गीता ज्ञान दाता म्हणतात की जर नाम-जाप, नियमीत पाठ इत्यादी-इत्यादीचा अभ्यास करण्यास समर्थ नसशिल तर (मत् कर्म परम:) माझ्यासाठी चांगले कर्म करणारा हो. याप्रकारे चांगले कर्म करता करता सिद्धीस प्राप्त होशील.

गीता अध्याय १२ श्लोक ११ मध्ये गीता ज्ञान दाता म्हणतात की जर (मद्योगम = मत् योगम्) माझ्या द्वारा सांगितलेली भक्ति साधनेवर अवलंबुन वरील साधना करण्यास देखील तु समर्थ नसशील तर (यतात्मवान् = यत आत्मवान्) यति आत्म्यासारखा हो. ''यति'' म्हणजे आपल्या पत्नी व्यतीरीक्त कोणत्याही स्त्रीच्या विषयी विकारवश होऊन मनात द्वेष उत्पन्न होत नाही, त्यास यति पुरुष म्हणतात. जसे श्री रामचन्द्रास यति अर्थात संत भाषेमध्ये ''जति'' म्हटले जाते. श्री सुखदेव = शुकदेव पुत्र श्री ब्यास यांना देखील यति = जति मानले गेले आहे. तसेच श्री रामचन्द्राची पत्नी सितेस ''सति'' म्हटले आहे. यासाठी म्हटले आहे कि यतात्मवान् अर्थात यती पुरुष होऊन सर्व कर्माच्या फळाचा त्याग कर. (गीता अध्याय १२ श्लोक ११)

गीता अध्याय १२ श्लोक १२ मध्ये गीता ज्ञान दाता म्हणतात कि (अभ्यासात्) नाम जाप, नियमीत पाठ इत्यादी-इत्यादी जो अभ्यास केला जातो, त्याच्यात श्रेष्ठ ज्ञान अर्थात जिज्ञासु बनुन प्राप्त कर. ज्ञानतुन ध्यान अर्थात हठ साधना करुन समाधी लावणे येथे गीता ज्ञान दाताच्या मतानुसार ध्यान म्हटले आहे. ज्याचे अनुकरण सर्व ऋषिजन करतात. ज्यास वर्तमान काळात Meditation (मैडिटेशन) म्हणतात. ध्यानापेक्षा श्रेष्ठ सर्व कर्माचे फळ त्यागणे हे आहे कारण त्यागाने लगेच शांती प्राप्त होते. (हे गीता ज्ञान दाताचे मत आहे.)

गीता अध्याय १२ श्लोक १३-१४ मध्ये गीता ज्ञान दाता म्हणतात की जो व्यक्ति सर्व प्राण्यांचा द्वेष भाव ठेवत नाही. सर्वांचा मित्र आहे आणि दयाळु आहे. जसे राजा जनक होते. ममता रहित अहंकार रहित सुख-दु:खात समान राहतात, क्षमावान् आहे, जो (योगी) साधक निरंतर संतुष्ट आहे. (यतात्मा) यती पुरुष आहे, दृढ निश्चय वाला आहे अर्थात जे ज्ञान मी माझे मत किंवा वेदाचे ज्ञान सांगितले आहे, त्यास दृढ निश्चय करुन पालन करतात. तो माझ्याशी समर्पित माझा भक्त मला प्रिय आहे.

या प्रकारे गीता अध्याय १२ श्लोक १५ ते १९ पर्यंत आपले मत सांगितले आहे जे केवळ नास्तिकताकडे घेऊन जाणारे आहे. जसे वरती केलेल्या उल्लेखात (गीता अध्याय १२ श्लोक ८ ते १२ पर्यंत) म्हटले आहे कि :-

माझ्यात मन लाव, जर मन नाही लावु शकत तर नाम, जाप तसेच नियमित पाठ इत्यादी चा अभ्यास कर जा. अभ्यास चा अर्थ आहे नित्य प्राप्ति वारंवार कर्म करणे. नाम-जाप, नियमित पाठ करुन मला प्राप्त करण्याची इच्छा कर. जर नाम-जाप, नियमित पाठ

देखील करु नाही शकला तर माझ्यासाठी अर्थात परमात्म्यासाठी कर्म करणारा हो. उदाहरणार्थ जसे धार्मिक कर्म केले जाते. कोठे चादर वाटल्या, कोठे अन्नदान दिले, कोठे मंदिर बांधले, कोठे पाणपोई बनवली, पक्ष्यांसाठी धान्य टाकले इत्यादी-इत्यादी भगवान प्राप्तीचे कर्म म्हटले जाते. यांना केल्याने काही सिद्धी प्राप्त होतील. प्रिय वाचकहो! ध्यान देऊन विचार करा, या श्लोकामध्ये या कर्मामुळे मिळणारे लाभ देखील सांगितले आहे कि सिद्धी प्राप्त होईल. मग साधक स्वत: झाड़-फूंक, जंत्र-मंत्र, आशीर्वाद तसेच दुआ-शाप देण्या योग्य होतो आणि महर्षी प्रसिद्ध होऊन जातो. (गीता अध्याय १२ श्लोक १०)

जर भगवान साठी कर्म देखील नाही करु शकत तर यति (जति) पुरुष होऊन कर्म लाभाचा त्याग कर.

विचार करा :- जेव्हा भगवानासाठी धार्मिक कर्म करणार नाही तेव्हा कोणते कर्म शिल्लक राहणार आहेत ज्याच्या लाभाचा त्याग करणार. यास म्हटले जाते ऊवा-बाईचे ज्ञान, विना डोके-पायाचे ज्ञान. (गीता अध्याय १२ श्लोक ११) परत गीता अध्याय १२ श्लोक १२ मध्ये तर कमालच केली. म्हटले आहे कि अभ्यास अर्थात नाम जाप नियमित पाठरुपी अभ्यास पेक्षा ज्ञान श्रेष्ठ आहे जे गीता ज्ञान दाता आपले मत सांगत आहे, येथे या ज्ञानाची चर्चा आहे. ज्ञानाने ध्यान (Meditation) अर्थात हठपुर्वक एका ठिकाणी एकांतात बसणे (गीता अध्याय ६ श्लोक १० ते १५ मध्ये सांगितलेली विधी जे गीता ज्ञान दाताचे मत आहे). बसुन करणे श्रेष्ठ आहे. ध्यानाने सर्व धार्मिक कर्माची लाभ त्यागल्याने लगेच शांती मिळते. गीता अध्याय १२ श्लोक ११ मध्ये सर्व धार्मिकता कर्म देखील त्यागण्याचा आदेश आहे. या प्रकारचे ज्ञान जो साधकाला नास्तिकतेकडे ढकलत आहे. हे गीता ज्ञान दाताचे शास्त्रविरुद्ध ज्ञान आहे, ज्याकारणाने साधक शास्त्रविधीचा त्याग करुन मनमानी आचरण करु लागला व आपले अनमोल मनुष्य जीवन व्यर्थ करत आहेत, जर हे ज्ञान योग्य असते कि जर भगवान मध्ये मन लागत नसेल तर अभ्यास (नाम जाप, नियमित पाठ) कर, अभ्यास करु शकत नसेल तर भगवानासाठी कर्म कर, भगवानासाठी कर्म करु शकत नसेल तर सर्व कर्मांचे लाभ त्याग तर चार वेद तसेच श्री मद्भगवत् गीता च्या अन्य ६५० श्लोकांची (कारण जवळपास ५० श्लोकांमध्ये गीता ज्ञान दाताचे मत आहे) काय आवश्यकता होती. हेच ४-५ श्लोक पुरेसे होते. याप्रकारे गीता ज्ञान दाताने आपले मत सांगितले आहे, जे वेदांविरुद्ध आहे, ते स्वीकार करण्यायोग्य नाही. गीता अध्याय १२ श्लोक २० मध्ये आपल्या अज्ञानास लपविण्यासाठी परत म्हणत आहे कि परंतु जो (श्रद्धाना:) साधक श्रद्धेने (मत्परमा: = मत् परमा:) माझ्यापेक्षा श्रेष्ठ परमेश्वराची (पर्युवासते) पूजा करतात, ते मला अधिक प्रिय आहेत. जसे कि सुरुवातीलाच वर्णन आहे कि गीता अध्याय ५ श्लोक १४ ते १६, २०, २४, २५, २६ मध्ये प्रमाण आहे कि गीता ज्ञान दाताने आपल्या पेक्षा अन्य प्रभुच्या विषयी सांगितले आहे. गीता अध्याय ५ श्लोक १४ मध्ये गीता ज्ञान दाताने सांगितले आहे कि (प्रभु) परमात्मा कोणत्याही मनुष्याच्या नाही कर्तापणाची, ना कर्माची, ना कर्मफळाच्या संयोगाची उत्पत्ति करतो, परंतु सर्व प्राणी आपल्या स्वभावानुसर कर्म करतात.

गीता अध्याय ५ श्लोक १५ :- (विभु:) सर्वव्यापी अर्थात वासुदेव ज्यांचे गीता अध्याय ३ श्लोक १४-१५ मध्ये वर्णन आहे. म्हटले आहे कि सर्व प्राण्यांची उत्पत्ती अन्नाने होते आहे, अन्न पावसापासुन उत्पन्न होते, पाऊस धार्मिक अनुष्ठाण अर्थात यज्ञाने होतो. यज्ञ शास्त्रानुसार धार्मिक कर्माने उत्पन्न होतात. धार्मिक कर्म तर ब्रह्म अर्थात क्षर पुरुषापासुन उत्पन्न होतात. ब्रह्म अर्थात क्षर पुरुषाला (अक्षर: सम् उद्ध भवम्) अविनाशी परमात्मा अर्थात परम अक्षर

ब्रह्म पासुन उत्पन्न झालेला समज. यापासुन सिद्ध होत आहे की (सर्वगतम् ब्रह्म) सर्वव्यापी परमात्मा अर्थात ''विभु:'' सर्वव्यापी परमेश्वर ना कोणाच्याही पाप किंवा शुभ कर्माला ग्रहण करतो. त्याच्यापासुन सर्व (जन्तव:) जीव-जंतु तसेच मनुष्य मोहित होत आहेत.

गीता अध्याय ५ श्लोक १६ तसेच १७ ला वाचल्यास स्पष्ट होते कि गीता ज्ञान दाताने आपल्या पेक्षा अन्य परमेश्वर विषयी सांगितले आहे. याच प्रकारे गीता अध्याय ५ श्लोक २०,२४,२५,२६ ला गीता मध्ये अन्य अनुवादकांद्वारा केलेल्या सरलार्थाने समजले जाऊ शकते.

याच प्रकारे गीता अध्याय ६ श्लोक ७ मध्ये स्पष्ट ''परमात्मा'' शब्द मुळ पाठात लिहला आहे जो गीता ज्ञान दाता व्यतिरीक्त अन्य ''परमात्माचे'' प्रमाण आहे कारण गीता अध्याय १५ श्लोक १७ मध्ये म्हटले आहे कि श्लोक १६ मध्ये सांगितलेल्या दोन पुरुष, क्षर पुरुष तसेच अक्षर पुरुषापेक्षा अन्य कोणी उत्तम पुरुष अर्थात पुरुषोत्तम आहे ज्यास (परमात्मा इति उदाहृत) परमात्मा म्हटले जाते. तो तिन्ही लोकांमध्ये प्रवेश करुन सर्वांचे धारण-पोषण करतो तो अविनाशी परमात्मा आहे. यात (गीता अध्याय १५ श्लोक १७ मध्ये) देखील ''परमात्मा'' शब्द आहे. याच प्रकारे गीता च्या अमृत ज्ञानास समजले पाहिजे, केवळ गीता वाचल्याने कल्याण नाही होत, याच्या अमृत ज्ञानास समजुन याअनुसार आपले धार्मिक क्रिया केल्याने तीन फायदे आहेत जे अध्याय १६ श्लोक २३ मध्ये सुख प्राप्ती, सिद्धि-शक्ति प्राप्ति तसेच परम गति अर्थात पूर्ण मोक्ष प्राप्ती सांगितली आहे.

आता पुन्हा त्याच प्रसंगावर चर्चा करुयात जो प्रश्नकर्ताला जाणुन घ्यायचा आहे कि ''गीता ज्ञान दाता व्यतिरीक्त पूर्ण परमात्मा कोण आहे तसेच आपल्या व्यतिरीक्त अन्य कोणत्या परमेश्वराच्या शरणास जाण्यास सांगितले आहे?''

उत्तरच चालु आहे. हे तर स्पष्टच झाले आहे कि गीता ज्ञान दाता व्यतिरीक्त अन्य ''परम अक्षर ब्रह्म'' आहे. गीता अध्याय १८ श्लोक ६२ मध्ये त्या परमेश्वर (परम अक्षर पुरुष) च्या शरणात जाण्यासाठी म्हटले आहे. गीता अध्याय १८ श्लोक ६६, गीता अध्याय ८ श्लोक २८, गीता अध्याय १२ श्लोक ६ ते ७ मध्ये म्हटले आहे कि पूर्ण परमात्मास प्राप्त करण्यास माझी भक्ति देखील केली जाते, जसे गीता अध्याय १७ श्लोक २३ मध्ये ''ओम् (ॐ) तत् सत्'' तीन नामाचा जाप परम अक्षर ब्रह्म च्या प्राप्ती साठी आहे. गीता अध्याय ८ श्लोक १३ मध्ये गीता ज्ञान दाताने आपली साधना करण्याचा केवळ एक ''ओम्'' (ॐ) नाम सांगितले आहे. पूर्ण परमात्मा च्या प्राप्ति साठी ''ॐ'' नामाचा जाप देखील साधक करतात. याकरिता गीता अध्याय ८ श्लोक २८ मध्ये म्हटले आहे :- योगी अर्थात भक्त तत्वज्ञानद्वारा या रहस्यास जाणुन जो वेदांनुसार भक्ति केल्याने, त्यानुसार यज्ञ अर्थात धार्मिक अनुष्ठान केल्याने, तप अर्थात आपल्या धर्मावर दृढतेने राहिल्यास जो शारीरिक, मानसिक त्रास सोसावा लागतो, त्या तपाने तसेच दान केल्याने जो पुण्य लाभ होत आहे अर्थात धार्मिक कर्माने भक्ति लाभ होत आहे. त्याचा (अत्येति) उल्लंघन केले जात आहे अर्थात त्यागले जात आहे, तो (आद्य) सनातन (परम्) अन्य = दुसरे (स्थानम्) ठिकाणास (धाम) प्राप्त होतो.

गीता अध्याय १२ श्लोक ६ मध्ये म्हटले आहे कि जो (मत्परा: = मत् परा:) माझ्यापेक्षा दुसऱ्या परमात्म्याची भक्ति करणारे सर्व भक्तजण माझ्या भक्तिचे सर्व भक्ति कर्म मला अर्पण करुन माझ्यात सोडुन जातात. जे अनन्य भक्ति त्या माझ्या पेक्षा श्रेष्ठ अर्थात दुसऱ्यास देतात.

गीता अध्याय १२ श्लोक ७ मध्ये वर्णन आहे कि हे अर्जुन! माझ्यात मन लावणारे, मला ओळखणारे (आवेशित) आवेशाबरोबर (चेतासाम्) माझ्याशी जिंकले आहेत. मला ओळखले आहे. त्या भक्तांचा मी लवकरच संसार समुद्रातुन (सम् उद्धर्ता = समुद्धर्ता) त्याच प्रकारे उद्धार करतो. गीता अध्याय १८ श्लोक ६६ मध्ये म्हटले आहे कि :-

सर्वधर्मान् परित्यज्य माम, एकम शरणम् व्रज।
अहम् त्वा सर्व पापेभ्य: मोक्षयिष्यामि मा शुच:।।

अन्य अनुवादकर्तांने जे अनुवाद या गीता अध्याय १८ श्लोक ६६ चे केले आहे, ते या प्रकारे आहे जे चुकीचे आहे :- संपूर्ण धर्मांना अर्थात संपूर्ण कर्मांना माझ्यात त्यागुन तु केवळ माझ्या एकाच सर्वशक्तिमान सर्वाधार परमेश्वराच्या शरणात (व्रज) ये. मी तुला संपूर्ण पापातुन मुक्त करेन, काळजी करु नकोस.

विवेचन :- जे अनुवाद केले आहे कि संपूर्ण धर्मास अर्थात कर्तव्य कर्मास माझ्यात सोडुन केवळ तु माझ्या एक सर्व शक्तिमान सर्वाधार परमेश्वराच्या शरणात ये, हे चुकीचे आहे.

विचार करा :- गीता अध्याय १८ श्लोक ४६,६२, अध्याय १५ श्लोक १-४ तसेच १७ मध्ये सर्व शक्तिमान सर्वाधार परमात्मा तर कोणी अन्य सांगितला आहे, त्यास गीता अध्याय ८ श्लोक ३ मध्ये परम अक्षर ब्रह्म म्हटले आहे. येथे गीता अध्याय १८ श्लोक ६६ मध्ये अनुवादकाने आपल्या तर्फे महिमा सांगितली आहे जी व्यर्थ आहे. परत म्हटले आहे कि संपूर्ण कर्मांना माझ्यात सोडुन माझ्या शरणात ये. ही देखील न्याय संगत गोष्ट नाही. जर कोणी म्हणत असेल कि सर्व कर्म माझ्यात सोडुन माझ्या शरणात ये. याच्यापासुन देखील स्पष्ट आहे कि सर्व धार्मिक कर्मांची भक्ति कमाई माझ्यात सोडुन दुसऱ्या कोण्याच्या तरी शरणात जा. तसे तर ''व्रज'' चा अर्थ जाणे असा होत आहे, त्याचा अर्था येणे असा नाही केला जात. जसा इग्रजी शब्द ''Go'' चा अर्थ जाणे असा आहे, त्याचा अर्थ येणे असा नाही केला पाहिजे. परत अन्य प्रमाण गीता अध्याय २ श्लोक ७ मध्ये अर्जुनाने म्हटले आहे कि मी आपला शिष्य आहे, आपल्या शरणात आहे, मला योग्य शिक्षण दया. परत गीता ज्ञान दाताने अध्याय ४ श्लोक ३ मध्ये म्हटले आहे कि तु माझा भक्त तसेच मित्र आहे. येथे गीता अध्याय १८ श्लोक ६६ मध्ये हा अनुवाद केला कि माझ्या शरणात ये, पुर्णपणे चुकीचे आहे कारण अर्जुन तर अगोदरच श्री कृष्ण च्या शरण मध्ये होता, वरती सिद्ध झाले आहे. तत्वज्ञान नसल्याने अनुवादकाने अर्थाचा अनर्थ करुन ठेवला आहे.

गीता ज्ञान दाताने गीता अध्याय १८ श्लोक ६२ मध्ये म्हटले आहे कि त्या परमेश्वराच्य शरणात जा, त्या परमेश्वराच्या कृपेनेच तु परम शांती तसेच सनातन परम धामास प्राप्त होशील. गीता अध्याय १८ श्लोक ४६ मध्ये म्हटले आहे कि ''ज्या परमेश्वरापासुन संपूर्ण प्राण्यांची उत्पत्ती झाली आहे व ज्याच्यापासुन हा संपूर्ण जगत व्याप्त आहे, त्या परमेश्वराची आपले स्वाभाविक कर्म करता-करता पूजा केल्याने मनुष्य परम सिद्धिस प्राप्त होतो. गीता अध्याय १५ श्लोक १७ मध्ये स्पष्ट केले आहे कि श्लोक १६ मध्ये दोन पुरुषां (क्षर पुरुष तसेच अक्षर पुरुष) पासुन उत्तम पुरुष तर कोणी अन्य आहे. ज्यास परमात्मा म्हटले जाते. तोच तिन्ही लोकांमध्ये प्रवेश करुन सर्वांचे धारण-पोषण करतो. तोच वास्तवात अविनाशी परमेश्वर आहे. गीता अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये म्हटले आहे कि तत्वदर्शी संताच्या प्राप्तीनंतर परमेश्वरा च्या त्या परमपदाचा शोध घेतला पाहिजे, जेथे गेल्यानंतर साधक परत संसारात येत नाही. ज्या परमेश्वरापासुन संसाररुपी वृक्षाची प्रवृत्ती विस्ताराने प्राप्त झाली आहे, त्याचीच भक्ति करा.

गीता ज्ञान दाताने आपली स्थिति गीता अध्याय २ श्लोक १२, अध्याय ४ श्लोक ५, अध्याय १० श्लोक २ मध्ये स्पष्ट केली आहे कि हे अर्जुन! तुझे आणि माझे भरपुर जन्म झाले आहेत. पुढे देखिल होत राहतील, तुला नाही माहित, मला माहित आहेत. ज्या प्रभुचा स्वत:चा देखील जन्म-मृत्यु होतो तर तो देखिल अविनाशी नाही होत, त्याचा उपासक देखील जन्म-मरत राहिल, ब्रह्म चा साधक मोक्ष प्राप्त नाही करु शकत जो गीता अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये म्हटले आहे कि जेथे गेल्यानंतर परत जन्म नाही होत. गीता अध्याय १८ श्लोक ६६ चा वास्तविक अनुवाद अशा प्रकारे आहे.

अनुवाद :- (''सर्व धर्मान्'') संपूर्ण धार्मिक कर्म जे माझ्या उपासनेचे आहे, त्याचे भक्ति कमाई आहे. त्यास (माम्) मला (परित्यज्य) सोडुन तु (एकम्) त्या एक ज्याच्या समान दुसरा नाही, अद्वितीय सर्व शक्तिमान परमेश्वर अर्थात परम अक्षर ब्रह्म च्या (शरणम्) शरणात (व्रज) जा. (अहम् त्वा) मी तुझ्या (सर्व पापेभ्य:) संपूर्ण पापांपासुन (मोक्षयिष्यामि) मुक्तता करेन, (मा शुच:) काळजी करु नकोस. गीता अध्याय १८ श्लोक ६६ मध्ये गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि जो मंत्र माझ्या उपासनेचा आहे, त्याच्या भक्तिची कमाई मला सोडुन तु केवळ त्या एका अर्थात ज्याच्या समान अन्य कोणती शक्ति नसेल, अद्विितीय सर्व शक्तिमान परमेश्वर अर्थात परम अक्षर ब्रह्म च्या शरणात जा, मी तुला सर्व पापातुन मुक्त करेन, काळजी करु नको. (गीता अध्याय १८ श्लोक ६६)

विश्लेषण :- गीता अध्याय १७ श्लोक २३ मध्ये गीता ज्ञान दाताने संकेत दिला आहे कि त्या (ब्राह्माण:) सच्चिदानन्द घन ब्रह्म अर्थात परम अक्षर ब्रह्म च्या प्राप्तीचे ''ॐ तत् सत्'' हे तिन्ही मंत्राचा जाप आहे. याचाच जाप करण्याचा निर्देश आहे. परत गीता अध्याय ८ श्लोक १३ मध्ये आपल्या उपासनेचा मंत्र सांगितला आहे कि :- माझ्या ब्रह्म ची भक्तिचा केवळ एक ''ओम्'' (ॐ) अक्षर आहे, जो याचे उच्चारण करताना शरीर त्यागुन जातो तर त्यास माझी परम गति (मोक्ष) प्राप्त होतो. ''ॐ'' चा जाप ब्रह्म चा जाप आहे, यामुळे ब्रह्म लोक प्राप्त होतो, हेच परम गति ॐ च्या जापाने होत असते ज्यास गीता अध्याय ७ श्लोक १८ मध्ये अति अनुत्तम अर्थात अश्रेष्ठ म्हटले आहे. गीता अध्याय ८ श्लोक १६ मध्ये म्हटले आहे कि ब्रह्म लोकापर्यंत जेवढे देखील लोक आहेत, त्यामध्ये गेलेले साधक पुनरावृति मध्ये आहेत अर्थात ब्रह्म लोकापर्यंत गेलेले साधक परत जन्म-मृत्यु मध्ये राहतात, याकरीता वरिल गीता अध्याय १८ श्लोक ४६, ६२, ६६ अध्याय १५ श्लोक ४ तसेच १७ मध्ये कोणत्यातरी समर्थ परमेश्वराच्या शरणमध्ये जाण्यास सांगितले आहे जो ''ॐ तत् सत्'' चा नाम जाप (गीता अध्याय १७ श्लोक २३ मध्ये तीन मंत्र ॐ तत् सत्) आहेत, यामध्ये जो ''ॐ'' नाम आहे, तो ब्रह्म चा जाप आहे. याच ब्रह्म ला गीता अध्याय १५ श्लोक १६ मध्ये क्षर पुरुष म्हटले आहे. तसेच दुसरा जो आहे त्यास अक्षर पुरुष म्हटले आहे. अक्षर पुरुषाचा जाप ''तत्'' मंत्र आहे, हा सांकेतिक आहे तसेच गीता अध्याय १५ श्लोक १७ मध्ये म्हटले कि ''उत्तम पुरुष: तु अन्य:'' पुरुषोत्तम अर्थात सर्वश्रेष्ठ सर्व शक्तिमान पुरुष तो क्षर पुरुष तसेच अक्षर पुरुषापेक्षा अन्यच आहे. त्याचा मंत्र ''सत्'' आहे जो सांकेतिक आहे. त्या परमेश्वर अर्थात परम अक्षर ब्रह्म ज्यास संताच्या भाषेत सत्य पुरुष म्हणतात, त्यास परमधाम अर्थात सनातन परम धाम ज्यास संताच्या भाषेत ''सत्यलोक'' म्हणतात, त्यामध्ये जाण्यासाठी अर्थात पूर्ण मोक्ष प्राप्त करण्यासाठी गीता अध्याय १७ श्लोक २३ मध्ये ''ॐ तत् सत्'' मंत्राचा जाप करवा लागतो. अन्य कोणताच नाम जाप पूर्ण मोक्षाचा नसतो. ''तत्-सत्'' हे दोन्ही अन्य मंत्र आहेत जे उपदेश घेणाऱ्याला उपदेश घेतेवेळी सार्वजनिक केले जाते. ''ॐ'' नामाचा जाप ब्रह्म = क्षर

पुरुषचा आहे, गीता ज्ञान दाताचे आहे. त्याची उपासना ''ॐ'' नामाच्या जापाने होत आहे. ''ॐ'' नामाच्या जापाच्या कमाई अर्थात धार्मिक कर्म ब्रह्म ला द्यावे लागतात. आपण अगोअदर तत्वज्ञाना विनाच ''ॐ'' नावाच्या जापाची कमाई (भक्ति धऩ) ब्रह्म लोकात जाऊन संपवत होतो, पाप म्हणजे कर्ज (Loan) शिल्लक राहत होते. त्यांना नरकात तसेच ८४ लाख प्रकारच्या प्राण्यांच्या शरीरात कष्ट भोगत असत. आता आम्ही ''ॐ'' नावाच्या जापाचे भक्ति धन ब्रह्म ला सोडुन देऊ, याचा लाभ ब्रह्म लोकांत नाही भोगणार, ज्याच्या बदल्यात हा ब्रह्म अर्थात क्षर पुरुष आमच्या सर्व पापांना म्हणजे कर्जांना संपवून टाकेल. याच गीता अध्याय १८ श्लोक ६६ चा हा भावार्थ आहे. परत आपण ''तत्'' मंत्राच्या जापाची कमाई अक्षर पुरुष अर्थात परब्रह्म (गीता ज्ञान दाता व्यतीरीक्त दुसरा ब्रह्म) ला सोडुन देऊ. ज्याचे ७ संख ब्रह्माण्डाचे क्षेत्र आहे ज्यास पार करुन सनातन परम धाम (सत्यलोक) मध्ये जाण्याचे भाडे देण्याचे असत. दुसऱ्या शब्दात टोल टॅक्स (Toll Tax) तो ''तत्'' मंत्र च्या कमाईने दिला जातो. पुन्हा ''सत्'' मंत्र जो सत्य पुरुष (परम अक्षर ब्रह्म) चा जाप आहे, याची कमाई घेऊन आम्ही परमेश्वराच्या त्या परमपदामध्ये अर्थात सनातन परम धामात (सत्यलोक) प्राप्त होऊ. जेथे गेल्यानंतर साधक परत संसारात कधीच येत नाही. परमशांती अर्थात पूर्ण मोक्ष प्राप्त होतो, हि संपूर्ण भक्ति साधना माझ्या (संत रामपाल दासा) जवळ आहे. या आणि आपले कल्याण करा.

गीता च्या अध्याय १८ श्लोक ६६ चा हा यथार्थ अनुवाद आहे. यामुळे म्हटले आहे कि ''गीता तुझे ज्ञान अमृत''. वरिल प्रमाणांमध्ये सिद्ध झाले आहे कि गीता ज्ञान दाता व्यतीरीक्त अन्य पूर्ण परमात्मा आहे. त्याच्याच शरण मध्ये जाण्यास गीता ज्ञान दाताने (गीता अध्याय १८ श्लोक ६२,६६) मध्ये सांगितले आहे. ज्या अनमोल गीता ज्ञानास व्यवस्थित न समजता अज्ञानी व्यक्तिंने उल्टा अर्थ केला आहे, लिहले आहे कि गीता ज्ञान देणारा आपल्याच शरण मध्ये येण्यासाठी सांगत आहे.

जसे कोणत्या वक्तिचे काम मुख्यमंत्रीच्या अधिकारात आहे व तो मंत्री जवळ उभा आहे, मंत्रीला विनंती करत आहे कि हे काम करा. मंत्री बुद्धिमान होता, तो भ्रमित करणारा नाही. तर तो म्हणेल जर आपणास हे काम करावयाचे असेल तर आपण मुख्यमंत्रीजवळ जावा, त्यांच्या कृपेने आपले काम होईल. त्या मंत्र्याने एक पत्र लिहुन दिले कि आपण त्या मुख्यमंत्र्याजवळ जावा. त्यांच्याच कृपेने आपले हे काम शक्य आहे. कोणी व्यक्ति त्याचा अर्थ करेल कि मंत्री आपल्याजवळ येण्यास सांगत आहे तर ते चुकीचा अर्थ करत आहेत. मंत्री जवळ तर तो व्यक्ति आलाच आहे. याच प्रकारे गीताच्या अमृत ज्ञानास न समजता ''अड़ंगा'' अनुवाद करुन वाचकांना अज्ञानी संतांनी भ्रमित केले आहे आणि जन्म-मृत्यु च्या चक्रात स्वत देखील पडत आहेत तसेच आपल्या भोळ्या अनुयायांना देखील जन्म-मृत्यु च्या चक्रात टाकत आहेत. जो त्या अज्ञानिंना पूर्ण विद्वान गीता मनीषी समजून बसलेले आहेत. गीता चे ज्ञान कोणी सांगितले होते, हे अगोदरच्या प्रश्न-उत्तरात स्पष्ट झाले आहे, वाचा प्रश्न १ चे उत्तर :-

प्रश्न २७ :- परमात्मा साकार आहेत कि निराकार? अव्यक्त चा अर्थ निराकार होत आहे?

उत्तर :- परमात्मा साकार आहे, नर स्वरुप आहे अर्थात मनुष्यासारख्या आकाराचा आहे. अव्यक्तचा अर्थ निराकार नाही होत, साकार होतो. उदाहरणार्थ जसे सुर्यासमोर ढग येतात, त्यावेळी सुर्य अव्यक्त होतो. आपणास तो दिसत नाही परंतु सुर्य अव्यक्त आहे, साकार आहे. जो प्रभु आम्हास सामान्य साधनेने दिसत नाहीत त्यांना अव्यक्त म्हणतात.

जसे गीता अध्याय ७ श्लोक २४-२५ मध्ये गीता ज्ञान दाताने स्वत:ला अव्यक्त म्हटले आहे कारण तो श्री कृष्णात प्रवेश करुन बोलत होता. जेव्हा व्यक्त झाला तर विराट रुप दाखविले. हा पहिला अव्यक्त प्रभु झाला ज्यास क्षर पुरुष म्हणतात. ज्यास काल देखील म्हणतात. गीता अध्याय ८ श्लोक १७ ते १९ पर्यंत दुसरा अव्यक्त हा अक्षर पुरुष आहे. गीता अध्याय ८ श्लोक २० मध्ये म्हटले आहे कि या अव्यक्त अर्थात अक्षर पुरुषा पेक्षा दुसरा सनातन अव्यक्त परमेश्वर अर्थात परम अक्षर पुरुष आहे. याप्रकारे हे तिन्ही साकार (नराकार) प्रभु आहेत. अव्यक्त चा अर्थ निराकार नाही होत. क्षर पुरुष ''ब्रह्म'' ने प्रतिज्ञा केली आहे कि मी कधीच माझ्या वास्तविक रुपात कोणालाच दर्शन नाही देणार.

प्रमाण :- गीता अध्याय ११ श्लोक ४७-४८ मध्ये म्हटले आहे कि हे अर्जुन! हे माझे विराट रुप आपण पाहिले, हे माझे रुप आपल्या व्यतिरिक्त अगोदर कोणीच नाही पाहिले, मी तुझ्यावर अनुग्रह करुन दाखविले आहे.

गीता अध्याय ११ श्लोक ४८ मध्ये म्हटले आहे कि हा माझे स्वरुप नाही वेदांमध्ये वर्णित विधिने, नाही जपाने, नाही तपाने, नाही यज्ञाने किंवा कशानेच पाहिले जाऊ शकते. यावरुन सिद्ध झाले की क्षर पुरुष (गीता ज्ञान दाता) कोणत्याही ऋषि-महर्षि व साधकाने नाही पाहीले. ज्यामुळे यास निराकार समजले. सूक्ष्म वेदात (तत्व ज्ञान) म्हटले आहे कि :-

''खोजत-खोजत थाकिया, अन्त में कहा बेचून।
न गुरु पूरा न साधना, सत्य हो रहे जूनमं-जून।।''

आता गीता अध्याय ७ श्लोक २४-२५ मध्ये गीता ज्ञान दाताने स्पष्ट केलेच आहे कि मी माझ्या योग मायेने लपुन राहतो. कोणाच्याच समोर नाही येत, मी अव्यक्त आहे. लपला आहे म्हणुन साकार आहे. अक्षर पुरुष देखील अव्यक्त आहे. हे वरती प्रमाणित झाले आहे. या प्रभु (अक्षर पुरुष) ची येथे कोणतीच भुमिका नाही. हा आपल्या ७ संख ब्रह्माण्डा पुरताच सिमीत आहे. याकरिता यास कोणीच पाहु शकले नाही.

❖ परम अक्षर पुरुष :- या प्रभुची सर्व ब्रह्माण्डात भूमिका आहे. या सत्यलोक मध्ये राहत आहे जो काल लोक (एकवीस ब्रह्मण्डांपासून) पासून १६ शंख कोस दूर आहे. (एक कोस जवळपास ३ किमी. चा असतो) याच्या प्राप्ति ची साधना वेदांमध्ये (चारही वेद) वर्णित नाही. ज्यामुळे या प्रभुला कोणीच पाहु शकले नाही. जेव्हा हा प्रभु (परम अक्षर ब्रह्म) पृथ्वी वर सशरीर प्रकट होतात तेव्हा यांना कोणीच ओळखु शकत नाही. परमात्मा म्हणतात देखील कि :-

''हम ही अलख अल्लाह हैं, कुतुब-गोस और पीर।
गरीब दास खालिक धनी, हमरा नाम कबीर।।''

मी पूर्ण परमात्मा आहे, मीच पीर आहे अर्थात सत्य ज्ञान देणारा सत्गुरु आहे. सर्व सृष्टि चा मालक देखील आहे, माझे नाव कबीर आहे. परंतु सर्व साधक, ऋषि, महर्षिनी हे ज्ञान दृढ करुन ठेवले आहे कि परमात्मा निराकार आहे. त्यास पाहिले जाऊ शकत नाही. हा पृथ्वीवर राहणारा विणकर (धाणक) कबीर एक कवि कसा परम अक्षर ब्रह्म होऊ शकतो?

याचे समाधान अशा प्रकारे आहे :-

विश्वात कोणीही परमात्मा हवा असणारा व्यक्ति चार वेदांना (ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद तसेच अथर्ववेद) चुकीचे नाही समजत. वर्तमानात आर्य समाजाचे प्रवर्तक महर्षी दयानन्दांना वेदांचे पूर्ण विद्वान मानले जाते. यांचे देखील हे म्हणणे आहे कि ''परमात्मा निराकार'' आहे.

आर्य समाज आणि महर्षी दयानन्द वेदांच्या ज्ञानास सत्य मानतात. यांनी स्वत:च वेदांचा हिंदी अनुवाद केला आहे. ज्यामध्ये स्पष्ट लिहले आहे कि परमात्मा वरच्या लोकांमध्ये राहतात. तेथुन गती करुन (सशरीर चालुन) पृथ्वीवर येतात. चांगल्या आत्मास मिळतात, त्यांना यथार्थ भक्तिचे ज्ञान ऐकवतात. परमात्मा तत्वज्ञान आपल्या मुख कमल द्वारे उच्चारण करून लोकोक्तिया, वाणी, शब्द, दोहे तसेच चौपाई च्या रूपात कवितांद्वारा बोलून सांगतात. ज्यामुळे प्रसिद्ध कवीची उपाधी प्राप्त करतात. कवींसारखे आचरण करत पृथ्वीवर फिरत राहतात. भक्तिच्या गुप्त मंत्राचा अविष्कार करुन साधकांना सांगतात. भक्ति करण्यासाठी प्रेरणा करतात.

नमुद केलेल्या मंत्राची फोटोकॉपी याच पुस्तकात पान संख्या ८८ वर प्रमाणासाठी पहा.

ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ८६ मंत्र २६-२७, ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ८२ मंत्र १-२, ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ९६ मंत्र १६-२०, ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ९४ मंत्र १, ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ९५ मंत्र २, ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ५४ मंत्र ३, ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त २० मंत्र १ अजुन ही अनेक मंत्रामध्ये वरील प्रमाण दिले आहे कि परमात्मा मनुष्या सारखा नराकार आहे. श्रीमद्भगवत् गीता अध्याय ४ श्लोक ३२ तसेच ३४ मध्ये देखील प्रमाण आहे. गीता ज्ञान दाताने सांगितले आहे कि हे अर्जुन! परम अक्षर ब्रह्म आपल्या मुख कमलाने तत्वज्ञान बोलुन सांगतात, त्या सच्चिदानन्द घन ब्रह्म च्या वाणिमध्ये यज्ञ अर्थात धार्मिक अनुष्ठानांची माहिती विस्ताराने सांगितली आहे. ती माहिती करुन सर्व पापांपासुन मुक्त होशील. परत गीता अध्याय ४ श्लोक ३४ मध्ये म्हटले आहे कि त्या ज्ञानास तु तत्वदर्शी संता कडे जाऊन समज. त्यांना दंडवत प्रणाम करुन नम्रतापुर्वक प्रश्न केल्याने ते तत्वदर्शी संत तुला तत्वज्ञानाचा उपदेश करतील.

हे प्रमाण आपणास सांगितले हे विशेष गोष्ट आहे कि गीता चारही वेदांचा सारांश आहे. यामध्ये सांकेतीक ज्ञान अधिक आहे. हे स्पष्ट झाले की तत्वज्ञान गीता ज्ञान पेक्षा वेगळे आहे. ते केवळ तत्वदर्शी संतच जाणतात. ज्यांना परम अक्षर ब्रह्म स्वत: पृथ्वीवर येऊन भेटतात.

प्रश्न २८ :- कोण-कोणत्या पुण्यात्मा महात्मांना परमात्मा भेटले आहेत?

उत्तर :- परमात्मा चारही युगात प्रकट होऊन ज्ञान ऐकवतात. १. सतयुगात ''सत्यसुकृत'' नावाने, २. त्रेता युगात ''मुनीन्द्र'' नावाने, ३. द्वापर युगात ''करुणामय'' नावाने, ४. कलयुगात ''कबीर'' नावाने परमेश्वर प्रकट झाले आहेत. सूक्ष्म वेदात म्हटले आहे:-

सतयुग में सतसुकृत कह टेरा, त्रेता नाम मुनिन्द्र मेरा।।
द्वापर में करुणामय कहाया, कलयुग नाम कबीर धराया।।

''कोणा-कोणास मिळाला परमात्मा?''

कलियुगात परमेश्वर कोण-कोणत्या महान आत्म्यांना भेटले, त्यांना तत्वज्ञान सांगितले, त्यांचे संक्षिप्त वर्णन करतो आहे :-

''संत धर्मदास जीं ना परमेश्वर कबीर जींचा साक्षात्कार''

१. श्री धर्मदास बनिया जातीतुन होते जे बाँधवगढ़ (मध्य प्रदेश) चे राहणारे खुप श्रीमंत व्यक्ति होते. त्यांना भक्तिची प्रेरणा लहानपणापासुन होती. ज्या कारणाने रुपदास नावाच्या एका वैष्णव संतास गुरु धारण केला होता. हिन्दू धर्मात जन्म झाल्यामुळे संत रुपदास जी, श्री धर्मदासास राम कृष्ण, विष्णु तसेच शंकर जींची भक्ति करण्यास सांगत होते. एकादशीचे व्रत, तिर्थास जाणे, श्राद्ध कर्म, पिण्डोदक क्रिया सर्व करण्याचा सल्ला दिला होता. गुरु रुपदास जी द्वारा सांगितलेली साधना श्री धर्मदास जी पूर्ण आस्थेने करत होते. गुरु रुपदासजी कडुन आज्ञा घेऊन धर्मदास मथुरा नगरी मध्ये तीर्थ-दर्शन, तीर्थ स्नान करणे तसेच गिरीराज (गोवर्धन) पर्वताची परिक्रमा करण्यासाठी गेले होते. परम अक्षर ब्रह्म एका जिन्दा महात्माच्या वेशभुषात धर्मदास जींना स्वत: मथुरा मध्ये भेटले. श्री धर्मदास जींनी त्या तिर्थाच्या तलावात स्नान केले ज्यामध्ये श्री कृष्ण जी लहानपणी स्नान करत होते. परत त्याच पाण्याचा एक लोटा भरुन घेऊन आले. भगवान श्री कृष्णजींच्या पितळाच्या मुर्ती (सालिग्राम) च्या चरणी टाकुन दुसऱ्या भांड्यात टाकुन चरणामृत बनवुन पिले. परत सालिग्रामास स्नान करुन आपले कर्मकाण्ड पूर्ण केले. एका ठिकाणास लिपुन अर्थात गायीच्या शेण जमिनीवर पसरवून त्यावर स्वच्छ कपडा टाकुन श्रीमद्भगवत् गीताचा पाठ करण्यास बसले. ही सर्व क्रिया जेव्हा धर्मदास जी करत होते. परमात्मा जिन्दा वेषात थोडे लांब बसुन पाहत होते. धर्मदास देखील पाहत होते कि एक मुसलमान संत माझ्या भक्ति क्रियांना खुप ध्यानपुर्वक पाहत आहे, असे वाटते कि यास आमच्या हिन्दूची साधना आवडलेली दिसते. यामुळे श्रीमद्भगवत् गीताचा पाठ मोठ्या आवाजात करु लागला तसेच त्याचे हिंदी मधील अनुवाद देखील वाचु लागला. परमेश्वर उठुन धर्मदास जींच्या जवळ येऊन बसले. धर्मदासांना आपला अंदाज खरा वाटला कि खरच या जिन्दा बाबाचा वेष धारण केलेल्याला आमच्या धर्माचा भक्तिमार्ग चांगला वाटु लागला. त्यामुळे त्या दिवशी गीताचे कित्येक अध्याय वाचले तसेच त्याचा अर्थ देखील सांगितला. जेव्हा धर्मदास जींचे आपले दैनिक कर्म करुन झाले तेव्हा परमात्माने म्हटले कि हे महात्मा जी, आपले शुभ नाव काय आहे? कोणत्या जातीतुन आहात? आपण कोठील निवासी आहात. कोणत्या धर्म पंथास जोडले आहात? कृपया सांगण्याचे कष्ट करा. मला आपले ज्ञान खुपच चांगले लागले आहे, मला देखील काही भक्ति ज्ञान सांगा. आपली खुप कृपा होईल.

धर्मदास जींने उत्तर दिले :- माझे नाव धर्मदास आहे, मी बांधवगढ़ गावचा राहणारा वैश्य कुळातून आहे. मी वैष्णो पंथातुन दिक्षीत आहे, हिन्दू धर्मातुन जन्मलो आहे. मी पूर्ण निश्चयाने चांगल्या प्रकारे ज्ञान समजुन वैष्णव पंथातुन दिक्षा घेतली आहे. माझे गुरुदेव श्री रुपदास जी आहेत. आध्यात्म ज्ञानाने मी परिपुर्ण आहे. अन्य कोणाच्याच बोलण्यात येत नाही. राम-कृष्णजी जे श्री विष्णु जींचे अवतार झाले तसेच भगवान शंकराची पूजा करतो. एकादशीचे व्रत करतो. तिर्थस्थळी जातो, तेथे दान करतो. शालिग्रामाची पूजा नियमीत करतो. हे पवित्र पुस्तक श्री मद्भगवत् गीता आहे, याचे नियमीत पठन करतो. मी आपच्या पुर्वजांचे जे स्वर्गवाशी झाले आहेत त्यांचे श्राद्ध देखील करतो. पिण्डदान देखील करतो. मी कोणतीच जीव हिंसा नाही करत, मटण, दारु, तंबाखू चे सेवन नाही करत.

परमेश्वर कबीरांनी विचारले कि आपण ज्या पुस्तकास वाचत होते याचे नाव काय आहे?

धर्मदास जींनी सांगितले कि हे श्री मद्भगवत् गीता आहे. आम्ही शुद्ध राहतो, शुद्रास जवळ देखील येऊ देत नाही.

प्रश्न २९ :– (कबीर जिन्दा रुपात) आपण काय नाम–जाप करत आहात?

उत्तर : (धर्मदासांचे) आम्ही हरे कृष्ण, कृष्ण–कृष्ण हरे–हरे, ओम् नम: शिवाय, ओम् भगवते वासुदेवाय नम:, राधे–राधे श्याम मिलादे, गायत्री मंत्राचा १०८ वेळा दररोज जाप करतो. विष्णु सहंस्रनामाचा देखील जाप देखिल करतो.

प्रश्न ३० :– (जिन्दा बाबाचे) हे महात्मा धर्मदास! गीता चे ज्ञान कोणी दिले?

उत्तर : (धर्मदास जींचे) सृष्टि चे मालक सर्वशक्तिमान भगवान श्री कृष्ण जीने, हेच श्री विष्णु जी आहेत.

प्रश्न ३१ :– (जिन्दा बाबाच्या रुपात परमात्माचा) :– आपले पूज्य देव श्री कृष्ण अर्थात श्री विष्णु आहे. त्यांचे सांगितलेले भक्ति ज्ञान गीता शास्त्र आहे.

हे धर्मदास! एका शेतकऱ्यास म्हातरपणी मुलगा झाला. शेतकऱ्याने विचार केला कि जोपर्यंत मुलगा शेती करण्यायोग्य होईल, तोपर्यंत माझा मृत्यु होईल. त्याकरीता त्याने शेती करण्याची माहिती आपला अनुभव एक वही (रजिस्टर) मध्ये लिहला. आपल्या मुलाला सांगिलते कि मुला जेव्हा तु युवक होशील तेव्हा माझ्या या रजिस्टर मध्ये लिहलेल्या अनुभवाला वारंवार वाच. यानुसार पिक घे. काही दिवसानंतर वडिलांचा मृत्यु झाला. मुलगा दररोज आपल्या वडिलांच्या अनुभवाचे पाठांतर करु लागला. परंतु पिकाची बिज व लावणी, पाणी घालणे अनुभवाव्यतिरीक्त करत होता. तर काय तो मुलगा आपल्या शेतीच्या कार्यात सफल होईल?

उत्तर :– (धर्मदास जींचे) : याप्रकारे तो मुलगा निर्धन होईल. त्याला तर वडिलांनी लिहलेल्या अनुभवानुसार कार्य करणे होते. तो तर मुर्ख मुलगा आहे.

प्रश्न ३२ :– (बाबा जिन्दा रुपात भगवानजींचे) :– हे धर्मदास जी! गीता शास्त्र तुमचे परमपिता भगवान कृष्ण उर्फ विष्णु जींचा अनुभव तसचे आपणास आदेश आहे कि या गीताशास्त्रास लिहलेल्या अनुभवास वाचुन या अनुसार भक्ति कराल तर मोक्ष मिळेल. काय आपण गीतामध्ये लिहलेल्या श्री कृष्णजींच्या आदेशानुसार भक्ति करत आहात? काय गीता मध्ये ते मंत्र लिहले आहेत जे तुमच्या गुरुजींने तुम्हाला जाप करण्यासाठी दिले आहे? (हरे राम–हरे राम, राम–राम हरे–हरे, हरे कृष्ण–हरे कृष्ण, कृष्ण–कृष्ण हरे–हरे, ओम् नम: शिवाय, ओम् भगवते वासुदेवाय नम:, राधे–राधे श्याम मिलादे, गायत्री मंत्र तसेच विष्णु सहंस्त्रनाम) काय गीता जी मध्ये एकादशीचे व्रत करणे तसेच श्राद्ध कर्म करने, पिण्डोदक क्रिया करण्याचा आदेश आहे?

उत्तर :– (धर्मदास जींचे) नाही.

प्रश्न ३३ :– (परमेश्वराचे) तर आपण त्या शेतकऱ्याच्या मुलासारखेच कार्य करत आहेत जो वडिलांच्या आज्ञेची अवहेलना करुन मनमानी करुन चुकीचे बिज चुकीच्या वेळी पिक घेऊन मुर्ख असल्याचे प्रमाण देत आहे. ज्यास आपण मुर्ख म्हटलात. काय आपण त्या शेतकऱ्याच्या मुर्ख मुलापेक्षा कमी आहात?

धर्मदास जी म्हणाले :- हे जिन्दा! आपण मुसलमान फकीर आहात. त्याकरिता आमच्या हिन्दू धर्माच्या भक्ति क्रिया व मंत्रांना चुकीचे म्हणत आहात.

उत्तर :- (कबीरजींची जिन्दा रुपात) हे स्वामी धर्मदास जी! मी काहीच म्हणत नाही, तुमचे धर्मग्रंथ म्हणत आहेत कि तुमचे धर्मगुरु तुम्हाला शास्त्रविधीचा त्याग करुन मनमानी आचरण करुन घेत आहेत जे आपल्या गीता अध्याय १६ श्लोक २३-२४ मध्ये म्हटले आहे की हे अर्जुन! जे साधक शास्त्रविधीचा त्याग करुन मनमानी आचरण करतो अर्थात मनमानी मंत्र जाप करतात, मनमानी श्राद्ध कर्म व पिंडदान कर्म व व्रत इत्यादी करत आहे. त्यास ना कोणतीच सिद्धी प्राप्त होऊ शकत, ना सुख प्राप्त होईल, ना गती अर्थात मुक्ति मिळेल यामुळे व्यर्थ आहे. गीता अध्याय १६ श्लोक २४ मध्ये म्हटले आहे कि यानी तुझ्या साठी कर्त्यव्य अर्थात भक्ति कर्म केले पाहिजे तसेच अकर्तव्य (जे भक्ति कर्म न केले पाहिजे) च्या व्यवस्थेत शास्त्रच प्रमाण आहे. त्या शास्त्रामधे सांगितलेल्या भक्ति कर्मास केल्यानेच लाभ होईल.

धर्मदास जी :- हे जिन्दा! तु तुझे तोंड बंद कर, मला आता ऐकवले जात नाही. जिन्दा रुपात प्रकट झालेल्या परमेश्वराने म्हटले, हे वैष्णव महात्मा धर्मदास जी! सत्य इतके कडु असते जितके लिंब, परंतु रोग्यास कडु औषध इच्छा नसताना देखील खाल्ले पाहिजे. त्यातच फायदा आहे. जर तुम्ही नाराज होत असाल तर मी जातो. ऐवढे बोलुन परमात्मा (जिन्दा रुपात असलेले) अंतर्धान झाले. धर्मदासास खुप आश्चर्य झाले तसेच विचार करु लागला कि हा कोणी सामान्य संत नव्हता. हा पूर्ण विद्वान सिद्ध पुरुष वाटतो. मुसलमान असुन हिन्दू शास्त्राचे पूर्ण ज्ञान आहे. हा कोणी देव असु शकतो. धर्मदास आतुन मानु लागले कि मी गीता शास्त्रविरुद्ध साधना करत आहे. परंतु अभिमाना मुळे स्वीकार करत नव्हते. जेव्हा परमात्मा अंतर्धान झाले तेव्हा माझी भक्ति पुर्णपणे गीता विरुद्ध आहे म्हणुन पुर्णपणे तुटले. मी भगवानच्या आदेशाची अवहेलना करत आहे. माझे गुरु रुपदासांना देखील वास्तविक भक्ति विधीचे ज्ञान नाही. आता तर ही भक्ति करने न करण्याबरोबर आहे, व्यर्थ आहे. खुप दु:खी होउन इकडे-तिकडे पाहु लागला तसेच ह्रद्यापासुन पुकार करु लागला मी कसा नासमंज आहे. सर्व सत्य पाहुन देखील एक परमात्मा तुल्य महात्मास आपल्या नासमंजपणा तसेच हट्टापोटी मुकलो. हे परमात्मा! एक वेळा तो संत परत भेटला तर मी माझा हट्ट सोडुन नम्र भावाने तत्वज्ञान समजेल. दिवसभर कित्येक वेळा ह्रदयापासुन पुकार करुन रात्री झोपुन गेला. संपूर्ण रात्रभर कुशी बदलत राहिला. विचारात होता हे परमात्मा! असे कसे झाले. सर्व साधना शास्त्रविरुद्ध करत आहे. त्या देवदुताने माझे डोळे उघडले. माझे वय ६0 वर्ष झाले आहे. आता माहित नाही तो देव (जिन्दा रुपी) परत भेटेल की नाही. सकाळी लवकर उठला. अगोदर जेवण बनवु लागला. त्या दिवशी भक्तिची कोणतीच क्रिया केली नाही. पहिल्या दिवशी जंगलातुन काही लाकडे तोडुन ठेवली होती. त्यांनाच चुलीमध्ये जाळुन जेवण करु लागला. एक लाकुड मोठे होते. ती मध्येच पोकळ होती. त्याच्यात अनेक मुंग्या होत्या. जेव्हा ते लाकुड जळत-जळत बारिक झाले. तेव्हा त्याचा मागील भाग धर्मदासास दिसला. तेव्हा त्या लाकडाच्या शेवटच्या भागात काही गरम पाण्यासारखे जळत होते. मुंग्या बाहेर निघण्यासाठी पर्यंत्न करत होत्या. ते त्या तरंगणाऱ्या पदार्थातुन पडुन जळुन मरत होत्या. काही पुढील भागात अग्निमध्ये जळुन मरत होत्या. धर्मदासाने विचार केला कि हे लाकुड भरपुर जळाले आहे. यात अनेक मुंग्या जळुन भस्म झाल्या आहेत, लगेच अग्नि विझवला. विचार करु लागला कि या पापयुक्त जेवणास मी नाही खाणार. कोणत्या तरी साधु संतास खाऊ घालेल व मी उपवास करेन.

यामुळे माझे पाप कमी होईल. हा विचार करुन सर्व भोजन एका थाळी मध्ये ठेवुन साधुच्या शोधात निघाला. परमेश्वर कबीराने अन्य वेशभुषा केली जशी हिन्दू संताची असते. एका झाडाखाली बसले. धर्मदासाने साधुस पाहिले. त्यांच्यासमोर जेवणाची थाळी ठेवली व म्हणाले कि हे महात्माजी! जेवण करा. साधुरुपात परमात्माने म्हटले कि घेऊन ये धर्मदास! भुख लागली आहे. आपल्या नावाने संबोधित केल्यामुळे धर्मदासास आश्चर्य तर झाले परंतु ध्यान दिले नाही. साधु रुप मध्ये बसलेल्या परमात्मा ने आपल्या तांब्यातुन काही पाणी हाथात घेतले तसेच काही वाणींचे आपल्या मुखांनी उच्चारण करुन जेवणावर पाणी छिपडले. संपूर्ण जेवणाच्या मुंग्या झाल्या. मुंग्यांनी थाळी काळी झाली. मुंग्या आपल्या अंड्यांना तोंडात घेऊन थाळीच्या बाहेर निघण्याचा प्रयत्न करु लागल्या. परमात्मा देखिल त्याच जिन्दा महात्माच्या रुपात झाले. तेव्हा म्हणाले कि हे धर्मदास वैष्णव संत! आपण सांगत होता की आम्ही कोणतीच जीव हिंसा करत नाही. आपल्या पेक्षा तर कसाई देखिल कमी हिंसक आहे. आपण तर करोडो जिवांची हिंसा केली. धर्मदास त्याच क्षणी साधुंच्या चरणी पडला तसेच अगोदरच्या दिवशी केलेल्या चुकीची माफी मागीतली तसेच विनंती केली की हे प्रभु! मला अज्ञानीला माफ करा. मी कोठलाच नाही राहिला कारण पहिली वाली साधना पूर्ण रुपाने शास्त्र विरुद्ध आहे. त्याच करण्याचा कोणताच लाभ नाही, हे आपण गीता मधुन प्रमाणित केले आहे. शास्त्रानुसार साधना कोणाकडुन मिळेल हे आपण सांगु शकता. मी आपल्याकडुन पूर्ण आध्यात्मिक ज्ञान ऐकण्यासाठी इच्छुक आहे. कृपया माझ्यासारक्या नालायक वरती दया करुन ते ज्ञान ऐकवा ज्याद्वारा माझा मोक्ष होईल.

''व्रत करणे गीता अनुसार कसे आहे?''

परमेश्वर (जिन्दा साधु रुपात) म्हणाले कि हे धर्मदास! आपण एकादशीचे व्रत करत आहात. श्रीमद्भगवत्गीता अध्याय ६ श्लोक १६ मध्ये मना केले आहे की हे अर्जुन! हा योग (भक्ति) ना तो अधिक खाणाऱ्यांना ना तो बिल्कुल न खाणाऱ्यांना अर्थात ही भक्ति ना व्रत ठेवणाऱ्यांना, ना अधिक झोपणाऱ्यांना तसेच ना अधिक जागणाऱ्यांना सफल होती. या श्लोकात व्रत करण्यास पुर्णरुपाने मना केले आहे. आपली गीता खोलुन पहा, धर्मदासांना गीता श्लोक याद देखील होता कारण दररोज पाठ करत होते. परत विचार केला कि जिन्दा संत नाराज न होवोत. याकरिता गीता खोलुन अध्याय ६ श्लोक १६ वाचला तसेच स्वीकार केले कि हे जिन्दा महात्मा आपण माझे डोळे उघडले. आपण तर परमात्मा स्वरुप वाटत आहात.

''श्राद्ध-पिण्डदान गीता अनुसार कसे आहे?''

आपण श्राद्ध व पिंडदान करत आहात. गीता अध्याय ९ श्लोक २५ मध्ये स्पष्ट केले आहे कि भुत पुजणारे भुतास प्राप्त होतात. श्राद्ध करने, पिण्डदान करने हि भुत पूजा आहे, ही व्यर्थ साधना आहे.

''श्राद्ध-पिण्डदाना विषयी रुची ऋषि चे वेदमत''

मार्कण्डेय पुराणात ''रौच्य ऋषिंच्या जन्माची'' कथा येते. एक रुची ऋषि होता. तो ब्रह्मचर्याचे पालन करत वेदांनुसार साधना करत होता. त्याने विवाह केला नाही. रुची ऋषिचे वडील, आजोबा, पणजोबा तसेच पड-पणजोबा हे सगळे पितर (भूत) योनीत भूक-तहानेने व्याकुळ होवून भटकत होते. एक दिवशी या चौघांनी रूची ऋषिंना दर्शन दिले तसेच म्हणाले कि बेटा! तू लग्न का बरे नाही केलेस? लग्न करून आमचे श्राद्ध कर. रुची ऋषि म्हणाले की हे

पितामहो! वेदामध्ये या श्राद्ध पिंड विधिला अविध्या अर्थात मूर्खांची कार्य असे म्हंटले आहे. तर तुम्ही हे कार्य करण्यासाठी मला का बर सांगता?

पितरांनी ते स्वीकारले आणि म्हणाले कि श्राद्धादी कर्माला वेदात अविदया अर्थात मूर्खाच कार्य म्हटले आहे. नंतर त्या पितरानी त्याला वेदाविरूद्ध ज्ञान सांगून भ्रमित केले, कारण कि मोह सुद्धा अज्ञानाच मूळ आहे. मार्कण्डेय पुराणाच्या या प्रकरणाने सिद्ध केले कि वेदात आणि वेदांचे संक्षिप्त रूप गीतेत श्राद्ध-पिंड, भूत पूजेच्या कर्म कांडाचा निषेध केला आहे, या विधी नाही करायला पाहिजे. त्या मुर्ख ऋषिनी श्राद्धविधी साठी आपल्या मुलाला विवश केले. त्याने विवाह केला. त्यातून रौच्य ऋषिच जन्म झाला. मुलगा सुद्धा पापाचा भागी बनला.

❖ जे गायत्री मंत्र करत आहात, तो यजुर्वेदाच्या अध्याय ३६ चा मंत्र ३ आहे ज्याच्या अगोदर ''ओम्'' अक्षर नाही. जर ''ओम्'' अक्षरास या वेदाच्या मंत्राबरोबर जोडले जाते तर परमात्माचा अपमान आहे कारण ''ओम्'' (ॐ) अक्षर तर ब्रह्म चा जाप आहे. यजुर्वेद अध्याय ३६ मंत्र ३ मध्ये परम अक्षर ब्रह्म ची महिमा आहे. जर कोणी अज्ञानी व्यक्ति प्रधानमंत्रीस पत्र तर लिहित आहे आणि लिहित आहे कि 'मुख्यमंत्री जीं' च्या सेवेत तर तो प्रधानमंत्रीचा अपमान करत आहे. मग या मंत्राची गोष्ट राहिली कि यजुर्वेदाच्या अध्याय ३६ मंत्र ३ सा वारंवार जाप करण्यास सांगितले आहे. हि क्रिया मोक्षदायक नाही. मंत्राचा मूळ पाठ या प्रकारे आहे :-

भूर्भव: स्व: तत् सवितु वरेणियम् भृगो देवस्य धीमहि धीयो योन: प्रयोदयात्।

अनुवाद :- (भू:) स्वयंभू परमात्मा पृथ्वी लोकात (भव:) गोलोक व अन्य भवनांना वचनाने प्रकट करणारा (स्व:) स्वर्गलोक इत्यादी सुख धाम आहे. (तत्) तो (सवितु:) त्या सर्वांचा जनक परमात्मा आहे. (वरेणीयम) सर्व साधकांना योग्य अर्थात चांगल्या आत्म्यांच्या भक्ति योग्य आहे. (भृगो) तेजोमय अर्थात प्रकाशमान (देवस्य) परमात्माचा (धीमहि) उच्च विचार ठेवणारा अर्थात सर्वात समजुतदार (धी यो न: प्रचोदयात) जो बुद्धिवानांसारखा विवेचन करतो, तो विवेकशील व्यक्ति मोक्ष चा अधिकारी बनतो.

भावार्थ :- परमात्मा स्वयंभू जो भूमि, गोलोक, आदि लोक तसेच स्वर्ग लोक आहे त्या सर्वांचा संभाळ करणारा आहे. त्या उज्जवल परमेश्वर ची भक्ति श्रेष्ठ भक्तांना हा विचार ठेऊन केली पाहिजे कि तो पुरुषोत्तम (सर्व श्रेष्ठ परमात्मा) आहे, जो सर्व प्रभुंपेक्षा श्रेष्ठ आहे. त्याची भक्ति करा जो सुखधाम अर्थात सर्व सुखांचा दाता आहे.

वरिल मंत्राचा हा मराठी अनुवाद व भावार्थ आहे. याच्या संस्कृत व मराठी अनुवादास वाचत राहिल्याने मोक्ष नाही कारण हा तर परमात्माच्या महिमेचा एक अंश आहे अर्थात हजारो मंत्रांमधुन यजुर्वेद अध्याय ३६ चा मंत्र ३ केवळ एक मंत्र आहे. जर कोणी चारही वेदांना वाचत आहे तरी देखील मोक्ष नाही. मोक्ष होईल तर वेदांमध्ये वर्णित ज्ञानानुसार भक्ति क्रिया केल्यानेच. उदाहरण :- विजेची ची महिमा आहे कि विज अंधारास उजेडात बदलते, विज ट्युबवेल चालवते ज्यामुळे पिकांना सिंचाई होते. विज पिट दळते, इत्यादी-इत्यादी भरपुर गुण विजेचे लिहले आहे. जर कोणी व्यक्ति दररोज विजेच्या गुणांचे पठन करतो तर त्यास विजेचा लाभ मिळणार नाही. विजेचे कनेक्शन घेतल्याने विजेचा लाभ मिळेल. कनेक्शन कसे मिळेल? त्याच्या विधी माहित करुन घेतल्यानंतर विजेच्या गुणांचा लाभ मिळेल. केवळ विजेची महिमा गायील्याने नाही.

या प्रकारे वेदमंत्रात अर्थात श्री मद्भगवत् गीता (जे चारही वेदांचे सार आहे) मध्ये मोक्षप्राप्ती साठी जे ज्ञान सांगितले आहे, त्याच्या अनुसार आचरण केल्याने मोक्ष लाभ अर्थात परमेश्वराची प्राप्ती होते.

प्रश्न ३४ :– (धर्मदासांचे) हे जिन्दा! गीतामध्ये मोक्ष प्राप्ती चे कोणते ज्ञान आहे हे देखील मला माहीत नाही? मी गीता वाचली, देखिल समजली नाही. आमच्या धर्म गुरुंनी जी देखील भक्ति सांगितली त्यास श्रद्धेने करत आलो आहे. वर्षांपासुन चालु असलेला भक्तिचा शास्त्र विरुद्ध प्रचलन सर्व भक्तांना सत्य वाटत आहे. काय गीता मध्ये लिहलेली भक्ति विधी पर्याप्त आहे?

उत्तर (जिन्दा बाबांचे) :– गीता मध्ये केवळ ब्रह्म पर्यंतची भक्ति विधी लिहली आहे. पूर्ण मोक्षासाठी परम अक्षर ब्रह्म ची भक्ति केली पाहिजे. गीता मध्ये पूर्ण विधी नाही, केवल संकेत आहे. जसे गीता अध्याय १७ श्लोक २३ मध्ये म्हटले आहे कि सच्चिदानन्द घन ब्रह्म अर्थात परम अक्षर ब्रह्म ची प्राप्ती साठी ''ॐ तत् सत्'' या मंत्रांचा निर्देश आहे. याच्या स्मरणाची विधी तीन प्रकारची आहे. या मंत्रात ॐ तर क्षर पुरुष अर्थात ब्रह्म चा मंत्र स्पष्ट आहे परंतु ''पर ब्रह्म'' (अक्षर पुरुष) चा मंत्र ''तत्'' जो सांकेतीक आहे, तत्वदर्शी संत उपदेशींना सांगतील. ''सत्'' हा मंत्र पूर्ण ब्रह्म (परम अक्षर ब्रह्म) चा आहे जो सांकेतीक आहे, यास देखील तत्वदर्शी संत उपदेशीस सांगतात. तत्वदर्शी संताजवळ पूर्ण मोक्षाचा मार्ग असतो. जो वेदात नाही, गीतामध्ये नाही तसेच पुराण व अन्य उपनिषदांमधे देखील नाही. तत्वज्ञाची सत्यता पडताळण्यासाठी गीता तसेच वेदांचा आधार घेतला जातो. जी भक्ति विधी वेद–गीता मध्ये आहे. तीच तत्वज्ञानात देखील आहे. सूक्ष्मवेद अर्थात तत्वज्ञानात वेद तसेच गीतावाली भक्तिविधी तर आहेच, यापेक्षा वेगळी पूर्णमोक्षवाली साधना देखील आहे. उदाहरणासाठी दहावीचा पाठ्यक्रम चुकीचा नाही परंतु अपुरा आहे. B.A., M.A. वाल्या पाठ्यक्रमात दहावीवाले ज्ञान देखील असते त्याच्या पुढचे देखील असते. हिच परिस्थीती वेद–गीता तसेच सूक्ष्मवेदाच्या मधील अंतर म्हणुन समजुन घ्या.

प्रश्न ३५ :– (धर्मदासांचे) गीता तसेच वेदांमध्ये हे कोठे प्रमाण आहे कि पूर्ण मोक्षचा मार्ग तत्वदर्शी संताजवळच असतो, वेद व गीतामध्ये नाही. हे प्रभु जिन्दा! माझ्या शंकेचे समाधान करा. आपले ज्ञान हृदयास स्पर्श करते. सत्य देखील आहे परंतु विश्वास तर प्रत्यक्ष प्रमाण पाहुनच होतो.

उत्तर : (जिन्दा परमात्माजींचे) गीता अध्याय ४ श्लोक २५ ते ३० मध्ये गीता ज्ञान दाताने सांगितले आहे कि हे अर्जुन! सर्व साधक आपल्या साधनेला व भक्तिला पापनाशक करणारी अर्थात मोक्षदायक समजुन करतात. जर त्यांना हा निश्चय नसेल की तुम्ही जी भक्ति करत आहात, ती शास्त्र अनुकूल नाही आहे तर ती साधनाच सोडुन देतील. जसे काही साधक देवतांची पूजा यज्ञ अर्थात धार्मिक अनुष्ठान करुनच पूजा मानतात. अन्य ब्रह्म पर्यंतची पूजा करतात. कित्येक जण केवळ अग्नी मध्ये धुप आदि टाकुन अनुष्ठान करतात. ज्यास हवन म्हणतात. (गीता अध्याय ४ श्लोक २५)

❖ अन्य योगीजन अर्थात भक्तजन डोळे, कान, तोंड बंद करुन क्रिया करतात. त्यामध्येच आपले मानव जीवन हवन अर्थात समाप्त करतात. (गीता अध्याय ४ श्लोक २६)

❖ अन्य योगीजन अर्थात भक्तजण श्वासांचे येणे जाण्यावर ध्यान देऊन भक्ति साधना करतात ज्यामुळे ते आत्मसंयम साधना रुपी अग्नि मध्ये आपले जीवन हवन अर्थात

मानव जीवन पूर्ण करतात, ज्यास ज्ञान दिप म्हणतात अर्थात आपल्या साधनेस श्रेष्ठ मानतात. (गीता अध्याय ४ श्लोक २७)

❖ काही अन्य साधक द्रव्य अर्थात धनाद्वारे होणारे यज्ञ अर्थात धार्मिक अनुष्ठान करतात जसे भोजन भंडारा करणे. चादर–कपडे वाटणे, धर्मशाला, पाणपोई बनविणे, असे यज्ञ करतात. काही तपस्या करतात, काही योगासन करतात. यास परमात्मा प्राप्तीची साधना मानतात. कित्येक साधक जण अहिंसा आदि तिव्र व्रत करतात. जसे तोंडावर पट्टी बांधने. पायता काही न घालता चालणे, कित्येक दिवस उपवास करणे इत्यादी इत्यादी. अन्य योगीजण अर्थात साधक स्वाध्याय अर्थात प्रतिदीन कोणत्यातरी वेदासारख्या ग्रंथातुन काही मंत्र (श्लोक) चे पाठ करणे, यास ज्ञान यज्ञ म्हणतात. असे करत राहतात. अशा क्रियांना मोक्षदायक मानतात. (गीता अध्याय ४ श्लोक २८)

❖ दुसरे योगीजन अर्थात भक्तजण प्राणवायु (श्वांस) अपान वायु मध्ये पोहचवण्याची क्रिया करतात. अन्य योगीजण याच्या विपरीत अपान वायुस प्राणवायुमध्ये पोहचवण्याची क्रिया करतात. कित्येक साधक अल्पाहारी राहतात. काही जण योग्य आदि क्रिया करतात. जसे प्राणायाममध्ये लिन साधक पान–अपान च्या गतीला थांबवुन श्वास कमी घेतात. यामध्येच आपले मानव जीवन हवन अर्थात समर्पित करुन देतात. हे सर्व वरिल (अध्याय ४ श्लोक २५ ते ३० पर्यंत) आपले–आपले यज्ञ अर्थात धार्मिक अनुष्ठानास करुन मानतात कि आम्ही पापास नाश करणारी भक्ति साधना करत आहोत. (गीता अध्याय ४ श्लोक ३०)

❖ जर साधकाची साधना शास्त्र अनुकूल आहे तर तो हे कुरुश्रेष्ठ अर्जुन! या यज्ञातुन वाचलेले अमृत भोगास खाणारे साधक सनातन ब्रह्म अर्थात परम अक्षर ब्रह्म ला प्राप्त होतात आणि यज्ञ अर्थात शास्त्र अनुकूल साधना न करणारे पुरुषास तर हे पृथ्वीलोक देखील सुखदायक नाही होत. मग परलोक कसे सुखदायक असेल अर्थात त्या शास्त्र विरुद्ध साधकास कोणताच लाभ होत नाही. हेच प्रमाण गीता अध्याय १६ श्लोक २३–२४ मध्ये देखील आहे. (गीता अध्याय ४ श्लोक ३१)

❖ गीता ज्ञान दाताने वरील २५ ते ३० पर्यंतच्या श्लोकांमध्ये स्पष्ट केले आहे कि जो साधक जशी साधना करत आहे. त्यास मोक्षदायक तसेच सत्य समजुन करत आहेत. परंतु गीता अध्याय ४ च्या श्लोक ३२ मध्ये सांगितले आहे कि ''यज्ञ अर्थात धार्मिक अनुष्ठानांचे यथार्थ ज्ञान (ब्रह्मण: मुखे) परम अक्षर ब्रह्म स्वत: आपल्या मुख कमलाद्वारे बोलुन देतो. {तो सच्चिदानन्द घन ब्रह्म अर्थात परम अक्षर ब्रह्म ची वाणी म्हटली आहे. त्यास तत्वज्ञान देखील म्हणतात. त्यास पाचवा वेद (सूक्ष्म वेद) देखील म्हणतात.} त्या तत्वज्ञानात भक्तिविधी विस्ताराने सांगितली आहे. त्यास जाणुन साधक सर्व पापांपासुन मुक्त होऊ शकेल अर्थात पूर्ण मोक्ष कसा प्राप्त होतो.

नोट : गीता अध्याय ४ श्लोक ३२ च्या अनुवादामध्ये सर्व अनुवादकांनी एकसारखी चुक केली आहे. ''ब्रह्मण:'' शब्द चा अर्थ वेद केला आहे. ''ब्रह्मण: मुखे'' चा अर्थ ''वेदाच्या वाणी मध्ये'' केला आहे जो चुकीचा आहे. त्याच अनुवादकांनी गीता अध्याय १७ श्लोक २३ मध्ये ''ब्रह्मण:'' चा अर्थ सच्चिदानन्द घन ब्रह्म केला आहे जो योग्य आहे. याकरीता गीता अध्याय ४ श्लोक ३२ मध्ये ''ब्रह्मण:'' चा अर्थ सच्चिदानन्द घन ब्रह्म अर्थात परम अक्षर ब्रह्म करणे योग्य आहे. प्रमाणासाठी पहा वरील गीतेचा श्लोकांची फोटोकॉपी याच पुस्तकात पान संख्या १७५ ते ३२८ वर.

❖ गीता अध्याय ४ श्लोक ३४ मध्ये गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि त्या ज्ञानास (जो परमात्मा आपल्या मुख कमलाद्वारे जे तत्वज्ञान आहे त्यास बोलुन ऐकवतो) त्यास तु तत्वदर्शी संताकडे जाऊन समज. त्यांना दंडवत प्रणाम करुन, कपट सोडुन नम्रतापुर्वक प्रश्न केल्याने ते तत्वदर्शी संत तुला तत्वज्ञानाचा उपदेश करतील.

❖ याद्वारे हे देखील सिद्ध झाले की गीताचे ज्ञान पूर्ण नाही, परंतु चुकीचे देखिल नाही. गीता ज्ञान दातास पूर्ण मोक्षाचे ज्ञान नाही कारण तत्वज्ञानाची माहीती गीता ज्ञान दातास नाही जो परमात्मा (परम अक्षर ब्रह्म) ने आपल्या मुखाद्वारे सांगितले आहे. त्यास तत्वदर्शी संताकडुन माहिती करुन घेण्यास सांगितले आहे.

❖ हेच प्रमाण यजुर्वेद अध्याय ४ मंत्र १० मध्ये देखील आहे म्हटले आहे कि परम अक्षर ब्रह्मस कोणीतरी 'सम्भावात्' अर्थात राम-कृष्णासारखे उत्पन्न होणारे साकार म्हणतात. कोणी 'असम्भावात्' अर्थात परमात्मा उत्पन्न नाही होत, तो निराकार आहे. परमेश्वर उत्पन्न होतो कि उत्पन्न होत नाही, वास्तवात कसा आहे? हे ज्ञान 'धीराणाम्' तत्वदर्शी संत सांगतात, त्यांच्याकडुन ऐका.

प्रश्न ३६ : (धर्मदास जीचा) हे प्रभु! हे जिन्दा! तत्वदर्शी संताची काय ओळख आहे. व प्रमाणित सद्ग्रंथामध्ये कोठे प्रमाण आहे? आपले ज्ञान आत्म्याच्या आर-पार होत आहे. गीता चा शब्दा-शब्द यथार्थ भावार्थ आपल्या मुख कमलाने ऐकून वर्षानुवर्षे तहानलेली आत्मा काही तृप्त होत आहे, गद्गद् होत आहे.

उत्तर : (परमेश्वराचा जिन्दा) परमेश्वराने सांगितले कि प्रथम तत्वदर्शी संताचे लक्षण तर ऐक अर्थात पूर्णज्ञानी सतगुरुचे :-

गुरू के लक्षण चार बखाना, प्रथम वेद शास्त्र को ज्ञाना (ज्ञाता)।
दूजे हरि भक्ति मन कर्म बानी, तीसरे समदृष्टि कर जानी।
चौथे वेद विधि सब कर्मा, यह चार गुरु गुण जानो मर्मा।

कबीर सागरच्या अध्याय ''जीव धर्म बोध'' पृष्ठ क्र १९६० वर या अमृतवाणी अंकित केलेल्या आहेत.

भावार्थ :- जो तत्वदर्शी संत (पूर्ण सतगुरु) आहे त्यांच्यात चार गुण असतात :-

१. ते वेदांचा तसेच अन्य सर्व ग्रंथांचा पूर्ण ज्ञानी असतात.

२. ते परमात्माची भक्ति मन-कर्म-वचनाने स्वत: करतात,केवळ वक्ता-वक्ता नसतात, त्याच्या करनी आणि कथनी मध्ये अंतर नसते.

३. ते सर्व अनुयायांना समान दृष्टिने पाहतात. उंच-नीच चा तो भेद करत नाही.

४. ते सर्व भक्ति कर्म वेदांनुसार करतात तसेच करवून घेतात अर्थात शास्त्रानुकूल भक्ति साधना करतात तसेच करवून घेतात. वरती दिलेले प्रमाण हे सूक्ष्म वेदांमध्मे आहे जे परमेश्वराने आपल्या मुखकमलानी बोलले आहे. आता तुम्हाला श्री मद्भगवत् गीता मध्ये प्रमाण दाखवितो कि तत्वदर्शी संताची काय ओळख सांगितली आहे?

श्री मद्भगवत् गीता अध्याय १५ श्लोक १ मध्ये स्पष्ट आहे :-

ऊर्धव मूलम् अध: शाखम् अश्वत्थम् प्राहु: अव्ययम्।
छन्दासि यस्य प्रणानि, य: तम् वेद स: वेदवित् ।।

अनुवाद :– वरती मूळ (जड) असलेला, खाली तीन गुण रुपी शाखा असलेला उल्टा लटकलेला संसाररूपी पिंपळचा वृक्ष समजा, त्याला अविनाशी म्हणतात कारण की उत्पती–प्रलयाचे चक्र कायम चालत राहते ज्यामुळे त्यास अविनाशी म्हणतात. या संसाररूपी वृक्षाची पाने आदि त्याचे छन्द अर्थात भाग (Parts) आहेत. (य तम् वेद) जो या संसाररूपी वृक्षाच्या सर्व भागांना तत्वांनी जाणतो, (स:) तो (वेदवित्) वेदांच्या तात्पर्याला जाणणारा अर्थात तत्वदर्शी संत आहे. जसे की गीता अध्याय ४ श्लोक ३२ म्हटले आहे. परम अक्षर ब्रह्म स्वत: पृथ्वीवर प्रकट होऊन तत्त्वज्ञान विस्ताराने आपल्या मुखकमलांनी बोलतो. परमेश्वराने आपल्या वाणीमध्ये अर्थात तत्वज्ञान मध्ये सांगितले आहे कि :–

कबीर, अक्षर पुरुष एक पेड़ है, क्षर पुरुष वाकि डार।
तीनों देवा शाखा हैं, पात रुप संसार।।

भावार्थ :– जमिनीच्या बाहेर जो वृक्षाचा भाग आहे, त्याला खोड म्हणतात. खोडला अक्षर पुरुष जाना, खोडापासून बऱ्याच मोठ्या फांद्या निखतात. त्यातील एक मोठी फांदी क्षर पुरुष माना, त्या फांदी पासून तीन शाखा निघतात, त्यांना तीन देवता (रजगुण ब्रह्मा जी, सतगुण विष्णु जी तसेच तमगुण शिव–शंकर जी) समजा आणि शाखांची पाने म्हणजे संसार जाना.

गीता अध्याय १५ श्लोक १ ते ४ मध्ये सांकेतीक विवरण दिले आहे. तत्वज्ञानाने विस्तारात सांगीतले आहे. सर्व प्रथम गीता ज्ञानास आधार करुन समजुन घेउया

गीता अध्याय १५ श्लोक २ मध्ये म्हणतात कि संसार रुपी वृक्ष तीन गुण (रजगुण ब्रह्मा जी, सतगुण विष्णु जी तसेच तमगुण शंकर जी) या शाखा आहेत. या फांद्या वरती (स्वर्ग लोक) तसेच खाली (पातळ लोक) पसरल्या आहेत.

नोट :– रजगुण ब्रह्मा, सतगुण विष्णु तसेच तमगुण शंकर आहेत. पहा प्रमाण प्रश्न ७ मध्ये. तिन्ही शाखा वरती–खाली पसरल्या आहेत, याचे तात्पर्य आहे कि गीता ज्ञान दाता पृथ्वी लोकाबद्दल बोलत आहे. तिन्ही देवतांची सत्ता तीन लोकामध्ये आहे. १. पृथ्वी लोक, २. स्वर्गलोक तसेच ३. पातळ लोक. हे तिघेही एक–एक विभागाचे मंत्री आहेत. रजगुण विभागाचे श्री ब्रह्मा जी, सतगुण विभागाचे श्री विष्णु जी तसेच तमगुण विभागाचे श्री शिव जी.

गीता अध्याय १५ श्लोक ३ मध्ये म्हटले आहे की हे अर्जुन! या संसार रूपी वृक्षाचे स्वरूप जसे इथे (विचार काळामध्ये) अर्थात तुझ्या आणि माझ्या गीता ज्ञान चर्चे मध्ये नाही मिळत अर्थात मी तुला त्याबद्दल सांगू शकत नाही. कारण मला त्याच्या सुरुवात व शेवटा विषयी चांगली माहिति नाही. त्यासाठी अतिदृढ मुळाच्या अर्थात ज्या संसार वृक्षाची मुळे आहेत (तो परमात्मा देखिल अविनाशी आहे, तसेच त्याचे स्थान सत्यलोक, अलख लोक, अगम लोक तसेच अकह लोक, हे चार लोक देखिल अविनाशी आहेत. या चारही लोकामध्ये एकच परमात्मा भिन्न–भिन्न रूप धारण करून सिंहासनावर विराजमान आहे. त्यामुळे त्याला ''सुदृढमूलम्'' अति दृढ मूल वाला असे म्हटले आहे.) याला तत्वज्ञानरुपी शस्त्राने कापून तत्वदर्शी संताकडून तत्वज्ञान समजून. परत गीता अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये म्हटले आहे कि त्यानंतर परमेश्वराच्या त्या परमपद अर्थात सत्यलोकाचा शोध घेतला पाहिजे जेथे गेल्यानंतर साधक या संसारात कधीही येत नाही. ज्या परमेश्वराचा संसार रुपी वृक्षाची प्रवृत्ति विस्तारलेली आहे अर्थात ज्या परमेश्वराने सर्व संसारा ची रचना केली आहे. त्याच परमेश्वराची भक्ति प्रथम तत्वदर्शी संताने तुला समजावाणून सांगितले. गीता ज्ञान दाता आपल्या भक्तिला नकार करत

आहे. गीता अध्याय १५ श्लोक १६-१७ मध्ये तीन प्रभु सांगितले आहे. श्लोक १६ मध्ये दोन पुरुष आहेत. क्षर पुरुष, अक्षर पुरुष हे दोन्ही नाशवान आहेत. श्लोक १७ मध्ये तिसरा परम अक्षर पुरुष आहे जो संसार रूपी वृक्षाचे मूळ (जड) आहे. वास्तवात तो अविनाशी आहे. जड (मूळ) पासूनच वृक्षाच्या सर्व भागांना ''खोड, फांद्या-शाखांना तसेच पानांना'' आहार प्राप्त होतो. तो परम अक्षर पुरुषच तीन्ही लोकांमध्ये प्रवेश करून सगळ्यांचे धारण-पोषण करतो. त्याच (मूळ) मालकाची पूजा केली पाहिजे. या विवरणामध्ये तत्वदर्शी संताची ओळख तसेच गीता ज्ञान दात्याची अल्पज्ञता अर्थात तत्वज्ञानहीनता स्पष्ट होत आहे.

''जिन्दा बाबा चे दुसऱ्यांदा अन्तर्ध्यान होणे''

(धर्मदासजी म्हणाले) :- हे जिन्दा! तुम्ही हे काय म्हणत आहात कि श्री विष्णु जी तीन लोकांमध्ये एका विभागाचे मंत्री आहेत. तुम्ही चुकीचे म्हणत आहात श्री विष्णु जी तर अखिल ब्रह्माण्डाचे स्वामी आहेत. तेच ब्रह्म रुपात उत्पत्ति करतात. विष्णु रुपात संसाराचे पालन पोषण करतात तसेच शिव रुपात संहार करतात. हेच कुळाचे स्वामी आहेत, जर तुम्ही विष्णूजींचा अपमान करत असाल तर हे ठीक नाही.

परमेश्वर कबीरजी म्हणाले :-

मूर्ख के समझावतें, ज्ञान गाँठि का जाय।
कोयला होत न उजला, भावें सौ मन साबुन लाय।।

ऐवढे म्हणून परमेश्वर जिन्दा रूपधारी अंतर्ध्यान पावले. दुसऱ्यांदा परमेश्वराला मुकल्यामुळे धर्मदास खूप उदास झाले. भगवान विष्णु मध्ये त्यांची एवढी अतूट आस्था होती की डोळ्यांनी प्रमाण पहिले तरी सुद्धा खोट त्यागण्यास ते तयार नव्हते.

कबीर, जान बूझ साची तजै, करे झूठ से नेह।
ताकि संगति हे प्रभु, स्वपन में भी ना देह।।

काही वेळ पश्यात धर्मदास च्या बुद्धीवरून कालाचा पडदा हटला आपल्या केलेल्या चुकीवर विचार केला कि सर्व प्रमाण तर गीतेमध्ये प्रत्यक्ष दिले होते. जिन्दा बाबाने तर स्वत: चे कुठलेच म्हणने सांगितले नाही. मी किती दुर्दैवी आहे की, माझ्या हट्टी व्यवहाराने तत्वदर्शी संताला मुकलो. आता ते देव मला नाही मिळणार माझे जीवन व्यर्थ जाईल. हा विचार करून धर्मदासाचे अंग भीतीने कापू लागले, जेवण देखिल कमी खाऊ लागले, उदास राहू लागले. तसेच मन-मनात प्रार्थना करू लागले. हे देवा! हे जिन्दा बाबा! एक वेळ दर्शन द्या! भविष्यात अशी चूक करणार नाही. मी आपणास करबद्ध प्रार्थना करतो. माझ्या मूर्खाच्या मूर्ख गोष्टींकडे लक्ष देऊ नकोस. मला परत दर्शन द्या. भगवंता आपले ज्ञान सत्य, तुम्ही सत्य, तुमचे एक-एक वचन अमृत आहे. कृपया दर्शन द्या नाहीतर अधिक दिवस माझे जीवन नाही.

तिसऱ्या दिवशी परमेश्वर कबीर जी एका नदीच्या किनारी झाडाखाली बसले होते. जवळपास काही भटक्या गायीपण त्या झाडाखाली बसून रवंथ करीत होत्या. काही नदी किनारी चारा खात होत्या. धर्मदास ची दृष्टि नदी किनारी पितांबर घातलेल्या संतावर पडली. त्यांच्या आस-पास गाय चरत असलेले त्यांनी पाहिले. जसे साक्षात भगवान श्री कृष्ण आपल्या लोकातून येऊन बसल्यासारखे ते दृष्य होते. धर्मदास उत्सुकतेने त्या संताकडे गेले तसेच पाहिले तर ते एक सामान्य संत होते तरी देखिल त्यांनी विचार केला चरण स्पर्श करून पुढे जाऊ. धर्मदासानी जेव्हा चरण स्पर्श केला मस्तक चरणावर ठेवले तर त्यांना असे वाटले जसे

कापसाला स्पर्श केला आहे. पुन्हा चरणांना हातांनी दाबून पाहिले तर त्यांच्या चरणात कुठलेच हाड नव्हते वर चेहऱ्याकडे पाहिले तर ते बाबा जिन्दा त्याच पहिल्या वेशभूषेत बसले होते. धर्मदासानी त्यांच्या चरणांना अतिशय दृढ मनाने पकडले कि परत ते जाऊ नयेत व आपल्या चुकीची क्षमा याचना केली व म्हणाले की हे जिन्दा! तुम्ही तर तत्वदर्शी संत आहात मी एक भ्रमित जिज्ञासु आहे. जोपर्यंत माझ्या शंकाचे समाधान होणार नाही तोपर्यंत माझे अज्ञान नाश कसे पावेल? तुम्ही तर महाकृपाळू आहात माझ्यासारख्या दगडावर द्या करा. माझे अज्ञान हटवा प्रभु.

प्रश्न ३७ (धर्मदासजिंचा) :– हे जिन्दा! जर श्री कृष्णजी पूर्ण परमात्मा नाही तर तो पूर्ण परमात्मा कोण आहे, कृपया गीतेमधून प्रमाण द्या?

उत्तर : कृपया प्रश्न क्र १५ चे उत्तर जे जिन्दा रूपधारी परमेश्वरानी धर्मदासाला ऐकवले.

प्रश्न ३८ :– धर्मदास जीनी विचारले की श्री विष्णु जी व शंकर जींची पूजा करावी का?

उत्तर :– (जिन्दा बाबाचे) :– नाही करावी.

प्रश्न ३९ :– (धर्मदासजीचा) :– कृपया गीतेमधून प्रमाणित करा.

उत्तर : कृपया प्रश्न क्र १७ चे उत्तर वाचा. धर्मदासला प्रभुंनी ऐकवले. गीता शात्रांमध्ये प्रत्यक्ष प्रमाण पाहुन धर्मदासाचे डोळे उघडले. जसा कुणाला धक्का बसेल. खोटं बोलू शकत नाही, स्वीकार करण्यासाठी अजुन वेळ लागेल.

जिन्दा रुपधारी परमेश्वरांनी धर्मदासाला उद्देशुन म्हणाले की हे वैष्णव महात्मा! कुठल्या दुनियात गेलात, परत फिरा. जसे की धर्मदास झोपेतुन जागे झाले. सावधान होउन म्हणाले काही नाही–काही नाही. कृपया अजुन ज्ञान एकवा कारण माझा भ्रम दुर होईल. परमेश्वर कबीरांनी सृष्टि रचना धर्मदास जींना ऐकवली, कृपया याच पुस्तका मधिल पा.नं. १०३ वर वाचा.

सृष्टि रचना ऐकुन धर्मदास जींना असे वाटले की मला वेड लागेल की काय कारण जे ज्ञान आजपर्यंत हिन्दू धर्मगुरुंनी, ऋषि, महर्षी संताकडुन ऐकले होते, ते निराधार होते तसेच अप्रमाणित होते. जिन्दा बाबा हिन्दू सदग्रंथामधुनच प्रमाणित करित होते. शंकेला कोठेच स्थान नव्हते. मनातल्या मनात विचार करित होता कि मला वेड तर लागणार नाही ना?

प्रश्न ४० :– (धर्मदास जींचा) :– हे जिन्दा! काय हिन्दू धर्म गुरुंना तसेच ऋषिना शास्त्राचे ज्ञान नाही?

उत्तर :– (जिन्दा महात्माचे) :– काय हे सांगण्याची आवश्यकता आहे?

''धर्मदासांची अन्य संतांबरोबर ज्ञान चर्चा''

प्रश्न ४१ :– (धर्मदासांचा) धर्मदासांनी मनात विचार केला की हे कसे होऊ शकते कि हिन्दू धर्माच्या कुठल्याही संत, गुरु, महर्षींना सत्य अध्यात्मिक ज्ञान नाही? हे म्हटल्यावर धर्मदास जींच्या मनात आले कि कुण्या महामण्डलेश्वरांकडुन ज्ञान ऐकले पाहिजे. एका रमत्या फकिराकडे काय मिळेल? ही गोष्ट मनात चाललीच होती तेव्हढ्यात परमेश्वर जिन्दा जींनी मनाचा दोष जाणुन म्हटले तुम्ही तुमच्या महामण्डलेश्वरांकडुन ज्ञान प्राप्त करा. हे म्हणुन परमेश्वर तिसऱ्यांदा अन्तर्ध्यान पावले. धर्मदास जी स्वत:ला फसवले गेले आणि त्यांना जिन्दा

महात्माच्या तोंडून आपल्या मनातील चुका ऐकून फारच लाज वाटली. जेव्हा प्रभु अन्तर्ध्यान पावले तर ते खुप व्याकुळ झाले. परंतु धर्मदाजींना आशा होती कि आपल्या महामण्डलेश्वरांकडे तत्वज्ञान अवश्य मिळेल. जर जिन्दा बाबा (मुसलमान) च्या ज्ञानाला तत्वज्ञान म्हणुन स्वीकारणे म्हणजे जसे धर्म परिवर्तन करण्यासारखे आहे. हे समाजात निंदा होण्याचे कारण बनेल. म्हणुन हिन्दू महात्मांकडुन तत्वज्ञान जाणुन श्रेष्ठ शास्त्र अनुकूल साधना करणे उचित होईल. या वेळेस धर्मदास जींना जिन्दा बाबांचे अचानक जाणे खटकले नाही कारण की त्यांची चुकीची धारणा होती कि हिन्दू एवढा मोठा तसेच पुरातन धर्म आहे, मग कोणी तत्वदर्शी संत भेटणार नाही? धर्मदास जी एका वैष्णव महामण्डलेश्वर श्री ज्ञानानन्दजी वैष्णवांच्या आश्रमात गेले. त्यावेळेस ज्ञानानन्द जींचा खुप बोलबाला होता. ते स्वामी रामानन्दजी काशीवालेंचा शिष्य होते. परंतु त्यावेळेस रामानन्दजी तर परमेश्वर कबीरांचे शिष्य/गुरु बनले होते. ते आपल्या ज्ञानाला अज्ञान मानुन चुकले होते. स्वामी रामानन्दजींनी आपल्या सर्व ऋषिंना सांगितले होते कि माझ्याद्वारे सांगितलेले ज्ञान व्यर्थ आहे व ती साधना शास्त्रविरोधी आहे. आपण सर्वांनी परमेश्वर कबीरांची दिक्षा घ्यावी. परंतु जातीचा अभिमान, शिष्यांमधील प्रतिष्ठा, ज्ञानाच्या जागी अज्ञानाचे भण्डार जीवाला सत्य स्विकारु देत नाही.

कबीर, राज तजना सहज है, सहज त्रिया का नेह।
मान बड़ाई ईर्ष्या, दुर्लभ तजना येह।।

धर्मदास जीने श्री ज्ञानानन्द जींना प्रश्न केला कि स्वामीजी काय भगवान विष्णु च्या वर कोणी प्रभु आहे का? श्री ज्ञानानन्द जी ने उत्तर दिले कि श्री विष्णु स्वयं परम ब्रह्म परमात्मा आहे. यांच्या वर कोण परमात्मा असू शकते? श्री कृष्ण हे सुद्धा श्री विष्णु जी स्वयं होते. त्यांनी श्री मद्भगवत् गीतेचे ज्ञान दिले. तुम्हाला कोणी भ्रमित केले? धर्मदास जींनी विचारले की गीता अध्याय ८ श्लोक १ मध्ये अर्जुने विचारले की तत् ब्रह्म म्हणजे काय? गीता अध्याय ८ श्लोक ३ मध्ये म्हणतात की ते ''परम अक्षर ब्रह्म'' आहे. हा तर भगवान कृष्णा व्यतिरीक्त प्रभु झाले. ज्ञानानन्द स्वामी म्हणाले असे वाटते की, त्या काश्यावाल्या जुलायाने जादु केली आहे. चल-चल आपले काम कर. भगवान श्री कृष्णाहुन श्रेष्ठ प्रभु कोणीही नाही. धर्मदास जींना कळुन चुकले कि याच्यापाशी ते ज्ञान नाही जे जिन्दा बाबाने प्रमाणासहित दाखवले होते. धर्मदास निराश होऊन तेथुन निघुन गेले. धर्मदास जींना हे माहित नव्हते कि काशीवाला जुलाहा हेच जिन्दा बाबा आहेत. मग धर्मदास जींना समजले कि एक मोहनगिरी नामक महामण्डलेश्वर आहे. त्यांच्याकडे जाऊन परमात्म्याची चर्चा सुरु केली. पहिले एक रुपया दक्षिणा चढविली ज्यामुळे मोहनगिरींनी त्यांना निकट बसविले आणि सांगितले कि भगवान शिव सृष्टि रचनाहार आहेत. यांच्या पेक्षा श्रेष्ठ कोणी प्रभु नाही. ''ओम् नमः शिवाय'' या मंत्राचा जप कर. धर्मदास त्यांना प्रणाम करुन तिथुन निघाले. विचार केला की त्याचे असे नाव चांगले आहे, ज्ञान एक पैशाचे नाही. धर्मदास जींना कुणी सांगितले कि ते एक मोठे तपस्वी आहेत. काही वर्षापासुन उभे राहुन तप करत आहेत. धर्मदास ची तिथे गेले, तर ते नाथ पंथाशी जुडलेले होते. भगवान शिवांना समर्थ परमात्मा म्हणुन सांगत होते. तप करुन हठयोगाने परमात्म्याची प्राप्ती मानत होते. धर्मदास जींनी विवेकबुद्धी वापरली व विचार केला की एवढी घोर तपस्या करुन परमात्मा प्राप्त होत असेल तर ते आपल्या वशच्या बाहेर आहे तेथुन देखिल ते पुढे निघाले. त्यांना कळाले कि एक खुप मोठा विद्वान महात्मा काशी विद्यापीठातुन शिक्षण घेवुन आले आहे. वेदांची पूर्ण विद्वान आहे. धर्मदास जींनी त्या महात्म्यास विचारले परमात्मा कसा आहे? उत्तर मिळाले - निराकार आहे. त्या निराकार परमात्म्याचे

काही नाव आहे? धर्मदास जींनी विचारले. विद्वानाने उत्तर दिले :- त्याचे नाव ब्रह्म आहे. काय परमात्म्याला आपण पाहु शकतो? धर्मदास जींनी प्रश्न केला. उत्तर मिळाले परमात्मा निराकार आहे. त्याला कसे पाहु शकतो? केवळ परमात्म्याचा प्रकाश पाहु शकतो. प्रश्न :- काय श्री कृष्ण किंवा विष्णु परमात्मा आहे? उत्तर होते या तर सर्गुण देवता आहे, परमात्मा निर्गुण आहे.

गीता आणि वेद यांच्या ज्ञानात काय अंतर आहे? धर्मदास जींनी प्रश्न केला ब्राह्मणाचे उत्तर होते कि गीता चार वेदांचा सार आहे. धर्मदास जींनी विचारले कि भक्ति मंत्र कोणता आहे? ब्राह्मणाचे उत्तर होते कि गायत्री मंत्राचा जाप करा = ''ओम् भूर्भवस्व: तत् सवितु: वरेणियम भृगोदेवस्य धीमहि, धीयो यो न: प्रचोदयात्'' धर्मदास जींना जिन्दा बाबाने सांगितले होते कि या मंत्राने मोक्ष शक्य नाही. धर्मदास जी पुन्हा पुढे गेले तर कळले कि संत गुहेत राहतात. कित्येक-कित्येक दिवस गुहेतुन बाहेर निघत नाहीत. त्यांच्याजवळ जाऊन प्रश्न केला कि परमात्मा कसे मिळतात. उत्तर मिळाले कि इंद्रियांवर संयम ठेवा. त्यातुन परमात्मा मिळतील नाम जाप नी काही मिळणार नाही. खाण्ड (साखर) म्हटल्यानी तोंड गोड होत नाही. धर्मदास जींना संतोष नाही मिळाला. सर्व संताबरोबर चर्चा करुन धर्मदास जींना पश्चाताप झाला कि मला त्या जिन्दा बाबावर विश्वास नाही झाला कि त्यांनी म्हटले होते कि कुठल्याही संत महामण्डलेश्वराकडे यर्थात अध्यात्मिक ज्ञान नाही आहे. कुठल्या देखिल महात्माचे ज्ञान शास्त्र प्रमाणित नाही. कुठल्या देखिल शात्राचा आधार नाही, तेव्हा धर्मदास रडु लागले. आपल्या अज्ञानतेवर पश्चाताप करु लागले कि मी किती अभागी आहे. वाईट नशिबवाला आहे. मला त्या परमात्मा स्वरुप जिन्दा महात्म्यावर विश्वास आला नाही. आता तो अन्तर्यामी मला परत मिळणार नाही कारण मी खुप वेळा त्यांचा अपमान केला आहे. आता काय करु, जगण्यासाठी मन करत नाही, आत्महत्या पाप आहे. खुप वाईट पद्धतीने रडु लागला. या विचाराने पश्चाताप होऊन शुद्ध हरपली.

उत्तर :- परमात्मा जिन्दा महात्म्याच्या रुपात एका वृक्षाखाली बसले. धर्मदास जी शुद्धिवर आले व ह्रदयापासुन हाक मारली कि हे जिन्दा! एक वेळेस दर्शन द्या. मी पुर्णपणे आतुन खचलो आहे. कुणापाशी ही सत्य ज्ञान नाही. तुमच्या सर्व गोष्टी सत्य आहेत. परमात्मा एक वेळेस माझ्यासारख्या अज्ञानी महामुर्खाला माफ करा. परमात्मा! तुम्ही जिन्दा नाही परमात्मा आहात. तुम्ही महाविद्वान आहात. तुमच्या ज्ञानाचा सामना करणारा कोणी नाही. मी आयुष्यात कधीही तुमच्यावर अविश्वास करणार नाही. असे विचार करुन पुढे गेले असता पाहतो तर काय एक साधु एका वृक्षाखाली बसले आहेत, काही व्यक्ति त्यांच्याभोवती बसले आहेत. धर्मदास जींनी विचार केला की मी तर त्या महामण्डलेश्वरांना भेटुन आलो आहे. त्यांच्याकडे शेकडो भक्त दर्शनार्थ बसलेले असतात. या छोट्या साधुला काय ते भेटायचे? परंतु आपल्या आप मनात विचार आला कि काही वेळ विश्राम करायचा आहे, इथेच करुन घेतो. परत विचार केला कि प्रश्न करतो. विचारले :- हे महात्माजी! परमात्मा कसा आहे? साधुने उत्तर दिले मीच परमात्मा आहे. धर्मदास जी चुप झाले, विचार केला हा तर मजाक करत आहे. हा तर संतपण नाही. हळु-हळु सर्वजण निघुन गेले. ज्यावेळेस धर्मदास जी तेथुन चालु लागले तेव्हा परमात्मा म्हणाले हे महात्मा! काय तुझ्या महामण्डलेश्वरांनी नाही सांगितले परमात्मा कसा आहे? धर्मदास जींनी आश्चर्यांनी पाहिले कि या साधुला काय माहिती मी कुठे-कुठे भटकलो आहे? त्यावेळेस परमात्म्यांनी त्याच वेळी जिन्दाबाबाचे रुप बनविले. धर्मदास जी त्यांच्या चरणवर पडुन हमसुन-हमसुन रडत होते तसेच म्हणाले की,हे भगवन! कुणापाशी ज्ञान नाही. माझ्यासारख्या पापी अवगुण असलेल्याला क्षमा करा महाराज! मी खुप

मोठी भारी चुक केली आहे. तुम्ही जे सृष्टि रचनेचे ज्ञान सांगितले आहे. त्या समोर सर्व संताचे ज्ञान असे आहे की सुर्या समोर दिपक, सर्वजण उवा–बाई बकत आहेत. परमेश्वराने धर्मदास जींना म्हटले की तुम्ही ज्या वेदांच्या पूर्ण विद्वानांना प्रश्न केला होता की ''परमात्मा कसा आहे? उत्तर मिळाले परमात्मा निराकार आहे. तुम्ही प्रश्न केला होता की काय परमात्म्याला आपण पाहु शकतो? त्या अज्ञानाने उत्तर होते कि ''जेव्हा परमात्मा निराकार आहे तर त्याला पाहण्याचा प्रश्नच येत नाही. परमात्म्याचा प्रकाश पाहिला जाऊ शकतो.''

❖ विचार करा धर्मदास! हे विचार तर अशा व्यक्तिचे आहेत जसे कोणी नेत्रहीन व्यक्तिला प्रश्न करतो की सुर्य कसा आहे? उत्तर मिळाले सुर्य निराकार आहे. पुन्हा प्रश्न केला कि काय सुर्याला पाहु शकतो? उत्तर मिळाले सुर्याला पाहु शकत नाही, सुर्याचा प्रकाश पाहु शकतो. त्या नेत्रहीनास विचारा कि सुर्या विना प्रकाश कशाचा पाहिला जाऊ शकतो? त्याचप्रकारे अध्यात्म ज्ञान नेत्रहीन अर्थात पूर्ण अज्ञानी संत अशी व्याख्या करतात कि परमात्मा तर निराकार आहे, त्याचा प्रकाश कसा पाहु शकतो? परमात्म्याचाच प्रकाश असेल. धर्मदास जी म्हणाले हे महात्मा जी! हा विचार तर माझ्या बुद्धीने केलाच नाही. आपल्या दिव्य तर्कानी माझे डोळे उघडले जेवढे देखिल महामण्डलेश्वर मिळाले आहेत, ते सर्व महा अज्ञानी मिळाले. हे जिन्दा महात्मा जी! जर मी तुमचे ज्ञान ऐकण्याच्या पश्चात जर या मुर्खांना भेटलो नसतो तर माझे भ्रम निवारण कधीही झाले नसते. जरी आपण कितीही प्रमाण मला दाखवले आणि सांगितले असते.

प्रश्न ४२ (धर्मदास) :– हे जिन्दा! तुम्ही नाराज होऊ नका. माझ्या मनात एक शंका आहे कि काय भगवान विष्णु जींची भक्ति चांगली नाही?

उत्तर (जिन्दा महात्माजींचे) :– हे धर्मदास! श्री मद्भगवत् गीता अध्याय २ श्लोक ४६ मध्ये प्रमाण आहे कि गीता ज्ञान दाता म्हणतो हे अर्जुन! मोठ्या जलाशय (झील) च्या प्राप्तीनंतर छोट्या जलाशयामध्ये त्या व्यक्तिला किती आकर्षण राहील. याप्रकारे पूर्ण ज्ञान व पूर्ण परमात्म्याची भक्ति विधीने होणाऱ्या लाभाचे ज्ञान झाल्या पश्चात अन्य ज्ञानाचे तसेच छोट्या भगवानांमध्ये तेवढीच आस्था रहाते जेवढी मोठ्या जलाशय प्राप्ती पश्चात छोट्या जलाशयामध्ये राहते. छोट्या जलाशयाचे पाणी चांगले आहे. परंतु पर्याप्त नाही. जर एका वर्षी पाऊस नाही झाला तर छोटा जलाशय सुकुन जातो. तसेच त्या जलाशयावर आश्रित व्यक्ति कष्ट झेलतात. त्राही–त्राही माजते. परंतु मोठ्या जलाशयातले (झील) पाणी जरी १० वर्षे देखिल पाऊस नाही पडला तरी समाप्त होत नाही. ज्या व्यक्तिला तो मोठा जलाशय मिळाला तर तो तुरंत छोटा जलाशय (जोहड = तलाव) ला सोडुन मोठ्या जलाशयाच्या किनारी जाऊन बसेल. ज्या वेळेस गीता ज्ञान ऐकवले गेले, त्यावेळेस सर्व व्यक्ति तलावाच्या पाण्यावरच आश्रित होत्या. म्हणुन हे उदाहरण दिले, याप्रकारे सतगुण विष्णु ची भक्ति भलेही तुम्ही चांगली मानत असाल. तरी ती पूर्ण मोक्षदायी नाही. श्री विष्णु जी देखिल नाशवान आहेत. यांचापण जन्म–मृत्यु होतो. मग साधक अमर कसा होऊ शकतो? त्यासाठी पूर्ण मोक्ष अर्थात अमर होण्यासाठी अमर परमात्म्याची भक्ति केली पाहिजे.

प्रश्न ४३ :– हे जिन्दा महात्मा जी! मी तुमच्यावर अविश्वास केला. मी महापापी आहे, मला क्षमा करा.

उत्तर (जिन्दाबाबाचे) :– हे धर्मदास! मीच तुमच्या मनात ही प्रेरणा केली होती. जर तुम्ही आपल्या धर्मगुरुंचा शोध घेतला नसता तर तुम्ही माझ्या सांगितलेल्या गोष्टींवर विश्वास

ठेवला नसता. राहुन–राहुन तुझ्या मनात हीच गोष्ट घर करुन राहिली असती कि हिन्दू धर्माच्या कुठल्याही महर्षि मण्डलेश्वर व संत–महंताला तत्वज्ञान माहित नाही. आता तुला माझ्या गोष्टींवर विश्वास होईल. विचार कर धर्मदास! जेव्हा गीता ज्ञान दाता गीता अध्याय ४ श्लोक ३२ व ३४ मध्ये म्हणतो कि जे ज्ञान परम अक्षर ब्रह्म (परमेश्वर) आपल्या मुखाने ऐकवतो, ते तत्वज्ञान आहे. (गीता अध्याय ४ श्लोक ३२) त्या ज्ञानाला तु तत्वदर्शी संताकडे जाऊन समज. (गीता अध्याय ४ श्लोक ३४) यावरुन हे सिद्ध झाले कि गीतेचे ज्ञान देणाऱ्या परमात्म्यालाच तत्वज्ञान नाही तर गीता पाठकाला व या प्रभुच्या उपासकाला ज्ञान कसे होऊ शकते?

गीता अध्याय २ श्लोक ५३ मध्ये म्हटले कि हे अर्जुन! भिन्न–भिन्न प्रकारच्या वचनांपासुन बाजुला होऊन तुझी बुद्धी एका तत्व ज्ञानावर स्थिर होईल, तेव्हा तु योग (भक्ति) ला प्राप्त होशिल. भावार्थ हा आहे कि तु भक्त बनशिल. यासाठी मी तुला (धर्मदास) त्या संता–मण्डलेश्वरांकडे जाण्यासाठी प्रेरित केले होते. आता तु योगी बनशिल व भक्त बनशील

प्रश्न ४४ (धर्मदास जींचा) :– काय पूर्ण मोक्ष मिळवण्यासाठी भगवान श्री विष्णु जी तसेच भगवान श्री शंकर जींची पूजा सोडावी लागेल?

उत्तर (जिन्दा बाबा जींचे) :– या प्रभुंना नाही सोडायचे यांची पूजा सोडावी लागेल.

प्रश्न ४५ (धर्मसास जींचा) :– हे जिन्दा! मी समझलो नाही. या विष्णु व शंकर प्रभुंना नाही सोडायचे देखिल पूजा सोडावी लागेल. माझी बुद्धी संकिर्ण आहे. मी महा अज्ञानी प्राणी आहे. कृपया विस्तारांनी सांगण्याची कृपा करावी.

उत्तर (जिन्दा महात्माजींचे) :– हे धर्मदास जी! तुम्ही यांची साधना शास्त्रविधी त्यागुन मनमाना आचरण करत आहात. ज्यामुळे तुम्हाला कुठलाच लाभ मिळत नाही. या देवतांकडुन लाभ मिळवण्याचे साधनेचे मंत्र माझ्याजवळ आहे. जर म्हशीला म्हैस–म्हैस करत राहिला तर ती तुमच्याकडे नाही पाहणार. तिचा एक विशेष मंत्र आहे हुर्र–हुर्र आहे. तो ऐकता क्षणीच ती तुरंत प्रभावित होईल व आवाज लावणाऱ्याकडे आकर्षित होईल. याप्रकारे या सर्व आदरणिय देवतांचे निज मंत्र आहेत. जेणेकरुन ते पूर्ण तसेच तुरंत लाभ देतात. प्रिय वाचकहो! तेच मंत्र माझ्यापाशी (संत रामपाल दास) आहेत. जे परमेश्वराने गुरुजीच्या माध्यमातुन मला दिलेत, या व प्राप्त करा.

जसे कि तुम्हाला सांगितले होते की (प्रश्न नं. ३६ च्या उत्तरात वर्णन केले होते) हा संसार एक वृक्ष आहे असे समजा. परम अक्षर पुरुष याची मुळे समजा. अक्षर पुरुष खोड समजा, क्षर पुरुष एक मोठी फांदी तसेच तीन देवता (रजगुण ब्रह्मा जी, सतगुण विष्णु जी तसेच तमगुण शिव जी) या संसार रुपी वृक्षाच्या शाखा माना आणि पान रुपी संसार.

जर तुम्ही कोठुन तरी आंब्याचे झाड घेऊन आलात. तर एक खड्डा खणुन त्याची मुळे त्या खड्यातील मातीत दाबले आणि मुळाचे सिंचन कराल. तेव्हा कुठे ते रोप आंब्याचे झाड बनेल व त्या झाडाच्या शाखांना फळं लागतील. यामुळे झाडांच्या शाखांना आपण तोडु नाही शकणार. परंतु यांना मुळाच्या स्थानी खड्यात मातीत दाबुन त्यांचे सिंचन केले जात नाही. ठिक याप्रमाणे संसाररुपी वृक्षाची मुळे अर्थात परम अक्षर ब्रह्म ला इष्ट रुपात प्रतिष्ठित करुन पूजा करणे ही शास्त्र अनुकूल साधना आहे. जी परमलाभ देणारी असते. याप्रकारे केली गेलेली भक्ति कर्माचे फळ हेच तीन देवता (संसार वृक्षाच्या शाखा) क्रर्मानुसार प्रदान करतात. यासाठी यांची पूजा सोडावयाची असते. परंतु यांना सोडुन (तोडा) देऊ शकत नाही. हेच

प्रमाण श्री मदभगवत गीता अध्याय ३ श्लोक ८ ते १५ पर्यंत हेच आहे. म्हटले आहे कि :-

❖ हे अर्जुन! तु शास्त्रविहीत कर्म कर अर्थात शास्त्रांमध्ये जसे भक्ति कार्य करण्यास सांगितले आहे. तसेच भक्ति कार्य कर. जर घर त्याग करुन जंगलात निघुन गेला अर्थात कर्म सन्यासी झाला किंवा एका स्थानावर बसुन हठपुर्वक साधना करु लागला तर तुझ्या शरीर पोषण निर्वाह होणार नाही. यासाठी कर्म न करण्याची उपेक्षा कर्म करता-करता भक्ति कर्म करने श्रेष्ठ आहे. (गीता अध्याय ३ श्लोक ८)

❖ जे साधक शास्त्रविधी त्यागुन मनमानी आचरण करतात अर्थात शास्त्र अनुकूल भक्ति कर्माव्यतिरिक्त दुसऱ्या कर्मामध्ये लागलेल्या मनुष्य समुदाय कर्माच्या बंधनात अडकुन जन्म-मरणाच्या चक्रात सदा राहतात त्यासाठी हे कुन्तीपुत्र अर्जुन! शास्त्रविरुद्ध भक्ति कर्म जे करत आहे, त्यापासुन आसक्ति रहित होउन शास्त्र अनुकूल भक्ति कर्म कर. (गीता अध्याय ३ श्लोक ९)

❖ संसाराची रचना करुन प्रजापती (कुळाचे मालक) नी सर्व प्रथम मनुष्याची रचना करुन त्याचबरोबर यज्ञ अर्थात धार्मिक अनुष्ठानाचे ज्ञान देवून यांना सांगितले होते कि तुम्ही या प्रकारे सांगितलेल्या शास्त्र अनुकूल कर्माद्वारे वृद्धीला प्राप्त व्हा. याप्रकारे शास्त्र अनुकूल भक्तिद्वारे तुम्हा लोकांना इच्छित भोग प्राप्त करणारी असेल. (गीता अध्याय ३ श्लोक १०)

❖ याप्रकारे शास्त्र अनुकूल भक्तिद्वारा अर्थात संसाररुप वृक्षाच्या मुळा (मुळ अर्थात परम अक्षर ब्रह्म) ची सिंचाई अर्थात पूजा करुन देवतांना अर्थात संसाररुपी वृक्षाच्या तीन गुणरुपी शाखांना (रजगुण ब्रह्मा, सतगुण विष्णु तसेच तमगुण शिव जी) उन्नत करा. ते देवता (संसार वृक्षाची शाखा तिन्ही देवता) तुम्हाला फळ देऊन उन्नत करो. याप्रकारे एक-दुसऱ्यांना उन्नत करुन परमकल्याण अर्थात पूर्ण मोक्षाला प्राप्त होऊन जाल. (गीता अध्याय ३ श्लोक ११)

❖ शास्त्रविधी अनुसार केले गेलेल्या भक्ति कर्मांना अर्थात यज्ञांद्वारे वाढलेले देवता अर्थात संसाररुपी वृक्षाची मुळे अर्थात मुळ मालकाला (परम अक्षर ब्रह्मला) इष्टरुपात प्रतिष्ठित करुन भक्ति कर्मांनी वाढलेल्या शाखा (तीन देवता) तुम्हा लोकांना न मागता देखिल कर्मानुसार इच्छित भोग निश्चीत देत राहतील. जसे आंब्याच्या झाडाची मुळांची सिंचाई केल्यामुळे शाखा उन्नत झाल्या. मग त्या शाखांना आपोआप फळ लागतील. ती लगडलेली फळे पडतील, प्रत्येक व्यक्तिला जे कर्मानुसार फळ प्राप्त होते, हे वरील पद्धतीने केले जाते. जर कोणी व्यक्ति त्या देवता (शाखा) द्वारा दिलेल्या धनातुन पुन्हा दान-पुण्य करित नाही, केवळ आपलेच पोट भरतो, स्वयं भोगत राहतो. तो परमात्म्याचा चोर आहे. (गीता अध्याय ३ श्लोक १२)

❖ शास्त्र अनुकूल भक्ति विधी मध्ये सर्वप्रथम परमात्म्याला भोग लावला जातो. भंडारा करणे जरुरीचे असते. पहिले परम अक्षर ब्रह्म ला इष्ट रुपात पुजन भोग लावुन शेष भोजन भक्तांमध्ये वाटले जाते. त्या शेष अन्नाला सत्संगात उपस्थित पुण्य आत्मा खातात कारण कि पुण्य आत्मेच परमात्मासाठी वेळ काढुन धार्मिक अनुष्ठानांत सहभागी होतात. त्यासाठी म्हटले आहे कि त्या यज्ञातुन शिल्लक अन्नाला खाणारे संतजन सर्व पापातुन मुक्त होतात. जे पापी लोक असतात, ते तत्वदर्शी संताच्या सत्संगात जात नाहीत, त्यांना ज्ञान नसते. ते पापात्मा आपले शरीर पोषण करण्यासाठीच अन्न शिजवतात. ते तर पापालाच खात असतात. कारण पहिले सर्व भक्त संत परम अक्षर ब्रह्म ला भोग लावत असतो. ज्यामुळे सर्व

भोजन पवित्र प्रसाद बनतो, जे असे करित नाही ते परमात्माचे चोर आहेत. परमात्म्याला भोग न लावलेले भोजन पापाचे भोजन असते. म्हणूनच असे म्हटले जाते की जे लोक धर्म–कर्म शास्त्राानुकूल करत नाहीत, ते पापाचे भागीदार होतात. (गीता अध्याय ३ श्लोक १३)

❖ संपूर्ण प्राणीजन अन्नातुन उत्पन्न होतात. अन्न पाऊसा पासून होते. वर्षा यज्ञ अर्थात शास्त्राानुकूल धार्मिक अनुष्ठान द्वारे केली जाते. यज्ञ अर्थात धार्मिक अनुष्ठान शास्त्र अनुकूल कर्मांनी होतो. (गीता अध्याय ३ श्लोक १४)

❖ कर्म तर ब्रह्म अर्थात क्षर पुरुषांपासुन उत्पन्न झाले आहे कारण कि जेथे सर्व प्राणी सनातन परमधामात राहात होते. तेथे विना कर्म केल्यावरही सर्व सुख व पदार्थ उपलब्ध होते. येथील सर्व प्राणी आपल्या चुकीमुळे क्षर पुरुषांबरोबर आले. आता सर्वांनाच आपल्या कर्माचे फळ प्राप्त होते. कर्म करुनच निर्वाह होतो. त्यासाठीच म्हटले आहे कि कर्माला ब्रह्म (क्षर पुरुष) पासुन उत्पन्न झालेले जान आणि ब्रह्म ला अविनाशी परमात्म्यापासुन उत्पन्न झालेले जान. हेच प्रमाण अथर्ववेद काण्ड नं. ४ अनुवाक १ मंत्र ३ मध्ये देखील आहे ''ब्रह्म ब्रह्मण: उज्ञभार'' म्हणजे (ब्रह्मण:) सच्चिदानन्द घन ब्रह्म = परम अक्षर पुरूषाने (ब्रह्म) ब्रह्म ला (उज्ञभार) उत्पन्न केले. (अधिक माहिती साठी याच पुस्तकातील सृष्टि रचना पृष्ठ १०३ वर वाचा)

(नोट : गीता अध्याय ३ चे या श्लोक नं. १४ या श्लोकात ''अक्षर'' शब्दाचा अर्थ अविनाशी परमात्मा ठिक आहे. परंतु जेथे क्षर पुरुष, अक्षर पुरुष, तसेच परम अक्षर पुरुषाचे वर्णन आहे, तेथे क्षर पुरुष व अक्षर पुरुष नाशवान आहे. तेथे अक्षर चा अर्थ ठिक आहे. गीता अध्याय १५ श्लोक १६–१७ मध्ये वर्णन आहे. येथे 'अक्षर' चा अर्थ अविनाशी परमात्मा आहे. कारण कि सृष्टि रचनेत हे स्पष्ट होते कि ब्रह्म ची उत्पत्ती सत्य पुरुष (अविनाशी परमात्मा) ने केली होती. यावरुन हे सिद्ध होते कि (सर्वगतम् ब्रह्म) अर्थात ज्या परमात्म्याची पोहोच सर्व ब्रह्माण्डामध्ये आहे, जो सर्वांचा मालक आहे, तो परमात्मा कायम सर्व यज्ञांमध्ये अर्थात धार्मिक अनुष्ठांनामध्ये प्रतिष्ठित आहे. भावार्थ हा आहे कि परम अक्षर ब्रह्म ला इष्टदेव रुपात प्रतिष्ठित करुन धार्मिक अनुष्ठान अर्थात यज्ञ केल्यामुळे शास्त्रविधी अनुसार कर्म केल्यामुळे साधकाला भक्तिलाभ मिळतो, ज्यामुळे मोक्ष प्राप्त होतो पहा संसाररुपी वृक्षाचे चित्र याच पुस्तकाच्या पृष्ठ ६७ वर.

हे चित्र पृष्ठ ६६ वर ज्यामध्ये वृक्षांच्या शाखांना खड्यात जमिनीत लावुन दाखवले गेले आहे कि जो तीन देवांमध्ये (रजगुण ब्रह्मा, सतगुण विष्णु, तमगुण शिव जी) कुणालाही पुजत असेल. तो शास्त्रविधी त्यागुन मनमाना आचरण करत आहे. जे गीता अध्याय १६ श्लोक २३–२४ मध्ये अनुचित अर्थात व्यर्थ सांगितले आहे. ज्याने सर्वगतम ब्रह्म अर्थात परम अक्षर ब्रह्म ची पूजा केली नाही, त्याला इष्टरुपात नाही पुजले, ज्या कारणामुळे त्या साधकाची साधना अपुर्ण आहे, व्यर्थ आहे. वृक्षाच्या शाखांचे सिंचन केल्यामुळे वृक्ष नष्ट होऊन जाईल. अन्य देवतांची पूजा करणे गीता अध्याय ७ श्लोक १२ ते १५, २०–२३ तसेच गीता अध्याय ९ श्लोक २३–२४ मध्ये मना केले आहे. (प्रश्न १७ चे उत्तर वाचा)

''हे चित्र पहा'' याच पुस्तकात पृष्ठ ६७ वर सरळ लावले गेलेला वृक्ष जी शास्त्रविधीनुसार साधना आहे, तिच मोक्षदायक आहे. हेच प्रमाण गीता ग्रंथात आहे.

यासाठी हे धर्मदास! श्री ब्रह्मा जी, श्री विष्णु जी तसेच शिव जी ना सोडायचे नाही. यांची पूजा इष्ट रुपात जी करत आहात, ती सोडायची आहे. तेव्हाच भक्ताचा पूर्ण मोक्ष संभव आहे.

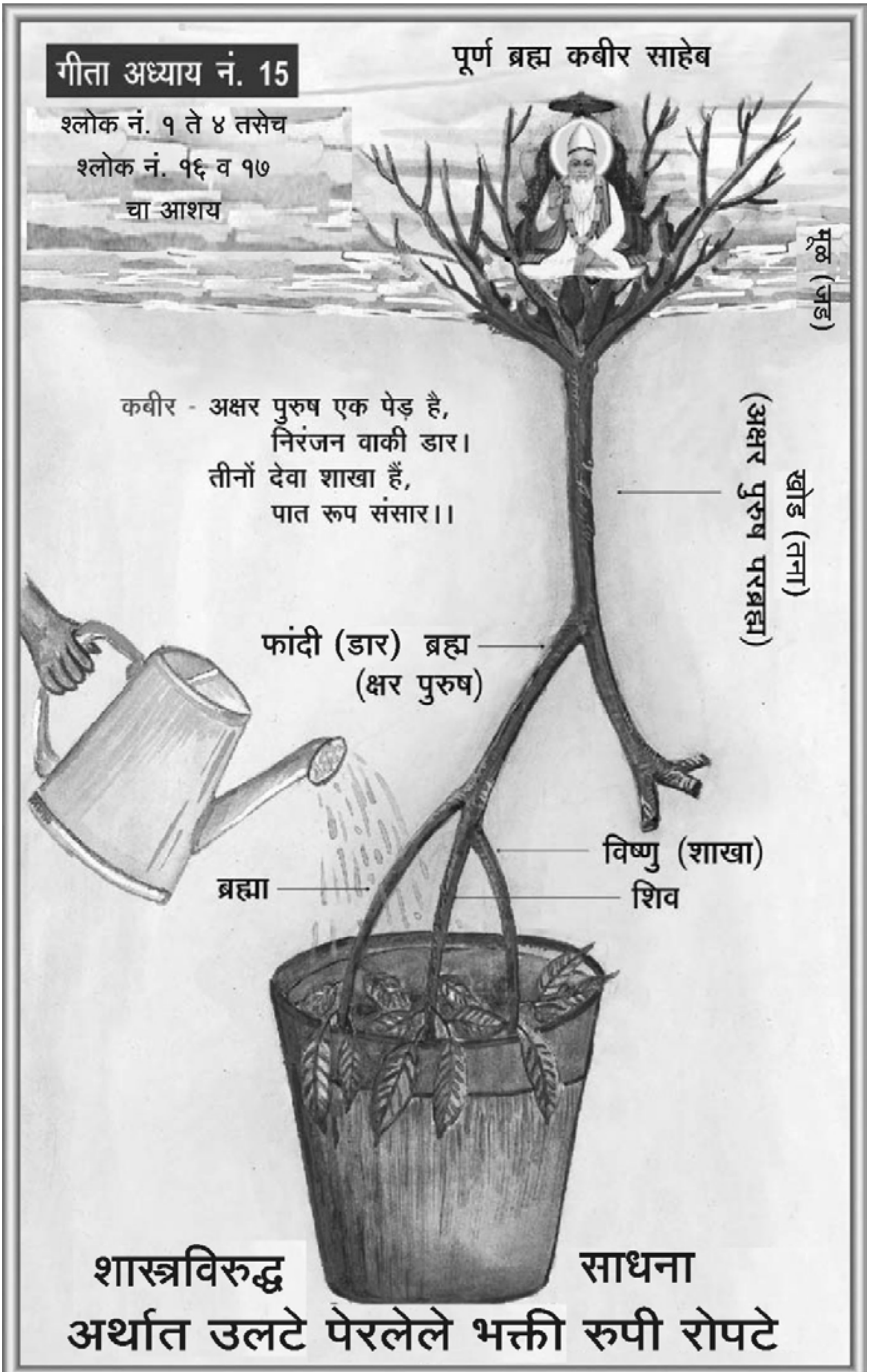
गीता अध्याय नं. 15
श्लोक नं. १ ते ४ तसेच
श्लोक नं. १६ व १७
चा आशय
पूर्ण ब्रह्म कबीर साहेब
मूळ (जड)
खोड (तना)
(अक्षर पुरुष परब्रह्म)
कबीर - अक्षर पुरुष एक पेड़ है,
निरंजन वाकी डार।
तीनों देवा शाखा हैं,
पात रूप संसार।।
फांदी (डार) ब्रह्म
(क्षर पुरुष)
विष्णु (शाखा)
ब्रह्मा
शिव
शास्त्रविरुद्ध साधना
अर्थात उलटे पेरलेले भक्ती रुपी रोपटे

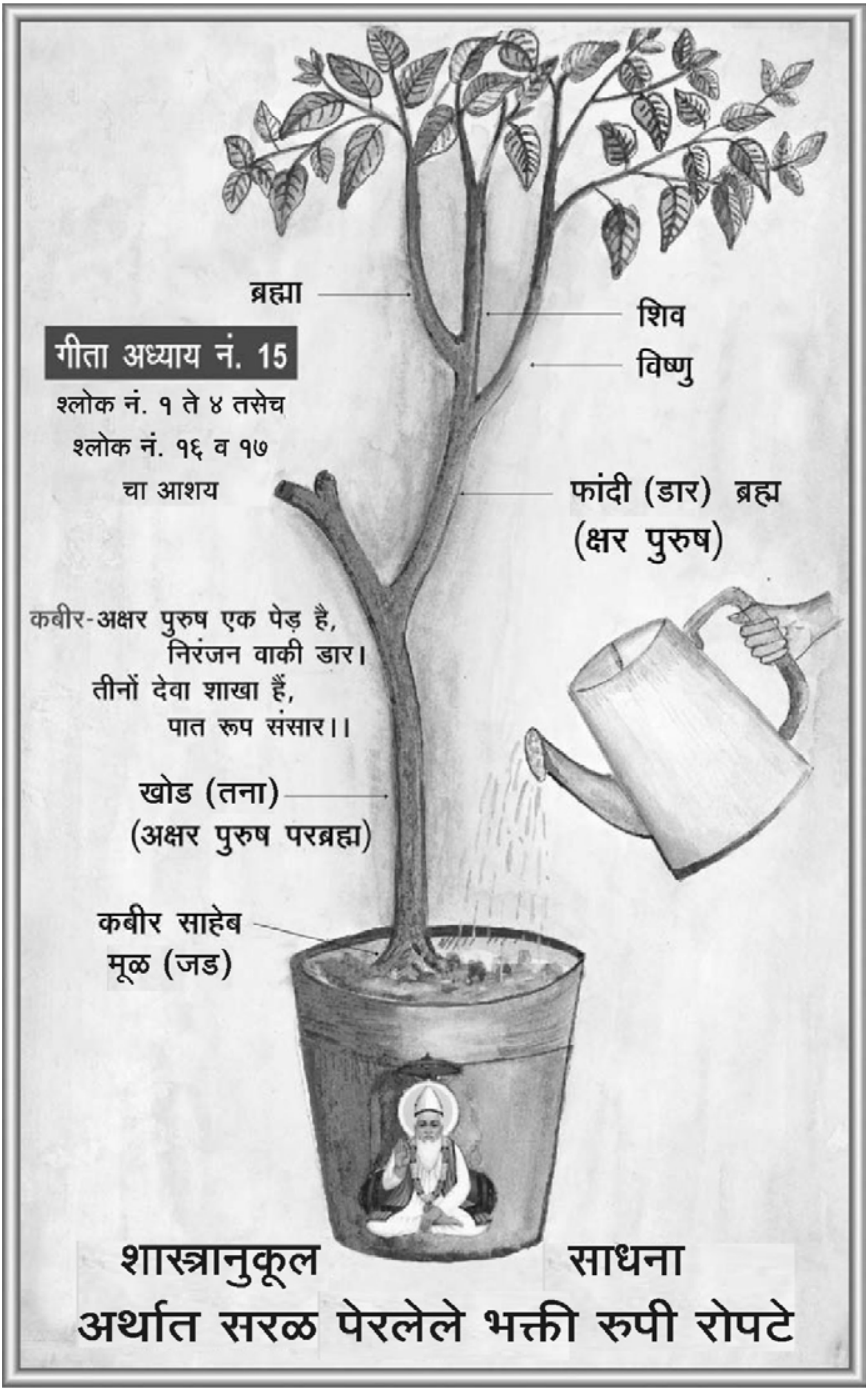
ब्रह्मा
शिव
विष्णु
गीता अध्याय नं. 15
श्लोक नं. १ ते ४ तसेच
श्लोक नं. १६ व १७
चा आशय
फांदी (डार) ब्रह्म
(क्षर पुरुष)
कबीर-अक्षर पुरुष एक पेड़ है,
निरंजन वाकी डार।
तीनों देवा शाखा हैं,
पात रूप संसार।।
खोड (तना)
(अक्षर पुरुष परब्रह्म)
कबीर साहेब
मूळ (जड)
शास्त्रानुकूल साधना
अर्थात सरळ पेरलेले भक्ती रुपी रोपटे

प्रश्न ४६ :- (धर्मदास जींचा) : हे जिन्दा! आपण तिन्ही देवता (रजगुण ब्रह्मा, सतगुण विष्णु, तमगुण शिव जी) भक्ति करणाऱ्यांची दशा तर श्री मद्भगवत् गीता अध्याय ७ श्लोक १२ ते १५, २० ते २३ तसेच अध्याय ९ श्लोक २३-२४ मध्ये प्रत्यक्ष प्रमाणित केले आहे कि तिन गुणांची (रजगुण ब्रह्मा, सतगुण विष्णु तसेच तमगुण शिव जी) भक्ति करणारे राक्षस स्वभाव धारण केलेले मनुष्यात नीच, दूषित कर्म करणारे मुर्ख मला (गीता ज्ञान दाता ब्रह्म) देखिल भजत नाही. अन्य देवतांची भक्ति पूजा करणाऱ्यांचा सुख काल (स्वर्ग काळ) क्षणिक आहे. स्वर्ग प्राप्तिनंतर ते लवकरच पृथ्वीवर जन्म घेतात. हे महात्माजी! कृपया या संसारात अशा वर्तनामुळे घडलेले असे प्रकरण ऐकवा ज्यामुळे आपण सांगितलेल्या गोष्टींचे सत्यतेचे प्रमाण मिळेल. तीन देवतांचे पूजारी अशी वर्तणूक करतात.

''हरण्यकशिपुची कथा''

उत्तर :- (जिन्दा जगदीशांचे) :-

१. रजगुण ब्रह्मा च्या उपासकांचे चरित्र : एक हरण्यकशिपु ब्राह्मण राजा होता. काही कारणामुळे त्याला भगवान विष्णु (सतगुण) शी इर्षा झाली. त्या राजाने रजगुण ब्रह्मा जी देवताला भक्ति करुन प्रसन्न केले. ब्रह्माजींनी म्हटले कि पुजारी! माग काय मागणे आहे ते? हरण्यकशिपु ने मागितले कि ''सकाळी मरु न संध्याकाळी मरु, बाहेर मरु न आत मरु, दिवसा मरु न रात्री मरु, बारा मासात न मरु, न आकाशात मरु, ना धरतीवर मरु, न मानवाकडुन मरु, न पशु-पक्षाकडुन मरु.'' ब्रह्माजींनी म्हटले ''तथास्तु''. त्यानंतर हरण्यकशिपु स्वत:ला अमर मानु लागला व आपले नाम जप करण्यास सांगु लागला. जो विष्णु चा जाप करत, असे त्याला मारुन टाकत असे. त्याचा पुत्र विष्णु जींची भक्ति करत असे. त्याला किती सतवले होते हे. धर्मदास! या कथेशी तुम्ही परीचीत आहात, भावार्थ हा आहे कि रजगुण ब्रह्माचा भक्त हरण्यकशिपु राक्षस म्हणुन संबोधला गेला, कुत्र्याची मयत मारला गेला.

''रावण तसेच भस्मासुर ची कथा''

२. तमगुण शिव जींच्या उपासकांचे चरित्र : लंकेचा राजा रावणाने तमगुण शिवाची भक्ति केली होती. त्याने आपल्या शक्तिने ३३ करोड देवतांना कैद करुन ठेवले होते. मग देवी सीतेचे अपहरण केले. त्याची परिणीती काय झाली हे आपण सर्व जाणत आहात. तमगुण शिव चा उपासक रावण राक्षस संबोधला गेला. सर्वनाश झाला. निंदेस पात्र ठरला.

❖ अन्य उदाहरण :- आपणास तर भष्मासुराच्या कथेचे ज्ञान तर आहे. भगवान शिव (तमगुण) ची भक्ति भष्मागिरी करत असे. तो बारा वर्षे पर्यंत शिव जींच्या द्वारासमोर वरती पाय खाली डोके (शीर्षासन) करुन भक्ति तपस्या करत राहिला. एक दिवस पार्वती जींनी म्हटले हे महादेव! तुम्ही तर समर्थ आहात. तुमचा भक्त काय मागत आहे? त्याला ते प्रदान करा. भगवान शिवांनी भष्मागिरीला विचारले, भक्ता तुझी काय मागणी आहे. मी तुझ्यावर अति प्रसन्न आहे. भष्मागिरी ने म्हटले कि पहिले तुम्ही वचनबद्ध व्हा मगच मागेन. भगवान शिव वचनबद्ध झाले. तेव्हा भष्मागिरी ने म्हटले कि तुमच्यापाशी जो भष्मकण्डा (भष्मकडा) आहे, तो मला प्रदान करा. शिव प्रभुंनी तो भष्मकण्डा भष्मागिरीला देवुन टाकला. कडा हातात आल्यावर लगेचच भष्मागिरी म्हणाला कि शिव जी सावध व्हा! तुला भस्म करुन तसेच पार्वतीला पत्नी बनवेन. हे म्हणुन अभद्र पद्धतीने हसला तसेच शिव जींना मारण्यासाठी त्यांच्याकडे धाव घेतली. भगवान शिव जींनी त्या दृष्टाचा उद्देश जाणुन पळ

काढला. मागे–मागे पुजारी पुढे–पुढे इष्टदेव शिव जी (तमगुण) पळत चालले होते.

विचार करा धर्मदास! जर तुमचे देव शिव जी अविनाशी होते तर मृत्युच्या भयाने घाबरले नसते. तुम्ही त्यांना अविनाशी म्हणत होतात. तुम्ही त्यांना अन्तर्यामी म्हणत होतात. जर भगवान शिव अन्तर्यामी होते तर पहिलेच भष्मागिरीच्या मनातील घाणेरडे विचार जाणले असते. यावरुन हे सिद्ध होते कि ते अन्तर्यामी देखिल नव्हते.

ज्यावेळेस भगवान शिव जी पुढे–पुढे आणि भष्मागिरी मागे–मागे धावत होते, त्यावेळेस भगवान शिवांनी आपल्या रक्षेसाठी परमेश्वराचा पुकारा केला. त्याचवेळेस ''परम अक्षर ब्रह्म'' जी पार्वतीचे रुप घेऊन दुष्ट भष्मागिरी समोर उभे ठाकले तसेच म्हणाले हे भष्मागिरी! ये माझ्यापाशी बस. भष्मागिरीला माहित होते कि आता शिव जी निकट स्थानावर थांबु शकत नाही. भष्मागिरी तर पार्वतीसाठीच सर्व काही उपद्रव करत होता. हे धर्मदास! तुम्हाला सर्व कथा माहित आहे. पार्वती रुपात परमात्म्याने भष्मागिरीला गण्डहथ नाच नाचवुन भस्म केले. तमगुण शिव जींचा पुजारी भष्मागिरी आपल्या घाणेरड्या कर्मांनी भष्मासुर अर्थात भस्मा राक्षस संबोधला गेला.

म्हणूनच या तिन्ही देवतांचे पुजारींना राक्षस स्वभाव धारण केलेल्या मानवांमध्ये दूषित कर्म करणारे मूर्ख म्हटले आहे.

''हरिद्वार मध्ये साधुंची कत्तल''

३. आता सतगुण श्री विष्णु जींच्या पूजाऱ्यांची कथा ऐकवतो.

❖ एक वेळेस हरिद्वारमध्ये हर ची पोडियांवर कुंभ चा मेळा लागला होता. त्यावेळेस तीन गुणांचे उपासक आपापल्या समुदायात एकत्रित होतात. गिरी, पुरी, नागा–नाथ हे भगवान तमगुण शिव जींचे उपासक असतात तसेच वैष्णव सतगुण भगवान विष्णु जींचे उपासक असतात. हर ची पोडियांवर स्नान करण्यावरुन दोन समुदायांवर ''नागा तसेच वैष्णवं'' चे भांडण झाले. लगभग २५ हजार त्रिगुण (रजगुण ब्रह्मा, सतगुण विष्णु तसेच तमगुण शिव) चे पूजारी भांडुन मारले गेले, कत्तल केले गेले. तलवारींनी, सुऱ्यांनी, कटारींनी एक–दुसऱ्याचा जीव घेतला गेला. सूक्ष्मवेदात म्हटले आहे कि :–

तीर तुपक तलवार कटारी, जमधड़ जोर बधावैं हैं।
हर पैड़ी हर हेत नहीं जाना, वहाँ जा तेग चलावैं हैं।।
काटैं शीश नहीं दिल करुणा, जग में साध कहावैं हैं।
जो जन इनके दर्शन कूं जावैं, उनको भी नरक पठावैं हैं।।

हे धर्मदास! उपरोक्त सत्य घटनेनी हे सिद्ध झाले कि रजगुण ब्रह्मा जी, सतगुण विष्णु जी तसेच तमगुण शिव जी करणाऱ्यांना गीता अध्याय ७ श्लोक १२ ते १५ मध्ये राक्षस स्वभाव धारण केलेल्या मनुष्यांमध्ये नीच दुषित कर्म करणारे मुर्ख म्हटले आहे.

❖ परमेश्वर जिन्दा जी मुख कमलांनी उपरोक्त कथा ऐकुन धर्मदास जीचे डोके फाटल्या सारखे वाटु लागले. चक्कर येवु लागली. हिम्मत करुन धर्मदास जी म्हणाले हे प्रभु! तुम्ही तर माझ्या सारख्या ज्ञानाने आंधळ्याला डोळे दिले दाता. उपरोक्त सर्व कथा आम्ही ऐकत व वाचत असु परंतु कधी विचार नाही आला कि आम्ही चुकीच्या मार्गावर चालत आहोत. तुम्हास शतश: धन्यवाद. आपण मुज पाप्याला नरकातुन काढले प्रभु!

प्रश्न ४७ :– (धर्मदास जींचा) हे जिन्दा महात्मा! तुम्ही सांगितले व गीता अध्याय ७

श्लोक १८ मध्ये मी देखिल डोळ्यांनी पाहिले ज्यामध्ये गीता ज्ञान दाता ब्रह्म नी आपल्या साधनेने होणाऱ्या गतीस अनुत्तमाम अर्थात घटिया सांगितली आहे. त्याला देखिल या तऱ्हेने स्पष्ट करण्याची कृपा करा. कुठली तरी त्यास अनुसरुन कथा ऐकवावी.

उत्तर :- (जिन्दा बाबा वेशधारी परमेश्वराचे) :-

❖ गीता अध्याय २ श्लोक १२, गीता अध्याय ४ श्लोक ५ तसेच ९, गीता अध्याय १० श्लोक २ मध्ये गीता ज्ञान दाता (ब्रह्म) म्हणतो कि हे अर्जुन! तुझे नी माझे खुप जन्म झालेत, तु नाही जानत मी जानतो. श्री मद्‌भगवत् गीता अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये म्हटले आहे कि तत्वदर्शी संताकडुन तत्वज्ञान प्राप्त करुन परमेश्वराच्या त्या परमपदाचा शोध घेतला पाहिजे जेथे गेल्यानंतर साधक पुन्हा या नाशवान संसारात कधीच येत नाही. ज्या परमेश्वराकडुन संसार रुपी वृक्षाची प्रवृत्ति विस्ताराला प्राप्त झाली आहे. अर्थात ज्या परमेश्वाराने सर्व संसाररुपी वृक्षाची प्रवृत्ति विस्ताराला प्राप्त झाली आहे अर्थात ज्या परमेश्वराने सर्व संसाराची उत्पत्ती केली आहे. त्याच परमेश्वराची भक्ति कर. पुन्हा गीता अध्याय १८ श्लोक ६२ मध्ये गीता ज्ञान दातानी म्हटले कि हे अर्जुन! तु सर्वभावानी त्या परमेश्वराला शरण जा, त्या परमेश्वराच्या कृपेनेच तु परमशांती तसेच सनातन परमधामास प्राप्त होशील. हे धर्मदास! जो पर्यंत जन्म-मरण राहिल तो पर्यंत परमशांती नाही मिळु शकत ना की सनातन परमधामाची प्राप्ती होऊ शकत. वास्तविक परमगति त्याला म्हणतात ज्यामध्ये जन्म मरण कायमचे समाप्त होईल जे ब्रह्म साधनेने कधीही नाही होऊ शकत. त्यामुळे गीता अध्याय ७ श्लोक १८ मध्ये गीता ज्ञान दाता नी सांगितले आहे कि जो ज्ञानी आत्मा आहे, माझ्या विचारांनी सर्व नेक आहेत. परंतु ते सर्व माझ्या अनुत्तम (घटिया) गतिमध्ये लीन आहेत कारण कि ते माझी (ब्रह्म) ची भक्ति करत आहेत. ब्रह्म च्या साधनेचा ''ॐ'' मंत्र आहे. या साधनेतून ब्रह्म लोकांची प्राप्ती होते. गीता अध्याय ८ श्लोक १६ मध्ये स्पष्ट आहे कि या साधने मुळे ब्रह्म लोक मध्ये गेलेले साधक देखिल पुन्हा या संसारात परत येतात. त्यामुळे त्यांना परमशांती प्राप्त नाही होऊ शकत. सनातन परमधाम प्राप्त नाही होऊ शकत. वेदांमध्ये वर्णित साधनेमुळे परमात्मा प्राप्ती नाही होत. काही सिद्धी प्राप्त होतात ज्यामुळे ऋषिजन चमत्कार करुन कुणाला हानी करुन प्रसिद्ध होतात. शेवटी पापाचे भागीदार होऊन चौऱ्यांशी लाख प्रकारच्या प्राण्यांच्या शरीरात कष्ट भोगत असतात. त्यासाठी ब्रह्म साधनेने होणाऱ्या गतिस अर्थात उपलब्धिस अनुत्तम (घटिया) म्हटले आहे.

''ऋषि चुणक द्वारा मानधाता च्या विनाशाची कथा''

❖ कथा प्रसंग :- गीता ज्ञान दाता (ब्रह्म) ने गीता अध्याय ७ श्लोक १६-१७ मध्ये सांगितले आहे कि माझी भक्ति चार प्रकारचे भक्त करतात. १. आर्त (संकट निवारण करण्यासाठी) २. अर्थार्थी (धन लाभासाठी) ३. जिज्ञासु (जे ज्ञान प्राप्त करुन वक्ता बनतात) आणि ४. ज्ञानी (केवळ मोक्ष प्राप्तीसाठी भक्ति करणारे) यातील तीघांना सोडुन चौथा जो ज्ञानी आहे त्याला आपला पक्का भक्त गीता ज्ञान दात्याने म्हटले आहे.

❖ ज्ञानी ची विशेषता :- ज्ञानी तो असतो ज्याने जानले कि मनुष्य जीवन केवळ मोक्ष प्राप्तीसाठीच प्राप्त झालेले आहे. त्याला हे सुद्धा ज्ञान झालेले असते कि पूर्ण मोक्षासाठी केवळ एकाच परमात्म्याची भक्ति केली पाहिजे. अन्य देवतांची (रजगुण ब्रह्मा जी, सतगुण विष्णु जी तसेच तमगुण शिव जी) भक्तिने पूर्ण मोक्ष प्राप्त होत नाही. त्या ज्ञानी आत्म्यांना गीता अध्याय ४ श्लोक ३४ तसेच यजुर्वेद अध्याय ४० मन्य १० मध्ये वर्णित तत्वदर्शी संत न

मिळाल्यामुळे त्यांनी वेदांतुन स्वत:च निष्कर्ष काढला कि ''ब्रह्म'' समर्थ परमात्मा आहे. ओम् (ॐ) याच्या भक्तिचा मंत्र आहे. या साधनेमुळे ब्रह्म लोक प्राप्त होतो. हाच मोक्ष आहे.

ज्ञानी आत्म्यांनी परमात्मा प्राप्तीसाठी हठयोग केला. एका स्थानावर बसून घोर तप केले तसेच ओम् (ॐ) नामाचा जप केला. परंतु वेदांमध्ये गीतेमध्ये हठ करने, घोर तप करणाऱ्याला मुर्ख दंभी तसेच राक्षस म्हणुन संबोधले आहे. (गीता अध्याय ३ श्लोक ४ ते ९, गीता अध्याय १६ श्लोक १७ ते २० तसेच गीता अध्याय १७ श्लोक १ ते ६). यांना हठयोग करण्याची प्रेरणा कोठुन आली? श्री देवी पुराण (गीताप्रेस गोरखपुर मधुन प्रकाशीत सचित्र मोटा टाईप) च्या तिसऱ्या स्कंदात लिहीले आहे कि ब्रह्माजींनी आपला पुत्र नारदास सांगितले कि ज्या वेळेस माझी उत्पत्ति झाली मी कमळाच्या फुलावर बसलो होतो. आकाशवाणी झाली कि तप करा–तप करा. मी एक हजार वर्षापर्यंत तप केले.

हे धर्मदास! ब्रह्माजींना वेद तर नंतर सागर मंथनाच्या वेळी मिळाले होते. त्यांनी वाचले तर यजुर्वेद अध्याय ४० मंत्र १५ मध्ये ''ओम्'' नाम मिळाले. त्याचा जप तसेच आकाशवाणीने ऐकलेला हठयोग (घोर तप) दोन्ही मिळुन ब्रह्मा जी स्वत: करु लागले तसेच आपल्या मुलांना (ऋषिंना) सांगितला. (चार वेद तसेच यांचाच निष्कर्ष श्री मद्‌भगवत् गीतेमध्ये हठ करुन घोर तप करणाऱ्यांना राक्षस, क्रूरकर्मी, नराधम म्हणजेच नीच व्यक्ति म्हटले आहे. प्रमाण गीता अध्याय १६ श्लोक १७–२० तसेच अध्याय १७ श्लोक १–६ मध्ये) तीच साधना ज्ञानी आत्मा ऋषिजन करु लागले. त्या ज्ञानी आत्म्यापैकी एक चुणुक ऋषिंचा प्रसंग ऐकवतो ज्यामुळे तुमच्या प्रश्नाचे योग्य उत्तर मिळेल :– एक चुणुक नावाचे ऋषि होता. त्याने हजारो वर्षापर्यंत घोर तप केले तसेच ओम् (ॐ) नावाचा जप केला. हि ब्रह्म ची भक्ति आहे. ब्रह्म नी प्रतिज्ञा केली आहे कि मी कुठल्याही साधनेने म्हणजे वेदांमध्ये वर्णीत यज्ञाने न जपाने, न तपाने कुणालाच दर्शन देणार नाही. गीता अध्याय ११ श्लोक ४८ मध्ये म्हटले आहे कि हे अर्जुन! तु माझ्या रूपाचे दर्शन केले आहे अर्थात माझे हे काल रूप पाहिले आहे. हे माझे स्वरूप आहे. याला ना ही वेदामध्ये वर्णीत विधीने पाहिले जाऊ शकते, ना कुठल्या जपाने, न तपाने, न यज्ञाने, न कुठल्या क्रियेने पाहिलं जाऊ शकते. गीता ज्ञान दाताने गीता अध्याय ७ श्लोक २४–२५ मध्ये स्पष्ट केले आहे कि हे माझे अविनाशी विधान आहे कि मी कुणालाही दर्शन देत नाही, आपल्या योग मायेने लपून राहतो हे मूर्ख लोक मला मनुष्य रुप अर्थात कृष्ण रूप मानत आहेत. समोर जी सेना उभी होती तिला उद्देशून गीता ज्ञान दाता म्हणत होता. त्याचा म्हणण्याचा भाव होता कि मी कुणाला दर्शन देत नाही, आता तुझ्यावर अनुग्रह करून हे रूप तुला दाखविले.

भावार्थ :– वेदामध्ये वर्णीत विधीने तसेच प्रचलित क्रियांनी ब्रह्म प्राप्ती नाही होत. त्यामुळे चुणक ऋषिंना परमात्मा प्राप्ती नाही झाली, सिद्धी प्राप्त झाल्या. ऋषिंनी त्यालाच भक्ति ची अंतिम उपलब्धी मानली. ज्याच्याकडे अधिक सिद्धी होती, तो अन्य ऋषिपेक्षा श्रेष्ठ मानला जाऊ लागला. चुणूक ऋषिंना हीच उपलब्धी प्राप्त होती.

एक मानधाता राजा (ज्याचे राज्य पूर्ण पृथ्वीवर होते, असा शक्ति शाली राजा) होता. त्याच्याकडे ७२ औक्षणी सेना होती. राजाने आपल्या आधीन राजांना सांगितले कि ज्यांना माझी पराधीनता अस्वीकार्य आहे, त्यांनी माझ्याबरोबर युद्ध करावे. एका घोड्याच्या गळ्यात पत्रक बांधले कि ज्या राजाला राजा मानधाता ची आधीनता अस्वीकार्य आहे त्यांनी घोड्याला पकडावे व युद्धास तयार व्हावे. पूर्ण पृथ्वीवर कुठल्याही राजाने घोड्यास पकडले नाही. घोड्याबरोबर काही सैनिक होते. परत येते वेळी ऋषि चुणकांनी विचारले कि कुठे गेला होतात

सैनिकानो! उत्तर मिळाले, पूर्ण पृथीवर फिरून आलो, देखिल घोडा कुणीही नाही पकडला. राजाचे युद्ध कुणीच स्वीकारले नाही. ऋषि म्हणाले कि मी हे युद्ध स्वीकारले आहे. सैनिक म्हणाले हे कंगाल! तुझ्यापाशी तर खायला दाणा नाही आणि महाराजा मानधाता बरोबर युद्ध करणार? ऋषि चुणकांनी घोड्याला पकडले एका वृक्षाला बांधून टाकले. मानधाता राजाला समजले तेव्हा युद्धाची तयारी चालू झाली. राजाने ७२ अक्षोणी सेनाच्या चार तुकड्या बनविल्या. ऋषिंवर हमला करण्यासाठी एक तुकडी १८ अक्षोणी (१८ करोड) सेना पाठविली. दुसरीकडे ऋषिंनी आपल्या सिद्धीनी चार (पुतलि) बॉम्ब बनविले. एक (पुतलि) बॉम्ब टाकला ज्यामध्ये राजाची १८ अक्षोणी सेना नाश पावली. राजाने आणखी एक तुकडी सोडली. ऋषि ने दुसरा पुतली सोडली, त्याने दुसरी तुकडी १८ अक्षौणी सेना नष्ट केली. याप्रकारे चुणूक ऋषिंनी मानधाता राजाची ७२ अक्षोणी सेना चार (पुतलि) बॉम्ब मध्ये नष्ट केली. ज्या कारणाने चुणक ऋषिंची महिमा संपूर्ण पृथ्वीवर पसरली. या अनर्थामुळे ऋषि सर्व श्रेष्ठ मानले जाऊ लागले.

हे धर्मदास! (जिन्दा रूप धारी परमात्मा म्हणाले) ऋषि चुणकांनी जी सेना मारली, हे पाप कर्म ऋषिंच्या संचित कर्मामध्ये जमा झाले. ऋषि चुणकांनी जो ॐ (ओम्) एक अक्षराचा जाप केला, त्याचे फळ म्हणून ब्रह्म लोकात जाईल. पुन्हा आपले ब्रह्म लोकातले सुख व्यतीत करून पृथ्वीवर पुन्हा जन्म घेईल. जे हठयोग तप केले, त्यामुळे पृथ्वीवर राजा बनेल. परत मृत्यू उपरांत कुत्रा बनेल जी ७२ अक्षोणी सेना मारली होती, ती आपला बदला घेईल. कुत्र्याच्या डोक्याला जखम होणे आणि त्यात कीटक बनून ७२ अक्षौणी सैन्य आपला सूड फेडेल. त्यासाठी हे धर्मदास! गीता ज्ञान दाता (ब्रह्म) ने आपल्या साधनेने होणारी गती म्हणजे मुक्तिला अनुत्तम (अश्रेष्ठ) म्हटले आहे.

प्रश्न ४५ (धर्मदास जींचा) :- हे जिन्दा! मी एका महामण्डलेश्वराना प्रश्न केला होता कि गीता अध्याय १८ श्लोक ६२ मध्ये भगवान कृष्ण जीनी कुठल्या परमेश्वराला शरण जायला सांगितले आहे? त्या मण्डलेश्वरानी उत्तर दिले होते कि भगवान श्री कृष्ण व्यतिरिक्त कुणीही भगवान नाही. कृष्णजीच स्वयं पूर्ण परमात्मा आहे. ते आपल्यालाच शरण येण्यास सांगत आहे, बस्स हाच त्याचा मतितार्थ आहे. जिन्दा जी! कृपया माझ्या अज्ञानाचा भ्रम दूर करावा.

उत्तर (जिन्दा बाबा परमेश्वराचे) :- हे धर्मदास!

ये माला डाल हुए हैं मुक्ता। षटदल उवा-बाई बकता।

तुमचे सर्व मंडलेश्वर तसेच शंकराचार्य अट-बट करून भोळ्या जनतेस भ्रमित करत आहेत. म्हणतात कि गीता ज्ञान दाता अध्याय १८ श्लोक ६२ मध्ये अर्जुनाला आपल्याला शरण यायला सांगत आहे, हे बिलकुल चूक आहे कारण कि गीता अध्याय २ श्लोक ७ मध्ये अर्जुन म्हणतो कि 'हे कृष्ण! आता माझी बुद्धी ठीक काम नाही करत आहे. मी तुमचा शिष्य आहे, तुम्हाला शरण आहे. जे माझ्या हिताचे आहे ते ज्ञान मला द्या.' हे धर्मदास! अर्जुन तर पहिलेच श्री कृष्णाच्या शरणात होता. त्यासाठी गीता अध्याय १८ श्लोक ६२ मध्ये गीता ज्ञान दातांनी आपल्याशिवाय अन्य 'परम अक्षर ब्रह्म ' च्या शरणी जाण्यासाठी सांगत आहे. गीता अध्याय ४ श्लोक ३ मध्ये गीता ज्ञान दाता म्हणतो कि हे अर्जुन तु माझा भक्त आहे. म्हणूनच हे गीता शास्त्र तुला ऐकवले.

गीता ज्ञान दाता शिवाय अन्य पूर्ण परमात्माचे अन्य प्रमाण गीता अध्याय १३ श्लोक ११ ते २८, ३०,३१,३४ मध्ये देखिल आहे.

❖ श्री मद्भगवत् गीता अध्याय १३ श्लोक १ मध्ये गीता ज्ञान दाता म्हटले आहे की शरीराला क्षेत्र म्हणतात जो हे क्षेत्र म्हणजे शरीरास माहित करून घेतात, त्याला ''क्षेत्रज्ञ'' असे म्हणतात. (गीता अध्याय १३ श्लोक १)

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक २ मध्ये गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि :- मी क्षेत्रज्ञ आहे. क्षेत्र तसेच क्षेत्रज्ञ ला जानने हेच तत्वज्ञान आहे, असे माझे मत आहे. गीता अध्याय १३ श्लोक १० मध्ये म्हटले आहे कि माझी भक्ति अव्यभिचारिणी असली पाहिजे. जसे अन्य देवतांची साधना तर गीता अध्याय ७ श्लोक १२ ते १५ तसेच २० ते २३ तसेच अध्याय ९ श्लोक २३-२४ मध्ये व्यर्थ म्हटले आहे. केवळ ब्रह्म ची भक्ति करा. त्या विषयी येथे म्हटले आहे कि अन्य देवतांमध्ये आसक्त होऊ नका. भावार्थ हा आहे कि भक्ति व मुक्ति साठी ज्ञान समजा वक्ता बनण्यासाठी नव्हे. याशिवाय वक्ता बनण्यासाठी ज्ञान ऐकणे अज्ञान आहे. पतिव्रता स्त्री सारखे केवळ माझ्यात आस्था ठेऊन भक्ति करा. अन्य मनुष्यांमध्ये बसून गप्पा मारण्याचा स्वभाव नसावा. एकांत स्थानात राहून भक्ति करा.

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक ११ मध्ये गीता ज्ञान दाता म्हणतो कि अध्यात्म ज्ञानात रुची ठेवून तत्त्वज्ञाना साठी सदग्रंथाना पाहणे हे तत्वज्ञान आहे, तसेच तत्वज्ञानाची अपेक्षा कथा गोष्टी ऐकणवे, ऐकणे शास्त्रविरुद्ध भक्ति करणे हे सगळे अज्ञान आहे. तत्वाज्ञानासाठी परमात्म्याला समजणे हेच ज्ञान आहे.

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक १२ मध्ये गीता ज्ञान दाताने आपल्यापेक्षा ''परम ब्रह्म'' म्हणजे श्रेष्ठ परमात्मा चे ज्ञान दिले आहे. जो परमात्मा (ज्ञेयम्) जानने योग्य आहे, ज्याला जाणल्यानंतर (अमृतम् अश्नुते) अमरत्व प्राप्त होते अर्थात पूर्ण मोक्षाचा अमृतासारखा आनंद भोगायला मिळतो. त्याला भली-भाँति म्हणेन. (तत्) तो दुसरा (ब्रह्म) परमात्मा न की सत् म्हणला जातो आणि न असत् अर्थात गीता ज्ञान दाताने अध्याय ४ श्लोक ३२, ३४ मध्ये म्हटले आहे कि जे तत्वज्ञान आहे, त्यामध्ये परमात्माचे पूर्ण ज्ञान आहे, ते तत्वज्ञान परमात्मा आपल्या मुख कमलानी स्वयं उच्चारण करून बोलतो. त्या तत्वज्ञानाला तत्वदर्शी संत जाणतात, त्यांना दण्डवत् प्रणाम करण्याने, नम्रतापूर्वक प्रश्न करण्याने ते परमात्म तत्वाला खूप चांगल्या प्रकारे जाणणारे तत्वदर्शी संत तुला तत्वज्ञानाचा उपदेश करतील. यावरून सिद्ध झाले कि गीता ज्ञानदात्याला परमात्म्याचे पूर्ण ज्ञान नाही. त्यासाठी तो म्हणतो कि तो दुसरा परमात्मा जो गीता ज्ञानापेक्षा वेगळा आहे. तो न कि सत् आहे, ना असत् आहे. येथे पर+ब्रह्म चा अर्थ सात संख ब्रह्माण्ड वाला परब्रह्म अर्थात गीता अध्याय १५ श्लोक १६ च्या अक्षर पुरुषाशी नाही कारण कि काल लोक (जे २१ ब्रह्माण्डाचे क्षेत्र आहे) मध्ये अक्षर पुरुष ज्याला परब्रह्म म्हटले आहे, ची विशेष भूमिका नाही. येथे काल लोकात काल तसेच दयाल ची भूमिका आहे. त्यामुळे येथे (पर म्हणजे दुसरा ब्रह्म म्हणजे परमात्मा) ब्रह्म पेक्षा अन्य परमात्मा पूर्ण ब्रह्म चे वर्णन आहे.

भावार्थ :- गीता अध्याय १३ श्लोक १२ मध्ये गीता ज्ञान दाता म्हणतो कि जो माझ्यापेक्षा दुसरा ब्रह्म अर्थात प्रभु आहे तो अनादी आहे. अनादी चा अर्थ आहे ज्याचा कधी आदि अर्थात सुरुवात होत नाही. कधीच जन्म होत नाही. गीता ज्ञान दाता क्षर पुरुष आहे. याला ''ब्रह्म'' म्हटले जाते. याने गीता अध्याय २ श्लोक १२, गीता अध्याय ४ श्लोक ५,९, गीता अध्याय १० श्लोक २ मध्ये स्वयं स्वीकार करतो कि हे अर्जुन! तुझे नी माझे खूप जन्म झालेत, तु नाही जानत, मी जानतो. यावरून हे सिद्ध झाले कि गीता ज्ञान दाता अनादि

''ब्रह्म'' अर्थात प्रभु नाही. यावरून हे सिद्ध झाले कि गीता ज्ञान दाताने अध्याय १३ च्या श्लोक १२ मध्ये आपल्याशिवाय अन्य अविनाशी परमात्मा ची महिमा म्हटली आहे. (अध्याय १३ श्लोक १२)

❖ गीता ज्ञान दाता ब्रह्म आहे, तो एक हजार (सहस्त्र) हाथ-पाय वाला आहे. याचे सहस्त्र कमल अर्थात हजार पाकळ्यावाले कमळ आहे. गीता अध्याय ११ श्लोक ४६ मध्ये अर्जुन म्हणाला कि हे संहस्त्रबाहु! (हजार हाथ असणाऱ्या) तुम्ही चतुर्भुज रुपात या. यावरून हे सिद्ध झाले कि गीता ज्ञान दाता केवळ हजार भुजा वाला आहे. त्यासाठी गीता अध्याय १३ श्लोक १३ मध्ये गीता ज्ञान दाता आपल्या पेक्षा अन्य सगळ्या आणि हाथ-पाय वाल्या, सगळ्या आणि नेत्र डोळे आणि मुख (तोंड) असणाऱ्या आणि सगळीकडे कान वाल्या परमात्म्याची महिमा म्हणत आहे. म्हटले आहे कि तो परमात्मा या संसारात सगळ्यांना व्याप्त करून अर्थात आपल्या शक्तिने सगळे रोखून ठेवले आहे आणि स्वत: सत्यलोकात (शाश्वत स्थानम् तिष्ठति) बसले आहेत.

स्पष्ठ झाले कि गीता ज्ञान दातापेक्षा अन्य समर्थ परमात्मा आहे. तोच सर्व संसाराचे संचालन, पालन करत आहे. (गीता अध्याय १३ श्लोक १३)

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक १४ श्लोकात देखिल स्पष्ट आहे कि गीता ज्ञान दाता आपल्या शिवाय अन्य परमात्माचे ज्ञान करवतो. म्हटले आहे :- संपूर्ण इंद्रियाच्या विषयी जानणारा अर्थात अंतर्यामी आहे. सर्व इंद्रियांनी रहित आहे अर्थात परमात्म्याची इंद्रिय आम्हा मानव तसेच अन्य प्राण्यांसारखी विकारग्रस्थ नाही. तो परमात्मा आसक्ति रहित आहे. अर्थात तो या लोकातील (एकवीस ब्रह्माण्ड) कुठल्याही वस्तु-पदार्थात आसक्ति ठेवत नाही कारण कि त्या परमेश्वराचे सतलोक या काल लोकाच्या क्षेत्रापेक्षा असंख्य गुण उत्तम आहे. त्यामुळे तो परमात्मा आसक्ति रहित म्हटले आहे. तोच सर्वांचे धारण-पोषण करतो. तेच प्रमाण गीता अध्याय १५ श्लोक १७ देखिल हेच सांगितले आहे. तो परमात्मा निर्गुण आहे. परंतु सगुण होऊन आपले महत्व दाखवितो. उदाहरणार्थ :- जसे आंब्याचे झाड आंब्याच्या बीजात (गुठली) निर्गुण अवस्थेत असते. त्या बीजाला ज्यावेळेस मातीत रोपले जाते, तेव्हा ते रोपटे परत झाड रुपात सगुण होऊन आपले महत्व प्रकट करतो. परंतु परमात्मा सत्यलोक मध्ये सगुण रुपात बसले आहेत. कारण कि परमात्माने आपल्या वचन शक्तिने सर्व सृष्टि रचून विधान बनवून सोडून दिले. त्या परमात्माच्या विधानानुसार सर्व प्राणी तसेच नक्षत्र बनतात-नष्ट पावतात. जीव कर्मानुसार जन्म-मृत्यू पावतात. परमात्म्याला काही टेन्शन नाही. परंतु जेव्हा परमाम्त्मा पृथ्वीवर प्रकट होतात, त्यावेळेस सर्व गुणांना भोगतात. जसे आंब्याच्या झाडाला तो निर्गुणातून सर्गुण होण्यास वेळ लागतो. परंतु परमात्म्यासाठी वेळेची सीमा नाही. ते तर निर्गुण पुढच्या क्षणी सर्गुण होऊ शकतात. जसे क्षणात सतलोकात जातात तर आमच्यासाठी ते निर्गुण झाले. आम्ही त्यांच्या गुणांचा लाभ नाही प्राप्त करू शकत. क्षणात पृथ्वीवर प्रकट होतात तेव्हा ते सगुण होतात. आम्हाला आशीर्वाद देवून आपल्या गुणांचा लाभ देतात. याप्रकारे निर्गुण-सगुण म्हटले आहे. यावरून हेच सिद्ध झाले कि गीता ज्ञान दाता शिवाय अन्य कोणी परमात्मा आहे तो सर्वांचे धारण-पोषण करतो.

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक १५-१६ मध्ये देखिल हेच प्रमाण आहे. गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि जसे सूर्य दूर स्थानावर स्थित असूनही आपल्या पृथ्वीवर त्याचा प्रभाव आहे. त्याचप्रकारे परमात्मा सत्यलोकात स्थित होऊन सुद्धा सर्व ब्रह्माण्डावर आपल्या शक्तिचा

प्रभाव बनवून आहे. सर्व चर–अचर भुतांच्या (प्राणि तसेच तत्वों) आत–बाहेर आहे. याप्रकारे सूक्ष्म होण्यामुळे आम्ही त्याला चर्मदृष्टिने पाहू शकत नाही. त्यामुळे अविज्ञय अर्थात आमच्या ज्ञानाशी परिचित आहे तसेच तो परमात्मा आमच्या समीप तसेच दूरवर देखिल तोच स्थित आहे. परमात्मा तर दूर सत्यलोक (शाश्वत स्थान) आहे, त्याच्या शक्तिचा प्रभाव प्रत्येकाबरोबर आहे. (गीता अध्याय १३ श्लोक १५)

❖ जसा सूर्य दूर स्थित आहे, परंतु पृथ्वीवर प्रत्येक प्राण्याला आपल्या बरोबर दिसतो. जसे एका स्थानावर खूप मडके पाण्याने भरून ठेवले आहेत तर सूर्य प्रत्येक मडक्यात दिसतो, तुकड्यांमध्ये दिसत नाही. याच प्रकारे परमात्मा प्रत्येक व्यक्तिला दिसतो. परमात्मा असेच एका स्थानी स्थित आहेत. तेच परमात्मा जानने योग्य आहे. भावार्थ हा आहे कि गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि माझ्या शिवाय अन्य परमात्माचे ज्ञान होने गरजेचे आहे, तो जानने योग्य आहे. तोच परमात्मा आपल्या विधानानुसार सगळ्यांचे धारण–पोषण, उत्पत्ति तसेच मृत्यू करतो. वास्तवात ''ब्रह्मा'' (सगळ्यांचे उत्पतीकर्ता) तोच आहे. वास्तवात विष्णु (सगळ्यांचे धारण–पोषण करणारा) तोच आहे. वास्तवात शंकर (संहार करणारा) तोच आहे. अन्य ब्रह्मा, विष्णु तसेच शंकर तर केवळ एका ब्रह्माण्डाचे कर्ता–धरता आहेत. परंतु तो परमात्मा तर ब्रह्माण्डाचा ब्रह्मा, विष्णु तसेच शंकर रुपात एकटाच आहे. जसे भारतात केंद्रात देखिल गृहमंत्री असतो तसेच राज्यात देखिल गृहमंत्री असतो. देशाचे पंतप्रधानजी आपल्याकडे अन्य विभाग ठेवतात. त्यावेळेस प्रधानमंत्रीजी गृहमंत्री इत्यादी–इत्यादी देखिल देखिल असतात व पंतप्रधान देखिल असतात.

यावरून सिद्ध झाले कि गीता ज्ञान दाताने आपल्या शिवाय अन्य समर्थ परमात्म्याची महिमा सांगितली आहे. गीता ज्ञान दाता शिवाय अन्य कोणी परमात्मा आहे. (गीता अध्याय १३ श्लोक १६) गीता अध्याय १३ श्लोक १७ मध्ये गीता ज्ञान दातानी आपल्यापेक्षा अन्य परमात्माची महिमा सांगितली आहे जे या प्रकारे आहे.

❖ तो दुसरा परमात्मा (परम ब्रह्म) सर्व ज्योतींचा ज्योती आहे अर्थात सर्व प्रकाश स्त्रोत आहे. त्याचं अन्य समर्थ परमात्माच्या शक्तिने सर्व प्रकाशमान आहे आणि त्या परमात्म्याचा प्रकाश सर्वांपेक्षा अधिक आहे. तो परमात्मा मायापासून खूप दूर म्हटले जाते. वास्तवात निरंजन तोच आहे. जो गीता ज्ञान दाता आहे, तोच माया साहित ''ज्योति निरंजन'' म्हणतात. तो परमात्मा ज्ञानाचे भंडार आहे, तो जाणून घेणे योग्य आहे, तो (ज्ञानगम्यम्) तत्वज्ञान द्वारा प्राप्त करण्या योग्य आहे.

या गीता अध्याय १३ श्लोक १७ मध्ये मूळ पाठात ''ज्ञानम् ज्ञेयम् ज्ञान गम्यम्'' लिहिले आहे ज्याचा भावार्थ आहे कि (ज्ञानम्) जो ज्ञान परमात्मा स्वत: पृथ्वीवर प्रकट होऊन तत्वज्ञान आपल्या मुख कमलानी बोलतात. त्यासाठी तो ज्ञानरूप आहे अर्थात ज्ञानाचे भंडार आहे. तो परमात्मा (ज्ञेयम् ज्ञानग्यम्) त्याच तत्वज्ञानाने जाणण्यायोग्य तसेच त्याच तत्वज्ञानाने त्याला प्राप्त करण्यायोग्य आहे. तो परमात्मा सर्व प्राण्यांच्या हृदयात स्थित आहे. जसे सूर्य दूर स्थानावर असूनही प्रत्येक घटाच्या पाण्यात दिसतो. वास्तवात तो त्या घटात नाही. देखिल त्या घागरात त्याचा प्रभाव राहतो, त्याला उष्णता देते. सूक्ष्म वेदात म्हटले आहे:–

ब्रह्मा विष्णु शिव राई झूमकरा। नहीं सब बाजी के खम्ब सुनों राई झूमकरा।
वह सर्व ठाम सब ठौर है राई झूमकरा। सकल लोक भरपूर सुनो राई झूमकरा।।

हेच प्रमाण गीता अध्याय १८ श्लोक ६१ मध्ये देखिल हेच म्हटले आहे कि हे अर्जुन! शरीर रुपी यंत्रात आरूढ झालेले सर्व प्राण्यांना अंतर्यामी परमात्मा आपली माया अर्थात आपल्या शक्तिने त्यांच्या कर्मानुसार भ्रमण करतो अर्थात संस्कारानुसार चांगल्या-वाईट योन्यात फिरवतो. तोच सर्व शक्तिमान परमात्मा सर्व प्राण्याच्या हृदयात स्थित आहे. अर्थात विराजमान आहे. याच प्रकारे परमेश्वराची महिमा गीता अध्याय १३ श्लोक १७ मध्ये म्हटले आहे. यावरून हेच सिद्ध होते कि गीता ज्ञान दातानी आपल्या शिवाय अन्य पूर्ण परमात्माची महिमा म्हटली आहे. (गीता अध्याय १३ श्लोक १७)

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक १८ मध्ये गीता ज्ञान दातानी म्हटली आहे कि या प्रकारे क्षेत्र अर्थात शरीर, (ज्ञानम्) तत्व ज्ञान आणि ज्ञेयम् अर्थात जाणण्या योग्य परमात्माची महिमा संक्षेपात म्हटली आहे. माझा भक्त पहिले मलाच सर्वेस्वा जानुन माझ्यावर आश्रित होता. तो या (विज्ञाय) तत्वज्ञानाच्या आधाराने माझे भाव अर्थात माझ्या शक्तिंना परिचित होऊन तसेच त्या समर्थच्या शक्तिशी परिचित होऊन (उपपद्यते) त्यानंतर भक्ति करून त्याच भावाला प्राप्त होतो. (गीता अध्याय १३ श्लोक १८)

❖ याप्रकारे गीता अध्याय १३ श्लोक १९ मध्ये गीता ज्ञान दाता आपल्यापेक्षा अन्य पुरुष अर्थात परमात्म्याची महिमा म्हटली आहे. म्हटले आही कि प्रकृति आणि पुरुष दोन्ही अनादी आहे. येथे प्रकृति चे तात्पर्य सत्यलोकाच्या प्रकृति शी आहे. जिला पराशक्ति परानन्दनी, महान प्रकृति म्हटले जाते. पुरुष चा अर्थ पूर्ण परमात्मा आहे. हे दोन्ही अनादी आहे. या प्रकृतिचा भावार्थ दुर्गा स्त्री रूपाप्रमाणे स्त्री रूप प्रकृतिशी नाही आहे. जसे सूर्य आहे तर त्याची प्रकृति उष्णतापण बरोबर असते. याप्रकारे सत्य पुरुष तसेच त्याची प्रकृति अर्थात शक्ति दोन्ही अनादी आहे.

अशा प्रकारे विकार तसेच तीन गुण ज्याच्यापासून उत्पन्न झालेले आहेत, ती अन्य प्रकृति आहे, त्यातुन उत्पन्न झालेले आहेत, असे ज्ञान. गीता अध्याय ७ श्लोक ४-५ मध्ये दोन प्रकृति आहेत, एक जड व दुसरी चेतन दुर्गा देवी. येथे दुसरी प्रकृति दुर्गा म्हटली आहे. (गीता अध्याय १३ श्लोक १९)

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक २० मध्ये देखिल अन्य (पुरुष:) परमात्माचे वर्णन आहे. गीता प्रेस गोरखपुर हून प्रकाशित गीताच्या या श्लोकाच्या अनुवादामध्ये ''पुरुष:'' चा अर्थ जीवात्माला केला आहे. वास्तवात येथे पुरुषाचा अर्थ परमात्मा आहे. गीता अध्याय १३ श्लोक २० चा यथार्थ अनुवाद पहा ''गहरी नजर गीता में'' जी आमची **Website** वर पाहिली व डाउनलोड केली जाऊ शकते. **Website** चे नाव आहे **"www.jagatgururampalji.org"**

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक २१ मध्ये देखिल अन्य (पुरुष:) परमात्माचे वर्णन आहे. याच्या अनुवादात गीता प्रेस गोरखपुरहून प्रकाशित मध्ये ''पुरुष:'' चा अर्थ पुरुषच केला आहे. हे ठीक आहे. पुरुष: चा अर्थ परमात्मा होतो प्रकरण वश पुरुष: चा अर्थ मनुष्य देखिल केला जातो कारण कि परमात्म्याने मनुष्याला आपल्या स्वरूपाच्या अनुरूप बनवले आहे. त्यामुळे म्हटले जाते कि :-

नर नारायण रूप है, तू ना समझ देहि।

''चौऱ्याऐंशी लाख प्रकारच्या जीवांमध्ये मानवी देह उत्तम आहे''

गीता अध्याय १३ श्लोक २२ मध्ये देखिल गीता ज्ञान दाताने आपल्या शिवाय अन्य परमात्माचे प्रत्यक्ष प्रमाण दाखविले आहे. गीता प्रेस गोरखपूर हून प्रकाशित गीतेमध्ये या श्लोकाचा अर्थ बिलकुल चुकीचा केला आहे. (पहा याच पुस्तकात पृष्ठ १७५ पासुन ३२८ पर्यंत)

❖ **यथार्थ अनुवाद :-** जसे आधीच्या श्लोकांमध्ये वर्णन आहे कि परमात्मा प्रत्येक जीवाबरोबर असा राहतो, जसा सूर्य प्रत्येक घटाच्या जलामध्ये स्थित दिसतो. त्या जलाला आपली उष्णता देत आहे. याप्रकारे परमात्मा प्रत्येक जीवाच्या हृदय कमळात असा विद्यमान आहे जसे सौर उर्जा सयंत्र जेथे देखिल लावले आहे तर ते सयंत्र सूर्याकडून उष्णता प्राप्त करून उर्जा संग्रह करत असतो. याप्रकारे प्रत्येक जीवाबरोबर परमात्मा राहत असतो. त्यामुळे या श्लोकात (गीता अध्याय १३ श्लोक २२) म्हटले आहे कि तो परमात्मा सर्व प्रभुंचा स्वामी असल्यामुळे ''महेश्वर'' सर्वांचा धारण-पोषण करण्यामुळे ''भर्ता'', सत्यलोकात बसलेला प्रत्येक प्राण्याची प्रत्येक गतीविधीला पाहणारा असल्यामुळे ''उपदृष्टा'', जीव परमात्माच्या शक्तिने सर्व कार्य करत असतो. जीव परमात्माच्या अंश आहे. (रामायणात देखिल म्हटले आहे, ईश्वरी अंश जीव अविनाशी) ज्या कारणामुळे जीव जे काही आपल्या कर्माचे सुख दुख भोगतो तर आपल्या अंशाचे सुख-दु:खाचे परमात्माला देखिल जाणीव असते.

सूक्ष्म वेदात म्हटले आहे :- ''कबीर कह मेरे जीव को दु:ख ना दिजो कोय।
भक्त दु:खाऐ मैं दु:खी मेरा आपा भी दु:खी होय।।''

त्यामुळे ''भोक्ता'' म्हटले जाते. प्रत्येक प्राण्याला गुप्त रुपात योग्य सल्ला देतो, या कारणाने परमात्मा ''अनुमन्ता'' म्हणून संबोधला जातो. (परमात्मा शब्दाचा संधी विच्छेद = परम+आत्मा = श्रेष्ठ आत्मा = परमात्मा.) जर कोणी दु:खाचा भोग देखिल देत असेल, सुखाचा भोग देखिल देत असेल. जसे कर्म जीव करेल तसे तो अवश्य भोगेल तर तो ''परमात्मा'' नाही म्हटला जाऊ शकतो, तो श्रेष्ठ आत्मा नाही होत. जसे या काल (ब्रह्म च्या) लोकात विधान आहे कि जसे कर्म कराल तसे फळ भगवान अवश्य देईल. तर हा प्रभु (स्वामी) तर आहे, परंतु ''परम आत्मा'' नाही. या मानव शरीरामध्ये (पर:) दुसरा (पुरुष:) परमात्मा जो जीवाबरोबर अभिन्न रुपात रहात असतो. जसे सूर्य प्रत्येकाला आपली उर्जा देतो, त्याच प्रकारे तो दुसरा परमात्मा उपरोक्त महिमावाला आहे. जसे सौर ऊर्जेमुळे जो बल्ब लागतो. त्यामध्ये सूर्य असतो म्हणजेच सूर्याची उर्जा कार्य करत असते. याप्रकारे पूर्ण परमात्माची भूमिका समजा.

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक २३ मध्ये इतर (पुरूषम्) परमात्मा सांगितले आहे. असे म्हटले आहे कि जो संत वरील प्रकारचे (पुरूषम्) परमात्मा, प्रकृति, तसेच गुणांसहित जानतात, तो संत-साधक सर्व प्रकाराने परमात्मामध्ये लीन (वर्तमान) राहतो व पुनर्जन्माला प्राप्त होत नाही अर्थात त्याचा पूर्ण मोक्ष होतो.

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक २४ मध्ये देखिल अन्य परमात्माचे वर्णन आहे जो गीता ज्ञान दाता शिवाय अन्य आहे. म्हटले आहे कि जो परमात्मा सुर्याच्या सदृश्य जीवात्म्याबरोबर अभेद रूपाने राहतो. त्याला साधक ध्यान द्वारा दिव्य दृष्टिने हृदयात पहात असतो जसे

लाईटला टेस्टर द्वारा पाहिले जाऊ शकते. अन्य साधक ज्ञान ऐकून विश्वास करून परमात्म्याचे स्वरूप स्वीकार करून घेतात. अन्य भक्तजण (कर्मयोगेन) परमात्माचे कर्म अर्थात लीलांना पाहून परमात्माचे अस्तित्व जानुन घेतात. जसे संसारात लगभग ७ अरब जनसंख्या आहे. कुणाचाच चेहरा (face) एक दुसऱ्याशी मिळत नाही. (कविने म्हटले आहे :– कई अरब बनाए बन्दे आख, नाक, हाथ लगाए, एक–दुसरे के नाल कोई भी रलदे नही रलाए) यावरून देखिल सिद्ध होते कि कोणी सर्वज्ञ शक्ति आहे. त्याला ''परमात्मा'' मानतात. काही भक्तजण परमात्माच्या या प्रकारचे कार्य पाहून परमात्मा मानतात.

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक २५ मध्ये म्हटले आहे कि जो शिक्षित नाही आणि जो न ध्यान करतो, न ज्ञानाला समझु शकतात आणि न परमात्माची संरचनाशी परमात्म्याला समझू शकतो. ते अन्य शिक्षीत, विद्वान व्यक्ति परमात्मा ची महिमा ऐकून मानतो कि जेव्हा हे शिक्षीत आणि ज्ञानी व्यक्ति म्हणत आहे तर परमात्मा आहे. मग ते उपासना करू लागतात. त्यांनी ते ऐकल्यामुळे परमात्म्याचे अस्तित्वला मानून उपासना केल्यामुळे या मृत्युलोकातून (मृत्यु संसारातुन) पार होतात.

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक २६ मध्ये तर एवढेच म्हटले आहे कि सर्व प्राणी क्षेत्र अर्थात दुर्गाच्या शरीर तसेच क्षेत्रज्ञ अर्थात गीता ज्ञान दाता क्षर ब्रह्म च्या संयोगाने उत्पन्न होतात. लक्षात ठेवा गीता ज्ञान दाताने गीताच्या याच अध्याय १३ च्या श्लोक १ मध्ये म्हटले आहे कि ''क्षेत्र'' तर शरीराला म्हटले आहे. तसेच ज्यास शरीराबद्दल माहिती असते, त्याला ''क्षेत्रज्ञ'' म्हणतात. गीता अध्याय १३ श्लोक २ मध्ये म्हटले आहे. या काल लोकात (२१ ब्रह्माण्डाच्या क्षेत्रामध्ये) जेवढे प्राणी उत्पन्न होतात, ते दुर्गाजी तसेच काल भगवानाच्या संयोगाने होतात. अर्थात नर–मादानी काल प्रेरणेने काल सृष्टि उत्पन्न होती.

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक २७ मध्ये अन्य परमेश्वर स्पष्ट आहे जो गीता ज्ञान दाता शिवाय अन्य आहे. (भिन्न आहे) :– जसे पूर्व श्लोकामध्ये प्रमाणासहित सांगितले आहे कि परमेश्वर प्रत्येक प्राण्याच्या शरीरामध्ये हृदयात असा बसलेला दिसतो जसा सूर्य पाण्याच्या घड्यात दिसतो. याप्रकारे श्लोक २७ मध्ये म्हटले आहे कि परमेश्वर हृदयात बसला आहे. जेव्हा प्राण्याचे शरीर नष्ट होते तरी देखिल परमेश्वर नष्ट होत नाही. जसा कुठला तरी घट नष्ट झाला तर, त्यातील पाणी पृथ्वीवर पसरते व ते पृथ्वीत सामावून जाते तरी सूर्य यथावत असतो. यामुळे परमेश्वर अविनाशी आहे जो संत परमात्म्याला या दृष्टिकोनातून पाहतो. तो खरे जानतो, तो तत्त्वज्ञानी संत आहे.

या श्लोकात (गीता अध्याय १३ श्लोक २७) परमेश्वर शब्द लिहिला आहे. ज्यामुळे देखील गीता ज्ञान दाता पेक्षा अन्य परमात्मा चा बोध होत आहे. या माहिती करुन घेऊयात:–

''परमेश्वर'' का सन्दिछेद = परम+ईश्वर

व्याख्या :– ''ईश'' चा अर्थ है स्वामी, प्रभु, मालिक. ''वर'' चा अर्थ आहे श्रेष्ठ, पति

१. ईश् तर गीता ज्ञान दाता ''क्षर पुरुष'' अर्थात क्षर ब्रह्म आहे जो केवळ २१ ब्रह्माण्डाचा स्वामी आहे.

२. ईश्वर = ईश् अर्थात क्षर पुरुषापेक्षा श्रेष्ठ प्रभु. तो केवळ ७ संख ब्रह्माण्डाचा स्वामी आहे. याला अक्षर पुरुष तसेच परब्रह्म देखिल म्हटले जाते.

३. परमेश्वर = ईश्वर अर्थात अक्षर पुरुषा पेक्षा परम अर्थात श्रेष्ठ आहे, जो असंख्य ब्रह्माण्डाचा प्रभु आहे. त्याला परम अक्षर ब्रह्म देखिल म्हटले जाते. (गीता अध्याय ८ श्लोक

३ मध्ये प्रमाण आहे) गीता अध्याय १५ श्लोक १६-१७ मध्ये तीन पुरुषांचे वर्णन आहे. क्षर पुरुष - हा गीता ज्ञान दाता ईश् आहे तसेच अक्षर पुरुष = ईश्वर आहे तसेच गीता अध्याय १५ श्लोक १७ मध्ये म्हटले आहे कि (उत्तम पुरुष:) पुरुषोत्तम अर्थात वास्तवात सर्व श्रेष्ठ प्रभु तर वरच्या श्लोकात (गीता अध्याय १५ श्लोक १६) मध्ये म्हटले दोन्ही (क्षर पुरुष तसेच अक्षर पुरुष) शिवाय भिन्न आहे, त्याला वास्तवात ''परमात्मा'' म्हटले जाते. तोच तीन लोकांना क्षर पुरुष चे २१ ब्रह्माण्डाचे क्षेत्र काल लोक म्हटले जाते तसेच अक्षर पुरुष चे ७ संख ब्रह्माण्डाच्या क्षेत्राला परब्रह्म चे लोक म्हटले जाते व वरती चार लोकांना (सत्यलोक, अलख लोक, अगम लोक तसेच अकह लोक) त्या क्षेत्रास अमर लोक परमेश्वराचे लोक म्हटले जाते. याप्रकारे तीन लोकांचे वर्णन येथे केले आहे. या तीन लोकांत प्रवेश करून सगळ्यांचे धारण-पोषण करतो, वास्तवात तो अविनाशी परमात्मा आहे. गीता अध्याय १३ श्लोक २७ मध्ये ''परमेश्वर'' शब्द आहे जो गीता ज्ञान दाता शिवाय भिन्न, सर्व शक्तिमान सर्वांचा पालन कर्ता बोधक आहे.

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक २८ मध्ये देखिल गीता ज्ञान दाता शिवाय अन्य प्रभुचे प्रमाण आहे. या श्लोकात ''ईश्वर'' शब्द परमेश्वराचा बोधक आहे. जसे ईश् चा अर्थ स्वामी, वर चा अर्थ श्रेष्ठ. वास्तवात सगळ्यांचा ''ईश'' स्वामी तर परम अक्षर ब्रह्म आहे. तोच श्रेष्ठ ईश आहे, त्यासाठी ''ईश्वर'' शब्द प्रकरणवश पूर्ण परमात्म्याचा बोधक आहे. जर अन्य ''ईश'' नकली स्वामी नसते तर ''ईश्वर'' तसेच परमेश्वर शब्दाची आवश्यकता नसली असती. त्यामुळे या श्लोकात ''ईश्वर'' शब्द सत्य पुरुषाचा बोध समजा.

गीता अध्याय १३ श्लोक २८ चा भावार्थ आहे कि गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि जो साधक सर्व प्रकारांनी परमेश्वरला समभावांनी पाहतो (आत्मानम्) आपल्या आत्म्याला (आत्मना) आपल्या अज्ञान आत्माद्वारा नष्ट नाही करत अर्थात तो परमात्म्याला सही मानून त्याची साधना करून (तत:) त्याने (पराम् = परा) दुसरी (गतीम्) गति अर्थात मोक्षाला (याति) प्राप्त होतो अर्थात तो साधक गीता ज्ञान दाता वाली परमगति (जो गीता अध्याय ८ श्लोक १३ मध्ये म्हटले आहे) शिवाय अन्य गति ला प्राप्त होतो.

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक ३० मध्ये स्पष्ट आहे कि गीता ज्ञान दाताने आपल्या शिवाय अन्य परमात्माची महिमा सांगितली आहे. म्हटले आही कि जो संत सर्व प्राण्यांची भिन्न-भिन्न स्थिती असूनही एक परमात्मा सर्व शक्तिमानाच्या अंतर्गत मानतो तो समजा ''सच्चिदानन्दघन ब्रह्म'' अर्थात परम अक्षर ब्रह्म ला प्राप्त झाला आहे, तो सतभक्ति करून त्या परमेश्वराला प्राप्त होऊन जातो.

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक ३१ मध्ये देखिल गीता ज्ञान दाताने आपल्या शिवाय अन्य ''परमात्मा'' विषयी म्हटले आहे. या श्लोकामध्ये ''परमात्मा'' शब्द आहे. ज्याची स्पष्ट परिभाषा गीता अध्याय १५ श्लोक १७ मध्ये सांगितली आहे. म्हटले आहे कि जो उत्तम पुरुष अर्थत सर्व श्रेष्ठ प्रभु आहे. तो तिन्ही लोकामध्ये प्रवेश करून सगळ्यांचे धारण-पोषण करतो. वास्तवात तो अविनाशी परमात्मा आहे. त्यालाच ''परमात्मा'' म्हटले आहे. तो क्षर पुरुष तसेच अक्षर पुरुषा शिवाय अन्य आहे.

या श्लोकात (गीता अध्याय १३ श्लोक ३१) मध्ये देखिल हेच स्पष्ट केले आहे कि तो परमात्मा अनादी असल्यामुळे, निर्गुण असल्यामुळे प्रत्येक प्राण्याच्या शरीरामध्ये (सूर्यासारख्या घटात) स्थित होऊन सुद्धा काहीच करत नाही कारण कि सर्व कार्य परमात्माची शक्ति करत

असते, (जसे घटातील पाण्यात सूर्य दिसतो त्याने पाणी गरम होत असते. ते सूर्य करताना दिसून येत नाही. देखिल त्याची उष्णता करत असते. सूर्य काहीच न करताना दिसतो) आणि न परमात्मा त्या शरीरामध्ये लिप्त होतो, जसे सूर्य घटाच्या पाण्यात लिप्त होत नाही.

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक ३२ मध्ये देखिल हेच प्रमाण आहे.

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक ३३ मध्ये आत्मा व शरीराची स्थिती सांगितली आहे.

❖ गीता अध्याय १३ श्लोक ३४ मध्ये गीता ज्ञान दाताने आपल्या शिवाय अन्य परमात्म्याची जानकारी दिली आहे. म्हटले आहे कि या प्रकारे क्षेत्र (शरीर) तसेच क्षेत्रज्ञ (गीता ज्ञान दाता) चा भेदाला तसेच कर्म करता–करता भक्ति करून कालाची प्रकृति अर्थात काल जाळातून मुक्त जो साधक ज्ञान नेत्राद्वारे जानुन तत्वदर्शी संताचा शोध करून सत्य शास्त्रानुसार साधना करून तत्वज्ञानाला समजून त्या परम् अर्थात दुसऱ्या परम ब्रह्म परमात्म्याला प्राप्त होतो.

उपरोक्त विवरणावरून हे स्पष्ट झाले कि गीता ज्ञान दाता शिवाय अन्य पूर्ण परमात्मा आहे. ज्याच्या भक्तिची साधना करून साधक त्या पूर्ण मोक्षाला प्राप्त होतो. जो गीता अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये वर्णीत आहे कि तत्वज्ञानाच्या प्राप्तीच्या पश्चात परमेश्वराच्या त्या परमपदाचा शोध घेतला पाहिजे जेथे गेल्यानंतर साधक परत या संसारात कधीही येत नाही.

सारांश :– पूर्वोक्त प्रमाणांनी तसेच या गीता अध्याय १३ च्या उपरोक्त प्रमाणांनी स्पष्ट झाले कि गीता ज्ञानदात्याशिवाय अन्य परम अक्षर ब्रह्म अर्थात पूर्ण परमात्मा आहे. ज्याच्या शरण मध्ये जाण्यासाठी गीता ज्ञान दात्याने गीता अध्याय १८ श्लोक ६२, ६६ मध्ये म्हटले आहे. तोच पूर्ण मोक्षदायक आहे. तोच पूजा करण्या योग्य आहे. तोच सगळ्याचा रचनहार आहे, तोच सगळ्यांचा पालनहार आहे, धारण करनारा सर्व सुख दायक आहे. त्याला ''परमात्मा'' म्हटले आहे.

प्रश्न ४९ :– (धर्मदास जींचा) :– गीता अध्याय ४ श्लोक ६ मध्ये गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि मी अजन्मा आणि अविनाशी रूप होऊन सुद्धा समस्त प्राण्यांचा ईश्वर होऊन सुद्धा आपल्या योग्य मायेने प्रकट होतो. यामध्ये श्री कृष्णजी आपल्याला समस्त प्राण्यांचा अविनाशी ईश्वर म्हणत आहे, स्वत:ला अजन्मा देखिल म्हणत आहे.

उत्तर :– (जिन्दा परमेश्वराचे) हे धर्मदास जी! गीता चे ज्ञान काल ब्रह्म ने श्री कृष्णजींच्या शरीरामध्ये प्रवेश करून म्हटले आहे. श्री कृष्णजीची कुठलीही भूमिका नाही. गीता ज्ञान दाता काल ब्रह्म आहे. गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि जेवढे प्राणी माझ्या २१ ब्रह्माण्डामध्ये माझ्या अंतर्गत आहे. मी त्यांचा श्रेष्ठ प्रभु (ईश्वर) आहे. हेच प्रमाण गीता अध्याय १५ श्लोक १८ मध्ये देखिल गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि मी लोक वेद (ऐकीव गोष्टी) च्या आधारे आपल्या २१ ब्रह्माण्डाच्या लोकात पुरुषोत्तम प्रसिद्ध आहे कारण कि मी शरीरधरी प्राण्यांपेक्षा तसेच अविनाशी जीवात्म्यापेक्षा श्रेष्ठ आहे जे माझ्या अंतर्गत माझ्या एकवीस ब्रह्माण्डामध्ये आहे. वास्तवात पुरुषोत्तम तर कुणी अन्य आहे. ज्याचे वर्णन गीता अध्याय १५ श्लोक १७ मध्ये सांगितले आहे.

❖ गीता अध्याय ४ श्लोक ६ मध्ये म्हटले आहे कि मी (अज:) अजन्मा अर्थात मी तुझ्या सारखा जन्म नाही घेत, मी लीला करून प्रकट होतो. जसे गीता अध्याय १० मध्ये विराट रूप दाखवले होते. मग म्हटले आहे कि (अव्ययात्मा) माझी आत्मा अमर आहे. मग म्हटले आहे कि (आत्ममायया) आपली लीला करून (सम्भवामि) उत्पन्न होतो. येथे उत्पन्न

होण्याची गोष्ट आहे कारण कि हा काल ब्रह्म अक्षर पुरुषाच्या एका युगा उपरांत मरतो. त्यावेळेस १ ब्रह्माण्डाचा विनाश होतो (पाहा प्रश्न ९ चे उत्तर) मग दुसऱ्या ब्रह्माण्डा मध्ये सर्व जीवात्मा जातात. काल ब्रह्म ची देखिल आत्मा जाते. तेथे त्याला पुनः युवा शरीर प्राप्त होते. याप्रकारे दुर्गादेवी चा देखिल मृत्यू होतो. मग काल ब्रह्म बरोबर तिला देखिल युवा शरीर प्राप्त होते. हे परम अक्षर ब्रह्म (सत्य पुरुष) चे विधान आहे. यानंतर त्या नविन ब्रह्माण्डामध्ये दोघे पती-पत्नी रुपात रजगुण युक्त ब्रह्मा, सतगुण विष्णु तसेच तमगुण युक्त शिव ला उत्पन्न करतात मग त्या ब्रह्माण्डामध्ये सृष्टि क्रम प्रारंभ होतो. याप्रकारे या काल ब्रह्म ची मृत्यू तसेच लीला नी जन्म होतो गीता अध्याय ४ श्लोक ९ मध्ये देखिल स्पष्ट आहे कि ज्यामध्ये गीता ज्ञान दाताने म्हटले आहे कि माझे जन्म तसेच कर्म अलौकिक आहे. वास्तवात हा नाशवान आहे. आत्मा सर्व प्राण्यांचा अमर आहे. तुमच्या महामण्डलेश्वराना, आचार्य तसेच शंकराचार्यांना अध्यात्मिक ज्ञान बिलकुल नाही आहे. त्यामुळे अनमोल ग्रंथाना न समजल्यामुळे लोकवेद (दंतकथा) ऐकवत आहेत. तुम्ही पहा या गीता अध्याय ४ श्लोक ५ मध्ये स्वयं म्हणत आहेत. कि हे अर्जुन! तुझे आणि माझे खूप जन्म झाले. त्या सगळ्यांना मी जानतो, तु नाही जानत. त्याचा अभिप्राय वरती स्पष्ट केले आहे. सम्भवात् चा अर्थ उत्पन्न होने आहे.

प्रमाण :- यजुर्वेद अध्याय ४० मंत्र १० मध्ये देखिल देखिल म्हटले आहे कि कोणी तरी परमात्माला (सम्भवात्) जन्म घेणाऱ्या राम व कृष्णा सारखा मानतात, कुणी (असम्भवात्) उत्पन्न न होणारा निराकार मानतात अर्थात तत्वदर्शी संत जे सत्यज्ञान सांगतात, त्याला ऐका. ते सांगितला कि परमात्मा उत्पन्न होतात वा नाही. वास्तवात परमात्मा स्वयंभू आहे. तो कधी हि जन्माला न जन्मेल. मृत्यू चा तर प्रश्नच नाही. दुसरीकडे गीता ज्ञान दाता स्वयं म्हणतो कि मी जन्मतो व मरतो, अविनाशी नाही. अविनाशी तर ''परम अक्षर ब्रह्म'' आहे.

प्रश्न ५० (जिन्दा बाबा परमेश्वराचा) :- आपण म्हटले आहे की आम्ही शूद्राला अगदी जवळ बसू देत नाही, आम्ही शुद्ध राहतो. भक्तित त्याचे काय नुकसान होते?

उत्तर (धर्मदास जींचे) :- शूद्राला स्पर्श केल्याने भक्त अपवित्र होतो, परमात्मा रुष्ट होतो, आत्मग्लानी होते. मी वरिष्ठ जातीचा वैश्य आहे.

''कथनी व करनी मध्ये अंतर''

प्रश्न ५१ (धर्मदास जींचा) :- हे जिन्दा! हे तर सत्यच आहे कि शूद्रता पासून दूर राहण्याने भक्ताची पवित्रता बनून राहील. काय तुम्ही मानत नाही?

उत्तर (बाबा जिन्दाचे) :- हे शिक्षण (ज्ञान) कोणी दिले? धर्मदास जी ने म्हटले आमचे धर्मगुरू सांगतात, आचार्य, शंकराचार्य तसेच ब्राह्मण सांगतात. परमेश्वर कबीर जीनी धर्मदास जींना सांगितले (त्यावेळी धर्मदास जींना ज्ञान नव्हते कि तुमच्याशी वार्ता करणारे ही कबीर जुलाहा आहेत) कि कबीर जुलाहा एक वेळेस स्वामी रामानन्द पंडित जी च्या बरोबर तोतादिक नामक स्थानावर सत्संग भंडाऱ्यात गेले. तो स्वामी रामानन्दजीचा शिष्य आहे. सत्संगात मुख्य पंडित आचार्यांनी सत्संगात सांगितले कि भगवान रामा ने शुद्र भिलनीची उष्टी बोरे खाल्ली. भगवान तर समदृशी होते. ते तर प्रेमाने प्रसन्न होते. भक्ताला श्रेष्ठ-कनिष्ठ या अंतराने नाही पाहिले पाहिजे, श्रद्धा पाहिली जाते. लक्ष्मणाने शबरीला शुद्र मानून ग्लानी करून बोर नाही खाल्ली, फेकून दिले, नंतर ती बोर संजीवनी बुटी बनले. रावणाबरोबर युद्धामध्ये लक्ष्मण मूर्छित झाला तेव्हा हनुमान जीनी द्रोणागिरी पर्वताला उचलून आणले ज्यावर संजीवनी बुटी त्या उष्ट्या बोरांनी उगवली होती. त्या बुटीला खाल्यामुळे लक्ष्मण सचेत

झाला. जीवन रक्षा झाली. शबरीची भगवानाप्रती अशी श्रद्धा होती. कुणाच्या श्रध्येला ठेस पोहचू नये. सत्संगानंतर लगेचच लंगर (भोजन-भंडारा) सुरु झाला. पंडितांनी पहिलेच योजना बनवून ठेवली होती कि स्वामी रामानन्द ब्राह्मणा बरोबर शुद्र जुलाहा कबीर (विणकर) आलेला आहे. तो स्वामी रामानन्दाचा शिष्य आहे. रामानन्दजी बरोबर जेवण जेवेल. आम्हा ब्राह्मणांचा अपमान होईल. त्यामुळे दोन ठिकाणी लंगर (भंडारा) सुरु केला. जो पंडितांसाठी भंडारा होता. त्यामध्ये जेवण जेवणाऱ्यासाठी एक अट ठेवली कि जो पंडीतासाठी असणाऱ्या भंडाऱ्यात जेवेल. त्याला वेदांचे चार मंत्र ऐकवावे लागतील. जो मंत्र नाही ऐकवणार तो सामान्य भंडाऱ्यात जेवण जेवेल. त्यांना माहित होते कि कबीर जुलाहा (विणकर) काशीवाले तर अशिक्षित आहे. त्याला वेद मंत्र कोठून आठवतील? सर्व पंडितजी चार-चार वेद मंत्र ऐकवून पंडितांसाठी असणाऱ्या भोजन भंडाऱ्यात प्रवेश करत होते. पंगत लागली होती. त्याच पंगतीत कबीर जुलाहा (धाणक) देखिल उभे होते. वेद मंत्र ऐकवण्याची कबीरजीची वेळ आली. थोड्या दुरिवर एक रेडा गवत चरत होता. कबीरजीनी त्या रेड्याला पुकारले. म्हटले कि हे रेडा पंडित! कृपया येथे या. रेडा पळत-पळत आला. कबीरांजवळ येवून उभा राहिला. कबीरर्जीनी रेड्याच्या कमरेवर हाथ ठेवला व म्हटले हे विद्वान रेड्या! वेदांचे चार मंत्र ऐकव. रेड्याने (१) यजुर्वेद अध्याय ५ चा मंत्र ३२ ऐकवला ज्याचा भावार्थ देखिल ऐकवला व सांगितले कि परम शांतीदायक (उसिग असि) जो पाप नाशक आहे. जो पाप नाश करू शकतो. (अंघारि) जो बंधनाचा शत्रू अर्थात बंदी छोड आहे. बम्भारी तो ''कविरसि'' कबीर आहे. स्वर्जोती = स्वयं प्रकाशित अर्थात तेजोमय शरीरवाला ''ऋतधामा'' = सत्यलोक वाला अर्थात तो सत्यलोकात निवास करतो. ''सम्राटसि'' = सर्व देवांचा देव अर्थात सर्व शक्तिमान सम्राट म्हणजे महाराजा आहे.

(२) ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ८६ मंत्र २६ ऐकवला. ज्याचा भावार्थ आहे कि परमात्मा वरच्या लोकांतून गति (प्रस्थान) करून येतो, नेक आत्म्यांना भेटतो. भक्ति करणाऱ्यांचे संकट समाप्त करतो. तो कर्विदेव (कबीर परमेश्वर) आहे.

(३) ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ९६ मंत्र १७ ऐकवला ज्याचा भावार्थ आहे कि (''कवी:'' = कविर) कबीर परमात्मा स्वयं पृथ्वीवर प्रकट होऊन तत्वज्ञान प्रचार करतो. कविर्वाणी (कबीर वाणी) म्हटली जाते. सत्य आध्यात्मिक ज्ञाना (तत्वज्ञान) ला कबीर परमात्मा लोकपंक्तिया, दोहे, शब्द, चौपाइया व कवितांच्या रुपात पदामध्ये कबीर वाणी द्वारा बोलून ऐकवतो.

(४) ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ९४ मंत्र १ देखिल ऐकवला. ज्याचा भावार्थ आहे कि परमात्मा कविसारखा आचरण करून पृथ्वीवर एका स्थानावरून दुसऱ्या स्थानावर जातो. रेडा पुन्हा म्हणतो कि भोळ्या पंडितांनो जो या पंक्तिमध्ये माझ्या जवळ जो माझ्यावर हाथ ठेवून उभा आहे हा, तोच परमात्मा कबीर आहे ज्याला लोक ''कवि'' म्हणून पुकारतात. यांच्या कृपेनेच मी आज मनुष्यासारखा वेद मंत्र ऐकवत आहे.

कबीर परमेश्वर जींने म्हटले कि हे रेडा पंडित तुम्ही पंडिताच्या पक्तिमध्ये प्रवेश करून भोजन ग्रहण करा. मी तर शुद्र आहे, अशिक्षित आहे. त्यामुळे सामान्य जनतेसाठी असलेल्या लंगर मध्ये भोजन करावयास जातो.

त्याच वेळेस सर्व पंडित जे रेड्याचे वेदमंत्र बोलले पाहून एकत्रित झाले होते. कबीर जींच्या चरणी पडले तसेच आपण केलेल्या चुकीची क्षमा याचना केली. परमेश्वर कबीरजीने म्हटले :-

करनी तज कथनी कथैं, अज्ञानी दिन रात ।

कुकर ज्यों भौंकत फिरें सुनी सुनाई बात ।।

सत्संगात तर म्हणत होतात कि भगवान रामचंद्र जीनी शुद्र जातीच्या शबरी (भिलनी) ची उष्टे बोर आवडी–आवडीने खाल्ले, कुठली छुंआछुत नाही केली आणि स्वयं परमात्म्यापेक्षा उत्तम आहोत असे मानता. म्हणता देखिल करत नाही. एक दुसऱ्यापासून ऐकलेली कथा गोष्टी कुत्र्यासारखी भोकत असतात. सर्व उपस्थित पंडितासहित हजारोंच्या संख्येने कबीर विणकराचे शिष्य बनले. दीक्षा दिली. शास्त्रविरुद्ध भक्ति त्यागून शास्त्रविधीनुसार भक्ति सुरु केली, आत्म कल्याण करून घेतले.

हे धर्मदास! आपण असेच बोलत आहात की आम्ही शूद्रला जवळ देखील बसू देत नाही. धर्मदास खूपच लज्जित झाले. परंतु परमात्म्याची शिकवण आपल्यावर व्यंग समजून खिजला तसेच म्हटले कि हे जिन्दा! तुमच्या या अतिशय तिखट गोष्टी चांगल्या नाही वाटत. तुम्हाला बोलण्याची सभ्यता नाही. म्हणतात कि कुत्र्यासारख्या ऐकलेल्या गोष्टी तुम्ही सर्व भोकत आहात. असे म्हणत धर्मदास जींनी आपला चेहरा बनविला. नाराजगी व्यक्त केली. परमात्मा जिन्दा रुपात अर्न्तधान पावले. चौथ्यांदा अर्न्तधान झाले तर धर्मदास जींचे जीवन मुशिक्ल झाले. मोठ–मोठ्याने ते रडू लागले. त्यादिवशी पुन्हा वृंदावनमध्ये धर्मदास शी परमात्माची वार्ता झाली होती. (याप्रकारे परमेश्वर कबीर जी एकूण सहा वेळेस अर्न्तधान पावले. मग धर्मदासांची अक्कल ठिकाण्यावर आली) वृंदावन मथुरे पासून धर्मदास रडत रडत आपल्या गावी बाँधवगढ़ाकडे पुन्हा माघारी चालत गेले. धर्मदास जीनी सहा महिन्यांचा तीर्थ स्थळे भ्रमण करण्याचा कार्यक्रम बनवला होता. तो १५ दिवसातच घरी परत आले. गरीब दास जीने आपल्या अमृतवाणीत म्हटले आहे कि :–

तहां वहां रोवत है धर्मनी नागर, कहां गए मेरे सुख के सागर।
अति वियोग हुआ हम सेती, जैसे निर्धन की लुट जाय खेती।
हम तो जाने तुम देह स्वरुपा, हमरी बुद्धि अन्ध गहर कूपा।
कल्प करे और मन में रोवै, दशों दिशा कूं वो मघ जोहै।
बेग मिलो करहू अपघाता, मैं ना जीवूं सुनो विधाता।

जेव्हा धर्मदास जी बाँधवगढ़ला पोहचले, त्यावेळेस खूप रडत होते. घरात प्रवेश करताच तोंडावर पडून जोर–जोरात रडू लागला. त्यांच्या पत्नीचे नाव आमिनी देवी होते. आपल्या पतिला रडताना पाहून तसेच वेळेच्या आधी परताना पाहून मनातल्या मनात विचार केला कि भगतजीना कुणीतरी लुटले असावे. जवळचे धन संपल्यामुळे परत फिरले असावे. धर्मदास जी जवळ बसून आपल्या हातांनी त्यांचे अश्रू पुसत विचारले का मनाने खचत आहात. काहीच हरकत नाही कुणी जर तुमचे धन लुटले असेल तर तुमच्याकडे धनाची काय कमी आहे. अजून घेऊन जा. आपली तीर्थयात्रा पूर्ण करून या. मी थोडेच तुम्हाला मना करेन. काही वेळाने दृढ मन करून धर्मदास जी म्हणाले कि आमिनी देवी फक्त रुपये–पैशाचे धन लुटले असते तर मी ते अजून घेऊन गेलो असतो. माझे असे धन लुटले गेले आहे जे आता परत नाही मिळणार. ते मी माझ्या हाताने आपल्या मुर्खातिमुळे हरवले. जिन्दा महात्माबरोबर झालेली सर्व ज्ञानचर्चा तसेच जिन्दा बाबा कडून ऐकलेली सृष्टि रचना आमिनी देवी ला देखील ऐकवली. सर्वज्ञान प्रमाणासहित पाहून आमिनी ने म्हटले कि शेठजी आपण तर एक निपुण व्यापारी होतात, कधीही घाट्याचा सौदा केला नाही. एवढे प्रमाणित ज्ञान तरी आपण मान्य नाही केलेत, साधुला तर नाराज व्हायचे होते. किती तरी वेळेस आपणास भेटले मुला सारखे समजावले,

तुम्ही त्या दात्यास का नाकारले? धर्मदास जी म्हणाले आमिनी! जीवनात पहिल्यांदाच घाट्याचा सौदा केला आहे. हि हानी आता पुर्ती नाही होऊ शकणार. ते धन नाही मिळाले तर मी जीवित नाही राहू शकणार.

''धर्मदास जींना सतलोकात घेऊन जाणे''

सहा महिन्यापर्यंत परमेश्वर जिन्दा नाही आले. धर्मदास रडून-रडून थकले, जेवण नाममात्र राहिले. दिवसा कित्येक तास रडायचे. शरीर वाळून काट्यासारखे झाले होते. एक दिवस आमिनी देवी ने धर्मदास जीना विचारले कि हे स्वामी! तुमची ही हालत मला नाही पाहवली जात आहे. तुम्ही विश्वास ठेवा, जेव्हा पहिले किती वेळेस आले आहेत तर आता येतील. धर्मदास जी म्हणाले कि येवढा वेळ कधी नाही लावला. असे वाटते माझ्या सारख्या पापी माणसावर ते खूप नाराज झाले असावेत काही गोष्टी नाराजगी सारख्या झाल्या आहेत. मी महामूर्ख आहे. आमिनी देवी! आता मला त्यांची किंमत कळाली. भोळे-भाभडे दिसतात. ते परमात्माचे विशेष कृपा पात्र आहेत. एवढे ज्ञान न ऐकले न पाहिले. आमिनी ने विचारले कि त्यांनी सांगितले असेल कि ते कसे-कसे भेटतात. कुठे-कुठे जातात? धर्मदास जी म्हणाले कि ते म्हणत होते कि मी तेथे अवश्य जातो जेथे धर्म-भण्डारे असतात. तेथे लोकांना ज्ञान समजावतो. आमिनी देवी ने म्हटले कि तुम्ही भण्डारा करून टाका. असे होऊ शकते कि जिन्दाबाबा येऊन जातील. धर्मदास जी म्हणाले मी तर तीन दिवसांचा भंडारा ठेवेन. आमिनी देवी तर पहिले कंजूसी करत असे. धर्मदास तीन दिवसाचा भंडारा म्हणायचे तर ती एक दिवसावर अडून रहायची. परंतु त्या दिवशी आमिनी देवी ने तुरंत हा केले व म्हणाली काही हरकत नाही तुम्ही तीन दिवसाचा भंडारा करा. धर्मदास जीनी दूर-दूर पर्यत तीन दिवशीय भंडाऱ्याचा संदेश पाठवला. साधुंना निमंत्रण पाठविले. निश्चित दिवशी भंडारा प्रारंभ केला. दोन दिवस होऊन गेले. साधु महात्मा आले. ज्ञान चर्चा झाली. परंतु जे ज्ञान जिन्दा बाबाने सांगितले होते, त्याचे उत्तर कुणाकडेच नव्हते. धर्मदास जी जानुन-बुजून साधुना प्रश्न करायचे कि काय ब्रह्म, विष्णु, शिव चे देखिल जन्म होतात. उत्तर असेच ओढत-ताणत असेल की त्यांचे कोणही आई-वडील नाहीत. यामुळे धर्मदास जीला स्पष्ट व्हायचे कि ते जिन्दा महात्मा नाही आलेत. वेश बदलून जरी आले असेल तर ज्ञान तर योग्यच सांगेल. तिसऱ्या दिवशीच्या दुपारपर्यंत तरी जिन्दा बाबा नाही आले. धर्मदास जीने दृढ निश्चय करून म्हटले कि जर आज जिन्दा बाबा नाही आले तर मी आत्महत्या करेन. अशा जीवनापेक्षा मेलेले बरे. परमात्मा तर आंतर्यामी होते. त्यांनी जानले कि आज भक्त पक्का मरेल. त्याच वेळेस काही अंतरावर वडाचे झाड होते. त्याच्या खाली त्याच जिन्दावाल्या वेश भूषेत बसलेले धर्मदास जीना ते दिसले. धर्मदास जी धावत गेले. ध्यानपूर्वक पाहिले. जिन्दा महात्माच्या गळ्यात पडले. आपल्या चुकीची क्षमा मागितली. कधीच अशी चूक न करण्याचे पुन्हा-पुन्हा वचन दिले. तेव्हा परमात्मा धर्मदास जींच्या घरी गेले. आमिनी तसेच धर्मदास जीनी दोघांनी खूप सेवा केली. दोघांनी दीक्षा घेतली. परमात्मानी जिन्दा रुपात प्रथम मंत्राची दीक्षा दिली. काही दिवस परमात्मा त्यांचे बागेत राहिले. पुन्हा एक दिवस धर्मदास जीनी अशी चूक केली, परमात्मा अचानक गायब झाले. धर्मदास जीना आपल्या चुकीबद्दल खूप जाणीव झाली. अन्न-पाणी त्यागले, प्रतिज्ञा केली कि जेव्हा पर्यंत दर्शन देणार नाही, अन्न पाणी बंद. धर्मदास जींचे शरीर खूप दुर्बल झाले. उठने-बसने देखिल होत नव्हते. सहाव्या दिवशी परमात्मा आले. धर्मदास ला आपल्या हाथानी उचलून गळ्याशी लावले. आपल्या हाथानी अन्न भरवले. धर्मदास ने पहिले चरण धुवून

चरणामृत घेतले. मग ज्ञानचर्चा सुरु झाली. धर्मदास जीनी विचारले कि आपल्याला एवढे ज्ञान कसे झाले?

परमेश्वरानी म्हटले कि मला सतगुरु मिळाले आहे. ते काशी शहरांत राहतात. त्यांचे नाव कबीर आहे. ते तर स्वयं परमेश्वर आहेत. सतगुरू चे रूप घेऊन लीला करीत आहेत. विणकराचे कार्य करीत आहेत. त्यांनी मला सतलोक दाखविले आहे. तो लोक सगळ्यांपेक्षा वेगळा आहे. तेथे जे सुख आहे, ते स्वर्ग लोकात देखिल नाही. सदा बहार फलदार वृक्ष आहे. सुंदर बाग, दुधाच्या नद्या वाहतात. सुंदर नर–नारी राहतात. ते कधीच वृद्ध होत नाही. कधीच त्यांचा मृत्यू होत नाही. जो सतगुरू कडून तत्वज्ञान ऐकून सत्यनामाची प्राप्ती करून भक्ति करतो. त्याला परमधामाची प्राप्ती होती. याचेच वर्णन गीता अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये देखिल आहे. धर्मदास जीनी हट्ट करून म्हटले कि हे महाराज! मला ते अमरलोक दाखविण्याची कृपा करा कारण कि माझा विश्वास दृढ होईल. परमेश्वरजीनी म्हटले कि तुम्ही भक्ति करा. जेव्हा शरीर त्यागून जाल तेव्हा त्या लोकाला प्राप्त व्हाल. धर्मदास जीचा अधिक आग्रह करण्यामुळे परमात्मा जिन्दा म्हणाले कि चला तुम्हाला सत्यलोक घेऊन जातो. धर्मदास जीचा आत्माकाढून वरती सत्यलोकात घेऊन गेले. परमेश्वराचा दरबाराच्या द्वारात एक संत्री उभा होता. जिन्दा बाबाच्या रुपात उभ्या परमेश्वराने द्वारपालाला म्हटले कि धर्मदासाना परमेश्वराचे दर्शन करुवून आणा. द्वारपालाने एका हंस (सतलोकात भक्ताला हंस म्हणतात) ला म्हटले कि धर्मदासांना परमेश्वराच्या सिंहासनापाशी घेऊन जा, सत्य पुरुषाचे दर्शन घडवून आणा. तेथे खूप सारे हंस (भक्त) तसेच हंसनी (नारी–भक्तमति) एकत्र होऊन नाचत गात धर्मदास जीना सम्मानाने घेऊन गेले. सर्व हंस तसेच स्त्री यांनी गळ्यात सुंदर माळा घातल्या होत्या. त्यांच्या शरीराचा प्रकाश १६ सुर्यासमान होता. जेव्हा धर्मदास जीनी तख्तावर (सिंहासनावर) बसलेल्या सत्य पुरुषाला पाहिले तर तेच रूप होते जे पृथ्वीवर जिन्दा बाबाच्या रुपात होते. परंतु येथे परमेश्वराच्या एका रोमा (शरीरावरचे केस) चा प्रकाश करोडो सूर्या तसेच करोडो चंद्रमाच्या प्रकाशापेक्षाही अधिक होता. जिन्दा रुपात खालून (पृथ्वीवरून) गेलेल्या परमात्मा तख्तावर विराजमान आपल्याच दुसऱ्या स्वरूपावर चवर करू लागले. धर्मदासानी विचार केला कि जिन्दा तर या परमेश्वराचा सेवक असेल. परंतु चेहरा तर मिळता जुळता होता. काही वेळानी तख्तावर बसलेला परमात्मा उभे राहिले तसेच जिन्दा सिंहासनावर बसले. तेजोमय शरीरावाले प्रभु जिन्दाच्या शरीरात सामावून गेले. धर्मदास जी लाजेने लाही–लाही झाले. स्वत:लाच दोष देवू लागले कि मी कसा दृष्ट आहे. मी परमेश्वराला किती दु:खी केले, किती अपमानीत केले. मला तेथे विश्वास नाही झाला. जेव्हा दर्शन करवून सतलोकातील भक्तांनी त्यांना परत आणले. तीन दिवस परमात्म्याच्या सतलोकात राहिले. तिकडे धर्मदासांना तीन दिवस अचीत पाहून घर, गाव तसेच नातेवाईक व मित्र बांधवगढ मध्ये त्यांच्या घरी जमले. कोणी झाड फुक करू लागले. कुणी वैद्याचा उपचार करू लागले. परंतु सर्व उपाय व्यर्थ झाले होते. कुणाला आशा नव्हती कि धर्मदास जिवंत होतील. तिसऱ्या दिवशी परमात्मानी त्यांचा आत्मा शरीरात प्रवेश करून दिला. धर्मदास जीना त्या बागेतून उचलून घरी नेले. जेथून परमात्मा त्यांना सत्यलोकात घेऊन गेले होते. धर्मदास सचेत होऊन गेले होते. धर्मदास जी सचेत होताच त्याच बागेत त्याच स्थानावर गेले तर तेच परमात्मा जिन्दाबाबाच्या रुपात बसले होते. धर्मदास जी त्यांच्या चरणी पडले व म्हणू लागले हे प्रभु! माझ्या सारख्या अज्ञानाला क्षमा करा प्रभु! :–

''अवगुण मेरे बाप जी, बख्सो गरीब निवाज''।
जो मैं पूत कुपुत हूँ, बहुर पिता को लाज''

मला विश्वास नाही होत कि तुम्ही परमात्मा आहात. तुम्हीच परम अक्षर ब्रह्म आहात. कधी – कधी आत्मा म्हणायचा कि पूर्ण ब्रह्म शिवाय असे ज्ञान पृथ्वी वर कोन ऐकवू शकतो, परंतु लगेचच मन तुरंत विपरीत विचार उभा करायचे. हे सत्य पुरुष! तुम्ही तुमच्या शरीराची (देहाची) ती शोभा जी सत्यलोकात आहे. येथे का प्रकट नाही करत?

परमेश्वरजींनी म्हटले कि हे धर्मदास! जर मी त्याच प्रकाशयुक्त शरीराने या काल लोकात आलो तर तो क्षर पुरुष (याला ज्योति निरंजन देखील म्हणतात) व्याकूळ होऊन जाईल. मी माझे सर्व कार्य गुप्तपणे करतो. तो मला एक सिद्धीवाला संत मानतो. परंतु याला हे नाही माहित कि मी कोठून आलो आहे? कोन आहे? परमेश्वराने धर्मदास जीना प्रश्न केला कि तुम्हाला कसा वाटला माझा देश? धर्मदास म्हणाले कि हे परमेश्वरा या संसारात आता मन नाही लागत. त्या पवित्र स्थानासमोर या कालाचे संपूर्ण लोक (२१ ब्रह्माण्डाचे क्षेत्र) नरक समान वाटत आहे. जन्म–मरण येथील अटळ विधान आहे. चौऱ्याशी लाख प्रकारच्या प्राणियांचे जीवन भोगने देखिल अनिवार्य आहे. प्राणी याच आशेवर जीवित आहे कि आता नाही मरणार परंतु तरी सुद्धा कधी देखिल मृत्यूला प्राप्त होतो. प्रत्येक प्राणी एक–दुसऱ्याशी कपट ठेवून बोलत असतो. परंतु तुमच्या सत्यलोकात सर्व प्राणी प्रेमाने बोलतात. निष्कपट व्यवहार करतात. मी तीन दिवस हेच जाणून घेत होतो. जर धर्मदास जी आपल्या घरी उपस्थित स्वजनांना पाहिले नसते जे त्यांच्या अचेत होण्याचे साक्षी होते समजले असते कि कुठले तरी स्वप्न पाहिले. परंतु आता दृढ निश्चय झाला होता.

(उपरोक्त वर्णन पवित्र कबीर सागर अध्याय ''ज्ञान प्रकाश'' पृष्ठ ५७–५८ वर , ''मोहम्म्द बोध'' पृष्ठ २०–२१ वर, दश मुकामी रेखता ''ज्ञान स्थिति बोध'' पृष्ठ ८३ वर, ''अमर मूल'' पृष्ठ २०२ वर लिहिले आहे.)

''काय गुरु बदलू शकतो?''

धर्मदास ने प्रश्न केला :–

प्रश्न ५२ (धर्मदास जींचा) :– हे प्रभु काय गुरु बदलू शकतो का? संताकडून ऐकले आहे कि गुरु बदलला नाही पाहिजे. गुरु एक, ज्ञान अनेक.

उत्तर (सत्य पुरुषचे) :– जब तक गुरु मिले नही साचा, तब तक गुरु करो दास पाचा!

कबीर झूठे गुरु के पक्ष को, तजत न लागै वार। द्वार न पावै मोक्ष का, रह वार का वार।।

भावार्थ :– जो पर्यंत सच्चा गुरु (सतगुरु) मिळत नाही, तो पर्यंत गुरु बदलत राहिले पाहिजे. कितीही गुरु बदलायला तसेच बनवायला लागले तरी. खोट्या गुरूंचा तुरंत त्याग केला पाहिजे.

कबीर, डूबै थे पर उभरे, गुरु के ज्ञान चमक। बेड़ा देखा जरजरा, उतर चले फड़क।।

भावार्थ :– ज्या वेळेस मला सत्य गुरु मिळाले, त्यांच्या ज्ञानाचा प्रकाशाने समजले कि आमचे ज्ञान आणि समाधान (साधना) चुकीची आहे तर गुरु बदलला जसा एखादा पशु भीतीने एकदम जोरात पळतो आणि जसे रात्री प्रवास करणाऱ्या यात्रीकरूंना सकाळी उजाडल्यावर समजते कि ज्या नौकेत आम्ही प्रवास करत आहोत, त्यामध्ये पाणी प्रवेश करीत आहे आणि जवळच सुरक्षित व साबूत नौका उभी आहे तर समजदार यात्री ज्याने कुठली नशा केलेली नाही तो तुरंत फुटलेल्या नावेला त्यागून साबूत (Leak Proof) नावेत बसतो. मी जेव्हा काशीमध्ये कबीरांकडून सच्चा गुरु चे ज्ञान ऐकले जे आपल्याया ऐकवले तर

जाति, धर्माला नाही पाहिले. त्याच वेळेस सत्यगुरूच्या शरणी गेलो आणि दीक्षा मंत्र घेऊन भक्ति करत आहे. सतगुरुनी मला दीक्षा देण्याचा आदेश देऊन ठेवला आहे. हे धर्मदास! विचार करा जर एका वैद्याकडून रोगी स्वस्थ होत नसेल तर काय तो अन्य डॉक्टरकडे जाणार नाही का?

धर्मदास ने म्हटले जाणार, गेलेपण पाहिजे, जीवन रक्षा केली पाहिजे. परमेश्वरानी म्हटले कि याप्रकारे मनुष्य जन्म जीव कल्याणासाठी मिळतो. जीवाला जन्म-मरणाचा दीर्घ रोग लागला आहे. तो सत्यनाम तसेच सारनाम विना समाप्त नाही होऊ शकत. दोन्ही मंत्र काशी मध्ये सतगुरु कबीर राहतात त्यांच्याकडून मिळतात. पृथ्वीवर अजून कुणाकडे नाही मिळत. तुम्ही काशीला जाऊन दीक्षा घ्या. तुमचे कल्याण होईल कारण कि सतगुरु शिवाय माझे ते सत्यलोक प्राप्त नाही होऊ शकत.

धर्मदास जींनी म्हटले कि आपण स्वयं सत्य पुरुष आहात. आता मी धोखा नाही खाऊ शकत. तुम्ही स्वत:ला लपवून ठेवत आहात. हे प्रभु! मी गुरु रुपदासजी कडून दीक्षा घेतली आहे. मी पहिले त्यांच्याकडून गुरु बदलण्याची आज्ञा घेईन, जर त्यांनी म्हटले तरच गुरु बदलेन परंतु धर्मदास जींच्या मुर्ख पणाची हद्द पाहून परमेश्वर सहाव्या वेळेस अर्न्तधान पावले. धर्मदास जी पुन्हा व्याकूळ झाले. पहिले रूपदास जीकडे गेले जे श्री कृष्ण अर्थात श्री विष्णु जीचे पुजारी होते. जे वैष्णव पंथाशी जोडले गेले होते.

धर्मदास जींनी संत रूपदासजींना सर्व घटना सांगितली तसेच गुरु बदलण्याची आज्ञा मागितली. संत रूपदासजी चांगल्या आत्म्याचे व्यक्ति होते. ते म्हणाले बेटा धर्मदास! जे ज्ञान तु ऐकलेस त्या जिन्दा बाबाकडून, ते ज्ञान परमात्माच सांगू शकतात. माझे तर आता खूप वय झाले आहे. मी तर या मार्गाला त्यागुही शकत नाही. तुझी जर इच्छा असेल तर तु त्या महात्म्याकडून दीक्षा घेऊ शकतो.

तेव्हा धर्मदास काशीला गेले, तेथे कबीर विणकराच्या झोपडीचा ठिकाणा शोधून काढला. तेथे कपडे विणताना कबीर परमेश्वराला पाहून खूप आश्चर्य वाटले व अत्यानंद झाला कि सतगुरु तसेच परमेश्वर हेच आहेत. तेव्हा त्यांच्याकडून दीक्षा घेतली व आपले कल्याण केले. कबीर परमेश्वराने धर्मदास जींना नंतर दोन अक्षराचे (ज्यामध्ये एक ओम् ॐ मंत्र आहे तसेच दुसरा तत् जो सांकेतिक आहे) सत्यनाम दिले. नंतर सारनाम देऊन सतलोकवासी केले.

❖ कलयुगात परमात्मा अन्य खालील चांगल्या आत्म्यांना (दृढ भक्तांना) भेटले :-

२) संत मलूक दास (अरोडा) जीना भेटले.

३) संत दादू दास जी (आमेर, राजस्थान वाले) जीना भेटले.

४) संत नानक देवजींना सुल्तानपुर शहराजवळ वाहत्या बेई नदीवर मिळाले जेथे गुरुद्वारा ''सच्चखण्ड साहेब'' आठवण रुपात बनवले आहे.

५) संत गरीब दास जींना गाव छुंडानी जिल्हा झज्जर (हरियाणा) वाले यांना भेटले. त्या ठिकाणी वर्तमानात आठवण बनविली आहे.

संत गरीब दास १0 वर्षाचे लहान होते. आपल्याच शेतात अन्य बऱ्याच गुराख्यांबरोबर गाईना चरण्यासाठी घेऊन जात असत, परमेश्वर जिन्दा बाबाच्या रुपात सत्यलोक (सच्चखण्ड) तून चालत आले. हा लोक सर्व भुवनांच्यावर जेथे परमात्मा राहतात. संत गरीब दास जींच्या आत्म्याला वरती आपल्या लोकात घेऊन गेले. लहान बालकाला मृत समजून संध्याकाळी

चितेवर ठेऊन अंतिम संस्कार करणार होते. तत्काळ परमात्माने संत गरीबदासजींच्या आत्म्याला वरती ब्रह्माण्डाचे भ्रमण करवून सत्यज्ञान सांगून शरीरात प्रवेश करविला बालक जीवित झाले हि घटना फाल्गुन शुद्धि द्वादशी संवत १७८४ सन् १७२७ ची आहे. परमात्माने संत गरीब दास जींना तत्वज्ञान प्रदान केले. त्यांचे ज्ञान योग उघडले. ज्या कारणाने संत गरीब दास जीनी २४ हजार वाणी बोलले ज्या संत गोपाल दास जीद्वारे लिपी बद्ध केल्या. त्या अमृतवाण्यांना छापून ग्रंथरूप दिले गेले. हा दास (संत रामपाल दास) त्यातून सत्संग करतो.

संत गरीब दास जीने आपल्या अमृतवाणीत म्हटले आहे :-

गरीब, हम सुलतानी नानक तारे, दादू को उपदेश दिया।
जाति जुलाहा भेद ना पाया, काशी मांहे कबीर हुआ।।
गरीब, अनन्त कोटि ब्रह्माण्ड का, एक रति नहीं भार।
सतगुरू पुरूष कबीर हैं, कुल के सिरजनहार।।

भावार्थ :- संत गरीब दास जींनी परमात्मा पासून प्राप्त दिव्य दृष्टि नी पाहून भूत-भविष्याचे ज्ञान सांगितले आहे. म्हटले आहे कि जो काशीनगर (उत्तर प्रदेश) मध्ये विणकर कबीरजी होते. ते सर्व ब्रह्माण्डाचे सृजनहार आहेत. सर्व ब्रह्माण्डाना आपल्या शक्तिने थांबविले आहे. परमेश्वर कबीरजीवर त्याचा काही भार नाही आहे. जसे वैज्ञानिकानी हवाई जहाज, रॉकेट बनवून उडविले. स्वयंपण त्यात बसून यात्रा करतात, या प्रकारे संत गरीबदासजींनी परमेश्वरजीना स्वयं दृष्टिने पाहून त्यांची महिमा सांगितली आहे.

६) संत घीसा दासजी गाव-खेखडा जिल्हा बागपत (उत्तर प्रदेश) ना भेटले होते.

पुस्तकाच्या विस्तारला पाहून अधिक विस्तार करत नाही. अधिक माहितीसाठी **www.jagatgururampalji.org** मध्ये ज्ञान ग्रहण करू शकता.

(पाहा फोटो कॉपी वेदमंत्राची)

(प्रमाण ऋग्वेद मंडल नं. ९ सुक्त ८६ मंत्र २६-२७)

इन्दुः पुनानो अति गाहते मृधो विश्वानि कृण्वन्त्सुपथानि यज्यवे ।
गाः कृण्वानो निर्णिजं हर्यतः कविरत्यो न क्रीळन्परि वारमर्षति ।।२६।।

पदार्थः—**(यज्यवे)** यज्ञ करने वाले यजमानों के लिये परमात्मा **(विश्वानि सुपथानि)** सब रास्तों को **(कृण्वन्)** सुगम करता हुआ **(मृधः)** उनके विघ्नों को **(अतिगाहते)** मर्द्दन करता है। और **(पुनानः)** उनको पवित्र करता हुआ और **(निर्निजं)** अपने रूप को **(गाः कृण्वानः)** सरल करता हुआ **(हर्य्यतः)** वह कान्तिमय परमात्मा **(कविः)** सर्वज्ञ **(अत्यो न)** विद्युत् के समान **(क्रीळन्)** क्रीड़ा करता हुआ **(वारं)**वरणीय पुरुष को **(पर्य्यर्षति)** प्राप्त होता है ।।२६।।

विवेचन : हि फोटोकॉपी ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ८६ मंत्र २६ ची आहे. जी आर्यसमाजाच्या आचार्य व महर्षी दयानंद शिष्याद्वारा अनुवादित आहे. ज्यामध्ये स्पष्ट आहे कि यज्ञ करणाऱ्या अर्थात धार्मिक अनुष्ठान करणाऱ्या यजमाना अर्थात भक्तासाठी परमात्मा सर्व रस्त्यांना सुगम करून अर्थात जीवनरुपी प्रवासातील दु:ख रहित करून सुगम करतो. त्यांच्या विघ्नाना

अर्थात संकटाना मर्दन करतो. अर्थात समाप्त करतो. भक्तांना पवित्र अर्थात पापरहित अर्थात विकाररहित करतात. जसे कि पुढील मंत्र २७ मध्ये म्हटले आहे कि, ''जो परमात्मा द्युलोक अर्थात सत्यलोकाच्या तिसऱ्या पृष्ठवर विराजमान आहे, तेथे परमात्माच्या शरीराचा प्रकाश खूप अधिक आहे.'' उदाहरणादाखल परमात्म्याच्या एक रोमा (शरीरावरील केस)चा प्रकाश करोडो सूर्य तेवढेच तेवढयाच चंद्राच्या मिळत्या जुळत्या प्रकाशापेक्षा अधिक आहे. जर तो परमात्मा त्याच प्रकाशयुक्त शरीराने पृथ्वीवर प्रकट झाला तर आमची चर्मदृष्टी त्यांना नाही पाहू शकत. जसा वटवाघूळ पक्षी दिवसा सूर्यप्रकाशामुळे काहीही पाहू शकत नाही. हि दशा मनुष्याची होईल. यासाठी तो परमात्मा आपले रूप अर्थात शरीराच्या प्रकाशाला सरल (योग्य) करून त्या स्थानावरून जेथे परमात्मा वरती राहतो. तेथे गति करून विजे समान क्रीडा करत अर्थात लीला करून चालून येतो. श्रेष्ठ पुरुषांना भेटतो. हे स्पष्ट आहे कि तुम्ही कवि: अर्थात कविर्देव आहात. आम्ही त्यांना कबीर साहेब म्हणतो.

असश्चतः शतधारा अभिश्रियो हरिं नवन्तेऽव ता उदन्युवः ।
क्षिपो मृजन्ति परि गोभिरावृतं तृतीये पृष्ठे अधि रोचने दिवः ॥२७॥

पदार्थः—(**उदन्युवः**) प्रेम की (**ताः**) वे (**शतधाराः**) सैंकड़ों धाराए (**असश्चतः**) जो नानारूपों में (**अभिश्रियः**) स्थिति को लाभ कर रही हैं । वे (**हरिं**) परमात्मा को (**अवनवन्ते**) प्राप्त होती हैं । (**गोभिरावृतं**) प्रकाशपुञ्ज परमात्मा को (**क्षिपः**) बुद्धिवृत्तियां (**मृजन्ति**) विषय करती हैं । जो परमात्मा (**दिवस्तृतीये पृष्ठे**) द्युलोक के तीसरे पृष्ठ पर विराजमान है और (**रोचने**) प्रकाशस्वरूप है उसको बुद्धिवृत्तियाँ प्रकाशित करती हैं ॥२७॥

विवेचन :- फोटोकॉपी ऋग्वेद मंडल ९ सूक्त ८६ चे मंत्र २७ ची आहे यात स्पष्ट आहे कि ''परमात्मा द्यूलोक अर्थात अमर लोकच्या तिसऱ्या पृष्ठ अर्थात भागावर विराजमान आहे. सत्यलोक अर्थात शाश्वत् स्थानाचे तीन भाग आहेत. एका भागात वन-पहाड-झरने, बाग-बगीचे आदी आहेत. हा बाह्यभाग अर्थात बाहेरचा भाग आहे.'' (जसे भारताची राजधानी दिल्ली पण तीन भागात वेगळी झाली आहे. बाह्य दिल्ली ज्यामध्ये गाव, शेती आणि नद्या आहेत. दुसरा बाजार/मार्केट आहे. तिसरा संसद भवन तथा कार्यालय आहे.)

या पश्चात द्युलोकात वस्त्या आहेत. सहपरिवार मोक्ष प्राप्त हंसात्मा राहतात. (पृथ्वीवर जसे भक्ताला भक्तात्मा म्हणतात तसेच सत्यलोकात हंसात्मा म्हणतात.) (३) तिसऱ्या भागात सर्वोपरी परमात्माचे सिंहासन आहे. त्यांच्या आसपास केवळ नर आत्मा राहतात. तेथे स्त्रि-पुरुषाचा जोडा नाही आहे. ते जर आपला परिवार करू इच्छीतात तर शब्दा (वचन) ने केवळ पुत्र उत्पन्न करू शकतात. याप्रकारे शाश्वत स्थान अर्थात सत्यलोकात तीन भागात परमात्मने विभागले आहे. त्याठिकाणी म्हणजे प्रत्येक स्थानावर राहणाऱ्याला वृद्धावस्था नाही. तेथे मृत्यू नाही. त्यामुळे गीता अध्याय ७ श्लोक २९ मध्ये म्हटले आहे कि जो जरा अर्थात वृद्धावस्था तथा मरण अर्थात मृत्यू पासून सुटका करण्याचा प्रयत्न करतो, ते तत् ब्रह्म अर्थात परम अक्षर ब्रह्म ला समजतात. सत्यलोक मध्ये सतपुरुष राहतो आहे, जेथे जरा-मरण नाही आहे, मुल होऊन सदा युवा राहतात.

(प्रमाण ऋग्वेद मंडल नं ९ सुक्त ८२ मंत्र १-२)

असावि सोमो अरुषो वृषा हरी राजेव दस्मो अभि गा अचिक्रदत् ।
पुनानो वारं पर्येत्यव्ययं श्येनो न योनिं घृतवन्तमासदम् ॥१॥

पदार्थः—(**सोमः**) जो सर्वोत्पादक प्रभु(**अरुषः**) प्रकाशस्वरूप (**वृषा**) सद्‌गुणों की वृष्टि करने वाला (**हरिः**) पापों के हरण करने वाला है, वह (**राजेव**) राजा के समान (**दस्मः**) दर्शनीय है। और वह (**गाः**) पृथिव्यादि लोक-लोकान्तरों के चारों ओर (**अभि अचिक्रदत्**) शब्दायमान हो रहा है। वह (**वारं**) वर्णीय पुरुष को जो (**अव्ययं**) दृढ़भक्त है उसको (**पुनानः**) पवित्र करता हुआ (**पर्य्येति**) प्राप्त होता है। (**न**) जिस प्रकार (**श्येनः**) विद्युत् (**घृतवन्तं**) स्नेहवाले (**आसदं**) स्थानों को (**योनिं**) आधार बनाकर प्राप्त होता है। इसी प्रकार उक्त गुण वाले परमात्मा ने (**असावि**) इस ब्रह्माण्ड को उत्पन्न किया ॥१॥

कविर्वेधस्या पर्येषि माहिनमत्यो न मृष्टो अभि वाजमर्षसि ।
अपसेधन्दुरिता सोम मृळय घृतं वसानः परि यासि निर्णिजम् ॥२॥

पदार्थः—हे परमात्मन्! (**वेधस्या**) उपदेश करने की इच्छा से आप (**माहिनं**) महापुरुषों को (**पर्येषि**) प्राप्त होते हो। और आप (**अत्यः**) अत्यन्त गतिशील पदार्थ के (**न**) समान (**अभिवाजं**) हमारे आध्यात्मिक यज्ञ को (**अभ्यर्षसि**) प्राप्त होते हैं। आप (**कविः**) सर्वज्ञ हैं (**मृष्टः**) शुद्ध स्वरूप हैं (**दुरिता**) हमारे पापों को (**अपसेधन्**) दूर करके (**सोम**) हे सोम! (**मृळय**) आप हमको सुख दें। और (**घृतं वसानः**) प्रेम-भाव को उत्पन्न करते हुए (**निर्निजं**) पवित्रता को (**परियासि**) उत्पन्न करें ॥२॥

विवेचन : वरती ऋगवेद मंडल ९ सुक्त ८२ मंत्र १-२ ची फोटोकॉपी आहे. हा अनुवाद महर्षि दयानंद जी च्या दिशा-निर्देशाने त्यांच्याच शिष्याने केले आहे आणि सार्वदेशिक आर्य प्रतिनिधि सभा दिल्ली येथुन प्रकाशित आहे.

यामध्ये स्पष्ट आहे कि :- मंत्र १ मध्ये म्हटले आहे कि ''सर्वांची उत्पत्ती करणारा परमात्मा तेजोमय शरीर युक्त आहे, पापांचा नाश करणारा आणि सुखांचा वर्षाव करणारा अर्थात सुखाचे झाड लावणारा आहे. तो वरती सत्यलोकात सिंहासनावर बसला आहे जो पाहण्यात राजा समान आहे.'' हेच प्रमाण सुक्ष्मवेदात आहे :-

अर्श कुर्श पर सफेद गुमट है, जहाँ परमेश्वर का डेरा।
श्वेत छत्र मुकुट विराजे, देखत न उस चेहरे नूं ।।

हेच प्रमाण बाईबल ग्रंथ तसेच कुर्आन् शरीफ मध्ये आहे कि परमात्मा ने सहा दिवसात सृष्टि रचली आणि सातव्या दिवशी वरती आकाशात तख्त अर्थात सिंहासनावर जाऊन विराजमान झाला. (बाईबल च्या उत्पत्ति ग्रंथ २/२६-३० तसेच कुर्आन् शरीफ चे सुर्त फुर्कानी २५ आयत ५२ ते ५९ मध्ये आहे.)

तो परमात्मा आपल्या अमरधामातुन चालुन पृथ्वीवर शब्द वाणीने ज्ञान ऐकवतो. तो वर्णिय अर्थात आदरणीय श्रेष्ठ व्यक्तिंना प्राप्त होतो. त्यांना भेटतो. (जसे १. संत धर्मदास जी बांधवगढ (मध्य प्रदेश वाल्यांना मिळाले) २. संत मलूक दासांना मिळाले, ३. संत दादू दास जींना आमेर (राजस्थान) मध्ये भेटले. ४. संत नानक देव जींना भेटले. ५. संत गरीबदास जी गाव छुडानी जिला झज्जर हरियाणावाल्यांना भेटले ६. संत घीसा दास जी गाव खेखडा जिला बागपत (उत्तरप्रदेश) वाल्यांना भेटले. ७. संत जम्भेश्वर जी (बिश्नोई धर्माचे प्रवर्तक) यांना गाव समराथल राजस्थान वाल्यांना भेटले.)

तो परमात्मा चांगल्या आत्म्यांना भेटतो. जे परमात्म्यांचे दृढ भक्त असतात, त्यांच्यावर परमात्माचे विशेष आकर्षण असते. उदाहरण देखील सांगितले आहे. जसे विद्युत अर्थात आकाशातील विज आकर्षीत ठिकाणाचा आधार बनुन पडते. जसे कास्यच्या धातुवर विज पडते. अगोदर कास्य धातुचे भांडी, ग्लास–थाळी, इत्यादी होते. पावसाच्या वेळी लगेच उचलुन घराच्या आतमध्ये ठेवत असत. वयस्कर म्हणत असत कि कास्यच्या भांड्यावर विज नक्की पडते. याकारणाने परमात्मा आपल्या प्रिय भक्तांवर आकर्षीत होऊन भेटतात.

मंत्र नं. २ मध्ये तर हेच स्पष्ट केले आहे की परमात्मा त्या चांगल्या आत्म्यांना उद्देश करण्याच्या इच्छेने स्वत: महापुरुषांना भेटतात. उपदेशाचा भावार्थ हा आहे कि परमात्मा तत्वज्ञान सांगुन त्यांना दिक्षा देखील देतात. त्यांचे सदगुरु देखील स्वत: परमात्मा असतात. हे देखील स्पष्ट केले आहे कि परमात्मा अत्यंत गतीशील पदार्थ अर्थात विजेच्या समान तिव्रगती करुन आपल्या धार्मिक अनुष्ठान मध्ये पोहचतात. आपण मागे वाचले की संत धर्मदासास परमात्माने हेच सांगितले होते की मि तेथे आवश्य जातो जेथे जेथे धार्मिक अनुष्ठान होतात कारण माझ्या अनुपस्थिति मध्ये काल कोणतेदेखील उपद्रव करतो. त्यामुळे साधकांची आस्था परमात्म्याविषयी सुटुन जाते. मि तेथे असल्यावर अशी गडबड करु नाही शकत. यामुळे गीता अध्याय ३ श्लोक १५ मध्ये म्हटले आहे कि तो अविनाशी परमात्मा ज्याने ब्रह्मास उत्पन्न केले, कायम यज्ञामध्ये प्रतिष्ठित आहे अर्थात धार्मिक अनुष्ठानात त्यास इष्ठ रुपात समजुन आरती स्तुती केली पाहिजे.

या ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ८२ मंत्र २ मध्ये हे स्पष्ट केले आहे कि, आपण (कविर्वेधस्य) कविर्देव आहे जे सर्वांना उपदेश देण्याच्या इच्छाने येतात, आपण पवित्र परमात्मा आहात. आमच्या पापांना सोडुन अर्थात नाश करुन हे अमर परमात्मा ! आपण आम्हा सर्वास सुखः द्या आणि (द्युतम वसानः निर्निजम् परियसि) आम्ही आपली मुले आहोत. आमच्या प्रती वात्सल्य प्रेम भाव उत्पन्न करत त्याच (निर्निजम्) सुंदर रुपास (परियासि) उत्पन्न करा अर्थात आम्हास आपली मुले समजुन जसे पहिले आणि जेव्हा पाहिजे तेव्हा आपण आपल्या प्रिय आत्म्यांना प्रकट होऊन भेटता तसे आम्हाला देखील दर्शन द्या.

(प्रमाण ऋग्वेद मंडल नं ९ सुक्त ९६ मंत्र १६ ते २०)

स्वायुधः सोतृभिः पूयमानोऽभ्यर्ष गुह्यं चारु नाम ।
अभि वाजं सप्तिरिव श्रवस्याभि वायुमभि गा देव सोम ।।१६।।

पदार्थः—हे परमात्मन् ! (**गुह्यम्**) सर्वोपरि रहस्य (**चारु**) श्रेष्ठ (**नाम**) जो तुम्हारी संज्ञा है । (**अभ्यर्ष**) उसका ज्ञान करायें । आप (**सोतृभिः, पूयमानः**) उपासक लोगों से स्तूयमान हैं । (**स्वायुधः**) स्वाभाविक शक्ति से युक्त हैं और (**सप्तिरिव**) विद्युत् के समान (**श्रवस्याभि**) ऐश्वर्य के सम्मुख प्राप्त कराइये और (**वायुमभि**) हमको प्राणों की विद्या का वेत्ता बनाइये । (**देव**) हे सर्वशक्ति-सम्पन्न परमेश्वर ! हमको (**गाः**) इन्द्रियों के (**अभिगमय**) नियमन का ज्ञाता बनाइये ।।१६।।

शिशुं जज्ञानं हर्यतं मृजन्ति शुम्भन्ति वह्निं मरुतो गणेन ।
कविर्गीर्भिः काव्येना कविः सन्त्सोमः पवित्रमत्येति रेभन् ।।१७।।

पदार्थः—(**शिशुम्**) "श्यति सूक्ष्मं करोति प्रलयकाले जगदिति शिशुः परमात्मा" उस परमात्मा को (**जज्ञानम्**) जो सदा प्रकट है, (**हर्यतः**) जो अत्यन्त कमनीय है, उसको उपासक लोग (**मृजन्ति**) बुद्धिविषय करते हैं और (**शुंभन्ति**) उसकी स्तुति द्वारा उसके गुणों का वर्णन करते हैं और (**मरुतः**) विद्वान् लोग (**वह्निम्**) उस गतिशील परमात्मा का (**गणेन**) गुणों के गणों द्वारा वर्णन करते हैं और (**कविः**) कवि लोग (**गीर्भिः**) वाणी द्वारा और (**काव्येन**) कवित्व से उसकी स्तुति करते हैं । (**सोमः**) सोमस्वरूप (**पवित्रम्**) पवित्र वह परमात्मा कारणावस्था में अतिसूक्ष्म प्रकृति को (**रेभन्, सन्**) गर्जता हुआ (**अत्येति**) अतिक्रमण करता है ।।१७।।

ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९६ च्या मंत्र १६ मध्ये म्हटले आहे कि हे परमात्मा! आपण आपल्या श्रेष्ठ गुप्त नावाचे ज्ञान करा. त्या नावास मंत्र १७ मध्ये सांगितले आहे कि तो कवि: म्हणजीच कविर्देव आहात.

मंत्र १७ ची केवळ मराठी :- (शिशुम् जज्ञानम् हर्यन्तम्) परमेश्वर जाणुन-बुजुन तत्वज्ञान सांगण्याच्या उद्देशाने शिशु रुपात प्रकट होतात, त्यांच्या ज्ञानास ऐकुन (मरुतो गणेन) भक्तांचा खुप मोठा समुह त्या परमात्म्यांचे शिष्य बनतात. (मृजन्ति शुम्यन्ति वहिन्)

ते ज्ञान बुद्धिजीवी लोकांना समजते, ते त्या परमात्म्याची स्तुति भक्ति तत्वज्ञानाच्या आधाराने करतात, ती भक्ति (वहिन्) लवकर लाभ देणारी असते. तो परमात्मा आपल्या तत्वज्ञानास (काव्येना) कवितेने अर्थात कविते सारखे दोहे, शब्द्, लोकोक्तिया, चौपाई द्वारा (कविर् गीर्भी:) कविरवाणी द्वारा अर्थात कबीर वाणी द्वारा (पवित्रम् अतिरेभन्) शुद्ध ज्ञानास उंच आवाजात गर्जना केल्यासारखे बोलतात. तो (कवि:) कवि सारखा आचरण करणारा कविर्देव (सन्त्) संत रुपात प्रकट (सोम) अमर परमात्मा असतो. (ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९६ मंत्र १७) विशेष : या मंत्राचे मुळ पाठात दोन वेळा ''कवि:'' शब्द आहे, आर्य समाजाच्या अनुवाद कर्ताने एक (कवि:) चा अर्थ केला नाही.

ऋषिमना य ऋषिकृत्स्वर्षाः सहस्रणीथः पदवीः कवीनाम् ।
तृतीयं धाम महिषः सिषासन्त्सोमो विराजमनु राजति ष्टुप् ।।१८।।

पदार्थः—(**सोमः**) सोमस्वरूप परमात्मा (**सिसासन्**) पालन की इच्छा करता हुआ (**महिषः**) जो महान् है वह परमात्मा (**तृतीयं, धाम**) देवयान और पितृयान इन दोनों से पृथक तीसरा जो मुक्तिधाम है । उसमें (**विराजम्**) विराजमान जो ज्ञानयोगी है उसको (**अनुराजति**) प्रकाश करने वाला है और (**स्तुप**) स्तूयमान है । (**कवीनाम्, पदवीः**) जो क्रान्तदर्शियों की पदवी अर्थात् मुख्य स्थान है और (**सहस्रनीथः**) अनन्त प्रकार से स्तवनीय है, (**ऋषिमनाः**) सर्वज्ञान के साधनरूप मनवाला वह परमात्मा (**यः**) जो (**ऋषिकृत**) सब ज्ञानों का प्रदाता (**स्वर्षाः**) सूर्यादिकों को प्रकाशक है । वह जिज्ञासु के लिए उपासनीय है ।।१८।।

विवेचन :– हे ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९६ मंत्र १८ ची फोटोकॉपी आहे ज्याचा अनुवाद महर्षि दयानंद जींच्या शिष्याने केला आहे. सार्वदेशिक आर्य प्रतिनिधि सभा दिल्ली द्वारा अनुवादित आहे. यावरती विवेचन करत आहे. याच्या अनुवादात देखील खुप चुका आहेत ज्या आर्यसमाजाच्या आचार्याने केली आहे. आम्ही संस्कृत देखील समजु शकतो. विवेचन करत आहे तसेच यथार्थ अनुवाद व भावार्थ देखील स्पष्ट करत आहोत. मंत्र १७ मध्ये म्हटले आहे कि ऋषि किंवा संत रुपात प्रकट होऊन परमात्मा अमृतवाणी आपल्या मुख कमलाद्वारे सांगतात व त्या ज्ञानास समजुन अनेक शिष्यांचा समुह तयार होतो. (य) जो वाणी परमात्मा तत्वज्ञानाने ऐकवतात, ते (ऋषिकृत्) ऋषि रुपात प्रकट परमात्मा कृत (सहंस्रणीय:) हजारो वाणी अर्थात कबिरवाणी (ऋषिमना) ऋषि स्वभावाच्या भक्तांसाठी (स्वर्षा:) आनंददायक असते. (कविनाम पदवी:) कविताने दोहे, चौपाई मध्ये वाणी बोलण्यामुळे तो परमात्मा प्रसिद्ध कविमध्ये एका कवीची पदवी देखील प्राप्त करतो. तो (सोम) अमर परमात्मा (सिषासन्) सर्वांना संभाळण्याची इच्छा करत सर्व प्रथम (महिष:) मोठी पृथ्वी अर्थात वरच्या लोकांमध्ये (तृतीयम् धाम) तीसरे धाम अर्थात सत्यलोकाच्या तिसऱ्या पृष्ठावर (अनुराजति) तेजोमय शरीर युक्त (स्तुप) गुम्बज (घुमट) मध्ये (विराजम्) विराजमान आहे. तेथे बसले आहेत. हेच प्रमाण ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ५४ मंत्र ३ मध्ये आहे कि परमात्मा सर्व लोकांच्या वरच्या लोकात विराजमान आहे, (तिष्ठन्ति) बसलेला आहे.

चमूषच्छ्येनः शकुनो विभृत्वा गोविन्दुर्द्रप्स आयुधानि बिभ्रत् ।
अपामूर्मिं सचमानः समुद्रं तुरीयं धाम महिषो विवक्ति ॥१९॥

पदार्थः—(अपामूर्मिम्) प्रकृति की सूक्ष्म से सूक्ष्म शक्तियों के साथ (सचमानः) जो संगत है और (समुद्रम्) "सम्यक् द्रवन्ति भूतानि यस्मात् स समुद्रः" जिससे सब भूतों की उत्पत्ति, स्थिति और प्रलय होता है। वह (तुरीयम्) चौथा (धाम) परमपद परमात्मा है। उसको (महिषः) मह्यते इति महिषः महिष इति महन्नामसु पठितम् नि० ३—१३। महापुरुष उक्त तुरीय परमात्मा का (विवक्ति) वर्णन करता है। वह परमात्मा (चमूसत्) जो प्रत्येक बल में स्थित है (श्येनः) सर्वोपरि प्रशंसनीय है और (शकुनः) सर्वशक्तिमान् है। (गोविन्दुः) यजमानों को तृप्त करके जो (द्रप्सः) शीघ्रगति वाला है (आयुधानि, बिभ्रत्) अनन्त शक्तियों को धारण करता हुआ इस सम्पूर्ण संसार का उत्पादक है ॥१९॥

विवेचन : ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९६ मंत्र १९ चा देखील आर्य समाजाच्या विद्वानांनी अनुवाद केला आहे. यात देखील खुप चुका आहेत. पुस्तकाच्या विस्तारामुळे फक्त आपल्या कामापुरती माहिती प्राप्त करूयात.

या मंत्रात चौथ्या धामाचे वर्णन आहे जे आपण सृष्टिरचनेत वाचाल, त्यामुळे पुर्ण माहिती होईल वाचा याच पुस्तकात पान १०३ वर.

परमात्माने वरिल चारही लोक अजर-अमर रचले आहेत. १. अनामी लोक सर्वात वरती आहे. २. अगम लोक ३. अलख लोक ४. सत्यलोक.

आपण पृथ्वी लोकात आहे. याच्या वरच्या लोकांची मोजणी कराल तर १. सत्यलोक २. अलख लोक ३. अगम लोक ४. अनामी लोक मोजले जाते. त्या चौथ्या धामामध्ये बसुन परमात्मा ने सर्व ब्रह्मांडाची व लोकांची रचना केली. उर्वरीत रचना सत्यलोकात बसुन केली. आर्य समाजाच्या अनुवादकांनी तुरिया परमात्मा अर्थात चौथ्या परमात्म्याचे वर्णन केले आहे. हा चौथा धाम आहे. त्यामध्ये मुळ पाठ मंत्र १९ चा भावार्थ आहे कि तत्वदर्शी संत चौथा धाम तसेच चौथा परमात्मा चा (विवक्ति) वेग-वेगळा वर्णन करतात. वाचक जन कृपया वाचा सृष्टि रचना याच पुस्तकात पान १०३ वर ज्यामुळे आपणास ज्ञान होईल कि लेखक (संत रामपाल दास) हेच ते तत्वदर्शी संत आहेत जे तत्वज्ञानाने परिचीत आहेत.

मर्यो न शुभ्रस्तन्वं मृजानोऽत्यो न सृत्वा सनये धनानाम् ।
वृषेव यूथा परि कोशमर्षन्कनिक्रदच्चम्वोरा विवेश ॥२०॥

पदार्थः—वह परमात्मा (यूथा, वृषेव) जिस प्रकार एक संघ को उसका सेनापति प्राप्त होता है, इसी प्रकार (कोशम्) इस ब्रह्माण्डरूपी कोश को (अर्षन्) प्राप्त होकर (कनिक्रदत्) उच्च स्वर से गर्जता हुआ (चम्वोः) इस ब्रह्माण्ड रूपी विस्तृत प्रकृति-खण्ड में (पर्याविवेश) भली-भांति प्रविष्ट होता है और (न) जैसे कि (मर्यः) मनुष्य (शुभ्रस्तन्वं, मृजानः) शुभ्र शरीर को धारण करता हुआ (अत्योन) अत्यन्त गतिशील पदार्थों के समान (सनये) प्राप्ति के लिए (सृत्वा) गतिशील होता हुआ (धनानाम्) धनों के लिए कटिबद्ध होता है; इसी प्रकार प्रकृति-रूपी ऐश्वर्य को धारण करने के लिए परमात्मा सदैव उद्यत है ॥२०॥

विवेचन : ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९६ मंत्र २० चा यथार्थ ज्ञान समजुयात.

ह्या मंत्राचा अनुवाद महर्षि दयानंद च्या शिष्यांद्वारा केला गेला आहे. यांचा दृष्टिकोन हाच राहिला आहे कि परमात्मा निराकार आहे. कारण महर्षि दयानंद जींनी हि गोष्ट दृढ केली आहे कि परमात्मा निराकार आहे. याकरिता अनुवादकाने सरळ मंत्राचा अनुवाद फिरवा-फिरव करुन केला आहे. जसे मुळ पाठात लिहले आहे कि :-

मर्य न शुभ्रः तन्वा मृजानः अत्यः न सृत्वा सनये धनानाम् ।
वृर्षेव यूथा परि कोशम अर्षन् कनिक्रदत् चम्वोः आविवेश ।।

अनुवाद :- जैसे (मर्य: न) मनुष्य सुंदर वस्त्र धारण करतो, असेच परमात्मा मनुष्यासमान (शुभ्र: तन्व) सुंदर शरीर (मृजान:) धारण करुन (अत्य:) अत्यन्त गतीने चालुन (सनये धनानाम) भक्ती धनाच्या धन्यास अर्थात पुण्यात्मांना (सनये) प्राप्त होण्यासाठी येतात. (युथा वृषेव) जसे एका समुदायास त्याचा सेनापती प्राप्त होतो. असाच तो परमात्मा संत व ऋषि रुपात प्रकट होतो तेव्हा त्याचे मोठ्या संखेने अनुयायी बनतात आणि परमात्मा त्यांचा गुरु रुपात पुढारी असतो. तो परमात्मा (परि कोशम्) प्रथम ब्रह्मांडात (अर्षन्) प्राप्त होऊन अर्थात येऊन (कनिक्रदत्) उंच आवाजात सत्यज्ञान उच्चारण करत (चम्वो:) पृथ्वी मध्ये (अविवेश) प्रविष्ट होत असतो.

भावार्थ :- जसे अगोदर वेद मंत्रामध्ये म्हटले आहे कि परमात्मा वरच्या लोकात राहतात तेथुन गति करुन अर्थात आपल्या शरीरातील तेजास हलके करुन पृथ्वीवर येतात. ह्या ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९६ मंत्र २० मध्ये त्याचीच पृष्टि केली आहे. म्हटले आहे कि जसे मनुष्य वस्त्र धारण करतात, असे अन्य शरीर धारण करुन परमात्मा मानव रुपात पृथ्वीवर येतात और (धनानाम्) दृढ भक्तो (चांगल्या पुण्यात्मांना) प्राप्त होतात त्यांना वाणी उच्चारण करुन तत्वज्ञान सांगतात.

विवेचन :- हे ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९६ मंत्र १६ ते २० ची फोटोकॉपी आहे. ज्याचा हिन्दी अनुवाद महर्षि दयानंद सरस्वती आर्यसमाज प्रवर्तकाच्या दिशा-निर्देशाने त्यांच्या आर्यसमाजी शिष्यांनी केला आहे. हा अनुवाद काहीसा ठिक आहे, चुकीचा जास्त आहे. अगोदर जास्त ठिक होता व काहिसा चुकीचा होता. जो माझ्याद्वारे दुरुस्त करुन विवेचन मध्ये लिहला गेला आहे. आता अधिक चुकिचा आहे त्यास दुरुस्त करुन लिहीत आहे.

ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९६ मंत्र १६ मध्ये म्हटले आहे कि :-

हे परमात्मा आपले जे गुप्त वास्तविक (चारु) श्रेष्ठ (नाम) नाव आहे. त्यास सांगावे. प्रिय वाचकांनो! जसे भारताच्या राजास प्रधानमंत्री म्हणतात. हे त्यांच्या पदवीचे प्रतीक आहे. त्यांचे वास्तविक नाव काही अन्यच असते. जसे पहिले प्रधानमंत्री पंडित जवाहरलाल नेहरु होते. ''जवाहरलाल'' हे त्यांचे वास्तविक नाव आहे. या मंत्र १६ मध्ये म्हटले आहे की हे परमात्मा! आपले जे वास्तविक नाव आहे ते (सोतृमि:) उपासना करण्याचा (स्व आयुध:) स्वचालित शस्त्रासारखे (पूयमान:) अज्ञान रुपी गंधाचा नाश करुन पापनाशक आहे. आपण आपल्या त्या सत्य मंत्राचा आम्हाला ज्ञान करावे. (देव सोम) हे अमर परमेश्वर! आपला हा मंत्र श्वासांद्वारा नाक आदि (गा:) इन्द्रियांनी (वासुम् अभि) श्वास-उश्वासाने जपल्याने (सप्तिरिव = सप्ति: इव) विजे सारख्या गतीने अर्थात लगेचच (अभिवाजं) भक्ति धनाने परिपुर्ण करुन (श्रवस्यामी) ऐश्वर्य तसेच मोक्ष प्राप्त करतील.

प्रिय वाचकांना निवेदन आहे कि ह्या ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९६ मंत्र १६ च्या अनुवादामध्ये खुपच चुका होत्या ज्या आता दुरुस्त केल्या आहेत. प्रमाणासाठी मुळ पाठात ''अभिवाजं'' शब्द आहे याचा अनुवाद नाही असा लिहला गेला आहे. याच्या जागी ''अभिगयम'' शब्द चा अर्थ जोडला आहे जो मुळ पाठात नाही.

विवेचन : ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९६ मंत्र १७ च्या अनुवादामध्ये खुपच चुका आहेत ज्या आर्यसमाजाद्वारा अनुवादित आहेत. आता दुरुस्त करुन लिहित आहे.

जसे कि अगोदर ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ८६ तसेच ८२ च्या मंत्रामध्ये प्रमाण आहे कि परमात्मा आपल्या श्वाश्वत स्थान जे द्यूलोकाच्या तिसऱ्या स्थानी विराजमान आहे. तेथुन चालुन पृथ्वीवर जाणुन-बुजुन कोणत्यातरी खास उद्देशाने प्रकट होतात. परमात्मा सर्व ब्रह्मांडामध्ये बसलेल्या प्राण्यांचा संभाळ तीन स्थीतीत करतात. १. परमात्मा वरती सत्यलोक अर्थात अविनाशी धामामध्ये सिंहासन (तख्त) वर बसुन सर्व ब्रह्मांडाचे संचालन करतात. २. जेव्हा वाटेल तेव्हा साधु संत रुपात आपल्या शरीराचे तेज कमी करुन चांगल्या आत्म्यांना मिळतात. ३. प्रत्येक युगात कोणत्यातरी जलाशयात उमललेल्या कमळाच्या फुलावर नवजात शिशु रुपात प्रकट होतात. तेथुन नि:संतान जोडी आपल्या घरी घेऊन जातात. लहापणापासुनच तो परमात्मा आपले वास्तविक भक्तीज्ञान ज्यास तत्वज्ञान देखिल म्हणतात, चौपाईया, दोहे, ओव्या व कविताच्या रुपात ऐकवतात. जसे सन् १३९८ वि.सं. १४५५ मध्ये परमात्मा आपल्या मुळ ठिकाणाहुन चालुन भारतवर्षात काशी शहराच्या बाहेर लहरतारा नावाच्या जलाशयातील कमळाच्या फुलावर शिशुरुप धारण करुन प्रकट झाले होते. तेथुन निरु-नीमा विणकराच्या दंपत्याने आपल्या घरी घेऊन गेले. हळु-हळु परमात्मा मोठे झाले. कबीर वाणी सांगुन ज्ञान सांगितले. प्रमाण ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त १ मंत्र ९ मध्ये जे आर्य समाजाचे आचार्यांद्वारा अनुवादित आहे. त्यामध्ये देखील काही चुका आहेत. जास्त नाहीत कृपया वाचा ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त १ मंत्र ९ ची फोटोकॉपी.

अभी३ममघ्न्यां उत श्रीणन्ति धेनवः शिशुम् ।
सोममिन्द्राय पातवे ॥९॥

पदार्थः—(इमं) उस (सोमं) सौम्यस्वभाव वाले श्रद्धालु पुरुष को (शिशुं) कुमारावस्था में ही (अभि) सब प्रकार से (अघ्न्याः) अहिंसनीय (धेनवः) गौवें (श्रीणन्ति) तृप्त करती हैं (इन्द्राय) ऐश्वर्य्यं की (पातवे) वृद्धि के लिये । (उत) अथवा उक्त श्रद्धालु पुरुष को अहिंसनीय वाणियें ऐश्वर्य्यं की प्राप्ति के लिये संस्कृत करती हैं ॥९॥

विवेचन :- ही फोटोकॉपी ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त १ मंत्र ९ ची आहे यामध्ये स्पष्ट आहे कि (सोम) अमर परमात्मा जेव्हा शिशु रुपामध्ये प्रकट होतात तेव्हा त्याचा संभाळाची लिला कुमारी गायी (अभि अध्न्या धेनुव:) द्वारे होती. हेच प्रमाण कबीर सागर च्या अध्याय ''ज्ञान प्रकाश'' मध्ये आहे कि ज्या परमेश्वर कबीरास नीरु-नीमा ने आपल्या घरी घेऊन गेले होते. तेव्हा शिशु रुपधारी परमात्माने अन्न खाल्ले नाही, दुध पिले नाही. मग स्वामी रामानन्दांच्या सांगण्यावरुन एक कुमारी गाय अर्थात एक बछडे नीरुने आणले. तीने लगेच दुध दिले. त्या कुमारी गायीच्या दुधाने परमेश्वरास संभाळण्याची लिला झाली. कबीर सागर जवळपास ६००

(सहाशे) वर्ष अगोदर लिहला आहे.

ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त १ मंत्र ९ च्या अनुवादात काही चुका आहेत. जसे (अभिअध्न्या) चा अर्थ अहिंसनीय केला आहे जो चुकीचा आहे. हरियाणा मधील रोहतक जिल्ह्यातील धनाना गावात लेखकाचा जन्म झाला जो वर्तमानात सोनीपतमध्ये आहे. ह्या श्रेत्रात ज्या गायीने गर्भ धारण केला नाही तिस ही धनाई नाही, ही बिना धनाई आहे. हा शब्दाचा अपभ्रंस आहे. एका गायीस ''अध्नि'' शब्द आहे. अनेकवचन केल्यास ''अध्न्या'' शब्द आहे. ''अध्न्याचा'' अर्थ बिना धनाई गाया तसेच अभिध्न्या चा अर्थ पुर्ण रुपाने बिना धनाई अर्थात कुमारी गाय अर्थात बछडी.

आता ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९६ मंत्र १७ चा दुरुस्त अनुवाद करत आहे.

केवळ मराठी :- (शिशुम् जज्ञानम् हर्यन्तम्) परमेश्वर जाणुन-बुजुन तत्वज्ञान सांगण्याच्या उद्देशाने शिशु रुपात प्रकट होतात. त्यांच्या ज्ञानास ऐकुन (मरुतो गणेऩ) भक्तांचा खुप मोठा समुह त्या परमात्म्याचे शिष्य बनतात (मृजन्ति शुम्यन्ति वहिन्)

ते ज्ञान बुद्धिजीवी लोकांना समजते. ते त्या परमात्म्याची स्तुती-भक्ती तत्वज्ञानाच्या आधारे करतात. ती भक्ती (वहिन) लगेच लाभ देणारी असते. ते परमात्मा आपल्या तत्वज्ञानास (काव्येना) कवित्व अर्थात काव्यासारखे दोहे, शब्द्, लोकोक्तिया, चौपाई द्वारा (कविर् गीर्भि:) कविर् वाणी द्वारा अर्थात कबीर वाणी द्वारा (पवित्रम् अतिरेभन्) शुद्ध ज्ञानास उंच आवाजात मोठमोठ्याने सांगतात. तो (कवि:) कविसारखे आचरण करणारा कविर्देव (संत) संतरुपात प्रकट (सोम) अमर परमात्मा असतो. (ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९६ मंत्र १७)

विशेष :- ह्या मंत्राच्या मुळ पाठात दोन वेळा ''कवि:'' शब्द आहे. आर्य समाजाच्या अनुवादकर्ताने एक (कवि:) चा अर्थ केला नाही.

विवेचन :- ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९६ मंत्र १८ वर विवेचन करत आहे. याच्या अनुवादात खुपच चुका आहेत. आम्हास सस्कृत देखील समजते. विवेचन करत आहे तसेच यथार्थ अनुवाद व भावार्थ स्पष्ट करत आहे. मंत्र १७ मध्ये म्हटले आहे कि ऋषि किंवा संत रुपात प्रकट होऊन परमात्मा अमृतवाणी आपल्या मुखकमलाने बोलतात आणि त्या ज्ञानास समजुन अनेक शिष्यांचा समुह बनतो. (य) जी तत्वज्ञानाची वाणी परमात्मा सांगतात. ते (ऋषिकृत) ऋषि रुपात प्रकट परमात्मा कृत (सहंस्रणीथ:) हजारो वाण्या अर्थात कबीर वाणी (ऋषिमना) ऋषि स्वभावाच्या भक्तांसाठी (स्वर्षा:) आनंददायक असते. (कविनाम पदवी:) कविताने दोहे, चौपाई मध्ये वाणी बोलण्यामुळे परमात्मा कविंमध्ये एक प्रसिद्ध कवीची पदवी देखील प्राप्त करतात. तो (सोम) अमर परमात्मा (सिषासन्) सर्वांच्या पालनाची इच्छा करत असताना प्रथम स्थितीमध्ये (महिष:) मोठी पृथ्वी अर्थात वरच्या लोकात (तृतीयम् धाम) तिसरे धाम अर्थात सत्यलोकाच्या तिसऱ्या पृष्ठावर (अनुराजति) तेजोमय शरीरयुक्त (स्तुप) घुमटामध्ये (विराजम्) विराजमान आहे. तेथे बसले आहेत. हेच प्रमाण ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ५४ मंत्र ३ मध्ये आहे कि परमात्मा सर्व लोकांच्या वरती वरच्या लोकामध्ये विराजमान आहे (तिष्ठन्ति) बसलेला आहे.

विवेचन :- ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९६ मंत्र १९ चा देखील आर्यसमाजाच्या विद्वानांनी अनुवाद केला आहे. यामध्ये देखील खुपच चुका आहेत. पुस्तकाच्या विस्तारामुळे केवळ आपल्या कामापुरतीच माहीती प्राप्त करुयात.

या मंत्रामध्ये चौथ्या धामाचे वर्णन आहे. आपण सृष्टिरचना मध्ये वाचाल, त्यातुन पुर्ण माहिती होईल. वाचा याच पुस्तकात पान १०३ वर.

परमात्माने वरील चारही लोक अजर-अमर रचले आहेत. १. अनामी लोक जे सर्वात वरती आहे २. अगम लोक ३. अलख लोक ४. सत्य लोक.

आपण पृथ्वी लोकात आहे. याच्या वरच्या लोकांची मोजणी कराल तर १. सत्यलोक २. अलख लोक ३. अगम लोक ४. अनामी लोक मोजले जाते. त्या चौथ्या धामामध्ये बसुन परमात्मा ने सर्व ब्रह्मांडाची व लोकांची रचना केली. उर्वरीत रचना सत्यलोकात बसुन केली. आर्य समाजाच्या अनुवादकांनी तुरिया परमात्मा अर्थात चौथ्या परमात्म्याचे वर्णन केले आहे. हा चौथा धाम आहे. त्यामध्ये मुळ पाठ मंत्र १९ चा भावार्थ आहे कि तत्वदर्शी संत चौथा धाम तसेच चौथा परमात्मा चा (विवक्ति) वेग-वेगळा वर्णन करतात. वाचक जन कृपया वाचा सृष्टिरचना याच पुस्तकात पान १०३ वर ज्यामुळे आपणास ज्ञान होईल कि लेखक (संत रामपाल दास) हेच ते तत्वदर्शी संत आहेत जे तत्वज्ञानाने परिचीत आहेत.

विवेचन :- ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९६ मंत्र २० चा यथार्थ ज्ञान समजुयात.

ह्या मंत्राचा अनुवाद महर्षि दयानंद च्या शिष्यांद्वारा केला गेला आहे. यांचा दृष्टीकोन हाच राहिला आहे कि परमात्मा निराकार आहे. कारण महर्षि दयानंद जींनी हि गोष्ट दृढ केली आहे कि परमात्मा निराकार आहे. याकरिता अनुवादकाने सरळ मंत्राचा अनुवाद फिरवा-फिरव करुन केला आहे. जसे मंत्र २० च्या मुळ पाठात लिहले आहे कि :-

मर्य न शभ्रः तन्वा मृंजानः अत्यः न सृत्वा सनये धनानाम् ।
वृर्षेव यूथा परि कोशम अर्षन् कनिक्रदत् चम्वोः आविवेश ।।

अनुवाद :- (मर्यः) मनुष्य (न) जसे सुंदर वस्त्र धारण करतो, असेच परमात्मा मनुष्यासमान (शुभ्रः तन्व) सुंदर शरीर (मृजानः) धारण करुन (अत्यः) अत्यन्त गतीने चालुन (सनये धनानाम्) भक्ती धनाच्या धन्यास अर्थात पुण्यात्मांना (सनये) प्राप्त होण्यासाठी येतात. (यूथा वृषेव) जसे एका समुदायास त्याचा सेनापती प्राप्त होतो. असाच तो परमात्मा संत व ऋषि रुपात प्रकट होतो तेव्हा त्याचे मोठ्या संखेने अनुयायी बनतात आणि परमात्मा त्यांचा गुरु रुपात पुढारी असतो. तो परमात्मा (परि कोशम्) प्रथम ब्रह्मांडात (अर्षन्) प्राप्त होऊन अर्थात येऊन (कनिक्रदत्) उंच आवाजात सत्यज्ञान उच्चारण करत (चम्वौ) पृथ्वी खंडमध्ये (अविवेश) प्रविष्ट होत असतो.

भावार्थ :- जसे अगोदर वेद मंत्रामध्ये म्हटले आहे कि परमात्मा वरच्या लोकात राहतात तेथुन गति करुन अर्थात आपल्या शरीरातील तेजास हलके करुन पृथ्वीवर येतात. ह्या ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९६ मंत्र २० मध्ये त्याचीच पृष्टि केली आहे. म्हटले आहे कि जसे मनुष्य वस्त्र धारण करतात, असे अन्य शरीर धारण करुन परमात्मा मानव रुपात पृथ्वीवर येतात और (धनानाम्) दृढ भक्तो (चांगल्या पुण्यात्मांना) प्राप्त होतात त्यांना वाणी उच्चारण करुन तत्वज्ञान सांगतात.

(प्रमाण ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९५ मंत्र २)

हरिः सृजानः पथ्यामृतस्येयर्ति वाचमरितेव नावम् ।

देवो देवानां गुह्यानि नामाविष्कृणोति बर्हिषि प्रवाचे ॥२॥

पदार्थः—(हरिः) वह पूर्वोक्त परमात्मा (**सृजानः**) साक्षात्कार को प्राप्त हुआ (**ऋतस्य पथ्यां**) वाक् द्वारा मुक्ति मार्ग की (**इयर्ति**) प्रेरणा करता है। (**अरितेव नावम्**) जैसा कि नौका के पार लगाने के समय में नाविक प्रेरणा करता है और (**देवानां देवः**) सब देवों का देव (**गुह्यानि**) गुप्त (**नामाविष्कृणोति**) संज्ञाओं को प्रकट करता है (**बर्हिषि प्रवाचे**) वाणीरूप यज्ञ के लिए ॥२॥

ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९५ मंत्र २ चा अनुवाद महर्षि दयानंदाच्या शिष्यांनी केला आहे जो खुप चांगला केला आहे.

याचा भावार्थ आहे कि अगोदर परमात्मा अर्थात ज्या परमात्म्याच्या विषयात पहिला वाला मंत्रात म्हटले गेले आहे कि, तो (सृजान:) आपले शरीर धारन करुन (ऋतस्य पथ्यां) सत्य भक्तीचा मार्ग अर्थात यथार्थ अध्यात्मिक ज्ञान आपल्या अमृतमयी अर्थात वाणीद्वारा मुक्ती मार्गाची प्रेरणा करतात.

तो मंत्र असा आहे कि जसे (अरितेव नावम्) नावाड्या नावेत बसुन पार करतो. असेच परमात्मा सत्यभक्ति मार्ग रुपी नावेद्वारा संसाररुपी नदीमधुन पार करतो. तो (देवानाम् देव:) सर्व देवांचा देव अर्थात सर्व प्रभुंचा परमेश्वर (बर्हिषि प्रवाचे) वाणी रुपी ज्ञान यज्ञासाठी (गुह्यानि) गुप्त (नामा आविष्कृणोति) नावांचा अविष्कार करत आहे. अर्थात जसे गीता अध्याय १७ श्लोक २३ मध्ये ''ॐ तत् सत्'' मध्ये तत् तसेच सत् हे गुप्त मंत्र आहेत जे त्याच परमेश्वराने मला (संत रामपाल दास) सांगितले त्यानेच पुर्ण मोक्ष शक्य आहे.

सुक्ष्म वेदात परमेश्वराने म्हटले आहे कि :-

''सोहं'' शब्द हम जग मे लाए, सारशब्द हम गुप्त छिपाए ।

भावार्थ :- परमेश्वराने स्वत ''सोहं'' शब्द भक्ती साठी सांगितला आहे. हा सोहं मंत्र कोणत्याही प्राचीन ग्रंथ (वेद, गीता, कुर्आन, पुराण तसेच बाईबल) मध्ये नाही. परत सुक्ष्म वेदात म्हटले आही कि :-

सोहं ऊपर और है, सत्य सुकत एक नाम ।

सब हंसो का जहाँ बास है, बस्ती है बिन ठाम ।।

भावार्थ :- ''सोहं'' नाम तर प्रकट केले आहे, आविष्कार केला आहे परंतु सार शब्द गुप्त ठेवले आहे. आता मला (लेखक संत रामपाल यांना) सांगितले आहे जे साधकांना दिक्षा घेताना सांगितले जाते. याचे गीता अध्याय १७ श्लोक २३ मध्ये म्हटल्याप्रमाणे ''ॐ तत् सत्'' चा संबंध आहे.

(प्रमाण ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९४ मंत्र १)

अधि यद॑स्मिन्वा॒जिनी॑व॒ शुभ॒ः स्पर्ध॑न्ते॒ धिय॒ः सूर्ये॒ न विश॑ः ।
अ॒पो वृ॑णा॒नः प॑वते कवी॒यन्व्र॒जं न प॑शु॒वर्ध॑नाय॒ मन्म॑ ॥१॥

पदार्थः—(**सूर्य्ये**) सूर्य के विषय में (**न**) जैसे (**विशः**) रश्मियां प्रकाशित करती हैं। उसी प्रकार (**धियः**) मनुष्यों की बुद्धियां (**स्पर्धन्ते**) अपनी-अपनी उत्कट शक्ति से विषय करती हैं। (**अस्मिन् अधि**) जिस परमात्मा में (**वाजिनीव**) सर्वोपरि बलों के समान (**शुभः**) शुभ बल है वह परमात्मा (**अपोवृणानः**) कर्मों का अध्यक्ष होता हुआ (**पवते**) सबको पवित्र करता हैं। (**कवीयन्**) कवियों की तरह आचरण करता हुआ (**पशुवर्धनाय**) सर्वद्रष्टृत्व पद के लिए (**व्रजं, न**) इन्द्रियों के अधिकरण मन के समान 'व्रजन्ति इन्द्रियाणि यस्मिन् तद्व्रजम्' (**मन्म**) जो अधिकरणरूप है वही श्रेय का धाम है ॥१॥

विवेचन :– ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९४ मंत्र १ चा अनुवाद देखील आर्यसमाजाच्या विद्वानांद्वारा केला गेला आहे.

विवेचन :– पुस्तक विस्तारास ध्याना ठेवता त्याच अनुवादमधुन आपले मत सिद्ध करत आहे. जसे अगोदर लिहलेल्या वेद मंत्रामध्ये सांगितले गेले आहे कि परमात्मा आपल्या मुख कमलाद्वारे वाणीचे उच्चारण करुन तत्वज्ञान बोलतात लोकोक्तियांच्या माध्यमातुन, कवितांच्या दोह्यांमधुन, शब्द, ओवी, चौपाई द्वारा वाणी बोलुन प्रसिद्ध कविंमध्ये देखील एक कवि ची उपाधी प्राप्त करतात. त्याचे नाव कविर्देव अर्थात कबीर साहेब आहे.

ह्या ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ९४ मंत्र १ मध्ये देखील हे स्पष्ट आहे कि जो सर्वशक्तीमान परमेश्वर आहे. तो (कवियन् व्रजम् न्) कविंप्रमाणे आचरण करत पृथ्वीवर फिरत असतो.

(प्रमाण ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त २० मंत्र १)

प्र क॒विर्दे॒ववी॑तये॒ऽव्यो॒ वारे॑भिरर्षति ।
सा॒ह्वान्विश्वा॑ अ॒भि स्पृध॑ः ॥१॥

पदार्थः—वह परमात्मा (**कविः**) मेधावी है और (**अव्यः**) सबका रक्षक है (**देववीतये**) विद्वानों की तृप्ति के लिये (**अर्षति**) ज्ञान देता है (**साह्वान्**) सहनशील है (**विश्वाः, स्पृधः**) सम्पूर्ण दुष्टों को संग्रामों में (**अभि**) तिरस्कृत करता है ॥१॥

विवेचन : ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त २० मंत्र १ चा अनुवाद आर्यसमाजाच्या विद्वांनी केला आहे याचा अनुवाद थोडा कमी जास्त चुकीचा आहे याच्य मुळ पाठात लिहले आहे :–

प्र कविर्देव वीतये अव्यः वारेभि: अर्षति सहान् बिश्वाः अभि स्पृस्धः

सरलार्थ : (प्र) वेद ज्ञानदाता व्यतीरीक्त जो दुसरा (कविर्देव) कविर्देव कबीर परमेश्वर आहे, तो विद्वान अर्थात जिज्ञासुंना (वीतये) ज्ञान धनाच्या तृप्ति साठी (वारेभि:) श्रेष्ठ आत्मांना (अर्षति) ज्ञान देतो. तो (अव्य:) अविनाशी आहे, रक्षक आहे, (साह्यान्) सहनशील (विश्वा:)

तत्वज्ञान हीन सर्व दुष्टांना (स्पृधः) अध्यात्म ज्ञानाची कृपा स्पर्धा अर्थात ज्ञान गोष्टी रुपी वाक युद्ध मध्ये (अभि) पुर्ण रुपाने तिरस्कृत करतो, त्यांचे तोंड बंद करतो.

विशेष :- (क) ह्या मंत्राच्या अनुवादामध्ये आपण फोटोकॉपी मध्ये पहाल तर कळेल कि कित्येक शब्दांचा अर्थ आर्य विद्वानांनी सोडले आहे जसे = ''प्र'' ''वारेभि:'' ज्या मुळे वेदांचा यथार्थ भाव समजत नाही.

(ख) माझ्या अनुवादातुन स्पष्ट आहे कि तो परमात्मा चांगल्या आत्मांना (दृढ भक्तांना) ज्ञान देत आहे. त्याचे नाव देखील लिहले आहे :- ''कविर्देव'' आम्ही कबीर परमेश्वर म्हणतो.

(प्रमाण ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ५४ मंत्र ३)

अयं विश्वानि तिष्ठति पुनानो भुवनोपरि ।
सोमो देवो न सूर्यः ॥३॥

पदार्थः—(सूर्यः, न) सूर्य के समान जगत्प्रेरक (**अयम्**) यह परमात्मा (**सोमः, देवः**) सौम्य स्वभाव वाला और जगत्प्रकाशक है और (**विश्वानि, पुनानः**) सब लोकों को पवित्र करता हुआ (**भुवनोपरि, तिष्ठति**) सम्पूर्ण ब्रह्माण्डों के ऊर्ध्व भाग में भी वर्तमान है ॥३॥

विवेचन : ऋग्वेद मंडल ९ सुक्त ५४ मंत्र ३ च्या फोटोकॉपी मध्ये आपण पहा. याचा अनुवाद आर्यसमाजाच्या विद्वानांनी केला आहे. त्याच्या अनुवादात स्पष्ट आहे कि तो परमात्मा (भूवनोपरि) संपुर्ण ब्रह्मांडाच्या ऊर्ध्व अर्थात वरती (तिष्ठति) विराजमान आहे, वरती बसलेला आहे :-

याचा यथार्थ अनुवाद या प्रकारे आहे :-

(अयं) हा (सोम: देव) अमर परमेश्वर (सूर्य:) सुर्याच्या (न) समान (विश्वानि) सर्वांना (पुनान:) पवित्र करत (भुवनोपरि) सर्व ब्रह्मांडाच्या ऊर्ध्व अर्थात वरती (तिष्ठति) बसलेला आहे.

भावार्थ : जसा सूर्य वरती आहे आणि आपला प्रकाश तथा उष्णता ने सर्वांना लाभ देत आहे. याप्रकारे तो अमर परमेश्वर ज्याचे वरील मंत्रामध्ये वर्णन केले आहे. सर्व ब्रह्मांडाच्या वरती बसुन आपली निराकार शक्तीने सर्व प्राण्यांना लाभ देत आहे तसेच सर्व ब्रह्मांडाचे संचालन करत आहे.

तर्क :- महर्षि दयानंद चा अर्थात आर्य समाजिंचे मत आहे कि परमात्मा कोणत्या एका ठिकाणी कोणत्या विशेष लोकात नाही राहत.

प्रमाण :- सत्यार्थ प्रकाश समुल्लास (Chapter) नं. ७ पान १४८ वर (आर्य साहित्य प्रचार ट्रस्ट ४२७ गल्ली मंदीरवाली नविन बांस दिल्ली ७८ वा संस्करण)

कोणी प्रश्न केला :- ईश्वर व्यापक आहे किंवा कोणत्या देश या विशेष ठिकाणी राहतो?

उत्तर (महर्षि दयानंद यांचे) :- व्यापक आहे कारण जर एका देशात राहत असता तर सर्व अंतर्यामी, सर्वज्ञ, सर्वनियन्ता, सर्वांचा सृष्टा, सर्वांचा धर्ता आणि प्रलय कर्ता होऊ शकत

नव्हता. अप्राप्त देशात कर्ताच्या क्रिया होणे असंभव आहे. (सत्यार्थ प्रकाश मधील लेख समाप्त)

महर्षि दयानंद मानत नव्हते कि परमात्मा कोणत्या देश अर्थात स्थान ठिकाणी राहतात. महर्षि दयानंद जी वेद ज्ञानास सत्य मानत होते.

आपण अनेक वेदमंत्रा मध्ये आपल्या डोळ्यांनी वाचले कि परमेश्वर वरती एका ठिकाणावर राहतात. तेथुन गती करुन येथे देखील प्रकट होतात. महर्षि दयानंद तसेच आर्यसमाजी परमात्मा को निराकार मानतात.

प्रमाण :– सत्यार्थ प्रकाश के समुल्लास नं. ९ पृष्ठ १७६, समुल्लास ७ पृष्ठ १४९ समुल्लास ११ पृष्ठ २५१ वर म्हटले आहे कि परमात्मा निराकार आहे.

प्रिय वाचकांनी अनेक वेदमंत्रामध्ये वाचले कि परमात्मा साकार आहे. तो मनुष्य जसा आहे. वरच्या लोकात राहतो, तेथुन गती करुन चालुन येतात. पृथ्वी वर प्रकट होतात. चांगल्या आत्म्यांना जे दृढ भक्त असतात, त्यांना भेटतात. त्यांना तत्वज्ञान आपल्या मुख कमलाने बोलकर ऐकवतो. कविंसारखे आचरण करतात. पृथ्वीवर फिरुन परमात्मा आपले अध्यात्म ज्ञान उंच आवाजात ऐकवतात.

गीता अध्याय ४ श्लोक ३२ मध्ये हे प्रमाण आहे.

प्रिय वाचकांनो, आपण स्वत: निर्णय करा कोणाला किती अध्यात्म ज्ञान होते. विशेष आश्चर्य हे आहे कि वेद मंत्राचा अनुवाद देखील महर्षि दयानंदांनी तसेच त्यांच्या शिष्य आर्यसमाजींनी केला आहे. त्यामध्ये त्यांच्या मताचा विरोध आहे.

निवेदन : वेद मंत्रांची फोटोकॉपी लावण्याचा उद्देश हाच आहे कि जर मी (लेखक) अनुवाद करुन पुस्तकात लावतो तर अन्य व्यक्ती हे म्हटले असते की संत रामपालांना संस्कृत भाषेचे ज्ञान नाही. आता हि शंका उत्पन्न होऊ शकत नाही. आता तर ही दृढता येईल कि संत रामपाल दासांनी जे वेद मंत्रांचा अनुवाद केला आहे, तो यथार्थ आहे.

आता विश्वाच्या उत्पत्ति चे ज्ञान करत आहे. जे स्वत: परमेश्वराने आपल्याद्वारा रचलेल्या जगाचे ज्ञान सांगितले आहे.

''संक्षिप्त सृष्टि रचना''

सगळ्यात आधी सतपुरुष एकटे होते. कोणतीच रचना नव्हती. सर्वप्रथम परमेश्वराने चार अविनाशी लोकांची रचना वचनाने (शब्द) केली.

१. अनामी लोक ज्याला अकह लोक देखील म्हणतात.

२. अगम लोक ३. अलख लोक ४. सत लोक.

मग परमात्म्याने चारी लोकामध्ये चार रूप धारण केले. चार उपमात्मक नावाने चारी लोकात प्रसिद्ध झाले.

१. अनामी लोकात अनामी पुरुष अथवा अकह पुरुष.

२. अगम लोकात अगम पुरुष.

३. अलख लोकात अलख पुरुष.

४. सत लोकात सतपुरुष हे उपमात्मक नाव ठेवले.

मग चारी लोकात, परमात्म्याने वचनाने एक-एक सिहांसन (तख्त) बनविले. प्रत्येक सिंहासनावर सम्राटासमान मुकुट आदि धारण करून विराजमान झाले. मग सतलोकामध्ये परमेश्वराने अन्य रचना केल्या. एका शब्दाने (वचन) १६ द्वीप तथा एका मानसरोवराची रचना केली. पुन्हा १६ वचनांनी १६ पुत्रांची उत्पत्ति केली. त्यामध्ये मुख्य भूमिका अचिन्त, तेज, सहजदास, जोगजीत, कूर्म, इच्छा, धैर्य आणि ज्ञानीची आहे.

आपल्या पुत्रांना धडा शिकवण्यासाठी कि समर्थाशिवाय कोणतेच कार्य सफल होऊ शकत नाही. ज्याचे काम त्यालाच शोभते दुसऱ्या ने केले तर मूर्खपणा ठरतो.

सतपुरुषाने आपला पुत्र अचिन्त ला सांगितले कि तुम्ही सतलोकात अन्य रचना करा. मी काही शक्ति तुला प्रदान केली आहे. अचिन्त ने आपल्या वचनाने अक्षर पुरुषाची उत्पत्ति केली. अक्षर पुरुष युवा उत्पन्न झाला. मानसरोवरात स्नान करण्यासाठी गेला. त्याच पाण्यावर पोहत होता. काही वेळाने त्याला झोप आली. सरोवरात खोल खाली गेला (सतलोकात अमर शरीर आहे, तेथे शरीर श्वासावर निर्भर नाही). बराच वेळ झाला तरीही तो (अक्षर पुरुष) पाण्यातून बाहेर आला नाही. अचिन्त पुढे सृष्टि करू शकला नाही. तेव्हा सतपुरुष (परम अक्षर पुरुष) ने मानसरोवर जाऊन थोडे जल आपल्या हातात घेवून त्याचे एक विशाल अंडे बनवले व त्यात आपल्या वचनाने एक आत्मा प्रवेशीत केला आणि त्या अंड्याला पाण्यात सोडले. पाण्यात अंडे खाली जाऊ लागले व त्याच्या गडगडाट होऊ लागला. त्या गडगडाटाच्या आवाजाने अक्षर पुरुषाची निंद्रा भंग झाली. अक्षर पुरुषाने क्रोधाने पाहिले कि कुणी मला जागे केले. क्रोध त्या अंड्यावर पडला तर ते अंडे फुटून गेले व त्यातून एक युवा तेजोमय व्यक्ति निघाला. त्याचे नाव क्षर पुरुष (पुढे चालून हाच काल म्हणवला गेला). सतपुरुषाने दोघांना आवाज दिला कि तुम्ही पाण्याच्या बाहेर या. अक्षर पुरुष तुला निंद्रेतून जागे करण्यासाठी हे सगळे केले. त्यानंतर सतपुरुष म्हणाले कि तुम्ही दोघे अक्षर पुरुष व क्षर पुरुष या अचिन्त च्या लोकामध्ये रहा.

काही काळानंतर क्षर पुरुषाने (ज्याला ज्योति निरंजन काल देखील म्हणतात) मनामध्ये विचार केला कि, आम्ही तिघे एका लोकात राहत आहोत. माझे अन्य भाऊ एका एका द्वीपावर एकच याप्रमाणे राहत आहेत. हा विचार करून त्याने वेगळे स्वतंत्र द्वीप प्राप्त करण्यासाठी तप प्रारंभ केले. याआधी सतपुरुषजींनी अचिन्तला म्हटले कि तू सृष्टि रचना करू

शकत नाहीस. ही शिकवण देण्यासाठी, तुला म्हटले होते कि, अन्य रचना कर. परंतु अचिन्त, तू तर, अक्षर पुरुषाला देखील उठवू शकला नाहीस. आता पुढे कुणीही हा प्रयत्न करू नका. माझ्या वचन शक्तीने मी सर्व रचना करेल.

सतपुरुषाने सतलोकात असंख्य लोक रचले तथा प्रत्येकात आपल्या वचनाद्वारे (शब्द) अन्य आत्म्याची उत्पत्ति केली. हे सर्व लोक सतपुरुषाच्या सिंहासनाच्या आजूबाजूला होते. यामध्ये केवळ नरहंसच (सतलोकत मनुष्याला हंस म्हणतात) राहतात, आणि त्यांना परमात्म्याने शक्ति दिली आहे कि ते (नरहंस) आपला परिवार, वचनाने उत्पन्न करू शकतात. ते केवळ दोन पुत्र उत्पन्न करू शकतात.

क्षर पुरुष (ज्योति निरंजन) ने, तप करणे चालू ठेवले. त्याने ७० युगापर्यंत तप केले. सतपुरुषजीने क्षर पुरुषास विचारले कि तुम्ही तप कश्यासाठी करत आहात? क्षर पुरुष म्हणाला कि हे स्थान माझ्यासाठी अपुरे आहे, मला वेगळे स्थान पाहिजे. परमेश्वराने (सतपुरुष) त्याला ७० युगाच्या तपाच्या प्रतिफळात २१ ब्रह्माण्डे दिली, जी सतलोकाच्या बाहेरच्या क्षेत्रात होती, जसे २१ प्लॉट समझा. ज्योति निरंजन याने विचार केला कि या ब्रह्मांडात काही रचना केली पाहिजे. त्यासाठी परत ७० युग तप केले. मग सतपुरुषाने विचारले कि आता काय ईछा आहे? क्षर पुरुष (ज्याति निरंजन) ने म्हटले कि सृष्टि रचना करण्याची सामग्री देण्याची कृपा करावी. सतपुरुषांनी त्याला पाच तत्व (जल, पृथ्वी, अग्नि, वायु आणि आकाश) तथा तीन गुण (रजोगुण, सतोगुण तसेच तमोगुण) दिले तथा सांगितले कि यापासून आपली रचना कर.

क्षर पुरुषाने तिसऱ्या वेळेस पुन्हा तप प्रारंभ केले. जेव्हा ६४ युग तप झाले, तेव्हा परत सतपुरुषाने विचारले कि आता काय ईच्छा आहे? क्षर पुरुष म्हणाला कि मला काही आत्मे दया. माझे एकट्याचे मन लागत नाही. क्षर पुरुषाला आत्मे कसे भेटले ते पुढे वाचा :-

''आपण काल लोकात कसे आलो?''

ज्यावेळेस क्षर पुरुष (ज्योति निरंजन) एका पायावर उभा राहून तप करत होता तेव्हा आपण सगळे आत्मे त्या क्षर पुरुषावर मोहित झालो. जसे तरुण मुले-मुली आजकालच्या अभिनेत्यावर अथवा अभिनेत्रीवर मोहित होतात त्याप्रमाणे. घेणे ना देणे, व्यर्थ प्रेमात पडतात. ते आपली कमाई करण्यासाठी नाचतात गातात. तरुण मंडळी त्यांना बघुन आपले धन नष्ट करतात. ठीक याचप्रकारे आम्ही आपल्या परमपिता सत पुरुषाला सोडून, (क्षर पुरुष) काल पुरुषावर मनापासून प्रेम करू लागलो. जो परमेश्वर आम्हाला सर्व सुख सुविधा देत होता, त्याच्याशी विमुख होवून या नकली ड्रामा करणाऱ्या काल ब्रह्म वर आसक्त झालो. सतपुरुषाने मध्ये-मध्ये बऱ्याच वेळा आकाशवाणी केली कि मुलांनो! तुम्ही ह्या कालाच्या क्रियेला बघू नका, मस्त रहा. आम्ही वरुन तर सावधान झालो, पण आतून आसक्त होतो. परमेश्वर तर अंतर्यामी आहेत, त्यांनी जाणून घेतले कि हे इथे राहण्यालायक नाही राहिले. काल पुरुषाने (क्षर पुरुष = ज्योति निरंजन) जेव्हा दोन वेळा तप करून फळ प्राप्त केले, तेव्हा त्याने विचार केला कि आता काही जीवात्मा सुद्धा माझ्यासोबत राहिले पाहिजे. माझे एकट्याचे मन लागणार नाही. यामुळे जिवात्म्याच्या प्राप्तीसाठी तप चालू केला. ६४ युगापर्यंत तप केल्यानंतर परमेश्वराने विचारले कि ज्योति निरंजन! आता कश्यासाठी तप करत आहेस? क्षर पुरुषाने म्हटले कि काही आत्मे प्रदान करा. माझे एकट्याचे मन लागत नाही. सतपुरुष म्हणाले कि मी तुझ्या तपाच्या बदल्यात अजून ब्रह्माण्डे देऊ शकतो, परंतु माझे आत्मे देऊ शकत नाही. ते

माझ्या शरीरापासून उत्पन्न झाले आहेत. परंतु, ते जर स्वत: जाण्यासाठी इच्छुक असतील, तर ते जाऊ शकतात. युवा कविराचे (समर्थ कबीर) वचन ऐकून ज्योति निरंजन आपल्याकडे आला. आपण सर्व हंसआत्मे आधीच त्याच्यावर आसक्त होतो. आपण त्याला चारही बाजूने घेरून उभे राहिलो. ज्योति निरंजन म्हणाला कि मी पिताजीकडून वेगळे २१ ब्रह्माण्डे प्राप्त केले आहेत. तिथे नाना प्रकारचे रमणीय स्थळ बनवले आहेत. काय तुम्ही माझ्यासोबत याल? आम्ही सर्व आत्मे जे आता या २१ ब्रह्मांडात परेशान आहोत म्हणालोत कि होय आम्ही तयार आहोत, पण पिताजींनी सम्मती दिली पाहिजे. तेव्हा क्षर पुरुष (काल) हा पूर्ण ब्रह्म महान् कविर् (समर्थ कबीर प्रभु) कडे आला आणि सर्व वार्ता सांगितली. तेव्हा कविरग्नि (कबीर परमेश्वर) ने सांगितले कि माझ्या समोर स्वीकृति देणाऱ्यातला मी आज्ञा देईल. क्षर पुरुष आणि परम अक्षर पुरुष (कविर्मितौजा) दोघेही आम्हा सर्व हंस आत्म्याजवळ आले. सत् कविर्देव म्हणाले कि जे हंसात्मे ब्रह्म सोबत जाण्यास तयार आहेत त्यांनी आपआपले हात वर करून स्वीकृति ध्यावी. आपल्या पित्यासमोर कुणाचीही हिम्मत झाली नाही. फार वेळेपर्यंत शांतता पसरली. तत्पश्चात एका हंसात्म्याने साहस केले आणि म्हटले कि पिताजी माझी जायची ईच्छा आहे. मग तर त्याचे बघून आम्ही सर्व आत्म्यानी (जे आज ह्या काल (ब्रह्म) च्या २१ ब्रह्मांडात फसलो आहोत) स्वीकृति दिली. परमेश्वर कबीरजी म्हणाले कि ज्योति निरंजन तुम्ही तुमच्या स्थानी जावे. ज्यांनी तुझ्यासोबत जाण्याची स्वीकृति दिली, मी त्या सर्व आत्म्याना तुझ्याकडे पाठवून देतो. ज्योति निरंजन आपल्या २१ ब्रह्मांडात चालल्या गेला. त्यावेळी हे २१ ब्रह्मांडे सतलोकातच होते.

तत्पच्यात, पूर्ण ब्रह्मने, सर्वप्रथम स्वीकृति देणाऱ्या हंसाला मुलीचे रूप दिले पण स्त्रीइंद्रिय रचले नाही आणि सर्व आत्म्याना (ज्यांनी ज्योति निरंजन (ब्रह्म) सोबत जाण्याची सहमति दिली होती) त्या मुलीच्या शरीरात प्रवेश करून दिला तथा तिचे नाव आष्ट्रा (आदि माया/प्रकृति देवी/दुर्गा) पडले. सत्यपुरुष म्हणाले कि हे पुत्रि! मी तुला शब्द शक्ति प्रदान केली आहे. जितके जीव ब्रह्म म्हणेल तू उत्पन्न कर. पूर्ण ब्रह्म कर्विदेवाने (कबीर साहेब) आपला पुत्र सहजदासासोबत प्रकृतिला क्षर पुरुषाकडे पाठवले. सहजदासजीने ज्योति निरंजनाला सांगितले कि या बहिणीच्या शरीरात त्या सर्व आत्म्याना प्रवेशीत केले आहे, ज्यांनी तुमच्यासोबत येण्याची सहमति दिली होती. हिला वचन शक्ति प्रदान केली आहे. तुम्हाला जितके जीव पाहिजे प्रकृति आपल्या शब्द शक्तीने उत्पन्न करून देईल. हे सांगून सहजदास वापस आपल्या दिवपामद्धे आला.

युवा असल्याकारणाने मुलीचे रंगरूप खुलले होते. ब्रह्म मध्ये विषय-वासना उत्पन्न झाली आणि त्याने प्रकृति देवी सोबत अभद्र गतिविधि सुरू केली. तेव्हा ती (दुर्गा) म्हणाली कि ज्योति निरंजन माझ्याकडे पिताजींनी प्रदान केलेली शब्द शक्ति आहे. तुम्ही जेव्हडे प्राणी म्हणाल तेव्हडे मी वचनाने उत्पन्न करेन. तुम्ही ही मैथुन परंपरा सुरू करू नका. तुम्ही सुद्धा त्या पित्याच्या शब्दाने अंड्यातून उत्पन्न झाला आहात आणि मी सुद्धा त्याच परमात्म्याच्या वचनाने उत्पन्न झाली आहे. या नात्याने तुम्ही माझे मोठे भाऊ आहात. बहीण-भावाचा हा योग महापापाचे कारण बनेल. परंतु ज्योति निरंजनाने प्रकृति देवीची एक सुद्धा प्रार्थना ऐकली नाही. आपल्या शब्दशक्तीद्वारे नखाने स्त्रीइंद्रिय (भग) प्रकृतिदेवीला लावले तथा बलात्कार करायचे ठरवले. त्यावेळी दुर्गाने आपल्या इज्ज़तीच्या रक्षणासाठी अन्य कोणताही उपाय दिसत नसल्याने आपले सूक्ष्म रूप बनवले आणि ज्योति निरंजनच्या उघड्या तोंडातून प्रवेश करून त्याच्या पोटात प्रवेश करुन पूर्ण ब्रह्म कवीर् देव आपल्या रक्षणासाठी याचना केली. त्याचवेळी

कर्विदेव (कविर् देव) आपला पुत्र योग संतायन अर्थात जोगजीतचे रूप बनवून तेथे प्रकट झाले आणि कन्याला ब्रह्मच्या पोटातून बाहेर काढले तथा म्हणाले कि ज्योति निरंजन आजपासून तुझे नाव 'काल' होईल. तुझे जन्म-मृत्यु होत राहतील. यामुळे तुझे नाव क्षर पुरुष असेल. तू एक लाख मानव शरीधारी प्राण्यांना प्रतिदिन खाशील व सव्वा लाख उत्पन्न करशील. तुम्हा दोघांना २१ ब्रह्मांडासहित निष्काषित केले जात आहे. एव्हडे म्हटल्यावर लगेच २१ ब्रह्मांडे विमानासारखी उडू लागली. सहजदासच्या द्वीपापासून जात सतलोकापासून १६ संख कोस दूर (एक कोस अंदाजे ३ कि. मी. चा असतो) अंतरावर जावून थांबले.

विशेष विवरण :- आतापर्यंत ३ शक्तीचे विवरण आले आहे.

१. पूर्ण ब्रह्म ज्याला अन्य उपमात्मक नावाने सुद्धा ओळखल्या जाते. जसेकी सतपुरुष, अकाल पुरुष, शब्द स्वरूपी राम, परम अक्षर ब्रह्म/पुरुष इत्यादि. हा पूर्ण ब्रह्म असंख्य ब्रह्मांडाचा स्वामी आहे तथा वास्तविक अविनाशी आहे.

२. परब्रह्म :- ज्याला अक्षर पुरुष सुद्धा म्हटले जाते. हा वास्तविक अविनाशी नाही. हा ७ संख ब्रह्मांडाचा स्वामी आहे.

३. ब्रह्म :- ज्याला ज्योति निरंजन, काल, कैल, क्षर पुरुष तथा धर्मराय इत्यादि नावाने ओळखल्या जाते. जो केवळ २१ ब्रह्मांडाचा स्वामी आहे. आता पुढे ह्याच ब्रह्म (काल) च्या सृष्टिच्या एका ब्रह्मांडाचा परिचय दिला जाईल ज्यामधे अजून ३ नावे तुमच्या वाचनात येतील :- ब्रह्मा, विष्णु तथा शिव.

ब्रह्म आणि ब्रह्मा मधील फरक :- एका ब्रह्मांडात बनलेल्या सर्वोपरी स्थांनामध्ये ब्रह्म (क्षर पुरुष) स्वत: तीन गुप्त स्थानाची रचना करून ब्रह्मा, विष्णु तथा शिवाच्या रूपात राहतो, आणि आपली पत्नी प्रकृति (दुर्गा) च्या सहयोगातून, तीन पुत्राची उत्पत्ति करतो. त्यांची नावे सुद्धा ब्रह्मा, विष्णु तथा शिव ठेवतो. जो ब्रह्मचा पुत्र ब्रह्मा आहे तो केवळ एका ब्रह्मांडात केवळ तीन लोक (पृथ्वीलोक, स्वर्गलोक आणि पाताळलोक) मध्ये एका रजोगुण विभागाचा मंत्री (स्वामी) आहे. यालाच त्रिलोकीय ब्रह्मा म्हटले आहे. तथा ब्रह्म जो ब्रह्मलोकात ब्रह्मा रूपात राहतो, त्याला महाब्रह्मा व ब्रह्मलोकीय ब्रह्मा म्हटले आहे. याच ब्रह्म (काल) ला सदाशिव, महाशिव, महाविष्णु सुद्धा म्हटले आहे.

श्री विष्णु पुराणात प्रमाण :- चतुर्थ अंश, अध्याय १, पान २३०-२३१ वर श्री ब्रह्माजिनि म्हटले :- त्या अजन्मा, सर्वमय विधाता परमेश्वराचे आदि, मध्य, अन्त स्वरूप, स्वभाव आणि सार आम्ही जाणू शकत नाही. (श्लोक ८३).

जो माझे रूप धारण करून संसाराची रचना करतो, स्थितीच्या वेळी जो पुरुष-रूपात आहे तथा जो रुद्ररूपाने विश्वाचे ग्रहन करतो. अनंत रूपाने संपूर्ण जगताला धारण करतो (श्लोक ८६).

''श्री ब्रह्माजी, श्री विष्णुजी तथा श्री शंकराजींची उत्पत्ति''

काल (ब्रह्म) ने प्रकृति (दुर्गा) ला म्हटले कि आता माझे कोण काय वाकडे करणार? मी मनमानी करेल. प्रकृतिने पुन्हा प्रार्थना केली. तुम्ही थोडी लाज बाळगा. प्रथम तर तुम्ही माझे मोठे भाऊ आहात. कारण कि त्या पूर्ण परमात्मा (कविर्देव) च्या वचनशक्तीने आपली (ब्रह्म) अंड्यातून उत्पत्ति झाली आणि नंतर माझी उत्पत्ति त्याच परमेश्वरानी वचनांनी केली. दुसरे असे कि मी तुमच्या पोटातून बाहेर आले. मी तुमची मुलगी झाले व तुम्ही माझे पिता

एक ब्रह्मण्ड चे लघु चित्र

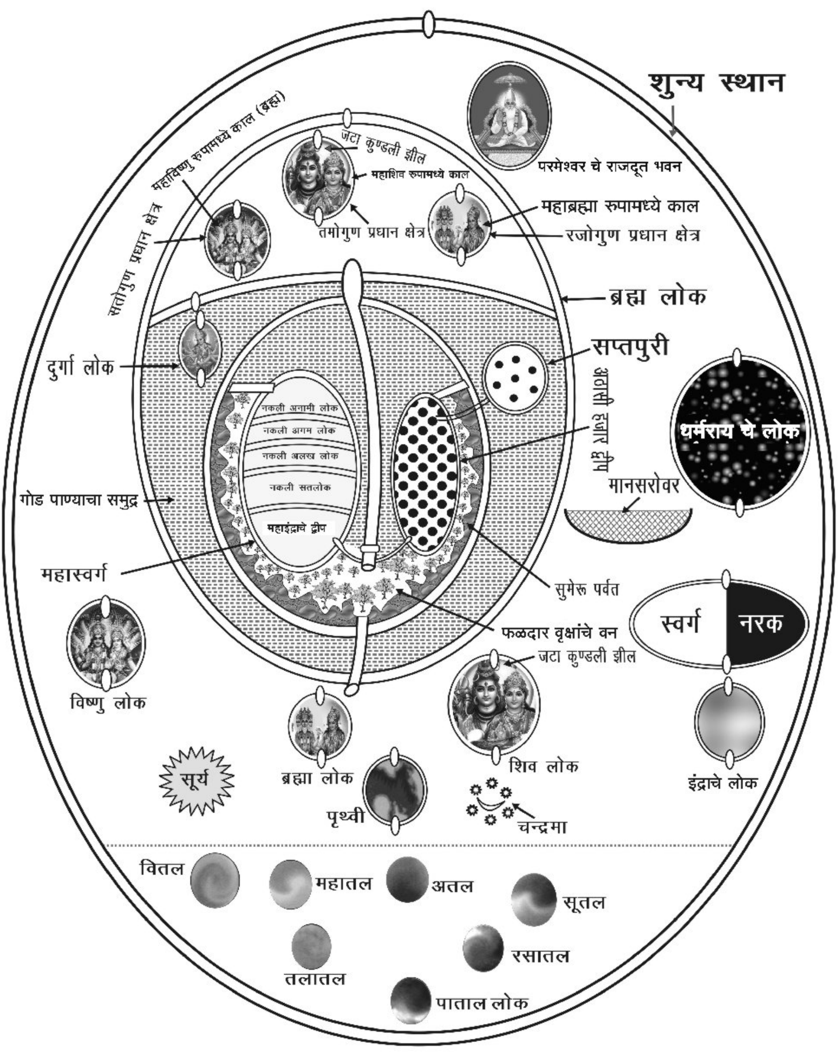

झाले. या पवित्र नात्यात बिघाड करणे महा-पाप आहे. माझ्याकडे पित्याने प्रदान केलेली शक्ति आहे. जेव्हडे प्राणी तुम्ही म्हणाल, तेव्हडे वचनाने उत्पन्न करून देईल. ज्योति निरंजन याने दुर्गाची एक सुद्धा विनंती ऐकली नाही, तथा म्हंटले कि, मला जी सजा मिळायची ती मिळाली. मला सतलोकातून काढून दिले. आता मी मनमानी करेल. असे म्हणून काल पुरुष (क्षर पुरुष) ने प्रकृति सोबत जबरदस्ती लग्न केले. तथा तीन पुत्र (रजोगुणयुक्त ब्रह्माजी, सतोगुणयुक्त विष्णुजी आणि तमोगुण युक्त शिव-शंकरजी) ची उत्पत्ति केली. जवान होईपर्यंत तिन्ही पुत्राना दूरगाद्वारे अचेत करून ठेवतो. मग युवा झाल्यावर श्री ब्रह्माजीला कमळाच्या फुलावर, श्री विष्णुजीला शेषनागाच्या शय्येवर आणि श्री शिवजिला कैलास पर्वतावर सचेत करून एकत्र करतो. तत्पश्चात प्रकृति (दुर्गा) द्वारे या तिघांचा विवाह करून देतो आणि एका ब्रह्मांडातील तीन लोक (स्वर्गलोक, पृथ्वीलोक व पाताळलोक) मध्ये एका-एका विभागाचा मंत्रीपद सांभाळण्यासाठी देतो. एका ब्रह्मांडात एका ब्रह्मलोकाची रचना केली आहे. तेथे तीन गुप्त स्थान बनवले. एक रजोगुण प्रधान स्थान आहे. तिथे हा ब्रह्म (काल) स्वत: महाब्रह्मा (मुख्यमंत्री) रूपात राहत आहे आणि आपली पत्नी दुर्गा हिला महासावित्री रूपात ठेवतो. या दोघांचा सहयोगातून जो पुत्र उत्पन्न होतो, तो स्वत: रजोगुणी बनतो. दुसरे स्थान सतोगुणी प्रधान स्थान बनवले. तेथे हा क्षरपुरुष स्वत: महाविष्णु रूप बनवून राहतो आणि आपली पत्नी दुर्गा हिला महालक्ष्मी रूपात ठेवून जो पुत्र उत्पन्न करतो त्याचे नाव विष्णु ठेवतो. तो बालक सतोगुणयुक्त असतो. तसेच तिसरे स्थान त्याच कालाने तिथेच एक तमोगुण प्रधान क्षेत्र बनविले आहे. त्यामध्ये तो स्वत: सदाशिव रूप बनवून राहतो व आपली पत्नी दुर्गा हिला महापार्वती रूपात ठेवतो. या दोघांच्या पति-पत्नी व्यवहारातून जो पुत्र उत्पन्न होतो त्याचे नाव शिव ठेवतात व त्याला तमोगुण युक्त करतात. (प्रमाणसाठी बघा पवित्र शिव महापुराण विध्वेश्वर संहिता पृष्ट २४-२६ वर ज्यामधे ब्रह्मा, विष्णु, रुद्र तथा महेश्वर पेक्षा अन्य सदाशिव आहे तथा रुद्र संहिता अध्याय ६ तथा ७, ९ पृष्ठ नं. १०० ते १०५ तथा ११० वर अनुवाद्कर्ता श्री हनुमान प्रसाद पोद्दार गीता प्रेस गोरखपुर वरुन प्रकाशित तथा पवित्र श्रीमद् देवी महापुराण तीसरा स्कंद पृष्ट नं. ११४ ते १२३ पर्यन्त, गीता प्रेस गोरखपुर वरुन प्रकाशित, ज्याचे अनुवादकर्ता आहेत श्री हनुमान प्रसाद पोद्दार चिमन लाल गोस्वामी) मग यांनाच धोक्यात ठेवून आपल्या खाण्याकरिता जीवांची उत्पत्ति श्री ब्रह्माजी द्वारा तथा स्थिति (एकदुसऱ्याला मोह-ममता मध्ये ठेवून काव जालात ठेवणे) श्री विष्णुजी कडून आणि संहार श्री शिवजीदवारा (कारण कालपुरुषाला शापवश एक लाख मानव शरीरधारी प्राण्याच्या सूक्ष्म शरीरातून मळ काढून खायचे असते, यामुळे एकवीस ब्रह्मांडात एक तप्तशिला आहे ती स्वत: गरम असते त्यावर गरम करून मळ काढला जातो. जीव मरत नाही पण कष्ट असहणीय असते. मग त्या प्राण्यांना कर्माधारे अन्य शरीर प्रदान करतो आहे) श्री शिवजी द्वारा करवतो आहे. जसे एखाद्या घरात तीन खोल्या बनवलेल्या असतात. एका खोलीत अश्लील चित्र लागलेले आहेत. त्या खोलीत गेले की मनात तसेच मलीन विचार उत्पन्न होतात. दुसऱ्या खोलीत साधूसंत व भक्ताचे चित्र लावलेले असतील तर मनात चांगले विचार, प्रभुचे चिंतन उत्पन्न होते. तिसऱ्या खोलीत देशभक्त व शहीदांचे चित्र लागले असेल तर मनात तसेच जोशाचे विचार उत्पन्न होतात. ठीक अश्याच प्रकारे ब्रह्म (काल) ने आपल्या विचाराने उपरोक्त तीन गुण प्रधान स्थानाची रचना केली आहे.

(बघा ब्रह्मलोकाचे लघुचित्र व ज्योति निरंजन (काल) ब्रह्मचे लोक २१ ब्रह्मांडाचे लघुचित्र त्याच पुस्तकात पान १०९ व ११० वर)

ब्रह्म लोकाचे लघु चित्र

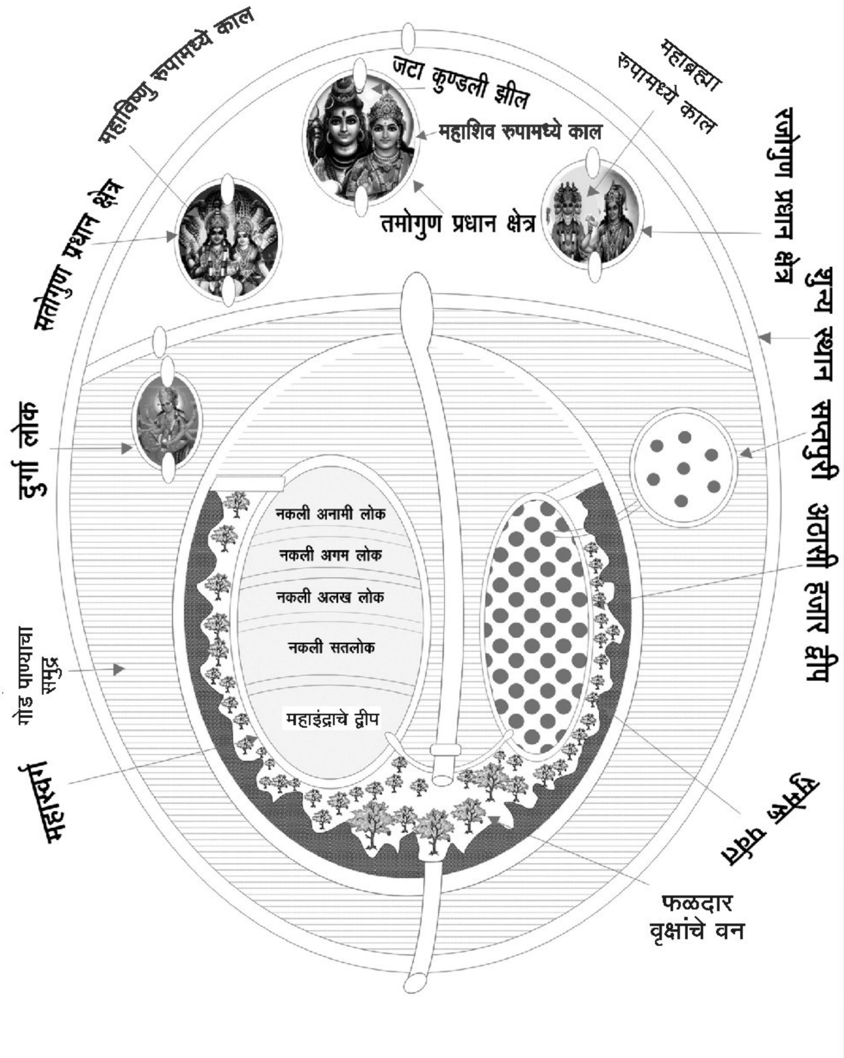

ज्योति निरंजन (काल) ब्रह्म चे लोक (२१ ब्रह्मण्ड) चे लघु चित्र

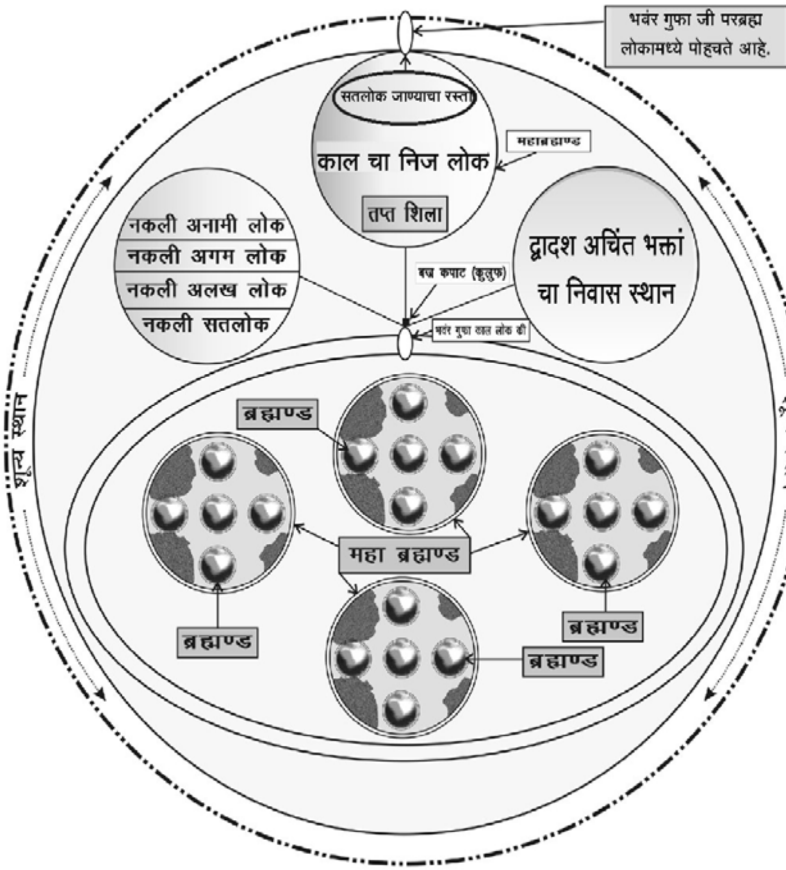

''संपुर्ण सृष्टि रचना''

(सुक्ष्म वेदानुसार संक्षिप्त रुपात सृष्टिरचनेचे वर्णन)

सर्व प्रभुप्रेमी आत्म्यांना हे सृष्टिरचनेचे सत्यज्ञान पहिल्यांदा वाचताना असे वाटेल,की जणू काही ही दंतकथाच आहे; परंतु सर्वधर्मांतील पवित्र सद्ग्रंथांमधील प्रमाणासहित पुरावे वाचनात येतील, तेव्हा तुम्हाला आश्चर्याचा धक्काच बसेल आणि म्हणाल, की हे वास्तव सत्य अमृतज्ञान आजतागायत कोठे लपलेले होते? कृपया धैर्य व गांभीर्याने हे वाचा आणि या अमृतज्ञानाचे जतन करा. याचा आपल्या पुढील पिढ्यांन् पिढ्यांना लाभ होईल. हे पवित्र आत्म्यांनो, कृपया सत्यनारायणाने (अविनाशी प्रभु /सत्पुरुष) रचलेल्या सृष्टिचे वास्तविक ज्ञान वाचा–

१. **पूर्ण ब्रह्म :–** या सृष्टिरचनेतील सत्पुरुष–सत्लोकीचा स्वामी (प्रभु) अलखपुरुष–अलखलोकीचा स्वामी (प्रभु), अगमपुरुष–अगमलोकीचा स्वामी (प्रभु) तसेच अनामीपुरुष–अनामीलोकीचा स्वामी (प्रभु) हे सर्व एकच असून हेच पूर्ण ब्रह्म आहेत, जे वास्तविक अविनाशी प्रभु आहेत. ते भिन्नभिन्न रूपे धारण करून आपल्या चारही लोकांमध्ये नित्य वास्तव्य करतात. त्यांच्या अंतर्गत असंख्य ब्रह्मांडे येतात.

२. परब्रह्म :– हे केवळ 'सात संख' ब्रह्मांडांचे स्वामी आहेत. यांना अक्षरब्रह्म असेही संबोधले जाते; परंतु हे आणि त्यांची सात संख ब्रह्मांडे वास्तविक अविनाशी नाहीत.

३. ब्रह्म :– हे केवळ २१ ब्रह्मांडांचे स्वामी (प्रभु) आहेत. यांना क्षर पुरुष, ज्योति निरंजन, काल आदी उपमांद्वारे ओळखले जाते. यांची २१ ब्रह्मांडे व ते स्वत: (बह्म, काल भगवान) नाशवान आहेत.

(वरील तिन्ही प्रभुंचे प्रमाण याचे प्रमाण पवित्र गीतेच्या १५ व्या अध्यायातील १६ व १७ व्या श्लोकांमध्ये आहे)

४. ब्रह्मा :– ब्रह्मा हे वर उल्लेख आलेल्या ब्रह्मचा (काल) ज्येष्ठ पुत्र असून, मधला पुत्र विष्णू व अंतिम पुत्र शंकर (शिव) आहेत. हे तिघेही ब्रह्मचे (काल) पुत्र असून, प्रत्येक जण एकेक विभागाचे (गुणाचे) स्वामी (प्रभु) आहेत. तसेच तेसुद्धा नाशवान आहेत. अधिक माहितीसाठी खाली दिलेली सृष्टिरचना कृपया वाचावी.

{कविर्देवांनी (कबीर परमेश्वर) ने सुक्ष्म वेद अर्थात कबिर्बाणी मध्ये आपल्या द्वारा रचलेल्या सृष्टिचे ज्ञान स्वतःच सांगितले आहे जे खाली लिहले आहे.}

सर्वप्रथम 'अनामी' (अनामय) लोक होते. हे केवळ एकच स्थान होते. त्याला 'अकह लोक' असेही म्हटले जाते. पूर्ण परमात्मा या अनामी लोकामध्ये एकटेच वास्तव्य करत होते. त्या परमात्याचे नाव कविर्देव अर्थात कबीर परमेश्वर असे आहे. समस्त विश्वातील सर्व जीवात्मे त्या पूर्ण ब्रह्मच्या (पूर्णधनी) तेजःपुंज शरीरामध्येच सामावलेले होते. याच कविर्देवांचे उपमात्मक (पदवीसंबंधीचे नाव) अनामी पुरुष असे आहे. (पुरुष या शब्दाचा अर्थ 'प्रभू' असा होतो. त्या प्रभुने स्वतःच्याच स्वरूपाप्रमाणे मनुष्याची निर्मिती केली आहे. त्यामुळे मानवालाही पुरुष असे संबोधले जाते.) या अनामी पुरुषाच्या एक रोम कूपाचा प्रकाश संख सूर्यांच्या प्रकाशापेक्षाही अधिक आहे.

विशेष :– देशाच्या आदरणीय प्रधानमंत्र्यांचे (देहाचे) नाव काही अन्य असते आणि पदवीच्या (पदाचे उपमात्मक) नावावरून त्यांना 'प्रधानमंत्री' असे संबोधले जाते. कित्येक वेळा प्रधानमंत्री आपल्याजवळ काही प्रमुख खातीसुद्धा ठेवतात. ते ज्या खात्याच्या दस्तऐवजांवर

परमेश्वर कबीर साहेबांचे असंख्य ब्रह्मण्डाचे लघु चित्र

अनामी लोक : या लोकामध्ये कबीर साहेब अनामी पुरुष रुपामध्ये राहतात. येथे एकटे आहेत.

अगम लोक : या लोकामध्ये देखिल कबीर साहेब अगम पुरुष रुपामध्ये राहतात.

अलख लोक : या लोकामध्ये देखिल कबीर साहेब अलख पुरुष रुपामध्ये राहतात.

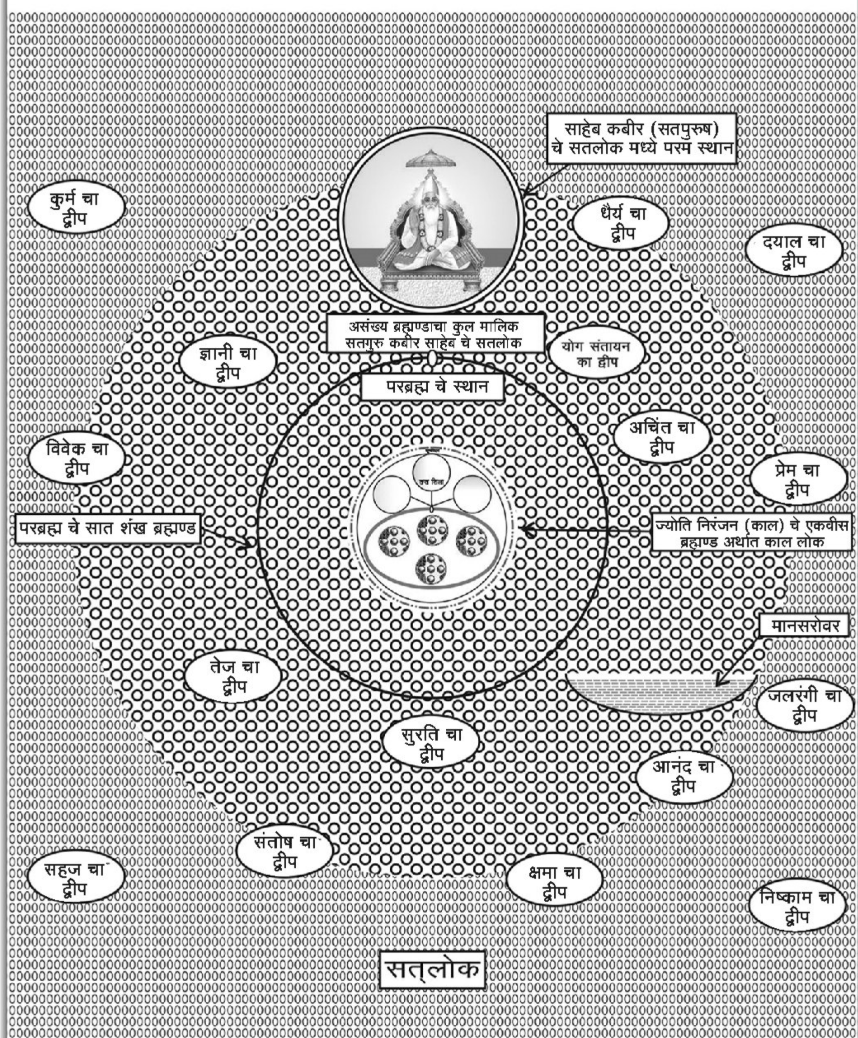

स्वाक्षरी करतात, तेव्हा ते त्याच खात्याचे पद लिहतात. गृहमंत्रालयाच्या कागदपत्रांवर सही करताना ते गृहमंत्री असेच लिहितात. त्या त्या पदानुसार एकाच व्यक्तीच्या स्वाक्षरीची शक्ती कमी-अधिक होत जाते, त्याप्रमाणे कबीर परमेश्वरांच्या (कविर्देव) तेजामध्येही (प्रकाशामध्ये) अंतर पडत जाते.

अगदी अशाच प्रकारे पूर्ण परमात्मा कविर्देव (कबीर परमेश्वर) यांनी आणखी तीन लोकांची (अगमलोक, अलखलोक, सत्लोक) रचना शब्दाद्वारे (वचन) केलेली आहे. हेच पूर्ण ब्रह्म परमात्मा कविर्देव (कबीर परमेश्वर) अगमलोकी प्रगट झाले. तेथे हेच कविर्देव (कबीर परमेश्वर) अगमलोकीचेही स्वामी आहेत. तेथे त्यांचे उपमात्मक (पदवीचे) नाव अगमपुरुष अर्थात अगमप्रभु असे आहे. याच प्रभूंचे मानवसदृश शरीर अत्यंत तेजोमय आहे, ज्यांच्या एक रोम (शरीरातील केस) कूपाचा (रंध्र) प्रकाश 'खरब' (अब्ज/अरबापेक्षाही अधिक) सूर्यांच्या प्रकाशापेक्षाही अधिक आहे.

हेच पूर्ण परमात्मा कविर्देव (कविर्देव = कबीर परमेश्वर) अलखलोकी प्रकट झाले. तेथे उपमात्मक नाव (पदवीचे नाम) अलखपुरुष असे याच परमेश्वरांचे आहे. या पूर्ण प्रभुंचे मानवसदृश शरीर तेजोमय (स्वर्ज्योति) स्वयंप्रकाशित आहे. त्यांच्या एक रोम (शरीरातील केस) कूपाचा प्रकाश 'अरब' सूर्यांच्या प्रकाशापेक्षाही अधिक आहे.

हेच पूर्ण प्रभु सत्लोकी प्रकट झाले. तसेच सत्लोकीचेही तेच अधिपती आहेत. त्यामुळेच त्यांचे उपमात्मक (पदवीचे) नाव-सत्पुरुष (अविनाशी प्रभु) असे आहे. अकालमूर्ती, शब्दस्वरूपी राम, पूर्ण ब्रह्म, परम अक्षरब्रह्म आदी त्यांची नावे आहेत. याच सत्पुरुष कविर्देवांचे (कबीर प्रभू) मानवसदृश शरीर तेजोमय आहे. यांच्या एक रोम (शरीरातील केस) कूपाचा (रंध्र) प्रकाश कोटी सूर्य, तसेच तितक्याच चंद्रांच्या प्रकाशापेक्षाही अधिक आहे.

हेच कविर्देव (कबीर प्रभू) सत्पुरुष रूपामध्ये प्रगट झाले आणि सत्लोकी विराजमान होऊन प्रथम तेथे अन्य रचना केल्या.

त्यांनी एका शब्दापासून (वचनाने) सोळा द्रीपांची रचना केली. नंतर सोळा शब्दांपासून सोळा पुत्रांची उत्पत्ती केली. अमृताने भरलेल्या एका मानसरोवराची रचना केली. सोळा पुत्रांची नावे अशी :- (१) ''कुर्म'', (२) ''ज्ञानी'', (३) ''विवेक'', (४) ''तेज'', (५) ''सहज'', (६) ''संतोष'', (७) ''सुरति'', (८) ''आनंद'', (९) ''क्षमा'', (१०) ''निष्काम'', (११) ''जलरंगी'', (१२) ''अचिंत'', (१३) ''प्रेम'', (१४) ''दयाल'', (१५) ''धैर्य'', (१६) ''योग संतायन अर्थात योगजित''.

सत्पुरुष कविर्देव यांनी आपला पुत्र अचिंत याच्याकडे सत्यलोकीच्या अन्य रचनांचा भार सोपवला आणि शक्ती प्रदान केली. अचिंतने शब्दापासून अक्षर पुरुषाची (परब्रह्म) उत्पत्ती केली आणि आपणास मदत करण्यास सांगितले. अक्षरपुरुष मानसरोवरावर स्नान करण्यासाठी गेला असता तेथील दिव्य अनुभूतीच्या आनंदात झोपी गेला. बराच वेळ तो बाहेर आला नाही. हे पाहून अचिंताने कविर्देवांकडे त्यासंबंधी प्रार्थना केली. अक्षर पुरुषाला निद्रेतून जागवण्यासाठी कविर्देवांनी (कबीर परमेश्वर) त्याच मानसरोवरामधील थोडे अमृतजल घेऊन एक अंडे निर्माण केले आणि त्या अंड्यामध्ये एक आत्मा प्रवेशित करून ते अंडे मानसरोवराच्या अमृतजलामध्ये सोडले. अंड्याच्या गडगडाटाने अक्षर पुरुषाचा निद्राभंग झाला. जागे होऊन त्याने अंड्याकडे क्रोधाने पाहिले असता त्या अंड्याचे तडकून दोन भाग झाले.त्यामधून ज्योति निरंजन (क्षर पुरुष) बाहेर पडला, जो पुढे 'काल' असा संबोधला गेला आहे. याचे वास्तविक नाव 'कैल' असे

आहे. त्यावेळी सत्पुरुषांनी (कविर्देव) आकाशवाणी केली, की तुम्ही दोघे अचिंताच्या द्वीपामध्ये वास्तव्य करा. ही आज्ञा झाल्यानंतर अक्षर पुरुष आणि क्षरपुरुष (कैल) दोघेही अचिंतच्या द्वीपामध्ये वास्तव्य करू लागले. (पुत्रांमध्ये पुन्हा प्रभुतेची लालसा उत्पन्न होऊ नये म्हणून पुत्रांची मूर्खता त्यांनाच दर्शवून दिली. कारण समर्थांशिवाय कार्य सफल होत नाही.) नंतर पूर्ण धनी कविर्देवांनी सर्व रचना स्वत: केली. आपल्या शब्दशक्तीने एक 'राजेश्वरी' (राष्ट्री) शक्ती उत्पन्न केली. तिच्याद्वारे सर्व ब्रह्मांडांची स्थापना केली. या शक्तीलाच पराशक्ती परानंदनी असेसुद्धा म्हटले जाते. कविर्देवांनी सर्व आत्म्यांना आपल्यामधूनच आपल्या वचनशक्तीद्वारे आपल्याच मानव शरीरसारखे उत्पन्न केले. प्रत्येक हंस आत्म्याची परमात्म्याच्या शरीरासारखी रचना केली, ज्याचे तेज सोळा सूर्यांइतके प्रकाशित मानवसदृशच आहे; परंतु परमेश्वराच्या शरीराच्या एक रोम (शरीरातील केस) कूपाचा (रंध्र) प्रकाश कोटी सूर्यापेक्षाही अधिक आहे. बऱ्याच कालावधीनंतर क्षर पुरुषाने (ज्योति निरंजन) विचार केला, की आपण तिघेही (अचिंत, अक्षर पुरुष व क्षर पुरुष) एकाच द्वीपामध्ये वास्तव्य करतो, तर दुसरे प्रत्येकी वेगवेगळ्या स्वतंत्र द्वीपामध्ये वास्तव्य करत आहेत. मीसुद्धा साधना करून स्वतंत्र द्वीप प्राप्त करून घेईन. हा विचार करून क्षर पुरुषाने एका पायावर उभे राहून सत्तर युगे तप केले.

''जीवात्मे कालच्या महाभयंकर जाळ्यात कसे फसले?''

विशेष :- जेव्हा ब्रह्म (ज्योति निरंजन) ७० युगे एका पायावर उभे राहून तप करत होता, तेव्हा ज्योति निरंजनच्या एकवीस ब्रम्ह्मांडांमध्ये वास्तव्य करणारे सर्व आत्मे काल ब्रह्मच्या साधनेवर (तप) आसक्त झाले आणि हृदयापासुन त्याला पसंत करू लागले. यामुळे मूळ सुखदायी प्रभु कबीर साहेबांपासून (कविर्देव) ते विमुख होत गेले. त्यामुळे सर्व आत्मे पतिव्रता पदापासून (एकनिष्ठतेपासून) परावृत्त झाले. त्यावेळी पूर्ण प्रभु कविर्देवांनी (कबीर साहेब) वारंवार सावध करूनही आपली क्षर पुरुषावरील (काल ब्रह्म) आसक्ती ढळली नाही. {आजही हाच प्रभाव या कालसृष्टित दिसून येत आहे. अभिनेता किंवा अभिनेत्री रोजगाराच्या दृष्टीने चित्रपटात अभिनय करत असतात आणि तरुणवर्ग त्यांच्या खोट्या अभिनयामुळे त्यांच्याकडे आकृष्ट होतो. कितीही प्रयत्न केला तरी ते त्यापासून परावृत्त होत नाहीत. एखादा अभिनेता किंवा अभिनेत्री जवळच्या एखाद्या शहरामध्ये आले, तर त्यांना निव्वळ बघण्यासाठी हा तरुणवर्ग गर्दी करतो. त्याच्याशी अभिनेत्याचे काहीही देणे-घेणे नसते. केवळ पैसा कमावणे हाच त्याचा उद्देश असतो. तो अभिनेता काम करून आपला उद्देश साध्य करतो आणि इकडे हे तरुण त्यांना फक्त बघण्यासाठी आपला वेळ आणि पैसा वाया घालवत बसतात. आई-वडिलांनी कितीही समजावून सांगितले, तरी त्यांना काहीही फरक पडत नाही. माता-पित्यांना काहीही कळू न देता गुपचूप ते तिकडे जातात, हे कळूनसुद्धा येत नाही. अगदी अशाच प्रकारे सर्व आत्मे काल ब्रह्मवर आसक्त झाले आहेत. त्यामुळे आपण परमात्म्याच्या (कविर्देव) प्रेमाला पारखे झालो आहोत.}

तुला काय पाहिजे आहे सांग, असे पूर्ण ब्रह्म कविर्देवांनी (कबीर प्रभु) क्षर पुरुषाला (काल ब्रह्म) विचारले, तेव्हा तो म्हणाला, की पिताजी, हे स्थान माझ्यासाठी कमी पडत आहे. कृपया मला स्वतंत्र द्वीप प्रदान करावे. त्यावेळी हक्का कबीरांनी (सत्कबीर) त्याला २१ ब्रह्मांडे प्रदान केली. काही कालावधीनंतर ज्योति निरंजनाला (काल) असे वाटायला लागले, की या रिक्त २१ ब्रह्मांडांत काही तरी रचना करायला पाहिजे. ही रिकामी बह्मांडे (प्लॉट) काय कामाची? यासाठी त्याने पुन्हा ७० युगे एका पायावर उभे राहून तप केले आणि परमात्मा कविर्देवांकडे (कबीर प्रभू) रचना सामग्रीची याचना केली. सत्पुरुष कविर्देवांनी त्याला त्रिगुण आणि पंचतत्त्वे प्रदान केली. त्यांच्या सहाय्याने ब्रह्मने (ज्योति निरंजन) आपल्या २१

ब्रह्मांडांमध्ये काही रचना केल्या. नंतर त्याला वाटले, की या विशाल ब्रह्मांडांमध्ये काही जीव असणे गरजेचे आहे. आपले एकट्याचे मन येथे रमत नाही. याचा विचार करून ब्रह्मने (ज्योति निरंजन) पुन्हा ६४ युगे तप केले. पूर्ण परमात्मा कबीरदेवांनी विचारल्यावर म्हणाला, की पिताजी, मला काही जीवात्मे पाहिजे आहेत. माझ्या एकट्याचे येथे मन लागत नाही. तेव्हा सत्पुरुष कविरग्नी (कबीर परमेश्वर) म्हणाले, की हे ब्रह्मा, तुझ्या तपाचे फळ म्हणून मी तुला आणखी ब्रह्मांडे देऊ शकतो; परंतु कोणत्याही जप–तपाच्या साधनेचे फळ म्हणून माझे आत्मे कदापि देणार नाहीत. पण जर कोणास (आत्म्यास) स्वेच्छेने तुझ्याबरोबर जायचे असेल, ते जाऊ शकतील. युवा कविरांचे (समर्थ कबीर साहेब) शब्द ऐकताच ज्योति निरंजन आपल्याजवळ (आत्म्यांच्या समीप) आला. आपण सर्व आत्मे पहिल्यापासून त्याच्यावर आसक्त झालेलो होतो. तो जवळ येताच, त्याला चारी बाजूंनी घेरून उभे राहिलो. ज्योति निरंजनाने सांगितले, की, मी पित्याकडून तपबळावर दुसरी स्वतंत्र २१ ब्रह्मांडे प्राप्त केलेली आहेत. तेथे नाना प्रकारची रमणीय स्थळे निर्माण केली आहेत. तुम्ही माझ्याबरोबर येणार काय? आज २१ ब्रह्मांडांतील आपण दु:खी, कष्टी आत्मे आहोत ते सर्व त्यावेळी म्हणाले, की जर पिताजींची आज्ञा असेल, तर आम्ही तयार आहोत. क्षर ब्रह्म (काल निरंजन) लगेच पूर्ण ब्रह्म महान–कविर् (समर्थ कबीर प्रभु) यांच्याकडे गेला आणि सर्व वार्ता ऐकवली. कविर्देव (कबीर परमेश्वर) म्हणाले, की माझ्या समक्ष स्वीकृती देणाऱ्यांनाच (हंस आत्म्यांना) मी आज्ञा देईन. क्षर पुरुष व परम अक्षर पुरुष (कविरमितौजा=कविर अमित औजा म्हणजे ज्याची शक्ती चा कोणताही अंत नाही, ते कबीर) दोघेही आम्हा सर्व हंसात्म्यांजवळ आले. सत्कविर्देव म्हणाले, की जे हंसात्मे ब्रह्मसोबत (काल निरंजन) जाऊ इच्छितात, त्यांनी हात वर करून स्वीकृती द्यावी. आपल्या परमपित्यासमोर एकाही हंसात्म्याची तसे करण्याची हिंमत झाली नाही. कोणीही जाण्याची स्वीकृती दिली नाही. बराच वेळ एकदम शांतता पसरली. त्यानंतर एक हंसात्मा धाडस करून म्हणाला, की पिताजी, मी ब्रह्मसोबत जाऊ इच्छितो. त्याची स्वीकृती पाहून एक–एक करत आपण सर्व आत्म्यांनी (जे आज काल ब्रह्मच्या २१ ब्रह्मांडांमध्ये कैद आहेत.) स्वीकृती दिली. परमेश्वर कबीर साहेब ज्योति निरंजनाला म्हणाले, की तू तुझ्या स्थानी जा. ज्यांनी तुझ्याबरोबर येण्याची स्वीकृती दिली आहे, त्या सर्व हंसाम्यांना मी तुझ्याकडे पाठवून देईन. ज्योति निरंजन २१ ब्रह्मांडांत निघून गेला. या वेळेपर्यंत ही सर्व २१ ब्रह्मांडे सत्लोकामध्येच समाविष्ट होती. तेथे आपणा सर्वांना जन्म–मरण, रोग, परिश्रम इत्यादी काहीही नव्हते. सर्वकाही विनासायास मूळ मालक पूर्ण ब्रह्म कविर्देव पुरवत होते. येथे या २१ ब्रह्मांडांत येऊन मूळ मालक सत्पुरुष कविर्देवांनी वेळोवेळी सावध करूनही आपल्या चुकीने क्षरपुरुषावर (ज्योति निरंजनावर) मोहित होऊन शाश्वत कविर्देवांच्या (कबीर साहेबांच्या) पवित्र पतिव्रता धर्माचा आपणाला विसर पडला आणि त्यात आपले पतन झाले आहे. (जे या ब्रह्मांडातील देव, यक्ष, गंधर्व, मानव, पित्र, भूत, पशुपक्षी या सर्व ८४ लक्ष योनींतील आत्मे) त्या सत्लोक धामापासून दूर गेल्याने कालच्या कैदेत कष्टी झालेले आहेत. हेच सत्य ज्ञान आपणाला समजले नसल्यामुळे आपण भावनेच्या भवसागरात करोडो युगांपासून गटांगळ्या खात आहोत.

त्यानंतर पूर्ण ब्रह्मनी (कबीर साहेब) सर्वप्रथम स्वीकृती देणाऱ्या हंस आत्म्याला मुलगीचे (स्त्री) रूप दिले; परंतु तिच्यात स्त्री इद्रियाची रचना केली नाही. तिला शब्दशक्ती व तीन गुण प्रदान केले. सर्व आत्म्यांना (ज्यांनी ज्योति निरंजनसोबत जाण्यास सहमती दिली होती) त्या कन्येच्या शरीरात प्रवेशित केले. त्या कन्येचे नाव 'आष्ट्रा' (आदिमाया/प्रकृतिदेवी/दुर्गा) असे पडले. परमात्मा कबीरदेव तिला म्हणाले, की पुत्री, मी तुला शब्दशक्ती प्रदान केली आहे. ब्रह्म

(काल) जेवढे जीव मागेल, तेवढे तू मी तुला दिलेल्या शब्दशक्तीद्वारे उत्पन्न करून देत जा. पूर्ण ब्रह्म कविर्देवांनी (कबीरसाहेब) आपला पुत्र सहजदास याच्यासोबत प्रकृतीला क्षरपुरुषाकडे पोहोचवले. सहजदासजींनी ज्योति निरंजनाला सांगितले, की हे निरंजन, परमपित्याने या तुझ्या भगिनीच्या (बहिणीच्या) देहातून तुझ्याबरोबर येण्यास स्वीकृती दिलेले सर्व हंस आत्मे समाविष्ट केले आहेत आणि तिला दिलेल्या शब्दशक्तीद्वारे ती तुला जितके जीव पाहिजे असतील, तितके उत्पन्न करून देईल. हे सर्व सांगितल्यावर सहजदास परत आपल्या द्वीपामध्ये गेला.

तरुण असल्यामुळे त्या कन्येचे रंगरूप खुलून आले होते. त्यामुळे ब्रह्ममध्ये (निरंजन) विषय वासना उत्पन्न झाली. तेव्हा दुर्गादेवी (प्रकृति) त्याला म्हणाली, की हे ज्योति निरंजन, मला परमपित्यांनी (कविर्देव) शब्दशक्ती प्रदान केलेली आहे. तू जेवढे प्राणी मागशील, तेवढे मी शब्दशक्तीने उत्पन्न करून देईन. तूसुद्धा त्याच पित्याच्या शब्दशक्तीने अंड्यातून उत्पन्न झालेला आहेस आणि मी तुझ्यानंतर उत्पन्न जरी झाले असले, तरी मीसुद्धा त्याच परमपित्याच्या वचन (शब्द) शक्तीनेच उत्पन्न झालेली आहे. त्यामुळे तू माझा मोठा भाऊ आहेस. भाऊ-बहिणीच्या नात्याच्या मर्यादेविरुद्धचा हा योग (कर्म) महापापाचे कारण बनेल; परंतु ज्योति निरंजनाने प्रकृतिदेवीची एकही प्रार्थना ऐकली नाही. त्याने तिची विनंती ऐकली नाही. त्यावेळी प्रकृतिदेवीने अब्रुरक्षणासाठी दुसरा कोणताही पर्याय नसल्यामुळे सूक्ष्मरूप धारण केले आणि निरंजनाच्या उघड्या तोंडातून त्याच्या पोटात प्रवेश केला आणि पूर्ण ब्रह्म कविर्देवांना आपल्या रक्षेसाठी अंतर्साद घालून याचना केली. त्याच वेळी कविर्देव आपला पुत्र योगजित अर्थात योगसंतायन याचे रूप धारण करून प्रकट झाले आणि आपल्या कन्येला ब्रह्मच्या उदरातून बाहेर काढले. त्यावेळी त्यांनी ज्योति निरंजनाला सांगितले, की हे ज्योति निरंजना, आजपासून तुला 'काल' या नावाने संबोधले जाईल आणि तू क्षर पुरुष होशील म्हणजेच तुझे जन्म-मृत्यू होत राहतील. तसेच या तुझ्या दुष्टपणाचे फळ म्हणून तू दररोज एक लाख मानव देहधारी प्राण्यांचा आहार करशील व सव्वा लक्ष नव्याने उत्पन्न करशील. तुम्हा दोघांनाही या २१ ब्रह्मांडांसह सत्लोकामधून बाहेर काढून टाकले जाईल. त्यांनी एवढे सांगितल्यावर ती २१ ब्रह्मांडे विमानासारख्या गतीने सहजदासाच्या द्वीपाजवळून जात बाजूला गेली. सत्लोकापासून (सत्धाम) १६ संख कोस (एक कोस म्हणजे सुमारे तीन किलोमीटर) अंतरावर येऊन स्थिर झाली.

विशेष विवरण :- आतापर्यंत या सृष्टिरचनेमध्ये तीन शक्तींचे विवरण आलेले आहे.

१. पूर्ण ब्रह्म :- यांना इतर उपमात्मक नावांनीही ओळखले जाते. सत्पुरुष, अकालपुरुष, शब्दस्वरूपी राम, परम अक्षर ब्रह्म किंवा परम अक्षर पुरुष आदी नावांनी यांना संबोधले जाते. हे पूर्ण ब्रह्म असंख्य ब्रह्मांडांचे स्वामी आहेत, तसेच ते वास्तवामध्ये अविनाशी आहेत.

२. परब्रह्म :- यांना अक्षरपुरुष नावानेही संबोधले जाते. वास्तवात हे अविनाशी नाहीत. केवळ सात संख बह्मांडांचे ते स्वामी आहेत.

३. ब्रह्म :- हा केवळ २१ ब्रह्मांडाचा मालक असून, याला ज्योतिनिरंजन, काल, कैल, क्षर पुरुष, धर्मराय आदी नावांनी संबोधले जाते. तो २१ ब्रह्मांडामध्ये अव्यक्त रूपात राहतो. आता यापुढे याच ब्रह्मच्या सृष्टितील एका ब्रह्मांडाची ओळख करून दिली जाईल ज्यामध्ये ब्रह्मा, विष्णू आणि शिवशंकर ही आणखी नावे तुमच्या वाचनात येतील.

एक ब्रह्मण्ड चे लघु चित्र

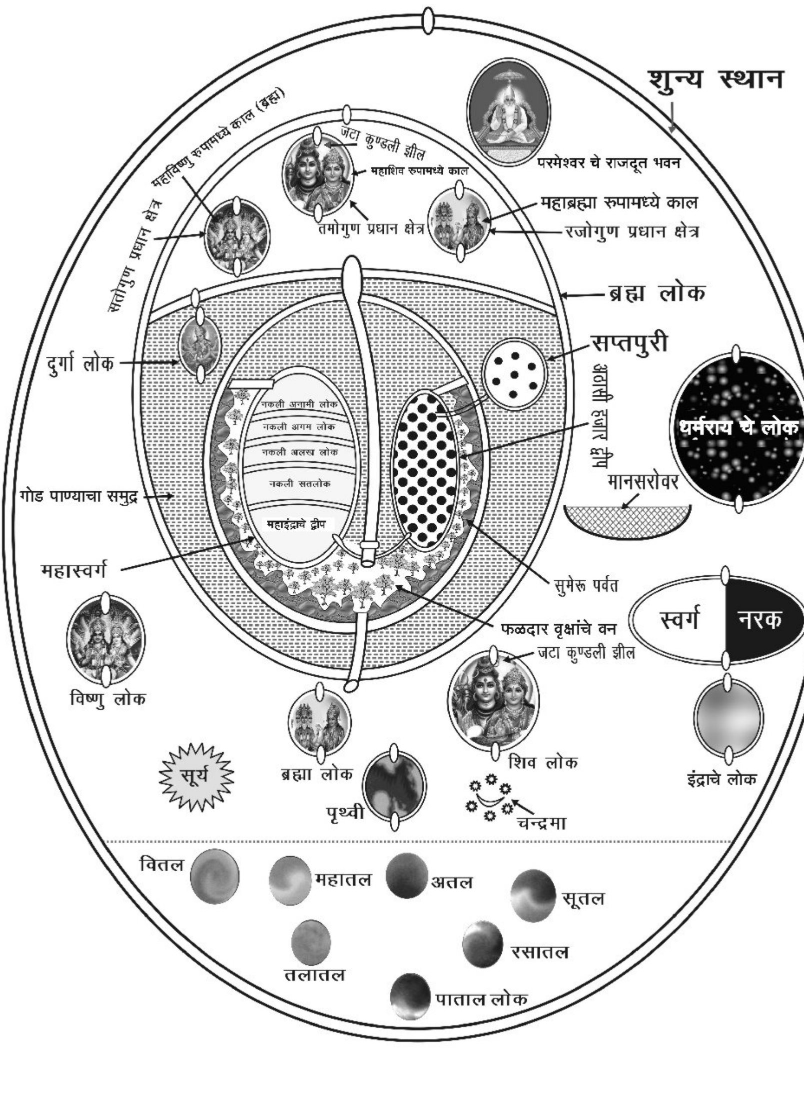

''ब्रह्म आणि ब्रह्मा यांच्यातील फरक''

एका ब्रह्मांडातील सर्वोपरी (सर्वात वरच्या) स्थानावर ब्रह्म (क्षर पुरुष, ज्योति निरंजन) स्वत: तीन गुप्त स्थानांची रचना करून तेथे तो ब्रह्मा, विष्णू व शिव या रूपांत वास्तव्य करतो. तसेच आपली पत्नी प्रकृती (दुर्गा) हिच्या सहयोगाने तीन पुत्रांची उत्पत्ती करत असतो. त्यांची नावे ब्रह्मा, विष्णू व शिव अशीच ठेवतो. त्यातील ब्रह्मचा (काल) मुलगा 'ब्रह्मा' केवळ एकाच ब्रह्मांडातील तीन लोकांमधील (पृथ्वीलोक, स्वर्गलोक, पाताळलोक) रजोगुण विभागाचा मंत्री (स्वामी) आहे. त्यांना त्रिलोकीचे ब्रह्मा म्हटले जाते. तसेच ज्योति निरंजन (काल) जो ब्रह्मलोकी 'ब्रह्मा' रूपामध्ये वास्तव्य करतो, त्यालाच महाब्रह्मा आणि ब्रह्मलोकीचा ब्रह्मा म्हटले जाते. त्याच बह्मला (काल) सदाशिव, महाशिव, महाविष्णू अशा नावांनी सुद्धा संबोधले जाते.

श्री विष्णु पुराणात प्रमाण : चौथा अंश अध्याय १ पान संख्या २३०-२३१ वर श्री ब्रह्मा म्हणतात की, ज्या अमर सर्वांचा विधाता परमेश्वराविषयी सुरुवात, शेवट, मध्य, स्वरुप, स्वभाव व सार आम्ही समजु शकत नाही. (श्लोक ८३)

परिस्थिनुसार जो पुरुष माझे रुप धारण करुन संसाराची रचना करतात. रुद्राचे रुप धारण करुन संपुर्ण विश्वाचा नाश करतो व संपुर्ण जगतात अनंत रुप धारण करुन राहतात. (श्लोक ८६)

''श्री ब्रह्माजी, श्री विष्णूजी, श्री शिवजी यांची उत्पत्ती''

एकवीस ब्रह्मांडांसह आल्यानंतर काल (ब्रह्म) प्रकृतिदेवीला (दुर्गा) म्हणाला, की आता माझे कोण व काय वाकडे करणार आहे? माझ्या जे मनात येईल ते मी करू शकतो. यावर देवीने (दुर्गा) प्रार्थना केली, की तुम्ही जरा तरी लाजलज्ञा बाळगा. पूर्ण परमात्मा कविर्देवांच्या शब्दशक्तीने तुमची व माझीही उत्पत्ती झाली आहे. त्यामुळे तुम्ही माझे मोठे भाऊ आहात. त्यानंतर आणखी एक महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे दुसऱ्या वेळेला त्याच पूर्ण परमात्याने मला तुमच्या उदरातून (पोटातून) निष्कासित केले (बाहेर काढले). त्यामुळे मी तुमची मुलगी आहे आणि तुम्ही माझे पिता आहात. या पवित्र नात्यांना छेद दिल्यामुळे महापाप घडेल. कविर्देवांनी प्रदान केलेल्या शब्दशक्तीने (वचनशक्ती) जेवढे जीव तुम्ही मागाल, तेवढे मी उत्पन्न करून देईन; पण ज्योतिनिरंजनाने तिची एकही विनंती ऐकली नाही. मला जी शिक्षा मिळणार होती, ती मिळाली आहे. त्यामुळे मला सत्लोकातून हद्दपारही केलेले आहे. आता मी येथे मनमानी करणार, असे म्हणून प्रकृतिदेवीशी (दुर्गा, माया, आष्ट्रा.) जबरदस्तीने विवाह केला आणि तीन पुत्रांची (रजोगुणयुक्त - ब्रह्मा, सत्गुणयुक्त-विष्णू आणि तमोगुणयुक्त-शिवशंकर) उत्पत्ती केली; परंतु या तिन्ही पुत्रांना तरुण होईपर्यंत दुर्गामातेद्वारे अचेत (बेशुद्ध) करून ठेवले. तरुणावस्थेत आल्यानंतर श्री ब्रह्मांना कमळाच्या कोमल पुष्पावर, श्री विष्णूंना शेषनागाच्या शय्येवर आणि श्री शिवांना कैलास पर्वतावर सचेत करून एकत्र आणले. त्यानंतर प्रकृतीद्वारे (दुर्गा) या तिघांचा विवाह करून एकाच ब्रह्मांडातील तीन लोकांमधील (स्वर्ग, मृत्यू, पाताळ) एक-एक विभागाचे मंत्री म्हणून नियुक्त केले. श्री ब्रह्मा रजोगुण विभागाचे, विष्णू सत्गुण विभागाचे आणि शिवशंकर तमोगुण विभागाचे मंत्री (प्रभू) करून स्वत: मात्र (काल) गुप्त रूपात (महाब्रह्मा, महाविष्णू आणि महाशिव) मुख्यमंत्रिपदाचे समायोजन करतो. तसेच ब्रह्मने (काल) एका ब्रह्मांडामध्ये बह्मलोकाची रचना करून त्यामध्ये तीन गुप्तस्थानांची निर्मिती केली आहे. त्यापैकी एक रजोगुणप्रधान आहे. तेथे हा ब्रह्म (काल) स्वतः महाब्रह्मा (मुख्यमंत्री) रूपामध्ये

वास्तव्य करतो आणि आपली पत्नी दुर्गा हिला महासावित्री रूपामध्ये ठेवतो. या स्थानावर या दोघांपासून जो पुत्र उत्पन्न होतो, तोही रजोगुणी प्रभावयुक्त असतो. दुसरे स्थान सत्गुणप्रधान बनविलेले आहे. या स्थानावर ब्रह्म (क्षर पुरुष) स्वतः महाविष्णू रूप धारण करून वास्तव्य करतो आणि तेथेही आपली पत्नी दुर्गा हिला महालक्ष्मी रूपात ठेवतो. त्यांच्यापासून ज्या पुत्राची उत्पत्ती होते, त्याचे विष्णू असे नाव ठेवले जाते. हा विष्णू सत्गणप्रधान स्थानी उत्पन्न झाल्यामुळे तोही सत्गुणयुक्त असतो. तिसऱ्या स्थानी कालने (बह्म) तमोगुणप्रधान क्षेत्राची रचना केली आहे. तेथे तो स्वत: सदाशिव रूप धारण करून पत्नी दुर्गा हिला महापार्वती रूपामध्ये ठेवतो. यांच्यापासून जो पुत्र निर्माण होतो, तो तमोगुणी असतो आणि त्याचे नाव शिव असे ठेवले जाते. (याच्या प्रमाणासाठी गीता प्रेस, गोरखपूर येथून प्रकाशित हिंदी अनुवादकर्ता श्री. हनुमान प्रसाद पोद्दार यांच्या पवित्र श्री शिव महापुराण, रुद्रसंहितेच्या सहाव्या, सातव्या व नवव्या अध्यायातील पान नं.१०० व अनुवादकर्ता श्री. हनुमानप्रसाद पोद्दार-चिमणलाल गोस्वामी यांच्या पवित्र श्रीमद् देवी भागवत महापुराणातील तिसऱ्या स्कंदामधील पान नं. ११४ ते १२३ पर्यंत पाहा.) पुढे या तिन्ही पुत्रांना गाफिल (धोक्यात) ठेवून कालाला मिळालेल्या शापाप्रमाणे दररोज एक लाख जीवांचा आहार करण्यासाठी आणि सव्वा लाख जीव नव्याने उत्पन्न करण्यासाठी श्री ब्रह्माद्वारे जीवांची उत्पत्ती, श्री विष्णूद्वारे मायाममतेच्या जाळ्यात ठेवून काल जाळ्यामध्ये फसवून ठेवतो आणि श्री शिवाद्वारे संहार करतो. कारण काल ब्रह्मला शापामुळे एक लाख मानव देहधारी प्राण्यांच्या सूक्ष्मशरीरापासून मळ काढून आहार करायचा असतो. त्यासाठी २१ व्या ब्रह्मांडामध्ये जेथे काल पुरुष राहतो, तेथे धगधगणारी तप्त शिला (जसा चुलीवर मोठा तवा) असून त्यावर मानव सूक्ष्मदेहधारी जीव भाजून, वितळवून त्यावरील गंध, मळ याचा काल (ज्योति निरंजन) आहार करतो. त्यावेळी जीव मरत नाही; परंतु त्याला अत्यंत असहाय कष्ट, यातना सहन कराव्या लागतात. त्यानंतर पुढे ज्या-त्या जीवाच्या कर्माधारावर काल ब्रह्म आत्म्याला दुसरे शरीर (८४ लक्ष योनी) प्रदान करतो. एखाद्या घरात तीन खोल्या असतील आणि पहिल्या खोलीत अश्लील चित्रे लावलेली असतील, तर तेथे मलिन, अपवित्र विचार मनात येतील. दुसऱ्या खोलीत साधुसंतांची चित्रे लावलेली असतील, तर तेथे मनामध्ये सद्‌विचार उमटतील आणि प्रभुचिंतनही होत राहील. तिसऱ्या दालनात देशभक्त आणि शहीद हुतात्म्यांच्या प्रतिमा लावलेल्या असतील, तर तेथे जहाल, रक्त गरम करणारे विचार उत्पन्न होतील. अगदी अशाचप्रकारे ब्रह्मने (काल) जाणूनबुजून विचार करून या तीन गुणांनीयुक्त स्थानांची रचना केलेली आहे.

''काय आहेत त्रिगुण? प्रमाणासहित''

त्रिगुण :- रजोगुण (ब्रह्माजी), सत्गुण (विष्णूजी), तमोगुण (शिवजी) हे त्रिगुण आहेत. हे तिन्ही गुण ब्रह्म (काल) आणि प्रकृती (दुर्गा) यांच्यापासून उत्पन्न झालेले आहेत. तसेच हे तिन्ही नाशवान आहेत.

१) प्रमाण :- श्री. हनुमान प्रसाद पोद्दार यांनी संपादित केलेल्या व गीता प्रेस, गोरखपूर येथून प्रकाशित झालेल्या 'श्री शिवमहापुराण'मधील पान नं.११०, ९ वा अध्याय, रुद्रसंहिता : अशाप्रकारे ब्रह्मा, विष्णू आणि शिव या तीन देवांमध्ये गुण आहेत; परंतु शिव (ब्रह्म-काल) सांबसदाशिव गुणातीत म्हटला गेला आहे.

२) प्रमाण :- श्री. हनुमान प्रसाद पोद्दार चिमनलाल गोस्वामी यांनी संपादित केलेल्या व गीता प्रेस, गोरखपूर येथून प्रकाशित झालेल्या 'श्रीमद देवी भागवतपुराण'मधील ३ ऱ्या

स्कंदातील ५ व्या अध्यायातील पान नं.१२३ वर भगवान विष्णूंनी दुर्गादेवीची स्तुती केली, की मी (विष्णू), ब्रह्मा, तसेच शंकर तुमच्याच कृपेने विद्यमान आहे. आम्हा तिघांचा अविर्भाव (जन्म), तसेच तिरोभाव (मृत्यु) होतो. आम्ही तिघे नित्य (अविनाशी) नाही. तूच नित्य आहेस, जगज्ञननी प्रकृती आणि सनातनदेवी आहेस. भगवान शंकर म्हणतात, की जर भगवान ब्रह्मा, तसेच भगवान विष्णू तुझ्यापासून उत्पन्न झाले आहेत तर त्यांच्यानंतर उत्पन्न झालेला मी, तमोगुणी लीला करणारा शंकर काय, तुझी संतान (पुत्र) नाही का झालो? अर्थात, मलाही उत्पन्न करणारी तूच आहेस. या संसाराच्या सृष्टि-स्थिती-संहारामध्ये तुझेच गुण सदासर्वदा आहेत. याच तिन्ही गुणांपासून उत्पन्न मी (शंकर), ब्रह्मा, विष्णु नियमानुसार कार्यतत्पर असतो.

हे विवरण केवळ हिंदीमध्ये अनुवादित आहे ज्यामध्ये काही तथ्ये लपवलेली आहेत, त्या 'श्री देवी श्रीमदेवीभागवत महापुराणा'मधील आहे. त्यासाठी हेच प्रमाण (गोपनीय) श्रीमद देवी भागवत महापुराण सभाषाटिकम् समहात्यम्, खेमराज श्री कृष्णदास प्रकाशन, मुंबई यामध्ये संस्कृतसहित हिंदी अनुवाद केलेल्या पुस्तकात आहे. ३ ऱ्या स्कंदातील ४ थ्या अध्यायातील ४२ वा श्लोक, पृष्ठ नं. १०.

ब्रह्मा : अहम् ईश्वर : फिल ते प्रभावात्सर्वे वयं जनि युता न यदा तू नित्याः,
के अन्ये,सुराः शतमुख प्रमुखाः च नित्या नित्या त्वमेव जननी प्रकृतिः पुराणा (४२)।

अनुवाद : हे माते! ब्रह्मा, मी (विष्णू), तसेच शिव तुझ्याच प्रभावाने जन्मवान आहोत; पण आम्ही नित्य नाही. अर्थात, आम्ही अविनाशी नाही. मग अन्य इंद्रादी व दुसऱ्या देवता कशा काय नित्य असतील? तूच अविनाशी आहेस, प्रकृती तसेच सनातनी देवी आहेस. (४२)

५ व्या अध्यायातील ८ वा श्लोक,पृष्ठ नं. ११-१२

यदि दयार्द्रमना न सदांऽबिके कथमहं विहितःच तमोगुणः
कमलजश्च रजोगुण संभवः सुविहितः किमु सत्वगुणों हरिः। (८)

अनुवाद :- भगवान शंकर म्हणाले, की हे माते! जर आमच्यावर तुम्ही दयायुक्त अहात, तर मला तमोगुणी का बनविले? कमळातून उत्पन्न झालेल्या ब्रह्मास रजोगुणी का बनविले आणि विष्णूस सत्गुणी का बनविले? अर्थात, आमच्या त्रिगुणमयी प्रभावामुळे जीवांना जन्म-मरणरूपी दुष्कर्मांमध्ये का अडकवलेस? (८)

श्लोक १२ :- रमयसे स्वपतिं पुरुषं सदा तव गतिं न हि विह विद्म शिवे (१२)

अनुवाद :- ''आपला पतिपुरुष अर्थात काल भगवानसोबत सदा तू भोगविलास करत असतेस. तुझी गती कोणीही जाणू शकत नाही. (१२)

निष्कर्ष :- या प्रमाणांवरून हे सिद्ध होते, की रजोगुण-ब्रह्मा, सत्गुण-विष्णू, तसेच तमोगुण-शिव हे तिघेही नाशवान आहेत. दुर्गेचा पती ब्रह्म (काल) हा तिच्याशी भोगविलास करतो.

''ब्रह्मची (काल) अव्यक्त राहण्याची प्रतिज्ञा''

सुक्ष्म वेदानुसार उर्वरीत सृष्टिरचना........

रजोगुण-ब्रह्मा, सत्गुण-विष्णू व तमोगुण-शंकर या तिन्ही पुत्रांच्या उत्पत्तीनंतर पत्नी दुर्गा (प्रकृती) हिला ब्रह्म (काल) म्हणाला, की भविष्यामध्ये मी कोणालाही माझ्या वास्तविक रूपामध्ये दर्शन देणार नाही. त्यामुळे मी अव्यक्त मानला जाईन. तू माझे हे रहस्य कोणालाही सांगू नकोस. मी गुप्त राहणार आहे. यावर दुर्गा म्हणाली, की आपण आपल्या पुत्रांनाही दर्शन

देणार नाही का? ब्रह्म म्हणाला, की मी आपल्या पुत्रांना, तसेच इतर कोणालाही कोणतीही साधना केली तरी दर्शन देणार नाही आणि हा माझा अटळ निर्णय आहे. तेव्हा दुर्गा म्हणाली, की ज्यामुळे आपल्या पुत्रांपासूनसुद्धा लपून राहावे लागेल, तो तुमचा निर्णय योग्य नाही. यावर काळ (ब्रह्म) म्हणाला, की दुर्गा, ही माझी विवशता आहे. मला एक लाख मानव शरीरधारी प्राण्यांचा आहार करण्याचा शाप लागलेला आहे. जर माझ्या पुत्रांना (ब्रह्मा, विष्णू, महेश) हे समजले, तर ते उत्पत्ती, स्थिती आणि संहार ही कार्ये करणार नाहीत. यासाठीच या माझ्या अनुत्तम निर्णयात कोणताही बदल होणार नाही. जेव्हा हे तिघेही बाल्यावस्थेत थोडे मोठे होतील, तेव्हा त्यांना अचेत (चेतनाहीन) कर. त्यांना माझ्याविषयी काहीच सांगू नकोस, नाहीतर मी तुलाही दंड देईन. कालच्या या भीतीने दुर्गा वास्तविकता सांगत नाही. म्हणूनच गीतेच्या सातव्या अध्यायातील २४ व्या श्लोकामध्ये म्हटले आहे, की हा बुद्धिहीन जनसमुदाय मला, अव्यक्त मनुष्य रूपामध्ये आलेला अर्थात 'कृष्ण' असे मानतात.

(अबुद्धय:) बुद्धि हीन (मम्) माझ्या अनुत्तम अर्थात अश्रेष्ठ नीच (अव्ययम्) अविनाशी (परमभावम्) विशेष भावास (अजानन्त:) न जानता (माम् अव्यक्तम्) मला अव्यक्ताला (व्यक्तिम्) मनुष्य रूपामध्ये (आपन्नम्) आलेला (मन्यन्ते) मानतात अर्थात मी कृष्ण नाही. **(गीतेच्या ७ व्या अध्यायातील २४ वा श्लोक)**

गीतेच्या ११ व्या अध्यायातील ४७ व ४८ व्या श्लोकांमध्ये म्हटले आहे, की हे माझे वास्तविक 'काल' रूप आहे. याचे दर्शन अर्थात ब्रह्मप्राप्ती वेदांमध्ये वर्णन केलेल्या विधीने, जपाने, तपाने अथवा अन्य कोणत्याही क्रियेने होऊ शकणार नाही.

जेव्हा तिन्ही बालक युवाअवस्थेत आले, त्यावेळी, माता भवानी (प्रकृती, अष्टांगी) म्हणाली, की तुम्ही सागरमंथन करा. पहिल्या वेळी सागरमंथन केले, तेव्हा चारही वेद निर्माण झाले. (ज्योति निरंजनाने आपल्या श्वासाद्वारे चार वेद उत्पन्न केले आणि त्यांना गुप्तवाणीद्वारे सागरात राहण्याची आज्ञा दिली होती.) ते वेद ब्रह्माने घेतले. सागरमंथनातून ज्या वस्तू बाहेर पडल्या, त्या घेऊन तिघे जेव्हा माता दुर्गाकडे आले, तेव्हा ते म्हणाले, की हे चारही वेद ब्रह्मा स्वतःकडे ठेवू दे व वाचू दे.

टीप :– वास्तविक पूर्ण ब्रह्मंनी (कबीर साहेबांनी) ब्रह्मला अर्थात काळला पाच वेद प्रदान केले होते; परंतु ब्रह्मने केवळ चार वेदच प्रकट केले. पाचवा वेद लपवून ठेवला (गुप्त राखला). हा पाचवा वेद (सूक्ष्मवेद) स्वत: परमेश्वरांनी प्रगट होऊन 'कविर्गिभीः' म्हणजेच कर्विवाणीद्वारे (कबीर वाणी) लोकोक्ती व दोहे या माध्यमांतून प्रगट केलेला आहे.

दुसऱ्या वेळी जेव्हा सागरमंथन केले, तेव्हा त्यातून तीन कन्या प्राप्त झाल्या. मातेने त्या कन्या तिघांमध्ये (ब्रह्मा, विष्णू, महेश) वाटून दिल्या. प्रकृतिने (दुर्गाने) आपलीच अन्य तीन रूपे (सावित्री, लक्ष्मी आणि पार्वती) धारण करून समुद्रात लपवलेली होती. तीच रूपे सागर मंथनावेळी बाहेर आली. तीच प्रकृती तीन रूपांत प्रगट झाली, तसेच भगवान ब्रह्मांना सावित्री, भगवान विष्णूंना लक्ष्मी आणि भगवान शंकरांना पार्वती अशा पत्नी रूपात प्रदान केली. तिघांनी भोगविलास करून सुर आणि आसुर दोघांनाही उत्पन्न केले.

{जेव्हा तिसऱ्या वेळी सागरमंथन केले, तेव्हा चौदा रत्ने ब्रह्माला, अमृत विष्णू आणि देवतांना, मद्य (दारू) आसुरांना दिले, तसेच विष परमार्थ शिवने आपल्या कंठामध्ये स्थिर केले. ही तर फार नंतरची गोष्ट आहे.} जेव्हा ब्रह्मा वेदांचे वाचन करू लागले, तेव्हा त्यांना समजले, की सर्व ब्रह्मांडांचा रचनाकार, सृजनहार, कुळाचा स्वामी, मालक पुरुष (प्रभू) हा तर कोणी

वेगळाच आहे. तेव्हा ब्रह्माने विष्णू व शंकरांना सांगितले, की वेदांमध्ये वर्णन आले आहे, की सृष्टीचा सृजनहार (रचनाकार) कोणी वेगळाच आहे; परंतु वेद म्हणतात, की याचे रहस्य आपणालासुद्धा माहीत नाही. यासाठी संकेत दिला आहे, की फक्त कोणत्या तरी तत्त्वदर्शी संताला विचारा. तेव्हा ब्रह्मा आपली माता प्रकृतिकडे आले आणि सर्व वृत्तांत सांगितला. माता प्रकृती नेहमी म्हणत असे, की माझ्याशिवाय आणखी कोणीही नाही. मीच कर्ता धरता आहे. मीच सर्वशक्तिमान आहे. त्यावेळी ब्रह्मा प्रकृतिदेवीस म्हणाले, की हे वेद ईश्वरकृत आहेत, हे असत्य असूच शकणार नाहीत. यावर दुर्गादेवीने सांगितले, की तुझे पिता तुला कधीच दर्शन देणार नाहीत. त्यांनी तशी शपथ घेतली आहे. हे ऐकून ब्रह्मा म्हणाले, की माते, आता आपल्या बोलण्यावर माझा विश्वासच बसत नाही. मी त्या पुरुषाचा (प्रभू) ठावठिकाणा शोधूनच काढेन. दुर्गा म्हणाली, की जर त्याने तुला दर्शन दिले नाही, तर तू काय करशील? ब्रह्मा म्हणाले, की असे झाले तर मी माझे तोंडसुद्धा तुला दाखविणार नाही. दुसरीकडे ज्योति निरंजनाने शपथ घेतली आहे, की मी कोणालाही दर्शन देणार नाही म्हणजेच एकवीस ब्रह्मांडांमध्ये कधीही आपल्या वास्तविक रूपामध्ये, आकारामध्ये येणार नाही.

गीतेच्या ७ व्या अध्यायातील २४ वा श्लोक

अव्यक्तम्, व्यक्तिम, आपन्नम्, मन्यन्ते, माम्, अबुद्धय:।
परम्, भावम्, अजानन्त:, मम, अव्ययम्, अनुत्तमम् ।।२४।।

अनुवाद : (अबुद्धय:) बुद्धिहीन लोक (मम्) माझ्या (अनुत्तमम्) अश्रेष्ठ (अव्ययम्) अटळ (परम्) परम (भावम्) भावास (अजानन्त:) न जाणता (अव्यक्तम्) अदृश्यमान (माम्) मला काळला (व्यक्तिम्) आकार रूपामध्ये कृष्णावतार (आपन्नम्) झालेला आहे (मन्यन्ते) असे मानतात.

गीतेच्या ७ व्या अध्यायातील २५ वा श्लोक

न अहम्, प्रकाश: सर्वस्य, योगमायासमावृत:।
मूढ: अयम्, न अभिजानाति, लोक:, माम, अजम्, अव्ययम् ।।२५।।

अनुवाद : ''(अहम्) मी (योगमाया समावृत्त:) योगमायेने लपलेला (सर्वस्य) सर्वांच्या (प्रकाश:) प्रत्यक्ष (न) येत नाही. अर्थात, अदृश्य राहतो. यामुळे (अजम्) जन्म न घेणाऱ्या (अव्ययम्) अविनाशी अटळ भावास (अयम्) हे (मूढ:) अज्ञानी (लोक:) जनसमुदाय संसार (माम्) मला (न्) न (अभिजानाति) जाणता म्हणजेच मला अवतार रूपामध्ये आलो आहे असे समजतात; कारण ब्रह्म आपल्या शब्दशक्तीने आपली नाना रूपे धारण करत असतो. तो दुर्गादेवीचा पती असल्यामुळेच या मंत्रामध्ये म्हटले आहे, की मी श्रीकृष्ण, राम आदींसारखा दुर्गेपासून जन्म घेत नाही.

''आपला पिता (काल/ब्रह्मच्या) प्राप्तीसाठी ब्रह्माचे प्रयत्न''

त्यावेळी माया (त्रिदेवजननी दुर्गा) ब्रह्माला म्हणाली, की अलखनिरंजन तुझे पिता आहेत; परंतु ते तुला दर्शन देणार नाहीत. ब्रह्मा म्हणाला, की मी त्यांचे दर्शन घेऊनच परत येईन. माता म्हणाली, की जर तुला त्यांचे दर्शन झाले नाही तर तू काय करशील? ब्रह्मा म्हणाला मी शपथ घेतो की, असे झाले तर मी तुझ्यासमोर येणार नाही. (तोंड दाखविणार नाही.) हे बोलुन ब्रह्मा व्याकुळ होऊन उत्तर दिशेला चालु लागला जेथे भयानक अंधार आहे. तेथे ब्रह्माने चार युगे ध्यान लावले परंतु त्याला काहीच प्राप्त झाले नाही. त्यावेळी कालने आकाशवाणी केली, की जिवांची उत्पत्ति का नाही केली? भवानी म्हणाली, की आपला ज्येष्ठ पुत्र ब्रह्मा हट्ट धरून आपल्या शोधार्थ गेलेला आहे. ब्रह्माशिवाय सर्व कार्य अशक्यच आहे. ब्रह्मने

(काळ) सांगितले, की त्याला परत बोलवून घे. मी त्याला दर्शन देणार नाही. तेव्हा दुर्गादेवीने (प्रकृती) आपल्या शब्द शक्तीने 'गायत्री' नावाची कन्या उत्पन्न केली आणि तिला ब्रह्माला परत घेऊन येण्यास सांगितले. गायत्री ब्रह्माजवळ गेली; परंतु ब्रह्मा समाधी अवस्थेत होते. येथे कोणीतरी आलेले आहे, याचा त्यांना कोणताही आभास झाला नाही. तेव्हा आदिमायेने (प्रकृती) ध्यानाद्वारे गायत्रीस सांगितले, की ब्रह्माच्या चरणांना स्पर्श कर. त्याप्रमाणे गायत्रीने आचरण केले. चरणांना स्पर्श होताच ब्रह्मांचा ध्यान भंग झाला आणि क्रोधित होऊन ते म्हणाले, की माझा ध्यानभंग करणारी तू कोण पापीणी आहेस? मी तुला शाप देतो. यावर गायत्री म्हणाली, की यात माझा काही दोष नाही. शाप देण्यापूर्वी माझी बाजू ऐकून घ्या. तुमच्याशिवाय जीवांची उत्पत्ती होऊ शकत नसल्यामुळे मला तुमच्या मातेने तुम्हाला परत घेऊन येण्यास पाठविले आहे. ब्रह्मा म्हणाले, की मला अजूनही पित्याचे दर्शन झालेले नाही; मग मी परत कसा जाऊ? मी जर असाच परत गेलो तर माझी नाचक्की होईल. जर मला माझ्या पित्याचे (ज्योति निरंजन) दर्शन झालेले आहे आणि ते मी माझ्या डोळ्यांनी बघितले आहे, असे तू माझ्या मातेला सांगणार असशील, तरच मी तुझ्यासमवेत येईन. तेव्हा गायत्री ब्रह्मांना म्हणाली, की जर तुम्ही माझ्याबरोबर शारिरीकसंबंध बनवीण्यास तयार असाल तरच मी तुमची खोटी साक्ष देईन. ब्रह्माने विचार केला, की आपल्याला पित्याचे दर्शन तर झालेलेच नाही. आपण जर असेच मातेसमोर गेलो, तर आपण कोणतीही प्रतिक्रिया देऊ शकणार नाही. त्यामुळे दुसरा कोणताही पर्याय नाही हे पाहून ब्रह्माने गायत्रीच्या विनंतीस मान्यता दिली.

गायत्री म्हणाली, की आपण आणखी एक साक्षीदार तयार केला तर? ब्रह्मालाही तिचा विचार पटला. तेव्हा गायत्रीने आपल्या शब्द शक्तीद्वारे एक कन्या (पुहपवती) उत्पन्न केली. ते दोघे तिला म्हणाले, की ब्रह्माला पित्याचे दर्शन झालेले आहे, अशी तूसुद्धा खोटी साक्ष दे. पुहपवती म्हणाली, की मी का खोटी साक्ष देऊ? जर ब्रह्मा माझ्याबरोबर शारिरीकसंबंध बनवीण्यास तयार असेल तरच मी खोटी साक्ष देईन. ब्रह्मा याला तयार होईना, तेव्हा गायत्रीने याशिवाय दुसरा कोणताच मार्ग नाही, अशी त्याची समजूत घातली आणि ब्रह्माने त्याला मान्यता दिली. नंतर तिघे मिळून माता आदिमायेजवळ (प्रकृती) आले. दोन्ही देवींनी या अटी एवढ्यासाठीच घातल्या होत्या, की जर ब्रह्माने मातेसमक्ष आपण खोटी साक्ष देत आहे असे सांगितले तर माता आपणाला शाप देईल. यासाठीच त्यालाही दोषी बनविले होते.

(येथे गरीबदासजी महाराज म्हणतात, की ''दास गरीब यह चूक धुरों धुर'')

''माता (दुर्गा) कडून ब्रह्माला शाप''

ब्रह्मा, गायत्री व पुहपवती माता प्रकृती/दुर्गाकडे आले. मातेने ब्रह्माला विचारले, की तुला तुझ्या पित्याचे दर्शन झाले? त्यावेळी ते तिघेही म्हणाले, की होय, आम्ही आमच्या डोळ्यांनी पित्यांचे दर्शन घेतले. याचा माता भवानीला (प्रकृती) संशय आला. ब्रह्मने (काल) तर तिला सांगितले होते, की तो कोणालाही दर्शन देणार नाही आणि हे म्हणत आहेत, की दर्शन झाले.याचा ती विचार करू लागली. शेवटी अष्टांगीने ध्यान लावले आणि ज्योति निरंजनाला (काल) विचारले, की हे तिघे बोलतात ते खरे आहे काय? ज्योति निरंजन म्हणाला, की ते तिघे जण खोटे बोलत आहेत. तेव्हा माता भवानी म्हणाली, की तुम्ही तिघेही खोटे बोलत आहात. त्यावेळी यांना कोणतेही दर्शन झालेले नाही, अशी आकाशवाणी झाली. ते ऐकून ब्रह्मा व्याकुळतेने म्हणाला, की माते, मी शपथ घेऊन पित्याच्या शोधार्थ गेलो होतो; परंतु मला पित्याचे दर्शन झाले नाही. त्यामुळे मला तुझ्यासमोर यायची लाज वाटत होती म्हणून आम्ही

खोटे बोललो. तेव्हा माता दुर्गा म्हणाली, की आता मी तुम्हास शाप देते.

ब्रह्माला दिलेला शाप : ''तुझी या जगात पूजा होणार नाही. पुढे तुझे वंशज पाखंड करतील. खोट्या गोष्टींची रचना करून जगाला फसवतील. तुझे वंशज वरून कर्मकांड करताना दिसतील; पण त्यांच्या मनामध्ये अनेक विकार असतील. कथा, पुराणे वाचून दाखवतील. स्वत:ला सद्ग्रंथांमध्ये वास्तविकता काय आहे, याचे ज्ञान नसताना मानसन्मान आणि धनप्राप्तीसाठी गुरू बनून अनुयायांना (शिष्यांना) लोकवेद (शास्त्रविरुद्धच्या दंतकथा) ऐकवतील. देवदेवतांची पूजा करून आणि करवून घेऊन, दुसऱ्यांची निंदा करून स्वत: कष्टावर कष्ट झेलत बसतील. जे त्यांचे अनुयायी-शिष्य होतील, त्यांना ते परमार्थ सांगणार नाहीत. दक्षिणेसाठी जगाला चुकीच्या मार्गाने फिरवतील. स्वत:ला सर्वश्रेष्ठ मानतील आणि दुसऱ्यांना कमी लेखतील. जेव्हा मातेच्या मुखातून हे सर्व ऐकले, तेव्हा ब्रह्मा मूर्च्छित होऊन जमिनीवर कोसळला आणि दीर्घ काळानंतर शुद्धीवर आला.

गायत्रीला दिलेला शाप : अनेक सांड (बैल) तुझे पती होतील. तू मृत्युलोकी गाय बनून जन्म घेशील.

पुहपवतीला दिलेला शाप : गलिच्छ, उकिरड्याच्या ठिकाणी तुझी जागा असेल. तुझ्या फुलांचा कोणत्याही पूजेसाठी वापर केला जाणार नाही. तुझ्या या खोट्या साक्षीमुळे तुला नरक भोगावा लागेल. तुझे नाव केवडा केतकी असेल. (केवडयांच्या फुलांचे वृक्ष महाराष्ट्रात आहेत. हरियाणामध्ये त्याला 'कुसोंधी' असे म्हटले जाते. ते गलिच्छ जागी, उकिरड्यावर उगवते.)

त्या तिघांना असे शाप दिल्यानंतर माता भवानीला अत्यंत पश्चात्ताप झाला. {अशाप्रकारे जीवात्मा कोणताही विचार करता मनाच्या (काल निरंजन) प्रभावाने चुकीचे कार्य करतो, परंतु जेव्हा आत्म्याच्या (सतपुरुषाचा अंश) प्रभावाने सत्यज्ञान होते, तेव्हा मग पश्चात्ताप सहन करावा लागतो. माता-पिता आपल्या मुलाच्या लहानशा चुकीसाठी त्याला रागाने बोलतात आणि नंतर मात्र त्यांना अत्यंत पश्चात्ताप होतो. हीच प्रक्रिया मनाच्या (काल निरंजन) प्रभावाने सर्व जीवांमध्ये कार्यरत आहे.} येथे आणखी एक बाब विशेष आहे, की निरंजनानेसुद्धा (काल, ब्रह्म) कायदा केला आहे, की जर कोणी जीवाने दुर्बल जीवाला त्रास दिला, तर त्याला त्याची परतफेड नक्कीच करावी लागते. जेव्हा आदिभवानीने (प्रकृती, अष्टांगी) ब्रह्मा, गायत्री व पुहपवती यांना शाप दिला, तेव्हा अलख निरंजनही (ब्रह्म-काल) म्हणाला, की हे भवानी (प्रकृती/अष्टांगी), तू हे उचित, बरोबर केले नाहीस. यासाठी आता मी (निरंजन) तुलाही शाप देतो, की द्वापार युगामध्ये तुझे पाच पती होतील. (द्रौपदी ही आदिमायेचा अवतार झालेली आहे.) जेव्हा अशी आकाशवाणी ऐकली, तेव्हा आदिमाया म्हणाली, की हे ज्योति निरंजना, काहीही झाले तरी मी तुलाच वश आहे. त्यामुळे तुला जे वाटेल ते तू कर.

{सृष्टिरचने मध्ये दुर्गाचे अन्य नावांना वारंवार लिहण्याचा उद्देश आहे कि, पुराण, गीता तसेच वेदांमध्ये प्रमाण पाहते वेळेस भ्रम उत्पन्न होउ नये. जसे गीता अध्याय १४ श्लोक ३-४ मध्ये काल ब्रह्म ने म्हटले आहे कि प्रकृति तर गर्भ धारण करणारी सर्व जिवांची माता आहे. मि तीच्या गर्भात बिज स्थापन करणारा पिता आहे. श्लोक ४ मध्ये म्हटले आहे कि प्रकृती पासुन तिन्ही गुणातील जिवात्मांना कर्माच्या बंधनात बांधले जाते. (लेख समाप्त).

ह्या प्रकरणात प्रकृती तर दुर्गा आहे तसेच तिन्ही गुणांचे तिन्ही देवता म्हणजेच रजगुण ब्रह्मा, सतगुण विष्णु तसेच तमगुण शिव चे सांकेतीक नाव आहे.}

''विष्णूचे आपले पिता (काल/ब्रह्मच्या) प्राप्तीसाठी प्रस्थान आणि मातेचा आशीर्वाद प्राप्त करणे''

त्यानंतर दुर्गेने (प्रकृती) विष्णूला सांगितले, की पुत्रा, तूसुद्धा आपल्या पित्याचा शोध घे. तेव्हा विष्णू आपले पिता ब्रह्मचा (काल) शोध घेत पाताळ लोकी पोहोचला, जेथे शेषनाग होता. विष्णू आपल्या हद्दीत आल्याचे पाहून शेषनागाने क्रोधित होऊन विष्णूच्या शरीरावर विषाचा फुत्कार मारला. त्याच्या प्रभावाने विष्णूजींचा रंग (वर्ण) सावळा झाला. तेव्हा या नागाला चांगलाच धडा शिकवायला पाहिजे, असे विष्णूच्या मनात आले. हे जेव्हा ज्योति निरंजनाने पाहिले, तेव्हा त्याला वाटले, की आता विष्णूला शांत करायला पाहिजे आणि आकाशवाणी झाली, की हे विष्णू, आता तू तुझ्या मातेकडे जा आणि जे काही घडले आहे, त्याचे सत्यकथन कर, तसेच जो त्रास तुला शेष नागा पासून झालेला आहे, त्याचा प्रतिशोध तू द्वापार युगामध्ये घे. द्वापार युगामध्ये तू कृष्ण अवतार धारण करशील आणि कालिदहात (काली डोहात) कालिंद्री (कालिया) नावाने शेषनागाचा अवतार होईल.

ऊँच होई के नीच सतावै, ताकर ओएल (बदला) मोही सों पावे।
जो जीव देई पीर पुनी काँहु, हम पुनि ओएल दिवावें ताहूँ।।

तेव्हा विष्णू मातेकडे (दुर्गामाता) आले आणि त्यांनी मला पित्याचे दर्शन झालेले नाही, असे सत्य सांगितले. यावर आदिमाता (प्रकृती) अत्यंत प्रसन्न झाली आणि म्हणाली, की पुत्रा, तू सत्यवादी आहेस. आता मी आपल्या शक्तीने तुला तुझ्या पित्याशी भेट घालून देते. तसेच तूझ्या मनातील संशय नष्ट करते.

''कबीर, देख पुत्र तो हि पिता भीटाऊँ तौरे मन का धोखा मिटाऊँ।
मन स्वरूप कर्ता कह जानों, मन ते दुजा और न मानो।
स्वर्ग पाताल दौर मन केरा, मन अस्थीर मन अहै अनेरा।
निरंकार मनही को कहिए, मन की आस निश दिन रहिए।
देख हूँ पलटि सुन्य मह ज्योति, जहाँ पर झिलमिल झालर होती।।''

अशा प्रकारे मातेने (अष्टांगी, प्रकृती) विष्णूला सांगितले, की 'मन' हाच जगाचा कर्ता आहे. हाच ज्योति निरंजन आहे. ध्यानामध्ये ज्या हजार ज्योती नजरेस पडतात, तेच त्याचे रूप आहे. जो शंख, घंटा इत्यादींचा आवाज ऐकू येतो, तो महास्वर्गामध्ये निरंजनाचाच वाजत आहे. मातेने (अष्टांगी, प्रकृती) पुढे सांगितले, की पुत्रा, तू सर्व देवतांचा शिरोमणी आहेस. तुझी प्रत्येक कामना आणि कार्य मी पूर्ण करेन. सर्व जगतामध्ये तुझी पूजा होईल. याचे कारण तू जे काय आहे, ते सर्व सत्य सांगितले आहेस. कालच्या (ज्योति निरंजन) या ब्रह्मांडातील प्राण्यांना एक विशेष सवय आहे, की ते फक्त आपली व्यर्थ महिमा गातात. जसे दुर्गा विष्णूला म्हणत आहे, की तुझी जगामध्ये पूजा होईल. मी तुला तुझ्या पित्याचे दर्शन घडवेन. दुर्गा मातेने केवळ प्रकाश दाखवून विष्णूवर कृपा केले. श्री विष्णूही परमात्म्याचा केवळ प्रकाश दिसतो. परमात्मा निराकार आहे, अशी प्रभुची स्थिती आपल्या अनुयायांना समजावून सांगू लागले. त्यानंतर आदिभवानी रुद्राकडे (महेश) जाऊन म्हणाली, की महेश, तू सुद्धा आपल्या पित्याचा शोध घे. तुझ्या दोन्ही बंधूंना तुझ्या पित्याचे दर्शन झालेले नाही. त्यांना जे काही द्यायचे ते मी दिले आहे, तेव्हा आता तुला काय पाहिजे असेल ते माग. यावर महेश (शंकर) म्हणाले, की हे जननी, माझ्या दोन्ही ज्येष्ठ बंधूंना पित्याचे दर्शन झालेले नाही. त्यामुळे मी माझा प्रयत्न करणे व्यर्थ आहे. कृपया मला असा वर प्रदान कर, की मी अमर (मृत्युंजय) होईन. माता प्रकृती

म्हणाली, की पुत्रा, हे मी करू शकत नाही, परंतु मी एक युक्ती सांगू शकते, ज्यामुळे तुझे आयुष्य सर्वांपेक्षा जास्त होईल. ती युक्ती म्हणजे विधियोग आहे. (त्यामुळेच महादेव अधिकाधिक काल समाधी मध्ये राहतात.) अशाप्रकारे आदिमाया प्रकृतीने तिन्ही पुत्रांना सृष्टि रचनेच्या विभागांची वाटणी केली.

भगवान ब्रह्मांना काल लोकी ८४ लक्ष वस्त्रांची (शरीरे) रचना करण्याचे म्हणजेच रजोगुणाने प्रभावित करून संतान उत्पत्तीसाठी विवश करून जीव उत्पन्न करण्याचा विभाग प्रदान केला गेला. भगवान विष्णूंकडे उत्पन्न झालेल्या जीवांचे पालनपोषण करणे व मोह–ममता उत्पन्न करण्याची स्थिती कायम ठेवण्याचा विभाग प्रदान केला गेला.

भगवानशिव शंकरांकडे (महादेव) पिता ज्योति निरंजनास एक लक्ष मानव देहधारी जीव प्रतिदिन आहार करण्याचा शाप लागलेला असल्यामुळे संहार करण्याचा विभाग प्रदान केला.

येथे मनामध्ये एक प्रश्न उत्पन्न होतो, की ब्रह्मा, विष्णू आणि शंकर यांच्यापासून उत्पत्ती, स्थिती आणि संहार कशाप्रकारे होतो? ते तिघेही आपापल्या लोकामध्ये वास्तव्य करत असतात. जसे आजकाल संचारप्रणाली चालवण्यासाठी अवकाशात उपग्रह सोडले जातात आणि त्याद्वारे खाली पृथ्वीवर दूरदर्शन, इतर सेवा आदी संचारप्रणाली चालविली जाते, अगदी त्याचप्रकारे हे तिन्ही देव जेथे वास्तव्य करत असतील, तेथून त्यांच्या शरीरातून निघणारे सूक्ष्म गुणांचे तरंग तिन्ही लोकांमध्ये आपोआप प्रत्येक प्राण्यावर कायम प्रभाव ठेवतात.

हे विवरण एका ब्रह्मांडामधील ब्रह्मच्या (काल) रचनेचे आहे. क्षर पुरुषाची (काल) अशी एकवीस ब्रह्मांडे आहेत.

परंतु, क्षर पुरुष (काल) स्वतः व्यक्त म्हणजेच वास्तविक शरीर रूपामध्ये सर्वांसमक्ष येत नाही. त्याच्या प्राप्तीसाठी तीन देवांनाही (ब्रह्मा, विष्णू, शिव) वेदांमध्ये वर्णन आलेल्या विधीनुसार खडतर साधना करूनही ब्रह्मचे (काल) दर्शन झालेले नाही. तत्पश्चात ऋषींनी वेदांचे पठन केले. त्यात लिहिले आहे, की 'अग्ने: तनूर् असि' (पवित्र यजुर्वेदाच्या पहिल्या अध्यातील १५ वा मंत्र). परमेश्वर सशरीर आहे, तसेच पवित्र यजुर्वेदाच्या ५ व्या अध्यायातील पहिल्या मंत्रामध्ये वर्णन आहे, की 'अग्नेः तनुर् असि विष्णवे त्वा सोमस्य तनूर् असि.' या मंत्रांमध्ये वेद दोन वेळा साक्ष देत आहे, की सर्वव्यापक, सर्वांचा पालनकर्ता, सत्पुरुष सशरीर आहे. पवित्र यजुर्वेदाच्या ४० व्या अध्यायातील ८ व्या मंत्रामध्ये म्हटले आहे, की (कविर् मनिषी) ज्या परमेश्वराची सर्व प्राण्यांना अतिआस्था (इच्छा) आहे, ते 'कविर्' अर्थात कबीर आहेत. त्यांचे शरीर नाडीविना– नाडीरहित (अस्नाविरम्) आहे, ते (शुक्रम्) वीर्यापासून उत्पन्न झालेल्या, पंचतत्त्वांनी बनलेल्या भौतिक कायारहित (अकायम्) आहेत. ते सर्वांचे स्वामी 'सर्वोपरि' (सर्वांत वर) सत्यलोकामध्ये विराजमान आहेत. त्या परमेश्वराचे शरीर तेजःपुंज व (स्वर्ज्योति) स्वयंप्रकाशित आहे, जे शब्दरूप अर्थात अविनाशी आहे. तेच कविर्देव (कबीर परमेश्वर) जे सर्व ब्रह्मांडांची रचना करणारे (व्यदधाता) सर्व बह्मांडांचे रचनाहार (स्वयम्भू:) स्वयं प्रगट होणारे (यथा तश्य अर्थान्) वास्तवामध्ये (शाश्वत्) अविनाशी आहेत (गीता अध्याय १५ श्लोक १७ मध्येही प्रमाण आहे.) भावार्थ असा, की पूर्ण ब्रह्मच्या शरीराचे नाव 'कबीर' (कविर्देव) आहे. त्या परमेश्वराचे शरीर नूर (तेज) तत्त्वाने बनलेले आहे. परमात्म्याचे शरीर अतिसूक्ष्म आहे आणि ते त्याच साधकाला दिसते, ज्याची दिव्य दृष्टी उघडलेली आहे. अशाप्रकारे जीवाचेही सूक्ष्म शरीर आहे, ज्यावर पाच तत्त्वांचे वेष्टन (आवरण) आहे म्हणजेच पंचतत्त्वांची काया चढलेली आहे आणि ते माता–पिता यांच्या संयोगाने (शुक्रम्) वीर्याने बनलेले आहे. शरीराचा त्याग

केल्यानंतरही जीवाचे सूक्ष्म शरीर सोबतच राहते. ते शरीर त्याच साधकाला दृष्टीस पडते, ज्याची दिव्यदृष्टी उघडलेली आहे. परमात्मा व जीव यांची स्थिती अशाप्रकारेच समजून घ्यावी. वेदामध्ये 'ओऽम' नामाच्या स्मरणाचे प्रमाण आहे, ते केवळ ब्रह्म साधना आहे. या उद्देशाने 'ओऽम' नामाच्या जपास पूर्ण ब्रह्मचे मानून ऋषींनी हजारो वर्षे हठयोग (समाधी लावून) करून प्रभूच्या प्राप्तीची चेष्टा (प्रयत्न) केली. त्यांना सिद्धी प्राप्त झाल्या, परंतु प्रभुचे दर्शन झाले नाही. याच सिद्धिरूपी खेळण्याने खेळून ऋषीसुद्धा जन्म-मृत्यूच्या चक्रामध्ये (८४ लक्ष योनींमध्ये) अडकले. त्यांना जे अनुभव आले, त्यानुसार त्यांनी आपल्या शास्त्रामध्ये परमात्याचे निराकार असे वर्णन केले आहे. ब्रह्मने (काळ) शपथ घेतली आहे, की मी आपल्या वास्तविक रूपामध्ये कोणालाही दर्शन देणार नाही. मला सर्व जण अव्यक्त समजतील. (अव्यक्तचा भावार्थ आहे, की कोणी आकार स्वरूपात आहे, परंतु व्यक्तिगत रूपाने स्थूल रूपामध्ये दर्शन देत नाही. आकाशामध्ये ढग जमा झाल्यावर दिवसाही सूर्य अदृश्य होतो म्हणजेच आपणाला तो दिसत नाही, परंतु वास्तवामध्ये तो ढगांच्या पलीकडे जसा आहे तसाच आहे. या अवस्थेला अव्यक्त असे म्हणतात). (प्रमाणासाठी गीतेच्या ७ व्या अध्यायातील २४ व २५ वा श्लोक आणि ११ व्या अध्यायातील ४८ व ३२ वा श्लोक)

पवित्र गीतेचे ज्ञान देणारा ब्रह्म (काल) श्रीकृष्णाच्या शरीरात प्रेतवत प्रवेश करून म्हणत आहे, की हे अर्जुना, मी मोठा झालेला काल आहे आणि सर्वांना खाण्यासाठी आलो आहे. (गीतेच्या अकराव्या अध्यायातील ३२ वा श्लोक). हे माझे वास्तविक रूप आहे. हे रूप तुझ्याव्यतिरिक्त पूर्वी कोणी पाहिलेले नाही आणि तुझ्यानंतर इथून पुढे कोणी पाहू सुद्धा शकणार नाही. अर्थात वेदांमध्ये वर्णन असलेल्या यज्ञ-तप-जप, तसेच ओऽम नाम आदी विधींनीही माझ्या या वास्तविक स्वरूपाचे दर्शन होऊ शकणार नाही. (गीतेच्या अकराव्या अध्यायातील ४८ वा श्लोक). मी कृष्ण नाही. हे मूर्ख लोक मला अव्यक्तास कृष्ण रूपामध्ये व्यक्त (मनुष्यरूप) मानत आहेत, कारण ते माझ्या नीच (अनुचित) नियमांपासून अपरिचित आहेत. मी कधीही माझ्या या वास्तविक काल रूपामध्ये सर्वांसमक्ष येत नाही. मी आपल्या योगमायेद्वारे गुप्त (लपून) राहतो. (गीता अध्याय ११ चा श्लोक २४-२५) विचार करा :- आपण लपून राहणाऱ्या विधानाला स्वतः अश्रेष्ठ (अनुत्तम) का म्हणत आहेत?

जर पिता आपल्या मुलांना दर्शन देत नसेल, तर त्याच्यात कोणती तरी कमतरता आहे. तो सुविधाही प्रदान करतो पण गुप्तही राहतो. कालला (ब्रह्म) शापामुळे एक लाख मानव शरीरधारी प्राण्यांचा आहार करावा लागतो, तसेच प्रतिदिन २५ टक्के जे अधिक उत्पन्न होतात, त्यांची स्थिती सुरळीत राखण्यासाठी, तसेच कर्मभोगाचा दंड देण्यासाठी ८४ लक्ष योनींची रचना केलेली आहे. जर सर्वांसमक्ष येऊन एखाद्याची मुलगी, मुलगा, पत्नी, आई-वडील यांना तो भक्षण करू लागला, तर सर्वांना ब्रह्मची घृणा वाटू लागेल. तसेच जेव्हा कधी पूर्ण परमात्मा कविर्देव (कविरग्नि, कबीर परमेश्वर) स्वतः येतील किंवा आपला कोणी संदेशवाहक (दूत) पाठवतील, तेव्हा सर्व प्राणी सत्यभक्ती करून कालच्या जाळ्यातून निघून जातील. त्यामुळे हे आत्मे सत्लोकी जाऊ नयेत म्हणून कालब्रह्म फसवून, धोका देऊन येथे मृत्युलोकात ठेवतो.

त्यामुळे गीतेच्या ७ व्या अध्यायातील १८, २४ व २५ व्या श्लोकांमध्ये त्याने आपल्या साधनेपासून मिळणारी मुक्ती (गती) ही (अनुत्तमाम्) 'अति अश्रेष्ठ' अगदी हीन दर्जाची आहे असे म्हटले आहे. तसेच त्याने आपल्या विधानालाही (नियम) अश्रेष्ठ (अनुत्तम) म्हटले आहे.

प्रत्येक बह्मांडामध्ये कालने एका महास्वर्गाची निर्मिती केली आहे. त्या महास्वर्गामध्ये

ब्रह्म लोकाचे लघु चित्र

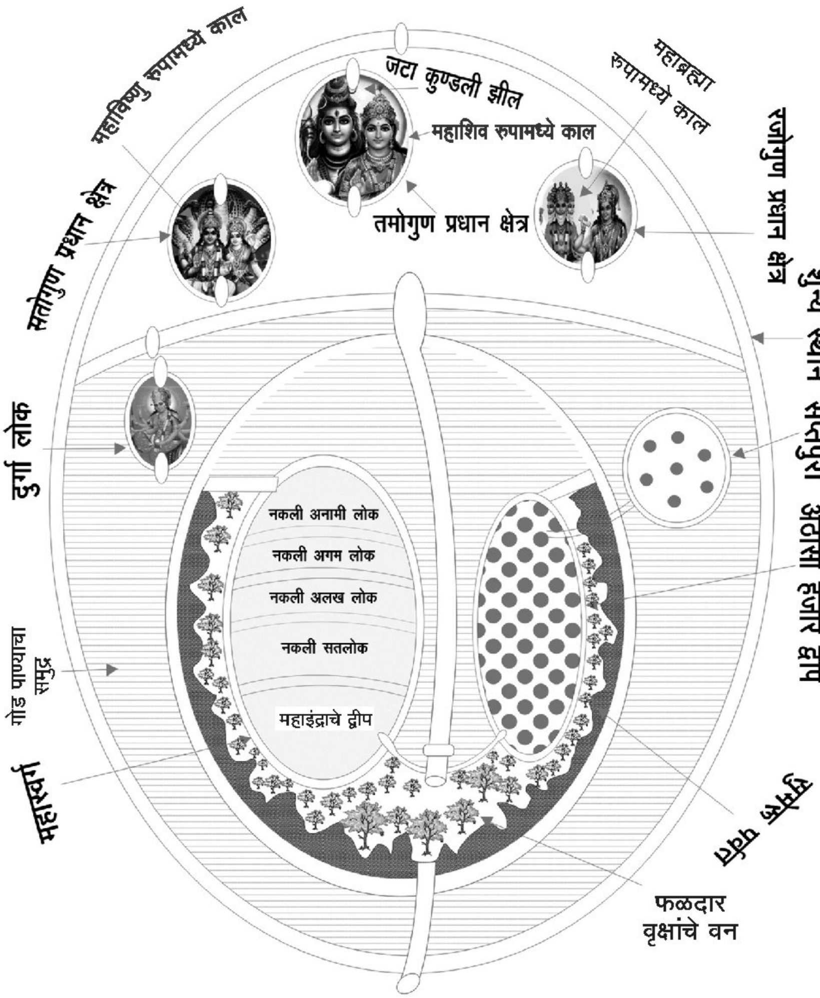

ज्योति निरंजन (काल) ब्रह्म चे लोक (२१ ब्रह्मण्ड) चे लघु चित्र

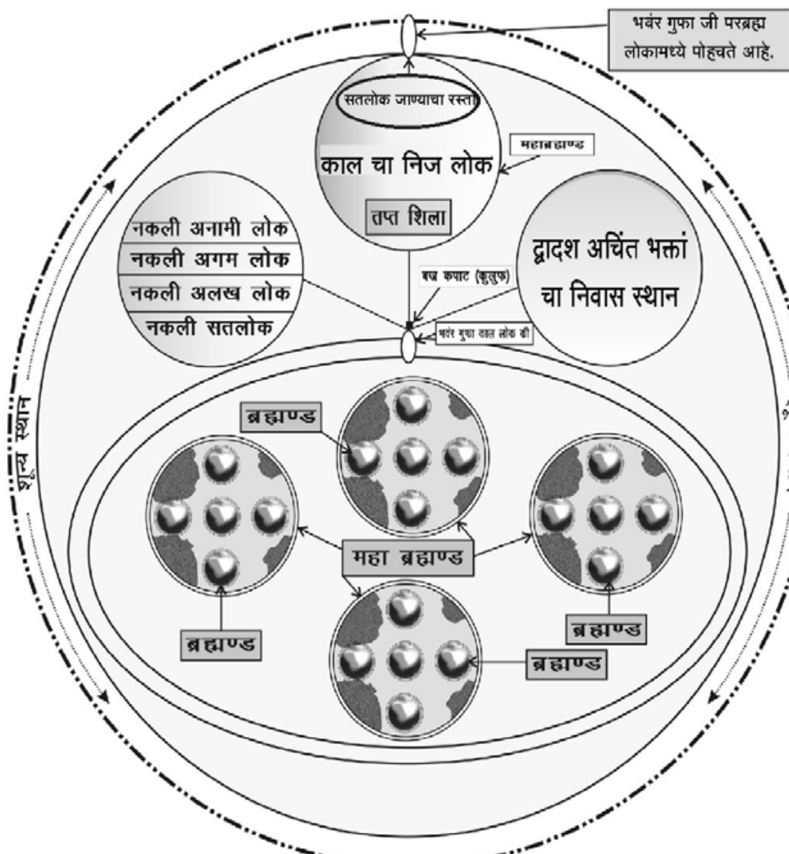

एका स्थानी प्रकृतीद्वारे (दुर्गा/आदिमाया) प्राण्यांना धोक्यामध्ये ठेवण्यासाठी नकली सत्लोक, नकली अलखलोक, नकली अगमलोक आणि नकली अनामीलोक यांची रचना केलेली आहे. कबीर साहेबांचा एक शब्द आहे, की 'कर नैनों दीदार महल में प्यारा है' मध्ये वाणी आहे, की 'काया भेद किया निरवारा, यह सब रचना पिण्ड मंझारा है। माया अविगत जाल पसारा, सो कारीगार भारा है। आदिमाया किन्ही चतुराई, झुठी बाजी पिण्ड दिखाई, अविगत रचना रचि अण्ड माहि वाका प्रतिबिम्ब डारा है।'

एका ब्रह्मांडामध्ये श्री ब्रह्माजींचा लोक, श्री विष्णूजींचा लोक आणि श्री शिवजींचा लोक अशी अन्य लोकांचीही रचना आहे. तेथे विराजित होऊन हे तिन्ही प्रभु खालील तीन लोकांत (स्वर्गलोक म्हणजेच इंद्रलोक, पृथ्वीलोक आणि पाताळलोक) प्रत्येकी एकेक विभागाचे स्वामी बनून प्रभुत्व करतात आणि आपल्या पित्याच्या (काल) आहारासाठी मानव प्राण्यांची उत्पत्ती, स्थिती आणि संहार यांचा कार्यभार सांभाळतात. या तिन्ही प्रभूंचाही जन्म व मृत्यू होत असतो. जेव्हा त्यांचा मृत्यू होतो, तेव्हा काल त्यांनाही भक्षण करतो. याच ब्रह्मांडमध्ये (यालाच 'अंडे' असेसुद्धा म्हटले जाते. कारण ब्रह्मांडाची रचना अंडाकार आहे. याला 'पिंड' असेही संबोधले जाते; कारण शरीरामध्ये (पिंड) एका ब्रह्मांडाची रचना कमळांमध्ये टीव्हीसारखी (संदेश लहरी) पाहिली जाते.) एक मानसरोवर आणि धर्मरायाचाही (न्यायाधीश) लोक आहे, तसेच जसे प्रत्येक देशाचे राजदूत भवन असते, अशा एका गुप्त स्थानी पूर्ण परमात्मा अन्य रूप धारण करून वास्तव्य करतात. तेथे कोणीही जाऊ शकत नाही. ज्यांची सत्लोकीची भक्ती अपूर्ण राहिलेली आहे, ते आत्मे तेथे राहतात. जेव्हा भक्तियुग येतो त्यावेळी कबीर परमेश्वर आपल्याकडुन आपला प्रतिनिधी म्हणजे पूर्ण संत सद्गुरू या पृथ्वीवर पाठवितात या पुण्यात्म्यांना पृथ्वीवर मानव शरीर प्राप्त होते आणि ते शीघ्रतेने सत्यभक्तीस लागतात व त्यांना पूर्ण मोक्ष प्राप्त होतो. या स्थानावरून ते परत मृत्युलोकी येत नाहीत. या स्थानी वास्तव्य करणाऱ्या हंस आत्म्यांची निजभक्तीची कमाई खर्च होत नाही. परमात्म्याच्या भंडारातून त्यांना सर्व सुविधा उपलब्ध होत असतात. ब्रह्मच्या (काल) उपासकांची मात्र भक्तीची कमाई स्वर्ग-महास्वर्ग यांमध्ये समाप्त होते; कारण या काल लोकामध्ये (ब्रह्मलोक), तसेच परब्रह्म लोकामध्ये प्राण्यांना आपण केलेल्या कर्मांचे फळ तेवढेच मिळते.

क्षर पुरुषाने (ब्रह्म) आपल्या वीस ब्रह्मांडांचे चार महाब्रह्मांडांमध्ये विभाजन केलेले आहे. प्रत्येक महाब्रह्मांडामध्ये पाच ब्रह्मांडांचा एक समूह बनविला आहे. तसेच ते चारी बाजूंनी अंडाकार वर्तुळात (परिघ) स्थिर केले आहे. याप्रमाणे चारही महाब्रह्मांडांनाही अंडाकार वर्तुळात (परिघ) स्थिर केले आहे. राहिलेल्या एकविसाव्या ब्रह्मांडाची रचना एका महाब्रह्मांडाएवढे क्षेत्र घेऊन केलेली आहे. या एकविसाव्या ब्रह्मांडामध्ये प्रवेश होताच, पुढे तीन रस्ते बनविले आहेत. या ब्रह्मांडामध्येही डाव्या बाजूला नकली सत्लोक, नकली अलखलोक, नकली अगमलोक आणि नकली अनामीलोक यांची रचना आदिमायेद्वारे (दुर्गा) प्राण्यांना धोक्यामध्ये ठेवण्यासाठी निर्माण केली आहे. उजव्या बाजूला बारा सर्वश्रेष्ठ ब्रह्म साधकांना (भक्तांना) हा ब्रह्म ठेवतो. नंतर प्रत्येक युगामध्ये त्यांना आपला संदेश वाहक (संत, सद्गुरू) बनवून पृथ्वीवर पाठवितो. ते पृथ्वीवर शास्त्रविधिरहित साधना व ज्ञान सांगतात आणि स्वत:ही भक्तिहीन होतात आणि आपल्याबरोबर ते अनुयायांनाही कालच्या जाळ्यामध्ये फसवतात. त्यानंतर ते गुरू व त्यांचे शिष्य दोघेही नरकामध्ये जातात. त्यानंतर पुढे एक मोठे कुलूप आहे. तो रस्ता कालच्या (ब्रह्म) निजलोकी जातो. तेथे हा ब्रह्म (काल) आपल्या वास्तविक मानवसदृश कालरूपामध्ये वास्तव्य करत असतो. या स्थानावर एका दगडापासून बनलेला तवा (तप्तशिला) असतो, जो नेहमी

लोहारा सारखा रसरसलेला असतो. ज्यावर एक लाख मानव शरीरधारी प्राण्यांचे सूक्ष्म शरीर भाजून त्यातून विकारी घाण काढुन तो प्रतिदिन खातो. त्यावेळी सर्व प्राण्यांना अत्यंत पीडा सहन कराव्या लागतात आणि तेथे हाहाकार माजतो. काही कालावधीनंतर ते जीव बेशुद्ध होतात; परंतु त्यांचा मृत्यू होत नाही. नंतर धर्मरायाच्या लोकामध्ये गेल्यावर कर्माधारावर त्यांना अन्य जन्म प्राप्त होतो. त्यांचा जन्म-मृत्यूचा फेरा सतत चालू राहतो. समोर लावलेले कुलूप ब्रह्म (काल) केवळ ज्यांचा आहार करायचा आहे, त्या प्राण्यांसाठी काही क्षण उघडतो. असे जरी असले, तरी पूर्ण परमात्म्याच्या सत्यनाम व सारनामाने हे कुलूप आपोआप उघडले जाते. असे हे काळचे जाळे (महाभयंकर चक्रव्यूह) स्वतः पूर्ण परमात्मा कविर्देव (कबीर साहेब) आपला भक्त धर्मदासजी यांना समजावून सांगितले.

''परब्रह्मच्या सात संख ब्रह्मांडांची स्थापना''

कबीर परमेश्वरांनी (कविर्देव) पुढे सांगितले आहे, की परब्रह्मने (अक्षर पुरुष) कार्यात चूक केली आहे व तो मानसरोवरामध्ये झोपला, तसेच जेव्हा परमेश्वराने (मी अर्थात कबीर साहेबांनी) या सरोवरामध्ये अंड सोडले, तेव्हा अक्षर पुरुषाने (परब्रह्म) त्या अंड्याकडे क्रोधाने बघितले. या दोन्ही अपराधांमुळे त्यालाही सात संख ब्रह्मांडांसह सत्लोकातून बाहेर निष्कासित केले. दुसरे कारण म्हणजे अक्षर पुरुष (परब्रह्म) आपला साक्षीदार, सोबती ब्रह्मपासून (क्षरपुरुष) वेगळा झाल्यामुळे व्याकुळ होऊन परमपिता कविर्देवांना (कबीर परमेश्वर) विसरला आणि केवळ ब्रह्मच्याच आठवणीत गुंतला. तसेच त्याला असेही वाटले, की क्षर पुरुष (ब्रह्म) तर तिकडे आनंदात राहत असणार आणि आपणच पाठीमागे राहिलो. तसेच परब्रह्मसोबत जे सात संख ब्रह्मांडांमध्ये अन्य काही आत्मे जन्म-मृत्यूचा कर्मदंड भोगत आहेत, जे ब्रह्मबरोबर (काळ) एकवीस ब्रह्मांडांमध्ये फसलेले आहेत आणि पूर्ण परमात्म्याचे त्यांना विस्मरण झाले आहे, त्या हंसात्म्यापासून वेगळे (ताटातूट) झाल्याच्या दु:खात (आठवणीत) तो बुडाला. परमेश्वर कविर्देवांनी वारंवार समजावून सांगूनही त्यांच्याबद्दलची त्याची आस्था कमी झाली नाही. परब्रह्मने (अक्षर पुरुष) स्वतंत्र स्थान प्राप्त करणेच योग्य होईल, असा विचार करून राज्यप्राप्तीच्या इच्छेने सारनामाचा जप सुरू केला. अशाप्रकारे अन्य आत्म्यांनी (जे परब्रह्मच्या सात संख्य ब्रह्मांडांमध्ये फसलेले आहेत.) विचार केला, की जे आत्मे ब्रह्मसोबत गेले आहेत ते तेथे मौजमजा करणार आणि आपण मात्र येथे मागे राहिलो. परब्रह्मच्या मनाची अशी धारणा झाली, की क्षर पुरुष स्वतंत्र होऊन अत्यंत सुखी असेल. हा विचार करून त्याने अंतरात्म्यापासून भिन्न स्थान प्राप्त करण्याचे ठरविले. परब्रह्मने (अक्षर पुरुष) हठयोग केला नाही; परंतु स्वतंत्र राज्यप्राप्तीसाठी सहजतेने ध्यानयोग विशेष तळमळतेने करू लागला. स्वतंत्र स्थान प्राप्त करण्यासाठी तो वेड्यासारखा विचार करू लागला. त्याने अन्नपाण्याचा त्याग केला. अन्य काही आत्मे त्याच्या वैराग्यावर आसक्त झाले आणि तो त्यांना आवडू लागला. पूर्ण प्रभुंनी (कबीर साहेब) विचारल्यावर परब्रह्मने स्वतंत्र स्थानाची मागणी केली, तसेच काही हंसात्म्यांना आपल्याबरोबर नेण्याची इच्छा व्यक्त केली. ज्या आत्म्यांची तुझ्याबरोबर जाण्याची इच्छा असेल, त्यांना पाठवून देतो, असे कविर्देवांनी सांगितले. जे कोण आत्मे परब्रह्मसोबत जाऊ इच्छितात, त्यांनी आपली सहमती व्यक्त करावी, असे पूर्ण प्रभुंनी विचारले. बऱ्याच कालावधीनंतर एका हंसाने स्वीकृती दिली. नंतर त्याच्यापाठोपाठ एकेक करत त्या सर्वच आत्म्यांनी सहमती व्यक्त केली. सर्वप्रथम स्वीकृती देणाऱ्या हंसात्म्याला परमात्म्याने स्त्री रूप दिले आणि तिचे नाव 'ईश्वरी माया' (प्रकृति सुरती) असे ठेवले. बाकीच्या आत्म्यांना त्या ईश्वरी मायेमध्ये प्रवेशित केले आणि अचिंत्यद्वारे अक्षर पुरुषाकडे (परब्रह्म) पाठविले. (पतिव्रता

पदापासून (निष्ठा) ढळल्याची त्यांना शिक्षा मिळाली.)

अनेक युगे ईश्वरी माया व परब्रह्म दोघेही सात संख ब्रह्मांडांमध्ये एकत्र राहिले. त्या काळात परब्रह्मने कोणतेही गैरवर्तन केले नाही. त्याने ईश्वरी मायेच्या स्वच्छेने तिचा अंगीकार केला आणि आपल्या शब्दशक्तीने नखांनी स्त्री इन्द्रीय (योनी) बनवली व ईश्वरी देवीच्या सहमतीने संतान उत्पत्ती केली. यामुळेच परब्रह्मच्या लोकातील (सात संख ब्रह्मांडांतील) प्राण्यांना तप्तशिलेवरील भयंकर कष्ट नाहीत. तसेच तेथे ब्रह्मलोकीच्या देवांपेक्षाही पशुपक्षीसुद्धा अधिक चारित्र्यसंपन्न आहेत. तेथील प्राण्यांचे आयुष्यसुद्धा दीर्घ आहे; परंतु जन्म-मृत्यूच्या कर्मधारावर कर्मदंड आणि परिश्रम करूनच उदरपूर्ती होते. स्वर्ग आणि नरकही असेच बनलेले आहेत. परब्रह्मला (अक्षर पुरुष) सात संख ब्रह्मांडे त्याच्या सारनामाच्या इच्छारूपी भक्तिध्यान अर्थात सहज समाधी विधीद्वारे मिळवलेल्या कमाईचे प्रतिफल म्हणून प्रदान केलेली आहेत आणि सत्यलोकापेक्षा भिन्न स्थानावर गोलाकार परिघामध्ये (वर्तुळाकार अदृश्य कवचामध्ये) कविर्देवांनी बंदिस्त करून सात संख ब्रह्मांडांसह अक्षर ब्रह्म व ईश्वरी माया यांना सत्यलोकातून निष्कासित केले आहे.

सत्यलोक आदीमध्ये जी असंख्य ब्रह्मांडे आहेत त्यांचे, ब्रह्मची २१ ब्रह्मांडे आणि परब्रह्मची सात संख ब्रह्मांडे या सर्वांचे प्रभु (स्वामी, मालक) पूर्ण ब्रह्म (सत्पुरुष) आहेत. अर्थात, परमेश्वर कविर्देव (कबीरसाहेब) हे सर्व कुळाचे स्वामी (प्रभू) आहेत.

श्री ब्रह्मा, श्री विष्णू आणि श्री शिव यांच्याकडे चार-चार भुजा (हात) आणि सोळा कला आहेत, तर प्रकृतिदेवीकडे (दुर्गा) आठ भुजा (हात) आणि ६४ कला आहेत. ब्रह्मकडे (क्षरपुरुष) एक हजार भुजा आणि एक हजार कला आहेत. तसेच तो २१ ब्रह्मांडांचा प्रभु आहे. परब्रह्मकडे (अक्षरपुरुष) दहा हजार भुजा आणि दहा हजार कला आहेत. तसेच तो सात संख ब्रह्मांडांचा प्रभु आहे; पूर्ण ब्रह्म (कविर्देव, परम अक्षर पुरुष म्हणजेच सत्पुरुष) यांच्याकडे असंख्य भुजा व असंख्य कला आहेत आणि ते ब्रह्मची २१ ब्रह्मांडे, परब्रह्मची सात संख ब्रह्मांडे यांच्यासह असंख्य ब्रह्मांडांचे प्रभु (स्वामी) आहेत. प्रत्येक प्रभु आपल्या सर्व भुजा एकत्र घेऊन (गुप्त ठेवून) केवळ दोन भुजासुद्धा ठेवू शकतात किंवा जेव्हा वाटेल तेव्हा सर्व भुजा प्रगट करू शकतात. जसे फिरता कॅमेरा बाहेर लावला आणि टीव्ही आत ठेवल्यावर बाहेरचे सर्व दृश्य टीव्हीवर दिसते, तसेच दुसरा टीव्ही बाहेर ठेवला आणि आतमध्ये कॅमेरा स्थिर करून ठेवल्यावर टीव्हीवर केवळ आत चाललेल्या घडामोडीच दिसतात. त्यामुळे सर्व कर्मचारी खबरदारी घेत असतात, तसे पूर्ण परमात्मा परब्रह्मच्या प्रत्येक ब्रह्मांडामध्ये वेगळे स्थान निर्माण करून अन्य रूपामध्ये गुप्त वास्तव्य करतात.

अशाप्रकारे पूर्ण परमात्म्याने आपल्या सत्लोकी विराजमान होऊन सर्वांवर नियंत्रण ठेवले आहे. जसा सूर्य दूर असूनही अन्य लोकांवर त्याचा प्रभाव आहे, तसे प्रत्येक ब्रह्मांडामध्ये सद्गुरू कविर्देव हजर असतात.

''पवित्र अथर्ववेदामधील सृष्टिरचनेचे प्रमाण''

४ थ्या खंडातील पहिल्या अनुवाकमधील पहिला मंत्र :-

ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद वि सीमत: सुरुचो वेन आव:।
स बुध्न्या उपमा अस्य विष्ठा: सतश्च योनिमसतश्च वि व: ।।१।।

ब्रह्म-ज-ज्ञानम्-प्रथमम्-पुरस्तात्-विसिमत:-सुरुचः-वेन:-आव:- स:-बुध्न्या:- उपमा-अस्य-विष्ठा:- सत:-च- योनिम्-असत:- च-वि व:

अनुवाद : (प्रथमम्) प्राचीन अर्थात् सनातन (ब्रह्म) परमात्म्याने (ज) प्रगट होऊन (ज्ञानम्) आपल्या ज्ञानाने पूर्ण विचारपूर्वक (पुरस्तात्) शिखरामधील अर्थात सत्लोक आदींना (सुरुचः) स्वेच्छेने अत्यंत तत्परतेने स्वयंप्रकाशित (विसिमत:) सीमारहित म्हणजेच विशाल सीमा असणाऱ्या भिन्न लोकांना/खंडांना त्या (वेन:) विणकाराने (निर्माता) धाग्यांनी म्हणजेच वस्त्रासारखे विणून (आव:) सुरक्षित केले आहे (च) आणि (स:) तो पूर्ण ब्रह्मच सर्व रचना करतो. (अस्य) यासाठी त्या (बुध्न्या:) मूळ स्वामीने (योनिम्) मूळस्थान सत्यलोकाची रचना केली आहे. (अस्य) त्याच्या/सत्लोकांच्या (उपमा) सदृश अर्थात मिळतेजुळते (सत:) अक्षरपुरुष म्हणजेच परब्रह्मचा लोक/खंड काही प्रमाणात स्थायी (च) आणि (असत:) क्षरपुरुषाचे अस्थायी लोक इत्यादी (वि व:) वेगवेगळे आवास स्थान (विष्ठा:) स्थापित केले.

भावार्थ : पवित्र वेद सांगणारा ब्रह्म (काल) म्हणत आहे, की सनातन परमेश्वराने स्वतः अनामय (अनामी) लोकातून सत्यलोकी प्रगट होऊन आपल्या ज्ञानाने पूर्ण विचाराअंती वस्त्रासारखी रचना करून वरील सत्लोक इत्यादींना सीमारहित स्वयंप्रकाशित अजर-अमर म्हणजेच अविनाशी स्थिर केले आणि खालील परब्रह्मची सात संख ब्रह्मांडे व ब्रह्मची (ज्योतिनिरंजन) २१ ब्रह्मांडे व त्यामधील लहानातील लहान (सूक्ष्मातील सूक्ष्म) रचना त्या परमात्म्याने अस्थायी स्वरूपात केली आहे.

४ थ्या खंडातील पहिल्या अनुवाकमधील दुसरा मंत्र :-

इयं पित्र्या राष्ट्रयेत्वग्रे प्रथमाय जनुषे भुवनेष्ठा:।
तस्मा एतं सुरुचं ह्वारमह्यं घर्मं श्रीणन्तु प्रथमाय धास्यवे ।।२।।

इयम्-पित्र्या-राष्ट्रि-एतु-अग्रे-प्रथमाय-जनुषे-भुवनेष्ठा:-तस्मा-एतम्-सुरुचम्-हवारमह्यम्-धर्मम्-श्रीणान्तु-प्रथमाय-धास्यवे

अनुवाद : (इयम्) याच (पित्र्या) जगत्पित्या परमेश्वराने (एतु) या (अग्रे) सर्वोत्तम (प्रथमाय) सर्वांत पहिली माया परानंदनी (राष्ट्रि) राजेश्वरी शक्ती म्हणजेच पराशक्ती, जिला आकर्षण शक्ती असेही संबोधले जाते (जनुषे) उत्पन्न करून (भुवनेष्ठा:) लोक/स्थान/खंड स्थापन केले (तस्मा) त्याच परमेश्वराने (सुरुचम्) मोठ्या प्रसंतेने, आनंदाने स्वइच्छेने (एतम्) या (प्रथमाय) प्रथम उत्पत्ती झालेल्या शक्ती म्हणजेच पराशक्तीद्वारे (हवारमह्यम्) एक दुसऱ्यांच्या वियोगाला/एकापासून दुसऱ्याच्या वियोगास थांबविण्याचा म्हणजेच आकर्षण शक्तीच्या (श्रीणान्तु) गुरुत्वाकर्षणाला परमात्म्याने नित्य राहण्याचा आदेश दिला, जो कधीही समाप्त न होणाऱ्या (धर्मम्) स्वभावाला (धास्यवे) धारण करून धाग्यांनी वस्त्रासारखे विणून स्थिर केले आहे.

भावार्थ :- जगत्पित्या परमेश्वराने आपल्या शब्दशक्तीने राष्ट्री म्हणजेच सर्वांत प्रथम माया राजेश्वरी उत्पन्न केली आणि त्या पराशक्तीद्वारे एक दुसऱ्यांना आकर्षण शक्तीने (गुरुत्वाकर्षण) एकत्र ठेवणाऱ्या (थांबविणाऱ्या) व कधीही समाप्त न होणाऱ्या गुणाने या सर्व ब्रह्मांडांची स्थापना केली.

४ थ्या खंडातील पहिल्या अनुवाकमधील ३ रा मंत्र :-

प्र यो जज्ञे विद्वानस्य बन्धुर्विश्वा देवानां जनिमा विवक्ति।
ब्रह्म ब्रह्मण उज्जभार मध्यान्नीचैरुच्चै: स्वधा अभि प्र तस्थौ ।।३।।

प्र-य:-जज्ञे-विद्वानस्य-बन्धु:-विश्वा-देवानाम्- जनिमा- विवक्ति-बह्म:- ब्रह्मण:-उज्जभार-मध्यात्-निचै:-उच्चै:-स्वधा-अभि:-प्रतस्थौ।

अनुवाद : (प्र) सर्वप्रथम (देवानाम्) देवता व ब्रह्मांडे यांच्या (जज्ञे) उत्पत्तीच्या ज्ञानाला (विद्वानस्य) जिज्ञासू भक्ताचा (य:) जो (बन्धु:) वास्तविक साथी/सोबती म्हणजेच पूर्ण परमात्माच आपल्या निजसेवकाला (जनिमा) आपल्याद्वारे सृजन/उत्पन्न केलेल्या (विवक्ति) स्वतःच योग्यप्रकारे विस्तारपूर्वक सांगतात, की (ब्रह्मण:) पूर्ण परमात्म्याने (मध्यात्) आपल्या माध्यमातून म्हणजेच शब्दशक्तीने (ब्रह्म:) ब्रह्म-क्षरपुरुष म्हणजेच कालला (उज्जभार) उत्पन्न करून (विश्वा) सर्व संसारास म्हणजेच सर्व लोकांस/धामांस (उच्चै:) वरील सत्यलोक इत्यादी (निचै:) खालील परब्रह्म व ब्रह्म यांची सर्व ब्रह्मांडे (स्वधा) आपल्या धारण केलेल्या (अभि:) आकर्षण शक्तीने (प्रतस्थौ) दोन्हींना चांगल्या प्रकारे स्थिर केले.

भावार्थ :- पूर्ण परमात्मा आपण रचलेल्या सृष्टीचे ज्ञान आणि सर्व आत्म्यांच्या उत्पत्तीचे ज्ञान आपल्या निजदासाला स्वतः योग्य आणि विस्तारपूर्वक सांगत आहेत, की पूर्ण परमात्म्याने आपल्या माध्यमातून म्हणजेच शरीरातून आपल्या शब्द शक्तीद्वारे ब्रह्मची (क्षर पुरुष/काल) उत्पत्ती केली आणि सर्व ब्रह्मांडांच्या वर सत्लोक, अलखलोक, अगमलोक, अनामीलोक आदी व खाली परब्रह्मची सात संख ब्रह्मांडे आणि ब्रह्मची २१ ब्रह्मांडे यांना आपण धारण केलेल्या आकर्षण शक्तीद्वारे स्थिर केलेले आहे.

ज्या प्रकारे पूर्ण परमात्मा कबीर परमेश्वर (कविर्देव) यांनी आपल्या निजसेवक अर्थात सखा श्री धर्मदासजी, आदरणीय गरीबदासजी आदींना आपल्याद्वारे रचल्या गेलेल्या सृष्टीचे ज्ञान स्वतःच सांगितले आहे, तसे हा वेदमंत्रसुद्धा त्याचेच समर्थन करत आहे.

४ थ्या खंडातील पहिल्या अनुवाकमधील ४ था मंत्र :-

स हि दिव: स पृथिव्या ऋतस्था मही क्षेमं रोदसी अस्कभायत्।
महान् मही अस्कभायद् वि जातो द्यां सद्म पार्थिवं च रज: ।।४।।

हि-दिव:-स-पृथिव्या-ऋतस्था-मही-क्षेमम्-रोदसी-अकस्भायत्-महान्-मही-अस्कभायद्-विजात:-धाम्-सदम्-पार्थिवम्-च-रज:।

भाषांतर :- (स) त्याच सर्वशक्तिमान परमात्म्याने (हि) नि:संदेह (दिव:) वरील चारही दिव्य लोकांस-सत्यलोक, अलखलोक, अगमलोक तथा अनामी अर्थत अकहलोक या दिव्य गुणांनी युक्त लोकांस (ऋतस्था) सत्य, स्थिर म्हणजेच अजर-अमर रूपाद्वारे स्थिर केले, (स) त्यांच्यासारखे (पृथिव्या) खाली पृथ्वीवरील सर्व लोक- परब्रह्मची सात संख आणि ब्रह्म/कालची २१ ब्रह्मांडे (मही) पृथ्वी तत्त्वाने (क्षेमम्) सुरक्षितपणे (अस्कभायत्) स्थिर केले. (रोदसी) आकाश तत्त्व व पृथ्वी तत्त्व या दोन्ही तत्त्वांच्या वरील आणि खालील ब्रह्मांडांना (जसे आकाश एक सूक्ष्म तत्त्व आहे, आकाशाचा गुण 'शब्द' आहे. पूर्ण परमात्म्याने वरील लोक (खंड) शब्दरूपाने रचले जे तेजःपुंजाने बनलेले आहेत, तर खालील परब्रह्मचे (अक्षर पुरुष) सात संख ब्रह्मांडे व ब्रह्मच्या (क्षर पुरुष) २१ ब्रह्मांडांची रचना पृथ्वी तत्त्वाने अस्थायी केली आहे.) (महान्) पूर्ण परमात्म्याने (पार्थिवम्) पृथ्वीचे (वि) वेगवेगळे (धाम्) लोक (च) आणि (सदम्) आवासस्थान (मही) पृथ्वी तत्त्वाने (रज:) प्रत्येक ब्रह्मांडामध्ये लहान-लहान लोकांची/धामांची (जात:) रचना करून (अस्कभायत्) स्थिर केले.

भावार्थ :- वरील चारही लोक-सत्यलोक, अलखलोक, अगमलोक, अनामी म्हणजेच अकहलोक हे तर अजर-अमर स्थायी म्हणजेच अविनाशी रचलेले आहेत आणि खालील ब्रह्म व परब्रह्मच्या लोकांची (धामांची) अस्थायी रचना करून, तसेच अन्य लहान-लहान लोकही त्या परमेश्वराने रचून स्थिर केले.

४ थ्या खंडातील पहिल्या अनुवाकमधील ५ वा मंत्र :–

स बुध्न्यादाष्ट्र जनुषो भ्यग्रं बृहस्पतिर्देवता तस्य सम्राट।
अहर्यच्छुक्रं ज्योतिषो जनिष्टाथ द्युमन्तो वि वसन्तु विप्रा: ।।५ ।।

स–बुध्न्यात्–आष्ट्र–जुनषे:–अभि–अग्रम्–बृहस्पति:–देवता–तस्य–सम्राट–अह:–यत्–शुक्रम्–ज्योतिष:–जनिष्ट–अथ–द्युमन्त:–वि–वसन्तु–विप्रा:।

अनुवाद : (स:) त्या (बुध्न्यात्) मूळ मालक/स्वामीपासून (अभि–अग्रम) सर्वप्रथम स्थानावर (आष्ट्र) अष्टांगी माया–दुर्गा म्हणजेच प्रकृतिदेवी (जनुषे:) उत्पन्न झाली. कारण खालील परब्रह्म व ब्रह्मच्या लोकांचे प्रथमस्थान सत्लोक आहे. याला तिसरे धाम असेसुद्धा संबोधले जाते. (तस्य) या दुर्गादेवीचेही स्वामी हेच (सम्राट) राजाधिराज (बृहस्पति:) सर्वश्रेष्ठ पती व जगद्गुरू (देवता) परमेश्वर आहेत. (यत्) ज्यांच्यापासून (अह:) सर्वांचा वियोग झाला (अथ) त्यानंतर (ज्योतिष:) ज्योतिरूप निरंजन म्हणजेच काळच्या (शुक्रम्) वीर्य अर्थात बीजशक्तीने (जनिष्ट) दुर्गेच्या उदरातून उत्पन्न होऊन (विप्रा:) भक्त आत्मे (वि) वेगळे/स्वतंत्रपणे (द्युमन्त:) मनुष्यलोक आणि स्वर्गलोकामध्ये ज्योतिनिरंजनाच्या आदेशानुसार (वसन्तु) दुर्गा म्हणाली, की 'निवास करा.' अर्थात, ते निवास करू लागले.

भावार्थ :– पूर्ण परमात्म्याने वरील चारही लोकांमधील जे खालील सर्वप्रथम म्हणजेच सत्यलोकामध्ये आष्ट्रा म्हणजेच अष्टांगीची (प्रकृतिदेवी/दुर्गा) उत्पत्ती केली. हे परमात्मा, राजाधिराज, जगद्गुरू, पूर्ण परमेश्वर (सत्पुरुष) आहेत, ज्यांपासून सर्वांचा वियोग झालेला आहे. नंतर सर्व प्राणी ज्योति निरंजनाच्या (काल) बीजापासून (वीर्य) दुर्गादेवीच्या (आष्ट्रा) गर्भातून उत्पन्न होऊन स्वर्गलोक व पृथ्वीलोकावर निवास करू लागले.

४ थ्या खंडातील पहिल्या अनुवाकमधील ६ वा मंत्र :–

नूनं तदस्य काव्यो हिनोति महो देवस्य पूर्व्यस्य धाम।
एष जज्ञे बहुभि: साकमित्था पूर्वे अर्धे विषिते ससन् नु।।६ ।।

नूनम्–तत्–अस्य–काव्य:–मह:–देवस्य–पूर्व्यस्य–धाम–हितोनि–पूर्वे–विषिते–एष–जज्ञे–बहुभि:–साकम्–इत्था–अर्धे–ससन्–नु।

अनुवाद : (नूनम्) नि:संदेह (तत्) ते पूर्ण परमेश्वर म्हणजेच तत् ब्रह्मच (अस्य) या (काव्य:) भक्त आत्म्यास, जो पूर्ण परमेश्वराची भक्ती विधिवत करतो परत (मह:) सर्वशक्तिमान (देवस्य) परमेश्वराच्या (पूर्व्यस्य) पूर्वीच्या (धाम) लोकामध्ये म्हणजेच सत्यलोकी (हिनोति) पाठवितो.

(पूर्वे) पूर्वीचे (विषिते) विशेष प्रेमी भक्ताने (एष) या परमेश्वराला व (जज्ञे) सृष्टी उत्पत्तीच्या ज्ञानाला जाणून घेऊन (बहुभि:) अत्यंत आनंद (साकम्) सहित (अर्धे) अर्धी (ससत्) निद्रा घेत (इत्था) विधिवत अशाप्रकारे (नु) खऱ्या आत्म्याने/हृदयाने स्तृती करतो.

भावार्थ :– तेच पूर्ण परमेश्वर सत्यसाधना करणाऱ्या साधकाला त्या पूर्वीच्या स्थानी (सत्यलोक/सत्लोक) घेऊन जातात, ज्या स्थानावरून वियोग होऊन ते आलेले होते. तेथे त्या वास्तविक सुखदायी प्रभुला प्राप्त केल्यानंतर साधक आनंदाने आत्मविभोर होऊन सद्गदित होऊन अंत:करणाने स्तुती करतो, की हे परमात्म्या, असंख्य जन्म भरकटलेल्यांना हे वास्तविक स्थान प्राप्त झाले. याचे प्रमाण ऋग्वेदाच्या १० व्या मंडलातील ९० व्या सुक्तामधील १६ व्या मंत्रामध्येही आहे.

आदरणीय गरीबदासजींना अशाप्रकारे पूर्ण परमात्मा कविर्देव (कबीर परमेश्वर) स्वत:

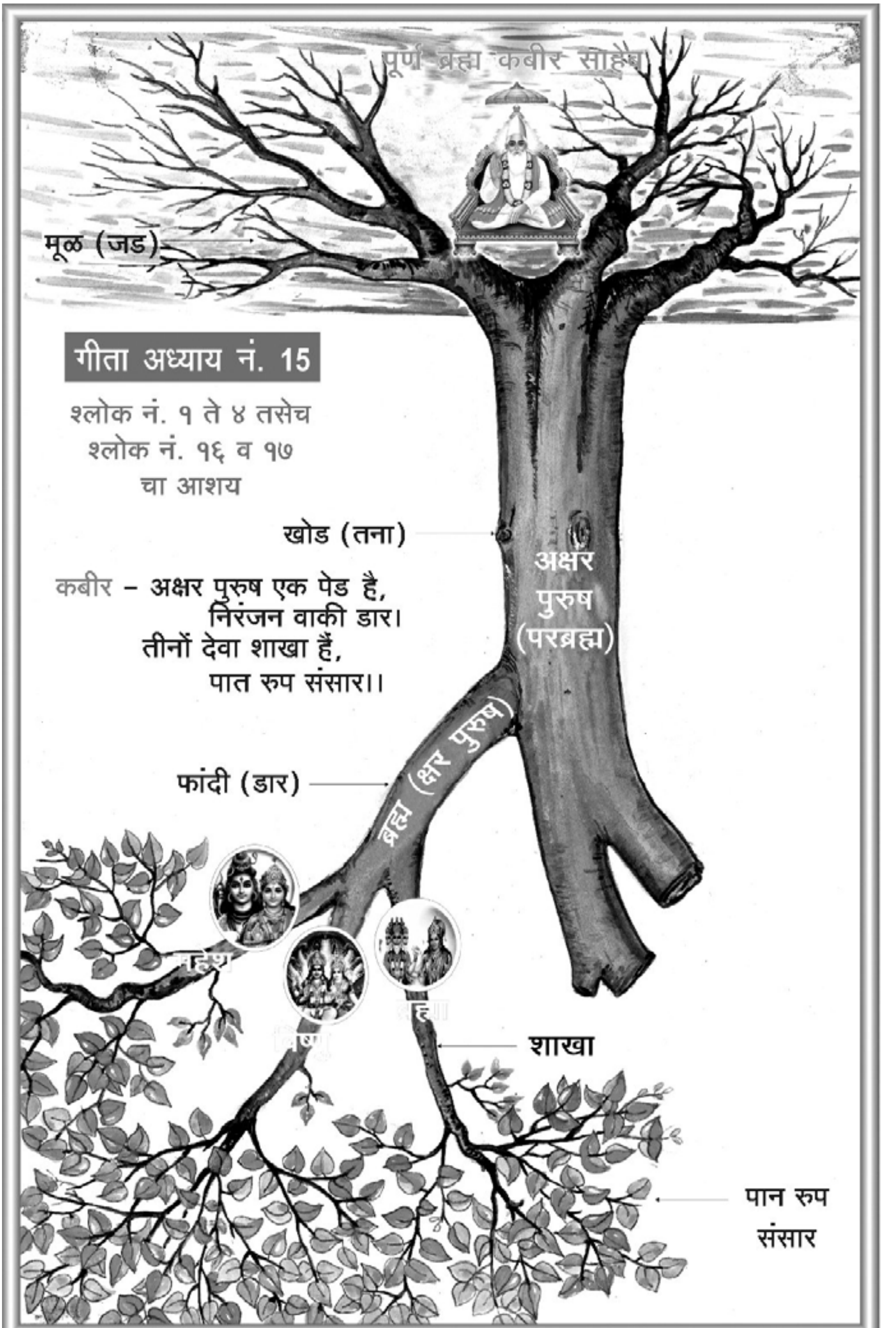

वरती मूळ (जड) खाली शाखा (फांद्या) वाला उलटा लटकलेला संसार रुपी झाडाचे चित्र

सत्यभक्ती प्रदान करून सत्यलोकी घेऊन गेले होते, तेव्हा आपल्या अमृतवाणीमध्ये आदरणीय गरीबदासजी महाराज म्हणतात, की :-

'गरीब, अजब नगर में ले गए, हमकुँ सतगुरू आन। झिलके बिम्ब अगाध गति, सुते चादर तान।।'

४ थ्या खंडातील पहिल्या अनुवाकमधील ७ वा मंत्र :-

यो थर्वाणं पित्तरं देवबन्धुं बृहस्पतिं नमसाव च गच्छात्।
त्वं विश्वेषां जनिता यथासः कविर्देवो न दभायत् स्वधावान्।।७।।

यः-अथर्वाणम्-पित्तरम्-देवबन्धुम्-बृहस्पतिम्-नमसा-अव-च-गच्छात्-त्वम्-विश्वेषाम्-जनिता-यथा-सः-कविर्देवः-न-दभायत्-स्वधावान्

अनुवाद :- (यः) जे (अथर्वाणम्) अचल अर्थात अविनाशी (पित्तरम्) जगत्पिता (देवबन्धुम्) भक्तांचे वास्तविक सोबती म्हणजेच आत्म्याचे आधार (बृहस्पतिम्) जगद्गुरू (च) आणि (नमसा) विनम्र पुजारी म्हणजेच विधिवत साधकाला (अव) सुरक्षेसह (गच्छात) सत्लोकी जाणाऱ्यांना सत्लोकी घेऊन जाणारे (विश्वेषाम्) सर्व ब्रह्मांडांची (जनिता) रचना करणारे जगदंबा म्हणजेच मातेच्या गुणांनीही युक्त (न दभायत्) काल सारखा धोका न देणाऱ्या (स्वधावान्) स्वभावाचे म्हणजेच गुणांचे (यथा) त्याच प्रकारचे/जसेच्या जसे (त्वम्) तुम्ही (कविर्देवः/कविर् देवः) कविर्देव आहात. भाषाभिन्नत्वामुळे यांनाच कबीर परमेश्वर असेही संबोधले जाते.

भावार्थ :- या मंत्राने हेसुद्धा स्पष्ट केले आहे, की त्या परमेश्वराचे नाव कविर्देव म्हणजेच कबीर परमेश्वर आहे, ज्यांनी सर्व रचना केलेली आहे.

जे परमेश्वर अचल म्हणजेच वास्तवामध्ये अविनाशी (गीतेच्या पंधराव्या अध्यायातील १६ व १७ व्या श्लोकांमध्येही प्रमाण आहे.) जगद्गुरू, आत्माधार, जे पूर्ण मुक्त होऊन सत्यलोकी गेलेले आहेत, त्यांना सत्लोकी घेऊन जाणारे, सर्व ब्रह्मांडांचे रचनाकार, काल सारखा (ब्रह्म) धोका न देणारे, जसे आहेत तसे, तेच स्वतः कविर्देव अर्थात कबीर प्रभु आहेत. हेच परमेश्वर सर्व ब्रह्मांडांना व प्राण्यांना आपल्या शब्दशक्तीद्वारे उत्पन्न करतात म्हणूनच त्यांना (जनिता) मातासुद्धा संबोधले जाते. (पित्तरम) पिता आणि (बन्धु) भाऊसुद्धा वास्तवामध्ये हेच आहेत. तसेच (देव) परमेश्वरही हेच आहेत. त्यामुळे याच कविर्देवांची (कबीर परमेश्वर) स्तुती केली जाते. 'त्वमेव माता च पिता त्वमेव, त्वमेव बंधु च सखा त्वमेव, त्वमेव विद्या च द्रविणम् त्वमेव, त्वमेव सर्व मम् देव देव।' **या परमेश्वराच्या महिमेचे पवित्र ऋग्वेदाच्या पहिल्या मंडलातील २४ व्या सुक्तामध्ये विस्तृत विवरण आहे.**

''पवित्र ऋग्वेदामधील सृष्टिरचनेचे प्रमाण''

१० व्या मंडलातील ९० व्या सुक्तामधील पहिला मंत्र :-

सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतों वृत्वात्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम्।।१।।

सहस्रशिर्षा-पुरुषः-सहस्राक्षः-सहस्रपात्-स-भूमिम्-विश्वतः-वृत्वा- अत्यातिष्ठत्-दशंगुलम्।

अनुवाद :- (पुरुषः) विराटरूपी काल भगवान म्हणजेच क्षर पुरुष (सहस्रशिर्षा) हजार शिरे/मस्तके असणारा, (सहस्राक्षः) हजार डोळे असणारा (सहस्रपात्) हजार पाय असणारा, (स) तो काल (भूमिम्) पृथ्वीसारख्या २१ ब्रह्मांडांना (विश्वतः) सर्व दिशांनी/बाजूंनी (दशंगुलम्) दहाही अगुंष्टांनी/बोटांनी म्हणजेच पूर्ण रूपाने ताब्यात घेऊन (वृत्वा) वर्तुळाकार परिघात घेरून (अत्यातिष्ठत) यापेक्षा श्रेष्ठ म्हणजे आपल्या काल लोकामधील सर्वांत वेगळ्या अनोख्या २१ व्या ब्रह्मांडामध्ये वास्तव्य करतो, राहतो.

भावार्थ :- या मंत्रामध्ये विराटचे (काल ब्रह्म) वर्णन आले आहे (गीतेच्या दहाव्या व अकराव्या अध्यायांमध्येही याच काल-ब्रह्मचे असेच वर्णन आहे. ११ व्या अध्यायातील ४६ व्या श्लोकामध्ये अर्जुनाने म्हटले आहे, की हे सहस्त्रबाहू म्हणजेच हजार भुजा असणारे तुम्ही आपल्या चतुर्भुज रूपामध्ये दर्शन द्या.)

ज्याचे हजार हात-पाय, हजार डोळे. कान आदी आहेत, तो विराटरूप काल प्रभु आपल्या आधीन सर्व प्राण्यांना पूर्णपणे वश करून म्हणजे वीस ब्रह्मांडांना गोलाकार परिघामध्ये (वर्तुळाकार कवचामध्ये) थांबवून स्वत: यांच्यापेक्षा वरील (वेगळ्या) २१ व्या ब्रह्मांडामध्ये बसलेला आहे.

१० व्या मंडलातील ९० व्या सुक्तामधील २ रा मंत्र :-

पुरुष एवेंद सर्वं यद्भूतं यच्च भाव्यम्। उजामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति।।२।।

पुरुष-एव-इदम्-सर्वम्-यत्-भूतम्-यत्-च-भाव्यम्-उत्-अमृतत्वस्य-इशान:-यत्-अन्नेन-अतिरोहति।

अनुवाद : (एव) अशाप्रकारे काही योग्यप्रकारचा (पुरुष) भगवान आहे, तो अक्षर पुरुष म्हणजेच परब्रह्म आहे. (च) आणि (इदम्) हा (यत) जो (भूतम्) उत्पन्न झालेला आहे, (यत्) जो (भूतम्) भविष्यामध्ये उत्पन्न होईल (सर्वम्) सर्व (यत्) प्रयत्नांनी म्हणजेच कष्टाद्वारे (अन्नेन) अन्नातून (अतिरोहति) विकसित होतो. हा अक्षर पुरुषसुद्धा (उत) संदेहयुक्त (अमृतत्वस्य) मोक्षाचा (इशान:) स्वामी आहे. अर्थात, भगवान म्हणून अक्षर पुरुषही काहीअंशी योग्य आहे; परंतु पूर्ण मोक्षदायक नाही.

भावार्थ :- या मंत्रामध्ये परब्रह्मचे (अक्षर पुरुष) विवरण आले आहे, ज्याच्यात भगवानांची काही अंशी लक्षणे आहेत; परंतु याच्या भक्तीने पूर्ण मोक्ष मिळत नाही. यामुळे त्याला संदेहयुक्त मुक्तिदाता संबोधले जाते. याला काही प्रभुचे गुणयुक्त असल्याचे यासाठी म्हटले आहे, कारण हा काल सारखा तप्तशिलेवर सूक्ष्मदेह भाजून खात नाही; परंतु या परब्रह्मच्या लोकीही प्राण्यांना परिश्रम करून कर्माधारावरच फळ प्राप्त होते आणि अन्नापासूनच सर्व प्राण्यांचे शरीर विकसित होते. जन्म व मृत्यूचा कालावधी जरी काल पेक्षा (क्षर पुरुष) अधिक असला तरीही उत्पत्ती, प्रलय आणि चौऱ्याऐंशी लक्ष योनींमधील यातना भोगाव्याच लागतात.

१० व्या मंडलातील ९० व्या सुक्तामधील ३ रा मंत्र :

एतावानस्य महिमातो ज्यायाँश्च पुरुष:। पादो स्य विश्वा भूतनि त्रिपादस्यामृतं दिवि ।।३।।

एतावान्-अस्य-महिमा-अत:-ज्यायान्-च-पुरुष:-पाद:-अस्य-विश्वा-भूतानि-त्रि-पाद्-अस्य-अमृतम्-दिवि ।

अनुवाद :- (अस्य) या अक्षर पुरुष म्हणजेच परब्रह्मची तर (एतावान्) एवढीच (महिमा) प्रभुता आहे (च) आणि (पुरुष:) तो परम अक्षर ब्रह्म म्हणजेच पूर्णब्रह्म परमेश्वर तर (अत:) याच्यापेक्षाही (ज्यायान्) कितीतरी मोठा/श्रेष्ठ आहे. (विश्वा) समस्त (भूतानि) क्षर पुरुष आणि अक्षर पुरुष, तसेच यांच्या लोकांमधील/सत्यधामांमधील जेवढेही प्राणी आहेत, ते (अस्य) या पूर्ण परमात्मा परम अक्षर पुरुषाचा (पाद:) एकच पाय आहे. अर्थात, ते एक अंशमात्र आहेत. (अस्य) या पूर्ण परमेश्वराचे (त्रि) तीन (दिवि) दिव्यलोक जसे सत्यलोक, अलखलोक, अगम लोक (अमृतम्) अविनाशी (पाद्) दुसरा पाय आहे. अर्थात, जे काही सर्व ब्रह्मांडांमध्ये उत्पन्न होते, ते

सत्यपुरुष पूर्ण परमात्म्याचाच अंश किंवा अंग आहे.

भावार्थ :- **या दुसऱ्या मंत्रामध्ये वर्णन आलेल्या अक्षर पुरुषाची (परब्रह्म) एवढीच महिमा आहे आणि ते पूर्णपुरुष कविर्देव तर याच्यापेक्षा कितीतरी पटीने विशाल/श्रेष्ठ आहेत म्हणजेच सर्व शक्तिमान आहेत. सर्व ब्रह्मांडे त्यांच्याच अंशावर तग धरून आहेत. या मंत्रामध्ये तीन लोकांचे (धामांचे) वर्णन एवढ्यासाठीच आले आहे, की चौथे अनामी (अनामय) लोक अन्य रचनेच्या पूर्वीचे आहे. याच तीन प्रभूंचे (क्षर पुरुष, अक्षर पुरुष आणि या दोघांपेक्षा वेगळा परम अक्षर पुरुष) विवरण (गीतेच्या १५ व्या अध्यायातील १६ व १७ वा श्लोक) मध्ये आले आहे. {याचे प्रमाण आदरणीय गरीब दास साहेबजी सांगतात की :-**

'गरीब जाके अर्ध रुम पर सकल पसारा, ऐसा पूर्ण ब्रह्म हमारा ।।'

'गरीब, अनंत कोटि ब्रह्मांड का, एक रति नहीं भार।
सतगुरु पुरुष कबीर है कुल के सृजनहार ।।'

याचेच प्रमाण आदरणीय दादू साहेबजी सांगत आहेत, की :-

''जिन मोकुं निज नाम दिया, सोई सतगुरु हमार। दादू दूसरा कोए नही, कबीर सृजनहार।।''

याचेच प्रमाण आदरणीय नानक साहेबजी देत आहेत, की :-

''यक अर्ज गुएतम पेश पेरा तो दर कून करतार। हक्का कबीर करीम तू, बेएब परवरदिगार।।'

(श्री गुरु ग्रंथ साहेब मधील पान नं. ७२१, महला १, राग तिलंग)

कून करतार याचा अर्थ असा आहे, की सगळ्याचे रचनकार म्हणजेच शब्दशक्तीद्वारे रचना करणारे शब्दस्वरूपी प्रभु, हक्का कबीरचा अर्थ आहे सत् कबीर, करीमचा अर्थ दयाळू, आणि परवरदिगारचा अर्थ परमात्मा असा आहे.}

१० व्या मंडलातील ९० व्या सुक्तामधील ४ था मंत्र :

त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुष: पादो स्येहाभवत्पुनः। ततो विष्व ङ्व्यक्रामत्साशनानशने अभि ।।४।।

त्रि-पाद-ऊर्ध्व:-उदैत्-पुरुष:-पाद:-अस्य-इह-अभवत्-पून:-तत:-विश्वङ्-व्यक्रामत्-स:-अशनानशने-अभि।

अनुवाद :- (पुरुष:) हा परम अक्षर ब्रह्म अर्थात अविनाशी परमात्मा (ऊर्ध्व:) वर (त्रि) तीन लोक-सत्यलोक, अलखलोक, अगमलोक रूपी (पाद) पाय म्हणजेच वरील भागामध्ये (उदैत्) प्रगट होतो म्हणजे विराजमान आहे. (अस्य) याच परमेश्वर पूर्ण ब्रह्मचा (पाद:) एक पाय म्हणजे एक हिस्सा जगत्रूप (पुनर्) पुन्हा (इह) येथे (अभवत्) प्रगट होतो. (तत:) त्यामुळे (स:) तो अविनाशी पूर्ण परमात्मा (अशानानशने) जीवात्म्यांचे सूक्ष्म शरीर खाणाऱ्या काल च्या म्हणजेच क्षर पुरुषाच्या आणि न खाणाऱ्या पर ब्रह्म म्हणजेच अक्षर पुरुषाच्याही (अभि) वर (विश्वङ्) सर्वत्र (व्यक्रामत्) व्याप्त आहे म्हणजेच त्यांची प्रभुता सर्व ब्रह्मांडांवर आणि सर्व प्रभूंवर आहे. ते कुळाचे/सर्वांचे स्वामी, मालक आहेत, जे आपल्या शक्तीने सर्वांच्या वर विस्तारलेले आहेत.

भावार्थ :- **हेच सर्व सृष्टीचे रचनाकार प्रभु आपल्या रचनेच्या वरील भागामध्ये तीन स्थानांमध्ये (सत्लोक, अलखलोक, अगमलोक) तीन रूपांमध्ये स्वतः प्रगट होतात म्हणजेच स्वतः विराजमान आहेत. येथे अनामीलोकाचे वर्णन एवढ्यासाठीच आलेले नाही, कारण अनामीलोकांमध्ये कोणतीही रचना नाही आणि अलख लोक (अनामय) शेष रचनेच्या पूर्वीचे आहे. नंतर म्हटले आहे, की त्या परमात्म्याच्या सत्लोकापासून विलग होऊन खालील ब्रह्म तथा परब्रह्मचे लोक उत्पन्न होतात आणि तोच पूर्ण परमात्मा खाणारा ब्रह्म अर्थात काल पेक्षा**

(कारण ब्रह्म/काल विराट शापामुळे एक लक्ष मानव शरीरधारी प्राण्यांचा आहार करतो.) आणि भक्षण न करणाऱ्या परब्रह्म अर्थात अक्षर पुरुष (परब्रह्म प्राण्यांचा आहार करत नाही, परंतु जन्म-मृत्यू, कर्मदंड जसे आहे तसेच राहते.) यांच्याही वर सर्वत्र विस्तारलेला आहे. या पूर्ण परमात्म्याची प्रभुता सर्वांच्यापेक्षा वर प्रस्थापित आहे. कबीर परमेश्वरच कुळाचे/सर्वांचे स्वामी आहेत. त्यांनी आपल्या शक्तीद्वारे सर्वांच्यापेक्षा वर विस्तार केला आहे. जसा सूर्य आपला प्रकाश सर्वांवर पसरवून प्रभावित करतो, तशी पूर्ण परमात्म्याने आपल्या शक्तिरूपी क्षमता (रेंज) सर्व ब्रह्मांडांवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी प्रस्थापित केलेली आहे. मोबाईल फोनचा टॉवर एका स्थानी असूनही आपली शक्ती अर्थात मोबाईल फोनची रेंज (क्षमता) चारही दिशांना पसरवून प्रस्थापित करतो, तशी पूर्ण प्रभुंनी आपली निराकार शक्ती सर्वव्यापक केलेली आहे. त्याद्वारे पूर्ण परमात्मा सर्व ब्रह्मांडांवर एक स्थानावर विराजित होऊन नियंत्रण ठेवतो.

याचे प्रमाण आदरणीय गरीबदासजी महाराज (अमृतवाणी राग कल्याण) देतात.

'तीन चरण चिन्तामणी साहेब, शेष बदन पर छाए।
माता, पिता, कुलन न बंधु, ना किन्हें जननी जाये।।'

१० व्या मंडलातील ९० व्या सुक्तामधील ५ वा मंत्र :

तस्माद्विराळजायत विराजो अधि पुरुषः। स जातो अत्यरिच्यत पश्चाद्भूमिमथो पुरः।।५।।

तस्मात्-विराट्-अजायत-विराजः-अधि-पुरुषः-स-जातः-अत्यरिच्यत-पश्चात्-भूमिम्-अथः- पूरः।

अनुवाद :- (तस्मात्) त्यानंतर त्या परमेश्वर सत्यपुरुषाच्या शब्दशक्तीने (विराट्) विराट म्हणजे ब्रह्म/क्षर पुरुष /काल (अजायत) उत्पन्न झालेला आहे. (पश्चात्) त्यानंतर (विराजः) विराट पुरुष अर्थात काल भगवानहून (अधि) अधिक विशाल (पुरुषः) परमेश्वराने (भूमिम्) पृथ्वीवरील लोक, काल ब्रह्म आणि परब्रह्म यांच्या लोकांची (अत्यरिच्यत) चांगल्या/योग्यप्रकारे रचना केली. (अथः) नंतर (पुरः) अन्य लहान-लहान लोक (स) त्या पूर्ण परमेश्वरानेच (जातः) उत्पन्न केले म्हणजेच स्थापित केले.

भावार्थ :- या ४ थ्या मंत्रामध्ये वर्णन आलेल्या तीन लोकांची (अगमलोक, अलखलोक आणि सत्लोक) रचना केल्यानंतर पूर्ण परमात्म्याने ज्योति निरंजनची (ब्रह्म/काल) उत्पत्ती केली. अर्थात, त्याच सर्वशक्तिमान परमात्मा पूर्णब्रह्म कविर्देवांपासून (कबीर प्रभू) विराट म्हणजेच ब्रह्मची (काल) उत्पत्ती झाली. याचे प्रमाण गीतेच्या तिसऱ्या अध्यायातील पंधराव्या श्लोकामध्येही आहे, की अक्षर पुरुष म्हणजेच अविनाशी प्रभूंपासून ब्रह्म उत्पन्न झाला आहे. अथर्ववेदाच्या ४ थ्या कांडातील पहिल्या अनुवाकमधील ३ ऱ्या सुक्तामध्येही याचे प्रमाण आहे, की पूर्ण ब्रह्मपासून ब्रह्मची उत्पत्ती झाली आणि त्याच पूर्ण ब्रह्मने इतर (भूमिम्) लहान-मोठ्या सर्व लोकांची रचना केली आहे. ते पूर्ण ब्रह्म या विराट भगवान अर्थात ब्रह्म/काल पेक्षाही विशाल आहेत. अर्थात, कालचेही स्वामी, मालक तेच आहेत.

१० व्या मंडलातील ९० व्या सुक्तामधील १५ वा मंत्र :

सप्तास्यासन्परिधयस्त्रिः सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वाना अबध्नन्पुरुषं पशुम् ।।१५।।

सप्त-अस्य-आसन्-परिधयः-त्रिसप्त-समिधः-
कृताः-देवा-यत्-यज्ञम्-तन्वानाः-अबध्नन्-पुरुषम्-पशुम्।

अनुवाद :- (सप्त) परब्रह्मची सात संख ब्रह्मांडे आणि (त्रिसप्त) काल ब्रह्मची २१ ब्रह्मांडे (समिधः) कर्मदंड दुःखरूपी अग्नीने दुःखी (कृताः) करणाऱ्या (परिधयः) वर्तुळाकार परीघरूपी

सीमेमध्ये (आसन) विद्यमान आहेत. (यत्) जो (पुरुषम्) पूर्ण परमात्म्याची (यज्ञम्) विधिवत धार्मिक कर्म म्हणजेच पूजा करतो (पशुम) बळी द्यायच्या पशुरूपी कालच्या जाळ्यामधील कर्मबंधनामध्ये बांधलेल्या (देवा) त्या भक्तात्म्यांना (तन्वांना:) कालद्वारे रचलेल्या, फेकलेल्या पापकर्मबंधन जाळ्यातून (अबध्नन) मुक्त करतात. येथे अर्थातच बंधनातून सुटका करणारे म्हणजेच बंदी छोड आहेत.

भावार्थ :- परब्रह्मची सात संख ब्रह्मांडे आणि ब्रह्मची (काल) २१ ब्रह्मांडे वर्तुळाकार सीमेमध्ये बंद असून, पापकर्माच्या अग्नीमध्ये जळत राहणाऱ्या प्राण्यांना पूर्ण परमात्मा वास्तविक पूजाविधी सांगून योग्य उपासना करवून घेतो. त्यामुळे बळी दिल्या जाणाऱ्या पशुसारख्या जन्म-मृत्यूच्या जाळ्यामध्ये अडकलेल्या, कालच्या (ब्रह्म) आहारासाठी तप्तशिलेच्या कष्टांनी पीडित भक्तात्म्यांना कालचे कर्मबंधनाचे फेकलेले जाळे तोडून बंधनरहित करतात म्हणजेच बंध सोडणारे (बंधनातून मुक्त करणारे) बंदी छोड आहेत. याचे प्रमाण पवित्र यजुर्वेदाच्या पाचव्या अध्यायातील ३२ व्या मंत्रामध्ये आहे, की कविरंघारिसि (कविर्) कबीर परमेश्वर (अंध) पापाचे (अरि) शत्रू (असि) आहेत म्हणजेच पापविनाशक कबीर परमात्मा आहेत. बम्भारिसि (बम्भारि) बंधनाचा शत्रू म्हणजे बंदी छोड कबीर परमेश्वर (असि) आहेत.

१० व्या मंडलातील ९० व्या सुक्तामधील १६ वा मंत्र :

यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्।
ते ह नाकं महिमान: सचन्त यत्र पूर्वे साध्या: सन्ति देवा ।।१६।।

यज्ञेन-यज्ञम्-अ-यजन्त-देवा:-तानि-धर्माणि-प्रथमानि-आसन्-ते-ह-नाकम्-महिमान:-सचन्त-यत्र-पूर्वे-साध्या:-सन्ति देवा:।

अनुवाद :- जे (देवा:) निर्विकार, देवस्वरूप भक्तात्मे (अयज्ञम्) अपुऱ्या/अपूर्ण, अयोग्य धार्मिक पूजेच्या स्थानी/बदल्यात (यज्ञेन) सत्यभक्ती धार्मिक कर्माधारावर (यजन्त) पूजा करतात (तानि) ते (धर्माणि) धार्मिक शक्तिसंपन्न (प्रथमानि) मुख्य म्हणजेच उत्तम (आसन्) आहेत. (ते ह) तेच वास्तविक (महिमान:) महान भक्ती-शक्तियुक्त होऊन (साध्या:) सफल भक्तजन (नाकम्) पूर्ण सूखदायक परमेश्वराला (सचन्त) भक्तीमुळे म्हणजे सत्भक्तीच्या कमाईने प्राप्त होतात. ते तेथे जातात, (यत्र) जेथे (पूर्वे) पूर्वीच्या सृष्टीतील (देवा:) पापरहित, देवस्वरूप भक्त आत्मे (सन्ति) वास्तव्य करत आहेत.

भावार्थ :- जे निर्विकार (ज्यांनी मांस, तंबाखू, मद्य यांचा त्याग केलेला आहे आणि इतरही दुष्कर्मे करत नाहीत ते) देवस्वरूप भक्त आत्मे शास्त्रविधिरहित पूजेचा त्याग करून शास्त्रानुकूल साधना करतात, ते भक्तीच्या कमाईने धनी होऊन कालच्या ऋणातून मुक्त होऊन आपल्या सत्यभक्तीच्या कमाईमुळे त्या सर्वसुखदायी परमात्म्याला प्राप्त करतात म्हणजेच सत्यलोकामध्ये जातात, जेथे सर्वप्रथम रचलेल्या सृष्टीतील देवस्वरूप अर्थात पापरहित हंसात्मे वास्तव्य करतात.

ज्याप्रमाणे काही आत्मे कालच्या (ब्रह्म) जाळ्यामध्ये फसून येथे आले, काही परब्रह्मसोबत सात संख ब्रह्मांडांमध्ये आले. तरीही ज्या असंख्य आत्म्यांचा आपल्या पूर्ण परमात्म्यावर अटळ विश्वास राहिला, जे पतिव्रता पदापासून (निष्ठेपासून) दूर झाले नाहीत, ते सर्व पुण्यात्मे तेथेच राहिले. त्यामुळेच पवित्र वेदांमध्येही सत्य सांगितल्याचे येथे वर्णन आले आहे. याच प्रमाणाचे गीतेच्या ८ व्या अध्यायातील ८ व्या ते १० व्या श्लोकांमध्ये वर्णन आले आहे, की जे साधक पूर्ण परमात्याची सत्साधना शास्त्रविधीनुसार करतात, ते भक्तीच्या कमाईच्या

बळावर त्या पूर्ण परमात्म्यास प्राप्त होतात म्हणजेच त्यांच्याजवळ (सत्लोकी) जातात. यावरून हे सिद्ध होते, की तीन प्रभु आहेत-ब्रह्म, परब्रह्म, आणि पूर्ण ब्रह्म. यांनाच १) ब्रह्म-ईश- क्षर पुरुष २) परब्रह्म-अक्षर पुरुष/अक्षर ब्रह्म ३) पूर्ण ब्रह्म-परम अक्षर ब्रह्म-परमेश्वर-सत्पुरुष आदी पर्यायी शब्दांनी ओळखले जाते.

हे प्रमाण ऋग्वेदाच्या ९ व्या मंडलातील ९६ व्या सुक्तामधील १७ ते २० या मंत्रांमध्ये स्पष्ट केले आहे, की परमात्मा कविर्देव (कबीर परमेश्वर) शिशुरूप (लहान बालकाचे) धारण करून प्रगट होतात आणि आपले निर्मळ पवित्र ज्ञान म्हणजेच तत्त्वज्ञान (कविगीर्भि:) कबीरवाणीद्वारे आपल्या अनुयायांना वर्णन करून सांगतात. तेच कविर्देव (कबीर परमेश्वर) ब्रह्मच्या (क्षर पुरुष) धामापेक्षा आणि परब्रह्मच्या (अक्षर पुरुष) धामापेक्षा भिन्न जे तिसरे ऋतधाम (सत्लोक) आहे, तेथे आकारामध्ये विराजमान आहेत. तसेच सत्लोकापेक्षा चौथा अनामीलोक आहे, तेथे हेच कविर्देव (कबीर परमेश्वर) अनामी पुरुष रूपामध्ये मनुष्यसदृश आकारामध्ये विराजमान आहेत.

''पवित्र श्रीमददेवी महापुराणामध्ये सृष्टिरचनेचे प्रमाण''

''ब्रह्मा, विष्णू आणि शिव यांचे आई व वडिल''

(दुर्गा और ब्रह्म (काल) यांच्या योगातून ब्रह्मा, विष्णू आणि शिव यांचा जन्म)

पवित्र श्रीमद देवी महापुराणाचा ३ रा स्कंद (गीता प्रेस, गोरखपूर येथून प्रकाशित, अनुवादकर्ता : श्री. हनुमानप्रसाद पोद्दार तथा चिमनलाल गोस्वामीजी पान नं.११४ पासून)

पान नं. ११४ ते ११८ पर्यंत विवरण आले आहे, की कित्येक आचार्यांनी (ऋषींनी) भवानीदेवीस संपूर्ण मनोरथ पूर्ण करणारी असे संबोधले आहे. तिला 'प्रकृति' असे म्हटले जाते. तसेच ब्रह्मसोबत (काल) तिचे अभेद संबंध आहेत, (ज्याप्रमाणे पत्नीस अर्धांगिनीही म्हटले जाते. अर्थात, दुर्गा ब्रह्मची (काल) पत्नी आहे.) एका ब्रह्मांडाच्या सृष्टिरचनेविषयी राजा परीक्षिताने श्री व्यासजींना विचारले, त्यावेळी व्यासजी म्हणाले, की राजन, मी श्री नारदजींना या प्रश्नाचे उत्तर स्वत:च विचारले होते, तेव्हा श्री नारदजी म्हटले होते, की मी आपले (माझे) पिता श्री ब्रह्माजींना हाच प्रश्न विचारला होता, की या ब्रह्मांडाची रचना आपण केली, श्री विष्णूजींनी अथवा शिवजींनी केली? याबाबत जे काही सत्य असेल ते सांगण्याची कृपा करावी. तेव्हा माझे पूज्य पिता श्री ब्रह्माजी म्हणाले होते, की बाळ नारद, मी स्वत: कमळावर बसलेलो होतो. मला ज्ञान नाही, या अथांग जलामध्ये मी कसा उत्पन्न झालो, हे मलासुद्धा माहीत नाही. एक हजार वर्षांपर्यंत मी पृथ्वीचे निरीक्षण करत राहिलो; पण मला या पाण्याचा अंत सापडला नाही. त्यानंतर 'तप करा' अशी आकाशवाणी झाली. मी एक हजार वर्षे तप केले. तत्पश्चात सृष्टिरचनेची आकाशवाणी झाली. इतक्यात मधू आणि कैटभ नावाचे दोन राक्षस आले आणि त्यांना घाबरून मी कमळाच्या देठाला पकडून खाली उतरलो. तेथे भगवान विष्णूजी शेषशय्येवर चेतनाहीन होऊन पडलेले होते. त्यांच्यामधून एक स्त्री (प्रेतवत प्रविष्ट झालेली दुर्गा) बाहेर पडली. ती आकाशामध्ये आभूषणे परिधान केलेली दिसू लागली. त्यावेळी भगवान विष्णू शुद्धीवर आले. तेथे मी आणि विष्णूजी दोघे होतो. एवढ्यात शंकरजीही तेथे आले. देवीने आम्हाला विमानामध्ये बसविले आणि ब्रह्मलोकी घेऊन गेली. तेथे आणखी एकेक ब्रह्मा, विष्णू आणि शिव दिसले. त्यानंतर आणखी एक देवी दिसली. तिला पाहून विष्णूजींनी विवेकपूर्वक खालीलप्रमाणे वर्णन केले. (ब्रह्मने (काल) भगवान विष्णूंना चेतना प्रदान केली आणि त्यांना आपल्या बाल्यावस्थेतील आठवणी जागृत झाल्या. त्यांनी आम्हाला बाल्यावस्थेतील कहाणी

(वस्तुस्थिती) ऐकवली.)

पान नं. ११९-१२० वर :- भगवान विष्णूजी हे श्री ब्रह्माजी आणि श्री शिवजींना म्हणाले, की ही आम्हा तिघांचीही माता आहे. हीच जगज्ननी प्रकृतिदेवी आहे. मी या देवीला जेव्हा मी एक लहान बालक होतो, तेव्हा पाहिले होते. हीच मला पाळण्यामध्ये झोके देत होती.

३ रा स्कंद पान नं. १२३ वर :- श्री विष्णूजी श्री दुर्गादेवीची स्तुती करून म्हणाले, की तू शुद्धस्वरूप आहेस. हा सर्व संसार तुझ्यापासूनच उद्भासित (निर्माण) होत आहे. मी (विष्णू), ब्रह्मा आणि शंकर आम्ही सर्व तुझ्या कृपेनेच विद्यमान आहोत. आमचा अविर्भाव (जन्म) आणि तिरोभाव (मृत्यू) होत असतो. अर्थात, आम्ही तिन्ही देव नाशवान आहोत. केवळ तूच एक नित्य (अविनाशी) आहेस, जगज्ननी आहेस, प्रकृतिदेवी आहेस.

भगवान शंकर म्हणाले, की देवी, जर महाभाग विष्णू तुझ्यापासून प्रगट (उत्पन्न) झाले आहेत, तर त्यांच्यानंतर उत्पन्न झालेले ब्रह्माही तुझेच बालक आहे आणि या दोघांनंतर उत्पन्न झालेला मी तमोगुणी लीला करणारा शंकर काय तुझी संतान (पुत्र) नाही झालो? अर्थात, मलाही उत्पन्न करणारी तूच आहेस.

विचार करा :- या विवरणावरून असे सिद्ध होते, की श्री ब्रह्माजी, श्री विष्णूजी, श्री शिवजी नाशवान आहेत. मृत्युंजय (अजर-अमर) व सर्वेश्वर नाहीत आणि ते दुर्गादेवीचे (प्रकृती) पुत्र आहेत व ब्रह्म (काल-सदाशिव) यांचा पिता आहे.

३ ऱ्या स्कंदातील पान नं. १२५ वर ब्रह्माजींनी हे माते, वेदांमध्ये जे ब्रह्म म्हटले आहे ते आपणच आहात की अन्य कोणी प्रभु आहेत, असे विचारल्यावर दुर्गा म्हणाली, की मी आणि ब्रह्म एकच आहे. नंतर याच स्कंदाच्या पान नं. १२९ वर म्हटले आहे, की आता माझे कार्य सिद्ध करण्यासाठी तुम्ही तिघे विमानात बसून लगेच या. कोणतेही कठीण कार्य उपस्थित झाले आणि तुम्ही माझे स्मरण केले, तर मी तुमच्यासमोर प्रगट होईन. हे देवतांनो, तुम्ही माझे (दुर्गादेवीचे) आणि ब्रह्मचे ध्यान सदोदित केले पाहिजे. आमच्या दोघांचे स्मरण करत राहिलात तर तुमचे कोणतेही कार्य सिद्ध होण्यात किंचितही संदेह नाही.

या व्याख्यांवरून असे स्वसिद्ध होते, की दुर्गा (प्रकृती) आणि ब्रह्म (काल) हे तिन्ही देवतांचे माता-पिता आहेत. तसेच ब्रह्मा, विष्णू व शिव हे नाशवान आहेत व पूर्ण शक्तियुक्त नाहीत.

तिन्ही देवतांचा (श्री ब्रह्मा, श्री विष्णू, श्री शिव) विवाह दुर्गादेवीने (प्रकृतिदेवी) केला. (तिसऱ्या स्कंदातील पान नं. १२८ व १२९).

गीतेच्या ७ व्या अध्यायातील १२ वा श्लोक :

ये, च, एव, सात्विका: भावा:, राजसा:, तामसा:, च, ये,
मत:, एव, इति, तान्, विद्धि, न, तु, अहम्, तेषु, ते मयि।।

अनुवाद :- (च)आणि (एव) सुद्धा (ये) जो (सात्विका:) सत्त्वगुण विष्णूजींचा स्थिती (भावा:) भाव आहे आणि (ये) जो (राजसा:) रजोगुण ब्रह्माजींचा उत्पत्ती (च) आणि (तामसा:) तमोगुण शिवचा संहार हा आहे. (तान्) ते सर्व तू (मत:, एव) माझ्याद्वारे सुनियोजित नियमानुसार होणारे आहेत. (इति) असे (विद्धि) जाण, (तु) परंतु वास्तविक (तेषु) त्यांच्यामध्ये (अहम्) मी आणि (ते) ते (मयि) माझ्यामध्ये (न) नाहीत.

''पवित्र शिव महापुराणामधील सृष्टिरचनेचे प्रमाण''

(काल ब्रह्म व दुर्गा यांच्यापासून विष्णू, ब्रह्मा, व शिव यांची उत्पत्ती)

याचे प्रमाण 'पवित्र श्री शिवपुराण' गीता प्रेस, गोरखपूर येथून प्रकाशित, अनुवादकर्ता श्री. हनुमान प्रसाद पोद्दार, यातील ६ वा अध्याय– 'रुद्रसंहिता'मधील पान नं. १०० वर म्हटले आहे, की जो मूर्तिरहित परब्रह्म आहे, त्याचीच मूर्ती भगवान सदाशिव आहे. त्यांच्या शरीरातून एक शक्ती प्रकट झाली ती शक्ती अंबिका, दुर्गा (प्रकृती), त्रिदेवजननी (श्री ब्रह्माजी, श्री विष्णूजी आणि श्री शिवजी यांना उत्पन्न करणारी माता) संबोधली गेली. तिला आठ भुजा आहेत. सदाशिव जे आहेत, त्यांना शिव, शंभू आणि महेश्वरसुद्धा म्हटले जाते. (पान नं. १०१ वर) ते आपल्या सर्व देहभर भस्म लावतात. त्या कालरूपी ब्रह्मने एक शिवलोक नामक क्षेत्राची निर्मिती केली. नंतर दोघांपासून एक पुत्र उत्पन्न झाला. त्याचे नाव विष्णू ठेवले. (पान नं. १०२)

पुढे रुद्रसंहितेच्या ७ व्या अध्यायातील पान नं. १०३ वर ब्रह्माजींनी म्हटले आहे, की माझी उत्पत्तीसुद्धा भगवान सदाशिव (ब्रह्म काल) आणि प्रकृति (दुर्गा) यांच्यापासून झाली. त्यानंतर मला बेशुद्ध केले गेले.

त्यानंतर रुद्रसंहितेच्या ९ व्या अध्यायातील पान नं. ११० वर म्हटले आहे, की अशाप्रकारे ब्रह्मा, विष्णू आणि रुद्र या तीन देवतांमध्ये गुण आहेत, परंतु शिव (काल ब्रह्म) गुणातित मानला गेला आहे.

येथे चार बाबी सिद्ध होतात– (१) सदाशिव (काल ब्रह्म) व प्रकृति (दुर्गा) यांच्यापासून तीन देवांची (ब्रह्मा, विष्णू, महेश) उत्पत्ती झालेली आहे. (२) तिन्ही भगवानांची (श्री ब्रह्माजी, श्री विष्णूजी आणि श्री शिवजी) माता दुर्गाजी आहे. (३) या तिघांचा पिता ज्योति निरंजन (काल ब्रह्म) आहे. (४) हेच तिन्ही प्रभु रजोगुणी–ब्रह्माजी, सत्गुणी–विष्णूजी आणि तमोगुणी–शिवजी आहेत.

''पवित्र श्रीमद्‌भगवत गीतेमधील सृष्टिरचनेचे प्रमाण''

याचे प्रमाण पवित्र गीतेच्या १४ व्या अध्यायातील ३ ऱ्या ते ५ व्या श्लोकांमध्ये आहे. ब्रह्म (काल) म्हणत आहे, की, प्रकृति (दुर्गा) तर माझी पत्नी आहे. मी ब्रह्म (काल) तिचा (दुर्गा) पती आहे. आम्हा दोघांपासून सर्व प्राण्यांसहित तीन गुणांची (रजोगुण–ब्रह्माजी, सत्गुण–विष्णूजी, तमोगुण–शिवजी) उत्पत्ती झाली. मी (ब्रह्म) सर्व प्राण्यांचा पिता आहे आणि प्रकृति (दुर्गा) त्यांची माता आहे. मी तिच्या (दुर्गा) उदरामध्ये बीज स्थापन करतो, ज्यामुळे सर्व प्राण्यांची उत्पत्ती होते. प्रक्रुती (दुर्गा) मातेपासुन उत्पन्न झालेले तिन गुण (रजगुण ब्रह्मा, सतगुण विष्णु व तमगुण शिव) हे सर्वांना कर्माच्या आधारावर शरिरात बांधुन ठेवतात. याचे प्रमाण अध्याय १५ श्लोक १ ते ४ तसेच १६, १७ मध्ये देखिल आहे.

गीता अध्याय नं. १५ श्लोक नं. १

उर्ध्वमूलम्, अध:शाखम्, अश्वत्थम्, प्राहु:, अव्ययम्,
छन्दांसि, यस्य, पर्णानि, य:, तम्, वेद, स:, वेदवित्।।

अनुवाद :– (उर्ध्वमूलम्) वरती मूळवाले पूर्ण परमात्मा आदिपुरुष (अध: शाखम्) खालच्या बाजूला शाखा असणारा (अव्ययम्) अविनाशी (अश्वत्थम्) अमर असा पिंपळाचा मजबूत असा वृक्ष आहे. (यस्य) या वृक्षाच्या (छन्दांसि) लहान–लहान भागांना फांद्या (पर्णानि) पाने (प्राहु:) म्हटले आहे. (तम्) त्या संसाररूपी वृक्षाला (य:) जे (वेद) सर्वांगांसहित जाणतात, (स:) ते (

वेदवित्) पूर्ण ज्ञानी म्हणजेच तत्त्वदर्शी आहेत.

गीता अध्याय नं. १५ श्लोक नं. २

अधः, च, ऊर्ध्वम्, प्रसृताः, तस्य, शाखाः, गुणप्रवृद्धाः,
विषयप्रवालाः, अधः,च, मूलानि, अनुसन्ततानि, कर्मानुबन्धीनि, मनुष्यलोके।।

अनुवाद :- (तस्य) त्या वृक्षाच्या (अधः) खाली (च) आणि (ऊर्ध्वम्) वर (गुणप्रवृद्धाः) तिन्ही गुण ब्रह्मा-रजोगुण, विष्णू-सत्‌गुण, शिव-तमोगुण रूपी (प्रसृता) पसरलेल्या (विषयप्रवालाः) विकार-काम, क्रोध, मोह, लोभ, अहंकार रूपी (शाखाः) शाखा/फांद्या ब्रह्मा, विष्णू, शिव (कर्मानुबन्धीनि) जीवांना कर्मामध्ये बांधणारी (अपि) सुद्धा (मूलानि) मुळे मुख्य कारण आहे (च) आणि (मनुष्यलोके) मनुष्यलोक-स्वर्ग-नरकलोक, पृथ्वीलोक यामध्ये (अधः) खाली नरक, चौऱ्याऐंशी लाख योनींमध्ये (ऊर्ध्वम्) वर स्वर्गलोक आदीमध्ये (अनुसन्ततानि) व्यवस्थित केलेले आहेत.

गीतेच्या १५ व्या अध्यायातील ३ रा श्लोक

न, रूपम, अस्य, इह, तथा, उपलभ्यते, न अन्तः, न, च, आदिः, न, च,
सम्प्रतिष्ठा, अश्वत्थम्, एनम्, सुविरूढमूलम्, असंगशस्त्रेण, दृढेन, छित्वा।।

अनुवाद : (अस्य) या रचनेची (न) नाही (आदि) सुरवात (च) आणि (न) नाही (अन्तः) शेवट आहे (न) नाही (तथा) तसे (रूपम) स्वरूप (उपलभ्यते) प्राप्त होते (च) आणि (इह) येथे विचार काळद्वारे म्हणजेच माझ्याद्वारे दिल्या जाणाऱ्या गीताज्ञानाची पूर्ण माहिती (ज्ञान) मलाही (न) नाही. (सम्प्रतिष्ठा) कारण सर्व ब्रह्मांडांची रचना चांगल्या/योग्यप्रकारे स्थित आहे का, याचे मलाही ज्ञान नाही. (एतम्) या (सुविरुढमलूम्) चांगल्याप्रकारे स्थायी/नित्य स्थिती असणारा (अश्वत्थम्) मजबूत स्वरूपाचा (असंङ्गशस्त्रेण) पूर्ण ज्ञानरूपी (दृढेन) दृढ सूक्ष्म वेद म्हणजेच तत्त्वज्ञानाद्वारे जाणून (छित्वा) छाटून/कापून म्हणजेच निरंजनाच्या भक्तीला क्षणिक अर्थात क्षणभंगूर जाणून ब्रह्मा, विष्णू, शिव, ब्रह्म आणि परब्रह्मच्या पुढे/वरील पूर्ण ब्रह्मचा शोध घेतला पाहिजे.

गीतेच्या १५ व्या अध्यायातील ४ था श्लोक

ततः पदम्, तत्, परिमार्गितयम्, यस्मिन्, गताः, न, निवर्तन्ति, भूयः,
तम्, एव्, च, आद्यम्, पुरुषम्, प्रपद्ये, यतः, प्रवृतिः, प्रसृता, पुराणी।।

अनुवाद :- जेव्हा तत्त्वदर्शी संत भेटतील, (ततः) त्यानंतर (तत्) त्या परमात्याच्या (पदम्) पदस्थानाचा म्हणजेच सत्‌लोकाचा (परिमार्गितव्यम्) पूर्णपणे समजून शुद्ध अंतःकरणाने शोध घेतला पाहिजे. (यस्मिन) जेथे (गताः) गेलेले साधक (भूयः) पुन्हा (न निवर्तन्ति) परतून या संसारामध्ये येत नाहीत. (च) आणि (यतः) ज्या परमात्म्या-परम अक्षर ब्रह्मपासून (पुराणी) आदि/सुरवातीची (प्रवृतिः) रचना-सृष्टी (प्रसृता) उत्पन्न झालेली आहे. (तम्) अज्ञात (आद्यम्) आदियम म्हणजेच मी काळनिरंजन (पुरुषम्) पूर्ण परमात्म्याला (एव) च (प्रपद्ये) मी शरण आहे आणि त्याचीच पूजा करतो.

गीतेच्या १५ व्या अध्यायातील १६ वा श्लोक

द्वौ, इमौ, पुरुषौ, लोके, क्षरः, च, अक्षरः, एव, च, क्षरः, सर्वाणि, भूतानि, कूटस्थः, अक्षरः, उच्यते।।

अनुवाद :- (लोके) या संसारामध्ये (द्वौ) दोन प्रकारचे (क्षरः) नाशवान (च) आणि (अक्षरः) अविनाशी (पुरुषौ) भगवान आहेत. (एव) अशाप्रकारे (इमौ) या दोन्ही प्रभूंच्या लोकी

(सर्वाणि) संपूर्ण (भूतानि) प्राण्यांचे शरीर तर (क्षर:) नाशवान (च) आणि (कूटस्थ:) जीवात्मा (अक्षर:) अविनाशी (उच्यते) आहे असे म्हटले जाते.

गीतेच्या १५ व्या अध्यायातील १७ वा श्लोक

उत्तम; पुरुष:, तु, अन्य; परमात्मा, इति, उदाहृत:,
य:, लोकत्रयम्, आविश्य, बिभर्ति, अव्यय:, ईश्वर:।।

अनुवाद : (उत्तम:) उत्तम (पुरुष:) प्रभु (तु) तर (अन्य:) या दोन प्रभूंपेक्षा (क्षरपुरुष आणि अक्षरपुरुष) अन्यच आहे. (इति) वास्तवामध्ये ते (परमात्मा) परमात्मा (उदाहृत:) म्हटले जातात, (य:) जे (लोकत्रयम्) तीनही लोकांमध्ये (आविश्य) प्रवेश करून (बिभर्ति) सर्वांचे पालनपोषण करतात आणि (अव्यय:) अविनाशी, (ईश्वर:) प्रभुंमध्ये श्रेष्ठ म्हणजेच समर्थ प्रभु आहेत.

भावार्थ :– गीता ज्ञानदात्या प्रभुने केवळ एवढेच सांगितले आहे, की हा संसार उलट्या लटकलेल्या वृक्षासारखा आहे. वर जे मूळ आहे, ते पूर्ण परमात्मा आहे. खालील फांद्या (शाखा) आणि इतर विभाग आहेत. या संसाररूपी वृक्षाच्या प्रत्येक भागाचे भिन्न–भिन्न विवरण जो संत जाणतो, त्यांना तत्त्वदर्शी संत म्हणतात. यांच्याविषयी गीतेच्या ४ थ्या अध्यायातील ३४ व्या श्लोकामध्ये वर्णन आलेले आहे. गीतेच्या १५ व्या अध्यायातील २ऱ्या व ३ऱ्या श्लोकांमध्ये केवळ एवढेच सांगितले आहे, की त्रिगुणरूपी शाखा आहेत. येथे विचारकाळात म्हणजेच गीतेमध्ये गीता ज्ञानदात्याने म्हटले आहे, की मी तुला पूर्ण माहिती (ज्ञान) देऊ शकत नाही; कारण मलाही या संसाराच्या रचनेचा आदि (सुरुवात) व अंत यांचे ज्ञान नाही. त्यासाठी गीतेच्या चौथ्या अध्यायातील ३४ व्या श्लोकामध्ये म्हटले आहे, की कोणी तत्त्वदर्शी संताकडून त्या पूर्ण परमात्म्याचे ज्ञान जाणा. गीतेच्या पंधराव्या अध्यायातील पहिल्या श्लोकामध्ये त्या तत्त्वदर्शी संताची ओळख सांगितली आहे, की ते या संसाररूपी वृक्षाच्या प्रत्येक भागाचे ज्ञान देतील. याबाबत त्यांनाच विचारा. गीतेच्या पंधराव्या अध्यायातील चौथ्या श्लोकामध्ये म्हटले आहे, की त्या तत्त्वदर्शी संताच्या प्राप्ती नंतर त्या परमपद परमेश्वराचा शोध घेतला पाहिजे म्हणजेच त्या तत्त्वदर्शी संतांच्या सांगण्यानुसारच साधना केली पाहिजे, ज्यामुळे पूर्ण मोक्ष (अनादि मोक्ष) प्राप्त होतो. गीतेच्या १५ व्या अध्यायातील १६ व १७ व्या श्लोकांमध्ये स्पष्ट केले आहे, की तीन प्रभु आहेत–एक क्षरपुरुष (ब्रह्म/काल), दुसरा अक्षर पुरुष (परब्रह्म) आणि तिसरा परम अक्षर पुरुष (पूर्ण ब्रह्म). क्षर पुरुष आणि अक्षर पुरुष वास्तविक अविनाशी नाहीत. ते अविनाशी परमात्मा तर या दोघांपेक्षा वेगळेच आहेत. तेच परमात्मा तिन्ही लोकांमध्ये प्रवेश करून सर्वांचे पालनपोषण करतात.

गीतेच्या १५ व्या अध्यायातील पहिल्या ते ४थ्या आणि १६ व १७ व्या श्लोकांमध्ये हे प्रमाणित होते, की उलटे लटकलेल्या संसाररूपी वृक्षाचे मूळ म्हणजेच ते परम अक्षर ब्रह्म म्हणजेच पूर्ण ब्रह्म आहेत, ज्यांद्वारे संपूर्ण वृक्षाचे पालनपोषण होते आणि वृक्षाचा जो भाग (पृथ्वीच्या बाहेर) जमिनीलगत दिसतो म्हणजेच खोड जे आहे, त्याला अक्षर पुरुष म्हणजेच परब्रह्म समजावे. त्या खोडापासून पुढे आणखी एक मोठी फांदी निघते तिला ब्रह्म म्हणजेच क्षर पुरुष समजावे. त्या फांदीपासून अन्य तीन लहान शाखा निघतात, त्यांना ब्रह्मा, विष्णू आणि शिव असे समजावे. तसेच त्या लहान शाखांपासून पुढे जी पाने दिसतात, त्यांना सांसारिक प्राणी असे समजावे. गीतेच्या १५ व्या अध्यायातील १६ व १७ व्या श्लोकांमध्ये स्पष्ट झाले आहे, की क्षर पुरुष (ब्रह्म) आणि अक्षर पुरुष (परब्रह्म), तसेच या दोघांच्या लोकी जितके प्राणी आहेत, त्यांचे स्थूल शरीर नाशवान आहे आणि जीवात्मा अविनाशी आहे म्हणजेच हे

दोन्ही प्रभु व त्यांच्या अंतर्गत असणारे प्राणी नाशवान आहेत. जरी अक्षर पुरुषाला (परब्रह्म) अविनाशी म्हटले आहे, तरी वास्तवामध्ये अविनाशी परमात्मा या दोघांपेक्षा वेगळाच आहे. ते वास्तविक परमात्मा तिन्ही लोकांमध्ये प्रवेश करून सर्वांचे पालनपोषण करतात. या विवरणामध्ये तीन प्रभुंचे भिन्न-भिन्न विवरण दिलेले आहे.

''पवित्र बायबल आणि पवित्र कुर्आन शरीफमधील सृष्टिरचनेचे प्रमाण''

सृष्टिरचनेचे प्रमाण पवित्र बायबल आणि पवित्र कुर्आन शरीफमध्ये आहे.

कुर्आन शरीफमध्ये पवित्र बायबलमधीलही ज्ञान आहे. त्यामुळे या दोन्ही पवित्र सद्ग्रंथांमध्ये सृष्टीचा रचनाकार कोण आणि कसा आहे आणि त्यांचे वास्तविक नाव काय आहे, याचे मिळतेजुळते प्रमाण आलेले आहे.

पवित्र बायबल (उत्पत्ती ग्रंथाच्या पान नं. २ वर, अ. १:२०-२:५ वर)

सहावा दिवस :- प्राणी आणि मनुष्य :

अन्य प्राण्यांची रचना केल्यानंतर (२६) परमेश्वराने म्हटले आहे, की मी मानवाला आपल्या स्वरूपाप्रमाणे, आपल्यासारखे बनविले आहे. तो सर्व प्राण्यांना नियंत्रणाखाली (ताब्यात) ठेवेल २७). तेव्हा परमेश्वराने मानवाला आपल्या स्वरूपाप्रमाणे उत्पन्न केले आणि नर आणि नारी बनवून मनुष्यांची सृष्टी निर्माण केली.

२९. प्रभुने मनुष्याला आहारासाठी, जितकी बीज असणारी लहान रोपे आणि बीज असणारी फळे आहेत, ते सर्व प्रदान केले. (मांस खाण्यास सांगितलेले नाही.)

सातवा दिवस :- विश्रामाचा दिवस :-

परमेश्वराने सहा दिवसांमध्ये सर्व सृष्टीची उत्पत्ती केली आणि सातव्या दिवशी विश्रांती घेतली.

पवित्र बायबलनेही सिद्ध केले आहे, की परमात्मा मानवसदृश शरीरामध्ये आहे आणि त्याने सहा दिवसांत सर्व सृष्टीची रचना केली आणि नंतर विश्रांती घेतली.

पवित्र कुर्आन शरीफ (सुरत फुर्कानि २५, आयत नं. ५२, ५८, ५९)

आयत ५२ **:-** फला तुतिअल्-काफिरन्- व जहिद्हुम बिही जिहादन् कबीरा (कबीरन्)।।५२।।

याचा भावार्थ असा आहे, की हजरत मुहम्मदजींचा खुदा (प्रभु) म्हणत आहे, की हे पैगंबर! तुम्ही काफिरांचे (जे एका प्रभूच्या भक्तीचा त्याग करून अन्य देवी-देवतांची आणि मूर्ती आदींची पूजा करतात) म्हणणे मानू नका, कारण ते लोक कबीरांना पूर्ण परमात्मा मानत नाहीत. तुम्ही मी दिलेल्या या कुर्आनाच्या ज्ञानाच्या आधारावर कबीरच पूर्ण प्रभु आहेत यावर निश्चयी राहा आणि त्या कबीर अल्लाहसाठी संघर्ष करावा (मारामारी/युद्ध नाही) म्हणजेच ठाम राहा.

आयत ५८ **:-** व तवक्कल् अलल्-हरूल्लजी ला यमूतु व सब्बिह् बिहम्दिही व कफा बिही बिजुनूबि अिबादिही खबीरा (कबीरा) ।।५८।।

भावार्थ :- हजरत मुहम्मदजी ज्यांना आपले प्रभु मानत आहेत, ते अल्लाह (प्रभु) दुसऱ्या कोणत्या तरी पूर्ण प्रभुंकडे संकेत करत आहे, की हे पैगंबर, त्या कबीर परमात्म्यावर विश्वास ठेव, जे तुला जिवंत महात्म्याच्या रूपामध्ये येऊन भेटले होते. त्यांचा कधीही मृत्यू होत नाही म्हणजेच वास्तवामध्ये ते अविनाशी आहेत. स्तुतीसह त्यांच्या पाकी (पवित्र महिमेचे)

गुणगान कर. ते कबीर अल्लाह (कविर्देव) पूजनीय आहेत आणि आपल्या उपासकांच्या (साधक) सर्व पापांचा विनाश करणारे आहेत.

आयत ५९ :- अल्लूजी खलकस्समावाति वलूअर्ज व मा बैनहुमा फी सित्तति अय्यामिन् सुम्मस्तवा अललूअर्शि अर्रह्मानु फसूअल् बिही खबीरन् (कबीरन्) ।।५९।।

भावार्थ :- हजरत मुहम्मदजी यांना कुर्आन शरीफ सांगणारा प्रभु (अल्लाह) म्हणत आहे, की ते कबीरप्रभुच आहेत, ज्यांनी जमीन आणि आकाश यांच्यामध्ये जे विद्यमान आहे, अशा सर्व सृष्टीची रचना सहा दिवसांमध्ये केली आणि सातव्या दिवशी आपल्या सत्यलोकामधील सिंहासनावर जाऊन विराजमान झाले. त्यांच्याविषयीची माहिती कोण्या (बाखबर) तत्त्वदर्शी संताला विचारा.

त्या पूर्ण परमात्म्याची प्राप्ती कशी होईल आणि त्यासंबंधीचे वास्तविक ज्ञान कोण्या तत्त्वदर्शी संताला (बाखबर) विचारा, याबाबत मला काहीही माहिती नाही.

या दोन्ही पवित्र धर्मांच्या (ईसाई आणि मुस्लिम) पवित्र शास्त्रांनी एकच प्रमाणित केले आहे, की, सर्व सृष्टीचा रचनाकार, सर्व पापविनाशक, सर्वशक्तिमान, अविनाशी परमात्मा मानवसदृश शरीराच्या आकारामध्ये असून ते सत्यलोकी वास्तव्य करतात. त्यांचे नाव कबीर आहे आणि त्यांनाच अल्लाहु अकबिरूसुद्धा म्हटले जाते.

आदरणीय धर्मदासजींनी पूज्य कबीर प्रभुंना विचारले, की हे सर्वशक्तिमान, आजपर्यंत हे तत्त्वज्ञान कोणीही सांगितले नाही. वेदांचे मर्म जाणणाऱ्या ज्ञानींनीही हे सांगितले नाही. यावरून हे सिद्ध झाले आहे, की चारही पवित्र वेद आणि चारही पवित्र कतेब (कुर्आन शरीफ आदी) असत्य आहेत. त्यावेळी पूर्ण परमात्मा म्हणाले, की :-

'कबीर, बेद कतेब झूठे नहीं भाई, झूठे है जो समझे नाहिं।'

याचा भावार्थ असा आहे, की चारही पवित्र वेद (ऋग्वेद-अथर्ववेद-यजुर्वेद-सामवेद) आणि चारही पवित्र कतेब (कुर्आन शरीफ-जबूर-तौरात-इंजिल) असत्य/अयोग्य नाहीत; परंतु ज्यांना ते समजलेले नाहीत, ते अज्ञानी/खोटे आहेत.

''पूज्य कबीर परमेश्वर (कविर् देव) यांच्या अमृतवाणीमधील सृष्टि रचना''

विशेष :- ही अमृतवाणी १४०३ पासून (जेव्हा पूज्य कविर्देव (कबीर परमेश्वर) लीला करत पाच वर्षांचे झाले) ते १५१८ च्या (जेव्हा कविर्देव (कबीर परमेश्वर 'मगहर' स्थानातून सशरीर सत्लोकी गेले.) दरम्यान सुमारे सहाशे वर्षांपूर्वी परमूज्य कबीर परमेश्वरजींनी (कविर्देव) आपले निजसेवक (दास, भक्त) आदरणीय धर्मदास साहेबजींना ऐकवली होती आणि धनी धर्मदास साहेबजींनी लिपीबद्ध केली होती, परंतु त्यावेळीच्या पवित्र हिंदू आणि पवित्र मुस्लिम धर्मातील अज्ञानी गुरू (नीम-हकीम) म्हणाले, की हा धाणक (विणकर) कबीर खोटारडा आहे. कोणत्याही सद्ग्रंथामध्ये श्री ब्रह्माजी, श्री विष्णूजी आणि श्री शिवजी यांच्या माता-पित्यांचे नाव नाही. हे तिन्ही प्रभु अविनाशी आहेत. त्यांचा जन्म-मृत्यू होत नाही. पवित्र वेद, पवित्र कुर्आन शरीफ आदींमध्ये कबीर परमेश्वरांचे प्रमाण आहे आणि परमात्म्याचे निराकार असे वर्णन केलेले आहे. आम्ही दररोज या सदग्रंथांचे वाचन करतो. भोळ्या आत्म्यांनी त्या विलक्षणी (चतुर) अज्ञानी गुरूंवर विश्वास ठेवला, की खरोखरच हा कबीर धाणक (विणकर) अशिक्षित आहे आणि आपले गुरुजी ज्ञानी आहेत. ते सांगतात ते सत्यच असणार. आज कबीर साहेबांनी

सांगितलेली तीच वस्तुस्थिती, सत्य प्रकाशामध्ये येत आहे आणि याला आपले सर्व पवित्र धर्मांचे पवित्र सद्ग्रंथ साक्षी आहेत. यावरून असे सिद्ध होते, की पूर्ण परमात्मा, सृष्टीचे रचनाकार, कुलस्वामी आणि सर्वज्ञ कविर्देव (कबीर परमेश्वर) हेच आहेत, जे काशीमध्ये (बनारस) कमळाच्या फुलावर प्रगट झाले आणि १२० वर्षांपर्यंत वास्तविक तेजोमय शरीरावर मानवसदृश कमी तेजाचे शरीर धारण करून राहिले. आपण रचलेल्या सृष्टीचे यथायोग्य (वास्तविक ज्ञान) देऊन सशरीर सत्लोकी निघुन गेले. कृपया प्रेमी वाचकांनी खालील अमृतवाणी परमेश्वर कबीर साहेब जी द्वारा उच्चारित वाचावी :-

धर्मदास यह जग बौराना। कोई न जाने पद निरवाना ।।
यहि कारन मैं कथा पसारा । जगसे कहियो राम नियारा ।।
यही ज्ञान जग जीव सुनाओ । सब जीवों का भरम नशाओ ।।
अब मैं तुमसे कहों चिताई । त्रियदेवन की उत्पत्ति भाई ।।
कुछ संक्षेप कहों गुहराई । सब संशय तुम्हरे मिट जाई।।
भरम गये जग वेद पुराना । आदि रामका का भेद न जाना ।।
राम राम सब जगत बखाने । आदि राम कोइ बिरला जाने।।
ज्ञानी सुने सो हिरदै लगाई । मूर्ख सुने सो गम्य ना पाई ।।
माँ अष्टंगी पिता निरंजन। वे जम दारुण वंशन अंजन।।
पहिले कीन्ह निरंजन राई । पीछेसे माया उपजाई ।।
माया रूप देख अति शोभा । देव निरंजन तन मन लोभा।।
कामदेव धर्मराय सत्ताये। देवी को तुरतही धर खाये।।
पेट से देवी करी पुकारा। साहब मेरा करो उबारा।।
टेर सुनी तब हम तहाँ आये। अष्टंगी को बंद छुडाये।।
सतलोक में कीन्हा दुराचारि, काल निरंजन दिन्हा निकारि।।
माया समेत दिया भगाई, सोलह संख कोस दूरी पर आई।।
अष्टंगी और काल अब दोई, मंद कर्म से गए बिगोई ।।
धर्मराय को हिकमत कीन्हा। नख रेखा से भगकर लीन्हा।।
धर्मराय किन्हाँ भोग विलासा। माया को रही तब आसा।।
तीन पुत्र अष्टंगी जाये । ब्रह्मा, विष्णु शिव नाम धराये ।।
तीन देव विस्तार चलाये। इनमें यह जग धोखा खाये।।
पुरुष गम्य कैसे को पावै। काल निरंजन जग भरमावै।।
तीन लोक अपने सुत दीन्हा। सुन्न निरंजन बासा लीन्हा।।
अलख निरंजन सुन्न ठिकाना। ब्रह्मा विष्णु शिव भेद न जाना।।
तीन देव सो उनको धावें। निरंजन का वे पार ना पावें।।
अलख निरंजन बडा बटपारा। तीन लोक जिव कीन्ह अहारा।।
ब्रह्मा विष्णु शिव नहीं बचायें। सकल खाय पुन धूर उडाये।।
तिनके सुत हैं तीनों देवा। आंधर जीव करत हैं सेवा।।
अकाल पुरुष काहू नहिं चीन्हां । काल पाय सबही गह लीन्हां ।।
ब्रह्म काल सकल जग जाने । आदि ब्रह्मको ना पहिचाने।।
तीनों देव और औतारा। ताको भजे सकल संसारा।।
तीनों गुणका यह विस्तारा। धर्मदास मैं कहों पुकारा।।

गुण तीनों की भक्ति में, भूल परो संसार।
कहै कबीर निज नाम बिन, कैसे उतरैं पार।।

या अमृतवाणीमध्ये परमेश्वर कबीर साहेबजी आपले निजसेवक श्री धर्मदास साहेबजींना सांगत आहेत, की धर्मदास, हा सर्व संसार तत्त्वज्ञानाच्या अभावाने विचलित (भटकत/भ्रमित) झालेला आहे. कोणालाही पूर्ण मोक्षाचा मार्ग आणि पूर्ण सृष्टिरचनेचे ज्ञान नाही. यासाठी मी स्वतः रचलेल्या सृष्टिची कथा ऐकवत आहे. बुद्धिमान व्यक्तींना तर हे ज्ञान लगेच समजेल; परंतु जे सर्व निष्कर्ष पाहूनही मानणार नाहीत, विश्वास ठेवणार नाहीत, ते अज्ञानी प्राणी कालाच्या प्रभावाखाली आलेले आहेत. ते भक्तियोग्य नाहीत. आता मी सांगतो, की, या तिन्ही भगवानांची (ब्रह्माजी, विष्णूजी आणि शिवजी) उत्पत्ती कशी झाली? त्यांची माता तर अष्टंगी (दुर्गा) आहे आणि पिता ज्योति निरंजन (ब्रह्म, काल) आहे. प्रथम अंड्यातून ब्रह्मची उत्पत्ती झाली. त्यानंतर दुर्गादेवीची उत्पत्ती झाली. दुर्गाच्या रूपावर आसक्त होऊन काल (ब्रह्म) गैरवर्तन करू लागला, तेव्हा दुर्गादेवीने (प्रकृति) त्याच्या उदरामध्ये आसरा घेतला. त्यावेळी जेथे ज्योति निरंजन (काल) होता, तेथे मी गेलो आणि भवानीला ब्रह्मच्या (काल) उदरातून बाहेर काढून २१ ब्रह्मांडांसह १६ संख कोस दूर पाठवले. ज्योति निरंजनाने (धर्मराय) प्रकृति देवीशी (दुर्गा) भोगविलास केला. या दोघांच्या संयोगातून तिन्ही गुणांची (श्री ब्रह्माजी, श्री विष्णूजी आणि श्री शिवजी) उत्पत्ती झाली. याच तीन गुणांची (रजोगुण-ब्रह्माजी, सत्गुण-विष्णूजी, तमोगुण-शिवजी) साधना करून सर्व प्राणी कालच्या जाळ्यामध्ये फसलेले आहेत. जोपर्यंत वास्तविक मंत्र मिळत नाही, तोपर्यंत त्यांना पूर्ण मोक्ष कसा मिळेल?

विशेष :- वाचकहो, विचार करा श्री ब्रह्माजी, श्री विष्णूजी आणि श्री शिवजी यांची स्थिती अविनाशी सांगितली होती. सर्व हिंदू समाज आजतागायत या तिन्ही परमात्म्यांना अजर, अमर व जन्म-मृत्यूरहित मानत राहिला आहे; परंतु वास्तविक हे तीनही भगवान नाशवान आहेत. यांचा पिता काल रूपी ब्रह्म आणि माता व दुर्गा (प्रकृति/अष्टांगी) आहे. आपण पूर्व प्रमाणांमध्ये वाचलेले आहे, तेच ज्ञान आपल्या शास्त्रांमध्येही विद्यमान आहे; परंतु हिंदू समाजातील कलियुगी गुरू, ऋषि आणि संतांना याचे ज्ञान नाही. ज्या अध्यापकाला पाठ्यक्रम माहीत नाही, तो अध्यापक योग्य नाही (विद्वान नाही). तो विद्यार्थ्यांच्या भवितव्याचा शत्रू आहे. त्याप्रमाणे ज्या गुरूंना अजूनही श्री ब्रह्माजी, श्री विष्णूजी आणि श्री शिवजी यांचे माता-पिता कोण आहेत, हे माहीत नाही, ते गुरू, ऋषी, संत ज्ञानहीन आहेत. त्यांनी सर्व भक्त समाजाला शास्त्राविरुद्ध ज्ञान (लोकवेद अर्थात दंतकथा) ऐकवून अज्ञानाने परिपूर्ण करून टाकले. शास्त्रविधीविरुद्ध भक्तिसाधना करवून घेऊन त्यांना परमात्म्याच्या वास्तविक लाभापासून (पूर्ण मोक्ष) वंचित ठेवले. सर्वांचे मानव जीवन व्यर्थ घालविले आहे. जो शास्त्रविधीचा त्याग करून मनमानी आचरण, पूजा करतो त्याला कोणताही लाभ प्राप्त होत नाही, याचे प्रमाण श्रीमद् भगवत् गीतेच्या १६ व्या अध्यायामध्ये २३ व २४ व्या श्लोकांमध्ये आले आहे. पूर्ण परमात्मा कबीरजींनी पाच वर्षांच्या लिलामय आयुष्यात सन १४०३ पासूनच सर्व शास्त्रयुक्त ज्ञान आपल्या अमृतवाणीमध्ये (कबीर वाणी) सांगण्यास प्रारंभ केला होता; परंतु त्या वेळच्या अज्ञानी गुरुंनी हे ज्ञान भक्त समाजापर्यंत जाऊ दिले नाही.जे वर्तमानात सर्व सदग्रंथामध्ये स्पष्ट होत आहे की कर्विरदेव (कबीर प्रभु) तत्वदर्शी संताच्या रुपात स्वतः पूर्ण परमात्मा आले होते.

''आदरणीय गरीबदास साहेबजींच्या अमृतवाणीमध्ये सृष्टि रचनेचे प्रमाण''

आदि रमैणी (सदग्रन्थ पृष्ठ नं. ६९० ते ६९२ पर्यंत)

आदि रमैणी अदली सारा। जा दिन होते धुंधुकारा।।१ ।।
सत् पुरुष कीन्हा प्रकाशा। हम होते तखत कबीर खवासा ।।२ ।।
मन मोहिनी सिरजी माया। सत्पुरुष एक ख्याल बनाया।।३ ।।
धर्मराय सिरजे दरबानी। चौसठ जुगतप सेवा ठांनी।।४ ।।
पुरुष पृथिवी जाकूं दीन्ही। राज करो देवा आधीनी ।।५ ।।
ब्रह्मण्ड इकीस राज तुम्ह दीन्हा। मन की इच्छा सब जुग लीन्हा।।६ ।।
माया मूल रूप एक छाजा। मोहि लिये जिनहूँ धर्मराजा।।७ ।।
धर्म का मन चंचल चित धार्या। मन माया का रूप बिचारा ।।८ ।।
चंचल चेरी चपल चिरागा। या के परसे सरबस जागा ।।९ ।।
धर्मराय कीया मन का भागी। विषय वासना संग से जागी।।१० ।।
आदि पुरुष अदली अनरागी। धर्मराय दिया दिल सें त्यागी ।।११ ।।
पुरुष लोक सें दीया ढहाही। अगम दीप चलि आये भाई।।१२ ।।
सहस दास जिस दीप रहंता। कारण कौंन कौंन कुल पंथा।।१३ ।।
धर्मराय बोले दरबानी । सुनो सहज दास ब्रह्मज्ञानी।।१४ ।।
चौसठ जुग हम सेवा कीन्ही। पुरुष पृथिवी हम कूं दीन्ही ।।१५ ।।
चंचल रूप भया मन बौरा। मनमोहिनी ठगिया भौंरा ।।१६ ।।
सत्पुरुष के ना मन भाये। पुरुष लोक से हम चलि आये ।।१७।।
अगर दीप सुनत बड़भागी। सहज दास मेटो मन पागी ।।१८ ।।
बोले सहजदास दिल दानी। हम तो चाकर सत सहदानी।।१९ ।।
सत्पुरुष सें अरज गुजारूं। जब तुम्हारा बिवाण उतारूं।।२० ।।
सहज दास को कीया पीयाना। सत्यलोक लीया प्रवाना।।२१ ।।
सत्पुरुष साहिब सरबंगी। अविगत अदली अचल अभंगी।।२२ ।।
धर्मराय तुम्हरा दरबानी। अगर दीप चलि गये प्रानी।।२३ ।।
कौंन हुकम करी अरज अवाजा। कहां पठावौ उस धर्मराजा।।२४ ।।
भई आवाज अदली एक साचा। विषय लोक जा तीन्यूं बाचा ।।२५ ।।
सहज विमाँन चले अधिकाई। छिन में अगर दीप चलि आई ।।२६ ।।
हमतो अरज करी अनरागी। तुम्ह विषय लोक जावो बडभागी ।।२७।।
धर्मराय के चले विमाना। मानसरोवर आये प्राना।।२८ ।।
मानसरोवर रहन न पाये। दरै कबीरा थांना लाये।।२९ ।।
बंकनाल की विषमी बाटी। तहां कबीरा रोकी घाटी।।३० ।।
इन पाँचों मिलि जगत बंधाना। लख चौरासी जीव संताना।।३१ ।।
ब्रह्मा विष्णु महेश्वर माया। धर्मराय का राज पठाया।।३२ ।।
यौह खोखा पुर झूठी बाजी। भिसती बैकुण्ठ दगासी साजी।।३३ ।।
कृतिम जीव भुलानें भाई। निज घर की तो खबरि न पाई ।।३४।।
सवा लाख उजपें नित हंसा । एक लाख विनशें नित अंसा।।३५ ।।
उपति खपति याह प्रलय फेरी । हर्ष शोक जौंरा जम जेरी ।।३६ ।।
पाँचों तत्त्व हैं प्रलय माँही। सत्त्वगुण रजगुण तमगुण झांई।।३७।।

आठों अंग मिली है माया । पिण्ड ब्रह्मण्ड सकल भरमाया।।३८।।
या में सुरति शब्द की डोरी। पिण्ड ब्रह्मण्ड लगी है खोरी।।३९।।
श्वासा पारस मन गह राखो। खोल्हि कपाट अमीरस चाखो ।।४०।।
सुनाऊं हंस शब्द सुन दासा। अगम दीप है अग है बासा।।४१।।
भवसागर जम दण्ड जमाना। धर्मराय का है तलबांना।।४२।।
पाँचो ऊपर पद की नगरी। बाट बिहंगम बंकी डगरी।।४३।।
हमरा धर्मदाय सों दावा। भवसागर में जीव भरमावा ।।४४।।
हम तो कहैं अगम की बानी। जहाँ अविगत अदली आप बिनानी।।४५।।
बंदी छोड हमारा नामं । अजर अमर है अस्थीर ठामं।।४६।।
जुगन जुगन हम कहते आये। जम जौरा सें हंस छुटाये ।।४७।।
जो कोई मानें शब्द हमारा। भवसागर नहीं भरमें धारा।।४८।।
या में सुरति शब्द का लेखा । तन अंदर मन कहो कीन्ही देखा ।।४९।।
दास गरीब अगम की बानी। खोजा हंसा शब्द सहदानी ।।५०।।

वरिल अमृतवाणीचा भावार्थ आहे कि आदरणीय गरीब दास साहेब जी म्हणत आहेत की सर्व प्रथम येथे केवळ अंधकार होता तसेच पूर्ण परमात्मा कबीर साहेबजी सत्यलोकामध्ये तख्तावर (सिंहासन) विराजमान होते. आम्ही तेथिल सेवक होतो. परमात्म्याने ज्योति निरंजनास उत्पन्न केले. नंतर त्याच्या तपाचे प्रतिफळ म्हणून २१ ब्रह्मांडे त्याला प्रदान केली. त्यानंतर मायेची (प्रकृति) उत्पत्ती केली. तरुण दुर्गाच्या रूपावर मोहित होऊन ज्योति निरंजनने (ब्रह्म) दुर्गाशी (प्रकृति) बलात्कार करण्याची चेष्ठा केली. ब्रह्माला त्याची शिक्षा मिळाली. त्यास सत्यलोकातून काढुन टाकले तसेच शाप लागला कि एक लाख मानव शरीरधारी प्राण्यांचा प्रतिदिन आहार करेल, सव्वा लाख उत्पन्न करेल. येथील सर्व प्राणी जन्म-मृत्यूचे कष्ट सहन करत आहेत. जर कोणी पूर्ण परमात्म्याचे वास्तविक शब्द (खरा नाम जाप मंत्र) आमच्याकडून प्राप्त करेल, त्यास काल च्या बंधनातून सोडवले जाईल. आमचे बंदी छोड नाव आहे. आदरणीय गरीब दास साहेब जी आपले गुरू व प्रभु कबीर परमात्मा यांच्या आधारावर म्हणत आहेत की खरा मंत्र म्हणजेच सत्यनाम आणि सारशब्दाची प्राप्ती करा, पूर्ण मोक्ष मिळेल. नाही तर खोटा नामोपदेश देणाऱ्या संत आणि महंतांच्या मधाळ बोलण्याला (वक्तव्याला) फसून शास्त्रविधिरहित साधना करून काल च्या जाळ्यामध्येच अडकून पडाल आणि कष्टावर कष्ट सहन करत बसाल.

।। गरीबदासजी महाराजांची वाणी ।।

(सत्ग्रंथ साहिब पान नं.६९० वरून साभार)

माया आदि निरंजन भाई, अपने जाऐ आपै खाई।
ब्रह्मा विष्णु महेश्वर चेला, ऊँ सोहं का है खेला।।
सिखर सुन्न में धर्म अन्यायी, जिन शक्ति डायन महल पठाई।
लाख ग्रास नित उठ दूती,माया आदि तख्त की कुती।।
सवा लाख घड़िये नित भांडे, हंसा उतपति परलय डांडे।
ये तीनों चेला बटपारी, सिरजे पुरुषा सिरजी नारी।।
खोखापुर में जीव भुलाये, स्वपना बहिस्त वैकुंठ बनाये।
यो हरहट का कुआ लोई, या गल बंध्या है सब कोई ।।
कीड़ी कुजंर और अवतारा, हरहट डोरी बंधे कई बारा।।

अरब अलील इन्द्र हैं भाई, हरहट डोरी बंधे सब आई ।।
शेष महेश गणेश्वर ताहिं, हरहट डोरी बंधे सब आहिं ।
शुक्रादिक ब्रह्मादिक देवा, हरहट डोरी बंधे सब खेवा।।
कोटिक कर्ता फिरता देख्या, हरहट डोरी कहूँ सुन लेखा।
चतुर्भुजी भगवान कहावैं, हरहट डोरी बंधे सब आवैं।।
यो हैं खोखापुर का कुआ, या में पड़ा सो निश्चय मुवा।

जशी नागीण आपली कुंडली बनविते आणि त्या कुंडलीमध्ये अंडी घालते (प्रसव करते). त्यानंतर ती त्या अंड्यांवर आपला फणा मारते. त्यामुळे अंडी फुटतात आणि त्यातून पिल्ली बाहेर पडतात. त्यांना नागीण भक्षण करते. अंडी भरपूर असल्यामुळे फणा मारताना कित्येक अंडी फुटतात. जी अंडी फुटतात, त्यातून नागिणीची पिल्ली बाहेर निघतात. जे पिल्लू कुंडलीच्या (नागिणीच्या शेपटीचा घेरा) बाहेर पडते ते वाचते, अन्यथा कुंडलीमधील पिलांना नागीण सोडत नाही. जेवढी पिल्ली कुंडलीत असतील, त्या सर्वांना ती खाते. अगदी असेच ज्योति निरंजनाला (काल) वश होऊन हे तीन देवता (रजोगुण-ब्रह्मा, सत्गुण-विष्णू, तमोगुण-शिव) आपली महिमा दाखवून जीवांना स्वर्ग-नरक म्हणजेच भवसागरामध्ये (८४ लक्ष योनींमध्ये) भटकवत ठेवतात. ज्योति निरंजन आपल्या मायेद्वारे (प्रकृति) नागिणीसारखी जीवांची उत्पत्ती करतो आणि नंतर मारून टाकतो.

माया काली नागिनी, आपने जाये खात। कुण्डली में छोड़ै नहीं, सौ बातों की बात।।

अशाप्रकारे हे काल बळीचे (ब्रह्म) महाभयंकर जाळे आहे. ज्योति निरंजन पर्यंतची भक्ती पूर्ण संतांकडून नामोपदेश घेऊन केली, तरीही ज्योति निरंजनाच्या कुंडलीतून (२१ ब्रह्मांडे) बाहेर जाता येत नाही. स्वतः ब्रह्मा, विष्णू, महेश, आदिमाया शेरावाली (दुर्गा) हेसुद्धा निरंजनाच्या कुंडलीतच आहेत. ते बिचारे अवतार धारण करून येतात आणि जन्म-मृत्यूचे फेरे घेत राहतात. म्हणूनच ध्रुव, प्रल्हाद व शुकदेव ऋषींनी 'सोहं' मंत्राचा जप करूनही ते मुक्त होऊ शकले नाहीत. ते काल लोकीच राहिले. 'ॐ नमः भगवते वासुदेवाय' या मंत्राचा जप करणारे भक्तसुद्धा कृष्णापर्यंत पोहोचण्याची भक्ती करत आहेत. तेसुद्धा ८४ लक्ष योनींच्या फेऱ्यामधून सुटू शकणार नाहीत, याचा विचार करा. हे सर्व परमपूज्य कबीर साहेब जी व आदरणीय गरीब दास साहेब जी महाराज यांच्या वाणीमध्ये प्रत्यक्ष प्रमाणित आहे.

अनन्त कोटि अवतार हैं, माया के गोविन्द। कर्ता हो हो अवतरे, बहुर पड़े जग फंध।।

सत्पुरुष कबीर साहेबजींच्या भक्तीनेच जीव मुक्त होऊ शकतो. जोपर्यंत जीव सत्लोकी परत जाणार नाही, तोपर्यंत काल लोकी असेच कर्म करत राहील आणि नामस्मरण व दानधर्माच्या पूण्याची कमाई स्वर्गरूपी हॉटेलमध्ये उधळून पुन्हा कर्माधारावर ८४ लक्ष प्राण्यांच्या शरीरामध्ये जन्म-मृत्यू रूपी कष्ट सहन कराव्या लागणाऱ्या काल लोकी फेऱ्या मारत बसेल. भगवान विष्णूजींना देवर्षी नारदांनी शाप दिला होता. त्यामुळे भगवान विष्णूंना श्री रामचंद्र रूपामध्ये अयोध्येत अवतार घ्यावा लागला. या अवतारात त्यांनी वालीचा वध केला. या कर्माचा दंड भोगण्यासाठी त्यांचा परत श्री कृष्णजींच्या रूपात जन्म झाला. या अवतारावेळी वालीचा आत्मा शिकारी बनला आणि आपला पूर्वजन्मीचा प्रतिशोध त्याने श्री कृष्णजींच्या पायामध्ये विषयुक्त बाण मारून वध करून घेतला, त्याप्रमाणे मायेपासून (दुर्गा) उत्पत्ती होऊन करोडो गोविंदांना (ब्रह्मा, विष्णू, शिव) मृत्यूला सामोरे जावे लागले आहे. भगवानांच्या अवतार रूपात त्यांनी येथे जन्म घेतला. नंतर ते कर्म बंधनामध्ये अडकले आणि ८४ लक्ष योनींमध्ये कर्माचे भोग भोगू लागले. महाराज गरीब दासजी आपल्या वाणीमध्ये म्हणत आहेत, की

ब्रम्हा विष्णु महेश्वर माया, और धर्मराय कहिये।
इन पाँचो मिल परपंच बनाया, वाणी हमरी लहिये।।
इन पाँचो मिल जीव अटकाये, जुगन-जुगन हम आन छुटाये।
बन्दी छोड हमारा नामं, अजर अमर है अस्थिर ठामं ।।
पीर पैगम्बर कुतुब औलिया, सुर नर मुनिजन ज्ञानी।
येता को तो राह न पाया, जम के बंधे प्राणी।।
धर्मराय की धूमा-धामी, जम पर जंग चलाऊँ ।
जोरा को तो जान न दूगां, बांध अदल घर ल्याऊँ।।
काल अकाल दोहूँ को मोसूं, महाकाल सिर मूंडू।
मैं तो तख्त हजूरी हुकमी, चोर खोज कूं ढूंढू।।
मूला माया मग में बैठी, हंसा चुन-चुन खाई।
ज्योति स्वरूपी भया निरंजन, मैं ही कर्ता भाई ।।
संहस अठासी दीप मुनीश्वर, बंधे मुला डोरी।
ऐत्यां में जम का तलबाना, चलिए पुरुष कीशोरी।।
मूला का तो माथा दागूं, सतकी मोहर करूंगा ।।
पुरुष दीप कूं हंस चलाऊँ, दरा न रोकन दूंगा।।
हम तो बन्दी छोड कहावां, धर्मराय है चकवै।
सतलोक की सकल सुनावां, वाणी हमरी अखवै।।
नौ लख पट्टन ऊपर खेलूं, साहदरे कूं रोकूं।
द्वादस कोटि कटक सब काटूं, हंस पठाऊँ मोखूं ।।
चौदह भुवन गमन है मेरा, जल थल में सरबंगी।
खालिक खलक खलक में खालिक, अविगत अचल अभंगी।।
अगर अलील चक्र है मेरा, जित से हम चल आए।
पाँचों पर प्रवाना मेरा, बंधि छुटावन धाये।।
जहाँ ओंकार निरंजन नाहीं, ब्रह्मा, विष्णू वेद नहीं जाही।
जहाँ करता नहीं जान भगवाना, काया माया पिण्ड न प्राणा ।।
पाँच तत्त्व तीनों गुण नाहीं, जोरा काल दीप नहीं जाहीं।
अमर करूं सतलोक पठाँऊ, तातैं बन्दी छोड कहाऊँ ।।

कबीर परमेश्वरांची (कविर्देव) महिमा गात आदरणीय गरीब दास साहेब जी म्हणत आहेत, की आमचे प्रभु कविर् (कविर्देव) बंदी छोड आहेत. बंदी छोड याचा अर्थ काल च्या कारागृहातून सुटका करणारे. काल ब्रह्मच्या २१ ब्रह्मांडांमध्ये सर्व प्राणी हातून पाप घडल्यामुळे काल चे बंदी बनले आहेत. पूर्ण परमात्मा कबीर साहेब (कविर्देव) पापांचा विनाश करतात. ब्रह्म, परब्रह्म, ब्रह्मा, विष्णू, शिव किंवा इतर कोणीही पापांचा विनाश करू शकत नाही. जसे आपले कर्म असेल, त्याप्रमाणे ते आपणाला केवळ फळ देतात. यासाठी यजुर्वेदाच्या ५ व्या अध्यायातील ३२ व्या मंत्रामध्ये म्हटले आहे, की 'कविरंघारिरसि' कविर्देव पापांचे शत्रू आहेत. 'बम्भारिरसि' बंधनांचे शत्रू म्हणजेच 'बंदी छोड' आहेत.

ब्रह्मा, विष्णू, महेश, माया आणि धर्मराय या पाच जणांच्या वर जे सत्लोकाचे स्वामी (मालक) आहेत, ते सत्पुरुष परमात्मा (कविर्देव) आहेत. बाकीचे सर्व परब्रह्म, ब्रह्म आणि ब्रह्मा, विष्णू, शिवजी व आदिमाया हे नाशवान परमात्मा आहेत. महाप्रलयामध्ये हे सर्व आणि

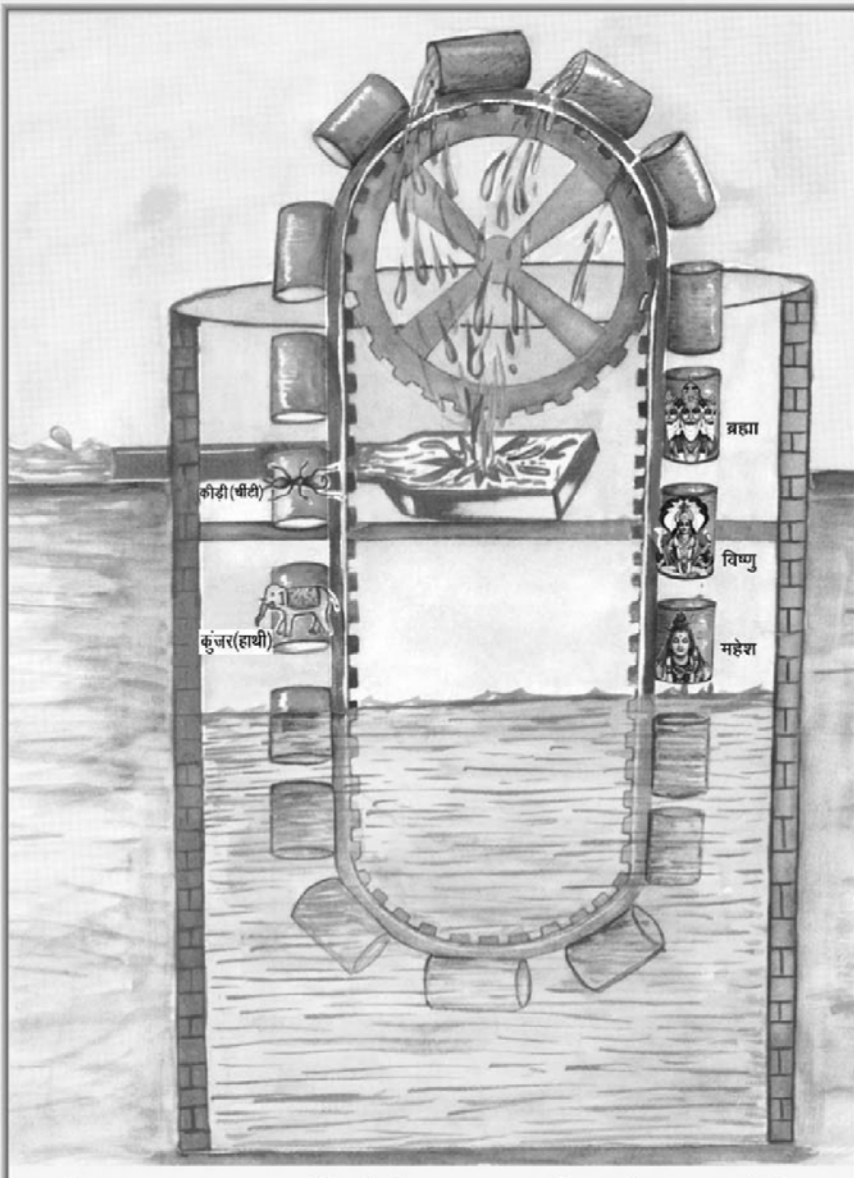

योह हरहट का कुआँ लोई, या गल बंध्या है सब कोई।
कीड़ी कुंजर और अवतारा, हरहट डोरी बंधे कई बारा।।

काल लोका मध्ये जन्म-मरण रुपी हरहट (चक्र)

त्यांचे लोक (धाम) पूर्णपणे नष्ट होतील. सर्वसामान्य जीवांपेक्षा कितीतरी हजार पटीने अधिक यांचे आयुष्य आहे, परंतु जी वेळ ठरलेली आहे, ती एक दिवस नक्कीच पूर्ण होते आणि त्यांना नष्ट व्हावे लागते. याबाबत आदरणीय गरीब दास जी महाराज म्हणतात, की :-

शिव ब्रह्मा का राज, इन्द्र गिनती कहां। चार मुक्ति वैकुंठ समझ, येता लह्या।।
संख जुगन की जुनी, उम्र बड धारिया। जा जननी कुर्बान, सु कागज पारिया।।
येती उम्र बुलंद मरैगा अंत रे। सतगुरू लगे न कान, न भैंटे संत रे।।

जरी संख (अब्जावधी) युगांचे दीर्घ आयुष्य प्राप्त झाले, तरी ते एक ना एक दिवस नक्कीच समाप्त होतील. जर सत्पुरुष परमात्मा (कविर्देव) कबीर साहेबांचे अनुयायी (नुमाँयदे) पूर्ण संत (गुरू), जे तीन नामांचा मंत्र (ज्यामध्ये ओ३म् + तत् + सत् हे सांकेतिक आहेत.) प्रदान करतात आणि ज्यांना पूर्ण संतांकडून नामोपदेश करण्याचा आदेश आहे, त्यांच्याकडून उपदेश घेऊन नामस्मरणाची पुण्यकमाई केली, तर आपण सत्यलोकीचे अधिकारी हंस होऊ शकतो. सत्य साधने शिवाय अतिदीर्घ आयुष्य काहीही कामाचे नाही, कारण या ज्योति निरंजनलोकी केवळ दु:ख आणि दु:खच आहे.

कबीर, जीवना तो थोड़ा ही भला, जै सत सुमरन होय।
लाख वर्ष का जीवना, लेखै धरै ना कोय।।

कबीर साहेब आपली (पूर्ण ब्रह्म) माहिती स्वतः सांगतात,की या परमात्म्यांच्याही वर असंख्य भुजा असलेला परमात्मा सत्पुरुष आहे, जो सत्यलोकामध्ये (सच्च खण्ड/सत्धाम) वास्तव्य करतो आणि त्यांच्या अखत्यारित सर्व लोक (ब्रह्मची (काल) २१ ब्रह्मांडे व ब्रह्मा, विष्णू, शिव-शक्ती (दुर्गा) यांचे लोक आणि परब्रह्मचे सात संख ब्रह्मांडे व इतर सर्व ब्रह्मांडे) येतात आणि तेथे जे पूर्ण सत्गुरुंकडूनच प्राप्त होते, त्या सत्यनाम-सारनामाचा जप करूनच जाता येते. सच्च खंडामध्ये (सत्लोक) जो आत्मा जातो, त्याचा पुनर्जन्म होत नाही. सत्पुरुष (पूर्ण ब्रह्म) कबीर साहेबच (कविर्देव) इतर लोकांमध्येही विराजमान आहेत. अलखलोकी अलखपुरुष, अगमलोकी अगमपुरुष, तसेच अकहलोकी अनामीपुरुष अशा रूपांमध्ये ते विराजमान आहेत. ही तर त्यांची केवळ उपमात्मक नावे आहेत; परंतु या परमेश्वराचे, पूर्ण पुरुषाचे वास्तविक नाव कविर्देव (भाषा भिन्नते मुळे कबीर साहेबही म्हटले जाते.) असे आहे.

''आदरणीय नानक साहेबजींच्या वाणीमध्ये सृष्टि रचनेचा संकेत''

श्री नानक साहेबजींची अमृतवाणी, महला १, राग बिलावलू, अंश १ (गुरू ग्रंथ साहेब मधील पान क्र. ८३९)

आपे सचु कीआ कर जोड़ि। अंडज फोडि जोडि विछोड़ ।।
धरती आकाश कीए बैसण कउ थाउ। राति दिनंतु कीए भउ-भाउ।।
जिन कीए करि वेखणहारा। (३)
त्रितीआ ब्रह्मा-बिसतु-महेसा। देवीदेव उपाए वेसा ।। (४)
पउण पाणी अगनी बिसराउ। ताही निरंजन साचो नाउ।।
तिसु महि मनुआ रहिआ लिव लाई । प्रणवति नानकु कालु न खाई ।।(१०)

या अमृतवाणीचा भावार्थ असा आहे, की खऱ्या परमात्म्यांनी (सत्पुरुष) स्वतःच आपल्या हातांनी सर्व सृष्टीची रचना केलेली आहे. त्यांनीच अंडे बनविले आणि नंतर ते फोडले व त्यातूनच ज्योतिनिरंजन बाहेर पडला. त्याच पूर्ण परमात्म्याने सर्व प्राण्यांच्या वास्तव्यासाठी

धरती, आकाश, पवन, जल, अग्नी ही पंचतत्त्वे निर्माण केली. आपण स्वतः रचलेल्या सृष्टिचे ते स्वतःच साक्षी आहेत. याबाबत दुसरा कोणीही योग्य माहिती देऊ शकत नाही. त्यानंतर अंडे फुटून बाहेर पडलेल्या ज्योति निरंजनानंतर श्री ब्रह्माजी, श्री विष्णूजी आणि श्री शिवजी यांची उत्पत्ती झाली, तसेच अन्य देवी-देवता आणि अगणित (असंख्य) जीवांची उत्पत्ती झाली. त्यानंतर अन्य देवांचे जीवनचरित्र आणि अन्य ऋषींच्या अनुभवांतून सहा शास्त्रे आणि अठरा पुराणे निर्माण झाली. पूर्ण परमात्म्याच्या खऱ्या नामाची (सत्यनामाची) साधना अनन्यभावे केल्यानेच व गुरुमर्यादेमध्ये राहणाऱ्यांना (प्रणवति) काल खात (भक्षण) नाही, असे श्री नानकजी सांगत आहेत.

राग मारू (अंश) अमृतवाणी महला १. (गुरू ग्रंथ साहेब मधील पान क्र. १०३७)

सुनहु ब्रह्मा, बिसनु, महेसु उपाए। सुने वरते जुग सबाए।।
इसु पद बिचारे सो जनु पुरा। तिस मिलिए भरमु चुकाइदा।।(३)
साम वेदु, रुगु जुजरु अथरबणु । ब्रह्ममें मुख माइआ है त्रैगुण।।
ता की कीमत कहि न सकै। को तिउ बोले जिउ बुलाईदा ।।(९)

या अमृतवाणीचा सारांश असा आहे, की अंड्याचे दोन भाग होऊन कोण निघाले, त्याने नंतर ब्रह्मलोकीच्या सुन्न म्हणजेच गुप्तस्थानी ब्रह्मा, विष्णू आणि शिवजी यांची उत्पत्ती कशी केली, तसेच ज्याने ब्रह्मच्या (काल) मुखातून चार वेदांचे (पवित्र ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद, अथर्ववेद) यांचे उच्चारण करून घेतले, तो परमात्मा कोण आहे, तो पूर्ण परमात्मा त्याला जसे हवे तसेच प्रत्येक प्राण्याला बोलायला लावतो, या सर्वाबाबत तो संतच पूर्ण सृष्टिरचना ऐकवेल आणि सांगेल. हे सर्व ज्ञान पूर्णपणे सांगणारा संत मिळाला/भेटला, तर त्याच्याजवळ जा. ते सर्व शंकांचे पूर्णपणे निरसन करतात आणि तेच पूर्ण संत म्हणजेच तत्त्वदर्शी आहेत.

श्री गुरु ग्रंथसाहेबच्या पान क्र. ९२९ वरील अमृतवाणी श्री नानक साहेबजींची राग रामकली महला १ दखणी ओअंकार.

ओअंकारि ब्रह्मा उतपति। ओअंकारू कीआ जिनि चित। ओअंकारि सैल जुग भए । ओअंकारि बेद निरमए। ओअंकारि सबदि उधरे । ओंअकारि गुरुमुखि तरे। ओनम अखर सुणहू बीचारु। ओनम अखरु त्रिभवण सारु।

या अमृतवाणीमध्ये श्री नानक साहेबजी म्हणत आहेत, की ओंकार म्हणजेच ज्योति निरंजनापासून (काल) ब्रह्माजींची उत्पत्ती झाली. कित्येक युगे भक्ती करून ओंकाराने (ब्रह्म/काल) जे ब्रह्माजींना प्राप्त झाले, त्या वेदांची उत्पत्ती केली. त्रिलोकीच्या भक्तीचा केवळ एक 'ओऽम्' या मंत्राचा जप करण्यास सांगितले आहे. या 'ओऽम' शब्दाचा पूर्ण संतांकडूनच उपदेश घेऊन म्हणजेच गुरू करून जप केल्यानेच उद्धार होतो.

विशेष :- श्री नानक साहेबजींनी तीन मंत्रांचे (ओ३म् + तत् + सत्) ठिकठिकाणी रहस्यात्मक विश्लेषण केले आहे. ते केवळ पूर्ण संत (तत्त्वदर्शी संतच) समजू शकतात आणि तिन्ही मंत्रांच्या जपाचा उपदेश समजावून सांगू शकतात.

(पान क्र. १०३८) उत्तम सतिगुरु पुरुष निराले, सबदि रते हरि रस मतवाले।
रिधि, बुधि, सिधि, गिआन गुरु ते पाइए, पुरे भाग मिलाईदा।।१५।।
सतिगुरु ते पाए बीचारा, सुन समाधि सचे घरबारा ।
नानक निरमल नादु सबद धुनि, सचु रामैं नामि समाइदा ।।१७।।

या अमृतवाणीचा भावार्थ असा आहे, की वास्तविक ज्ञान देणारे सद्गुरू तर वेगळेच आहेत. ते केवळ नामजप करण्यासच सांगतात. अन्य हठयोग साधना ते सांगत नाहीत. जर आपणाला धन–दौलत, पद, बुद्धी अथवा भक्ती शक्तीसुद्धा हवी असेल, तर त्या भक्तिमार्गाचे सर्व ज्ञान पूर्ण संतच प्रदान करेल. असे पूर्ण संत मोठ्या भाग्यानेच लाभतात. वर आकाशामध्ये (सुन्न) आपले वास्तविक घराची (सत्लोक) परमेश्वराने रचना केलेली आहे, असे विश्लेषण तेच पूर्ण संत करतील.

त्यामध्ये एका वास्तविक सारनामाची धून (आवाज) उमटत आहे. त्या आनंदात अविनाशी परमेश्वराचा सारशब्द सामावला जातो म्हणजेच त्या वास्तविक सुखदायी स्थानी आपला अधिवास होऊ शकतो. अन्य नाम जपा पासून आणि अज्ञानी गुरुं पासून होऊ शकत नाही.

आंशिक अमृतवाणी महला पहला (गुरू ग्रंथ साहेबमधील पान क्र. ३५९ व ३६०)

सिव नगरी महि आसणि बैसउ कलप त्यागी वादं।(१)
सिंडी सबद सदा धुनि सोहै अहिनिसि पुरै नादं। (२)
हरि कीरति रह रासि हमारी गुरु मुख पंथ अतीत (३)
सगली जोति हमारी संमिआ नाना वरण अनेकं ।
कह नानक सुणि भरथरी जोगी पारब्रह्म लिव एकं ।।(४)

भावार्थ :– या अमृतवाणीमध्ये श्री नानक साहेबजी म्हणत आहेत, की हे भरथरी योगीजी, आपली साधना भगवान शिवापर्यंत आहे. त्यामुळे आपल्याला शिवनगरीमध्ये (लोक) स्थान प्राप्त झालेले आहे आणि शरीरामध्ये जे 'सिंगी' शब्द आदी होत आहे, तो याच कमळांचा आहे आणि टेलिव्हिजनसारखा प्रत्येक देवाच्या लोकी शरीरामध्ये ऐकू येत आहे.

आम्ही तर एक परमात्मा पारब्रह्म म्हणजेच सर्वांच्या पलीकडे जो पूर्ण परमात्मा आहे, त्या परमात्म्याशी अनन्यभावे एकरूप होतो.

आम्ही बाह्य शरीरावर वरवरचा दिखावा (भस्म लावणे, हातामध्येकाठी घेणे) असे काहीही करत नाही. मी तर सर्व प्राण्यांना त्या एका पूर्ण परमात्म्याची संतान समजतो. सर्व काही त्याच शक्तीने चलायमान आहे. आमचा भाव तर सद्गुरूंकडून खरे नाम (सत्यनाम) प्राप्त करून त्याचा जप करण्याचा आहे आणि क्षमा करणे हा आमचा धर्म (बाणा) आहे. मी तर पूर्ण परमात्म्याचा उपासक आहे आणि पूर्ण सद्गुरूंचा भक्तिमार्ग यापेक्षा वेगळाच आहे.

अमृतवाणी राग आसा महला १ (गुरू ग्रंथ साहेबमधील पान क्र. ४२०)

।। आसा महला १ ।। जिनी नामु विसारिआ दूजै भरमि भुलाई। मुलू छोड़ि डाली लगे किआ पावहि छाई ।।१ ।। साहिबु मेरा एकु है अवरू नहीं भाई। किरपा ते सुखु पाइआ साचे परथाई ।।३ ।। गुर की सेवा सो करे जिसु आपि कराए। नानक सिरु दे छुटीऐ दरगह पति पाए ।।८ ।।१८ ।।

भावार्थ : श्री नानक साहेबजी म्हणत आहेत, की जे पूर्ण परमात्म्याचे वास्तविक नाम विसरून अन्य भगवानांच्या नामांचा जप करून भ्रमित झालेले आहेत, ते मूळ (पूर्ण परमात्मा) सोडून फांद्यावरच (त्रिगुणरूपी – रजोगुण–ब्रह्मा, सत्गुण–विष्णू, तमोगुण–शिवजी) सिंचन (पूजा) करत आहेत. या साधनेने कोणतेच सुख प्राप्त होऊ शकत नाही म्हणजेच रोपटे सुकले, वाळून गेले तर आपण त्याच्या सावलीमध्ये बसू शकणार नाही. भावार्थ असा आहे, की

शास्त्रविधिरहित साधना केल्याने सर्वकाही व्यर्थच आहे. त्यातून कोणताही लाभ मिळणार नाही. याचे प्रमाण पवित्र गीतेच्या १६ व्या अध्यायातील २३ व २४ व्या श्लोकांमध्येही आहे. या पूर्ण परमात्म्याच्या प्राप्तीसाठी मनमानी साधनेचा त्याग करून पूर्ण सद्‌गुरुदेवांना समर्पण केल्याने आणि खऱ्या नामाचा (सत्यनामाचा) जप केल्यानेच मोक्ष संभव आहे, नाही तर मृत्यूनंतर नरकमध्ये जावे लागेल.

(श्री गुरू ग्रंथ साहेब मधील पान क्र. ८४३-८४४)

।। बिलावलु महला १ ।। मैं मन चाहु घणा साचि विगासी राम। मोही प्रेम पिरे प्रभु अबिनासी राम ।। अविगतो हरि नाथु नाथह तिसै भावै सो थीऐ। किरपालु सदा दइआलु दाता जीआ अंदरि तूं जीए। मैं आधारु तेरा तू खसमु मेरा मै ताणु तकीआ तेरओ। साचि सूचा सदा नानक गुरसबदि झगरु निबेरओ ।।४।।२।।

या अमृतवाणीमध्ये श्री नानक साहेबजी म्हणत आहेत, की अविनाशी पूर्ण परमात्मा तर नाथांचेही नाथ आहेत म्हणजेच देवांचेही देव आहेत. (सर्व प्रभूंचे श्री ब्रह्माजी, श्री विष्णूजी, श्री शिवजी आणि ब्रह्म व परब्रह्म यांचेही नाथ आहेत, स्वामी आहेत.) मी तर खरे नाम (सत्यनाम) हृदयामध्ये सामावून घेतले आहे. हे परमात्मा! सर्व प्राणिमात्रांच्या जीवनाचा आधारसुद्धा आपणच आहात. मी आपलाच आश्रित आहे. आपणच माझे स्वामी (मालक) आहात. आपणच गुरु रूपामध्ये येऊन सत्यभक्तीचे निर्णायक ज्ञान देऊन सर्व वादविवाद नष्ट केले आहेत आणि सर्व शंकांचे समाधान केले आहे.

(श्री गुरू ग्रंथ साहेबमधील पान क्र. ७२१, राग तिलंग, महला १)

'यक अर्ज गुफतम् पेश तो दर कून करतार।
हक्का कबीर करीम तू बेअब परवरदिगार।
नानक बुगोयद जन तुरा तेरे चाकरां पाखाक।'

या अमृतवाणीमधून स्पष्ट केलेले आहे, की हे (हक्का कबीर) आपण सत्‌कबीर (कून करतार) शब्दशक्तीद्वारे रचना करणारे, शब्दस्वरूपी प्रभु म्हणजेच सर्व सृष्टीचे रचनाकार आहात. आपणच वास्तविक निर्विकार (परवरदिगार), सर्वांचे पालनकर्ता, दयाळू प्रभु आहात. मी आपल्या दासांचाही दास आहे.

(श्री गुरू ग्रंथ साहेब मधील पान क्र. २४, राग सीरी महला १)

तेरा एक नाम तारे संसार, मैं ऐहो आस ऐहो आधार।
नानक नीच कहैं बिचार, धाणक रूप रहा करतार।।

या अमृतवाणीमध्ये प्रमाणित केले आहे, की जे काशीमध्ये धाणक (विणकर) रूपात आहेत, तेच (करतार) कुळाचे सृजनहार (निर्माता) आहेत. अतिभावूक होऊन श्री नानकसाहेबजी म्हणत आहेत, की मी सत्य सांगत आहे, की धाणक (विणकर) म्हणजेच कबीर जुलाहाच (विणकरच) पूर्ण ब्रह्म (सत्पुरुष) आहेत.

विशेष :- या प्रमाणांच्या सांकेतिक ज्ञानावरून सृष्टिरचना कशी झाली, हे स्पष्ट होते. आता मात्र पूर्ण परमात्म्याची प्राप्ती केली पाहिजे आणि हे पूर्ण संतांकडून नामोपदेश घेऊनच शक्य आहे.

''अन्य संतांद्वारे सृष्टिरचनेची दंतकथा''

अन्य संतांनी जे सृष्टिरचनेचे ज्ञान सांगितले आहे ते कसे आहे, ते कृपया वाचा. सृष्टिरचनेच्या विषयाबाबत राधास्वामी पंथातील संतांचे व धन-धन सद्गुरू पंथाच्या संतांचे विचार :-

पवित्र पुस्तक जीवनचरित्र परम संत बाबा जयमल सिंहजी महाराज पान नं. १०२ व १०३ वरून 'सृष्टि की रचना' (सावन कृपाल पब्लिकेशन, दिल्ली)

''पहले सत्पुरुष निराकार था, फिर इजहार (आकार) में आया तो ऊपर के तीन निर्मल मण्डल (सत्लोक-अलखलोक, अगमलोक) बन गया तथा प्रकाश तथा मंडलों का नाद (धुनि) बन गया।''

पवित्र पुस्तक सारवचन (नसर) प्रकाशक :- राधास्वामी सत्संग सभा, दयालबाग, आगरा, 'सृष्टि की रचना' पृष्ठ ८ :-

''प्रथम धूंधूकार था। उसमें पुरुष सुन्न समाध में थे। जब कुछ रचना नहीं हुई थी। फिर जब मौज हुई तब शब्द प्रकट हुआ और उससे सब रचना हुई, पहले सतलोक और फिर सतपुरुष की कला ये तीन लोक और सबविस्तार हुआ।''

हे ज्ञान तर असे आहे, की कोणी एक तरुण नोकरीच्या मुलाखतीसाठी गेला. त्याला अधिकाऱ्याने विचारले, की आपण महाभारत वाचले आहे का? तरुणाने उत्तर दिले, की ते तोंडपाठ आहे. अधिकारी म्हणाला, की पाच पांडवांची नावे सांग. तरुण म्हणाला, की एक भीम होता, एक त्याचा मोठा बंधू (भाऊ) होता, एक त्याचा छोटा भाऊ होता, आणखी एक होता आणि आणखी एकाचे नाव मी विसरलो आहे. या सृष्टिरचनेचे ज्ञान तर असेच आहे.

सत्पुरुष व सत्लोकाची महिमा सांगणारे व पाच नावे (ओंकार-ज्योति निरंजन-रंरकार-सोहं-सत्यनाम) प्रदान करणारे व तीन नावे (अकालमूर्ती-सत्पुरुष-शब्दस्वरूपी राम) देणाऱ्या संतांनी रचलेल्या पुस्तकांमधील काही निष्कर्ष :

संतमत प्रकाश भाग ३ पान ७६ वर लिहिलेले आहे, की सच्चखण्ड किंवा सत्नाम चौथा लोक (धाम) आहे. येथे सत्नामाला स्थान असे संबोधलेले आहे. नंतर या पवित्र पुस्तकाच्या पान नं. ७९ वर लिहिलेले आहे, की एक राम नावाचा दशरथाचा मुलगा, दुसरा राम मन, तिसरा राम ब्रह्म, चौथा राम सत्नाम आणि हाच खरा राम आहे. नंतर पवित्र पुस्तक 'संतमत प्रकाश'च्या पहिल्या भागातील पान नं.१७ वर लिहिलेले आहे, की ते सत्लोक आहे, त्यालाच सत्नाम म्हटले जाते. पवित्र पुस्तक 'सारवचन नसर यानि वार्तिक' च्या पान नं. तीनवर लिहिलेले आहे, की आता असे समजले पाहिजे, की राधा स्वामी पद सर्वांत वरचे (उंच/श्रेष्ठ) स्थान आहे, ज्याला संतांनी सत्लोक आणि सच्चखंड आणि सारशब्द आणि सत्शब्द आणि सत्नाम आणि सत्पुरुष म्हटले जाते. आग्रा येथून प्रकाशित पवित्र पुस्तक सार वचन (नसर) यात वार्तिक पान नं. तीनवर लिहिलेले आहे, की आता समजले पाहिजे, की राधा स्वामी पद सर्वांत उंच मुक्कामी आहे. त्याला संतांनी सत्लोक, सच्चखंड आणि सारशब्द, सत्शब्द आणि सत्नाम आणि सत्पुरुष असे सांगून प्रमाणित केले आहे. ''पवित्र पुस्तक सार वचन (नसर) आग्रा येथून प्रकाशित पान नं. चारवरही हे वर्णन जसेच्या तसे आहे. पवित्र पुस्तक 'सच्चखण्ड की सडक'च्या पान नं. २२६ वर वर्णन आहे, की संतांचा देश सच्चखण्ड किंवा सत्लोक आहे, त्यालाच सत्नाम, सत्शब्द, सारशब्द असे म्हटले जाते.''

विशेष :- या व्याख्या अशा वाटतात, की जसे कोणी जीवनामध्ये शहर पाहिलेले नाही, मोटार, पेट्रोल, ड्रायव्हरचे ज्ञान नाही, की ड्रायव्हर कोणाला म्हणतात आणि ती व्यक्ती अन्य सहकाऱ्यांना सांगत आहे, की मी शहरामध्ये जातो, मोटारीमध्ये बसून फिरण्याचा आनंद घेतो. यावर त्याच्या मित्रांनी त्याला विचारले, की मोटार कशी होती? पेट्रोल कसे होते आणि ड्रायव्हर कसा होता? शहर कसे होते? यावर त्याने उत्तर दिले, की शहर म्हणा नाही तर मोटार म्हणा, सगळ्या गोष्टी एकच. शहर हेच मोटार आहे आणि पेट्रोलसुद्धा मोटारच म्हणतात. ड्रायव्हरसुद्धा मोटारीलाच म्हणतात. रस्त्यालासुद्धा मोटारच म्हणतात.

आता विचार करा :- सत्पुरुष तर पूर्ण परमात्मा आहेत. सत्नाम हे दोन मंत्रांचे नाव आहे, ज्यामध्ये एक ओ३म + तत् सांकेतिक आहे आणि त्यानंतर सारनाम साधकाला पूर्ण गुरूंकडून दिले जाते. हे सत्नाम आणि सारनाम दोन्ही स्मरण करण्याची (जपाची) नावे आहेत. सत्लोक हे असे स्थान आहे, जेथे सत्पुरुष वास्तव्य करतात. पुण्यात्मांनो, आता तुम्ही स्वत:च नर्णय करा, की यातील सत्य काय आणि असत्य काय आहे?

❑❑❑

''शास्त्रामध्ये परमात्मा''

प्रश्न :- संसारातील शास्त्र तसेच संत, परमात्मा च्या विषयात काय माहिती देतात?

उत्तर :- विश्वातील मुख्य शास्त्र, सद्ग्रंथात परमात्माला खुप चांगल्या प्रकारे सांगितले आहे. अगोदर हे माहीत करुन घेउयात की मुख्य शास्त्र, सद्ग्रंथ कोण-कोणते आहेत?

१. वेद :- वेद दोन प्रकारे असतात :- १. सूक्ष्म वेद, २. सामान्य वेद.

१. सूक्ष्म वेद :- हे ते ज्ञान आहे, जे परमात्मा स्वत: पृथ्वीवर प्रकट होउन आपल्या मुख कमलाने बोलुन सांगतात, ते संपूर्ण ज्ञानयुक्त आहेत.

प्रमाण :- ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ८६ मंत्र २६-२७

ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ८२ मंत्र १-२, ३, ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ९४ मंत्र १, ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ९५ मंत्र २, ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त २० मंत्र १, ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ९६, मंत्र १६ ते २०, ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ५४ मंत्र ३

यजुर्वेद अध्याय ९ मंत्र १ तसेच ३२, यजुर्वेद अध्याय २९ मंत्र २५

अथर्ववेद काण्ड ४ अनुवाक १ मंत्र ७

(सामवेद मंत्र संख्या ८२२)

अन्य प्रमाण :- श्री मद्भगवत गीता अध्याय ४ मंत्र ३२ मध्ये आहे. म्हटले आहे कि सच्चिदानन्द घन ब्रह्म म्हणजे सत्य पुरुष आपल्या मुख कमलाद्वारे वाणी बोलुन तत्वज्ञान विस्तृतपणे सांग़तात. कारण :- परमात्माने सृष्टि च्या सुरुवातीला संपूर्ण ज्ञान ब्रह्म (ज्योति निरंजन अर्थात काल पुरुष) च्या अंतकरणात टाकले होते. (Fax केला होता) परमात्मा द्वारा केल्या गेल्या निर्धारित वेळी हे ज्ञान स्वत: काल पुरुष श्वांसाद्वारे समुद्रात प्रकट झाले. काल पुरुषाने यातील महत्वपुर्ण माहिती काढुन घेतली. उर्वरीत अर्धवट ज्ञान संसारात प्रविष्ट केले. त्यास चार भागात म्हणजे चार वेदाच्या रुपात समजतात.

२. सामान्य वेद : हे तेच आंशिक ज्ञान आहे जे ब्रह्म (ज्योति निरंजन अर्थात काल) ने आपला मोठा मुलगा ब्रह्मा जीला दिले होते. हे अर्धवट ज्ञान आहे. यातुन मुख्य माहिती काढुन घेतली आहे जी ब्रह्म अर्थात काल ने जाणुन-बुजुन काढली आहे. कारण हे होते की,''काल पुरुष'' कोणास पूर्ण परमात्मा विषयी ज्ञान होउ नये ही भिती होती. जर प्राण्यांना परमात्माचे ज्ञान झाले तर सर्व कालाच्या लोकास त्यागुन पूर्ण परमात्मा च्या लोकात (सत्यलोक=शाश्वत स्थान) जातील जेथे गेल्यानंतर जन्म-मृत्यु समाप्त होउन जातो. याकरिता ब्रह्म (काल पुरुष) ने पूर्ण परमात्मा च्या परमपदाची माहिती सांगितली नाही, ती नष्ट केली. त्याची पुर्ति करण्यासाठी पूर्ण परमात्मा स्वत: सशरीर प्रकट होउन संपूर्ण ज्ञान सांगतात. आपल्या प्राप्तीचे वास्तविक मंत्र देखिल सांगतात जे काल ब्रह्म ने समाप्त करून उर्वरीत ज्ञान देऊन ठेवले आहे. त्यास ऋषिजन वेद म्हणतात. ऋषि व्यासाने या वेदास लिहले तसेच याचे चार भाग केले.

१. ऋग्वेद २. यजुर्वेद ३. सामवेद ४. अथर्ववेद जे वर्तमानात प्रचलित आहेत. याच चारही वेदांचा सारांश काल पुरुषाने श्री मद्भगवत गीता च्या रूपात श्री कृष्णाच्या शरीरात प्रवेश करून महाभारताच्या पुर्वी बोलले होते. ते देखिल महर्षी व्यास कागदावर लिहले. जे आज आपल्यास उपलब्ध आहे.

सदग्रंथामध्ये बाईबलचे नाव देखिल आहे. बाईबल :– हे तीन पुस्तकांचा संग्रह आहे.

१. तौरेत २. जबूर ३. इंजिल.

बाईबल मध्ये सर्वप्रथम सृष्टि च्या उत्पत्तीची माहिती दिली आहे, ज्यामध्ये लिहले आहे कि परमात्माने सर्वप्रथम सृष्टि ची रचना केली आहे. पृथ्वी, सुर्य, दिवस–रात्र, पशु–पक्षी, मनुष्य (स्त्री–पुरूष) ची रचना परमात्माने सहा दिवसात केली तसेच सातव्या दिवशी सिंहासनावर जाऊन आराम केला. सृष्टि रचना अध्याय १ चा श्लोक २६,२७–२८ मध्ये स्पष्ट केले आहे की परमात्माने मानवास आपल्या समान उत्पन्न केले आहे. यातून सिद्ध होते की परमात्मा देखिल मनुष्यासारखा (नराकार) आहे.

❖ मांस खाणे बाईबलमध्ये निषेध :–

याच उत्पत्ति ग्रंथ मध्ये बाईबल मध्ये लिहले आहे कि (श्लोक २७–२८ मध्ये) मनुष्यास खाण्यासाठी बिजदार झाडे (गहु, हरभरा, बाजरी इत्यादी–इत्यादी) तसेच फळदार वृक्ष दिले आहेत, हे तुमचे भोजन आहे. पशु–पक्ष्यांसाठी गवत, पानदार झाडे दिली आहेत. त्यानंतर परमात्मा तर आपल्या निजधम (सत्यलोक) मध्ये सिंहासनावर जाऊन बसलेत. बाईबलमध्ये पुढे जे ज्ञान आहे ते काल भगवान तसेच त्यांच्या मुलांचे दिले आहे. जर पुढे जाऊन बाईबल ग्रंथामध्ये मांस खाण्यासाठी लिहले आहे तर तो पूर्ण परमात्माचा आदेश नाही. तो कोणत्यातरी अर्धवट प्रभुचा आहे. पूर्ण परमात्मा (Complete God) च्या आदेशाची अवहेलना झाल्यामुळे पापाचा भागीदार बनत आहे.

❖ **कुरान शरीफ (मजीद) :–** बाईबल नंतर सद्ग्रंथामध्ये कुरान शरीफ चे नाव श्रद्धा पुर्वक घेतले जाते, कुरान चा ज्ञान दाता देखिल तोच आहे ज्याने बाईबलचे ज्ञान दिले तसेच चारही वेद आणि श्री मद्भगवत गीताचे ज्ञान दिले, त्याकरिता त्याने त्या रहस्यास बाईबल तसेच कुराण मध्ये सांगितले नाही जे चारही वेद व श्री मद्भगवत् गीतेत सांगितले आहे.

❖ उपनिषद :– हे संख्येत ११ मानले जातात, उपनिषदचे ज्ञान कोण्या ऋषि चे आपले अनुभव आहे. जर ते अनुभव वेद व गीता संगे मिळत नसेल तर व्यर्थ आहे. त्यास आत्मसाद केले नाही पाहिजे. याकरिता उपनिषदांना सोडुन गीताचे ज्ञान ग्रहण केले पाहिजे कारण उपनिषदांचे अधिक ज्ञान वेद व गीताच्या ज्ञानाविरूद्ध आहे. याचप्रकारे बाईबल तसेच कुराणच्या ज्ञानास समजा जे ज्ञान वेद व गीता संगे मिळत नाही, त्यास ग्रहण केले नाही पाहिजे.

❖ पुराण :– हे संख्येत १८ समजले जाते. तसे तर हे पुराणाचे ज्ञान एक बोध समजले जाते. हे ज्ञान सर्व प्रथम ब्रह्मा जीने आपले पुत्र (दक्ष इत्यादी ऋषि) ना दिले होते. राजा दक्ष जी, मनु जी तसेच पारासर आदि ऋषिंनी याचा पुढे प्रचार करतेवेळी आपला अनुभव देखिल मिसळला. याप्रकारे १८ भागात पुराणाचे ज्ञान समजले गेले. १८ पुराणाचे ज्ञानाचा अंश जर वेद तसेच गीता बरोबर मिळत नसेल तर ते त्यागले पाहिजे. याचप्रकारे अन्य कोणतेही पुस्तक वेद व गीता ज्ञाना व्यतरिक्त असेल तर त्यास त्यागने योग्य आहे.

गीता अध्याय १८ श्लोक ६२ मध्ये गीता ज्ञान दाता अर्जुनास सांगत आहे की तू सर्वभावाने त्या परमेश्वर (जो गीता ज्ञान दाता पेक्षा वेगळा आहे) च्या शरण मध्ये जा. त्या परमेश्वराच्या कृपेने तु परम शांती तसेच सनातन परमधाम (सत्य लोकास) प्राप्त होशिल. गीता अध्याय ४ श्लोक ३२ मध्ये म्हटले आहे कि तो ज्ञान (सूक्ष्म वेद) स्वत: परमात्मा आपल्या

मुखकमलाने बोलुन सांगतात, त्यास सच्चिदानन्दघन ब्रह्म ची वाणी म्हणतात, त्यास तत्वज्ञान देखिल म्हणतात ज्यामध्ये परमात्मांनी पूर्ण मोक्ष मार्गाचे ज्ञान दिले आहे. गीता अध्याय ४ श्लोक ३४ मध्ये म्हटले आहे की त्या तत्वज्ञानास तु तत्वदर्शी संताजवळ जावुन समज. त्यांना दंडवत प्रणाम करुन प्रश्न केल्याने ते तत्वदर्शी संत तुला तत्वज्ञानाचा उपदेश करतील. गीता अध्याय १५ श्लोक १ मध्ये तत्वदर्शी संताची ओळख सांगितली आहे. म्हटले आहे की जो संत संसार रुपी वृक्षाच्या सर्व अंगास जाणतो तो वेदवित अर्थात वेदांच्या तात्पर्यास जाणतो, तो तत्वदर्शी संत आहे. सूक्ष्म वेद अर्थात सच्चिदानन्द घन ब्रह्म च्या वाणित सांगितले आहे :-

कबीर, अक्षर पुरूष एक पेड़ है, क्षर पुरूष वाकी डार।
तीनों देवा शाखा हैं, पात रूप संसार।।

या सच्चिदानन्द घन ब्रह्म च्या वाणिस तत्वज्ञान देखिल म्हणतात.

गीता अध्याय १५ श्लोक ४ मध्ये म्हटले आहे की तत्वज्ञानाच्या प्राप्ती नंतर त्या परमेश्वराच्या परमपदाचा शोध घेतला पाहिजे जेथे गेल्यानंतर साधक पुन्हा या संसारात येत नाही अर्थात त्याचा पूर्ण मोक्ष होतो. त्याच परमात्माने संसाररूपी वृक्षाची रचना केली आहे, केवळ त्याचीच भक्ति करा. गीता ज्ञान दाता आपल्या साधनेपेक्षा श्रेष्ठ त्या परमात्म्याच्या भक्तिस मानतात, त्याच्यापासुनच परमेश्वराचे परमपद प्राप्त होते, ज्यास प्राप्त केल्यानंतर जीवाचा जन्म-मृत्युचा फेरा कायमचा संपतो.

❖ श्री गुरू ग्रंथ साहेब जी :- हा सिक्ख धर्माचा ग्रंथ समजला जातो, वास्तवात हा अनेक महात्मांच्या अमृतवाणींचा संग्रह आहे, ज्यामध्ये श्री नानक देवजींची वाणी अर्थात महला-पहला ची वाणी चे तत्वज्ञान अर्थात सूक्ष्मवेदासंगे मिळत आहे कारण श्री नानकजींना परमात्मा भेटले होते ज्यावेळी श्री नानक देव साहेब जी सुल्तानपुर शहराचे नवाबांच्या मोदीखान्यात काम करत होते. सुल्तानपुर शहराच्या अर्धा कि.मी. अंतरावरुन बेई नदी वाहत होती, श्री नानक जी दररोज त्या नदीत स्नान करण्याकरिता जात होते. एक दिवस परमात्मा जिन्दा बाबाच्या रूपात बेई नदीवर प्रकट झाले, तेथे श्री नानक देवजीं बरोबर चर्चा झाली. त्यानंतर नानक देवजींनी नदीमध्ये डुबकी मारली परंतु बाहेर आले नाही. तेथे उपस्थित लोकांनी मान्य केले की नानकजी नदी मध्ये बुडाले. शहरातील लोकांनी नदीमध्ये जाळे टाकुन शोधले परंतु निराशाच हाती लागली कारण नानक देवजी जिन्दा बाबाच्या रुपात प्रकट परमात्मा बरोबर सचखण्ड (सत्यलोक) मध्ये गेले होते. तीन दिवसानंतर श्री नानक देवजी पुन्हा पृथ्वीवर आले. त्याच बेई नदीच्या त्याच किनाऱ्यावर उभे राहिले, जेथुन अंर्तध्यान झाले होते. श्री नानकजींना जिवंत पाहुन सुल्तानपुर च्या रहिवाश्यांच्या आनंदाचा पत्ता नव्हता. श्री नानकजींची बहिणीचे सुल्तानपुर मध्ये लग्न झालेले होते. श्री नानकजी त्यांच्या बहिणीकडे राहत होते. आपल्या भावाच्या मृत्यु दुखा:त असणाऱ्या बहिण नानकीस खुप आश्चर्य झाले आणि दुख: आनंदात बदलले. श्री नानक देवांना परमात्मा मिळाले, खरे ज्ञान मिळाले, खरे नाम (सत्यनाम) मिळाले, पुस्तक भाई बाले वाली ''जन्म साखी गुरू नानक देव जी'' मध्ये तसेच प्राण संगली हिंदी भाषेतील ज्याचे संपादक आहेत संत संपूर्ण सिंह. या दोन्ही पुस्तकात प्रमाण आहे की श्री गुरू नानक देवजींनी स्वत: मर्दानास सांगितले की मला परमात्मा जिन्दा बाबाच्या रूपात जेव्हा मी बेई नदीवर स्नानास गेलो होतो तेव्हा भेटले. मी तीन दिवस त्यांच्याबरोबर राहत होतो, ते जिन्दा बाबा माझे सतगुरु देखिल आहेत तसेच ते सर्व सृष्टि चे रचनहार देखिल आहेत. त्याकरिता त्यांना ''बाबा'' म्हणण्याचा अधिकार आहे, अन्य कोणासही ''बाबा'' नाही म्हटले पाहिजे, त्यांचे नाव कबीर आहे.

काायम दायका कुदरती सब पीरन सिर पीर आलम बड़ा कबीर।।

याकरिता श्री नानक जींची वाणी (महला १) आहे, ती सूक्ष्म वेदासंगे मिळत आहे. अन्य संताची वाणी इतकी तंतोतंत नाही. कारण हे आहे की श्री नानक देवजींना कबीर परमात्मा भेटले होते.

प्रमाण :- श्री गुरु ग्रन्थ साहिब मध्ये पान २४ वर लिहलेली वाणी :-

एक सुआन दुई सुआनी नाल भलके भौंकही सदा बियाल,
कुड़ छुरा मुठा मुरदार धाणक रूप रहा करतार।
तेरा एक नाम तारे संसार मैं ऐहो आश ऐहो आधार,
धाणक रूप रहा करतार।
फाही सुरत मलूकी वेश, एह ठगवाड़ा ठगी देश।
खरा सिआणां बहुता भार, धाणक रूप रहा करतार।।

श्री गुरु ग्रन्थ साहेब मधिल पान ७३१ वर खालिल वाणी आहे :-

नीच जाति परदेशी मेरा, क्षण आवै क्षण जावै।
जाकि संगत नानक रहंदा, क्यूकर मुंडा पावै।।

पान ७२१ वर खालील वाणी लिहली आहे :-

यक अर्ज गुफतम पेश तोदर, कून करतार। हक्का कबीर करीम तू, बेएब परवरदिगार।।

या वरिल अमृतवाणी मध्ये श्री गुरु ग्रंथ साहेबांची आहे ज्यामध्ये स्पष्ट झाले आहे की श्री नानक जींना परमात्मा भेटले होते. ते ''कबीर करतार'' आहेत जे काशीमध्ये धाणक रुपात लिला करण्यासाठी आले होते.

संत गरीब दास जी (गाव = छुडानी, जिल्हा झज्जर हरियाणा) यांना देखिल याच प्रकारे जिन्दा बाबाच्या रुपात कबीर परमात्मा भेटले होते, त्याचप्रकारे सचखण्ड (सत्यलोक) ला घेऊन गेले होते व परत आणुन सोडले होते. संत गरीबदास जींनी म्हटले आहे की :-

गरीब, हम सुल्तानी नानक तारे, दादू कूं उपदेश दिया।
जाति जुलाहा भेद नहीं पाया, काशी माहें कबीर हुआ।।
अन्नत कोटि ब्रह्माण्ड का, एक रति नहीं भार।
सतगुरू पुरूष कबीर है, कुल के सिरजन हार।।

संत दादू दास जी महाराजांना देखिल परमात्मा जिन्दा बाबा च्या रुपात भेटले होते. तेव्हा श्री दादू जी ७ वर्षाचे होते. गावाच्या बाहेर मुलांबरोबर खेळत होते. परमात्मा त्यांना देखिल जिन्दा बाबाच्या रुपात भेटले होते व सत्यलोकात घेऊन गेले होते. दादु जी देखिल तीन दिवस अचेत राहिले, परत सचेत झाले तेव्हा परमात्मा कबीरजींची महिमा बोलु लागले.

जिन मोकूं निज नाम (वास्तविक नाम) दिया, सोई सतगुरू हमार।
दादू दूसरा कोई नहीं, कबीर सिरजनहार।।
दादू नाम कबीर की, जै कोई लेवे ओट।
उनको कबहु लागे नहीं, काल बज्र की चोट।।

संत गरीब दास जींनी म्हटले आहे :-

दादू कूँ सतगुरू मिले, देई पान की पीख।
बुढा बाबा जिसे कहै, यह दादू की नहीं सीख।।

पहली चोट दादू को, मिले पुरूष कबीर। टक्कर मारी जद मिले, फिर साम्भर के तीर।।

❖ **संत धर्मदास जी बांधवगढ वाल्यांना भेटले :-** ज्यावेळी तीर्थस्थळांची फिरून यात्रा करत असताना मथुराला पोहचले तेव्हा जिन्दा महात्मा रूपात परमात्मा भेटले होते. धर्मदासांना परमात्मा सत्यलोकात घेऊन गेले होते. तीन दिवस-रात्री धर्मदास जी देखिल श्री नानक देव जीं सारखे परमात्मांबरोबर आकाश मण्डलात (सत्यलोकात) राहिले. धर्मदासांचे शरीर अचेत राहिले. तिसऱ्या दिवशी सुद आली तर सांगु लागले की मी परमात्मा बरोबर सत्यलोकात गेलो होतो. ते परमात्मा काशी शहरात लीला करण्यासाठी आलेले आहेत, त्यांना भेटणार. धर्मदास बनारस (काशी) ला गेले. तेथे विणकर रुपात काम करताना परमात्म्यांना पाहुन आश्चर्यचकित झाले, पायात पडले तसेच यथार्थ भक्ति मार्ग प्राप्त करून कल्याण केले. अधिक माहितीसाठी याच पुस्तकातील ४९ वर वाचा. (कोणा-कोणास भेटले परमात्मा)

❖ हजरत मुहम्मद जींना देखिल परमात्मा मक्का (काबा) मध्ये जिन्दा महात्मा रुपात भेटले तसेच त्यांना आपल्या लोकात घेऊन गेले जे एका ब्रह्माण्डात राजदूत भवन रुपात बनलेले आहे, परमात्माने हजरत मुहम्मद जींना समजावले तसेच आपले ज्ञान ऐकवले परंतु हजरत मुहम्मद जींनी परमात्मांचे ज्ञान स्वीकारले नाही आणि सत्यलोकात न राहण्याची ईच्छा व्यक्त केली. याकरिता हजरत मुहम्मद जींना शरीरात परत पाठविले. त्यावेळी हजरत मुहम्मद जींचे कित्येक हजार मुसलमान अनुयायी बनले होते, त्यांची महिमा संपूर्ण संसारात वाढत होती आणि कुराणातील ज्ञानास सर्वोत्तम मानत होते.

संत गरीब दास जींनी सांगितले की कबीर परमेश्वरांनी मुहम्मद साहेबांना वरच्या लोकात घेऊन गेले, परंतु तेथे ठेवले नाही. गरीब दास जींनी सांगितले की कबीर परमेश्वरांनी सांगितले आहे :-

हम मुहम्मद को वहाँ ले गयो, इच्छा रूपी वहाँ नहीं रहयो।
उल्ट मुहम्मद महल पठाया, गुझ बिरज एक कलमा ल्याया।
रोजा, बंग, निमाज दयी रे, बिस्मल की नहीं बात कही रे।
मारी गऊ शब्द के तीरं, ऐसे होते मुहम्मद पीरं।
शब्दै फेर जिवाई, जीव राख्या माँस नहीं भख्या, ऐसे पीर मुहम्मद भाई।
मारी गऊ ले शब्द तलवार, जीवत हुई नहीं अल्लाह से करी पुकार।
तब हमों (मुझको) मुहम्मद ने याद किया रे। शब्द स्वरूप हम बेग गया रे।
मुई गऊ हमने तुरन्त जीवाई। तब मुहम्मद कै निश्चय आई।।
तुम कबीर अल्लाह दर्वेशा। मोमिन मुहम्मद का गया अंदेशा।।
कहा मुहम्मद सुन जिन्दा साहेब। तुम अल्लाह कबीर और सब नायब।।

याचे प्रमाण ''कुरान शरीफ'' ची सुरत फुर्कानि २५ आयात ५२ ते ५९ मध्ये आहे, कुरान शरीफ चे ज्ञान दातास हजरत मुहम्मद तसेच मुसलमान धर्माचे सर्व श्रद्धाळु आपला खुदा मानतात, त्यास पूर्ण परमात्मा देखिल मानतात, या ५२ ते ५९ आयतामध्ये कुरान ज्ञान दाताने म्हटले आहे की हे पैगम्बर! हजरत मुहम्मद! कुराणच्या वचनात मी तुम्हाला जे ज्ञान दिले आहे, त्यावर दृढ रहा. अल्लाह कबीर आहे आणि हे काफिर अल्लावर विश्वास ठेवत नाहीत. आपण त्यांच्या बोलण्यात येऊ नका, त्यांच्याशी संघर्ष करा, भांडण करू नका. हे पैगंबर! हे कबीर नावाचे परमात्मा आहेत ज्यांनी कोणास मुलगा, सुन, सासु, सासरा व नाती बनवली आहेत, तु त्या जिन्दावर भरोसा ठेव. (जे तुला काबा मध्ये भेटले होते) तोच वास्तवात अविनाशी परमात्मा आहे, तो आपल्या (बन्दों) भक्तांच्या पापांना क्षमा करतो, तो

कबीर अल्लाह आहे. तो कबीर अल्लाह तोच आहे ज्याचे वर्णन बाईबल ग्रंथातील उत्पत्ती ग्रंथात येते की त्या परमात्माने सहा दिवसात आकाश व जमिन तसेच यामधील सर्व नक्षत्रांना बनवले सर्व सृष्टि ची रचना केली व सातव्या दिवशी सिंहासनावर जाऊन बसले. त्यांची माहिती कोणत्यातरी माहितीगार (बाहखबर) अर्थात तत्वदर्शी संतास विचारा.

❖ हजरत मुहम्मद जी मांस खात नव्हते :-

संत गरीब दास महाराज (गाव-छुडानी जिल्हा-झज्जर) ने आपल्या अमृतवाणी मध्ये स्पष्ट केले आहे कि हजरत मुहम्मद तसेच एक लाख ऐंशी हजार अनुयायी मुसलमान होते. त्यांनी मांस खाल्ले नाही तसेच गायीला बिस्मल (हत्या) केली नाही.

गरीब, नबी मुहम्मद नमस्कार है, राम रसूल कहाया।
एक लाख अस्सी कूं सौगन्ध, जिन नहीं करद चलाया।।
अर्स-कुर्स पर अल्लह तख्त है, खालिक बिन नहीं खाली।
वे पैगम्बर पाक पुरूष थे, साहेब के अबदाली।।

भावार्थ :- गरीब दास जींनी सांगीतले की नबी मुहम्मदांना प्रणाम करतो. ते तर परमात्माचे रसूल (संदेशवाहक) होते. त्यांचे एक लाख ऐंशी हजार मुसलमान अनुयायी होते. मी (गरीब दास जी) शपथ घेतो की त्यांनी (एक लाख ऐंशी हजार मुसलमान अनुयायींनी) तसेच हजरत मुहम्मद जी यांनी कधी एखाद्या प्राण्यावर सूरी (छुरा) चालवला नाही अर्थात कधीच जीव हत्या केली नाही व मांस खाल्ले नाही.

परमात्मा आकाशाच्या शेवटच्या टोकाला (सर्व ब्रह्माण्डाच्या वरील स्थानावर) राहतात, परंतु त्यांच्या नजरेतुन कोणताच जीव लपत नाही, तो सर्व जिवांना पाहतो. जे पैगम्बर (हजरत मुहम्मद तसेच अन्य) पवित्र आत्मा होते. ते परमात्माचे कृपा पात्र होते.

❖ संत जम्भेश्वर महाराज जींचे विचार :-

याच गोष्टीचा पुरावा संत जम्भेश्वर जी महाराजांनी (बिश्नोई धर्माचे प्रवर्तक) दिली आहे. शब्द संख्या १२ मध्ये :-

महमद-महमद न कर काजी, महमद का तो विषम विचारू।
महमद हाथ करद न होती, लोहे घड़ी न सारू।
महमद साथ पयबंर सीधा, एक लाख अस्सी हजारूं।
महमद मरद हलाली होता, तुम ही भए मुरदारूं।

भावार्थ :- संत जम्भेश्वरजींनी सांगितले की :- हे काजी! आपण ज्या पवित्र आत्मा मुहम्मदजींचे नाव घेऊन गाय किंवा अन्य जीवांना मारता, त्या महापुरुषास बदनाम करता. हजरत मुहम्मदजींचे विचार खुप कठिण होते. आपण त्यांनी सांगितलेल्या मार्गावरून भटकले आहात, मुहम्मदांच्या हातात सुरा (जीवाना कापण्याचा सुरा) नव्हता, जे लोखंडाच्या भट्टीवर घनाने ठोकुन तयार केले जाते. हजरत मुहम्मद बरोबर एक लाख ऐंशी हजार पवित्र आत्मा मुसलमान अनुयायी होते. ते साधे-सरळ नेक पैगंबर होते. हजरत मुहम्मद हे शूरवीर हलालच्या कमाई ने खाणारे होते. आपण मुरदारु (जीव हिंसा करणारे) आहात. आपण त्या महापुरुषा सारखे आपले जीवन निष्पाप बनवा. जीव हिंसा करू नका.

संत जम्भेश्वरांना परमात्मा जिन्दा महात्मा रुपात समराथल मध्ये भेटले होते :-

जसे की वेदात प्रमाण आहे की परमात्मा सत्यलोकात राहतात, तेथुन गति करुन

पृथ्वीवर प्रकट होतात, चांगल्या आत्म्यांना भेटतात. त्यांना आध्यात्मीक यर्थाथ ज्ञान देतात, कविंसारखे आचरण करत पृथ्वीवर फिरतात. ज्यामुळे प्रसिद्ध कवींमध्ये एक कवी असतात. ते कवी ची उपाधी प्राप्त करतात, परमात्मा गुप्त भक्ति च्या मंत्रा चा उल्लेख करतात जे वेद व पुराण इत्यादी-इत्यादी पोथीमध्ये नसतो. कृपया या मंत्राच्या अनुवादाच्या फोटोकॉपी या पुस्तकात पान ८८ वर पहा.

प्रमाण : ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त २० मंत्र १, ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ८६ मंत्र २६-२७, ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ८२ मंत्र १, २, ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ५४ मंत्र ३, ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ९४ मंत्र १, ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ९५ मंत्र २, ऋग्वेद मण्डल ९ सूक्त ९६ मंत्र १६ ते २०.

अगोदर लिहले आहे की जसे हजरत मुहम्मद अन्य कित्येक महात्मांना परमात्मा जिन्दा महात्मा रुपात भेटले होते त्याच प्रकारे महात्मा जम्भेश्वर महाराजांना जिन्दा संताच्या रूपात समराथल मध्ये भेटले होते.

प्रमाण :- श्री जम्भेश्वर जींची वाणी शब्द संख्या = ५० चे काही अंश :-

दिल-दिल आप खुदाय बंद जाग्यो, सब दिल जाग्यो सोई।
जो जिन्दो हज काबै जाग्यो, थल सिर जाग्यो सोई।।
नाम विष्णु कै मुसकल घातै, ते काफर सैतानी।
हिन्दु होय का तीर्थ न्हावै, पिंड भरावै, तेपण रहा इवांणी।
तुरक होय हज कांबो धोके, भूला मुसलमाणी।
के के पुरूष अवर जागैला, थल जाग्यो निज वाणी।

भावार्थ :- श्री जम्भेश्वर महारांनी सांगितले आहे की जे परमात्मा जिन्दा महात्मा रूपात हजरत मुहम्मद जींना काबा (मक्का) मध्ये त्यावेळी भेटले होते ज्यावेळी मुहम्मद जी हज साठी मक्का मध्ये गेले होते आणि त्यांना सांगितले होते की मंदिर-मक्का इत्यादी तीर्थ स्थानांची भटकंती केल्याने परमात्मा भेटत नाही, परमात्मा प्राप्तीसाठी मंत्र जापाची आवश्यकता असते. श्री जम्भेश्वर महारांनी परत सांगितले की त्या परमात्माने मला समराथल स्थानावर (राजस्थान मध्ये) येऊन आणि मला जागे केले? माहीत नाही अजुन किती जण जागतील जसे माझे समराथल प्रसिद्ध आहे. हे निज वाणी म्हणजे विशेष वचन आहे. मी माझ्या खास अनुभवातील खास (निज) वाणी बोलुन समराथल च्या व्यक्तिंमध्ये परमात्माच्या भक्तिची जागृती आणली आहे, सत्यापासुन दुर होऊन मुसलमान आजही काबे मध्ये हज करण्यासाठी जातात, तेथे धोका खातात, दगडाची पूजा करतात जी व्यर्थ आहे. याचप्रकारे हिन्दु देखिल तीर्थास जातात, भुताची पूजा करतात, पिंड भरतात ही व्यर्थ साधना आहे.

संत श्री जम्भेश्वर जी महाराजांनी २९ नियम बनवुन स्वच्छ साधक समाज तयार केला होता जो २९ (बीस नो = २९) नियमांचे पालन करत होता तसेच श्री जम्भेश्वर द्वारा सांगितलेल्या नामाचा जप करत होते, त्यांना बिश्नोई (२९ नियमांचे पालन करणारे) म्हणत होते.

वर्तमानात ''बिश्नाई'' कदाचीत कोणीही नसतील? कारण वेळ व परिस्थीती बदलत असते. त्यानुसार मानवाचे व्यवहार, आचार-विचार बदलत जातात. याचे मुख्य कारण संताचा अभाव आहे. श्री जम्भेश्वर जी महाराज स्वर्गात गेल्यानंतर त्यांच्यासारखा सिद्धी-शक्ति व भक्तिवाला महापुरुष राहिला नाही, ज्यामुळे मर्यादाचे पालन होत नव्हते. वर्तमानात

''बिश्नाई'' धर्माचे अनुयायी केवळ तीर्थ भ्रमणास जादा महत्व देत आहेत तसेच त्या तीर्थ ठिकाणी हवन इत्यादी करुन स्वत:ला धन्य मानतात. तीर्थ त्यास म्हणतात ज्याठिकाणी कोण्या संताने जीवन काळात साधना केली होती तसेच काही करीश्मे दाखविले असतील तसेच जन्म–स्थान किंवा निर्वाण स्थानास तीर्थ स्थान किंवा आठवण म्हणतात. मुक्काम, (धाम) ठिकाण ही आठवण आहे, हे असणे देखिल गरजेचे आहे ज्याचे घटनास्थळ आहे, त्याची आठवण बनून राहते तसेच सत्यता चे प्रतीक ते घटना स्थळी असते, परंतु साधना भक्तिशिवाय जीवन सार्थ नाही, पूर्ण गुरुंचा शोध घेऊन त्यांनी सांगितलेल्या मार्गावर चालल्याने जीवन सफल होते कारण प्रत्येक महापुरूषांनी गुरु केला आहे, गुरु देखिल वकत गुरु असावा जो आपल्या मुख कमलाने भक्ति विधी सांगेल. काही वेळ निघुन गेल्यानंतर प्रत्येक धर्माची भक्तिविधी बदलली जाते जी हानीकारक आहे. उदाहरणासाठी :–

संत श्री जम्भेश्वर जी महाराजांच्या १२० शब्द आहेत ज्या अमृतवाणी त्यांच्या मुख कमलाद्वारे उच्चारीत आहेत. वर्तमानात प्रत्येक शब्दाच्या सुरुवातीला ''ओम्'' अक्षर लावले जाते जे चुकीचे आहे तसेच संताचा अपमान देखिल आहे. जर ''ओम्'' शब्दाशिवाय सार्थक होत नसती तर जम्भेश्वर जींनीच लावला असता. जसे कंपनी मोटार सायकलचा पिस्टन बनवते तो पूर्ण रुपाने बरोबर असतो. जर कोणी व्यक्तिने त्या पिस्टन बरोबर एखादा नट वेल्ड करुन चतुरता दाखविली तर किती चांगले असेल? चुकीचे. याप्रकारे संत जम्भेश्वरजींच्या वाणी बरोबर ''ओम्'' लावुन वाचणे देखील लाभाच्या स्थानावर नुकसान कारक आहे.

❖ याचप्रकारे एक गायत्री मंत्र बनवला आहे ज्यास हिन्दू धर्मातील व्यक्ति श्रद्धेने जाप करतात. मंत्र याप्रकारे बिघडवला आहे = ''ओम् भूर्भव स्व: तत्सवितुर् वरेणियम् भर्गोदेवस्य धीमहि धीयो यो न प्रचोदयात्'' वास्तवात हा यजुर्वेद अध्याय ३६ चा मंत्र ३ आहे, याच्या अगोदर ''ओम्'' अक्षर नाही. वेद वाणी परमेश्वराकडुन दिली आहे, याच्या अगोदर ''ओम्'' अक्षर लावणे परमेश्वराचा अपमान आहे. पिस्टन ला नट वेल्ड करणे मात्र आहे जे व्यर्थ आहे.

संत श्री जम्भेश्वरजींनी शब्द संख्या = ६९ मध्ये म्हटले आहे की वेद तसेच पुरांणामध्ये तो यथार्थ भक्ति मार्ग नाही. यांना व्यवस्थित न समजता भुतांची पूजा सुरु केली आहे. त्या अपरमपार परमात्म्यास का जपत नाहीत, जो संसाररुपी वृक्षाचे मुळ (जड़) आहे. मुळाची पूजा न करता फांदी व पानाची पूजा चुकीची आहे, ज्याने जम व काल पासुन वाचु शकत नाही (जम = जन्म, काल = मरण) अर्थात जन्म–मरण समाप्त होत नाही.

❖ कोणत्यातरी भल्या व्यक्तिने तंत अर्थात तत्वज्ञानाला विचारले आहे. त्यानेच जीवनाची विधी समजुन घेतली आहे, ज्या कारणाने जिवंत असताना (लाहो) = लाभ होतो, तसेच मृत्यु नंतर देखिल हानी होत नाही, तो मोक्ष प्राप्त करतो.

शब्द न. ७२ ची काही वाणी :–

वेद कुराण कुमाया जालूं भूला जीव कूजीव कुजाणी।
केवल ज्ञानी थल सिर आयो परगट खेल पसारी।
कोड़ तेतीसां पोह रचावण हारी, ज्यूं छक आईसारी।

शब्द नं. ७२ मध्ये जंभेश्वरांनी म्हटले आहे की तत्वज्ञान सांगणारा समराथल मध्ये आला. तो केवळ ज्ञानी अर्थात पूर्ण ज्ञान जाणणारा तसेच सर्व सृष्टि रचणारा आहे. त्याच्याच तत्वज्ञानाने पूर्ण तृप्ति झाली आहे, तो पूर्ण गुरु आहे.

शब्द संख्या ६९ मधील काही वाणी :-

सो अपरंपार कांय न जंपो, तत खिण लहो इमाणो।
भल मूल सींचो रे प्राणी, ज्यूं तरवर मेलत डालू।
जइया मूल न सीच्चो तो जामण-मरण बिगोवो।
अंहनिश करणी थीर न रहिबा न बंच्यो जम कालूं।
कोई कोई भल मूल सिंचीलो, भल तंत बुझीलो जा जीवन।
की विधि जाणी, जीवतड़ा कछु लाहो होसी मूवा न आवत हांणी।

❖ श्री जम्भेश्वरजींचे गुरु कोण आहेत?

श्री जम्भेश्वरजींना पूर्ण परमात्मा सर्वांचा रचनहार जिन्दा महात्माच्या रुपात भेटले होते. त्यांनाच आपला गुरु मानले आहे, संत श्री जम्भेश्वर जींचे गुरु होते :-

प्रमाण :- शब्द नं ९० च्या शेवटची वाणी

जां जां पवन आसण, पाणी आसण, चंद आसण।
सूर (सूर्य) आसण गुरू आसण संमरा थले।
कहै सतगुरू भूल मत जाइयो पड़ोला अभै दोजखे।

शब्द नं. ९१ च्या काही वाणी :-

छंदे-मंदे बालक बुद्धे, कूड़े कपटे ॠध न सिद्धे।
मेरे गुरू जो दीन्ही शिक्षा सर्व आलिगंण फोरी दीक्षा।
सत-सत भाखत गुरू रायों जरा मरण भो भागूं।

शब्द नं ९२ च्या काही वाणी :-

पढ़ वेद कुराण कुमाया जालों दंत कथा जुग छायो।
सिद्ध साधक को एक मतो, जिन जीवत मुक्त दृढायो।
जुगां-जुगां का जोगी आयो, सतगुरू सिद्ध बताओ।
सहज स्नानी केवल ज्ञानी ब्रह्म ज्ञानी सुकृत अहल्यो न जाई।

वरील अमृतवाणींचा भावार्थ :- शब्द संख्या न. ९० च्या वाणी मध्ये श्री संत जम्भेश्वर जी महाराज जींनी सांगितले आहे कि जसे पवन चे आसण (स्थान = डेरा = आश्रम) आहे, वायु काही कि.मी. वर आहे, त्याचा देखील स्थान आहे भलेही तो आपल्या स्थानापासुन (आसण) इकडे-तिकडे चालु राहतो. याचप्रकारे पाणी = जल चे देखिल स्थान आहे, चंद्र तसेच सुर्याचे देखिल स्थान आहे. त्याचप्रकारे सतगुरु मिळाल्यानंतर मी आपले आसन (स्थान) समराथल मध्ये स्थापित केले. माझ्या गुरुंनी सांगितले कि परमात्मांना विसरु नको अन्यथा दोजख़ म्हणजे नरकात पडशील. यामुळे संत जम्भेश्वर जी मानवांना सतर्क करतात की गुरु करा आणि परमात्माची भक्ति करा.

विश्लेषण :- जसे संत जम्भेश्वरजींना परमात्मा जिन्दा महात्मा रुपात भेटले होते. त्याचप्रकारे संत गरीबदास महाराजांना गाव छुड़ानी जिल्हा झज्जर हरियाणामध्ये भेटले होते. त्यांनी देखील आपल्या अमृतवाणी मध्ये म्हटले आहे कि :-

गरीब, ऐसा सतगुरू हम मिल्या, है जिन्दा जगदीश।
सुन्न विदेशी मिल गया, छत्रा मुकुट है शीश।।
गरीब, जिन्दा जोगी जगत गुरू, मालिक मुरसिद पीर।

दोहूं दीन झगड़ा मंड्या, पाया नहीं शरीर।।
गुरू ज्ञान अमान अडोल अबोल है, सतगुरू शब्द सेरी पिछानी।
दास गरीब कबीर सतगुरू मिल्या, आन अस्थान रोप्या छुड़ानी।।

याचप्रकारे संत जम्भेश्वर जींनी शब्द संख्या ९१ च्या अमृतवाणीमध्ये म्हटले आहे कि माझ्या गुरुजींचे ज्ञान कूडे = खोटे, कपटे = कपटयुक्त आणि बालक बुद्धी अर्थात अर्धवट ज्ञान व मंद ज्ञान व ऋद्धि-सिद्धि चे नाही. हा तर पूर्ण मोक्ष मार्ग आहे. माझ्या गुरुजींनी सत्य ज्ञानाची शिकवण दिली आहे. जी दिक्षा रुपात मी पुढे सांगितली आहे ''जरा'' वृद्ध अवस्था मध्ये होणारे कष्ट, मरण (मृत्यु) चे भय समाप्त झाले.

विश्लेषण :- श्री मद्भगवत गीता अध्याय ७ श्लोक २९ मध्ये देखील हे प्रमाण आहे. म्हटले आहे की जो साधक तत्वदर्शी संताचा शोध घेतो, जे जन्म-मृत्यु पासुन सुटण्याचा प्रयत्न करतात कारण ते तत् ब्रह्म पासुन परिचीत होतात, सर्व कर्मापासुन देखील परिचीत होतात.

शब्द न. ९२ च्या अमृतवाणीचा भावार्थ :- संत जम्भेश्वर जी ने म्हटले आहे कि वेद तसेच कुराणास व्यवस्थीत न समजता आपल्या दंत कथा मानव समाजास ऐकवतात, सिद्ध आणि साधकाचे एकच मत असते. ते जिवंतपणी मेल्यासारखे होउन संसारात राहतात, संसारास असार समजतात. परमात्मा प्रत्येक युगात प्रकट होउन यथार्थ भक्ति ज्ञान प्रदान करतात, ते सदगुरु असतात. ते पूर्ण सिद्ध अर्थात समर्थ असतात. ते सतगुरु व संत रुपात प्रकट झालेले परमात्माच केवळ ज्ञानी अर्थात एकटे सत्यज्ञानास समजणारे असतात. त्या सतगुरुंकडुन जो दिक्षा घेतो, तो ब्रह्म ज्ञानी अर्थात सत्य साधकची साधना अहल्यो अर्थात भक्ति व्यर्थ जात नाही, तो पूर्ण मोक्ष प्राप्त करतो.

❖ विश्लेषण :- बिश्नोई धर्माचे अनुवादकर्ता शब्द न. ५० ची अमृतवाणी, या ओळी चा भावार्थ कसा करतात :-

दिल दिल आप खुदाबंद जाग्यो, सब दिल जाग्यो सोई।
जो जिन्दो हज काबे जाग्यो, थलसिर जाग्यो सोई।।

चुकीचा भावार्थ करतात की जो परमात्मा मुहम्मद जींना काबे मध्ये भेटला होता. तेच श्री संत जम्भेश्वर जी समराथल आले होते. जर असा अर्थ होता तर संत जम्भेश्वर जींचा जन्म तर पवित्र गाव पीपासर मध्ये झाला आहे, ते तर तेथे अगोदरच आले होते, समराथल मध्ये तर नंतर गेले, परत लालासर मध्ये मोठे झाले. खरा अर्थ अगोदर लिहला आहे, तोच बरोबर आहे. परंतु ज्या महात्मांना परमात्मा भेटले, ते पूर्ण संत आहेत, परंतु सत्य भक्तिच्या अधिकारी विना तसेच वेळे विना सांगत नाही. संत जम्भेश्वर स्वत: जे नाम जपत होते, तेच बिश्नोई धर्माच्या आरतीमध्ये संख्या ८ मधील प्रथम ओळीत लिहले आहे जे या प्रकारे आहे. आरती ८ :-

''ओम् शब्द सोहंग ध्यावे। प्रभु शब्द सोहंग ध्यावै''

परंतु या मंत्राचा जाप कसा करायचा हे ज्ञान गुरुविना होत नाही. श्री संत जम्भेश्वर जी स्वत: वरिल मंत्र जाप करत होते, बाकीच्यांना सांगत होते ''विष्णु-विष्णु भण रे प्राणी'' अर्थात विष्णु-विष्णु जाप करत रहा. कारण असे होते की जो पर्यंत अधिकारी शिष्य नाही, तोपर्यंत हा मंत्र दिला जात नाही. दुसरी महत्वाची गोष्ट अशी आहे की परमात्मा ज्यादेखील संत महात्मांना भेटले आहे त्यांना हा मंत्र गुप्त ठेवण्यास सांगितले की जेव्हा कलीयुग ५५०५

वर्ष संपणार नाही. सन १९९७ मध्ये कलियुग ५५०५ वर्ष संपला, आता हा मंत्र दिला जाणार आहे. या मंत्राला देणारा देखील पूर्ण संत पाहिजे. याचप्रकारे श्री नानक देवजी स्वत: त्याच मंत्राचा जाप करत होते जो बिश्नोई धर्माच्या आरती संख्या-८ मधील प्रथम ओळीत आहे, परंतु अन्य सिखांना सांगत होते की, वाहे-गुरु वाहे-गुरु जप करा. कारण हेच होते कि या मंत्राला कलियुग ५५०५ वर्ष संपणे पर्यंत गुप्त ठेवणे होते. आता या मंत्राचा जाप घरा घरात होणार आहे, या दोन अक्षराच्या मंत्राला सतनाम देखील म्हणतात.

याच दोन अक्षराचे नाम संत घीसा दास जी (गाव-खेखड़ा, जिल्हा-बाघपत, उत्तरप्रदेश) यांना जिन्दा रुपात प्रकट होउन परमात्मांनी सांगितले होते. त्यांनी आपल्या वाणीत लिहले आहे कि :-

ओहंग सोहंग जपले भाई। राम नाम की यही कमाई।।

संत गरीब दास जी गाव छुडानी जिल्हा झज्जर (हरियाणा) यांना देखील परमात्मा जिन्दा महात्माच्या वेशात जंगला मध्ये भेटले होते. त्यांना देखील हाच मंत्र जप करण्यासाठी दिला होता जो संत गरीब दासांनी आपल्या अमृतवाणीमध्ये लिहले आहे :- ''राम नाम जप कर स्थिर होई, ॐ सोहं मंत्र दोई'', परंतु गरीब दास जींनी अन्य कोणासही हा मंत्र जप करण्यासाठी दिला नाही. केवळ एका संतास दिला आणि त्यास सक्त ताकिद दिली की तु देखील एकाच आपल्या विश्वास पात्र शिष्यास देशील. याच प्रकारे तो पुढे एका शिष्यास देईल. या परंपरेत चालत हा मंत्र केवळ माझे पूज्य गुरुदेव संत रामदेवानन्द जी महाराजांपर्यंत आला. व त्यांनी मला दिला व पुढे नाम देण्याचा आदेश १९९४ मध्ये दिला. १९९७ मध्ये परमात्मा देखील मला (संत रामपाल दास ला) भेटले, हे नाव तसेच सारनाम देण्याची आज्ञा दिली. वर्तमानात मोक्ष प्राप्तीचा सर्वोत्तम वेळ आहे.

प्रश्न होता की सद्ग्रंथामध्ये परमात्मा कसा सांगितला आहे?

उत्तर :- आतापर्यंत सद्ग्रंथ तसेच परमात्मा प्राप्त काही महा पुरुषांची संक्षिप्त माहिती लिहली आहे.

''परमात्मा साकार आहे, नराकार आहे'' हाच निष्कर्ष आहे कि सर्व सद्ग्रंथ तसेच परमात्मा प्राप्त संतांचा.

जेवढे देखील संत महात्मा झाले आहेत, ज्यांना परमात्मा भेटले आहे, त्यांनी कोणत्या धर्माची स्थापना केली नाही. हो, त्यांनी धार्मिकता उभारली आहे तसेच यर्थात भक्तिला उजागर करण्याचा पर्यंत केला आहे. परंतु वेळ होत गेल्यास तो एक धर्म अर्थात समुदायाचा रुप घेतो. जसा सिक्ख धर्म बनला, तसाच बिश्नोई धर्म बनला. अगोदर हे सर्व हिन्दू धर्मास माननारे होते, परंतु हिन्दू धर्मात सत्य साधना राहिली नव्हती तेव्हा परमात्मा पासुन प्राप्त यथार्थ ज्ञानाच्या आधारावर या महात्मांनी भक्ति तसेच धार्मिकतास जनतेस सांगितली ज्यामुळे अनुयायींना लाभ भेटण्यास सुरुवात झाली व ते या मार्गास जोडले जावु लागले. याप्रकारे शेकडो वर्षे होऊन गेली. सिक्ख धर्माचे प्रवर्तक गुरु नानक देवजी तसेच बिश्नोई धर्माचे संस्थापक श्री संत जम्भेश्वर जी समकालीन होते. वर्तमानात दोन्ही धर्माची ती भक्ति व मर्यादा राहिली नाही. याची परत स्थापना माझ्या (संत रामपाल) द्वारा केला जात आहे, तीच यथार्थ भकी तसेच मर्यादाचे पालन केले जात आहे जे वरिल महापुरुष करत होते तसेच करवुन घेत होते. वरिल महा पुरुषासंगे त्यावेळी खुप लोकांनी विरोध केला, त्यांना चांगले-वाईट देखील

म्हटले. परंतु संत आपल्या उद्देशावर आडुन राहतात कारण ते मानव कल्याणासाठी जन्म घेतात. वर्तमानात माझ्या (संत रामपाल जीं) बरोबर अन्याय, अत्याचार होत आहे, कसे बदनाम करत आहेत, परंतु सत्यास मिटवले जावू शकत नाही. या आध्यात्मीक ज्ञानाच्या तुफानास कोणीही थांबवु शकत नाही. आता सत्य आध्यात्मिक ज्ञानाचा विस्फोट झाला आहे.

❖ ''बिश्नोई धर्माची भक्ति''

प्रश्न :- बिश्नोई धर्मात कोणती भक्ति होती? याचे प्रवर्तक कोणते महापुरुष होते?

उत्तर :- बिश्नोई धर्माचे प्रवर्तक श्री जम्भेश्वर जी महाराज होते. त्यांचा जन्म गाव पीपासार (राजस्थान प्रांत मध्ये भारत वर्ष) मध्ये झाला, यांचा भक्तिस्थळ गाव = समराथल (राजस्थान) मध्ये आहे तसेच निर्वाह स्थळ गाव लालासर (राजस्थान) च्या जवळ आहे त्यास मुकाम म्हणतात. (मुकाम चा अर्थ ठिकाण आहे).

बिश्नोई धर्मात भक्ति :- श्री जम्भेश्वर जींना श्री विष्णु जी (सतगुण विष्णु) चा अवतार मानतात जे स्वत: जम्भेश्वरजींनी आपल्या अमृतवाणीत सांगितले आहे.

प्रमाण :- शब्द वाणी श्री जम्भेश्वरजींचे शब्द सं ९४, ५४, ६७, ११६

बिश्नोई धर्मात श्री विष्णु जी तसेच श्री कृष्णजी (जे श्री विष्णु सतगुणाचे अवतार होते) ची भक्ति करण्यासाठी श्री जम्भेश्वरजींनी आपल्या मुखकमलाने आदेश दिला आहे. बिश्नोई धर्माच्या भक्तिने स्वर्ग प्राप्ती (बैकुंठवास) हा शेवटचा लाभ आहे, हे देखील अमृतवाणीत प्रमाण आहे.

प्रमाण :- शब्द वाणी संख्या १३, १४, १५, २३, २५, ३१, ३३, ३४, ६४, ६७, ७८, ९७, ९८, १०२, ११९, १२०

श्री विष्णु जींना संसाराचे मुळ अर्थात पालन कर्ता म्हणतात.

❖ ''सतगुरुंकडुन नाम दीक्षा घेऊन भक्ति करा.''

वाणी शब्द संख्या = ३०

श्री जम्भेश्वर महाराज जींचा आदेश आहे कि गुरुंकडुन नाम घेऊन भक्ति केल्याने लाभ होतो, अगोदर गुरुंची ओळख करा, गुरुंविना दान करणे नाही, गुरुच दानासाठी सुपात्र आहेत, कुपात्रास दान दिले नाही पाहिजे.

प्रमाण :- शब्द वाणी संख्या :- १, २३, २६, २९, ३०, ३५, ३६, ३७, ४०, ४१, ४५, ७७, ८५, ८६, ९०, ९१, १०१, १०७, १०८, १२०, ५६

कुपात्रास दान देणे व्यर्थ :- विशेष विवरण = शब्द वाणी संख्या ५६ मध्ये आहे. ज्यामध्ये म्हटले आहे कि कुपात्रास दान देणे म्हणजे अंधाऱ्या रात्री चोर चोरी करुन गेला आणि सुपात्राला दान करणे म्हणजे बागायती शेतात बियाणे टाकले असे आहे. बिश्नोई धर्मात तिर्थास जाणे, तेथे स्नान करणे, पिंड भरणे (पिण्डोदक क्रिया) इत्यादी पूजांचा निषेध केला आहे.

प्रणाम :- शब्द वाणी संख्या = ५०

❖ श्री जम्भेश्वर महाराज जींना परमात्मा जिन्दा च्या रुपात गाव समराथल मध्ये भेटले होते. प्रमाण :- शब्द वाणी सं. ५०, ७२, ९०

❖ वेद शास्त्रात पूर्ण मोक्ष मार्ग नाही :- प्रमाण - शब्द वाणी सं. ५९, ९२

❖ भक्तिविना राज-पाट तसेच सर्व महिमा व्यर्थ आहे :- प्रमाण वाणी सं. ६०

❖ श्री रामचन्द्र जींनी काही चुका केल्या होत्या :- प्रमाण शब्द वाणी सं. ६२

❖ गुरुंना सोडुन शिष्याचा सन्मान (महिमा) करणे चुकीचे आहे :-

प्रमाण :- शब्द वाणी सं. ७१

कबीर परमेश्वरांनी म्हटले आहे :-

गुरू को तजै भजै जो आना (अन्य)। ता पशुआ को फोकट ज्ञाना।।

❖ बिश्नोई धर्मात स्वर्गास (बैकुंठ) उत्तमास (श्रेष्ठ) लोक मानले आहे :- प्रमाण शब्द वाणी सं. ७३, ११९, ९४

''हरि हरियाणा मध्ये येतील''

श्री जम्भेश्वर जी यांचे शब्द वाणी सं. १०२ मध्ये लिहिले आहे :-

विष्णु-विष्णु भण अजर जरी जै, धर्म हुवै पापां छुटिजै।
हरि पर हरि को नाम जपीजै, हिरयालो हरि आण हरूं, हरि नारायण देव नरूं।
आशा सास निरास भइलो, पाइलो मोक्ष दवार खिंणू।।

भावार्थ :- असे म्हणतात की ''हिरयालो हरि आण हरुं'' त्यात, ''हरियालो'' शब्दाचा अर्थ हरियाणा आहे. त्यावेळी हरियाणा प्रांत नव्हता. म्हणूनच ''हरियालो'' लिहिले गेले आहे. या ओळीचा अर्थ असा आहे की ''हरि म्हणजे परमात्मा हरियालो म्हणजे हरियाणा प्रांतात येईल.'' परमात्मा ज्यास नारायण असे म्हणतात. तो एक पुरुष म्हणजेच सामान्य माणसाच्या रूप धारण करुण येईल. तसे नारायण म्हणजे पाण्यावर प्रकट होणार, तो फक्त परमेश्वर आहे. म्हणून परमात्माला नारायण म्हणतात. त्यांच्याद्वारे सांगण्यात आलेल्या ज्ञानामुळे असंतुष्ट भक्तांची आशा जागृत होईल आणि मोक्षाचे दार प्राप्त होईल. भावार्थ आहे कि शास्त्रा विरुद्ध साधना केल्याने साधकांना भक्ति करूनही काही फायदा होत नव्हता, परमात्मा हरियाणामध्ये येईल. त्याच्याद्वारे सांगितलेल्या शास्त्रोक्त भक्ति च्या साधना ने मोक्षाचे दार प्राप्त होईल आणि निराशांना आशा होईल की आता येथे सुख मिळेल तसेच प्रलोक मध्ये देखील आणि मोक्ष प्राप्ती अवश्य मिळेल. वाणी:- हरि पर हीरे को नाम उपीजै।

हे वाणी या प्रमाणे वाचा :- हर पल हरि को नाम जपीजै।

''श्री जम्भेश्वर जी चे देखील कोणी गुरू होते'' (आम्ही आधी लिहिले आहे.)

प्रमाण :- शब्द वाणी सं. ९०, ९१, ९२

शब्द सं. ९० चे गुरु संबंधित वाणी गुरु आसण समराथले.

कहै सतगुरू भूल मत जाइयों पड़ोला अमै दोजखे।

शब्द सं. ९१ चे काही अंश :-

मेरे गुरू जो दीन्ही शिक्षा, सर्व आलिडगंण फेरी दीक्षा।
सत सत भाखत गुरू रायों जरा मरण भय भागु।।

प्रमाणासाठी पुस्तक''गीता तुझे ज्ञान अमृत'' या पुस्तकाशी संबंधित श्री मद्भगवत गीतेचे काही अध्याय तसेच श्लोक यांचे हिंदी भाषेतील भाषांतर ''श्री जयदयाल गोयन्दका''

द्वारा केले गेलेले आहे तसेच भारता ची प्रसिद्ध प्रैस ''गीता प्रैस गोरखपुर'' (उत्तर प्रदेश) द्वारा प्रकाशित आहे.

(श्री मद्भगवत गीता अध्याय १ मध्ये कोणतीही श्लोक गीता ज्ञान देणाऱ्याने बोललेले नाही. याकरिता यांना सोडुन दिले जाते.)

श्रीमद्भगवत गीता अध्याय २ च्या काही श्लोकांची फोटोकॉपी :-

अध्याय २ ३५

कथम्, भीष्मम्, अहम्, सङ्ख्ये, द्रोणम्, च, मधुसूदन,
इषुभिः, प्रति, योत्स्यामि, पूजार्हौ, अरिसूदन ॥ ४ ॥

तब अर्जुन बोले कि—

मधुसूदन	= हे मधुसूदन!	**द्रोणम्**	= द्रोणाचार्यके
अहम्	= मैं	**प्रति योत्स्यामि**	= विरुद्ध लड़ूँगा ?
सङ्ख्ये	= रणभूमिमें		
कथम्	= किस प्रकार	**(यतः)**	= क्योंकि
इषुभिः	= बाणोंसे	**अरिसूदन**	= हे अरिसूदन!
भीष्मम्	= भीष्मपितामह	**(तौ)**	= वे दोनों ही
च	= और	**पूजार्हौ**	= पूजनीय हैं।

गुरून्, अहत्वा, हि, महानुभावान्, श्रेयः, भोक्तुम्,
भैक्ष्यम्, अपि, इह, लोके, हत्वा, अर्थकामान्, तु,
गुरून्, इह, एव, भुञ्जीय, भोगान्, रुधिरप्रदिग्धान् ॥ ५ ॥

इसलिये इन—

महानुभावान्	= महानुभाव	**हि**	= क्योंकि
गुरून्	= गुरुजनोंको	**गुरून्**	= गुरुजनोंको
अहत्वा	= न मारकर (मैं)	**हत्वा**	= मारकर
इह	= इस	**(अपि)**	= भी
लोके	= लोकमें	**इह**	= इस लोकमें
भैक्ष्यम्	= भिक्षाका अन्न	**रुधिरप्रदिग्धान्**	= रुधिरसे सने हुए
अपि	= भी	**अर्थकामान्**	= अर्थ और कामरूप
भोक्तुम्	= खाना	**भोगान्, एव**	= भोगोंको ही
श्रेयः	= कल्याणकारक (समझता हूँ)।	**तु**	= तो
		भुञ्जीय	= भोगूँगा।

न, च, एतत्, विद्मः, कतरत्, नः, गरीयः, यत्,
वा, जयेम, यदि, वा, नः, जयेयुः, यान्, एव, हत्वा, न,
जिजीविषामः, ते, अवस्थिताः, प्रमुखे, धार्तराष्ट्राः ॥ ६ ॥

एतत्	= यह	**नः**	= हमको (वे)
च	= भी	**जयेयुः**	= जीतेंगे। (और)
न	= नहीं	**यान्**	= जिनको
विद्मः	= जानते (कि)	**हत्वा**	= मारकर (हम)
नः	= हमारे लिये (युद्ध करना और न करना—इन)	**न, जिजीविषामः**	= जीना भी नहीं चाहते,
		ते	= वे
कतरत्	= दोनोंमेंसे कौन-सा	**एव**	= ही (हमारे आत्मीय)
गरीयः	= श्रेष्ठ है	**धार्तराष्ट्राः**	= धृतराष्ट्रके पुत्र
यत्, वा	= अथवा (यह भी नहीं जानते कि)	**प्रमुखे**	= हमारे सामने मुकाबलेमें
जयेम	= उन्हें हम जीतेंगे	**अवस्थिताः**	= खड़े हैं।
यदि, वा	= या		

कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः, पृच्छामि, त्वाम्, धर्मसम्मूढचेताः,
यत्, श्रेयः, स्यात्, निश्चितम्, ब्रूहि, तत्, मे, शिष्यः,
ते, अहम्, शाधि, माम्, त्वाम्, प्रपन्नम् ॥ ७ ॥

कार्पण्य-दोषोपहत-स्वभावः	= कायरतारूप दोषसे उपहत हुए स्वभाव-वाला (तथा)	**त्वाम्**	= आपसे
		पृच्छामि	= पूछता हूँ (कि)
		यत्	= जो (साधन)
धर्मसम्मूढचेताः	= धर्मके विषयमें मोहितचित्त हुआ (मैं)	**निश्चितम्**	= निश्चित
		श्रेयः	= कल्याणकारक

स्यात्	= हो,	**ते**	= आपका
तत्	= वह	**शिष्यः**	= शिष्य हूँ (इसलिये)
मे	= मेरे लिये	**त्वाम्**	= आपके
ब्रूहि	= { कहिये; (क्योंकि)	**प्रपन्नम्**	= शरण हुए
		माम्	= मुझको
अहम्	= मैं	**शाधि**	= शिक्षा दीजिये।

न, तु, एव, अहम्, जातु, न, आसम्, न, त्वम्, न, इमे, जनाधिपाः,
न, च, एव, न, भविष्यामः, सर्वे, वयम्, अतः, परम् ॥ १२ ॥

न	= न	**न**	= नहीं
तु	= तो	**(आसन्)**	= थे
(एवम्)	= ऐसा	**च**	= और
एव	= ही (है कि)	**न**	= न
अहम्	= मैं	**(एवम्)**	= ऐसा
जातु	= किसी कालमें	**एव**	ही (है कि)
न	= नहीं	**अतः**	= इससे
आसम्	= था (अथवा)	**परम्**	= आगे
त्वम्	= तू	**वयम्**	= हम
न	= नहीं	**सर्वे**	= सब
(आसीः)	= था (अथवा)	**न**	= नहीं
इमे	= ये	**भविष्यामः**	= रहेंगे।
जनाधिपाः	= राजालोग		

अविनाशि, तु, तत्, विद्धि, येन, सर्वम्, इदम्, ततम्,
विनाशम्, अव्ययस्य, अस्य, न, कश्चित्, कर्तुम्, अर्हति ॥ १७ ॥

इस न्यायके अनुसार—

अविनाशि	= नाशरहित	**ततम्**	= व्याप्त है।
तु	= तो (तू)	**अस्य**	= इस
तत्	= उसको	**अव्ययस्य**	= अविनाशीका
विद्धि	= जान,	**विनाशम्**	= विनाश
येन	= जिससे	**कर्तुम्**	= करनेमें
इदम्	= यह		
सर्वम्	= { सम्पूर्ण जगत् (दृश्यवर्ग)	**कश्चित्**	= कोई भी
		न, अर्हति	= समर्थ नहीं है।

वासांसि, जीर्णानि, यथा, विहाय, नवानि, गृह्णाति,
नरः, अपराणि, तथा, शरीराणि, विहाय, जीर्णानि,
अन्यानि, संयाति, नवानि, देही ॥ २२ ॥

यथा	= जैसे	**तथा**	= वैसे ही
नरः	= मनुष्य	**देही**	= जीवात्मा
जीर्णानि	= पुराने	**जीर्णानि**	= पुराने
वासांसि	= वस्त्रोंको	**शरीराणि**	= शरीरोंको
विहाय	= त्यागकर	**विहाय**	= त्यागकर
अपराणि	= दूसरे	**अन्यानि**	= दूसरे
नवानि	= नये (वस्त्रोंको)	**नवानि**	= नये (शरीरोंको)
गृह्णाति	= ग्रहण करता है,	**संयाति**	= प्राप्त होता है।

जातस्य, हि, ध्रुवः, मृत्युः, ध्रुवम्, जन्म, मृतस्य, च, तस्मात्,
अपरिहार्ये, अर्थे, न, त्वम्, शोचितुम्, अर्हसि ॥ २७ ॥

हि	= क्योंकि (इस मान्यताके अनुसार)	**जन्म**	= जन्म
		ध्रुवम्	= निश्चित है।
		तस्मात्	= इससे (भी इस)
जातस्य	= जन्मे हुएकी	**अपरिहार्ये**	= बिना उपायवाले
मृत्युः	= मृत्यु	**अर्थे**	= विषयमें
ध्रुवः	= निश्चित है	**त्वम्**	= तू
च	= और	**शोचितुम्**	= शोक करनेको
मृतस्य	= मरे हुएका	**न, अर्हसि**	= योग्य नहीं है।

हतः, वा, प्राप्स्यसि, स्वर्गम्, जित्वा, वा, भोक्ष्यसे, महीम्,
तस्मात्, उत्तिष्ठ, कौन्तेय, युद्धाय, कृतनिश्चयः ॥ ३७ ॥

वा	= या (तो तू युद्धमें)	**भोक्ष्यसे**	= भोगेगा।
हतः	= मारा जाकर	**तस्मात्**	= इस कारण
स्वर्गम्	= स्वर्गको	**कौन्तेय**	= हे अर्जुन! (तू)
प्राप्स्यसि	= प्राप्त होगा	**युद्धाय**	= युद्धके लिये
वा	= अथवा (संग्राममें)	**कृतनिश्चयः**	= निश्चय करके
जित्वा	= जीतकर		
महीम्	= पृथ्वीका राज्य	**उत्तिष्ठ**	= खड़ा हो जा।

सुखदु:खे, समे, कृत्वा, लाभालाभौ, जयाजयौ,
ततः, युद्धाय, युज्यस्व, न, एवम्, पापम्, अवाप्स्यसि ॥ ३८ ॥

यदि तुझे स्वर्ग तथा राज्यकी इच्छा न हो तो भी—

जयाजयौ = जय-पराजय
लाभालाभौ = लाभ-हानि (और)
सुखदु:खे = सुख-दु:खको
समे = समान
कृत्वा = समझकर,
ततः = उसके बाद
युद्धाय = युद्धके लिये
युज्यस्व = तैयार हो जा,
एवम् = इस प्रकार (युद्ध करनेसे तू)
पापम् = पापको
न = नहीं
अवाप्स्यसि = प्राप्त होगा।

यावान्, अर्थः, उदपाने, सर्वतः, सम्प्लुतोदके,
तावान्, सर्वेषु, वेदेषु, ब्राह्मणस्य, विजानतः ॥ ४६ ॥

क्योंकि—

सर्वतः = सब ओरसे
सम्प्लुतोदके = परिपूर्ण जलाशयके
(प्राप्ते सति) = प्राप्त हो जानेपर
उदपाने = छोटे जलाशयमें (मनुष्यका)
यावान् = जितना
अर्थः = प्रयोजन
(अस्ति) = रहता है,
विजानतः = (ब्रह्मको) तत्त्वसे जाननेवाले
ब्राह्मणस्य = ब्राह्मणका
सर्वेषु = समस्त
वेदेषु = वेदोंमें
तावान् = उतना (ही प्रयोजन रह जाता है)।

कर्मजम्, बुद्धियुक्ताः, हि, फलम्, त्यक्त्वा, मनीषिणः,
जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः, पदम्, गच्छन्ति, अनामयम् ॥ ५१ ॥

हि = क्योंकि
बुद्धियुक्ताः = समबुद्धिसे युक्त
मनीषिणः = ज्ञानीजन
कर्मजम् = कर्मोंसे उत्पन्न होनेवाले
फलम् = फलको
त्यक्त्वा = त्यागकर
जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः = जन्मरूप-बन्धनसे मुक्त हो

अनामयम्	= निर्विकार	**पदम्**	= परमपदको
		गच्छन्ति	= प्राप्त हो जाते हैं।

श्रुतिविप्रतिपन्ना, ते, यदा, स्थास्यति, निश्चला,
समाधौ, अचला, बुद्धिः, तदा, योगम्, अवाप्स्यसि ॥ ५३ ॥

और—

श्रुतिविप्रतिपन्ना	= भाँति-भाँतिके वचनोंको सुननेसे विचलित हुई	**अचला**	= स्थिर
		स्थास्यति	= ठहर जायगी,
		तदा	= तब (तू)
ते	= तेरी		
बुद्धिः	= बुद्धि	**योगम्**	= योगको
यदा	= जब	**अवाप्स्यसि**	= प्राप्त हो जायगा अर्थात् तेरा परमात्मासे नित्य संयोग हो जायगा।
समाधौ	= परमात्मामें		
निश्चला	= अचल (और)		

विषयाः, विनिवर्तन्ते, निराहारस्य, देहिनः,
रसवर्जम्, रसः, अपि, अस्य, परम्, दृष्ट्वा, निवर्तते ॥ ५९ ॥

यद्यपि—

निराहारस्य	= (इन्द्रियोंके द्वारा) विषयोंको ग्रहण न करनेवाले	**रसवर्जम्**	= आसक्ति निवृत्त नहीं होती।
		अस्य	= इस स्थितप्रज्ञ पुरुषकी (तो)
देहिनः	= पुरुषके (भी केवल)	**रसः**	= आसक्ति
विषयाः	= विषय (तो)	**अपि**	= भी
		परम्	= परमात्माका
विनिवर्तन्ते	= निवृत्त हो जाते हैं, (परंतु उनमें रहनेवाली)	**दृष्ट्वा**	= साक्षात्कार करके
		निवर्तते	= निवृत्त हो जाती है।

श्री मद्‌भगवत गीता अध्याय ३ च्या काही श्लोकांची फोटोकॉपी

अथ तृतीयोऽध्यायः

अर्जुन उवाच—

ज्यायसी, चेत्, कर्मणः, ते, मता, बुद्धिः, जनार्दन,
तत्, किम्, कर्मणि, घोरे, माम्, नियोजयसि, केशव॥ १॥

इसपर अर्जुनने प्रश्न किया कि—

जनार्दन	= हे जनार्दन!	**तत्**	= तो फिर
चेत्	= यदि	**केशव**	= हे केशव!
ते	= आपको	**माम्**	= मुझे
कर्मणः	= कर्मकी अपेक्षा	**घोरे**	= भयंकर
बुद्धिः	= ज्ञान	**कर्मणि**	= कर्ममें
ज्यायसी	= श्रेष्ठ	**किम्**	= क्यों
मता	= मान्य है	**नियोजयसि**	= लगाते हैं?

व्यामिश्रेण, इव, वाक्येन, बुद्धिम्, मोहयसि, इव, मे
तत्, एकम्, वद, निश्चित्य, येन, श्रेयः, अहम्, आप्नुयाम्॥ २॥

व्यामिश्रेण, इव	= मिले हुए-से	**तत्**	= उस
वाक्येन	= वचनोंसे	**एकम्**	= एक बातको
मे	= मेरी	**निश्चित्य**	= निश्चित करके
बुद्धिम्	= बुद्धिको	**वद**	= कहिये,
		येन	= जिससे
मोहयसि, इव	= मानो मोहित कर रहे हैं (इसलिये)	**अहम्**	= मैं
		श्रेयः	= कल्याणको
		आप्नुयाम्	= प्राप्त हो जाऊँ।

लोके, अस्मिन्, द्विविधा, निष्ठा, पुरा, प्रोक्ता, मया, अनघ,
ज्ञानयोगेन, साङ्ख्यानाम्, कर्मयोगेन, योगिनाम्॥ ३॥

इस प्रकार अर्जुनके पूछनेपर भगवान् श्रीकृष्ण महाराज बोले—

अनघ	= हे निष्पाप!	**अस्मिन्**	= इस

लोके	= लोकमें	**साङ्ख्यानाम्**	= साङ्ख्ययोगियों-की (निष्ठा तो)
द्विविधा	= दो प्रकारकी		
निष्ठा	= निष्ठा*	**ज्ञानयोगेन**	= ज्ञानयोगसे[1] (और)
मया	= मेरे द्वारा	**योगिनाम्**	= योगियोंकी (निष्ठा)
पुरा	= पहले		
प्रोक्ता	= कही गयी है। (उनमेंसे)	**कर्मयोगेन**	= कर्मयोगसे[2] (होती है)।

न, कर्मणाम्, अनारम्भात्, नैष्कर्म्यम्, पुरुषः, अश्नुते,
न, च, सन्न्यसनात्, एव, सिद्धिम्, समधिगच्छति ॥ ४ ॥

परंतु किसी भी मार्गके अनुसार कर्मोंको स्वरूपसे त्यागनेकी आवश्यकता नहीं है; क्योंकि—

पुरुषः	= मनुष्य	**च**	= और
न	= न (तो)	**न**	= न
कर्मणाम्	= कर्मोंका	**सन्न्यसनात्, एव**	= (कर्मोंके केवल) त्यागमात्रसे
अनारम्भात्	= आरम्भ किये बिना		
नैष्कर्म्यम्	= निष्कर्मताको[3] यानी योग-निष्ठाको	**सिद्धिम्**	= सिद्धि यानी सांख्यनिष्ठाको (ही)
अश्नुते	= प्राप्त होता है	**समधिगच्छति**	= प्राप्त होता है।

न, हि, कश्चित्, क्षणम्, अपि, जातु, तिष्ठति, अकर्मकृत्,
कार्यते, हि, अवशः, कर्म, सर्वः, प्रकृतिजैः, गुणैः ॥ ५ ॥

तथा सर्वथा कर्मोंका स्वरूपसे त्याग हो भी नहीं सकता—

हि	= निःसन्देह	**अकर्मकृत्**	= बिना कर्म किये
कश्चित्	= कोई भी (मनुष्य)	**न**	= नहीं
जातु	= किसी भी कालमें	**तिष्ठति**	= रहता;
क्षणम्	= क्षणमात्र	**हि**	= क्योंकि
अपि	= भी		

सर्वः	= सारा मनुष्य-समुदाय	**अवशः**	= परवश हुआ
प्रकृतिजैः	= प्रकृतिजनित	**कर्म**	= कर्म करनेके लिये
गुणैः	= गुणोंद्वारा	**कार्यते**	= बाध्य किया जाता है।

कर्मेन्द्रियाणि, संयम्य, यः, आस्ते, मनसा, स्मरन्,
इन्द्रियार्थान्, विमूढात्मा, मिथ्याचारः, सः, उच्यते॥ ६॥

इसलिये—

यः	= जो	**इन्द्रियार्थान्**	= इन्द्रियोंके विषयोंका
विमूढात्मा	= मूढ़बुद्धि मनुष्य	**स्मरन्**	= चिन्तन करता
कर्मेन्द्रियाणि	= समस्त इन्द्रियों-को (हठपूर्वक ऊपरसे)	**आस्ते**	= रहता है,
		सः	= वह
संयम्य	= रोककर	**मिथ्याचारः**	= मिथ्याचारी अर्थात् दम्भी
मनसा	= मनसे (उन)	**उच्यते**	= कहा जाता है।

यः, तु, इन्द्रियाणि, मनसा, नियम्य, आरभते, अर्जुन,
कर्मेन्द्रियैः, कर्मयोगम्, असक्तः, सः, विशिष्यते॥ ७॥

तु	= किंतु	**असक्तः**	= अनासक्त हुआ
अर्जुन	= हे अर्जुन!	**कर्मेन्द्रियैः**	= समस्त इन्द्रियोंद्वारा
यः	= जो (पुरुष)	**कर्मयोगम्**	= कर्मयोगका
मनसा	= मनसे	**आरभते**	= आचरण करता है,
इन्द्रियाणि	= इन्द्रियोंको	**सः**	= वही
नियम्य	= वशमें करके	**विशिष्यते**	= श्रेष्ठ है।

नियतम्, कुरु, कर्म, त्वम्, कर्म, ज्यायः, हि, अकर्मणः,
शरीरयात्रा, अपि, च, ते, न, प्रसिद्ध्येत्, अकर्मणः॥ ८॥

इसलिये—

त्वम्	= तू	**ज्यायः**	= श्रेष्ठ है
नियतम्	= शास्त्रविहित	**च**	= तथा
कर्म	= कर्तव्यकर्म	**अकर्मणः**	= कर्म न करनेसे
कुरु	= कर;	**ते**	= तेरा
हि	= क्योंकि	**शरीरयात्रा**	= शरीर-निर्वाह
अकर्मणः	= कर्म न करनेकी अपेक्षा	**अपि**	= भी
		न	= नहीं
कर्म	= कर्म करना	**प्रसिद्ध्येत्**	= सिद्ध होगा।

यज्ञार्थात्, कर्मणः, अन्यत्र, लोकः, अयम्, कर्मबन्धनः,
तदर्थम्, कर्म, कौन्तेय, मुक्तसङ्गः, समाचर ॥ ९ ॥

यज्ञार्थात् = यज्ञके निमित्त किये जानेवाले
कर्मणः = कर्मोंसे अतिरिक्त
अन्यत्र = दूसरे कर्मोंमें (लगा हुआ ही)
अयम् = यह
लोकः = मनुष्य-समुदाय
कर्मबन्धनः = कर्मोंसे बँधता है। (इसलिये)
कौन्तेय = हे अर्जुन! (तू)
मुक्तसङ्गः = आसक्तिसे रहित होकर
तदर्थम् = उस यज्ञके निमित्त (ही भलीभाँति)
कर्म = कर्तव्यकर्म
समाचर = कर।

सहयज्ञाः, प्रजाः, सृष्ट्वा, पुरा, उवाच, प्रजापतिः,
अनेन, प्रसविष्यध्वम्, एषः, वः, अस्तु, इष्टकामधुक् ॥ १० ॥

प्रजापतिः = प्रजापति ब्रह्माने
पुरा = कल्पके आदिमें
सहयज्ञाः = यज्ञसहित
प्रजाः = प्रजाओंको
सृष्ट्वा = रचकर (उनसे)
उवाच = कहा (कि)
(यूयम्) = तुमलोग
अनेन = इस यज्ञके द्वारा
प्रसविष्यध्वम् = वृद्धिको प्राप्त होओ (और)
एषः = यह यज्ञ
वः = तुमलोगोंको
इष्टकामधुक् = इच्छित भोग प्रदान करनेवाला
अस्तु = हो।

देवान्, भावयत, अनेन, ते, देवाः, भावयन्तु, वः,
परस्परम्, भावयन्तः, श्रेयः, परम्, अवाप्स्यथ ॥ ११ ॥

अनेन = इस यज्ञके द्वारा
देवान् = देवताओंको
भावयत = उन्नत करो (और)
ते = वे
देवाः = देवता
वः = तुमलोगोंको
भावयन्तु = उन्नत करें।

(एवम्)	= इस प्रकार (निःस्वार्थभावसे)	**(यूयम्)**	= तुमलोग
परस्परम्	= एक-दूसरेको	**परम्**	= परम
भावयन्तः	= उन्नत करते हुए	**श्रेयः**	= कल्याणको
		अवाप्स्यथ	= प्राप्त हो जाओगे।

इष्टान्, भोगान्, हि, वः, देवाः, दास्यन्ते, यज्ञभाविताः,
तैः, दत्तान्, अप्रदाय, एभ्यः, यः, भुङ्क्ते, स्तेनः, एव, सः ॥ १२ ॥

यज्ञभाविताः	= यज्ञके द्वारा बढ़ाये हुए	**तैः**	= उन देवताओंके द्वारा
देवाः	= देवता	**दत्तान्**	= दिये हुए भोगोंको
वः	= तुमलोगोंको (बिना माँगे ही)	**यः**	= जो पुरुष
		एभ्यः	= इनको
इष्टान्	= इच्छित	**अप्रदाय**	= बिना दिये (स्वयम्)
भोगान्	= भोग		
हि	= निश्चय ही	**भुङ्क्ते**	= भोगता है,
		सः	= वह
दास्यन्ते	= देते रहेंगे। (इस प्रकार)	**स्तेनः**	= चोर
		एव	= ही है।

यज्ञशिष्टाशिनः, सन्तः, मुच्यन्ते, सर्वकिल्बिषैः,
भुञ्जते, ते, तु, अघम्, पापाः, ये, पचन्ति, आत्मकारणात् ॥ १३ ॥

यज्ञशिष्टाशिनः	= यज्ञसे बचे हुए अन्नको खानेवाले	**आत्मकारणात्**	= अपना शरीर पोषण करनेके लिये ही
सन्तः	= श्रेष्ठ पुरुष		
सर्वकिल्बिषैः	= सब पापोंसे	**पचन्ति**	= (अन्न) पकाते हैं,
मुच्यन्ते	= मुक्त हो जाते हैं (और)	**ते**	= वे
		तु	= तो
ये	= जो	**अघम्**	= पापको (ही)
पापाः	= पापीलोग	**भुंजते**	= खाते हैं।

अन्नात्, भवन्ति, भूतानि, पर्जन्यात्, अन्नसम्भवः,
यज्ञात्, भवति, पर्जन्यः, यज्ञः, कर्मसमुद्भवः ॥ १४ ॥
कर्म, ब्रह्मोद्भवम्, विद्धि, ब्रह्म, अक्षरसमुद्भवम्,
तस्मात्, सर्वगतम्, ब्रह्म, नित्यम्, यज्ञे, प्रतिष्ठितम् ॥ १५ ॥

क्योंकि—

भूतानि = सम्पूर्ण प्राणी
अन्नात् = अन्नसे
भवन्ति = उत्पन्न होते हैं,
अन्नसम्भवः = अन्नकी उत्पत्ति
पर्जन्यात् = वृष्टिसे (होती है)
पर्जन्यः = वृष्टि
यज्ञात् = यज्ञसे
भवति = होती है (और)
यज्ञः = यज्ञ
कर्मसमुद्भवः = विहित कर्मोंसे उत्पन्न होनेवाला है।
कर्म = कर्मसमुदायको (तू)
ब्रह्मोद्भवम् = वेदसे उत्पन्न (और)
ब्रह्म = वेदको
अक्षरसमुद्भवम् = अविनाशी परमात्मासे उत्पन्न हुआ
विद्धि = जान।
तस्मात् = इससे (सिद्ध होता है कि)
सर्वगतम् = सर्वव्यापी
ब्रह्म = परम अक्षर परमात्मा
नित्यम् = सदा ही
यज्ञे = यज्ञमें
प्रतिष्ठितम् = प्रतिष्ठित है।

एवम्, प्रवर्तितम्, चक्रम्, न, अनुवर्तयति, इह, यः,
अघायुः, इन्द्रियारामः, मोघम्, पार्थ, सः, जीवति ॥ १६ ॥

पार्थ = हे पार्थ!
यः = जो पुरुष
इह = इस लोकमें
एवम् = इस प्रकार (परम्परासे
प्रवर्तितम् = प्रचलित
चक्रम् = सृष्टिचक्रके
न, अनुवर्तयति = अनुकूल नहीं बरतता अर्थात् अपने कर्तव्यका पालन नहीं करता,
सः = वह
इन्द्रियारामः = इन्द्रियोंके द्वारा भोगोंमें रमण करनेवाला
अघायुः = पापायु (पुरुष)
मोघम् = व्यर्थ (ही)
जीवति = जीता है।

तस्मात्, असक्तः, सततम्, कार्यम्, कर्म, समाचर,
असक्तः, हि, आचरन्, कर्म, परम्, आप्नोति, पूरुषः ॥ १९ ॥

तस्मात् = इसलिये (तू)
सततम् = निरन्तर
असक्तः = आसक्तिसे रहित होकर (सदा)
कार्यम्, कर्म = कर्तव्यकर्मको
समाचर = भलीभाँति करता रह।
हि = क्योंकि
असक्तः = आसक्तिसे रहित होकर
कर्म = कर्म
आचरन् = करता हुआ
पूरुषः = मनुष्य
परम् = परमात्माको
आप्नोति = प्राप्त हो जाता है।

यदि, हि, अहम्, न, वर्तेयम्, जातु, कर्मणि, अतन्द्रितः,
मम, वर्त्म, अनुवर्तन्ते, मनुष्याः, पार्थ, सर्वशः ॥ २३ ॥

हि = क्योंकि
पार्थ = हे पार्थ!
यदि = यदि
जातु = कदाचित्
अहम् = मैं
अतन्द्रितः = सावधान होकर
कर्मणि = कर्मोंमें
न = न
वर्तेयम् = बरतूँ (तो बड़ी हानि हो जाय; क्योंकि)
मनुष्याः = मनुष्य
सर्वशः = सब प्रकारसे
मम = मेरे (ही)
वर्त्म = मार्गका
अनुवर्तन्ते = अनुसरण करते हैं।

न, बुद्धिभेदम्, जनयेत्, अज्ञानाम्, कर्मसङ्गिनाम्,
जोषयेत्, सर्वकर्माणि, विद्वान्, युक्तः, समाचरन् ॥ २६ ॥

तथा—

युक्तः = परमात्माके स्वरूपमें अटल स्थित हुए
विद्वान् = ज्ञानी पुरुषको (चाहिये कि वह)
कर्मसङ्गिनाम् = शास्त्रविहितकर्मोंमें आसक्तिवाले
अज्ञानाम् = अज्ञानियोंकी
बुद्धिभेदम् = बुद्धिमें भ्रम अर्थात् कर्मोंमें अश्रद्धा

न, जनयेत्	= उत्पन्न न करे। (किंतु स्वयम्)	**समाचरन्**	= भलीभाँति करता हुआ (उनसे भी वैसे ही)
सर्वकर्माणि	= शास्त्रविहित समस्त कर्म	**जोषयेत्**	= करवावे।

ये, मे, मतम्, इदम्, नित्यम्, अनुतिष्ठन्ति, मानवाः,
श्रद्धावन्तः, अनसूयन्तः, मुच्यन्ते, ते, अपि, कर्मभिः ॥ ३१ ॥

और हे अर्जुन!—

ये	= जो कोई	**मतम्**	= मतका
मानवाः	= मनुष्य	**नित्यम्**	= सदा
अनसूयन्तः	= दोषदृष्टिसे रहित (और)	**अनुतिष्ठन्ति**	= अनुसरण करते हैं,
		ते	= वे
श्रद्धावन्तः	= श्रद्धायुक्त होकर	**अपि**	= भी
मे	= मेरे	**कर्मभिः**	= सम्पूर्ण कर्मोंसे
इदम्	= इस	**मुच्यन्ते**	= छूट जाते हैं।

श्रेयान्, स्वधर्मः, विगुणः, परधर्मात्, स्वनुष्ठितात्
स्वधर्मे, निधनम्, श्रेयः, परधर्मः, भयावहः ॥ ३५ ॥

इसलिये उन दोनोंको जीतकर सावधान हुआ स्वधर्मका आचरण करे; क्योंकि—

स्वनुष्ठितात्	= अच्छी प्रकार आचरणमें लाये हुए	**स्वधर्मे**	= अपने धर्ममें (तो)
		निधनम्	= मरना (भी)
परधर्मात्	= दूसरेके धर्मसे	**श्रेयः**	= कल्याणकारक है (और)
विगुणः	= गुणरहित (भी)	**परधर्मः**	= दूसरेका धर्म
स्वधर्मः	= अपना धर्म	**भयावहः**	= भयको देनेवाला है।
श्रेयान्	= अति उत्तम है।		

इन्द्रियाणि, पराणि, आहुः, इन्द्रियेभ्यः, परम्, मनः,
मनसः, तु, परा, बुद्धिः, यः, बुद्धेः, परतः, तु, सः ॥ ४२ ॥

और यदि तू समझे कि इन्द्रियोंको रोककर कामरूप वैरीको मारनेकी मेरी शक्ति नहीं है तो तेरी यह भूल है; क्योंकि—

इन्द्रियाणि	= इन्द्रियोंको (स्थूल शरीरसे)	**मनसः**	= मनसे
		तु	= भी
पराणि	= पर यानी श्रेष्ठ, बलवान् और सूक्ष्म	**परा**	= पर
		बुद्धिः	= बुद्धि है
		तु	= और
आहुः	= कहते हैं;	**यः**	= जो
इन्द्रियेभ्यः	= इन इन्द्रियोंसे	**बुद्धेः**	= बुद्धिसे (भी)
परम्	= पर	**परतः**	= अत्यन्त पर है,
मनः	= मन है,	**सः**	= वह (आत्मा) है।

एवम्, बुद्धेः, परम्, बुद्ध्वा, संस्तभ्य, आत्मानम्, आत्मना,
जहि, शत्रुम्, महाबाहो, कामरूपम्, दुरासदम् ॥ ४३ ॥

एवम्	= इस प्रकार	**आत्मानम्**	= मनको
बुद्धेः	= बुद्धिसे	**संस्तभ्य**	= वशमें करके
परम्	= पर अर्थात् सूक्ष्म बलवान् और अत्यन्त श्रेष्ठ आत्माको	**महाबाहो**	= हे महाबाहो! (तू इस)
		कामरूपम्	= कामरूप
		दुरासदम्	= दुर्जय
बुद्ध्वा	= जानकर (और)	**शत्रुम्**	= शत्रुको
आत्मना	= बुद्धिके द्वारा	**जहि**	= मार डाल।

श्रीमद्भगवत गीता अध्याय ४ च्या काही श्लोकांची फोटोकॉपी

अथ चतुर्थोऽध्यायः

इमम्, विवस्वते, योगम्, प्रोक्तवान्, अहम्, अव्ययम्,
विवस्वान्, मनवे, प्राह, मनुः, इक्ष्वाकवे, अब्रवीत्॥ १ ॥

इसके पश्चात् श्रीभगवान् बोले, हे अर्जुन!—

अहम्	= मैंने	**विवस्वान्**	= सूर्यने (अपने पुत्र वैवस्वत)
इमम्	= इस	**मनवे**	= मनुसे
अव्ययम्	= अविनाशी	**प्राह**	= कहा (और)
योगम्	= योगको	**मनुः**	= मनुने (अपने पुत्र)
विवस्वते	= सूर्यसे	**इक्ष्वाकवे**	= राजा इक्ष्वाकुसे
प्रोक्तवान्	= कहा था,	**अब्रवीत्**	= कहा।

एवम्, परम्पराप्राप्तम्, इमम्, राजर्षयः, विदुः,
सः, कालेन, इह, महता, योगः, नष्टः, परन्तप॥ २ ॥

परन्तप	= हे परन्तप अर्जुन!	**सः**	= वह
एवम्	= इस प्रकार	**योगः**	= योग
परम्पराप्राप्तम्	= परम्परासे प्राप्त	**महता**	= बहुत
इमम्	= इस योगको	**कालेन**	= कालसे
राजर्षयः	= राजर्षियोंने		
विदुः	= जाना, (किंतु उसके बाद)	**इह**	= इस पृथ्वीलोकमें
		नष्टः	= लुप्तप्राय हो गया।

सः, एव, अयम्, मया, ते, अद्य, योगः, प्रोक्तः, पुरातनः,
भक्तः, असि, मे, सखा, च, इति, रहस्यम्, हि, एतत्, उत्तमम्॥ ३ ॥

(त्वम्)	= तू	**सः, एव**	= वही
मे	= मेरा	**अयम्**	= यह
भक्तः	= भक्त	**पुरातनः**	= पुरातन
च	= और	**योगः**	= योग
सखा	= प्रिय सखा	**अद्य**	= आज
असि	= है,	**मया**	= मैंने
इति	= इसलिये	**ते**	= तुझको

प्रोक्तः	= कहा है;	**रहस्यम्**	= रहस्य है अर्थात् गुप्त रखनेयोग्य विषय है।
हि	= क्योंकि		
एतत्	= यह		
उत्तमम्	= बड़ा ही उत्तम		

अपरम्, भवतः, जन्म, परम्, जन्म, विवस्वतः,
कथम्, एतत्, विजानीयाम्, त्वम्, आदौ, प्रोक्तवान् इति॥ ४॥

इस प्रकार भगवान्के वचन सुनकर अर्जुन बोले, हे भगवन्!

भवतः	= आपका	**इति**	= इस बातको
जन्म	= जन्म (तो)	**कथम्**	= कैसे
अपरम्	= अर्वाचीन—अभी हालका है (और)	**विजानीयाम्**	= समझूँ (कि)
विवस्वतः	= सूर्यका	**त्वम्**	= आपहीने
जन्म	= जन्म	**आदौ**	= कल्पके आदिमें (सूर्यसे)
परम्	= बहुत पुराना है अर्थात् कल्पके आदिमें हो चुका था; (तब मैं)	**एतत्**	= यह योग
		प्रोक्तवान्	= कहा था?

बहूनि, मे, व्यतीतानि, जन्मानि, तव, च, अर्जुन,
तानि, अहम्, वेद, सर्वाणि, न, त्वम्, वेत्थ, परन्तप॥ ५॥

इसपर श्रीभगवान् बोले—

परन्तप	= हे परन्तप	**व्यतीतानि**	= हो चुके हैं।
अर्जुन	= अर्जुन!	**तानि**	= उन
मे	= मेरे	**सर्वाणि**	= सबको
च	= और	**त्वम्**	= तू
तव	= तेरे	**न**	= नहीं
बहूनि	= बहुत-से	**वेत्थ**	= जानता, (किंतु)
जन्मानि	= जन्म	**अहम्**	= मैं
		वेद	= जानता हूँ।

अजः, अपि, सन्, अव्ययात्मा, भूतानाम्, ईश्वरः, अपि, सन्,
प्रकृतिम्, स्वाम्, अधिष्ठाय, सम्भवामि, आत्ममायया ॥ ६ ॥

तथा मेरा जन्म प्राकृत मनुष्योंके सदृश नहीं है—

(अहम्)	= मैं	**अपि**	= भी
अजः	= अजन्मा (और)	**स्वाम्**	= अपनी
अव्ययात्मा	= अविनाशीस्वरूप	**प्रकृतिम्**	= प्रकृतिको
सन्	= होते हुए	**अधिष्ठाय**	= अधीन करके
अपि	= भी (तथा)		
भूतानाम्	= समस्त प्राणियोंका	**आत्ममायया**	= अपनी योगमायासे
ईश्वरः	= ईश्वर		
सन्	= होते हुए	**सम्भवामि**	= प्रकट होता हूँ।

यदा, यदा, हि, धर्मस्य, ग्लानिः, भवति, भारत,
अभ्युत्थानम्, अधर्मस्य, तदा, आत्मानम्, सृजामि, अहम् ॥ ७ ॥

भारत	= हे भारत!	**तदा**	= तब-तब
यदा, यदा	= जब-जब	**हि**	= ही
धर्मस्य	= धर्मकी	**अहम्**	= मैं
ग्लानिः	= हानि (और)	**आत्मानम्**	= अपने रूपको
अधर्मस्य	= अधर्मकी	**सृजामि**	= रचता हूँ अर्थात् साकाररूपसे लोगोंके सम्मुख प्रकट होता हूँ।
अभ्युत्थानम्	= वृद्धि		
भवति	= होती है,		

परित्राणाय, साधूनाम्, विनाशाय, च, दुष्कृताम्,
धर्मसंस्थापनार्थाय, सम्भवामि, युगे, युगे ॥ ८ ॥

क्योंकि—

साधूनाम्	= साधु पुरुषोंका	**विनाशाय**	= विनाश करनेके लिये
परित्राणाय	= उद्धार करनेके लिये		
दुष्कृताम्	= पापकर्म करनेवालोंका	**च**	= और

धर्मसंस्थापनार्थाय	= धर्मकी अच्छी तरहसे स्थापना करनेके लिये (मैं)	**युगे, युगे**	= युग-युगमें
		सम्भवामि	= प्रकट हुआ करता हूँ।

जन्म, कर्म, च, मे, दिव्यम्, एवम्, यः, वेत्ति, तत्त्वतः,
त्यक्त्वा, देहम्, पुनः, जन्म, न, एति, माम्, एति, सः, अर्जुन ॥ ९ ॥

इसलिये—

अर्जुन	= हे अर्जुन!	**वेत्ति**	= जान लेता है,
मे	= मेरे	**सः**	= वह
जन्म	= जन्म	**देहम्**	= शरीरको
च	= और	**त्यक्त्वा**	= त्यागकर
कर्म	= कर्म	**पुनः**	= फिर
दिव्यम्	= दिव्य अर्थात् निर्मल और अलौकिक हैं—	**जन्म**	= जन्मको
		न, एति	= प्राप्त नहीं होता, (किंतु)
एवम्	= इस प्रकार		
यः	= जो मनुष्य	**माम्**	= मुझे (ही)
तत्त्वतः	= तत्त्वसे*	**एति**	= प्राप्त होता है।

वीतरागभयक्रोधाः, मन्मयाः, माम्, उपाश्रिताः,
बहवः, ज्ञानतपसा, पूताः, मद्भावम्, आगताः ॥ १० ॥

और हे अर्जुन! पहले भी—

वीतरागभयक्रोधाः	= जिनके राग, भय और क्रोध सर्वथा नष्ट हो गये थे (और)	**माम्**	= मेरे
		उपाश्रिताः	= आश्रित रहनेवाले
		बहवः	= बहुत-से भक्त (उपर्युक्त)
		ज्ञानतपसा	= ज्ञानरूप तपसे
मन्मयाः	= जो मुझमें अनन्य प्रेमपूर्वक स्थित रहते थे, (ऐसे)	**पूताः**	= पवित्र होकर
		मद्भावम्	= मेरे स्वरूपको
		आगताः	= प्राप्त हो चुके हैं।

ये, यथा, माम्, प्रपद्यन्ते, तान्, तथा, एव, भजामि, अहम्,
मम, वर्त्म, अनुवर्तन्ते, मनुष्याः, पार्थ, सर्वशः ॥ ११ ॥

क्योंकि—

पार्थ	= हे अर्जुन!	**भजामि**	= भजता हूँ; (क्योंकि)
ये	= जो भक्त	**मनुष्याः**	= सभी मनुष्य
माम्	= मुझे	**सर्वशः**	= सब प्रकारसे
यथा	= जिस प्रकार	**मम**	= मेरे (ही)
प्रपद्यन्ते	= भजते हैं,	**वर्त्म**	= मार्गका
अहम्	= मैं (भी)	**अनुवर्तन्ते**	= अनुसरण करते हैं।
तान्	= उनको		
तथा, एव	= उसी प्रकार		

काङ्क्षन्तः, कर्मणाम्, सिद्धिम्, यजन्ते, इह, देवताः,
क्षिप्रम्, हि, मानुषे, लोके, सिद्धिः, भवति, कर्मजा ॥ १२ ॥

जो मुझे तत्त्वसे नहीं जानते हैं, वे—

इह	= इस	**यजन्ते**	= पूजन किया करते हैं;
मानुषे	= मनुष्य-	**हि**	= क्योंकि (उनको)
लोके	= लोकमें	**कर्मजा**	= कर्मोंसे उत्पन्न होनेवाली
कर्मणाम्	= कर्मोंके	**सिद्धिः**	= सिद्धि
सिद्धिम्	= फलको	**क्षिप्रम्**	= शीघ्र
काङ्क्षन्तः	= चाहनेवाले (लोग)	**भवति**	= मिल जाती है।
देवताः	= देवताओंका		

चातुर्वर्ण्यम्, मया, सृष्टम्, गुणकर्मविभागशः,
तस्य, कर्तारम्, अपि, माम्, विद्धि, अकर्तारम्, अव्ययम् ॥ १३ ॥

तथा हे अर्जुन!—

चातुर्वर्ण्यम्	= ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य और शूद्र इन चार वर्णों-का समूह,	**तस्य**	= उस (सृष्टिरचनादि-कर्म)-का
गुणकर्म-विभागशः	= गुण और कर्मोंके विभागपूर्वक	**कर्तारम्**	= कर्ता होनेपर
मया	= मेरे द्वारा	**अपि**	= भी
सृष्टम्	= रचा गया है। (इस प्रकार)	**माम्**	= मुझ
		अव्ययम्	= अविनाशी परमेश्वरको (तू वास्तवमें)
		अकर्तारम्	= अकर्ता (ही)
		विद्धि	= जान।

न, माम्, कर्माणि, लिम्पन्ति, न, मे, कर्मफले, स्पृहा,
इति, माम्, यः, अभिजानाति, कर्मभिः, न, सः, बध्यते॥ १४॥

क्योंकि—

कर्मफले	= कर्मोंके फलमें	यः	= जो
मे	= मेरी	माम्	= मुझे
स्पृहा	= स्पृहा	अभिजानाति	= तत्त्वसे जान लेता है,
न	= नहीं है, (इसलिये)	सः	= वह (भी)
माम्	= मुझे	कर्मभिः	= कर्मोंसे
कर्माणि	= कर्म	न	= नहीं
न, लिम्पन्ति	= लिप्त नहीं करते—	बध्यते	= बँधता।
इति	= इस प्रकार		

एवम्, ज्ञात्वा, कृतम्, कर्म, पूर्वैः, अपि, मुमुक्षुभिः,
कुरु, कर्म, एव, तस्मात्, त्वम्, पूर्वैः, पूर्वतरम्, कृतम्॥ १५॥

तथा—

पूर्वैः	= पूर्वकालके	तस्मात्	= इसलिये
मुमुक्षुभिः	= मुमुक्षुओंने	त्वम्	= तू (भी)
अपि	= भी	पूर्वैः	= पूर्वजोंद्वारा
एवम्	= इस प्रकार	पूर्वतरम्, कृतम्	= सदासे किये जानेवाले
ज्ञात्वा	= जानकर (ही)	कर्म	= कर्मोंको
कर्म	= कर्म	एव	= ही
कृतम्	= किये हैं।	कुरु	= कर

किम्, कर्म, किम्, अकर्म, इति, कवयः, अपि, अत्र, मोहिताः,
तत्, ते, कर्म, प्रवक्ष्यामि, यत्, ज्ञात्वा, मोक्ष्यसे, अशुभात्॥ १६॥

परंतु—

कर्म	= कर्म	तत्	= वह
किम्	= क्या है ? (और)	कर्म	= कर्म-तत्त्व (मैं)
अकर्म	= अकर्म	ते	= तुझे
किम्	= क्या है ?—	प्रवक्ष्यामि	= भलीभाँति समझाकर कहूँगा,
इति	= इस प्रकार (इसका)		
अत्र	= निर्णय करनेमें	यत्	= जिसे
कवयः	= बुद्धिमान् पुरुष	ज्ञात्वा	= जानकर (तू)
अपि	= भी	अशुभात्	= अशुभसे अर्थात् कर्मबन्धनसे
मोहिताः	= मोहित हो जाते हैं। (इसलिये)	मोक्ष्यसे	= मुक्त हो जायगा।

कर्मणः, हि, अपि, बोद्धव्यम्, बोद्धव्यम्, च, विकर्मणः,
अकर्मणः, च, बोद्धव्यम्, गहना, कर्मणः, गतिः ॥ १७ ॥

कर्मणः	= कर्मका (स्वरूप)	**विकर्मणः**	= विकर्मका (स्वरूप भी)
अपि	= भी		
बोद्धव्यम्	= जानना चाहिये		
च	= और	**बोद्धव्यम्**	= जानना चाहिये;
अकर्मणः	= अकर्मका (स्वरूप भी)	**हि**	= क्योंकि
		कर्मणः	= कर्मकी
बोद्धव्यम्	= जानना चाहिये;	**गतिः**	= गति
च	= तथा	**गहना**	= गहन है।

कर्मणि, अकर्म, यः, पश्येत्, अकर्मणि, च, कर्म, यः,
सः, बुद्धिमान्, मनुष्येषु, सः, युक्तः, कृत्स्नकर्मकृत् ॥ १८ ॥

यः	= जो मनुष्य	**सः**	= वह
कर्मणि	= कर्ममें	**मनुष्येषु**	= मनुष्योंमें
अकर्म	= अकर्म	**बुद्धिमान्**	= बुद्धिमान् है (और)
पश्येत्	= देखता है		
च	= और	**सः**	= वह
यः	= जो	**युक्तः**	= योगी
अकर्मणि	= अकर्ममें	**कृत्स्नकर्मकृत्**	= समस्त कर्मोंको करनेवाला है।
कर्म	= कर्म (देखता है),		

यस्य, सर्वे, समारम्भाः, कामसङ्कल्पवर्जिताः,
ज्ञानाग्निदग्धकर्माणम्, तम्, आहुः, पण्डितम्, बुधाः ॥ १९ ॥

और हे अर्जुन!—

यस्य	= जिसके	**ज्ञानाग्निदग्धकर्माणम्**	= जिसके समस्त कर्म ज्ञानरूप अग्निके द्वारा भस्म हो गये हैं,
सर्वे	= सम्पूर्ण (शास्त्रसम्मत)		
समारम्भाः	= कर्म		
		तम्	= उस महापुरुषको
कामसङ्कल्पवर्जिताः	= बिना कामना और संकल्पके होते हैं (तथा)	**बुधाः**	= ज्ञानीजन (भी)
		पण्डितम्	= पण्डित
		आहुः	= कहते हैं।

त्यक्त्वा, कर्मफलासङ्गम्, नित्यतृप्तः, निराश्रयः,
कर्मणि, अभिप्रवृत्तः, अपि, न, एव, किंचित्, करोति,सः ॥ २० ॥

और जो पुरुष—

कर्मफलासङ्गम्	= समस्त कर्मोंमें और उनके फलमें आसक्तिका (सर्वथा)	**सः**	= वह
		कर्मणि	= कर्मोंमें
		अभिप्रवृत्तः	= भलीभाँति बरतता हुआ
त्यक्त्वा	= त्याग करके	**अपि**	= भी (वास्तवमें)
निराश्रयः	= संसारके आश्रयसे रहित हो गया है (और)	**किंचित्**	= कुछ
		एव	= भी
		न	= नहीं
नित्यतृप्तः	= परमात्मामें नित्य तृप्त है,	**करोति**	= करता।

निराशीः, यतचित्तात्मा, त्यक्तसर्वपरिग्रहः,
शारीरम्, केवलम्, कर्म, कुर्वन्, न, आप्नोति, किल्बिषम् ॥ २१ ॥

और—

यतचित्तात्मा	= जिसका अन्तः-करण और इन्द्रियोंके सहित शरीर जीता हुआ है (और)	**निराशीः**	= आशारहित पुरुष
		केवलम्	= केवल
		शारीरम्	= शरीर-सम्बन्धी
		कर्म	= कर्म
त्यक्तसर्वपरिग्रहः	= जिसने समस्त भोगोंकी सामग्रीका परित्याग कर दिया है, (ऐसा)	**कुर्वन्**	= करता हुआ (भी)
		किल्बिषम्	= पापको
		न	= नहीं
		आप्नोति	= प्राप्त होता।

यदृच्छालाभसन्तुष्टः, द्वन्द्वातीतः, विमत्सरः,
समः, सिद्धौ, असिद्धौ, च, कृत्वा, अपि, न, निबध्यते ॥ २२ ॥

और—

यदृच्छालाभ-सन्तुष्टः	= जो बिना इच्छाके अपने-आप प्राप्त हुए पदार्थमें सदा संतुष्ट रहता है,	**विमत्सरः**	= जिसमें ईर्ष्याका सर्वथा अभाव हो गया है,

द्वन्द्वातीतः	= जो हर्ष-शोक आदि द्वन्द्वोंसे सर्वथा अतीत हो गया है—(ऐसा)	**समः**	= सम रहनेवाला कर्मयोगी (कर्म)
		कृत्वा	= करता हुआ
सिद्धौ	= सिद्धि	**अपि**	= भी (उनसे)
च	= और	**न**	= नहीं
असिद्धौ	= असिद्धिमें	**निबध्यते**	= बँधता।

गतसङ्गस्य, मुक्तस्य, ज्ञानावस्थितचेतसः,
यज्ञाय, आचरतः, कर्म, समग्रम्, प्रविलीयते ॥ २३ ॥

क्योंकि—

गतसङ्गस्य	= जिसकी आसक्ति सर्वथा नष्ट हो गयी है,	**यज्ञाय**	= यज्ञसम्पादनके लिये (कर्म)
मुक्तस्य	= जो देहाभिमान और ममतासे रहित हो गया है,	**आचरतः**	= करनेवाले मनुष्यके
ज्ञानावस्थित-चेतसः	= जिसका चित्त निरन्तर परमात्माके ज्ञानमें स्थित रहता है—(ऐसे केवल)	**समग्रम्**	= सम्पूर्ण
		कर्म	= कर्म
		प्रविलीयते	= भलीभाँति विलीन हो जाते हैं।

ब्रह्म, अर्पणम्, ब्रह्म, हविः, ब्रह्माग्नौ, ब्रह्मणा, हुतम्,
ब्रह्म, एव, तेन, गन्तव्यम्, ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ २४ ॥

उन यज्ञके लिये आचरण करनेवाले पुरुषोंमेंसे कोई तो इस भावसे यज्ञ करते हैं कि—

अर्पणम्	= (जिस यज्ञमें) अर्पण अर्थात् स्रुवा आदि (भी)	**हविः**	= हवन किये जाने योग्य द्रव्य (भी)
		ब्रह्म	= ब्रह्म है (तथा)
ब्रह्म	= ब्रह्म है (और)	**ब्रह्मणा**	= ब्रह्मरूप कर्ताके द्वारा
		ब्रह्माग्नौ	= ब्रह्मरूप अग्निमें

हुतम्	= आहुति देनारूप क्रिया (भी ब्रह्म है)-	**गन्तव्यम्**	= प्राप्त किये जानेयोग्य (फल भी)
तेन	= उस	**ब्रह्म**	= ब्रह्म
ब्रह्मकर्म-समाधिना	= ब्रह्मकर्ममें स्थित रहनेवाले योगीद्वारा	**एव**	= ही है।

दैवम्, एव, अपरे, यज्ञम्, योगिनः, पर्युपासते,
ब्रह्माग्नौ, अपरे, यज्ञम्, यज्ञेन, एव, उपजुह्वति ॥ २५ ॥

अपरे	= दूसरे	**ब्रह्माग्नौ**	= परब्रह्म परमात्मारूप अग्निमें (अभेददर्शनरूप)
योगिनः	= योगीजन		
दैवम्	= देवताओंके पूजनरूप		
यज्ञम्	= यज्ञका	**यज्ञेन**	= यज्ञके द्वारा
एव	= ही	**एव**	= ही
पर्युपासते	= भलीभाँति अनुष्ठान किया करते हैं	**यज्ञम्**	= आत्मरूप यज्ञका
	और	**उपजुह्वति**	= हवन* किया करते हैं।
अपरे	= अन्य (योगीजन)		

श्रोत्रादीनि, इन्द्रियाणि, अन्ये, संयमाग्निषु, जुह्वति,
शब्दादीन्, विषयान्, अन्ये, इन्द्रियाग्निषु, जुह्वति ॥ २६ ॥

अन्ये	= अन्य (योगीजन)	**शब्दादीन्**	= शब्दादि
श्रोत्रादीनि	= श्रोत्र आदि	**विषयान्**	= समस्त विषयोंको
इन्द्रियाणि	= समस्त इन्द्रियोंको	**इन्द्रियाग्निषु**	= इन्द्रियरूप अग्नियोंमें
संयमाग्निषु	= संयमरूप अग्नियोंमें		
जुह्वति	= हवन किया करते हैं (और)	**जुह्वति**	= हवन किया करते हैं।
अन्ये	= दूसरे (योगीलोग)		

सर्वाणि, इन्द्रियकर्माणि, प्राणकर्माणि, च, अपरे,
आत्मसंयमयोगाग्नौ, जुह्वति, ज्ञानदीपिते ॥ २७ ॥

अपरे	= दूसरे (योगीजन)	**ज्ञानदीपिते**	= ज्ञानसे प्रकाशित
सर्वाणि, इन्द्रियकर्माणि	= इन्द्रियोंकी सम्पूर्ण क्रियाओंको	**आत्मसंयम-योगाग्नौ**	= आत्मसंयम-योगरूप अग्निमें
च	= और	**जुह्वति**	= हवन किया करते हैं* ।
प्राणकर्माणि	= प्राणोंकी समस्त क्रियाओंको		

द्रव्ययज्ञाः, तपोयज्ञाः, योगयज्ञाः, तथा, अपरे,
स्वाध्यायज्ञानयज्ञाः, च, यतयः, संशितव्रताः ॥ २८ ॥

अपरे	= कई पुरुष	**योगयज्ञाः**	= योगरूप यज्ञ करनेवाले हैं
द्रव्ययज्ञाः	= द्रव्य-सम्बन्धी यज्ञ करनेवाले हैं, (कितने ही)	**च**	= और (कितने ही)
		संशितव्रताः	= अहिंसादि तीक्ष्ण व्रतोंसे युक्त
तपोयज्ञाः	= तपस्यारूप यज्ञ करनेवाले हैं	**यतयः**	= यत्नशील पुरुष
तथा	= तथा (दूसरे कितने ही)	**स्वाध्यायज्ञानयज्ञाः**	= स्वाध्यायरूप ज्ञानयज्ञ करनेवाले हैं ।

अपाने, जुह्वति, प्राणम्, प्राणे, अपानम्, तथा, अपरे,
प्राणापानगती, रुद्ध्वा, प्राणायामपरायणाः ॥ २९ ॥

अपरे, नियताहाराः, प्राणान्, प्राणेषु, जुह्वति,
सर्वे, अपि, एते, यज्ञविदः, यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥ ३० ॥

अपरे	= दूसरे (कितने ही योगीजन)	**प्राणम्**	= प्राणवायुको
		जुह्वति	= हवन करते हैं ।
अपाने	= अपानवायुमें	**तथा**	= वैसे ही (अन्य योगीजन)

प्राणे	= प्राणवायुमें	**रुद्ध्वा**	= रोककर
अपानम्	= अपानवायुको (हवन करते हैं तथा)	**प्राणान्**	= प्राणोंको
		प्राणेषु	= प्राणोंमें (ही)
अपरे	= अन्य (कितने ही)	**जुह्वति**	= हवन किया करते हैं।
		एते	= ये
नियताहाराः	= नियमित आहार* करनेवाले	**सर्वे, अपि**	= सभी (साधक)
प्राणायामपरायणाः	= प्राणायामपरायण पुरुष	**यज्ञक्षपित-कल्मषाः**	= यज्ञोंद्वारा पापोंका नाश कर देनेवाले (और)
प्राणापानगती	= प्राण और अपानकी गतिको	**यज्ञविदः**	= यज्ञोंको जाननेवाले हैं।

यज्ञशिष्टामृतभुजः, यान्ति, ब्रह्म, सनातनम्,
न, अयम्, लोकः, अस्ति, अयज्ञस्य, कुतः, अन्यः, कुरुसत्तम ॥ ३१ ॥

कुरुसत्तम	= हे कुरुश्रेष्ठ अर्जुन!	**अयज्ञस्य**	= यज्ञ न करनेवाले पुरुषके लिये (तो)
यज्ञशिष्टामृतभुजः	= यज्ञसे बचे हुए अमृतका अनुभव करनेवाले (योगीजन)	**अयम्**	= यह
		लोकः	= मनुष्यलोक भी (सुखदायक)
सनातनम्	= सनातन	**न**	= नहीं
ब्रह्म	= परब्रह्म परमात्माको	**अस्ति**	= है, (फिर)
		अन्यः	= परलोक
यान्ति	= प्राप्त होते हैं (और)	**कुतः**	= कैसे (सुखदायक हो सकता है)?

एवम्, बहुविधाः, यज्ञाः, वितताः, ब्रह्मणः, मुखे,
कर्मजान्, विद्धि, तान्, सर्वान्, एवम्, ज्ञात्वा, विमोक्ष्यसे ॥ ३२ ॥

एवम्	= इस प्रकार (और भी)	**बहुविधाः**	= बहुत तरहके
		यज्ञाः	= यज्ञ

ब्रह्मणः	= वेदकी	**विद्धि**	= जान,
मुखे	= वाणीमें		
वितताः	= विस्तारसे कहे गये हैं।	**एवम्**	= इस प्रकार (तत्त्वसे)
तान्	= उन	**ज्ञात्वा**	= जानकर (उनके अनुष्ठान-द्वारा तू कर्मबन्धनसे सर्वथा)
सर्वान्	= सबको (तू)		
कर्मजान्	= मन, इन्द्रिय और शरीरकी क्रिया-द्वारा सम्पन्न होनेवाले	**विमोक्ष्यसे**	= मुक्त हो जायगा।

श्रेयान्, द्रव्यमयात्, यज्ञात्, ज्ञानयज्ञः, परन्तप,
सर्वम्, कर्म, अखिलम्, पार्थ, ज्ञाने, परिसमाप्यते ॥ ३३ ॥

और—

परन्तप, पार्थ	= हे परंतप अर्जुन!	**अखिलम्**	= यावन्मात्र
द्रव्यमयात्	= द्रव्यमय	**सर्वम्**	= सम्पूर्ण
यज्ञात्	= यज्ञकी अपेक्षा	**कर्म**	= कर्म
ज्ञानयज्ञः	= ज्ञानयज्ञ	**ज्ञाने**	= ज्ञानमें
श्रेयान्	= अत्यन्त श्रेष्ठ है (तथा)	**परिसमाप्यते**	= समाप्त हो जाते हैं।

तत्, विद्धि, प्रणिपातेन, परिप्रश्नेन, सेवया,
उपदेक्ष्यन्ति, ते, ज्ञानम्, ज्ञानिनः, तत्त्वदर्शिनः ॥ ३४ ॥

तत्	= उस ज्ञानको (तू तत्त्वदर्शी ज्ञानियोंके पास जाकर)	**परिप्रश्नेन**	= सरलतापूर्वक प्रश्न करनेसे
		ते	= वे
विद्धि	= समझ, (उनको)	**तत्त्वदर्शिनः**	= परमात्मतत्त्व-को भली-भाँति जाननेवाले
प्रणिपातेन	= भलीभाँति दण्डवत्-प्रणाम करनेसे, (उनकी)	**ज्ञानिनः**	= ज्ञानी महात्मा (तुझे उस)
सेवया	= सेवा करनेसे और कपट छोड़कर	**ज्ञानम्**	= तत्त्वज्ञानका
		उपदेक्ष्यन्ति	= उपदेश करेंगे—

यत्, ज्ञात्वा, न, पुनः, मोहम्, एवम्, यास्यसि, पाण्डव,
येन, भूतानि, अशेषेण, द्रक्ष्यसि, आत्मनि, अथो, मयि॥ ३५॥

कि—

यत्	= जिसको	**भूतानि**	= सम्पूर्ण भूतोंको
ज्ञात्वा	= जानकर	**अशेषेण**	= निःशेष भावसे (पहले)
पुनः	= फिर (तू)		
एवम्	= इस प्रकार	**आत्मनि**	= अपनेमें[१] (और)
मोहम्	= मोहको	**अथो**	= पीछे
न	= नहीं	**मयि**	= मुझ सच्चिदानन्दघन परमात्मामें
यास्यसि	= प्राप्त होगा (तथा)		
पाण्डव	= हे अर्जुन!		
येन	= जिस ज्ञानके द्वारा (तू)	**द्रक्ष्यसि**	= देखेगा[२]।

अपि, चेत्, असि, पापेभ्यः, सर्वेभ्यः, पापकृत्तमः,
सर्वम्, ज्ञानप्लवेन, एव, वृजिनम्, सन्तरिष्यसि॥ ३६॥

चेत्	= यदि (तू अन्य)	**ज्ञानप्लवेन**	= ज्ञानरूप नौकाद्वारा
सर्वेभ्यः	= सब	**एव**	= निःसन्देह
पापेभ्यः	= पापियोंसे	**सर्वम्**	= सम्पूर्ण
अपि	= भी	**वृजिनम्**	= पाप-समुद्रसे
पापकृत्तमः	= अधिक पाप करनेवाला		
असि	= है, (तो भी तू)	**सन्तरिष्यसि**	= भलीभाँति तर जायगा।

यथा, एधांसि, समिद्धः, अग्निः, भस्मसात्, कुरुते, अर्जुन,
ज्ञानाग्निः, सर्वकर्माणि, भस्मसात्, कुरुते, तथा॥ ३७॥

क्योंकि—

अर्जुन	= हे अर्जुन!	**कुरुते**	= कर देता है,
यथा	= जैसे	**तथा**	= वैसे ही
समिद्धः	= प्रज्वलित	**ज्ञानाग्निः**	= ज्ञानरूप अग्नि
अग्निः	= अग्नि	**सर्वकर्माणि**	= सम्पूर्ण कर्मोंको
एधांसि	= ईंधनोंको	**भस्मसात्**	= भस्ममय
भस्मसात्	= भस्ममय	**कुरुते**	= कर देता है।

न, हि, ज्ञानेन, सदृशम्, पवित्रम्, इह, विद्यते,
तत्, स्वयम्, योगसंसिद्धः, कालेन, आत्मनि, विन्दति ॥ ३८ ॥

इसलिये—

इह	= इस संसारमें	**कालेन**	= कितने ही कालसे
ज्ञानेन	= ज्ञानके	**योगसंसिद्धः**	= कर्मयोगके द्वारा शुद्धान्तःकरण हुआ मनुष्य
सदृशम्	= समान	**स्वयम्**	= अपने-आप (ही)
पवित्रम्	= पवित्र करनेवाला	**आत्मनि**	= आत्मामें
हि	= निःसन्देह (कुछ भी)	**विन्दति**	= पा लेता है।
न	= नहीं		
विद्यते	= है।		
तत्	= उस ज्ञानको		

श्रद्धावान्, लभते, ज्ञानम्, तत्परः, संयतेन्द्रियः,
ज्ञानम्, लब्ध्वा, पराम्, शान्तिम्, अचिरेण, अधिगच्छति ॥ ३९ ॥

और हे अर्जुन!—

संयतेन्द्रियः	= जितेन्द्रिय,	**लब्ध्वा**	= प्राप्त होकर (वह)
तत्परः	= साधनपरायण (और)	**अचिरेण**	= बिना विलम्बके—तत्काल ही (भगवत्प्राप्तिरूप)
श्रद्धावान्	= श्रद्धावान् मनुष्य	**पराम्**	= परम
ज्ञानम्	= ज्ञानको	**शान्तिम्**	= शान्तिको
लभते	= प्राप्त होता है (तथा)	**अधिगच्छति**	= प्राप्त हो जाता है।
ज्ञानम्	= ज्ञानको		

अज्ञः, च, अश्रद्दधानः, च, संशयात्मा, विनश्यति,
न, अयम्, लोकः, अस्ति, न, परः, न, सुखम्, संशयात्मनः ॥ ४० ॥

और हे अर्जुन!—

अज्ञः	= विवेकहीन	**विनश्यति**	= परमार्थसे अवश्य भ्रष्ट हो जाता है (ऐसे)
च	= और	**संशयात्मनः**	= संशययुक्त मनुष्यके लिये
अश्रद्दधानः	= श्रद्धारहित		
संशयात्मा	= संशययुक्त मनुष्य		

न	= न	**परः**	= परलोक है
अयम्	= यह	**च**	= और
लोकः	= लोक	**न**	= न
अस्ति	= है,	**सुखम्**	= सुख (ही है)।
न	= न		

योगसन्न्यस्तकर्माणम्, ज्ञानसञ्छिन्नसंशयम्,
आत्मवन्तम्, न, कर्माणि, निबध्नन्ति, धनञ्जय ॥ ४१ ॥

धनञ्जय	= हे धनंजय!		(ऐसे)
योगसन्न्यस्तकर्माणम्	= जिसने कर्मयोगकी विधिसे समस्त कर्मोंका परमात्मामें अर्पण कर दिया है (और)	**आत्मवन्तम्**	= वशमें किये हुए अन्तःकरणवाले पुरुषको
		कर्माणि	= कर्म
ज्ञानसञ्छिन्नसंशयम्	= जिसने विवेकद्वारा समस्त संशयोंका नाश कर दिया है,	**न**	= नहीं
		निबध्नन्ति	= बाँधते।

तस्मात्, अज्ञानसम्भूतम्, हृत्स्थम्, ज्ञानासिना, आत्मनः,
छित्त्वा, एनम्, संशयम्, योगम्, आतिष्ठ, उत्तिष्ठ, भारत ॥ ४२ ॥

तस्मात्	= इसलिये	**छित्त्वा**	= छेदन करके
भारत	= हे भरतवंशी अर्जुन! (तू)		
हृत्स्थम्	= हृदयमें स्थित	**योगम्**	= समत्वरूप कर्मयोगमें
एनम्	= इस		
अज्ञानसम्भूतम्	= अज्ञानजनित	**आतिष्ठ**	= स्थित हो जा (और युद्धके लिये)
आत्मनः	= अपने		
संशयम्	= संशयका	**उत्तिष्ठ**	= खड़ा हो जा।
ज्ञानासिना	= विवेकज्ञानरूप तलवारद्वारा		

श्रीमद्भगवत गीता अध्याय ५ च्या काही श्लोकांची फोटोकॉपी

अथ पञ्चमोऽध्यायः

अर्जुन उवाच

सन्न्यासम्, कर्मणाम्, कृष्ण, पुनः, योगम्, च, शंससि,
यत्, श्रेयः, एतयोः, एकम्, तत्, मे, ब्रूहि, सुनिश्चितम्॥ १ ॥

तत्पश्चात् अर्जुन बोले—

कृष्ण	= हे कृष्ण! (आप)	**यत्**	= जो
कर्मणाम्	= कर्मोंकि	**एकम्**	= एक
सन्न्यासम्	= संन्यासकी	**मे**	= मेरे लिये
च	= और		
पुनः	= फिर	**सुनिश्चितम्**	= भलीभाँति निश्चित
योगम्	= कर्मयोगकी	**श्रेयः**	= कल्याणकारक साधन (हो),
शंससि	= प्रशंसा करते हैं। (इसलिये)	**तत्**	= उसको
एतयोः	= इन दोनोंमेंसे	**ब्रूहि**	= कहिये।

श्रीभगवानुवाच

सन्न्यासः, कर्मयोगः, च, निःश्रेयसकरौ, उभौ,
तयोः, तु, कर्मसन्न्यासात्, कर्मयोगः, विशिष्यते॥ २ ॥

इस प्रकार अर्जुनके पूछनेपर श्रीभगवान् बोले, हे अर्जुन!—

सन्न्यासः	= कर्मसंन्यास[१]	**तु**	= परंतु
च	= और	**तयोः**	= उन दोनोंमें (भी)
कर्मयोगः	= कर्मयोग[२] (ये)	**कर्मसन्न्यासात्**	= कर्मसंन्याससे
उभौ	= दोनों (ही)	**कर्मयोगः**	= कर्मयोग (साधनमें सुगम होनेसे)
निःश्रेयसकरौ	= परम कल्याणके करनेवाले हैं,	**विशिष्यते**	= श्रेष्ठ है।

ज्ञेयः, सः, नित्यसन्न्यासी, यः, न, द्वेष्टि, न, काङ्क्षति,
निर्द्वन्द्वः, हि, महाबाहो, सुखम्, बन्धात्, प्रमुच्यते ॥ ३ ॥

इसलिये—

महाबाहो	= हे अर्जुन!	**नित्यसन्न्यासी**	= सदा संन्यासी (ही)
यः	= जो पुरुष	**ज्ञेयः**	= समझनेयोग्य है;
न	= न (किसीसे)	**हि**	= क्योंकि
द्वेष्टि	= द्वेष करता है (और)	**निर्द्वन्द्वः**	= राग-द्वेषादि द्वन्द्वोंसे रहित (पुरुष)
न	= न (किसीकी)	**सुखम्**	= सुखपूर्वक
काङ्क्षति	= आकांक्षा करता है,	**बन्धात्**	= संसारबन्धनसे
सः	= वह कर्मयोगी	**प्रमुच्यते**	= मुक्त हो जाता है।

साङ्ख्ययोगौ, पृथक्, बालाः, प्रवदन्ति, न, पण्डिताः,
एकम्, अपि, आस्थितः, सम्यक्, उभयोः, विन्दते, फलम् ॥ ४ ॥

और हे अर्जुन! उपर्युक्त—

साङ्ख्ययोगौ	= संन्यास और कर्मयोगको	**एकम्**	= एकमें
बालाः	= मूर्खलोग	**अपि**	= भी
पृथक्	= पृथक्-पृथक् (फल देनेवाले)	**सम्यक् आस्थितः**	= सम्यक् प्रकारसे स्थित (पुरुष)
प्रवदन्ति	= कहते हैं	**उभयोः**	= दोनोंके
न	= न (कि)	**फलम्**	= फलरूप (परमात्माको)
पण्डिताः	= पण्डितजन		
(हि)	= क्योंकि (दोनोंमेंसे)	**विन्दते**	= प्राप्त होता है।

यत्, साङ्ख्यैः, प्राप्यते, स्थानम्, तत्, योगैः, अपि, गम्यते,
एकम्, साङ्ख्यम्, च, योगम्, च, यः, पश्यति, सः, पश्यति ॥ ५ ॥

साङ्ख्यैः = ज्ञानयोगियोंद्वारा
यत् = जो
स्थानम् = परमधाम
प्राप्यते = प्राप्त किया जाता है,
योगैः = कर्मयोगियोंद्वारा
अपि = भी
तत् = वही
गम्यते = प्राप्त किया जाता है। (इसलिये)

यः = जो पुरुष
साङ्ख्यम् = ज्ञानयोग
च = और
योगम् = कर्मयोगको (फलरूपमें)
एकम् = एक
पश्यति = देखता है;
सः, च = वही (यथार्थ)
पश्यति = देखता है।

सन्न्यासः, तु, महाबाहो, दुःखम्, आप्तुम्, अयोगतः,
योगयुक्तः, मुनिः, ब्रह्म, नचिरेण, अधिगच्छति ॥ ६ ॥

तु = परंतु
महाबाहो = हे अर्जुन!
अयोगतः = कर्मयोगके बिना
सन्न्यासः = संन्यास अर्थात् मन, इन्द्रिय और शरीरद्वारा होनेवाले सम्पूर्ण कर्मोंमें कर्तापनका त्याग

आप्तुम् = प्राप्त होना
दुःखम् = कठिन है (और)
मुनिः = भगवत्स्वरूपको मनन करनेवाला
योगयुक्तः = कर्मयोगी
ब्रह्म = परब्रह्म परमात्माको
नचिरेण = शीघ्र ही
अधिगच्छति = प्राप्त हो जाता है।

योगयुक्तः, विशुद्धात्मा, विजितात्मा, जितेन्द्रियः,
सर्वभूतात्मभूतात्मा, कुर्वन्, अपि, न, लिप्यते ॥ ७ ॥

तथा—

विजितात्मा = जिसका मन अपने वशमें है,
जितेन्द्रियः = जो जितेन्द्रिय (एवम्)
विशुद्धात्मा = विशुद्ध अन्तः-करणवाला है (और)

सर्वभूतात्म-भूतात्मा = सम्पूर्ण प्राणियोंका आत्मरूप परमात्मा ही जिसका आत्मा है (ऐसा)
योगयुक्तः = कर्मयोगी (कर्म)
कुर्वन् = करता हुआ
अपि = भी
न, लिप्यते = लिप्त नहीं होता।

न, एव, किञ्चित्, करोमि, इति, युक्तः, मन्येत, तत्त्ववित्,
पश्यन्, शृण्वन्, स्पृशन्, जिघ्रन्, अश्नन्, गच्छन्, स्वपन्,
श्वसन्, प्रलपन्, विसृजन्, गृह्णन्, उन्मिषन्, निमिषन्, अपि,
इन्द्रियाणि, इन्द्रियार्थेषु, वर्तन्ते, इति, धारयन् ॥ ८–९ ॥

और हे अर्जुन!—

तत्त्ववित्	= तत्त्वको जाननेवाला	**उन्मिषन्**	= आँखोंको खोलता (और)
युक्तः	= सांख्ययोगी (तो)	**निमिषन्**	= मूँदता हुआ
पश्यन्	= देखता हुआ,	**अपि**	= भी,
शृण्वन्	= सुनता हुआ,	**इन्द्रियाणि**	= सब इन्द्रियाँ
स्पृशन्	= स्पर्श करता हुआ,	**इन्द्रियार्थेषु**	= अपने-अपने अर्थोंमें
जिघ्रन्	= सूँघता हुआ,	**वर्तन्ते**	= बरत रही हैं—
अश्नन्	= भोजन करता हुआ,	**इति**	= इस प्रकार
गच्छन्	= गमन करता हुआ,	**धारयन्**	= समझकर
स्वपन्	= सोता हुआ,	**एव**	= निःसन्देह
श्वसन्	= श्वास लेता हुआ,	**इति**	= ऐसा
प्रलपन्	= बोलता हुआ,	**मन्येत**	= माने (कि मैं)
विसृजन्	= त्यागता हुआ,	**किंचित्**	= कुछ भी
गृह्णन्	= ग्रहण करता हुआ (तथा)	**न**	= नहीं
		करोमि	= करता हूँ।

ब्रह्मणि, आधाय, कर्माणि, सङ्गम्, त्यक्त्वा, करोति, यः,
लिप्यते, न, सः, पापेन, पद्मपत्रम्, इव, अम्भसा ॥ १० ॥

यः	= जो पुरुष	**सङ्गम्**	= आसक्तिको
कर्माणि	= सब कर्मोंको	**त्यक्त्वा**	= त्यागकर (कर्म)
ब्रह्मणि	= परमात्मामें	**करोति**	= करता है,
आधाय	= अर्पण करके (और)	**सः**	= वह पुरुष

अम्भसा	= जलसे	**इव**	= भाँति
पद्मपत्रम्	= कमलके पत्तेकी	**पापेन**	= पापसे
		न, लिप्यते	= लिप्त नहीं होता।

कायेन, मनसा, बुद्ध्या, केवलैः, इन्द्रियैः, अपि,
योगिनः, कर्म, कुर्वन्ति, सङ्गम्, त्यक्त्वा, आत्मशुद्धये ॥ ११ ॥

इसलिये—

योगिनः	= कर्मयोगी (ममत्वबुद्धिरहित)	**अपि**	= भी
		सङ्गम्	= आसक्तिको
केवलैः	= केवल	**त्यक्त्वा**	= त्यागकर
इन्द्रियैः	= इन्द्रिय,	**आत्मशुद्धये**	= अन्तःकरणकी शुद्धिके लिये
मनसा	= मन,		
बुद्ध्या	= बुद्धि (और)	**कर्म**	= कर्म
कायेन	= शरीरद्वारा	**कुर्वन्ति**	= करते हैं।

[कर्मफलके त्यागसे शान्ति और कामनासे बन्धन।]

युक्तः, कर्मफलम्, त्यक्त्वा, शान्तिम्, आप्नोति, नैष्ठिकीम्,
अयुक्तः, कामकारेण, फले, सक्तः, निबध्यते ॥ १२ ॥

इसीसे—

युक्तः	= कर्मयोगी	**अयुक्तः**	= सकामपुरुष
कर्मफलम्	= कर्मोंके फलका	**कामकारेण**	= कामनाकी प्रेरणासे
त्यक्त्वा	= त्याग करके		
नैष्ठिकीम्	= भगवत्प्राप्तिरूप		
शान्तिम्	= शान्तिको	**फले**	= फलमें
आप्नोति	= प्राप्त होता है (और)	**सक्तः**	= आसक्त होकर
		निबध्यते	= बँधता है।

सर्वकर्माणि, मनसा, सन्न्यस्य, आस्ते, सुखम्, वशी,
नवद्वारे, पुरे, देही, न, एव, कुर्वन्, न, कारयन्॥ १३ ॥

और हे अर्जुन!—

वशी	= अन्तःकरण जिसके वशमें है, ऐसा सांख्य-योगका आचरण करनेवाला	**नवद्वारे**	= नवद्वारोंवाले शरीररूप
		पुरे	= घरमें
		सर्वकर्माणि	= सब कर्मोंको
		मनसा	= मनसे
देही	= पुरुष	**सन्न्यस्य**	= त्यागकर
न	= न		
कुर्वन्	= करता हुआ (और)	**सुखम्**	= आनन्दपूर्वक (सच्चिदानन्दघन परमात्माके स्वरूपमें)
न	= न		
कारयन्	= करवाता हुआ		
एव	= ही	**आस्ते**	= स्थित रहता है।

[परमात्मामें कर्तापनके अभावका कथन।]

न, कर्तृत्वम्, न, कर्माणि, लोकस्य, सृजति, प्रभुः,
न, कर्मफलसंयोगम्, स्वभावः, तु, प्रवर्तते॥ १४ ॥

और—

प्रभुः	= परमेश्वर	**कर्मफलसंयोगम्**	= कर्मफलके संयोगकी (ही)
लोकस्य	= मनुष्योंके		
न	= न (तो)	**सृजति**	= रचना करते हैं,
कर्तृत्वम्	= कर्तापनकी,	**तु**	= किंतु
न	= न		
कर्माणि	= कर्मोंकी (और)	**स्वभावः**	= स्वभाव (ही)
न	= न	**प्रवर्तते**	= बरत रहा है।

न, आदत्ते, कस्यचित्, पापम्, न, च, एव, सुकृतम्, विभुः,
अज्ञानेन, आवृतम्, ज्ञानम्, तेन, मुह्यन्ति, जन्तवः ॥ १५ ॥

विभुः	= सर्वव्यापी परमेश्वर (भी)	**आदत्ते**	= ग्रहण करता है; (किंतु)
न	= न	**अज्ञानेन**	= अज्ञानके द्वारा
कस्यचित्	= किसीके	**ज्ञानम्**	= ज्ञान
पापम्	= पापकर्मको	**आवृतम्**	= ढका हुआ है,
च	= और	**तेन**	= उसीसे
न	= न (किसीके)	**जन्तवः**	= सब अज्ञानी मनुष्य
सुकृतम्	= शुभकर्मको		
एव	= ही	**मुह्यन्ति**	= मोहित हो रहे हैं।

ज्ञानेन, तु, तत्, अज्ञानम्, येषाम्, नाशितम्, आत्मनः,
तेषाम्, आदित्यवत्, ज्ञानम्, प्रकाशयति, तत्परम् ॥ १६ ॥

तु	= परंतु	**तेषाम्**	= उनका (वह)
येषाम्	= जिनका	**ज्ञानम्**	= ज्ञान
तत्	= वह	**आदित्यवत्**	= सूर्यके सदृश
अज्ञानम्	= अज्ञान	**तत्परम्**	= उस सच्चिदानन्दघन परमात्माको
आत्मनः	= परमात्माके		
ज्ञानेन	= तत्त्वज्ञानद्वारा		
नाशितम्	= नष्ट कर दिया गया है,	**प्रकाशयति**	= प्रकाशित कर देता है*।

तद्बुद्धयः, तदात्मानः, तन्निष्ठाः, तत्परायणाः,
गच्छन्ति, अपुनरावृत्तिम्, ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः ॥ १७ ॥

तदात्मानः	= जिनका मन तद्रूप हो रहा है,	**तन्निष्ठाः**	= सच्चिदानन्दघन परमात्मामें ही जिनकी निरन्तर एकीभावसे स्थिति है, (ऐसे)
तद्बुद्धयः	= जिनकी बुद्धि तद्रूप हो रही है (और)		

तत्परायणाः = तत्परायण पुरुष	**अपुनरावृत्तिम्** = अपुनरावृत्तिको अर्थात् परम गतिको
ज्ञाननिर्धूत-कल्मषाः = ज्ञानके द्वारा पापरहित होकर	**गच्छन्ति** = प्राप्त होते हैं।

विद्याविनयसम्पन्ने, ब्राह्मणे, गवि, हस्तिनि,
शुनि, च, एव, श्वपाके, च, पण्डिताः, समदर्शिनः ॥ १८ ॥

पण्डिताः = ज्ञानीजन	**हस्तिनि** = हाथी,
विद्याविनय-सम्पन्ने = विद्या और विनययुक्त	**शुनि** = कुत्ते
ब्राह्मणे = ब्राह्मणमें	**च** = और
च = तथा	**श्वपाके** = चाण्डालमें (भी)
गवि = गौ,	**समदर्शिनः** = समदर्शी [१]
	एव = ही (होते हैं)।

इह, एव, तैः, जितः, सर्गः, येषाम्, साम्ये, स्थितम्, मनः,
निर्दोषम्, हि, समम्, ब्रह्म, तस्मात्, ब्रह्मणि, ते, स्थिताः ॥ १९ ॥

येषाम् = जिनका	**हि** = क्योंकि
मनः = मन	**ब्रह्म** = सच्चिदानन्दघन परमात्मा
साम्ये = समभावमें	**निर्दोषम्** = निर्दोष (और)
स्थितम् = स्थित है,	**समम्** = सम है,
तैः = उनके द्वारा	**तस्मात्** = इससे
इह = इस जीवित अवस्थामें	**ते** = वे
एव = ही	**ब्रह्मणि** = सच्चिदानन्दघन परमात्मामें (ही)
सर्गः = सम्पूर्ण संसार	**स्थिताः** = स्थित हैं।
जितः = जीत लिया गया है; [२]	

न, प्रहृष्येत्, प्रियम्, प्राप्य, न, उद्विजेत्, प्राप्य, च, अप्रियम्,
स्थिरबुद्धिः, असम्मूढः, ब्रह्मवित्, ब्रह्मणि, स्थितः ॥ २० ॥

प्रियम्	= प्रियको	**स्थिरबुद्धिः**	= स्थिरबुद्धि
प्राप्य	= प्राप्त होकर	**असम्मूढः**	= संशयरहित
न प्रहृष्येत्	= हर्षित नहीं हो	**ब्रह्मवित्**	= ब्रह्मवेत्ता पुरुष
च	= और	**ब्रह्मणि**	= सच्चिदानन्दघन परब्रह्म परमात्मामें (एकीभावसे नित्य)
अप्रियम्	= अप्रियको		
प्राप्य	= प्राप्त होकर		
न, उद्विजेत्	= उद्विग्न न हो, (वह)	**स्थितः**	= स्थित है।

बाह्यस्पर्शेषु, असक्तात्मा, विन्दति, आत्मनि, यत्, सुखम्,
सः, ब्रह्मयोगयुक्तात्मा, सुखम्, अक्षयम्, अश्नुते ॥ २१ ॥

और—

बाह्यस्पर्शेषु	= बाहरके विषयोंमें	**सः**	= वह
असक्तात्मा	= आसक्तिरहित अन्तःकरणवाला (साधक)	**ब्रह्मयोगयुक्तात्मा**	= सच्चिदानन्दघन परब्रह्म परमात्माके ध्यानरूप योगमें अभिन्नभावसे स्थित पुरुष
आत्मनि	= आत्मामें (स्थित)		
यत्	= जो (ध्यानजनित सात्त्विक)	**अक्षयम्**	= अक्षय
सुखम्	= आनन्द है;	**सुखम्**	= आनन्दका
(तत्)	= उसको	**अश्नुते**	= अनुभव करता है।
विन्दति	= प्राप्त होता है; (तदनन्तर)		

ये, हि, संस्पर्शजाः, भोगाः, दुःखयोनयः, एव, ते,
आद्यन्तवन्तः, कौन्तेय, न, तेषु, रमते, बुधः ॥ २२ ॥

ये	= जो (ये) इन्द्रिय तथा	**दुःखयोनयः, एव**	= दुःखके ही हेतु हैं (और)
संस्पर्शजाः	= विषयोंके संयोगसे उत्पन्न होनेवाले	**आद्यन्तवन्तः**	= आदि-अन्तवाले अर्थात् अनित्य हैं। (इसलिये)
भोगाः	= सब भोग हैं,	**कौन्तेय**	= हे अर्जुन!
ते	= वे (यद्यपि विषयी पुरुषोंको सुखरूप भासते हैं तो भी)	**बुधः**	= बुद्धिमान् विवेकी पुरुष
		तेषु	= उनमें
		न	= नहीं
हि	= निःसन्देह	**रमते**	= रमता।

शक्नोति, इह, एव, यः, सोढुम्, प्राक्, शरीरविमोक्षणात्,
कामक्रोधोद्भवम्, वेगम्, सः, युक्तः, सः, सुखी, नरः ॥ २३ ॥

यः	= जो साधक	**वेगम्**	= वेगको
इह	= इस मनुष्य-शरीरमें,	**सोढुम्**	= सहन करनेमें
शरीरविमोक्षणात्	= शरीरका नाश होनेसे	**शक्नोति**	= समर्थ हो जाता है,
		सः	= वही
प्राक्	= पहले-पहले	**नरः**	= पुरुष
एव	= ही	**युक्तः**	= योगी है (और)
कामक्रोधोद्भवम्	= काम-क्रोधसे उत्पन्न होनेवाले	**सः**	= वही
		सुखी	= सुखी है।

यः, अन्तःसुखः, अन्तरारामः, तथा, अन्तर्ज्योतिः,एव, यः,
सः, योगी, ब्रह्मनिर्वाणम्, ब्रह्मभूतः, अधिगच्छति ॥ २४ ॥

यः	= जो पुरुष	**तथा**	= तथा
एव	= निश्चय करके	**यः**	= जो
अन्तःसुखः	= अन्तरात्मामें ही सुखवाला है,	**अन्तर्ज्योतिः**	= आत्मामें ही ज्ञानवाला है,
अन्तरारामः	= आत्मामें ही रमण करनेवाला है	**सः**	= वह

ब्रह्मभूतः	= सच्चिदानन्दघन परब्रह्म परमात्माके साथ एकीभाव-को प्राप्त	**योगी**	= सांख्ययोगी
		ब्रह्मनिर्वाणम्	= शान्त ब्रह्मको
		अधिगच्छति	= प्राप्त होता है।

लभन्ते, ब्रह्मनिर्वाणम्, ऋषयः, क्षीणकल्मषाः,
छिन्नद्वैधाः, यतात्मानः, सर्वभूतहिते, रताः ॥ २५ ॥

और—

क्षीणकल्मषाः	= जिनके सब पाप नष्ट हो गये हैं,	**यतात्मानः**	= जिनका जीता हुआ मन निश्चलभावसे परमात्मामें स्थित है, (वे)
छिन्नद्वैधाः	= जिनके सब संशय ज्ञानके द्वारा निवृत्त हो गये हैं,	**ऋषयः**	= ब्रह्मवेत्ता पुरुष
सर्वभूतहिते	= जो सम्पूर्ण प्राणियोंके हितमें	**ब्रह्मनिर्वाणम्**	= शान्त ब्रह्मको
रताः	= रत हैं (और)	**लभन्ते**	= प्राप्त होते हैं।

कामक्रोधवियुक्तानाम्, यतीनाम्, यतचेतसाम्,
अभितः, ब्रह्मनिर्वाणम्, वर्तते, विदितात्मनाम् ॥ २६ ॥

और—

कामक्रोध-वियुक्तानाम्	= काम-क्रोधसे रहित,	**यतीनाम्**	= ज्ञानी पुरुषोंके लिये
यतचेतसाम्	= जीते हुए चित्तवाले,	**अभितः**	= सब ओरसे
विदितात्मनाम्	= परब्रह्म परमात्माका साक्षात्कार किये हुए	**ब्रह्मनिर्वाणम्**	= शान्त परब्रह्म परमात्मा (ही)
		वर्तते	= परिपूर्ण हैं।

स्पर्शान्, कृत्वा, बहिः, बाह्यान्, चक्षुः, च, एव, अन्तरे, भ्रुवोः,
प्राणापानौ, समौ, कृत्वा, नासाभ्यन्तरचारिणौ ॥ २७ ॥

यतेन्द्रियमनोबुद्धिः, मुनिः, मोक्षपरायणः,
विगतेच्छाभयक्रोधः, यः, सदा, मुक्तः, एव, सः ॥ २८ ॥

बाह्यान्	= बाहरके	**समौ**	= सम
स्पर्शान्	= विषयभोगोंको (न चिन्तन करता हुआ)	**कृत्वा**	= करके
बहिः	= बाहर	**यतेन्द्रिय-मनोबुद्धिः**	= जिसकी इन्द्रियाँ, मन और बुद्धि जीती हुई हैं,(ऐसा)
एव	= ही	**यः**	= जो
कृत्वा	= निकालकर	**मोक्षपरायणः**	= मोक्षपरायण
च	= और	**मुनिः**	= मुनि*
चक्षुः	= नेत्रोंकी दृष्टिको	**विगतेच्छा-भयक्रोधः**	= इच्छा, भय और क्रोधसे रहित हो गया है,
भ्रुवोः	= भृकुटीके	**सः**	= वह
अन्तरे	= बीचमें (स्थित करके तथा)	**सदा**	= सदा
नासाभ्यन्तरचारिणौ	= नासिकामें विचरनेवाले	**मुक्तः**	= मुक्त
प्राणापानौ	= प्राण और अपानवायुको	**एव**	= ही है।

भोक्तारम्, यज्ञतपसाम्, सर्वलोकमहेश्वरम्,
सुहृदम्, सर्वभूतानाम्, ज्ञात्वा, माम्, शान्तिम्, ऋच्छति ॥ २९ ॥

माम्	= मुझको	**सर्वभूतानाम्**	= सम्पूर्ण भूतप्राणियोंका
यज्ञतपसाम्	= सब यज्ञ और तपोंका	**सुहृदम्**	= सुहृद् अर्थात् स्वार्थरहित दयालु और प्रेमी, (ऐसा)
भोक्तारम्	= भोगनेवाला,		
सर्वलोकमहेश्वरम्	= सम्पूर्ण लोकोंके ईश्वरोंका भी ईश्वर (तथा)	**ज्ञात्वा**	= तत्त्वसे जानकर
		शान्तिम्	= शान्तिको
		ऋच्छति	= प्राप्त होता है।

श्रीमद्भगवत गीता अध्याय ६ च्या काही श्लोकांची फोटोकॉपी

अथ षष्ठोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच

अनाश्रितः, कर्मफलम्, कार्यम्, कर्म, करोति, यः,
सः, सन्न्यासी, च, योगी, च, न, निरग्निः, न, च, अक्रियः ॥ १ ॥

उसके पश्चात् श्रीभगवान् बोले, हे अर्जुन!—

यः	= जो पुरुष	**च**	= और (केवल)
कर्मफलम्	= कर्मफलका	**निरग्निः**	= अग्निका त्याग करनेवाला (संन्यासी)
अनाश्रितः	= आश्रय न लेकर		
कार्यम्	= करनेयोग्य		
कर्म	= कर्म	**न**	= नहीं है
करोति	= करता है,	**च**	= तथा (केवल)
सः	= वह	**अक्रियः**	= क्रियाओंका त्याग करनेवाला (योगी)
सन्न्यासी	= संन्यासी		
च	= तथा		
योगी	= योगी है;	**न**	= नहीं है।

यम्, सन्न्यासम्, इति, प्राहुः, योगम्, तम्, विद्धि,पाण्डव,
न, हि, असन्न्यस्तसंकल्पः, योगी, भवति, कश्चन ॥ २ ॥

इसलिये—

पाण्डव	= हे अर्जुन!	**हि**	= क्योंकि
यम्	= जिसको	**असन्न्यस्त-सङ्कल्पः**	= संकल्पोंका त्याग न करनेवाला
सन्न्यासम्	= संन्यास[१]		
इति	= ऐसा		
प्राहुः	= कहते हैं,	**कश्चन**	= कोई भी पुरुष
तम्	= उसीको (तू)	**योगी**	= योगी
योगम्	= योग[२]	**न**	= नहीं
विद्धि	= जान।	**भवति**	= होता।

आरुरुक्षोः, मुनेः, योगम्, कर्म, कारणम्, उच्यते,
योगारूढस्य, तस्य, एव, शमः, कारणम्, उच्यते ॥ ३ ॥

योगम्	= योगमें	**उच्यते**	= कहा जाता है (और योगारूढ़ हो जानेपर)
आरुरुक्षोः	= आरूढ़ होनेकी इच्छावाले	**तस्य**	= उस
मुनेः	= मननशील पुरुषके लिये (योगकी प्राप्तिमें)	**योगारूढस्य**	= योगारूढ़ पुरुषका
		शमः	= जो सर्वसंकल्पों- का अभाव है,
कर्म	= निष्कामभावसे कर्म करना ही	**(सः), एव**	= वही (कल्याणमें)
		कारणम्	= हेतु
कारणम्	= हेतु	**उच्यते**	= कहा जाता है।

यदा, हि, न, इन्द्रियार्थेषु, न, कर्मसु, अनुषज्जते,
सर्वसङ्कल्पसन्न्यासी, योगारूढः, तदा, उच्यते ॥ ४ ॥

यदा	= जिस कालमें	**अनुषज्जते**	= आसक्त होता है,
न	= न (तो)	**तदा**	= उस कालमें
इन्द्रियार्थेषु	= इन्द्रियोंके भोगोंमें (और)	**सर्वसङ्कल्प-सन्न्यासी**	= सर्वसंकल्पोंका त्यागी पुरुष
न	= न		
कर्मसु	= कर्मोंमें	**योगारूढः**	= योगारूढ़
हि	= ही	**उच्यते**	= कहा जाता है।

उद्धरेत्, आत्मना, आत्मानम्, न, आत्मानम्, अवसादयेत्,
आत्मा, एव, हि, आत्मनः, बन्धुः, आत्मा, एव, रिपुः, आत्मनः ॥ ५ ॥

आत्मना	= अपने द्वारा	**अवसादयेत्**	= डाले;
आत्मानम्	= अपना (संसार- समुद्रसे)	**हि**	= क्योंकि (यह मनुष्य)
उद्धरेत्	= उद्धार करे (और)	**आत्मा**	= आप
आत्मानम्	= अपनेको (अधोगतिमें)	**एव**	= ही तो
न	= न	**आत्मनः**	= अपना

बन्धुः = मित्र है (और)
आत्मा = आप

एव = ही
आत्मनः = अपना
रिपुः = शत्रु है।

बन्धुः, आत्मा, आत्मनः, तस्य, येन, आत्मा, एव, आत्मना, जितः,
अनात्मनः, तु, शत्रुत्वे, वर्तेत, आत्मा, एव, शत्रुवत् ॥ ६ ॥

येन = जिस
आत्मना = जीवात्माद्वारा
आत्मा = मनऔर इन्द्रियों-सहित शरीर
जितः = जीता हुआ है,
तस्य = उस
आत्मनः = जीवात्माका (तो वह)
आत्मा = आप
एव = ही
बन्धुः = मित्र है;

तु = और
अनात्मनः = जिसके द्वारा मन तथा इन्द्रियों-सहित शरीर नहीं जीता गया है, उसके लिये (वह)
आत्मा = आप
एव = ही
शत्रुवत् = शत्रुके सदृश
शत्रुत्वे = शत्रुतामें
वर्तेत = बरतता है।

जितात्मनः, प्रशान्तस्य, परमात्मा, समाहितः,
शीतोष्णसुखदुःखेषु, तथा, मानापमानयोः ॥ ७ ॥

और हे अर्जुन!—

शीतोष्ण-सुखदुःखेषु = सरदी-गरमी और सुख-दुःखादिमें
तथा = तथा
मानापमानयोः = मान और अपमानमें
प्रशान्तस्य = जिसके अन्तः-करणकी वृत्तियाँ भलीभाँति शान्त हैं, (ऐसे)

जितात्मनः = स्वाधीन आत्मावाले पुरुषके (ज्ञानमें)
परमात्मा = सच्चिदानन्दघन परमात्मा
समाहितः = सम्यक् प्रकारसे स्थित हैं अर्थात् उसके ज्ञानमें परमात्माके सिवा अन्य कुछ है ही नहीं।

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा, कूटस्थः, विजितेन्द्रियः,
युक्तः, इति, उच्यते, योगी, समलोष्टाश्मकाञ्चनः ॥ ८ ॥

ज्ञानविज्ञान-तृप्तात्मा	= जिसका अन्तः-करण ज्ञान-विज्ञानसे तृप्त है,	**समलोष्टाश्म-काञ्चनः**	= जिसके लिये मिट्टी, पत्थर और सुवर्ण समान हैं, (वह)
कूटस्थः	= जिसकी स्थिति विकाररहित है,	**योगी**	= योगी
		युक्तः	= युक्त अर्थात् भगवत्प्राप्त है,
विजितेन्द्रियः	= जिसकी इन्द्रियाँ भलीभाँति जीती हुई हैं (और)	**इति**	= ऐसे
		उच्यते	= कहा जाता है।

सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु,
साधुषु, अपि, च, पापेषु, समबुद्धिः, विशिष्यते ॥ ९ ॥

सुहृन्मित्रार्युदासीन-मध्यस्थ-द्वेष्यबन्धुषु	= सुहृद्[1] मित्र, वैरी, उदासीन[2], मध्यस्थ[3], द्वेष्य और बन्धुगणोंमें,	**पापेषु**	= पापियोंमें
		अपि	= भी
		समबुद्धिः	= समान भाव रखनेवाला
साधुषु	= धर्मात्माओंमें		
च	= और	**विशिष्यते**	= अत्यन्त श्रेष्ठ है।

योगी, युञ्जीत, सततम्, आत्मानम्, रहसि, स्थितः,
एकाकी, यतचित्तात्मा, निराशीः, अपरिग्रहः ॥ १० ॥

इसलिये उचित है कि—

यतचित्तात्मा	= मन और इन्द्रियोंसहित शरीरको वशमें रखनेवाला,	**एकाकी**	= अकेला ही
		रहसि	= एकान्त स्थानमें
		स्थितः	= स्थित होकर
		आत्मानम्	= आत्माको
निराशीः	= आशारहित (और)	**सततम्**	= निरन्तर (परमात्मामें)
अपरिग्रहः	= संग्रहरहित		
योगी	= योगी	**युञ्जीत**	= लगावे।

शुचौ, देशे, प्रतिष्ठाप्य, स्थिरम्, आसनम्, आत्मनः,
न, अत्युच्छ्रितम्, न, अतिनीचम्, चैलाजिनकुशोत्तरम्॥ ११ ॥

कैसे कि—

शुचौ	= शुद्ध	**न**	= न
देशे	= भूमिमें, (जिसके ऊपर क्रमशः)	**अतिनीचम्**	= बहुत नीचा, (ऐसे)
चैलाजिन-कुशोत्तरम्	= कुशा, मृगछाला और वस्त्र बिछे हैं, (जो)	**आत्मनः**	= अपने
		आसनम्	= आसनको
न	= न	**स्थिरम्**	= स्थिर
अत्युच्छ्रितम्	= बहुत ऊँचा है (और)	**प्रतिष्ठाप्य**	= स्थापन करके—

तत्र, एकाग्रम्, मनः, कृत्वा, यतचित्तेन्द्रियक्रियः,
उपविश्य, आसने, युञ्ज्यात्, योगम्, आत्मविशुद्धये ॥ १२ ॥

और—

तत्र	= उस	**मनः**	= मनको
आसने	= आसनपर	**एकाग्रम्**	= एकाग्र
उपविश्य	= बैठकर	**कृत्वा**	= करके
यतचित्तेन्द्रियक्रियः	= चित्त और इन्द्रियोंकी क्रियाओंको वशमें रखते हुए	**आत्मविशुद्धये**	= अन्तःकरणकी शुद्धिके लिये
		योगम्	= योगका
		युञ्ज्यात्	= अभ्यास करे।

समम्, कायशिरोग्रीवम्, धारयन्, अचलम्, स्थिरः,
सम्प्रेक्ष्य, नासिकाग्रम्, स्वम्, दिशः, च, अनवलोकयन्॥ १३ ॥

उसकी विधि इस प्रकार है कि—

कायशिरोग्रीवम्	= काया, सिर और गलेको	**धारयन्**	= धारण करके
		च	= और
समम्	= समान (एवम्)	**स्थिरः**	= स्थिर होकर,
अचलम्	= अचल	**स्वम्**	= अपनी

नासिकाग्रम्	= नासिकाके अग्रभागपर	**दिशः**	= दिशाओंको
सम्प्रेक्ष्य	= दृष्टि जमाकर, (अन्य)	**अनवलोकयन्**	= न देखता हुआ—

प्रशान्तात्मा, विगतभीः, ब्रह्मचारिव्रते, स्थितः,
मनः, संयम्य, मच्चित्तः, युक्तः, आसीत, मत्परः ॥ १४ ॥

ब्रह्मचारिव्रते	= ब्रह्मचारीके व्रतमें	**मनः**	= मनको
स्थितः	= स्थित	**संयम्य**	= रोककर
विगतभीः	= भयरहित (तथा)	**मच्चित्तः**	= मुझमें चित्तवाला (और)
प्रशान्तात्मा	= भलीभाँति शान्त अन्तःकरणवाला	**मत्परः**	= मेरे परायण होकर
युक्तः	= सावधान योगी	**आसीत**	= स्थित होवे।

युञ्जन्, एवम्, सदा, आत्मानम्, योगी, नियतमानसः,
शान्तिम्, निर्वाणपरमाम्, मत्संस्थाम्, अधिगच्छति ॥ १५ ॥

नियतमानसः	= वशमें किये हुए मनवाला	**युञ्जन्**	= लगाता हुआ
योगी	= योगी	**मत्संस्थाम्**	= मुझमें रहनेवाली
एवम्	= इस प्रकार	**निर्वाणपरमाम्**	= परमानन्दकी पराकाष्ठारूप
आत्मानम्	= आत्माको	**शान्तिम्**	= शान्तिको
सदा	= निरन्तर (मुझ परमेश्वरके स्वरूपमें)	**अधिगच्छति**	= प्राप्त होता है।

न, अति, अश्नतः, तु, योगः, अस्ति, न, च, एकान्तम्, अनश्नतः,
न, च, अति, स्वप्नशीलस्य, जाग्रतः, न, एव, च, अर्जुन ॥ १६ ॥

अर्जुन	= हे अर्जुन! (यह)
योगः	= योग
न	= न
तु	= तो
अति	= बहुत
अश्नतः	= खानेवालेका
च	= और
न	= न
एकान्तम्	= बिलकुल
अनश्नतः	= न खानेवालेका
च	= तथा
न	= न
अति	= बहुत
स्वप्नशीलस्य	= शयन करनेके स्वभाववालेका
च	= और
न	= न (सदा)
जाग्रतः	= जागनेवालेका
एव	= ही
अस्ति	= सिद्ध होता है।

युक्ताहारविहारस्य, युक्तचेष्टस्य, कर्मसु,
युक्तस्वप्नावबोधस्य, योगः, भवति, दुःखहा ॥ १७ ॥

दुःखहा	= दुःखोंका नाश करनेवाला
योगः	= योग (तो)
युक्ताहार-विहारस्य	= यथायोग्य आहार-विहार करनेवालेका,
कर्मसु	= कर्मोंमें
युक्तचेष्टस्य	= यथायोग्य चेष्टा करनेवालेका (और)
युक्तस्वप्नाव-बोधस्य	= यथायोग्य सोने तथा जागने-वालेका (ही सिद्ध)
भवति	= होता है।

तम्, विद्यात्, दुःखसंयोगवियोगम्, योगसञ्ज्ञितम्,
सः, निश्चयेन, योक्तव्यः, योगः, अनिर्विण्णचेतसा ॥ २३ ॥

दुःखसंयोग-वियोगम्	= दुःखरूप संसारके संयोगसे रहित है (तथा)
योगसञ्ज्ञितम्	= जिसका नाम योग है,
तम्	= उसको
विद्यात्	= जानना चाहिये।
सः	= वह
योगः	= योग
अनिर्विण्णचेतसा	= न उकताये हुए अर्थात् धैर्य और उत्साहयुक्त चित्तसे
निश्चयेन	= निश्चयपूर्वक
योक्तव्यः	= करना कर्तव्य है।

सर्वभूतस्थितम्, यः, माम्, भजति, एकत्वम्, आस्थितः,
सर्वथा, वर्तमानः, अपि, सः, योगी, मयि, वर्तते ॥ ३१ ॥

इस प्रकार—

यः	= जो पुरुष	**सः**	= वह
एकत्वम्	= एकीभावमें	**योगी**	= योगी
आस्थितः	= स्थित होकर	**सर्वथा**	= सब प्रकारसे
सर्वभूतस्थितम्	= { सम्पूर्ण भूतोंमें आत्मरूपसे स्थित	**वर्तमानः**	= बरतता हुआ
माम्	= { मुझ सच्चिदानन्दघन वासुदेवको	**अपि**	= भी
भजति	= भजता है,	**मयि**	= मुझमें (ही)
		वर्तते	= बरतता है।

आत्मौपम्येन, सर्वत्र, समम्, पश्यति, यः, अर्जुन,
सुखम्, वा, यदि, वा, दुःखम्, सः, योगी, परमः, मतः ॥ ३२ ॥

और—

अर्जुन	= हे अर्जुन!	**यदि, वा**	= अथवा
यः	= जो योगी	**दुःखम्**	= { दुःखको (भी सबमें सम देखता है),
आत्मौपम्येन	= अपनी भाँति *	**सः**	= वह
सर्वत्र	= सम्पूर्ण भूतोंमें	**योगी**	= योगी
समम्	= सम	**परमः**	= परम श्रेष्ठ
पश्यति	= देखता है	**मतः**	= माना गया है।
वा	= और		
सुखम्	= सुख		

असंशयम्, महाबाहो, मनः, दुर्निग्रहम्, चलम्,
अभ्यासेन, तु, कौन्तेय, वैराग्येण, च, गृह्यते ॥ ३५ ॥

महाबाहो	= हे महाबाहो!	**तु**	= परंतु
असंशयम्	= निःसन्देह	**कौन्तेय**	= हे कुन्तीपुत्र अर्जुन! (यह)
मनः	= मन		
चलम्	= चंचल (और)	**अभ्यासेन**	= अभ्यास*
		च	= और
दुर्निग्रहम्	= कठिनतासे वशमें होनेवाला है;	**वैराग्येण**	= वैराग्यसे
		गृह्यते	= वशमें होता है।

असंयतात्मना, योगः, दुष्प्रापः, इति, मे, मतिः,
वश्यात्मना, तु, यतता, शक्यः, अवाप्तुम्, उपायतः ॥ ३६ ॥

असंयतात्मना	= जिसका मन वशमें किया हुआ नहीं है, ऐसे पुरुषद्वारा	**यतता**	= प्रयत्नशील पुरुषद्वारा
		उपायतः	= साधनसे (उसका)
योगः	= योग		
दुष्प्रापः	= दुष्प्राप्य है	**अवाप्तुम्**	= प्राप्त होना
तु	= और	**शक्यः**	= सहज है—
		इति	= यह
वश्यात्मना	= वशमें किये हुए मनवाले	**मे**	= मेरा
		मतिः	= मत है।

अयतिः, श्रद्धया, उपेतः, योगात्, चलितमानसः,
अप्राप्य, योगसंसिद्धिम्, काम्, गतिम्, कृष्ण, गच्छति ॥ ३७ ॥

इसपर अर्जुन बोले—

कृष्ण	= हे श्रीकृष्ण!	**योगसंसिद्धिम्**	= योगकी सिद्धिको अर्थात् भगवत्-साक्षात्कारको
श्रद्धया, उपेतः	= जो योगमें श्रद्धा रखनेवाला है; किंतु		
अयतिः	= संयमी नहीं है, (इस कारण अन्तकालमें)	**अप्राप्य**	= न प्राप्त होकर
		काम्	= किस
योगात्-चलितमानसः	= जिसका मन योगसे विचलित हो गया है, (ऐसा साधक योगी)	**गतिम्**	= गतिको
		गच्छति	= प्राप्त होता है।

कच्चित्, न, उभयविभ्रष्टः, छिन्नाभ्रम्, इव, नश्यति,
अप्रतिष्ठः, महाबाहो, विमूढः, ब्रह्मणः, पथि ॥ ३८ ॥

और—

महाबाहो	= हे महाबाहो!	**छिन्नाभ्रम्**	= छिन्न-भिन्न बादलकी
कच्चित्	= क्या (वह)	**इव**	= भाँति
ब्रह्मणः	= भगवत्प्राप्तिके	**उभयविभ्रष्टः**	= दोनों ओरसे भ्रष्ट होकर
पथि	= मार्गमें	**न, नश्यति**	= नष्ट तो नहीं हो जाता?
विमूढः	= मोहित (और)		
अप्रतिष्ठः	= आश्रयरहित पुरुष		

एतत्, मे, संशयम्, कृष्ण, छेत्तुम्, अर्हसि, अशेषतः,
त्वदन्यः, संशयस्य, अस्य, छेत्ता, न, हि, उपपद्यते ॥ ३९ ॥

कृष्ण	= हे श्रीकृष्ण!	**हि**	= क्योंकि
मे	= मेरे	**त्वदन्यः**	= आपके सिवा दूसरा
एतत्	= इस	**अस्य**	= इस
संशयम्	= संशयको	**संशयस्य**	= संशयका
अशेषतः	= सम्पूर्णरूपसे	**छेत्ता**	= छेदन करनेवाला
छेत्तुम्	= छेदन करनेके लिये (आप ही)	**न, उपपद्यते**	= मिलना सम्भव नहीं है।
अर्हसि	= योग्य हैं;		

पार्थ, न, एव, इह, न, अमुत्र, विनाशः, तस्य, विद्यते,
न, हि, कल्याणकृत्, कश्चित्, दुर्गतिम्, तात, गच्छति ॥ ४० ॥

इस प्रकार अर्जुनके पूछनेपर श्रीभगवान् बोले—

पार्थ	= हे पार्थ!	**तात**	= हे प्यारे!
तस्य	= उस पुरुषका	**कल्याणकृत्**	= आत्मोद्धारके लिये अर्थात् भगवत्प्राप्तिके लिये कर्म करनेवाला
न	= न (तो)		
इह	= इस लोकमें		
विनाशः	= विनाश		
विद्यते	= होता है (और)		
न	= न		
अमुत्र	= परलोकमें	**कश्चित्**	= कोई भी मनुष्य
एव	= ही;	**दुर्गतिम्**	= दुर्गतिको
हि	= क्योंकि	**न, गच्छति**	= प्राप्त नहीं होता।

प्राप्य, पुण्यकृताम्, लोकान्, उषित्वा, शाश्वतीः, समाः,
शुचीनाम्, श्रीमताम्, गेहे, योगभ्रष्टः, अभिजायते ॥ ४१ ॥

किंतु वह—

योगभ्रष्टः	= योगभ्रष्ट पुरुष	**शाश्वतीः**	= बहुत
		समाः	= वर्षोंतक
पुण्यकृताम्	= पुण्यवानोंके	**उषित्वा**	= निवास करके (फिर)
लोकान्	= लोकोंको अर्थात् स्वर्गादि उत्तम लोकोंको	**शुचीनाम्**	= शुद्ध आचरणवाले
		श्रीमताम्	= श्रीमान् पुरुषोंके
प्राप्य	= प्राप्त होकर, (उनमें)	**गेहे**	= घरमें
		अभिजायते	= जन्म लेता है।

अथवा, योगिनाम्, एव, कुले, भवति, धीमताम्,
एतत्, हि, दुर्लभतरम्, लोके, जन्म, यत्, ईदृशम् ॥ ४२ ॥

अथवा	= अथवा (वैराग्यवान् पुरुष उन लोकोंमें न जाकर)	**भवति**	= जन्म लेता है। (परंतु)
		ईदृशम्	= इस प्रकारका
		यत्	= जो
		एतत्	= यह
धीमताम्	= ज्ञानवान्	**जन्म**	= जन्म है, (सो)
योगिनाम्	= योगियोंके	**लोके**	= संसारमें
एव	= ही	**हि**	= निःसन्देह
कुले	= कुलमें	**दुर्लभतरम्**	= अत्यन्त दुर्लभ है।

तत्र, तम्, बुद्धिसंयोगम्, लभते, पौर्वदेहिकम्,
यतते, च, ततः, भूयः, संसिद्धौ, कुरुनन्दन ॥ ४३ ॥

और वह पुरुष—

तत्र	= वहाँ	**पौर्वदेहिकम्**	= पहले शरीरमें संग्रह किये हुए
तम्	= उस		

बुद्धिसंयोगम्	= बुद्धिके संयोगको अर्थात् समबुद्धि-रूप योगके संस्कारोंको (अनायास ही)	**ततः**	= उसके प्रभावसे (वह)
		भूयः	= फिर
लभते	= प्राप्त हो जाता है	**संसिद्धौ**	= परमात्माकी प्राप्तिरूप सिद्धिके लिये (पहलेसे भी बढ़कर)
च	= और		
कुरुनन्दन	= हे कुरुनन्दन!	**यतते**	= प्रयत्न करता है।

पूर्वाभ्यासेन, तेन, एव, ह्रियते, हि, अवशः, अपि, सः, जिज्ञासुः, अपि, योगस्य, शब्दब्रह्म, अतिवर्तते ॥ ४४ ॥

और—

सः	= वह (श्रीमानोंके घरमें जन्म लेनेवाला योगभ्रष्ट)	**ह्रियते**	= आकर्षित किया जाता है, (तथा)
		योगस्य	= समबुद्धिरूप योगका
अवशः	= पराधीन हुआ		
अपि	= भी	**जिज्ञासुः**	= जिज्ञासु
तेन	= उस	**अपि**	= भी
पूर्वाभ्यासेन	= पहलेके अभ्याससे	**शब्दब्रह्म**	= वेदमें कहे हुए सकाम कर्मोंके फलको
एव	= ही		
हि	= निःसन्देह (भगवान्‌की ओर)	**अतिवर्तते**	= उल्लंघन कर जाता है।

प्रयत्नात्, यतमानः, तु, योगी, संशुद्धकिल्बिषः, अनेकजन्मसंसिद्धः, ततः, याति, पराम्, गतिम् ॥ ४५ ॥

तु	= परंतु		जन्ममें संसिद्ध होकर
प्रयत्नात्	= प्रयत्नपूर्वक		
यतमानः	= अभ्यास करनेवाला	**संशुद्धकिल्बिषः**	= सम्पूर्ण पापोंसे रहित हो
योगी	= योगी (तो)		
अनेकजन्मसंसिद्धः	= पिछले अनेक जन्मोंके संस्कार-बलसे इसी	**ततः**	= फिर तत्काल ही
		पराम्, गतिम्	= परमगतिको
		याति	= प्राप्त हो जाता है।

तपस्विभ्यः, अधिकः, योगी, ज्ञानिभ्यः, अपि, मतः, अधिकः,
कर्मिभ्यः, च, अधिकः, योगी, तस्मात्, योगी, भव, अर्जुन ॥ ४६ ॥

क्योंकि—

योगी	= योगी	**योगी**	= योगी
तपस्विभ्यः	= तपस्वियोंसे	**अधिकः**	= श्रेष्ठ है;
अधिकः	= श्रेष्ठ है,	**तस्मात्**	= इससे
ज्ञानिभ्यः	= शास्त्रज्ञानियोंसे	**अर्जुन**	= हे अर्जुन! (तू)
अपि	= भी	**योगी**	= योगी
अधिकः	= श्रेष्ठ	**भव**	= हो।
मतः	= माना गया है		
च	= और		
कर्मिभ्यः	= सकाम कर्म करनेवालोंसे भी		

योगिनाम्, अपि, सर्वेषाम्, मद्गतेन, अन्तरात्मना,
श्रद्धावान्, भजते, यः, माम्, सः, मे, युक्ततमः, मतः ॥ ४७ ॥

और हे प्यारे!—

सर्वेषाम्	= सम्पूर्ण	**माम्**	= मुझको (निरन्तर)
योगिनाम्	= योगियोंमें	**भजते**	= भजता है,
अपि	= भी	**सः**	= वह योगी
यः	= जो	**मे**	= मुझे
श्रद्धावान्	= श्रद्धावान् योगी		
मद्गतेन	= मुझमें लगे हुए	**युक्ततमः**	= परमश्रेष्ठ
अन्तरात्मना	= अन्तरात्मासे	**मतः**	= मान्य है।

श्री मद्भगवत गीता अध्याय ७ च्या काही श्लोकांची फोटोकॉपी

अथ सप्तमोऽध्यायः

मयि, आसक्तमनाः, पार्थ, योगम्, युञ्जन्, मदाश्रयः,
असंशयम्, समग्रम्, माम्, यथा, ज्ञास्यसि, तत्, शृणु ॥ १ ॥

इसके पश्चात् श्रीकृष्णभगवान् बोले—

पार्थ	= हे पार्थ!	**समग्रम्**	= सम्पूर्ण विभूति, बल, ऐश्वर्यादि गुणोंसे युक्त, सबके आत्मरूप
मयि, आसक्तमनाः	= अनन्य प्रेमसे मुझमें आसक्तचित्त (तथा अनन्य भावसे)		
मदाश्रयः	= मेरे परायण होकर	**माम्**	= मुझको
		असंशयम्	= संशयरहित
योगम्	= योगमें	**ज्ञास्यसि**	= जानेगा,
युञ्जन्	= लगा हुआ (तू)	**तत्**	= उसको
यथा	= जिस प्रकारसे	**शृणु**	= सुन।

ज्ञानम्, ते, अहम्, सविज्ञानम्, इदम्, वक्ष्यामि, अशेषतः,
यत्, ज्ञात्वा, न, इह, भूयः, अन्यत्, ज्ञातव्यम्, अवशिष्यते ॥ २ ॥

अहम्	= मैं	**ज्ञात्वा**	= जानकर
ते	= तेरे लिये	**इह**	= संसारमें
इदम्	= इस	**भूयः**	= फिर
सविज्ञानम्	= विज्ञानसहित	**अन्यत्**	= और कुछ भी
ज्ञानम्	= तत्त्वज्ञानको	**ज्ञातव्यम्**	= जाननेयोग्य
अशेषतः	= सम्पूर्णतया		
वक्ष्यामि	= कहूँगा,	**न, अवशिष्यते**	= शेष नहीं रह जाता।
यत्	= जिसको		

मनुष्याणाम्, सहस्रेषु, कश्चित्, यतति, सिद्धये,
यतताम्, अपि, सिद्धानाम्, कश्चित्, माम्, वेत्ति, तत्त्वतः ॥ ३ ॥

सहस्त्रेषु	= हजारों
मनुष्याणाम्	= मनुष्योंमें
कश्चित्	= कोई एक
सिद्धये	= मेरी प्राप्तिके लिये
यतति	= यत्न करता है (और उन)
यतताम्	= यत्न करनेवाले
सिद्धानाम्	= योगियोंमें
अपि	= भी
कश्चित्	= कोई एक (मेरे परायण होकर)
माम्	= मुझको
तत्त्वतः	= तत्त्वसे अर्थात् यथार्थरूपसे
वेत्ति	= जानता है।

भूमिः, आपः, अनलः, वायुः, खम्, मनः, बुद्धिः, एव, च,
अहङ्कारः, इति, इयम्, मे, भिन्ना, प्रकृतिः, अष्टधा ॥ ४ ॥
अपरा, इयम्, इतः, तु, अन्याम्, प्रकृतिम्, विद्धि, मे, पराम्,
जीवभूताम्, महाबाहो, यया, इदम्, धार्यते, जगत् ॥ ५ ॥

परंतु हे अर्जुन!—

भूमिः	= पृथ्वी,
आपः	= जल,
अनलः	= अग्नि,
वायुः	= वायु,
खम्	= आकाश,
मनः	= मन,
बुद्धिः	= बुद्धि
च	= और
अहङ्कारः	= अहंकार
एव	= भी—
इति	= इस प्रकार
इयम्	= यह
अष्टधा	= आठ प्रकारसे
भिन्ना	= विभाजित
मे	= मेरी
प्रकृतिः	= प्रकृति है।
इयम्	= यह (आठ प्रकारके भेदोंवाली)
तु	= तो
अपरा	= अपरा अर्थात् मेरी जड़ प्रकृति है (और)
महाबाहो	= हे महाबाहो!
इतः	= इससे
अन्याम्	= दूसरीको,
यया	= जिससे
इदम्	= यह (सम्पूर्ण)
जगत्	= जगत्
धार्यते	= धारण किया जाता है,
मे	= मेरी
जीवभूताम्	= जीवरूपा
पराम्	= परा अर्थात् चेतन
प्रकृतिम्	= प्रकृति
विद्धि	= जान।

एतद्योनीनि, भूतानि, सर्वाणि, इति, उपधारय,
अहम्, कृत्स्नस्य, जगतः, प्रभवः, प्रलयः, तथा ॥ ६ ॥

और हे अर्जुन! तू—

इति	= ऐसा	**कृत्स्नस्य**	= सम्पूर्ण
उपधारय	= समझ (कि)	**जगतः**	= जगत्का
सर्वाणि	= सम्पूर्ण	**प्रभवः**	= प्रभव
भूतानि	= भूत	**तथा**	= तथा
एतद्योनीनि	= इन दोनों प्रकृतियोंसे ही उत्पन्न होनेवाले हैं (और)	**प्रलयः**	= प्रलय हूँ (अर्थात् सम्पूर्ण जगत्का मूल कारण हूँ।)
अहम्	= मैं		

मत्तः, परतरम्, न, अन्यत्, किञ्चित्, अस्ति, धनञ्जय,
मयि, सर्वम्, इदम्, प्रोतम्, सूत्रे, मणिगणाः, इव ॥ ७ ॥

इसलिये—

धनञ्जय	= हे धनंजय!	**इदम्**	= यह
मत्तः	= मुझसे	**सर्वम्**	= सम्पूर्ण (जगत्)
अन्यत्	= भिन्न दूसरा	**सूत्रे**	= सूत्रमें (सूत्रके)
किञ्चित्	= कोई भी	**मणिगणाः**	= मणियोंके
परतरम्	= परम (कारण)	**इव**	= सदृश
न	= नहीं	**मयि**	= मुझमें
अस्ति	= है।	**प्रोतम्**	= गुँथा हुआ है।

रसः, अहम्, अप्सु, कौन्तेय, प्रभा, अस्मि, शशिसूर्ययोः,
प्रणवः, सर्ववेदेषु, शब्दः, खे, पौरुषम्, नृषु ॥ ८ ॥

कैसे कि—

कौन्तेय	= हे अर्जुन!	**अस्मि**	= हूँ,
अहम्	= मैं	**सर्ववेदेषु**	= सम्पूर्ण वेदोंमें
अप्सु	= जलमें	**प्रणवः**	= ओंकार (हूँ),
रसः	= रस (हूँ),	**खे**	= आकाशमें
शशिसूर्ययोः	= चन्द्रमा और सूर्यमें	**शब्दः**	= शब्द (और)
		नृषु	= पुरुषोंमें
प्रभा	= प्रकाश	**पौरुषम्**	= पुरुषत्व (हूँ)।

पुण्यः, गन्धः, पृथिव्याम्, च, तेजः, च, अस्मि, विभावसौ,
जीवनम्, सर्वभूतेषु, तपः, च, अस्मि, तपस्विषु ॥ ९ ॥

तथा मैं—

पृथिव्याम्	= पृथ्वीमें	**सर्वभूतेषु**	= सम्पूर्ण भूतोंमें (उनका)
पुण्यः	= पवित्र		
गन्धः	= गन्ध*		
च	= और	**जीवनम्**	= जीवन (हूँ)
विभावसौ	= अग्निमें	**च**	= और
तेजः	= तेज	**तपस्विषु**	= तपस्वियोंमें
अस्मि	= हूँ	**तपः**	= तप
च	= तथा	**अस्मि**	= हूँ।

बीजम्, माम्, सर्वभूतानाम्, विद्धि, पार्थ, सनातनम्,
बुद्धिः, बुद्धिमताम्, अस्मि, तेजः, तेजस्विनाम्, अहम् ॥ १० ॥

तथा—

पार्थ	= हे अर्जुन! (तू)	**अहम्**	= मैं
सर्वभूतानाम्	= सम्पूर्ण भूतोंका	**बुद्धिमताम्**	= बुद्धिमानोंकी
सनातनम्	= सनातन	**बुद्धिः**	= बुद्धि (और)
बीजम्	= बीज	**तेजस्विनाम्**	= तेजस्वियोंका
माम्	= मुझको (ही)	**तेजः**	= तेज
विद्धि	= जान।	**अस्मि**	= हूँ।

बलम्, बलवताम्, च, अहम्, कामरागविवर्जितम्,
धर्माविरुद्धः, भूतेषु, कामः, अस्मि, भरतर्षभ ॥ ११ ॥

और—

भरतर्षभ	= हे भरतश्रेष्ठ!	**च**	= और
अहम्	= मैं	**भूतेषु**	= सब भूतोंमें
बलवताम्	= बलवानोंका	**धर्माविरुद्धः**	= धर्मके अनुकूल अर्थात् शास्त्रके अनुकूल
कामराग-विवर्जितम्	= आसक्ति और कामनाओंसे रहित		
बलम्	= बल अर्थात् सामर्थ्य हूँ	**कामः**	= काम
		अस्मि	= हूँ।

ये, च, एव, सात्त्विकाः, भावाः, राजसाः, तामसाः, च, ये,
मत्तः, एव, इति, तान्, विद्धि, न, तु, अहम्, तेषु, ते, मयि॥ १२॥

तथा—

च	= और	**तान्**	= उन सबको (तू)
एव	= भी	**मत्तः, एव**	= मुझसे ही (होनेवाले हैं)
ये	= जो	**इति**	= ऐसा
सात्त्विकाः	= सत्त्वगुणसे उत्पन्न होनेवाले	**विद्धि**	= जान
भावाः	= भाव हैं (और)	**तु**	= परंतु (वास्तवमें)[1]
ये	= जो	**तेषु**	= उनमें
राजसाः	= रजोगुणसे	**अहम्**	= मैं (और)
च	= तथा	**ते**	= वे
तामसाः	= तमोगुणसे होनेवाले भाव हैं,	**मयि**	= मुझमें
		न	= नहीं हैं।

त्रिभिः, गुणमयैः, भावैः, एभिः, सर्वम्, इदम्, जगत्,
मोहितम्, न, अभिजानाति, माम्, एभ्यः, परम्, अव्ययम्॥ १३॥

किंतु—

गुणमयैः	= गुणोंके कार्यरूप सात्त्विक, राजस और तामस—	**मोहितम्**	= मोहित हो रहा है, (इसीलिये)
एभिः	= इन	**एभ्यः**	= इन तीनों गुणोंसे
त्रिभिः	= तीनों प्रकारके	**परम्**	= परे
भावैः	= भावोंसे[2]	**माम्**	= मुझ
इदम्	= यह	**अव्ययम्**	= अविनाशीको
सर्वम्	= सारा	**न**	= नहीं
जगत्	= संसार—प्राणिसमुदाय	**अभिजानाति**	= जानता।

दैवी, हि, एषा, गुणमयी, मम, माया, दुरत्यया,
माम्, एव, ये, प्रपद्यन्ते, मायाम्, एताम्, तरन्ति, ते ॥ १४ ॥

हि	= क्योंकि	**माम्**	= मुझको
एषा	= यह	**एव**	= ही (निरन्तर)
दैवी	= अलौकिक अर्थात् अति अद्भुत	**प्रपद्यन्ते**	= भजते हैं,
		ते	= वे
गुणमयी	= त्रिगुणमयी	**एताम्**	= इस
मम	= मेरी	**मायाम्**	= मायाको
माया	= माया	**तरन्ति**	= उल्लंघन कर जाते हैं अर्थात् संसारसे तर जाते हैं।
दुरत्यया	= बड़ी दुस्तर है; (परंतु)		
ये	= जो पुरुष (केवल)		

न, माम्, दुष्कृतिनः, मूढाः, प्रपद्यन्ते, नराधमाः,
मायया, अपहृतज्ञानाः, आसुरम्, भावम्, आश्रिताः ॥ १५ ॥

ऐसा सुगम उपाय होनेपर भी—

मायया	= मायाके द्वारा	**नराधमाः**	= मनुष्योंमें नीच,
अपहृतज्ञानाः	= जिनका ज्ञान हरा जा चुका है, (ऐसे)	**दुष्कृतिनः**	= दूषित कर्म करनेवाले
		मूढाः	= मूढ़लोग
आसुरम्, भावम्	= आसुर स्वभावको	**माम्**	= मुझको
		न	= नहीं
आश्रिताः	= धारण किये हुए,	**प्रपद्यन्ते**	= भजते

चतुर्विधाः, भजन्ते, माम्, जनाः, सुकृतिनः, अर्जुन,
आर्तः, जिज्ञासुः, अर्थार्थी, ज्ञानी, च, भरतर्षभ ॥ १६ ॥

और—

भरतर्षभ अर्जुन	= हे भरतवंशियोंमें श्रेष्ठ अर्जुन!	**च**	= और
		ज्ञानी	= ज्ञानी—(ऐसे)
सुकृतिनः	= उत्तम कर्म करनेवाले	**चतुर्विधाः**	= चार प्रकारके
अर्थार्थी	= अर्थार्थी,[१]	**जनाः**	= भक्तजन
आर्तः	= आर्त,[२]	**माम्**	= मुझको
जिज्ञासुः	= जिज्ञासु[३]	**भजन्ते**	= भजते हैं।

तेषाम्, ज्ञानी, नित्ययुक्तः, एकभक्तिः, विशिष्यते,
प्रियः, हि, ज्ञानिनः, अत्यर्थम्, अहम्, सः, च, मम, प्रियः ॥ १७ ॥

तेषाम्	= उनमें	**ज्ञानिनः**	= ज्ञानीको
नित्ययुक्तः	= नित्य मुझमें एकीभावसे स्थित	**अहम्**	= मैं
एकभक्तिः	= अनन्य प्रेमभक्तिवाला	**अत्यर्थम्**	= अत्यन्त
ज्ञानी	= ज्ञानी भक्त	**प्रियः**	= प्रिय हूँ
विशिष्यते	= अति उत्तम है;	**च**	= और
हि	= क्योंकि (मुझको तत्त्वसे जाननेवाले)	**सः**	= वह ज्ञानी
		मम	= मुझे (अत्यन्त)
		प्रियः	= प्रिय है।

उदाराः, सर्वे, एव, एते, ज्ञानी, तु, आत्मा, एव, मे, मतम्,
आस्थितः, सः, हि, युक्तात्मा, माम्, एव, अनुत्तमाम्, गतिम् ॥ १८ ॥

यद्यपि—

एते	= ये	**सः**	= वह
सर्वे, एव	= सभी	**युक्तात्मा**	= मद्गत मनबुद्धिवाला (ज्ञानी भक्त)
उदाराः	= उदार हैं,		
तु	= परंतु		
ज्ञानी	= ज्ञानी (तो साक्षात्)	**अनुत्तमाम्**	= अति उत्तम
		गतिम्	= गतिस्वरूप
आत्मा	= मेरा स्वरूप	**माम्**	= मुझमें
एव	= ही है—(ऐसा)	**एव**	= ही
मे	= मेरा		
मतम्	= मत है;	**आस्थितः**	= अच्छी प्रकार स्थित है।
हि	= क्योंकि		

बहूनाम्, जन्मनाम्, अन्ते, ज्ञानवान्, माम्, प्रपद्यते,
वासुदेवः, सर्वम्, इति, सः, महात्मा, सुदुर्लभः ॥ १९ ॥

और जो—

बहूनाम्	= बहुत	**इति**	= इस प्रकार
जन्मनाम्	= जन्मोंके	**माम्**	= मुझको
अन्ते	= अन्तके जन्ममें	**प्रपद्यते**	= भजता है,
ज्ञानवान्	= तत्त्वज्ञानको प्राप्त पुरुष,	**सः**	= वह
		महात्मा	= महात्मा
सर्वम्	= सब कुछ	**सुदुर्लभः**	= अत्यन्त दुर्लभ है।
वासुदेवः	= वासुदेव ही है[१]		

कामैः, तैः, तैः, हृतज्ञानाः, प्रपद्यन्ते, अन्यदेवताः,
तम्, तम्, नियमम्, आस्थाय, प्रकृत्या, नियताः, स्वया ॥ २० ॥

और हे अर्जुन!—

तैः, तैः	= उन-उन	**नियताः**	= प्रेरित होकर
कामैः	= भोगोंकी कामनाद्वारा	**तम्, तम्**	= उस-उस
हृतज्ञानाः	= जिनका ज्ञान हरा जा चुका है, (वे लोग)	**नियमम्**	= नियमको
		आस्थाय	= धारण करके[२]
		अन्यदेवताः	= अन्य देवताओंको
स्वया	= अपने	**प्रपद्यन्ते**	= भजते हैं अर्थात् पूजते हैं।
प्रकृत्या	= स्वभावसे		

यः, यः, याम्, याम्, तनुम्, भक्तः, श्रद्धया, अर्चितुम्, इच्छति,
तस्य, तस्य, अचलाम्, श्रद्धाम्, ताम्, एव, विदधामि, अहम् ॥ २१ ॥

यः, यः	= जो-जो	**तस्य**	= उस-
भक्तः	= सकाम भक्त	**तस्य**	= उस भक्तकी
याम्, याम्	= जिस-जिस	**श्रद्धाम्**	= श्रद्धाको
तनुम्	= देवताके स्वरूपको	**अहम्**	= मैं
श्रद्धया	= श्रद्धासे	**ताम्, एव**	= उसी देवताके प्रति
अर्चितुम्	= पूजना	**अचलाम्**	= स्थिर
इच्छति	= चाहता है;	**विदधामि**	= करता हूँ।

सः, तया, श्रद्धया, युक्तः, तस्य, आराधनम्, ईहते,
लभते, च, ततः, कामान्, मया, एव, विहितान्, हि, तान् ॥ २२ ॥

तथा—

सः	= वह पुरुष	**ततः**	= उस देवतासे
तया	= उस	**मया**	= मेरे द्वारा
श्रद्धया	= श्रद्धासे	**एव**	= ही
युक्तः	= युक्त होकर	**विहितान्**	= विधान किये हुए
तस्य	= उस देवताका	**तान्**	= उन
आराधनम्	= पूजन	**कामान्**	= इच्छित भोगोंको
ईहते	= करता है	**हि**	= निःसन्देह
च	= और	**लभते**	= प्राप्त करता है।

अन्तवत्, तु, फलम्, तेषाम्, तत्, भवति, अल्पमेधसाम्,
देवान्, देवयजः, यान्ति, मद्भक्ताः, यान्ति, माम्, अपि॥ २३॥

तु	= परंतु	**देवान्**	= देवताओंको
तेषाम्	= उन	**यान्ति**	= प्राप्त होते हैं (और)
अल्पमेधसाम्	= अल्प बुद्धिवालोंका		
तत्	= वह	**मद्भक्ताः**	= मेरे भक्त (चाहे जैसे ही भजें, अन्तमें वे)
फलम्	= फल		
अन्तवत्	= नाशवान्		
भवति	= है (तथा वे)	**माम्**	= मुझको
देवयजः	= देवताओंको पूजनेवाले	**अपि**	= ही
		यान्ति	= प्राप्त होते हैं।

अव्यक्तम्, व्यक्तिम्, आपन्नम्, मन्यन्ते, माम्, अबुद्धयः,
परम्, भावम्, अजानन्तः, मम, अव्ययम्, अनुत्तमम्॥ २४॥

ऐसा होनेपर भी सब मनुष्य मेरा भजन नहीं करते, इसका कारण

अबुद्धयः	= बुद्धिहीन पुरुष	**माम्**	= मुझ सच्चिदानन्दघन परमात्माको
मम	= मेरे		
अनुत्तमम्	= अनुत्तम		(मनुष्यकी भाँति जन्मकर)
अव्ययम्	= अविनाशी		
परम्	= परम		
भावम्	= भावको	**व्यक्तिम्**	= व्यक्ति-भावको
अजानन्तः	= न जानते हुए	**आपन्नम्**	= प्राप्त हुआ
अव्यक्तम्	= मन-इन्द्रियोंसे परे	**मन्यन्ते**	= मानते हैं।

न, अहम्, प्रकाशः, सर्वस्य, योगमायासमावृतः,
मूढः, अयम्, न, अभिजानाति, लोकः, माम्, अजम्, अव्ययम्॥ २५॥

तथा—

योगमाया-समावृतः	= अपनी योगमायासे छिपा हुआ	**माम्**	= मुझ
अहम्	= मैं	**अजम्**	= जन्मरहित
सर्वस्य	= सबके	**अव्ययम्**	= अविनाशी परमेश्वरको
प्रकाशः	= प्रत्यक्ष	**न**	= नहीं
न	= नहीं होता, (इसलिये)	**अभिजानाति**	= जानता अर्थात् मुझको जन्मने-मरनेवाला समझता है।
अयम्	= यह		
मूढः	= अज्ञानी		
लोकः	= जनसमुदाय		

वेद, अहम्, समतीतानि, वर्तमानानि, च, अर्जुन,
भविष्याणि, च, भूतानि, माम्, तु, वेद, न, कश्चन॥ २६॥

और—

अर्जुन	= हे अर्जुन!	**वेद**	= जानता हूँ,
समतीतानि	= पूर्वमें व्यतीत हुए	**तु**	= परंतु
च	= और	**माम्**	= मुझको
वर्तमानानि	= वर्तमानमें स्थित		
च	= तथा	**कश्चन**	= कोई भी (श्रद्धा-भक्तिरहित पुरुष)
भविष्याणि	= आगे होनेवाले		
भूतानि	= सब भूतोंको	**न**	= नहीं
अहम्	= मैं	**वेद**	= जानता।

इच्छाद्वेषसमुत्थेन, द्वन्द्वमोहेन, भारत,
सर्वभूतानि, सम्मोहम्, सर्गे, यान्ति, परन्तप॥ २७॥

क्योंकि—

भारत	= हे भरतवंशी	**द्वन्द्वमोहेन**	= सुख-दुःखादि द्वन्द्वरूप मोहसे
परन्तप	= अर्जुन!		
सर्गे	= संसारमें	**सर्वभूतानि**	= सम्पूर्ण प्राणी
इच्छाद्वेष-समुत्थेन	= इच्छा और द्वेषसे उत्पन्न	**सम्मोहम्**	= अत्यन्त अज्ञताको
		यान्ति	= प्राप्त हो रहे हैं।

येषाम्, तु, अन्तगतम्, पापम्, जनानाम्, पुण्यकर्मणाम्,
ते, द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ताः, भजन्ते, माम्, दृढव्रताः ॥ २८ ॥

तु	= परंतु (निष्कामभावसे)	**अन्तगतम्**	= नष्ट हो गया है,
		ते	= वे
पुण्यकर्मणाम्	= श्रेष्ठ कर्मोंका आचरण करनेवाले	**द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ताः**	= राग-द्वेषजनित द्वन्द्वरूप मोहसे मुक्त
येषाम्	= जिन	**दृढव्रताः**	= दृढ़निश्चयी भक्त
जनानाम्	= पुरुषोंका	**माम्**	= मुझको (सब प्रकारसे)
पापम्	= पाप	**भजन्ते**	= भजते हैं।

जरामरणमोक्षाय, माम्, आश्रित्य, यतन्ति, ये,
ते, ब्रह्म, तत्, विदुः, कृत्स्नम्, अध्यात्मम्, कर्म, च, अखिलम्॥ २९ ॥

और—

ये	= जो	**ब्रह्म**	= ब्रह्मको,
माम्	= मेरे	**कृत्स्नम्**	= सम्पूर्ण
आश्रित्य	= शरण होकर		
जरामरणमोक्षाय	= जरा और मरणसे छूटनेके लिये	**अध्यात्मम्**	= अध्यात्मको
		च	= तथा
यतन्ति	= यत्न करते हैं,	**अखिलम्**	= सम्पूर्ण
ते	= वे (पुरुष)	**कर्म**	= कर्मको
तत्	= उस	**विदुः**	= जानते हैं।

साधिभूताधिदैवम्, माम्, साधियज्ञम्, च, ये, विदुः,
प्रयाणकाले, अपि, च, माम्, ते, विदुः, युक्तचेतसः ॥ ३० ॥

और—

ये	= जो पुरुष	**अपि**	= भी
साधि-भूताधिदैवम्	= अधिभूत और अधिदैवके सहित	**विदुः**	= जानते हैं*
		ते	= वे
च	= तथा	**युक्तचेतसः**	= युक्तचित्तवाले पुरुष
साधियज्ञम्	= अधियज्ञके सहित (सबका आत्मरूप)	**माम्**	= मुझे
		च	= ही
माम्	= मुझे	**विदुः**	= जानते हैं अर्थात् प्राप्त हो जाते हैं।
प्रयाणकाले	= अन्तकालमें		

श्रीमद्भगवत गीता अध्याय ८ च्या काही श्लोकांची फोटोकॉपी

अथाष्टमोऽध्यायः

अर्जुन उवाच

किम्, तत्, ब्रह्म, किम्, अध्यात्मम्, किम्, कर्म, पुरुषोत्तम,
अधिभूतम्, च, किम्, प्रोक्तम्, अधिदैवम्, किम्, उच्यते ॥ १ ॥

इस प्रकार भगवान्‌के वचनोंको न समझकर अर्जुन बोले—

पुरुषोत्तम	= हे पुरुषोत्तम!	**अधिभूतम्**	= अधिभूत (नामसे)
तत्	= वह		
ब्रह्म	= ब्रह्म	**किम्**	= क्या
किम्	= क्या है ?	**प्रोक्तम्**	= कहा गया है
अध्यात्मम्	= अध्यात्म	**च**	= और
किम्	= क्या है ?	**अधिदैवम्**	= अधिदैव
कर्म	= कर्म	**किम्**	= किसको
किम्	= क्या है ?	**उच्यते**	= कहते हैं ?

अधियज्ञः, कथम्, कः, अत्र, देहे, अस्मिन्, मधुसूदन,
प्रयाणकाले, च, कथम्, ज्ञेयः, असि, नियतात्मभिः ॥ २ ॥

और—

मधुसूदन	= हे मधुसूदन!	**च**	= तथा
अत्र	= यहाँ	**नियतात्मभिः**	= युक्त चित्तवाले पुरुषोंद्वारा
अधियज्ञः	= अधियज्ञ		
कः	= कौन है? (और वह)	**प्रयाणकाले**	= अन्त समयमें (आप)
अस्मिन्	= इस	**कथम्**	= किस प्रकार
देहे	= शरीरमें	**ज्ञेयः**	= जाननेमें आते
कथम्	= कैसे है ?	**असि**	= हैं ?

अक्षरम्, ब्रह्म, परमम्, स्वभावः, अध्यात्मम्, उच्यते,
भूतभावोद्भवकरः, विसर्गः, कर्मसञ्ज्ञितः ॥ ३ ॥

इस प्रकार अर्जुनके प्रश्न करनेपर श्रीभगवान् बोले, अर्जुन!—

परमम्	= परम	**उच्यते**	= कहा जाता है (तथा)
अक्षरम्	= अक्षर	**भूतभावोद्भवकरः**	= भूतोंके भावको उत्पन्न करनेवाला (जो)
ब्रह्म	= 'ब्रह्म' है,	**विसर्गः**	= त्याग है, (वह)
स्वभावः	= अपना स्वरूप अर्थात् जीवात्मा	**कर्मसञ्ज्ञितः**	= 'कर्म' नामसे कहा गया है।
अध्यात्मम्	= 'अध्यात्म' (नामसे)		

अधिभूतम्, क्षरः, भावः, पुरुषः, च, अधिदैवतम्,
अधियज्ञः, अहम्, एव, अत्र, देहे, देहभृताम्, वर ॥ ४ ॥

तथा—

क्षरः, भावः	= उत्पत्ति-विनाश धर्मवाले सब पदार्थ	**देहभृताम्, वर**	= हे देहधारियोंमें श्रेष्ठ अर्जुन!
		अत्र	= इस
अधिभूतम्	= अधिभूत हैं,	**देहे**	= शरीरमें
पुरुषः	= हिरण्यमय पुरुष*	**अहम्**	= मैं वासुदेव
अधिदैवतम्	= अधिदैव है	**एव**	= ही (अन्तर्यामीरूपसे)
च	= और	**अधियज्ञः**	= अधियज्ञ हूँ।

अन्तकाले, च, माम्, एव, स्मरन्, मुक्त्वा, कलेवरम्,
यः, प्रयाति, सः, मद्भावम्, याति, न, अस्ति, अत्र, संशयः ॥ ५ ॥

और

यः	= जो पुरुष	**सः**	= वह
अन्तकाले, च	= अन्तकालमें भी	**मद्भावम्**	= मेरे साक्षात् स्वरूपको
माम्	= मुझको		
एव	= ही	**याति**	= प्राप्त होता है—
स्मरन्	= स्मरण करता हुआ	**अत्र**	= इसमें (कुछ भी)
कलेवरम्	= शरीरको	**संशयः**	= संशय
मुक्त्वा	= त्यागकर	**न**	= नहीं
प्रयाति	= जाता है,	**अस्ति**	= है।

यम्, यम्, वा, अपि, स्मरन्, भावम्, त्यजति, अन्ते, कलेवरम्,
तम्, तम्, एव, एति, कौन्तेय, सदा, तद्भावभावितः ॥ ६ ॥

कारण कि—

कौन्तेय	= हे कुन्तीपुत्र अर्जुन! (यह मनुष्य)	**त्यजति**	= त्याग करता है,
अन्ते	= अन्तकालमें	**तम्, तम्**	= उस-उसको
यम्, यम्	= जिस-जिस	**एव**	= ही
वा, अपि	= भी	**एति**	= प्राप्त होता है; (क्योंकि वह)
भावम्	= भावको	**सदा**	= सदा
स्मरन्	= स्मरण करता हुआ	**तद्भावभावितः**	= उसी भावसे भावित रहा है।
कलेवरम्	= शरीरका		

[निरन्तर भगवच्चिन्तन करते हुए युद्ध करनेकी आज्ञा एवं उसका फल]

तस्मात्, सर्वेषु, कालेषु, माम्, अनुस्मर, युध्य, च,
मयि, अर्पितमनोबुद्धिः, माम्, एव, एष्यसि, असंशयम् ॥ ७ ॥

तस्मात्	= इसलिये (हे अर्जुन! तू)	**मयि**	= मुझमें
सर्वेषु	= सब	**अर्पितमनोबुद्धिः**	= अर्पण किये हुए मन-बुद्धिसे युक्त होकर (तू)
कालेषु	= समयमें (निरन्तर)	**असंशयम्**	= निःसन्देह
माम्	= मेरा	**माम्**	= मुझको
अनुस्मर	= स्मरण कर	**एव**	= ही
च	= और	**एष्यसि**	= प्राप्त होगा।
युध्य	= युद्ध भी कर। (इस प्रकार)		

अभ्यासयोगयुक्तेन, चेतसा, नान्यगामिना,
परमम्, पुरुषम्, दिव्यम्, याति, पार्थ, अनुचिन्तयन् ॥ ८ ॥

पार्थ	= हे पार्थ! (यह नियम है कि)	**अभ्यासयोगयुक्तेन**	= परमेश्वरके ध्यानके अभ्यासरूप योगसे युक्त

नान्यगामिना	= दूसरी ओर न जानेवाले	**परमम्**	= परम (प्रकाशस्वरूप)
चेतसा	= चित्तसे	**दिव्यम्**	= दिव्य
अनुचिन्तयन्	= निरन्तर चिन्तन करता हुआ (मनुष्य)	**पुरुषम्**	= पुरुषको अर्थात् परमेश्वरको (ही)
		याति	= प्राप्त होता है।

कविम्, पुराणम्, अनुशासितारम्, अणोः, अणीयांसम्,
अनुस्मरेत्, यः, ,सर्वस्य, धातारम्, अचिन्त्यरूपम्, आदित्यवर्णम्, तमसः, परस्तात् ॥ ९ ॥

यः	= जो पुरुष	**अचिन्त्यरूपम्**	= अचिन्त्यस्वरूप
कविम्	= सर्वज्ञ,	**आदित्यवर्णम्**	= सूर्यके सदृश नित्य चेतन प्रकाशरूप (और)
पुराणम्	= अनादि,	**तमसः**	= अविद्यासे
अनुशासितारम्	= सबके नियन्ता, *	**परस्तात्**	= अति परे शुद्ध सच्चिदानन्दघन परमेश्वरका
अणोः, अणीयांसम्	= सूक्ष्मसे भी अति सूक्ष्म,	**अनुस्मरेत्**	= स्मरण करता है—
सर्वस्य	= सबके		
धातारम्	= धारण-पोषण करनेवाले,		

प्रयाणकाले, मनसा, अचलेन, भक्त्या, युक्तः, योगबलेन,
च, एव, भ्रुवोः, मध्ये, प्राणम्, आवेश्य, सम्यक्, सः, तम्,
परम्, पुरुषम्, उपैति, दिव्यम् ॥ १० ॥

सः	= वह	**अचलेन**	= निश्चल
भक्त्या, युक्तः	= भक्तियुक्त पुरुष	**मनसा**	= मनसे
प्रयाणकाले	= अन्तकालमें (भी)	**(स्मरन्)**	= स्मरण करता हुआ
योगबलेन	= योगबलसे	**तम्**	= उस
भ्रुवोः	= भृकुटीके	**दिव्यम्**	= दिव्यरूप
मध्ये	= मध्यमें	**परम्**	= परम
प्राणम्	= प्राणको	**पुरुषम्**	= पुरुष परमात्माको
सम्यक्	= अच्छी प्रकार	**एव**	= ही
आवेश्य	= स्थापित करके	**उपैति**	= प्राप्त होता है—
च	= फिर		

यत्, अक्षरम्, वेदविदः, वदन्ति, विशन्ति, यत्, यतयः, वीतरागाः,यत्, इच्छन्तः, ब्रह्मचर्यम्, चरन्ति, तत्, ते, पदम्, सङ्ग्रहेण, प्रवक्ष्ये ॥ ११ ॥

और हे अर्जुन!—

वेदविदः	= वेदके जाननेवाले विद्वान्		(और)
		यत्	= जिस परमपदको
यत्	= जिस सच्चिदानन्द-घनरूप परमपदको	**इच्छन्तः**	= चाहनेवाले (ब्रह्मचारी लोग)
अक्षरम्	= अविनाशी	**ब्रह्मचर्यम्**	= ब्रह्मचर्यका
वदन्ति	= कहते हैं,	**चरन्ति**	= आचरण करते हैं,
वीतरागाः	= आसक्तिरहित	**तत्**	= उस
यतयः	= यत्नशील संन्यासी महात्माजन	**पदम्**	= परमपदको (मैं)
		ते	= तेरे लिये
यत्	= जिसमें	**सङ्ग्रहेण**	= संक्षेपसे
विशन्ति	= प्रवेश करते हैं	**प्रवक्ष्ये**	= कहूँगा।

सर्वद्वाराणि, संयम्य, मनः, हृदि, निरुध्य, च, मूर्ध्नि, आधाय, आत्मनः, प्राणम्, आस्थितः, योगधारणाम् ॥ १२ ॥

ओम्, इति, एकाक्षरम्, ब्रह्म, व्याहरन्, माम्, अनुस्मरन्, यः, प्रयाति, त्यजन्, देहम्, सः, याति, परमाम्, गतिम् ॥ १३ ॥

हे अर्जुन!—

सर्वद्वाराणि	= सब इन्द्रियोंके द्वारोंको	**ओम्**	= 'ॐ'
		इति	= इस
संयम्य	= रोककर	**एकाक्षरम्**	= एक अक्षररूप
च	= तथा	**ब्रह्म**	= ब्रह्मको
मनः	= मनको		
हृदि	= हृद्देशमें	**व्याहरन्**	= उच्चारण करता हुआ (और उसके अर्थस्वरूप)
निरुध्य	= स्थिर करके, (फिर उस जीते हुए मनके द्वारा)		
		माम्	= मुझ निर्गुण ब्रह्मका
		अनुस्मरन्	= चिन्तन करता हुआ
प्राणम्	= प्राणको	**देहम्**	= शरीरको
मूर्ध्नि	= मस्तकमें	**त्यजन्**	= त्यागकर
आधाय	= स्थापित करके	**प्रयाति**	= जाता है,
आत्मनः	= परमात्मसम्बन्धी	**सः**	= वह पुरुष
योगधारणाम्	= योगधारणामें	**परमाम्,गतिम्**	= परमगतिको
आस्थितः	= स्थित होकर	**याति**	= प्राप्त होता है।
यः	= जो पुरुष		

अनन्यचेताः, सततम्, यः, माम्, स्मरति, नित्यशः,
तस्य, अहम्, सुलभः,पार्थ, नित्ययुक्तस्य, योगिनः ॥ १४ ॥

और—

पार्थ	=	हे अर्जुन!	**तस्य**	=	उस
यः	=	जो पुरुष	**नित्ययुक्तस्य**	=	नित्य-निरन्तर मुझमें युक्त हुए
(मयि)	=	मुझमें			
अनन्यचेताः	=	अनन्यचित्त होकर	**योगिनः**	=	योगीके लिये
नित्यशः	=	सदा ही	**अहम्**	=	मैं
सततम्	=	निरन्तर			
माम्	=	मुझ पुरुषोत्तमको	**सुलभः**	=	सुलभ हूँ अर्थात् उसे सहज ही प्राप्त हो जाता हूँ।
स्मरति	=	स्मरण करता है,			

माम्, उपेत्य, पुनर्जन्म, दुःखालयम्, अशाश्वतम्,
न, आप्नुवन्ति, महात्मानः, संसिद्धिम्, परमाम्, गताः ॥ १५ ॥

और वे—

परमाम्	=	परम	**दुःखालयम्**	=	दुःखोंके घर (एवं)
संसिद्धिम्	=	सिद्धिको	**अशाश्वतम्**	=	क्षणभंगुर
गताः	=	प्राप्त	**पुनर्जन्म**	=	पुनर्जन्मको
महात्मानः	=	महात्माजन	**न**	=	नहीं
माम्	=	मुझको	**आप्नुवन्ति**	=	प्राप्त होते।
उपेत्य	=	प्राप्त होकर			

आब्रह्मभुवनात्, लोकाः, पुनरावर्तिनः, अर्जुन,
माम्, उपेत्य, तु, कौन्तेय, पुनर्जन्म, न, विद्यते ॥ १६ ॥

क्योंकि—

अर्जुन	=	हे अर्जुन!	**माम्**	=	मुझको
आब्रह्मभुवनात्	=	ब्रह्मलोकपर्यन्त	**उपेत्य**	=	प्राप्त होकर
लोकाः	=	सब लोक			
पुनरावर्तिनः	=	पुनरावर्ती* हैं,	**पुनर्जन्म**	=	पुनर्जन्म
तु	=	परंतु	**न**	=	नहीं
कौन्तेय	=	हे कुन्तीपुत्र!	**विद्यते**	=	होता;

सहस्रयुगपर्यन्तम्, अहः, यत्, ब्रह्मणः, विदुः,
रात्रिम्, युगसहस्रान्ताम्, ते, अहोरात्रविदः, जनाः ॥ १७ ॥

हे अर्जुन!—

ब्रह्मणः	= ब्रह्माका		**युगसहस्रान्ताम्**	= एक हजार चतुर्युगीतककी अवधिवाली
यत्	= जो		**(ये)**	= जो पुरुष
अहः	= एक दिन है, (उसको)		**विदुः**	= तत्त्वसे जानते हैं,*
सहस्रयुगपर्यन्तम्	= एक हजार चतुर्युगीतककी अवधिवाला (और)		**ते**	= वे
रात्रिम्	= रात्रिको (भी)		**जनाः**	= योगीजन
			अहोरात्रविदः	= कालके तत्त्वको जाननेवाले हैं।

अव्यक्तात्, व्यक्तयः, सर्वाः, प्रभवन्ति, अहरागमे,
रात्र्यागमे, प्रलीयन्ते, तत्र, एव, अव्यक्तसञ्ज्ञके ॥ १८ ॥

इसलिये वे यह भी जानते हैं कि—

सर्वाः	= सम्पूर्ण		**रात्र्यागमे**	= ब्रह्माकी रात्रिके प्रवेशकालमें
व्यक्तयः	= चराचर भूतगण		**तत्र**	= उस
अहरागमे	= ब्रह्माके दिनके प्रवेशकालमें		**अव्यक्तसंज्ञके**	= अव्यक्त नामक ब्रह्माके सूक्ष्म शरीरमें
अव्यक्तात्	= अव्यक्तसे अर्थात् ब्रह्माके सूक्ष्म शरीरसे			
प्रभवन्ति	= उत्पन्न होते हैं (और)		**एव**	= ही
			प्रलीयन्ते	= लीन हो जाते हैं।

भूतग्रामः, सः, एव, अयम्, भूत्वा, भूत्वा, प्रलीयते,
रात्र्यागमे, अवशः, पार्थ, प्रभवति, अहरागमे ॥ १९ ॥

और—

पार्थ	= हे पार्थ!	**रात्र्यागमे**	= रात्रिके प्रवेशकालमें
सः, एव	= वही	**प्रलीयते**	= लीन होता है (और)
अयम्	= यह	**अहरागमे**	= दिनके प्रवेश-कालमें (फिर)
भूतग्रामः	= भूतसमुदाय	**प्रभवति**	= उत्पन्न होता है।
भूत्वा, भूत्वा	= उत्पन्न हो-होकर		
अवशः	= प्रकृतिके वशमें हुआ		

परः, तस्मात्, तु, भावः, अन्यः, अव्यक्तः, अव्यक्तात्, सनातनः,
यः, सः, सर्वेषु, भूतेषु, नश्यत्सु, न, विनश्यति ॥ २० ॥

तु	= परंतु	**सनातनः**	= सनातन
तस्मात्	= उस	**अव्यक्तः**	= अव्यक्त
अव्यक्तात्	= अव्यक्तसे (भी अति)	**भावः**	= भाव है;
परः	= परे	**सः**	= वह परम दिव्य पुरुष
अन्यः	= दूसरा अर्थात् विलक्षण	**सर्वेषु**	= सब
यः	= जो	**भूतेषु**	= भूतोंके
		नश्यत्सु	= नष्ट होनेपर (भी)
		न, विनश्यति	= नष्ट नहीं होता।

अव्यक्तः, अक्षरः, इति, उक्तः, तम्, आहुः, परमाम्, गतिम्,
यम्, प्राप्य, न, निवर्तन्ते, तत्, धाम, परमम्, मम ॥ २१ ॥

और जो—

अव्यक्तः	= अव्यक्त	**यम्**	= जिस सनातन अव्यक्तभावको
अक्षरः	= 'अक्षर'	**प्राप्य**	= प्राप्त होकर (मनुष्य)
इति	= इस (नामसे)	**न, निवर्तन्ते**	= वापस नहीं आते,
उक्तः	= कहा गया है,	**तत्**	= वह
तम्	= उसी अक्षर नामक अव्यक्तभावको	**मम**	= मेरा
परमाम्, गतिम्	= परमगति	**परमम्**	= परम
आहुः	= कहते हैं, (तथा)	**धाम**	= धाम है।

पुरुषः, सः, परः, पार्थ, भक्त्या, लभ्यः, तु, अनन्यया,
यस्य, अन्तःस्थानि, भूतानि, येन, सर्वम्, इदम्, ततम्॥ २२ ॥

पार्थ	= हे पार्थ!	**ततम्**	= परिपूर्ण * है,
यस्य	= जिस परमात्माके	**सः**	= वह सनातन अव्यक्त
अन्तःस्थानि	= अन्तर्गत	**परः**	= परम
भूतानि	= सर्वभूत हैं (और)	**पुरुषः**	= पुरुष
येन	= जिस सच्चिदानन्दघन परमात्मासे	**तु**	= तो
		अनन्यया	= अनन्य[१]
इदम्	= यह	**भक्त्या**	= भक्तिसे (ही)
सर्वम्	= समस्त जगत्	**लभ्यः**	= प्राप्त होनेयोग्य है।

वेदेषु, यज्ञेषु, तपःसु, च, एव, दानेषु, यत्, पुण्यफलम्,
प्रदिष्टम्, अत्येति, तत्, सर्वम्, इदम्, विदित्वा, योगी,
परम्, स्थानम्, उपैति, च, आद्यम्॥ २८ ॥

क्योंकि—

योगी	= योगी पुरुष	**प्रदिष्टम्**	= कहा है,
इदम्	= इस रहस्यको	**तत्**	= उस
विदित्वा	= तत्त्वसे जानकर	**सर्वम्**	= सबको
वेदेषु	= वेदोंके पढ़नेमें	**एव**	= निःसन्देह
च	= तथा	**अत्येति**	= उल्लंघन कर जाता है
यज्ञेषु	= यज्ञ,		
तपःसु	= तप (और)	**च**	= और
दानेषु	= दानादिके करनेमें	**आद्यम्**	= सनातन
यत्	= जो	**परम्, स्थानम्**	= परमपदको
पुण्यफलम्	= पुण्यफल	**उपैति**	= प्राप्त होता है।

श्रीमद्भगवत गीता अध्याय ९ च्या काही श्लोकांची फोटोकॉपी

अथ नवमोऽध्याय:

इदम्, तु, ते, गुह्यतमम्, प्रवक्ष्यामि, अनसूयवे,
ज्ञानम्, विज्ञानसहितम्, यत्, ज्ञात्वा, मोक्ष्यसे, अशुभात्॥ १ ॥

उसके पश्चात् श्रीकृष्णभगवान् बोले, हे अर्जुन!—

ते	= तुझ	**प्रवक्ष्यामि**	= भलीभाँति कहूँगा
अनसूयवे	= दोष-दृष्टिरहित भक्तके लिये	**तु**	= कि
इदम्	= इस	**यत्**	= जिसको
गुह्यतमम्	= परम गोपनीय	**ज्ञात्वा**	= जानकर (तू)
विज्ञानसहितम्	= विज्ञानसहित	**अशुभात्**	= दु:खरूप संसारसे
ज्ञानम्	= ज्ञानको (पुन:)	**मोक्ष्यसे**	= मुक्त हो जायगा।

राजविद्या, राजगुह्यम्, पवित्रम्, इदम्, उत्तमम्,
प्रत्यक्षावगमम्, धर्म्यम्, सुसुखम्, कर्तुम्, अव्ययम्॥ २ ॥

इदम्	= यह विज्ञानसहित ज्ञान	**प्रत्यक्षावगमम्**	= प्रत्यक्ष फलवाला।
राजविद्या	= सब विद्याओंका राजा,	**धर्म्यम्**	= धर्मयुक्त
राजगुह्यम्	= सब गोपनीयोंका राजा,	**कर्तुम्**	= साधन करनेमें
पवित्रम्	= अति पवित्र,	**सुसुखम्**	= बड़ा सुगम (और)
उत्तमम्	= अति उत्तम,	**अव्ययम्**	= अविनाशी है।

अश्रद्दधाना:, पुरुषा:, धर्मस्य, अस्य, परन्तप,
अप्राप्य, माम्, निवर्तन्ते, मृत्युसंसारवर्त्मनि॥ ३ ॥

और—

परन्तप	= हे परंतप!	**माम्**	= मुझको
अस्य	= इस (उपर्युक्त)	**अप्राप्य**	= न प्राप्त होकर
धर्मस्य	= धर्ममें	**मृत्युसंसार-वर्त्मनि**	= मृत्युरूप संसारचक्रमें
अश्रद्दधाना:	= श्रद्धारहित	**निवर्तन्ते**	= भ्रमण करते रहते हैं।
पुरुषा:	= पुरुष		

मया, ततम्, इदम्, सर्वम्, जगत्, अव्यक्तमूर्तिना,
मत्स्थानि, सर्वभूतानि, न, च, अहम्, तेषु, अवस्थितः ॥ ४ ॥

और हे अर्जुन!—

मया	= मुझ	**सर्वभूतानि**	= सब भूत
अव्यक्तमूर्तिना	= निराकार परमात्मासे	**मत्स्थानि**	= मेरे अन्तर्गत संकल्पके आधार स्थित हैं, (किन्तु वास्तवमें)
इदम्	= यह		
सर्वम्	= सब		
जगत्	= जगत् (जलसे बर्फके सदृश)	**अहम्**	= मैं
ततम्	= परिपूर्ण है	**तेषु**	= उनमें
च	= और	**न,अवस्थितः**	= स्थित नहीं हूँ।

न, च, मत्स्थानि, भूतानि, पश्य, मे, योगम्, ऐश्वरम्,
भूतभृत्, न, च, भूतस्थः, मम, आत्मा, भूतभावनः ॥ ५ ॥

भूतानि	= वे सब भूत	**च**	= और
मत्स्थानि	= मुझमें स्थित	**भूतभावनः**	= भूतोंको उत्पन्न करनेवाला
न	= नहीं हैं; (किंतु)		
मे	= मेरी	**च**	= भी
ऐश्वरम्	= ईश्वरीय	**मम**	= मेरा
योगम्	= योगशक्तिको	**आत्मा**	= आत्मा (वास्तवमें)
पश्य	= देख (कि)		
भूतभृत्	= भूतोंका धारण-पोषण करनेवाला	**भूतस्थः**	= भूतोंमें स्थित
		न	= नहीं है।

यथा, आकाशस्थितः, नित्यम्, वायुः, सर्वत्रगः, महान्,
तथा, सर्वाणि, भूतानि, मत्स्थानि, इति, उपधारय ॥ ६ ॥

क्योंकि—

यथा	= जैसे (आकाशसे उत्पन्न)	**तथा**	= वैसे ही (मेरे संकल्पद्वारा उत्पन्न होनेसे)
सर्वत्रगः	= सर्वत्र विचरनेवाला		
महान्	= महान्	**सर्वाणि**	= सम्पूर्ण
वायुः	= वायु	**भूतानि**	= भूत
नित्यम्	= सदा	**मत्स्थानि**	= मुझमें स्थित हैं,
आकाशस्थितः	= आकाशमें ही स्थित है,	**इति**	= ऐसा
		उपधारय	= जान।

सर्वभूतानि, कौन्तेय, प्रकृतिम्, यान्ति, मामिकाम्,
कल्पक्षये, पुनः, तानि, कल्पादौ, विसृजामि, अहम्॥ ७ ॥

और—

कौन्तेय	= हे अर्जुन!		होते हैं (और)
कल्पक्षये	= कल्पोंके अन्तमें	**कल्पादौ**	= कल्पोंके आदिमें
सर्वभूतानि	= सब भूत		
मामिकाम्	= मेरी	**तानि**	= उनको
प्रकृतिम्	= प्रकृतिको	**अहम्**	= मैं
यान्ति	= प्राप्त होते हैं अर्थात् प्रकृतिमें लीन	**पुनः**	= फिर
		विसृजामि	= रचता हूँ।

[सर्वभूतोंकी पुनः-पुनः उत्पत्तिका कथन।]

प्रकृतिम्, स्वाम्, अवष्टभ्य, विसृजामि, पुनः, पुनः,
भूतग्रामम्, इमम्, कृत्स्नम्, अवशम्, प्रकृतेः, वशात्॥ ८ ॥

कैसे कि—

स्वाम्	= अपनी	**इमम्**	= इस
प्रकृतिम्	= प्रकृतिको	**कृत्स्नम्**	= सम्पूर्ण
अवष्टभ्य	= अंगीकार करके	**भूतग्रामम्**	= भूतसमुदायको
प्रकृतेः	= स्वभावके	**पुनः, पुनः**	= बार-बार (उनके कर्मोंके अनुसार)
वशात्	= बलसे		
अवशम्	= परतन्त्र हुए	**विसृजामि**	= रचता हूँ।

अवजानन्ति, माम्, मूढाः, मानुषीम्, तनुम्, आश्रितम्,
परम्, भावम्, अजानन्तः, मम, भूतमहेश्वरम्॥ ११ ॥

ऐसा होनेपर भी—

मम	= मेरे	**भूतमहेश्वरम्**	= सम्पूर्ण भूतोंके महान् ईश्वरको
परम्	= परम		
भावम्	= भावको *	**अवजानन्ति**	= तुच्छ समझते हैं अर्थात् अपने योगमायासे संसारके उद्धारके लिये मनुष्यरूपमें विचरते हुए मुझ परमेश्वरको साधारण मनुष्य मानते हैं।
अजानन्तः	= न जाननेवाले		
मूढाः	= मूढ़लोग		
मानुषीम्	= मनुष्यका		
तनुम्	= शरीर		
आश्रितम्	= धारण करनेवाले		
माम्	= मुझ		

सततम्, कीर्तयन्तः, माम्, यतन्तः, च, दृढव्रताः,
नमस्यन्तः, च, माम्, भक्त्या, नित्ययुक्ताः, उपासते ॥ १४ ॥

और वे—

दृढव्रताः	= दृढ़ निश्चयवाले भक्तजन	**च**	= और
		माम्	= मुझको (बार-बार)
सततम्	= निरन्तर	**नमस्यन्तः**	= प्रणाम करते हुए
कीर्तयन्तः	= मेरे नाम और गुणोंका कीर्तन करते हुए	**नित्ययुक्ताः**	= सदा मेरे ध्यानमें युक्त होकर
च	= तथा (मेरी प्राप्तिके लिये)	**भक्त्या**	= अनन्य प्रेमसे
		माम्	= मेरी
यतन्तः	= यत्न करते हुए	**उपासते**	= उपासना करते हैं।

ज्ञानयज्ञेन, च, अपि, अन्ये, यजन्तः, माम्, उपासते,
एकत्वेन, पृथक्त्वेन, बहुधा, विश्वतोमुखम् ॥ १५ ॥

अन्ये	= दूसरे ज्ञानयोगी		करते हैं)
माम्	= मुझ (निर्गुण-निराकार ब्रह्मका)	**च**	= और (दूसरे मनुष्य)
		बहुधा	= बहुत प्रकारसे स्थित
ज्ञानयज्ञेन	= ज्ञानयज्ञके द्वारा	**विश्वतोमुखम्**	= मुझ विराट्स्वरूप परमेश्वरकी
एकत्वेन	= अभिन्न-भावसे		
यजन्तः	= पूजन करते हुए	**पृथक्त्वेन**	= पृथक्-भावसे
अपि	= भी (मेरी उपासना	**उपासते**	= उपासना करते हैं।

गतिः, भर्ता, प्रभुः, साक्षी, निवासः, शरणम्, सुहृत्,
प्रभवः, प्रलयः, स्थानम्, निधानम्, बीजम्, अव्ययम् ॥ १८ ॥

और हे अर्जुन!—

गतिः	= प्राप्त होनेयोग्य परमधाम,	**सुहृत्**	= प्रत्युपकार न चाहकर हित करनेवाला
भर्ता	= भरण-पोषण करनेवाला,	**प्रभवः प्रलयः**	= सबकी उत्पत्ति-प्रलयका हेतु,
प्रभुः	= सबका स्वामी,	**स्थानम्**	= स्थितिका आधार,
साक्षी	= शुभाशुभका देखनेवाला,	**निधानम्**	= निधान* (और)
		अव्ययम्	= अविनाशी
		बीजम्	= कारण (भी)
निवासः	= सबका वासस्थान,	**(अहम्)**	= मैं
शरणम्	= शरण लेनेयोग्य,	**(एव)**	= ही हूँ।

तपामि, अहम्, अहम्, वर्षम्, निगृह्णामि, उत्सृजामि, च, अमृतम्, च, एव, मृत्युः, च, सत्, असत्, च, अहम्, अर्जुन ॥ १९ ॥

और—

अहम्	= मैं (ही)	**एव**	= ही
तपामि	= सूर्यरूपसे तपता हूँ,	**अमृतम्**	= अमृत
वर्षम्	= वर्षाका	**च**	= और
निगृह्णामि	= आकर्षण करता हूँ	**मृत्युः**	= मृत्यु (हूँ)
च	= और (उसे)	**च**	= और
उत्सृजामि	= बरसाता हूँ।	**सत्, असत्**	= सत्-असत्
अर्जुन	= हे अर्जुन!	**च**	= भी
अहम्	= मैं	**अहम्**	= मैं ही (हूँ)।

त्रैविद्याः, माम्, सोमपाः, पूतपापाः, यज्ञैः, इष्ट्वा, स्वर्गतिम्, प्रार्थयन्ते, ते, पुण्यम्, आसाद्य, सुरेन्द्रलोकम्, अश्नन्ति, दिव्यान्, दिवि, देवभोगान् ॥ २० ॥

परंतु जो—

त्रैविद्याः	= तीनों वेदोंमें विधान किये हुए सकाम कर्मोंको करनेवाले,	**प्रार्थयन्ते**	= चाहते हैं;
		ते	= वे पुरुष
सोमपाः	= सोमरसको पीनेवाले,	**पुण्यम्**	= अपने पुण्योंके फलरूप
		सुरेन्द्रलोकम्	= स्वर्गलोकको
पूतपापाः	= पापरहित पुरुष*	**आसाद्य**	= प्राप्त होकर
माम्	= मुझको	**दिवि**	= स्वर्गमें
यज्ञैः	= यज्ञोंके द्वारा	**दिव्यान्**	= दिव्य
इष्ट्वा	= पूजकर	**देवभोगान्**	= देवताओंके भोगोंको
स्वर्गतिम्	= स्वर्गकी प्राप्ति	**अश्नन्ति**	= भोगते हैं।

ते, तम्, भुक्त्वा, स्वर्गलोकम्, विशालम्, क्षीणे, पुण्ये, मर्त्यलोकम्, विशन्ति, एवम्, त्रयीधर्मम्, अनुप्रपन्नाः, गतागतम्, कामकामाः, लभन्ते ॥ २१ ॥

और—

ते	= वे	**स्वर्गलोकम्**	= स्वर्गलोकको
तम्	= उस	**भुक्त्वा**	= भोगकर
विशालम्	= विशाल	**पुण्ये**	= पुण्य

क्षीणे = क्षीण होनेपर
मर्त्यलोकम् = मृत्युलोकको
विशन्ति = प्राप्त होते हैं।
एवम् = इस प्रकार (स्वर्गके साधनरूप)
त्रयीधर्मम् = तीनों वेदोंमें कहे हुए सकाम कर्मका
अनुप्रपन्नाः = आश्रय लेनेवाले (और)
कामकामाः = भोगोंकी कामनावाले पुरुष
गतागतम् = बार-बार आवागमनको
लभन्ते = प्राप्त होते हैं अर्थात् पुण्यके प्रभावसे स्वर्गमें जाते हैं और पुण्य क्षीण होनेपर मृत्युलोकमें आते हैं।

अनन्याः, चिन्तयन्तः, माम्, ये, जनाः, पर्युपासते,
तेषाम्, नित्याभियुक्तानाम्, योगक्षेमम्, वहामि, अहम्॥ २२॥

और—

ये = जो
अनन्याः = अनन्य प्रेमी
जनाः = भक्तजन
माम् = मुझ परमेश्वरको
चिन्तयन्तः = निरन्तर चिन्तन करते हुए
पर्युपासते = निष्कामभावसे भजते हैं,
तेषाम् = उन
नित्याभियुक्तानाम् = नित्य-निरन्तर मेरा चिन्तन करनेवाले पुरुषोंका
योगक्षेमम् = योगक्षेम*
अहम् = मैं स्वयं
वहामि = प्राप्त कर देता हूँ।

ये, अपि, अन्यदेवताः, भक्ताः, यजन्ते, श्रद्धया, अन्विताः,
ते, अपि, माम्, एव, कौन्तेय, यजन्ति, अविधिपूर्वकम्॥ २३॥

और—

कौन्तेय = हे अर्जुन!
अपि = यद्यपि
श्रद्धया = श्रद्धासे
अन्विताः = युक्त
ये = जो सकाम
भक्ताः = भक्त
अन्यदेवताः = दूसरे देवताओंको
यजन्ते = पूजते हैं,
ते = वे
अपि = भी
माम् = मुझको
एव = ही
यजन्ति = पूजते हैं, (किंतु उनका वह पूजन)
अविधिपूर्वकम् = अविधिपूर्वक अर्थात् अज्ञानपूर्वक है।

अहम्, हि, सर्वयज्ञानाम्, भोक्ता, च, प्रभुः, एव, च,
न, तु, माम्, अभिजानन्ति, तत्त्वेन, अतः, च्यवन्ति, ते॥ २४॥

हि	=	क्योंकि	**ते**	=	वे
सर्वयज्ञानाम्	=	सम्पूर्ण यज्ञोंका	**माम्**	=	मुझ परमेश्वरको
भोक्ता	=	भोक्ता	**तत्त्वेन**	=	तत्त्वसे
च	=	और	**न**	=	नहीं
प्रभुः	=	स्वामी	**अभिजानन्ति**	=	जानते,
च	=	भी	**अतः**	=	इसीसे
अहम्	=	मैं	**च्यवन्ति**	=	गिरते हैं अर्थात् पुनर्जन्मको प्राप्त होते हैं।
एव	=	ही हूँ;			
तु	=	परंतु			

यान्ति, देवव्रताः, देवान्, पितॄन्, यान्ति, पितृव्रताः,
भूतानि, यान्ति, भूतेज्याः, यान्ति, मद्याजिनः, अपि, माम्॥ २५॥

कारण यह नियम है कि—

देवव्रताः	=	देवताओंको पूजनेवाले	**यान्ति**	=	प्राप्त होते हैं (और)
देवान्	=	देवताओंको	**मद्याजिनः**	=	मेरा पूजन करनेवाले भक्त
यान्ति	=	प्राप्त होते हैं,			
पितृव्रताः	=	पितरोंको पूजनेवाले	**माम्**	=	मुझको
			अपि	=	ही
पितॄन्	=	पितरोंको	**यान्ति**	=	प्राप्त होते हैं। (इसीलिये मेरे भक्तोंका पुनर्जन्म नहीं होता।*)
यान्ति	=	प्राप्त होते हैं,			
भूतेज्याः	=	भूतोंको पूजनेवाले			
भूतानि	=	भूतोंको			

अपि, चेत्, सुदुराचारः, भजते, माम्, अनन्यभाक्,
साधुः, एव, सः, मन्तव्यः, सम्यक्, व्यवसितः, हि, सः॥ ३०॥

तथा और भी मेरी भक्तिका प्रभाव सुन—

चेत्	= यदि (कोई)	**हि**	= क्योंकि
सुदुराचारः	= अतिशय दुराचारी	**सः**	= वह
अपि	= भी	**सम्यक्**	= यथार्थ
अनन्यभाक्	= अनन्यभावसे मेरा भक्त होकर	**व्यवसितः**	= निश्चयवाला है अर्थात् उसने भलीभाँति निश्चय कर लिया है कि परमेश्वरके भजनके समान अन्य कुछ भी नहीं है।
माम्	= मुझको		
भजते	= भजता है (तो)		
सः	= वह		
साधुः	= साधु		
एव	= ही		
मन्तव्यः	= माननेयोग्य है;		

क्षिप्रम्, भवति, धर्मात्मा, शश्वत्, शान्तिम्, निगच्छति,
कौन्तेय, प्रति, जानीहि, न, मे, भक्तः, प्रणश्यति ॥ ३१ ॥

इसलिये वह—

क्षिप्रम्	= शीघ्र ही	**कौन्तेय**	= हे अर्जुन! (तू)
धर्मात्मा	= धर्मात्मा	**प्रति**	= निश्चयपूर्वक सत्य
भवति	= हो जाता है (और)	**जानीहि**	= जान (कि)
शश्वत्	= सदा रहनेवाली	**मे**	= मेरा
शान्तिम्	= परमशान्तिको	**भक्तः**	= भक्त
निगच्छति	= प्राप्त होता है।	**न, प्रणश्यति**	= नष्ट नहीं होता।

माम्, हि, पार्थ, व्यपाश्रित्य, ये, अपि, स्युः, पापयोनयः,
स्त्रियः, वैश्याः, तथा, शूद्राः, ते, अपि, यान्ति, पराम्, गतिम् ॥ ३२ ॥

हि	= क्योंकि	**अपि**	= भी
पार्थ	= हे अर्जुन!	**स्युः**	= हों,
स्त्रियः	= स्त्री,	**ते**	= वे
वैश्याः	= वैश्य,	**अपि**	= भी
शूद्राः	= शूद्र	**माम्**	= मेरी
तथा	= तथा	**व्यपाश्रित्य**	= शरण होकर
पापयोनयः	= पापयोनि— चाण्डालादि	**पराम्**	= परम
		गतिम्	= गतिको (ही)
ये	= जो (कोई)	**यान्ति**	= प्राप्त होते हैं।

किम्, पुनः, ब्राह्मणाः, पुण्याः, भक्ताः, राजर्षयः, तथा,
अनित्यम्, असुखम्, लोकम्, इमम्, प्राप्य, भजस्व, माम्॥ ३३॥

पुनः	= फिर (इसमें तो कहना ही)		प्राप्त होते हैं। इसलिये तू)
किम्	= क्या है, (जो)	**असुखम्**	= सुखरहित (और)
पुण्याः	= पुण्यशील	**अनित्यम्**	= क्षणभंगुर
ब्राह्मणाः	= ब्राह्मण	**इमम्**	= इस
तथा	= तथा	**लोकम्**	= मनुष्य-शरीरको
राजर्षयः	= राजर्षि	**प्राप्य**	= प्राप्त होकर (निरन्तर)
भक्ताः	= भक्तजन (मेरी शरण होकर परमगतिको	**माम्**	= मेरा (ही)
		भजस्व	= भजन कर।

[अर्जुनको अपनी शरण होनेके लिये कहकर अंगसहित शरणागतिके स्वरूपका निरूपण।]

मन्मनाः, भव, मद्भक्तः, मद्याजी, माम्, नमस्कुरु,
माम्, एव, एष्यसि, युक्त्वा, एवम्, आत्मानम्, मत्परायणः॥ ३४॥

मन्मनाः	= मुझमें मनवाला	**एवम्**	= इस प्रकार
भव	= हो,	**आत्मानम्**	= आत्माको (मुझमें)
मद्भक्तः	= मेरा भक्त	**युक्त्वा**	= नियुक्त करके
(भव)	= बन,	**मत्परायणः**	= मेरे परायण होकर (तू)
मद्याजी	= मेरा पूजन करनेवाला		
(भव)	= हो,	**माम्**	= मुझको
माम्	= मुझको	**एव**	= ही
नमस्कुरु	= प्रणाम कर।	**एष्यसि**	= प्राप्त होगा।

श्रीमद्‌भगवत गीता अध्याय १० च्या काही श्लोकांची फोटोकॉपी

अथ दशमोऽध्यायः

भूयः, एव, महाबाहो, शृणु, मे, परमम्, वचः,
यत्, ते, अहम्, प्रीयमाणाय, वक्ष्यामि, हितकाम्यया ॥ १ ॥

श्रीभगवान् बोले—

महाबाहो	= हे महाबाहो!	**यत्**	= जिसे
भूयः	= फिर	**अहम्**	= मैं
एव	= भी	**ते**	= तुझ
मे	= मेरे	**प्रीयमाणाय**	= अतिशय प्रेम रखनेवालेके लिये
परमम्	= परम (रहस्य और प्रभावयुक्त)		
वचः	= वचनको	**हितकाम्यया**	= हितकी इच्छासे
शृणु	= सुन,	**वक्ष्यामि**	= कहूँगा।

['योग' शब्दवाच्य अपने प्रभावका वर्णन करके उसके जाननेका फल बतलाना।]

न, मे, विदुः, सुरगणाः, प्रभवम्, न, महर्षयः,
अहम्, आदिः, हि, देवानाम्, महर्षीणाम्, च, सर्वशः ॥ २ ॥

हे अर्जुन!—

मे	= मेरी	**विदुः**	= जानते हैं;
प्रभवम्	= उत्पत्तिको अर्थात् लीलासे प्रकट होनेको	**हि**	= क्योंकि
		अहम्	= मैं
न	= न	**सर्वशः**	= सब प्रकारसे
सुरगणाः	= देवतालोग (जानते हैं और)	**देवानाम्**	= देवताओंका
		च	= और
न	= न	**महर्षीणाम्**	= महर्षियोंका (भी)
महर्षयः	= महर्षिजन (ही)	**आदिः**	= आदि कारण हूँ।

श्री मद्भगवत गीता अध्याय ११ च्या काही श्लोकांची फोटोकॉपी

अथैकादशोऽध्यायः

द्यावापृथिव्योः, इदम्, अन्तरम्, हि, व्याप्तम्, त्वया, एकेन,
दिशः, च, सर्वाः, दृष्ट्वा, अद्भुतम्, रूपम्, उग्रम्, तव,
इदम्, लोकत्रयम्, प्रव्यथितम्, महात्मन्॥ २०॥

और—

महात्मन्	= हे महात्मन्!	**व्याप्तम्**	= परिपूर्ण हैं; (तथा)
इदम्	= यह	**तव**	= आपके
द्यावापृथिव्योः, अन्तरम्	= स्वर्ग और पृथ्वीके बीचका सम्पूर्ण आकाश	**इदम्**	= इस
		अद्भुतम्	= अलौकिक और
च	= तथा	**उग्रम्**	= भयंकर
सर्वाः	= सब	**रूपम्**	= रूपको
दिशः	= दिशाएँ	**दृष्ट्वा**	= देखकर
एकेन	= एक	**लोकत्रयम्**	= तीनों लोक
त्वया	= आपसे	**प्रव्यथितम्**	= अति व्यथाको प्राप्त हो रहे हैं।
हि	= ही		

अमी, हि, त्वाम्, सुरसङ्घाः, विशन्ति, केचित्, भीताः,
प्राञ्जलयः, गृणन्ति, स्वस्ति, इति, उक्त्वा, महर्षिसिद्धसङ्घाः,
स्तुवन्ति, त्वाम्, स्तुतिभिः, पुष्कलाभिः॥ २१॥

और हे गोविन्द!—

अमी	= वे ही	**गृणन्ति**	= उच्चारण करते हैं (तथा)
सुरसङ्घाः, हि	= देवताओंके समूह	**महर्षिसिद्धसङ्घाः**	= महर्षि और सिद्धोंके समुदाय
त्वाम्	= आपमें		
विशन्ति	= प्रवेश करते हैं (और)	**स्वस्ति**	= 'कल्याण हो'
		इति	= ऐसा
केचित्	= कुछ	**उक्त्वा**	= कहकर
भीताः	= भयभीत होकर	**पुष्कलाभिः**	= उत्तम-उत्तम
प्राञ्जलयः	= हाथ जोड़े (आपके नाम और गुणोंका)	**स्तुतिभिः**	= स्तोत्रोंद्वारा
		त्वाम्	= आपकी
		स्तुवन्ति	= स्तुति करते हैं।

लेलिह्यसे, ग्रसमानः, समन्तात्, लोकान्, समग्रान्, वदनैः, ज्वलद्भिः, तेजोभिः, आपूर्य, जगत्, समग्रम्, भासः, तव, उग्राः, प्रतपन्ति, विष्णो॥ ३०॥

और आप उन—

समग्रान्	= सम्पूर्ण	**तव**	= आपका
लोकान्	= लोकोंको	**उग्राः**	= उग्र
ज्वलद्भिः	= प्रज्वलित	**भासः**	= प्रकाश
वदनैः	= मुखोंद्वारा	**समग्रम्**	= सम्पूर्ण
ग्रसमानः	= ग्रास करते हुए	**जगत्**	= जगत्को
समन्तात्	= सब ओरसे	**तेजोभिः**	= तेजके द्वारा
लेलिह्यसे	= बार-बार चाट रहे हैं,	**आपूर्य**	= परिपूर्ण करके
विष्णो	= हे विष्णो!	**प्रतपन्ति**	= तपा रहा है।

आख्याहि, मे, कः, भवान्, उग्ररूपः, नमः, अस्तु, ते, देववर,प्रसीद, विज्ञातुम्, इच्छामि, भवन्तम्, आद्यम्, न, हि, प्रजानामि, तव, प्रवृत्तिम्॥ ३१॥

हे भगवन्! कृपा करके—

मे	= मुझे	**आद्यम्**	= आदिपुरुष
आख्याहि	= बतलाइये (कि)	**भवन्तम्**	= आपको (मैं)
भवान्	= आप		
उग्ररूपः	= उग्ररूपवाले	**विज्ञातुम्**	= विशेषरूपसे जानना
कः	= कौन हैं?	**इच्छामि**	= चाहता हूँ;
देववर	= हे देवोंमें श्रेष्ठ!	**हि**	= क्योंकि (मैं)
ते	= आपको	**तव**	= आपकी
नमः	= नमस्कार	**प्रवृत्तिम्**	= प्रवृत्तिको
अस्तु	= हो। (आप)	**न**	= नहीं
प्रसीद	= प्रसन्न होइये।	**प्रजानामि**	= जानता।

कालः, अस्मि, लोकक्षयकृत्, प्रवृद्धः, लोकान्, समाहर्तुम्, इह, प्रवृत्तः, ऋते, अपि, त्वाम्, न, भविष्यन्ति, सर्वे, ये, अवस्थिताः, प्रत्यनीकेषु, योधाः॥ ३२॥

इस प्रकार अर्जुनके पूछनेपर श्रीभगवान् बोले, हे अर्जुन! मैं—

लोकक्षयकृत्	= लोकोंका नाश करनेवाला	**अवस्थिताः**	= स्थित
प्रवृद्धः	= बढ़ा हुआ	**योधाः**	= योद्धा लोग हैं,
कालः	= महाकाल	**(ते)**	= वे
अस्मि	= हूँ।	**सर्वे**	= सब
इह	= इस समय	**त्वाम्**	= तेरे
लोकान्	= इन लोकोंको	**ऋते**	= बिना
समाहर्तुम्	= नष्ट करनेके लिये	**अपि**	= भी
प्रवृत्तः	= प्रवृत्त हुआ हूँ। (इसलिये)	**न**	= नहीं
ये	= जो	**भविष्यन्ति**	= रहेंगे अर्थात् तेरे युद्ध न करनेसे भी इन सबका नाश हो जायगा।
प्रत्यनीकेषु	= प्रतिपक्षियोंकी सेनामें		

तस्मात्, त्वम्, उत्तिष्ठ, यशः, लभस्व, जित्वा, शत्रून्, भुङ्क्ष्व, राज्यम्, समृद्धम्, मया, एव, एते, निहताः, पूर्वम्, एव, निमित्तमात्रम्, भव, सव्यसाचिन्॥ ३३॥

तस्मात्	= अतएव	**भुङ्क्ष्व**	= भोग।
त्वम्	= तू	**एते**	= ये सब (शूरवीर)
उत्तिष्ठ	= उठ!	**पूर्वम्, एव**	= पहलेहीसे
यशः	= यश	**मया**	= मेरे ही द्वारा
लभस्व	= प्राप्त कर (और)	**निहताः**	= मारे हुए हैं।
शत्रून्	= शत्रुओंको	**सव्यसाचिन्**	= हे सव्यसाचिन्!*
जित्वा	= जीतकर	**निमित्तमात्रम्, एव**	= तू तो केवल निमित्तमात्र
समृद्धम्	= धन-धान्यसे सम्पन्न		
राज्यम्	= राज्यको	**भव**	= बन जा।

कस्मात्, च, ते, न, नमेरन्, महात्मन्, गरीयसे, ब्रह्मणः, अपि, आदिकर्त्रे, अनन्त, देवेश, जगन्निवास, त्वम्, अक्षरम्, सत्, असत्, तत्परम्, यत्॥ ३७॥

महात्मन्	= हे महात्मन्!	**देवेश**	= हे देवेश!
ब्रह्मणः	= ब्रह्माके	**जगन्निवास**	= हे जगन्निवास!
अपि	= भी	**यत्**	= जो
आदिकर्त्रे	= आदिकर्ता	**सत्**	= सत्,
च	= और	**असत्**	= असत् (और)
गरीयसे	= सबसे बड़े	**तत्परम्**	= उनसे परे
ते	= आपके लिये (ये)	**अक्षरम्**	= अक्षर अर्थात् सच्चिदानन्दघन ब्रह्म हैं,
कस्मात्	= कैसे		
न, नमेरन्	= नमस्कार न करें (क्योंकि)	**(तत्)**	= वह
अनन्त	= हे अनन्त!	**त्वम्**	= आप (ही हैं)।

किरीटिनम्, गदिनम्, चक्रहस्तम्, इच्छामि, त्वाम्, द्रष्टुम्, अहम्, तथा, एव, तेन, एव, रूपेण, चतुर्भुजेन, सहस्रबाहो, भव, विश्वमूर्ते ॥ ४६ ॥

और हे विष्णो!—

अहम्	= मैं	**इच्छामि**	= चाहता हूँ,
तथा	= वैसे	**(अतः)**	= इसलिये
एव	= ही	**विश्वमूर्ते**	= हे विश्वस्वरूप!
त्वाम्	= आपको	**सहस्रबाहो**	= हे सहस्रबाहो! (आप)
किरीटिनम्	= मुकुट धारण किये हुए (तथा)	**तेन एव**	= उसी
गदिनम्, चक्रहस्तम्	= गदा और चक्र हाथमें लिये हुए	**चतुर्भुजेन रूपेण**	= चतुर्भुजरूपसे (प्रकट)
द्रष्टुम्	= देखना	**भव**	= होइये।

मया, प्रसन्नेन, तव, अर्जुन, इदम्, रूपम्, परम्, दर्शितम्, आत्मयोगात्, तेजोमयम्, विश्वम्, अनन्तम्, आद्यम्, यत्, मे, त्वदन्येन, न, दृष्टपूर्वम् ॥ ४७ ॥

इस प्रकार अर्जुनकी प्रार्थनाको सुनकर श्रीभगवान् बोले—

अर्जुन	= हे अर्जुन!	**इदम्**	= यह
प्रसन्नेन	= अनुग्रहपूर्वक	**मे**	= मेरा
मया	= मैंने	**परम्**	= परम
आत्मयोगात्	= अपनी योग-शक्तिके प्रभावसे	**तेजोमयम्**	= तेजोमय
		आद्यम्	= सबका आदि (और)

अनन्तम्	= सीमारहित	**यत्**	= जिसे
विश्वम्	= विराट्	**त्वदन्येन**	= तेरे अतिरिक्त दूसरे किसीने
रूपम्	= रूप	**न दृष्टपूर्वम्**	= पहले नहीं देखा था।
तव	= तुझको		
दर्शितम्	= दिखलाया है,		

न, वेदयज्ञाध्ययनैः, न, दानैः, न, च, क्रियाभिः, न, तपोभिः, उग्रैः, एवंरूपः, शक्यः, अहम्, नृलोके, द्रष्टुम्, त्वदन्येन, कुरुप्रवीर ॥ ४८ ॥

कुरुप्रवीर	= हे अर्जुन!	**न**	= न
नृलोके	= मनुष्यलोकमें	**क्रियाभिः**	= क्रियाओंसे
एवंरूपः	= इस प्रकार विश्वरूपवाला	**च**	= और
		न	= न
अहम्	= मैं	**उग्रैः**	= उग्र
न	= न	**तपोभिः**	= तपोंसे (ही)
वेदयज्ञाध्ययनैः	= वेद और यज्ञोंके अध्ययनसे,	**त्वदन्येन**	= तेरे अतिरिक्त दूसरेके द्वारा
न	= न	**द्रष्टुम्**	= देखा जा
दानैः	= दानसे,	**शक्यः**	= सकता हूँ।

मा, ते, व्यथा, मा, च, विमूढभावः, दृष्ट्वा, रूपम्, घोरम्, ईदृक्, मम, इदम्, व्यपेतभीः, प्रीतमनाः, पुनः, त्वम्, तत्, एव, मे, रूपम्, इदम्, प्रपश्य ॥ ४९ ॥

मम	= मेरे	**त्वम्**	= तू
ईदृक्	= इस प्रकारके	**व्यपेतभीः**	= भयरहित (और)
इदम्	= इस	**प्रीतमनाः**	= प्रीतियुक्त मनवाला होकर
घोरम्	= विकराल		
रूपम्	= रूपको	**तत्, एव**	= उसी
दृष्ट्वा	= देखकर	**मे**	= मेरे
ते	= तुझको	**इदम्**	= इस (शंख, चक्र, गदा-पद्मयुक्त चतुर्भुज)
व्यथा	= व्याकुलता		
मा	= नहीं होनी चाहिये		
च	= और	**रूपम्**	= रूपको
विमूढभावः	= मूढ़भाव (भी)	**पुनः**	= फिर
मा	= नहीं होना चाहिये।	**प्रपश्य**	= देख।

इति, अर्जुनम्, वासुदेव:, तथा, उक्त्वा, स्वकम्, रूपम्, दर्शयामास, भूय:, आश्वासयामास, च, भीतम्, एनम्, भूत्वा, पुन:, सौम्यवपु:, महात्मा ॥ ५० ॥

उसके पश्चात् संजय बोले, हे राजन्!—

वासुदेव:	= वासुदेव भगवान्ने	**च**	= और
अर्जुनम्	= अर्जुनके प्रति	**पुन:**	= फिर
इति	= इस प्रकार	**महात्मा**	= महात्मा श्रीकृष्णने
उक्त्वा	= कहकर	**सौम्यवपु:**	= सौम्यमूर्ति
भूय:	= फिर	**भूत्वा**	= होकर
तथा	= वैसे ही	**एनम्**	= इस
स्वकम्	= अपने	**भीतम्**	= भयभीत अर्जुनको
रूपम्	= चतुर्भुजरूपको	**आश्वासयामास**	= धीरज दिया।
दर्शयामास	= दिखलाया		

दृष्ट्वा, इदम्, मानुषम्, रूपम्, तव, सौम्यम्, जनार्दन, इदानीम्, अस्मि, संवृत्त:, सचेता:, प्रकृतिम्, गत: ॥ ५१ ॥

उसके पश्चात् अर्जुन बोले—

जनार्दन	= हे जनार्दन!	**सचेता:**	= स्थिर-चित्त
तव	= आपके	**संवृत्त:**	= हो गया
इदम्	= इस	**अस्मि**	= हूँ (और)
सौम्यम्	= अतिशान्त		
मानुषम्, रूपम्	= मनुष्य रूपको	**प्रकृतिम्**	= अपनी स्वाभाविक स्थितिको
दृष्ट्वा	= देखकर		
इदानीम्	= अब (मैं)	**गत:**	= प्राप्त हो गया हूँ।

सुदुर्दर्शम्, इदम्, रूपम्, दृष्टवान्, असि, यत्, मम, देवा:, अपि, अस्य, रूपस्य, नित्यम्, दर्शनकाङ्क्षिण: ॥ ५२ ॥

इस प्रकार अर्जुनके वचनको सुनकर श्रीभगवान् बोले, हे अर्जुन !—

मम	= मेरा	**देवा:**	= देवता
यत्	= जो	**अपि**	= भी
रूपम्	= चतुर्भुजरूप (तुमने)	**नित्यम्**	= सदा
दृष्टवान्	= देखा	**अस्य**	= इस
असि	= है,	**रूपस्य**	= रूपके
इदम्	= यह		
सुदुर्दर्शम्	= सुदुर्दर्श है अर्थात् इसके दर्शन बड़े ही दुर्लभ हैं।	**दर्शन-काङ्क्षिण:**	= दर्शनकी आकांक्षा करते रहते हैं।

न, अहम्, वेदैः, न, तपसा, न, दानेन, न, च, इज्यया,
शक्यः, एवंविधः, द्रष्टुम्, दृष्टवान्, असि, माम्, यथा॥ ५३॥

और हे अर्जुन!—

यथा	=	जिस प्रकार (तुमने)	**न**	=	न
माम्	=	मुझको	**तपसा**	=	तपसे,
दृष्टवान्	=	देखा	**न**	=	न
असि	=	है	**दानेन**	=	दानसे
एवंविधः	=	इस प्रकार चतुर्भुजरूपवाला	**च**	=	और
			न	=	न
अहम्	=	मैं	**इज्यया**	=	यज्ञसे (ही)
न	=	न	**द्रष्टुम्**	=	देखा
वेदैः	=	वेदोंसे,	**शक्यः**	=	जा सकता हूँ।

भक्त्या, तु, अनन्यया, शक्यः, अहम्, एवंविधः, अर्जुन,
ज्ञातुम्, द्रष्टुम्, च, तत्त्वेन्, प्रवेष्टुम्, च, परन्तप॥ ५४॥

तु	=	परंतु	**तत्त्वेन**	=	तत्त्वसे
परन्तप	=	हे परन्तप	**ज्ञातुम्**	=	जाननेके लिये
अर्जुन	=	अर्जुन!	**च**	=	तथा
अनन्यया, भक्त्या	=	अनन्यभक्ति*के द्वारा	**प्रवेष्टुम्**	=	प्रवेश करनेके लिये अर्थात् एकीभावसे प्राप्त होनेके लिये
एवंविधः	=	इस प्रकार चतुर्भुजरूपवाला			
अहम्	=	मैं			
द्रष्टुम्	=	प्रत्यक्ष देखनेके लिये,	**च**	=	भी
			शक्यः	=	शक्य हूँ।

मत्कर्मकृत्, मत्परमः, मद्भक्तः, सङ्गवर्जितः,
निर्वैरः, सर्वभूतेषु, यः, सः, माम्, एति, पाण्डव॥ ५५॥

पाण्डव	=	हे अर्जुन!			(और)
यः	=	जो पुरुष केवल	**सर्वभूतेषु**	=	सम्पूर्ण भूतप्राणियोंमें
मत्कर्मकृत्	=	मेरे ही लिये सम्पूर्ण कर्तव्य-कर्मोंको करनेवाला है,	**निर्वैरः**	=	वैरभावसे रहित है*,
			सः	=	वह (अनन्यभक्तियुक्त पुरुष)
मत्परमः	=	मेरे परायण है,			
मद्भक्तः	=	मेरा भक्त है,	**माम्**	=	मुझको (ही)
सङ्गवर्जितः	=	आसक्तिरहित है	**एति**	=	प्राप्त होता है।

श्री मद्‌भगवत गीता अध्याय १२ च्या काही श्लोकांची फोटोकॉपी

अथ द्वादशोऽध्यायः

अर्जुन उवाच

एवम्, सततयुक्ताः, ये, भक्ताः, त्वाम्, पर्युपासते,
ये, च, अपि, अक्षरम्, अव्यक्तम्, तेषाम्, के, योगवित्तमाः ॥ १ ॥

इस प्रकार भगवान्‌के वचनोंको सुनकर अर्जुन बोले, हे मनमोहन!—

ये	= जो	**अक्षरम्**	= अविनाशी सच्चिदानन्दघन
भक्ताः	= अनन्य प्रेमी भक्तजन	**अव्यक्तम्**	= निराकार ब्रह्मको
एवम्	= पूर्वोक्त प्रकारसे	**अपि**	= ही
सततयुक्ताः	= निरन्तर आपके भजन-ध्यानमें लगे रहकर	**पर्युपासते**	= अतिश्रेष्ठ भावसे भजते हैं—
त्वाम्	= आप सगुणरूप परमेश्वरको	**तेषाम्**	= उन दोनों प्रकारके उपासकोंमें
च	= और	**योगवित्तमाः**	= अति उत्तम योगवेत्ता
ये	= दूसरे जो (केवल)	**के**	= कौन
		(सन्ति)	= हैं ?

श्रीभगवानुवाच

मयि, आवेश्य, मनः, ये, माम्, नित्ययुक्ताः, उपासते,
श्रद्धया, परया, उपेताः, ते, मे, युक्ततमाः, मताः ॥ २ ॥

इस प्रकार अर्जुनके पूछनेपर श्रीभगवान् बोले, हे अर्जुन!—

मयि	= मुझमें	**माम्**	= मुझ सगुणरूप परमेश्वरको
मनः	= मनको	**उपासते**	= भजते हैं,
आवेश्य	= एकाग्र करके	**ते**	= वे
नित्ययुक्ताः	= निरन्तर मेरे भजन-ध्यानमें लगे हुए*	**मे**	= मुझको
ये	= जो भक्तजन	**युक्ततमाः**	= योगियोंमें अति उत्तम योगी
परया	= अतिशय श्रेष्ठ	**मताः**	= मान्य हैं।
श्रद्धया	= श्रद्धासे		
उपेताः	= युक्त होकर		

ये, तु, अक्षरम्, अनिर्देश्यम्, अव्यक्तम्, पर्युपासते,
सर्वत्रगम्, अचिन्त्यम्, च, कूटस्थम्, अचलम्, ध्रुवम्॥ ३ ॥
सन्नियम्य, इन्द्रियग्रामम्, सर्वत्र, समबुद्धयः,
ते, प्राप्नुवन्ति, माम्, एव, सर्वभूतहिते, रताः ॥ ४ ॥

तु	= परंतु	**अक्षरम्**	= अविनाशी सच्चिदानन्दघन ब्रह्मको
ये	= जो पुरुष		
इन्द्रियग्रामम्	= इन्द्रियोंके समुदायको		
सन्नियम्य	= भली प्रकारसे वशमें करके	**पर्युपासते**	= निरन्तर एकीभावसे ध्यान करते हुए भजते हैं,
अचिन्त्यम्	= मन-बुद्धिसे परे,		
सर्वत्रगम्	= सर्वव्यापी,	**ते**	= वे
अनिर्देश्यम्	= अकथनीय स्वरूप	**सर्वभूतहिते**	= सम्पूर्ण भूतोंके हितमें
च	= और	**रताः**	= रत (और)
कूटस्थम्	= सदा एकरस रहनेवाले,	**सर्वत्र**	= सबमें
		समबुद्धयः	= समानभाववाले योगी
ध्रुवम्	= नित्य,	**माम्**	= मुझको
अचलम्	= अचल,	**एव**	= ही
अव्यक्तम्	= निराकार,	**प्राप्नुवन्ति**	= प्राप्त होते हैं।

क्लेशः, अधिकतरः, तेषाम्, अव्यक्तासक्तचेतसाम्,
अव्यक्ता, हि, गतिः, दुःखम्, देहवद्भिः, अवाप्यते॥ ५ ॥

किंतु—

तेषाम्	= उन	**हि**	= क्योंकि
अव्यक्तासक्त-चेतसाम्	= सच्चिदानन्दघन निराकारब्रह्ममें आसक्तचित्तवाले पुरुषोंके (साधनमें)	**देहवद्भिः**	= देहाभिमानियोंके द्वारा
		अव्यक्ता	= अव्यक्तविषयक
		गतिः	= गति
क्लेशः	= परिश्रम	**दुःखम्**	= दुःखपूर्वक
अधिकतरः	= विशेष है;	**अवाप्यते**	= प्राप्त की जाती है।

ये, तु, सर्वाणि, कर्माणि, मयि, सन्न्यस्य, मत्पराः,
अनन्येन, एव, योगेन, माम्, ध्यायन्तः, उपासते ॥ ६ ॥

तु	= परंतु	**माम्**	= मुझ सगुणरूप परमेश्वरको
ये	= जो		
मत्पराः	= मेरे परायण रहनेवाले भक्तजन	**एव**	= ही
		अनन्येन	= अनन्य
सर्वाणि	= सम्पूर्ण	**योगेन**	= भक्तियोगसे
कर्माणि	= कर्मोंको	**ध्यायन्तः**	= निरन्तर चिन्तन करते हुए
मयि	= मुझमें		
सन्न्यस्य	= अर्पण करके	**उपासते**	= भजते हैं*—

तेषाम्, अहम्, समुद्धर्ता, मृत्युसंसारसागरात्,
भवामि, नचिरात्, पार्थ, मयि, आवेशितचेतसाम् ॥ ७ ॥

पार्थ	= हे अर्जुन!	**अहम्**	= मैं
तेषाम्	= उन	**नचिरात्**	= शीघ्र ही
मयि	= मुझमें	**मृत्युसंसार-सागरात्**	= मृत्युरूप संसारसमुद्रसे
आवेशितचेतसाम्	= चित्त लगानेवाले प्रेमी भक्तोंका	**समुद्धर्ता**	= उद्धार करनेवाला
		भवामि	= होता हूँ।

मयि, एव, मनः, आधत्स्व, मयि, बुद्धिम्, निवेशय,
निवसिष्यसि, मयि, एव, अतः, ऊर्ध्वम्, न, संशयः ॥ ८ ॥

इसलिये हे अर्जुन ! तू—

मयि	= मुझमें	**ऊर्ध्वम्**	= उपरान्त (तू)
मनः	= मनको		
आधत्स्व	= लगा (और)	**मयि**	= मुझमें
मयि	= मुझमें	**एव**	= ही
एव	= ही	**निवसिष्यसि**	= निवास करेगा, (इसमें कुछ भी)
बुद्धिम्	= बुद्धिको		
निवेशय	= लगा;	**संशयः**	= संशय
अतः	= इसके	**न**	= नहीं है।

अथ, चित्तम्, समाधातुम्, न, शक्नोषि, मयि, स्थिरम्,
अभ्यासयोगेन, ततः, माम्, इच्छ, आप्तुम्, धनञ्जय ॥ ९ ॥

और—

अथ =	यदि (तू)	**ततः** =	तो
चित्तम् =	मनको	**धनञ्जय** =	हे अर्जुन!
मयि =	मुझमें	**अभ्यासयोगेन** =	अभ्यासरूप* योगके द्वारा
स्थिरम् =	अचल	**माम्** =	मुझको
समाधातुम् =	स्थापन करनेके लिये	**आप्तुम्** =	प्राप्त होनेके लिये
न, शक्नोषि =	समर्थ नहीं है,	**इच्छ** =	इच्छा कर।

अभ्यासे, अपि, असमर्थः, असि, मत्कर्मपरमः, भव,
मदर्थम्, अपि, कर्माणि, कुर्वन्, सिद्धिम्, अवाप्स्यसि ॥ १० ॥

और यदि तू उपर्युक्त—

अभ्यासे =	अभ्यासमें	**मदर्थम्** =	मेरे निमित्त
अपि =	भी	**कर्माणि** =	कर्मोंको
असमर्थः =	असमर्थ	**कुर्वन्** =	करता हुआ
असि =	है (तो केवल)	**अपि** =	भी
मत्कर्मपरमः =	मेरे लिये कर्म करनेके ही परायण*	**सिद्धिम्** =	मेरी प्राप्तिरूप सिद्धिको (ही)
भव =	हो जा। (इस प्रकार)	**अवाप्स्यसि** =	प्राप्त होगा।

अथ, एतत्, अपि, अशक्तः, असि, कर्तुम्, मद्योगम्, आश्रितः,
सर्वकर्मफलत्यागम्, ततः, कुरु, यतात्मवान् ॥ ११ ॥

और—

अथ =	यदि	**असि** =	है
मद्योगम् =	मेरी प्राप्तिरूप योगके	**ततः** =	तो
आश्रितः =	आश्रित होकर	**यतात्मवान्** =	मन-बुद्धि आदिपर विजय प्राप्त करनेवाला होकर
एतत् =	उपर्युक्त साधनको	**सर्वकर्मफलत्यागम्** =	सब कर्मोंके फलका त्याग[1]
कर्तुम् =	करनेमें	**कुरु** =	कर
अपि =	भी (तू)		
अशक्तः =	असमर्थ		

श्रेयः, हि, ज्ञानम्, अभ्यासात्, ज्ञानात्, ध्यानम्, विशिष्यते,
ध्यानात्, कर्मफलत्यागः, त्यागात्, शान्तिः, अनन्तरम्॥ १२ ॥

अभ्यासात्	= मर्मको न जानकर किये हुए अभ्याससे	**ध्यानात्**	= ध्यानसे (भी)
ज्ञानम्	= ज्ञान[2]	**कर्मफलत्यागः**	= सब कर्मोंके फलका त्याग[3] (श्रेष्ठ है);
श्रेयः	= श्रेष्ठ है,	**हि**	= क्योंकि
ज्ञानात्	= ज्ञानसे	**त्यागात्**	= त्यागसे
ध्यानम्	= मुझ परमेश्वरके स्वरूपका ध्यान	**अनन्तरम्**	= तत्काल ही
विशिष्यते	= श्रेष्ठ है (और)	**शान्तिः**	= परम शान्ति होती है।

अद्वेष्टा, सर्वभूतानाम्, मैत्रः, करुणः, एव, च,
निर्ममः, निरहङ्कारः, समदुःखसुखः, क्षमी॥ १३ ॥
सन्तुष्टः, सततम्, योगी, यतात्मा, दृढनिश्चयः,
मयि, अर्पितमनोबुद्धिः, यः, मद्भक्तः, सः, मे, प्रियः॥ १४ ॥

इस प्रकार शान्तिको प्राप्त हुआ—

यः	= जो पुरुष		(तथा जो)
सर्वभूतानाम्	= सब भूतोंमें	**योगी**	= योगी
अद्वेष्टा	= द्वेष-भावसे रहित,	**सततम्**	= निरन्तर
मैत्रः	= स्वार्थरहित सबका प्रेमी	**सन्तुष्टः**	= संतुष्ट है,
च	= और	**यतात्मा**	= मन-इन्द्रियोंसहित शरीरको वशमें किये हुए है (और)
करुणः	= हेतुरहित दयालु है		
एव	= तथा*	**दृढनिश्चयः**	= मुझमें दृढ़ निश्चयवाला है—
निर्ममः	= ममतासे रहित,		
निरहङ्कारः	= अहंकारसे रहित,	**सः**	= वह
समदुःखसुखः	= सुख-दुःखोंकी प्राप्तिमें सम (और)	**मयि**	= मुझमें
		अर्पितमनोबुद्धिः	= अर्पण किये हुए मन-बुद्धिवाला
क्षमी	= क्षमावान् है अर्थात् अपराध करने-वालेको भी अभय देनेवाला है;	**मद्भक्तः**	= मेरा भक्त
		मे	= मुझको
		प्रियः	= प्रिय है।

यस्मात्, न, उद्विजते, लोकः, लोकात्, न, उद्विजते, च, यः,
हर्षामर्षभयोद्वेगैः, मुक्तः, यः, सः, च, मे, प्रियः ॥ १५ ॥

तथा—

यस्मात् = जिससे
लोकः = कोई भी जीव
न, उद्विजते = उद्वेगको प्राप्त नहीं होता
च = और
यः = जो (स्वयं भी)
लोकात् = किसी जीवसे
न, उद्विजते = उद्वेगको प्राप्त नहीं होता
च = तथा
यः = जो
हर्षामर्षभयोद्वेगैः = हर्ष, अमर्ष[1] भय और उद्वेगादिसे
मुक्तः = रहित है—
सः = वह भक्त
मे = मुझको
प्रियः = प्रिय है।

अनपेक्षः, शुचिः, दक्षः, उदासीनः, गतव्यथः,
सर्वारम्भपरित्यागी, यः, मद्भक्तः, सः, मे, प्रियः ॥ १६ ॥

और—

यः = जो पुरुष
अनपेक्षः = आकांक्षासे रहित,
शुचिः = बाहर-भीतरसे शुद्ध[2]
दक्षः = चतुर
उदासीनः = पक्षपातसे रहित (और)
गतव्यथः = दुःखोंसे छूटा हुआ है—
सः = वह
सर्वारम्भ-परित्यागी = सब आरम्भोंका त्यागी*
मद्भक्तः = मेरा भक्त
मे = मुझको
प्रियः = प्रिय है।

यः, न, हृष्यति, न, द्वेष्टि, न, शोचति, न, काङ्क्षति,
शुभाशुभपरित्यागी, भक्तिमान्, यः, सः, मे, प्रियः ॥ १७ ॥

और—

यः = जो
न = न (कभी)
हृष्यति = हर्षित होता है,
न = न
द्वेष्टि = द्वेष करता है,
न = न
शोचति = शोक करता है,
न = न
काङ्क्षति = कामना करता है
(तथा)
यः = जो
शुभाशुभ-परित्यागी = शुभ और अशुभ सम्पूर्ण कर्मोंका त्यागी है—
सः = वह
भक्तिमान् = भक्तियुक्त पुरुष
मे = मुझको
प्रियः = प्रिय है।

समः, शत्रौ, च, मित्रे, च, तथा, मानापमानयोः,
शीतोष्णसुखदुःखेषु, समः, सङ्गविवर्जितः ॥ १८ ॥

और जो—

शत्रौ, मित्रे	= शत्रु-मित्रमें	**शीतोष्णसुखदुःखेषु**	= सरदी, गरमी और सुख-दुःखादि द्वन्द्वोंमें
च	= और	**समः**	= सम है
मानापमानयोः	= मान-अपमानमें	**च**	= और
समः	= सम है	**सङ्गविवर्जितः**	= आसक्तिसे रहित है—
तथा	= तथा		

तुल्यनिन्दास्तुतिः, मौनी, सन्तुष्टः, येन, केनचित्,
अनिकेतः, स्थिरमतिः, भक्तिमान्, मे, प्रियः, नरः ॥ १९ ॥

तथा जो—

तुल्यनिन्दास्तुतिः	= निन्दा-स्तुतिको समान समझनेवाला,		(और)
मौनी	= मननशील* (और)	**अनिकेतः**	= रहनेके स्थानमें ममता और आसक्तिसे रहित है— (वह)
येन, केनचित्	= जिस किसी प्रकारसे भी शरीरका निर्वाह होनेमें	**स्थिरमतिः**	= स्थिरबुद्धि
		भक्तिमान्	= भक्तिमान्
		नरः	= पुरुष
		मे	= मुझको
सन्तुष्टः	= सदा ही संतुष्ट है	**प्रियः**	= प्रिय है।

ये, तु, धर्म्यामृतम्, इदम्, यथा, उक्तम्, पर्युपासते,
श्रद्दधानाः, मत्परमाः, भक्ताः, ते, अतीव, मे, प्रियाः ॥ २० ॥

तु	= परंतु	**पर्युपासते**	= निष्काम प्रेमभावसे सेवन करते हैं,
ये	= जो		
श्रद्दधानाः	= श्रद्धायुक्त पुरुष[1]	**ते**	= वे
मत्परमाः	= मेरे परायण होकर[2]	**भक्ताः**	= भक्त
इदम्	= इस	**मे**	= मुझको
यथा, उक्तम्	= ऊपर कहे हुए	**अतीव**	= अतिशय
धर्म्यामृतम्	= धर्ममय अमृतको	**प्रियाः**	= प्रिय हैं।

श्रीमद्भगवत गीता अध्याय १३ च्या काही श्लोकांची फोटोकॉपी

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच

इदम्, शरीरम्, कौन्तेय, क्षेत्रम्, इति, अभिधीयते,
एतत्, यः, वेत्ति, तम्, प्राहुः, क्षेत्रज्ञः, इति, तद्विदः ॥ १ ॥

उसके पश्चात् श्रीकृष्णभगवान् बोले—

कौन्तेय	= हे अर्जुन!	**यः**	= जो
इदम्	= यह	**वेत्ति**	= जानता है,
शरीरम्	= शरीर	**तम्**	= उसको
क्षेत्रम्	= 'क्षेत्र'*	**क्षेत्रज्ञः**	= 'क्षेत्रज्ञ'
इति	= इस (नामसे)	**इति**	= इस (नामसे)
अभिधीयते	= कहा जाता है; (और)	**तद्विदः**	= उनके तत्त्वको जाननेवाले ज्ञानीजन
एतत्	= इसको	**प्राहुः**	= कहते हैं।

क्षेत्रज्ञम्, च, अपि, माम्, विद्धि, सर्वक्षेत्रेषु, भारत,
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोः, ज्ञानम्, यत्, तत्, ज्ञानम्, मतम्, मम ॥ २ ॥

भारत	= हे अर्जुन! (तू)	**क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोः**	= क्षेत्र-क्षेत्रज्ञका अर्थात् विकारसहित प्रकृतिका और पुरुषका
सर्वक्षेत्रेषु	= सब क्षेत्रोंमें	**यत्**	= जो
क्षेत्रज्ञम्	= क्षेत्रज्ञ अर्थात् जीवात्मा	**ज्ञानम्**	= तत्त्वसे जानना है[२]
अपि	= भी	**तत्**	= वह
माम्	= मुझे ही	**ज्ञानम्**	= ज्ञान है—
विद्धि	= जान[१]	**(इति)**	= ऐसा
		मम	= मेरा
च	= और	**मतम्**	= मत है।

तत्, क्षेत्रम्, यत्, च, यादृक्, च, यद्विकारि, यतः, च, यत्,
सः, च, यः, यत्प्रभावः, च, तत्, समासेन, मे, शृणु ॥ ३ ॥

इसलिये—

तत्	= वह	**च**	= तथा
क्षेत्रम्	= क्षेत्र	**यद्विकारि**	= जिन विकारोंवाला है
यत्	= जो		
च	= और	**च**	= और
यादृक्	= जैसा है	**यतः**	= जिस कारणसे

यत्	= जो (हुआ है)	**यत्प्रभावः**	= जिस प्रभाववाला है—
च	= तथा	**तत्**	= वह सब
सः	= वह (क्षेत्रज्ञ भी)	**समासेन**	= संक्षेपमें
यः	= जो	**मे**	= मुझसे
च	= और	**शृणु**	= सुन।

ऋषिभिः, बहुधा, गीतम्, छन्दोभिः, विविधैः, पृथक्,
ब्रह्मसूत्रपदैः, च, एव, हेतुमद्भिः, विनिश्चितैः ॥ ४ ॥

यह क्षेत्र तथा क्षेत्रज्ञका तत्त्व—

ऋषिभिः	= ऋषियोंद्वारा	**च**	= तथा
बहुधा	= बहुत प्रकारसे	**विनिश्चितैः**	= भलीभाँति निश्चय किये हुए
गीतम्	= कहा गया है (और)	**हेतुमद्भिः**	= युक्तियुक्त
विविधैः	= विविध	**ब्रह्मसूत्रपदैः**	= ब्रह्मसूत्रके पदोंद्वारा
छन्दोभिः	= वेदमन्त्रोंद्वारा (भी)		
पृथक्	= विभागपूर्वक	**एव**	= भी
(गीतम्)	= कहा गया है	**(गीतम्)**	= कहा गया है।

महाभूतानि, अहङ्कारः, बुद्धिः, अव्यक्तम्, एव, च,
इन्द्रियाणि, दश, एकम्, च, पञ्च, च, इन्द्रियगोचराः ॥ ५ ॥

महाभूतानि	= पाँच महाभूत[1]	**इन्द्रियाणि**	= इन्द्रियाँ[2],
अहङ्कारः	= अहंकार,	**एकम्**	= एक मन
बुद्धिः	= बुद्धि	**च**	= और
च	= और	**पञ्च**	= पाँच
अव्यक्तम्	= मूल प्रकृति	**इन्द्रियगोचराः**	= इन्द्रियोंके विषय अर्थात् शब्द, स्पर्श, रूप, रस और गन्ध—
एव	= भी		
च	= तथा		
दश	= दस		

इच्छा, द्वेषः, सुखम्, दुःखम्, सङ्घातः, चेतना, धृतिः,
एतत्, क्षेत्रम्, समासेन, सविकारम्, उदाहृतम् ॥ ६ ॥

तथा—

इच्छा	= इच्छा,	**धृतिः**	= धृति[४]—(इस प्रकार)
द्वेषः	= द्वेष,	**सविकारम्**	= विकारोंके सहित[५]
सुखम्	= सुख,	**एतत्**	= यह
दुःखम्	= दुःख,	**क्षेत्रम्**	= क्षेत्र
सङ्घातः	= स्थूल देहका पिण्ड,	**समासेन**	= संक्षेपमें
चेतना	= चेतना[३] (और)	**उदाहृतम्**	= कहा गया है।

अमानित्वम्, अदम्भित्वम्, अहिंसा, क्षान्तिः, आर्जवम्,
आचार्योपासनम्, शौचम्, स्थैर्यम्, आत्मविनिग्रहः ॥ ७ ॥

और हे अर्जुन!—

अमानित्वम्	= श्रेष्ठताके अभिमानका अभाव,	**आर्जवम्**	= मन-वाणी आदिकी सरलता,
अदम्भित्वम्	= दम्भाचरणका अभाव,	**आचार्योपासनम्**	= श्रद्धाभक्तिसहित गुरुकी सेवा,
		शौचम्	= बाहर-भीतरकी शुद्धि*,
अहिंसा	= किसी भी प्राणीको किसी प्रकार भी न सताना,	**स्थैर्यम्**	= अन्तःकरणकी स्थिरता (और)
क्षान्तिः	= क्षमाभाव,	**आत्मविनिग्रहः**	= मन-इन्द्रियोंसहित शरीरका निग्रह—

इन्द्रियार्थेषु, वैराग्यम्, अनहङ्कारः, एव, च,
जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥ ८ ॥

तथा—

इन्द्रियार्थेषु	= इस लोक और परलोकके सम्पूर्ण भोगोंमें	**अनहङ्कारः, एव**	= अहंकारका भी अभाव
वैराग्यम्	= आसक्तिका अभाव	**जन्ममृत्युजरा-व्याधिदुःख-दोषानुदर्शनम्**	= जन्म, मृत्यु, जरा और रोग आदिमें दुःख और दोषोंका बार-बार विचार करना—
च	= और		

असक्तिः, अनभिष्वङ्गः, पुत्रदारगृहादिषु,
नित्यम्, च, समचित्तत्वम्, इष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ ९ ॥

तथा—

पुत्रदारगृहादिषु = पुत्र-स्त्री-घर और धन आदिमें
असक्तिः = आसक्तिका अभाव,
अनभिष्वङ्गः = ममताका न होना
च = तथा
इष्टानिष्टोपपत्तिषु = प्रिय और अप्रियकी प्राप्तिमें
नित्यम् = सदा ही
समचित्तत्वम् = चित्तका सम रहना—

मयि, च, अनन्ययोगेन, भक्तिः, अव्यभिचारिणी,
विविक्तदेशसेवित्वम्, अरतिः, जनसंसदि ॥ १० ॥

और—

मयि = मुझ परमेश्वरमें
अनन्ययोगेन = अनन्य योगके द्वारा
अव्यभिचारिणी = अव्यभिचारिणी
भक्तिः = भक्ति[१]
च = तथा
विविक्तदेशसेवित्वम् = एकान्त और शुद्ध देशमें रहनेका स्वभाव (और)
जनसंसदि = विषयासक्त मनुष्योंके समुदायमें
अरतिः = प्रेमका न होना—

अध्यात्मज्ञाननित्यत्वम्, तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम्,
एतत्, ज्ञानम्, इति, प्रोक्तम्, अज्ञानम्, यत्, अतः, अन्यथा ॥ ११ ॥

तथा—

अध्यात्मज्ञाननित्यत्वम् = अध्यात्मज्ञानमें[२] नित्य स्थिति (और)
तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् = तत्त्वज्ञानके अर्थरूप परमात्माको ही देखना—
एतत् = यह सब
ज्ञानम् = ज्ञान[३] है (और)
यत् = जो
अतः = इससे
अन्यथा = विपरीत है,
अज्ञानम् = वह अज्ञान है*,
इति = ऐसा
प्रोक्तम् = कहा है।

ज्ञेयम्, यत्, तत्, प्रवक्ष्यामि, यत्, ज्ञात्वा, अमृतम्, अश्नुते,
अनादिमत्, परम्, ब्रह्म, न, सत्, तत्, न, असत्, उच्यते ॥ १२ ॥

और हे अर्जुन!—

यत्	= जो	**तत्**	= वह
ज्ञेयम्	= जाननेयोग्य है (तथा)	**अनादिमत्**	= अनादिवाला
		परम्	= परम
यत्	= जिसको	**ब्रह्म**	= ब्रह्म
ज्ञात्वा	= जानकर (मनुष्य)	**न**	= न
अमृतम्	= परमानन्दको	**सत्**	= सत् (ही)
अश्नुते	= प्राप्त होता है,		
तत्	= उसको	**उच्यते**	= कहा जाता है,
प्रवक्ष्यामि	= भलीभाँति कहूँगा।	**न**	= न
		असत्	= असत् (ही)।

सर्वतःपाणिपादम्, तत्, सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम्,
सर्वतःश्रुतिमत्, लोके, सर्वम्, आवृत्य, तिष्ठति ॥ १३ ॥

परंतु—

तत्	= वह	**सर्वतःश्रुतिमत्**	= सब ओर कानवाला है।
सर्वतःपाणिपादम्	= सब ओर हाथ-पैरवाला,	**(यतः)**	= क्योंकि (वह)
		लोके	= संसारमें
सर्वतोऽक्षि-शिरोमुखम्	= सब ओर नेत्र, सिर और मुखवाला (तथा)	**सर्वम्**	= सबको
		आवृत्य	= व्याप्त करके
		तिष्ठति	= स्थित है*।

सर्वेन्द्रियगुणाभासम्, सर्वेन्द्रियविवर्जितम्,
असक्तम्, सर्वभृत्, च, एव, निर्गुणम्, गुणभोक्तृ, च ॥ १४ ॥

और वह—

सर्वेन्द्रियगुणाभासम्	= सम्पूर्ण इन्द्रियोंके विषयोंको जाननेवाला है, (परंतु वास्तवमें)	**असक्तम्**	= आसक्तिरहित (होनेपर)
		एव	= भी
		सर्वभृत्	= सबका धारण-पोषण करनेवाला
सर्वेन्द्रियविवर्जितम्	= सब इन्द्रियोंसे रहित है	**च**	= और
		निर्गुणम्	= निर्गुण होनेपर (भी)
च	= तथा	**गुणभोक्तृ**	= गुणोंको भोगनेवाला है।

बहिः, अन्तः, च, भूतानाम्, अचरम्, चरम्, एव, च,
सूक्ष्मत्वात्, तत्, अविज्ञेयम्, दूरस्थम्, च, अन्तिके, च, तत्॥ १५ ॥

तथा वह—

भूतानाम्	= चराचर सब भूतोंके	**सूक्ष्मत्वात्**	= सूक्ष्म होनेसे
बहिः, अन्तः	= बाहर-भीतर (परिपूर्ण है)	**अविज्ञेयम्**	= अविज्ञेय है[1]
		च	= तथा
च	= और	**अन्तिके**	= अति समीपमें[2]
चरम्, अचरम्	= चर-अचररूप	**च**	= और
एव	= भी (वही है;)	**दूरस्थम्**	= दूरमें भी स्थित[3]
च	= और		
तत्	= वह	**तत्**	= वही है।

अविभक्तम्, च, भूतेषु, विभक्तम्, इव, च, स्थितम्,
भूतभर्तृ, च, तत्, ज्ञेयम्, ग्रसिष्णु, प्रभविष्णु, च ॥ १६ ॥

तथा वह परमात्मा—

अविभक्तम्	= विभागरहित एक रूपसे आकाशके सदृश परिपूर्ण होनेपर	**ज्ञेयम्**	= जाननेयोग्य परमात्मा
		भूतभर्तृ	= विष्णुरूपसे भूतोंको धारण-पोषण करनेवाला
च	= भी	**च**	= और
भूतेषु	= चराचर सम्पूर्ण भूतोंमें	**ग्रसिष्णु**	= रुद्ररूपसे संहार करनेवाला
विभक्तम्, इव	= विभक्त-सा	**च**	= तथा
स्थितम्	= स्थित[1] (प्रतीत होता है);	**प्रभविष्णु**	= ब्रह्मारूपसे सबको उत्पन्न करनेवाला है।
च	= तथा		
तत्	= वह		

ज्योतिषाम्, अपि, तत्, ज्योतिः, तमसः, परम्, उच्यते,
ज्ञानम्, ज्ञेयम्, ज्ञानगम्यम्, हृदि, सर्वस्य, विष्ठितम्॥ १७॥

और—

तत्	= वह परब्रह्म	**तमसः**	= मायासे
ज्योतिषाम्	= ज्योतियोंका	**परम्**	= अत्यन्त परे
अपि	= भी	**उच्यते**	= कहा जाता है। (वह परमात्मा)
ज्योतिः	= ज्योति[2] (एवं)		

ज्ञानम्	=	बोधस्वरूप,			(और)
ज्ञेयम्	=	जाननेके योग्य (एवं)	**सर्वस्य**	=	सबके
			हृदि	=	हृदयमें
ज्ञानगम्यम्	=	तत्त्वज्ञानसे प्राप्त करनेयोग्य है	**विष्ठितम्**	=	विशेषरूपसे स्थित है।

इति, क्षेत्रम्, तथा, ज्ञानम्, ज्ञेयम्, च, उक्तम्, समासतः,
मद्भक्तः, एतत्, विज्ञाय, मद्भावाय, उपपद्यते ॥ १८ ॥

हे अर्जुन!—

इति	=	इस प्रकार	**समासतः**	=	संक्षेपसे
क्षेत्रम्	=	क्षेत्र[1]	**उक्तम्**	=	कहा गया।
तथा	=	तथा	**मद्भक्तः**	=	मेरा भक्त
ज्ञानम्	=	ज्ञान[2]	**एतत्**	=	इसको
च	=	और	**विज्ञाय**	=	तत्त्वसे जानकर
ज्ञेयम्	=	जानने योग्य परमात्माका स्वरूप[3]	**मद्भावाय**	=	मेरे स्वरूपको
			उपपद्यते	=	प्राप्त होता है।

प्रकृतिम्, पुरुषम्, च, एव, विद्धि, अनादी, उभौ, अपि,
विकारान्, च, गुणान्, च, एव, विद्धि, प्रकृतिसम्भवान् ॥ १९ ॥

और हे अर्जुन!—

प्रकृतिम्	=	प्रकृति	**विकारान्**	=	राग-द्वेषादि विकारोंको
च	=	और			
पुरुषम्	=	पुरुष—	**च**	=	तथा
उभौ	=	इन दोनोंको	**गुणान्**	=	त्रिगुणात्मक सम्पूर्ण पदार्थोंको
एव	=	ही (तू)	**अपि**	=	भी
अनादी	=	अनादि	**प्रकृतिसम्भवान्, एव**	=	प्रकृतिसे ही उत्पन्न
विद्धि	=	जान			
च	=	और	**विद्धि**	=	जान।

कार्यकरणकर्तृत्वे, हेतुः, प्रकृतिः, उच्यते,
पुरुषः, सुखदुःखानाम्, भोक्तृत्वे, हेतुः, उच्यते ॥ २० ॥

क्योंकि—

कार्यकरणकर्तृत्वे = कार्य और करणको* उत्पन्न करनेमें
हेतुः = हेतु
प्रकृतिः = प्रकृति
उच्यते = कही जाती है (और)
पुरुषः = जीवात्मा
सुखदुःखानाम् = सुख-दुःखोंके
भोक्तृत्वे = भोक्तापनमें अर्थात् भोगनेमें
हेतुः = हेतु
उच्यते = कहा जाता है।

पुरुषः, प्रकृतिस्थः, हि, भुङ्क्ते, प्रकृतिजान्, गुणान्, कारणम्, गुणसङ्गः, अस्य, सदसद्योनिजन्मसु ॥ २१ ॥

परंतु—

प्रकृतिस्थः = प्रकृतिमें[1] स्थित
हि = ही
पुरुषः = पुरुष
प्रकृतिजान् = प्रकृतिसे उत्पन्न
गुणान् = त्रिगुणात्मक पदार्थोंको
भुङ्क्ते = भोगता है (और इन)
गुणसङ्गः = गुणोंका संग (ही)
अस्य = इस जीवात्माके
सदसद्योनिजन्मसु = अच्छी-बुरी योनियोंमें जन्म लेनेका
कारणम् = कारण है[2]।

उपद्रष्टा, अनुमन्ता, च, भर्ता, भोक्ता, महेश्वरः, परमात्मा, इति, च, अपि, उक्तः, देहे, अस्मिन्, पुरुषः, परः ॥ २२ ॥

अस्मिन् = इस
देहे (स्थितः) अपि = देहमें स्थित
पुरुषः = यह आत्मा (वास्तवमें)
परः (एव) = परमात्मा[3] ही है। (वही)
उपद्रष्टा = साक्षी होनेसे उपद्रष्टा
च = और
अनुमन्ता = यथार्थ सम्मति देनेवाला होनेसे अनुमन्ता,
भर्ता = सबका धारण-पोषण करनेवाला होनेसे भर्ता,
भोक्ता = जीवरूपसे भोक्ता,
महेश्वरः = ब्रह्मा आदिका भी स्वामी होनेसे महेश्वर
च = और
परमात्मा = शुद्ध सच्चिदानन्दघन होनेसे परमात्मा—
इति = ऐसा
उक्तः = कहा गया है।

यः, एवम्, वेत्ति, पुरुषम्, प्रकृतिम्, च, गुणैः, सह,
सर्वथा, वर्तमानः, अपि, न, सः, भूयः, अभिजायते ॥ २३ ॥

एवम्	= इस प्रकार	**सः**	= वह
पुरुषम्	= पुरुषको	**सर्वथा**	= सब प्रकारसे
च	= और	**वर्तमानः**	= कर्तव्य कर्म करता हुआ
गुणैः	= गुणोंके		
सह	= सहित	**अपि**	= भी
प्रकृतिम्	= प्रकृतिको	**भूयः**	= फिर
यः	= जो मनुष्य	**न**	= नहीं
वेत्ति	= तत्त्वसे जानता है*,	**अभिजायते**	= जन्मता।

ध्यानेन, आत्मनि, पश्यन्ति, केचित्, आत्मानम्, आत्मना,
अन्ये, साङ्ख्येन, योगेन, कर्मयोगेन, च, अपरे ॥ २४ ॥

हे अर्जुन! उस परमपुरुष—

आत्मानम्	= परमात्माको	**अन्ये**	= अन्य कितने ही
केचित्	= कितने ही मनुष्य तो	**साङ्ख्येन योगेन**	= ज्ञानयोग[2]के द्वारा
आत्मना	= शुद्ध हुई सूक्ष्म बुद्धिसे	**च**	= और
		अपरे	= दूसरे (कितने ही)
ध्यानेन	= ध्यानके द्वारा[1]	**कर्मयोगेन**	= कर्मयोगके द्वारा[3]
आत्मनि	= हृदयमें	**(पश्यन्ति)**	= देखते हैं अर्थात् प्राप्त करते हैं।
पश्यन्ति	= देखते हैं,		

अन्ये, तु, एवम्, अजानन्तः, श्रुत्वा, अन्येभ्यः, उपासते,
ते, अपि, च, अतितरन्ति, एव, मृत्युम्, श्रुतिपरायणाः ॥ २५ ॥

तु	= परंतु	**अन्येभ्यः**	= दूसरोंसे अर्थात् तत्त्वके जाननेवाले पुरुषोंसे
अन्ये	= इनसे दूसरे अर्थात् जो मन्द बुद्धिवाले पुरुष हैं, वे	**श्रुत्वा**	= सुनकर ही (तदनुसार)
एवम्	= इस प्रकार		
अजानन्तः	= न जानते हुए	**उपासते**	= उपासना करते हैं[4]

च = और		**अपि** = भी	
ते = वे		**मृत्युम्** = मृत्युरूप संसारसागरको	
श्रुतिपरायणाः = श्रवणपरायण पुरुष		**अतितरन्ति, एव** = निःसन्देह तर जाते हैं।	

यावत्, सञ्जायते, किञ्चित्, सत्त्वम्, स्थावरजङ्गमम्,
क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्, तत्, विद्धि, भरतर्षभ॥ २६॥

भरतर्षभ	= हे अर्जुन!	**तत्**	= उन सबको (तू)
यावत्	= यावन्मात्र	**क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्**	= क्षेत्र और क्षेत्रज्ञके संयोगसे ही (उत्पन्न)
किञ्चित्	= जितने भी		
स्थावरजङ्गमम्	= स्थावरजंगम		
सत्त्वम्	= प्राणी		
सञ्जायते	= उत्पन्न होते हैं,	**विद्धि**	= जान।

समम्, सर्वेषु, भूतेषु, तिष्ठन्तम्, परमेश्वरम्,
विनश्यत्सु, अविनश्यन्तम्, यः, पश्यति, सः, पश्यति॥ २७॥

इस प्रकार जानकर—

यः	= जो पुरुष	**अविनश्यन्तम्**	= नाशरहित (और)
विनश्यत्सु	= नष्ट होते हुए	**समम्**	= समभावसे
सर्वेषु	= सब	**तिष्ठन्तम्**	= स्थित
भूतेषु	= चराचर भूतोंमें	**पश्यति**	= देखता है,
परमेश्वरम्	= परमेश्वरको	**सः**	= वही (यथार्थ)
		पश्यति	= देखता है।

समम्, पश्यन्, हि, सर्वत्र, समवस्थितम्, ईश्वरम्,
न, हिनस्ति, आत्मना, आत्मानम्, ततः, याति, पराम्, गतिम्॥ २८॥

हि	= क्योंकि (जो पुरुष)	**आत्मना**	= अपने द्वारा
		आत्मानम्	= अपनेको
सर्वत्र	= सबमें	**न हिनस्ति**	= नष्ट नहीं करता[1],
समवस्थितम्	= समभावसे स्थित	**ततः**	= इससे (वह)
ईश्वरम्	= परमेश्वरको	**पराम्**	= परम
समम्	= समान	**गतिम्**	= गतिको
पश्यन्	= देखता हुआ	**याति**	= प्राप्त होता है।

प्रकृत्या, एव, च, कर्माणि, क्रियमाणानि, सर्वशः,
यः, पश्यति, तथा, आत्मानम्, अकर्तारम्, सः, पश्यति॥ २९॥

च	= और	**पश्यति**	= देखता है[२]
यः	= जो पुरुष	**तथा**	= और
कर्माणि	= सम्पूर्ण कर्मोंको	**आत्मानम्**	= आत्माको
सर्वशः	= सब प्रकारसे	**अकर्तारम्**	= अकर्ता
प्रकृत्या	= प्रकृतिके द्वारा	**पश्यति**	= देखता है,
एव	= ही	**सः**	= वही (यथार्थ)
क्रियमाणानि	= किये जाते हुए	**(पश्यति)**	= देखता है।

यदा, भूतपृथग्भावम्, एकस्थम्, अनुपश्यति,
ततः, एव, च, विस्तारम्, ब्रह्म, सम्पद्यते तदा॥ ३०॥

और—

यदा	= जिस क्षण (यह पुरुष)	**एव**	= ही
भूतपृथग्भावम्	= भूतोंके पृथक्-पृथक् भावको	**विस्तारम्**	= सम्पूर्ण भूतोंका विस्तार
एकस्थम्	= एक परमात्मामें ही स्थित	**अनुपश्यति**	= देखता है,
च	= तथा	**तदा**	= उसी क्षण (वह)
ततः	= उस परमात्मासे	**ब्रह्म**	= सच्चिदानन्दघन ब्रह्मको
		सम्पद्यते	= प्राप्त हो जाता है।

अनादित्वात्, निर्गुणत्वात्, परमात्मा, अयम्, अव्ययः,
शरीरस्थः, अपि, कौन्तेय, न, करोति, न, लिप्यते॥ ३१॥

कौन्तेय	= हे अर्जुन!	**शरीरस्थः**	= शरीरमें स्थित होनेपर
अनादित्वात्	= अनादि होनेसे (और)	**अपि**	= भी (वास्तवमें)
निर्गुणत्वात्	= निर्गुण होनेसे	**न**	= न (तो)
अयम्	= यह	**करोति**	= कुछ करता है और
अव्ययः	= अविनाशी	**न**	= न
परमात्मा	= परमात्मा	**लिप्यते**	= लिप्त ही होता है।

यथा, सर्वगतम्, सौक्ष्म्यात्, आकाशम्, न, उपलिप्यते,
सर्वत्र, अवस्थितः, देहे, तथा, आत्मा, न, उपलिप्यते ॥ ३२ ॥

यथा	= जिस प्रकार	**देहे**	= देहमें
सर्वगतम्	= सर्वत्र व्याप्त	**सर्वत्र**	= सर्वत्र
आकाशम्	= आकाश	**अवस्थितः**	= स्थित
सौक्ष्म्यात्	= सूक्ष्म होनेके कारण	**आत्मा**	= आत्मा (निर्गुण होनेके कारण देहके गुणोंसे)
न, उपलिप्यते	= लिप्त नहीं होता,		
तथा	= वैसे ही	**न, उपलिप्यते**	= लिप्त नहीं होता।

यथा, प्रकाशयति, एकः, कृत्स्नम्, लोकम्, इमम्, रविः,
क्षेत्रम्, क्षेत्री, तथा, कृत्स्नम्, प्रकाशयति, भारत ॥ ३३ ॥

भारत	= हे अर्जुन!	**प्रकाशयति**	= प्रकाशित करता है,
यथा	= जिस प्रकार		
एकः	= एक ही	**तथा**	= उसी प्रकार
रविः	= सूर्य	**क्षेत्री**	= एक ही आत्मा
इमम्	= इस	**कृत्स्नम्**	= सम्पूर्ण
कृत्स्नम्	= सम्पूर्ण	**क्षेत्रम्**	= क्षेत्रको
लोकम्	= ब्रह्माण्डको	**प्रकाशयति**	= प्रकाशित करता है।

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोः, एवम्, अन्तरम्, ज्ञानचक्षुषा,
भूतप्रकृतिमोक्षम्, च, ये, विदुः, यान्ति, ते, परम् ॥ ३४ ॥

एवम्	= इस प्रकार	**ये**	= जो पुरुष
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोः	= क्षेत्र और क्षेत्रज्ञके	**ज्ञानचक्षुषा**	= ज्ञान-नेत्रोंद्वारा
अन्तरम्	= भेदको*	**विदुः**	= तत्त्वसे जानते हैं,
च	= तथा	**ते**	= वे महात्माजन
भूतप्रकृतिमोक्षम्	= कार्यसहित प्रकृतिसे मुक्त होनेको	**परम्**	= परम ब्रह्म परमात्माको
		यान्ति	= प्राप्त होते हैं।

श्रीमद्‌भगवत गीता अध्याय १४ च्या काही श्लोकांची फोटोकॉपी

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच

परम्, भूयः, प्रवक्ष्यामि, ज्ञानानाम्, ज्ञानम्, उत्तमम्,
यत्, ज्ञात्वा, मुनयः, सर्वे, पराम्, सिद्धिम्, इतः, गताः ॥ १ ॥

उसके पश्चात् श्रीभगवान् बोले, अर्जुन!—

ज्ञानानाम्	=	ज्ञानोंमें भी	**सर्वे**	=	सब
उत्तमम् (तत्)	=	अति उत्तम उस	**मुनयः**	=	मुनिजन
परम्	=	परम	**इतः**	=	इस संसारसे (मुक्त होकर)
ज्ञानम्	=	ज्ञानको (मैं)			
भूयः	=	फिर			
प्रवक्ष्यामि	=	कहूँगा,	**पराम्**	=	परम
यत्	=	जिसको	**सिद्धिम्**	=	सिद्धिको
ज्ञात्वा	=	जानकर	**गताः**	=	प्राप्त हो गये हैं।

इदम्, ज्ञानम्, उपाश्रित्य, मम, साधर्म्यम्, आगताः,
सर्गे, अपि, न, उपजायन्ते, प्रलये, न, व्यथन्ति, च ॥ २ ॥

हे अर्जुन!—

इदम्	=	इस	**सर्गे**	=	सृष्टिके आदिमें (पुनः)
ज्ञानम्	=	ज्ञानको			
उपाश्रित्य	=	आश्रय करके अर्थात् धारण करके	**न उपजायन्ते**	=	उत्पन्न नहीं होते
			च	=	और
मम	=	मेरे	**प्रलये**	=	प्रलयकालमें
साधर्म्यम्	=	स्वरूपको	**अपि**	=	भी
आगताः	=	प्राप्त हुए पुरुष	**न व्यथन्ति**	=	व्याकुल नहीं होते।

मम, योनिः, महत्, ब्रह्म, तस्मिन्, गर्भम्, दधामि, अहम्,
सम्भवः, सर्वभूतानाम्, ततः, भवति, भारत ॥ ३ ॥

भारत = हे अर्जुन!
मम = मेरी
महत्, ब्रह्म = महत्–ब्रह्मरूप मूल प्रकृति (सम्पूर्ण भूतोंकी)
योनिः = योनि है अर्थात् गर्भाधानका स्थान है (और)
अहम् = मैं
तस्मिन् = उस योनिमें
गर्भम् = चेतन–समुदायरूप गर्भको
दधामि = स्थापन करता हूँ।
ततः = उस जड़–चेतनके संयोगसे
सर्वभूतानाम् = सब भूतोंकी
सम्भवः = उत्पत्ति
भवति = होती है।

सर्वयोनिषु, कौन्तेय, मूर्तयः, सम्भवन्ति, याः,
तासाम्, ब्रह्म, महत्, योनिः, अहम्, बीजप्रदः, पिता ॥ ४ ॥

तथा—

कौन्तेय = हे अर्जुन!
सर्वयोनिषु = नाना प्रकारकी सब योनियोंमें
याः = जितनी
मूर्तयः = मूर्तियाँ अर्थात् शरीरधारी प्राणी
सम्भवन्ति = उत्पन्न होते हैं,
महत्, ब्रह्म = प्रकृति (तो)
तासाम् = उन सबकी
योनिः = गर्भ धारण करनेवाली माता है (और)
अहम् = मैं
बीजप्रदः = बीजको स्थापन करनेवाला
पिता = पिता हूँ।

सत्त्वम्, रजः, तमः, इति, गुणाः, प्रकृतिसम्भवाः,
निबध्नन्ति, महाबाहो, देहे, देहिनम्, अव्ययम् ॥ ५ ॥

तथा—

महाबाहो = हे अर्जुन!
सत्त्वम् = सत्त्वगुण,
रजः = रजोगुण और
तमः = तमोगुण—
इति = ये
प्रकृतिसम्भवाः = प्रकृतिसे उत्पन्न
गुणाः = तीनों गुण
अव्ययम् = अविनाशी
देहिनम् = जीवात्माको
देहे = शरीरमें
निबध्नन्ति = बाँधते हैं।

न, अन्यम्, गुणेभ्यः, कर्तारम्, यदा, द्रष्टा, अनुपश्यति,
गुणेभ्यः, च, परम्, वेत्ति, मद्भावम्, सः, अधिगच्छति॥ १९॥

और हे अर्जुन!—

यदा = जिस समय
द्रष्टा = द्रष्टा*
गुणेभ्यः = तीनों गुणोंके अतिरिक्त
अन्यम् = अन्य किसीको
कर्तारम् = कर्ता
न = नहीं
अनुपश्यति = देखता
च = और
गुणेभ्यः = तीनों गुणोंसे
परम् = अत्यन्त परे सच्चिदानन्द-घनस्वरूप मुझ परमात्माको
वेत्ति = तत्त्वसे जानता है, (उस समय)
सः = वह
मद्भावम् = मेरे स्वरूपको
अधिगच्छति = प्राप्त होता है।

गुणान्, एतान्, अतीत्य, त्रीन्, देही, देहसमुद्भवान्,
जन्ममृत्युजरादुःखैः, विमुक्तः, अमृतम्, अश्नुते॥ २०॥

तथा यह—

देही = पुरुष
देहसमुद्भवान् = शरीरकी* उत्पत्तिके कारणरूप
एतान् = इन
त्रीन् = तीनों
गुणान् = गुणोंको
अतीत्य = उल्लंघन करके
जन्ममृत्युजरादुःखैः = जन्म, मृत्यु, वृद्धावस्था और सब प्रकारके दुःखोंसे
विमुक्तः = मुक्त हुआ
अमृतम् = परमानन्दको
अश्नुते = प्राप्त होता है।

समदुःखसुखः, स्वस्थः, समलोष्टाश्मकाञ्चनः,
तुल्यप्रियाप्रियः, धीरः, तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः॥ २४॥

और—

स्वस्थः = जो निरन्तर आत्मभावमें स्थित,	**धीरः** = ज्ञानी,
समदुःखसुखः = दुःख-सुखको समान समझनेवाला,	**तुल्यप्रियाप्रियः** = प्रिय तथा अप्रियको एक-सा माननेवाला (और)
समलोष्टाश्मकाञ्चनः = मिट्टी, पत्थर और स्वर्णमें समान भाववाला,	**तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः** = अपनी निन्दास्तुतिमें भी समान भाववाला है—

मामु, च, यः, अव्यभिचारेण, भक्तियोगेन, सेवते,
सः, गुणान्, समतीत्य, एतान्, ब्रह्मभूयाय, कल्पते ॥ २६ ॥

च	= और	**एतान्**	= इन
यः	= जो पुरुष	**गुणान्**	= तीनों गुणोंको
अव्यभिचारेण	= अव्यभिचारी	**समतीत्य**	= भलीभाँति लाँघकर
भक्तियोगेन	= भक्तियोगके द्वारा*	**ब्रह्मभूयाय**	= सच्चिदानन्दघन ब्रह्मको प्राप्त होनेके लिये
माम्	= मुझको (निरन्तर)		
सेवते	= भजता है,		
सः	= वह (भी)	**कल्पते**	= योग्य बन जाता है।

ब्रह्मणः, हि, प्रतिष्ठा, अहम्, अमृतस्य, अव्ययस्य, च,
शाश्वतस्य, च, धर्मस्य, सुखस्य, ऐकान्तिकस्य, च ॥ २७ ॥

हे अर्जुन!—

हि	= क्योंकि (उस)	**धर्मस्य**	= धर्मका
अव्ययस्य	= अविनाशी	**च**	= और
ब्रह्मणः	= परब्रह्मका	**ऐकान्तिकस्य**	= अखण्ड एकरस
च	= और		
अमृतस्य	= अमृतका	**सुखस्य**	= आनन्दका
च	= तथा	**प्रतिष्ठा**	= आश्रय
शाश्वतस्य	= नित्य	**अहम्**	= मैं (हूँ)।

श्रीमद्‌भगवत गीता अध्याय १५ च्या काही श्लोकांची फोटोकॉपी

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच

ऊर्ध्वमूलम्, अधःशाखम्, अश्वत्थम्, प्राहुः, अव्ययम्,
छन्दांसि, यस्य, पर्णानि, यः, तम्, वेद, सः, वेदवित् ॥ १ ॥

उसके पश्चात् श्रीभगवान् फिर बोले, हे अर्जुन!—

ऊर्ध्वमूलम्	= आदि पुरुष परमेश्वररूप मूलवाले[१] (और)	**यस्य**	= जिसके
अधःशाखम्	= ब्रह्मारूप मुख्य शाखावाले[२] (जिस)	**पर्णानि**	= पत्ते (कहे गये हैं—)
अश्वत्थम्	= संसाररूप पीपलके वृक्षको	**तम्**	= उस संसाररूप वृक्षको
अव्ययम्	= अविनाशी[१]	**यः**	= जो पुरुष (मूलसहित)
प्राहुः	= कहते हैं; (तथा)	**वेद**	= तत्त्वसे जानता है,
छन्दांसि	= वेद[२]	**सः**	= वह
		वेदवित्	= वेदके तात्पर्यको जाननेवाला है[३]।

अधः, च, ऊर्ध्वम्, प्रसृताः, तस्य, शाखाः, गुणप्रवृद्धाः,
विषयप्रवालाः, अधः, च, मूलानि, अनुसन्ततानि,
कर्मानुबन्धीनि, मनुष्यलोके ॥ २ ॥

और हे अर्जुन!—

तस्य	= उस संसारवृक्षकी	**अधः**	= नीचे
गुणप्रवृद्धाः	= तीनों गुणोंरूप जलके द्वारा बढ़ी हुई (एवं)	**च**	= और
विषयप्रवालाः	= विषय[१] भोग-रूप कोंपलोंवाली	**ऊर्ध्वम्**	= ऊपर सर्वत्र
शाखाः	= देव, मनुष्य और तिर्यक् आदि योनिरूप शाखाएँ[२]	**प्रसृताः**	= फैली हुई हैं (तथा)
		मनुष्यलोके	= मनुष्यलोकमें[३]
		कर्मानुबन्धीनि	= कर्मोंके अनुसार बाँधनेवाली
		मूलानि	= अहंता, ममता और वासनारूप जड़ें

(अपि) = भी
अधः = नीचे
च = और
(ऊर्ध्वम्) = ऊपर
अनुसन्ततानि = सभी लोकोंमें व्याप्त हो रही हैं।

न, रूपम्, अस्य, इह, तथा, उपलभ्यते, न, अन्तः, न, च, आदिः, न, च, सम्प्रतिष्ठा, अश्वत्थम्, एनम्, सुविरूढमूलम्, असङ्गशस्त्रेण, दृढेन, छित्त्वा ॥ ३ ॥

परंतु—

अस्य = इस संसारवृक्षका
रूपम् = स्वरूप (जैसा कहा है),
तथा = वैसा
इह = यहाँ (विचारकालमें)
न = नहीं
उपलभ्यते = पाया जाता;[१]
(यतः) = क्योंकि
न = न (तो इसका)
आदिः = आदि है[२]
च = और
न = न
अन्तः = अन्त है[३]
च = तथा
न = न (इसकी)
सम्प्रतिष्ठा = अच्छी प्रकारसे स्थिति ही है[४]
(अतः) = इसलिये
एनम् = इस
सुविरूढमूलम् = अहंता, ममता और वासनारूप अति दृढ़ मूलोंवाले
अश्वत्थम् = संसाररूप पीपलके वृक्षको
दृढेन = दृढ़
असङ्गशस्त्रेण = वैराग्यरूप[५] शस्त्रद्वारा
छित्त्वा = काटकर[६]—

ततः, पदम्, तत्, परिमार्गितव्यम्, यस्मिन्, गताः, न, निवर्तन्ति, भूयः, तम्, एव, च, आद्यम्, पुरुषम्, प्रपद्ये, यतः, प्रवृत्तिः, प्रसृता, पुराणी ॥ ४ ॥

ततः = उसके पश्चात्
तत् = उस
पदम् = परमपदरूप परमेश्वरको
परिमार्गितव्यम् = भलीभाँति खोजना चाहिये,
यस्मिन् = जिसमें
गताः = गये हुए पुरुष

भूयः = फिर	**तम्, एव** = उसी
न, निवर्तन्ति = लौटकर संसारमें नहीं आते	**आद्यम्, पुरुषम्** = आदि-पुरुष नारायणके
च = और	
यतः = जिस परमेश्वरसे (इस)	**प्रपद्ये** = मैं शरण हूँ—(इस प्रकार दृढ़ निश्चय करके उस परमेश्वरका मनन और निदिध्यासन करना चाहिये।)
पुराणी = पुरातन	
प्रवृत्तिः = संसारवृक्षकी प्रवृत्ति	
प्रसृता = विस्तारको प्राप्त हुई है,	

निर्मानमोहाः, जितसङ्गदोषाः, अध्यात्मनित्याः, विनिवृत्तकामाः, द्वन्द्वैः, विमुक्ताः, सुखदुःखसञ्ज्ञैः, गच्छन्ति, अमूढाः, पदम्, अव्ययम्, तत्॥ ५॥

निर्मानमोहाः = जिनका मान और मोह नष्ट हो गया है,	**सुखदुःखसञ्ज्ञैः** = सुख-दुःखनामक
	द्वन्द्वैः = द्वन्द्वोंसे
जितसङ्गदोषाः = जिन्होंने आसक्तिरूप दोषको जीत लिया है,	**विमुक्ताः** = विमुक्त
अध्यात्मनित्याः = जिनकी परमात्माके स्वरूपमें नित्य स्थिति है (और)	**अमूढाः** = ज्ञानीजन
	तत् = उस
	अव्ययम् = अविनाशी
विनिवृत्तकामाः = जिनकी कामनाएँ पूर्णरूपसे नष्ट हो गयी हैं—(वे)	**पदम्** = परमपदको
	गच्छन्ति = प्राप्त होते हैं।

न, तत्, भासयते, सूर्यः, न, शशाङ्कः, न, पावकः, यत्, गत्वा, न, निवर्तन्ते, तत्, धाम, परमम्, मम॥ ६॥

और—

यत् = जिस परमपदको	**तत्** = उस (स्वयं प्रकाश परमपदको)
गत्वा = प्राप्त होकर (मनुष्य)	**न** = न
न, निवर्तन्ते = लौटकर संसारमें नहीं आते,	**सूर्यः** = सूर्य

भासयते	= प्रकाशित कर सकता है	**पावकः**	= अग्नि ही;
न	= न	**तत्**	= वही
शशाङ्कः	= चन्द्रमा (और)	**मम**	= मेरा
न	= न	**परमम्, धाम**	= परमधाम है*।

सर्वस्य, च, अहम्, हृदि, सन्निविष्टः, मत्तः, स्मृतिः, ज्ञानम्, अपोहनम्, च, वेदैः, च, सर्वैः, अहम्, एव, वेद्यः, वेदान्तकृत्, वेदवित्, एव, च, अहम्॥ १५ ॥

अहम्	= मैं (ही)	**सर्वैः**	= सब
सर्वस्य	= सब प्राणियोंके	**वेदैः**	= वेदोंद्वारा
हृदि	= हृदयमें	**अहम्**	= मैं
सन्निविष्टः	= अन्तर्यामीरूपसे स्थित हूँ,	**एव**	= ही
च	= तथा	**वेद्यः**	= जाननेके योग्य हूँ[3] (तथा)
मत्तः	= मुझसे (ही)	**वेदान्तकृत्**	= वेदान्तका कर्ता
स्मृतिः	= स्मृति,	**च**	= और
ज्ञानम्	= ज्ञान	**वेदवित्**	= वेदोंको जाननेवाला (भी)
च	= और	**अहम्**	= मैं
अपोहनम्	= अपोहन[2]	**एव**	= ही (हूँ)।
(भवति)	= होता है		
च	= और		

द्वौ, इमौ, पुरुषौ, लोके, क्षरः, च, अक्षरः, एव, च, क्षरः, सर्वाणि, भूतानि, कूटस्थः, अक्षरः, उच्यते ॥ १६ ॥

तथा हे अर्जुन!—

लोके	= इस संसारमें	**सर्वाणि**	= सम्पूर्ण
क्षरः	= नाशवान्	**भूतानि**	= भूतप्राणियोंके शरीर (तो)
च	= और	**क्षरः**	= नाशवान्
अक्षरः	= अविनाशी	**च**	= और
एव	= भी—	**कूटस्थः**	= जीवात्मा
इमौ	= ये	**अक्षरः**	= अविनाशी
द्वौ	= दो प्रकारके*	**उच्यते**	= कहा जाता है।
पुरुषौ	= पुरुष हैं ।(इनमें)		

उत्तमः, पुरुषः, तु, अन्यः, परमात्मा, इति, उदाहृतः,
यः, लोकत्रयम्, आविश्य, बिभर्ति, अव्ययः, ईश्वरः ॥ १७ ॥

तथा इन दोनोंसे—

उत्तमः	= उत्तम	**बिभर्ति**	= सबका धारण-पोषण करता है (एवं)
पुरुषः	= पुरुष		
तु	= तो	**अव्ययः**	= अविनाशी,
अन्यः	= अन्य ही है,	**ईश्वरः**	= परमेश्वर (और)
यः	= जो	**परमात्मा**	= परमात्मा
लोकत्रयम्	= तीनों लोकोंमें	**इति**	= इस प्रकार
आविश्य	= प्रवेश करके	**उदाहृतः**	= कहा गया है।

यस्मात्, क्षरम्, अतीतः, अहम्, अक्षरात्, अपि, च, उत्तमः,
अतः, अस्मि, लोके, वेदे, च, प्रथितः, पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥

यस्मात्	= क्योंकि	**उत्तमः**	= उत्तम हूँ,
अहम्	= मैं	**अतः**	= इसलिये
क्षरम्	= नाशवान् जड़वर्ग क्षेत्रसे (तो सर्वथा)	**लोके**	= लोकमें
		च	= और
अतीतः	= अतीत हूँ	**वेदे**	= वेदमें (भी)
च	= और		
अक्षरात्	= अविनाशी जीवात्मासे	**पुरुषोत्तमः**	= पुरुषोत्तम नामसे
		प्रथितः	= प्रसिद्ध
अपि	= भी	**अस्मि**	= हूँ।

यः, माम्, एवम्, असम्मूढः, जानाति, पुरुषोत्तमम्,
सः, सर्ववित्, भजति, माम्, सर्वभावेन, भारत ॥ १९ ॥

भारत	= हे भारत!	**सः**	= वह
यः	= जो	**सर्ववित्**	= सर्वज्ञ पुरुष
असम्मूढः	= ज्ञानी पुरुष	**सर्वभावेन**	= सब प्रकारसे निरन्तर
माम्	= मुझको		
एवम्	= इस प्रकार (तत्त्वसे)	**माम्**	= मुझ वासुदेव परमेश्वरको ही
पुरुषोत्तमम्	= पुरुषोत्तम		
जानाति	= जानता है,	**भजति**	= भजता है।

[उपर्युक्त गुह्यतम विषयके ज्ञानकी महिमा।]

इति, गुह्यतमम्, शास्त्रम्, इदम्, उक्तम्, मया, अनघ,
एतत्, बुद्ध्वा, बुद्धिमान्, स्यात्, कृतकृत्यः, च, भारत ॥ २० ॥

अनघ	= हे निष्पाप	**उक्तम्**	= कहा गया,
भारत	= अर्जुन!	**एतत्**	= इसको
इति	= इस प्रकार	**बुद्ध्वा**	= तत्त्वसे जानकर (मनुष्य)
इदम्	= यह		
गुह्यतमम्	= अति रहस्ययुक्त गोपनीय	**बुद्धिमान्**	= ज्ञानवान्
		च	= और
शास्त्रम्	= शास्त्र	**कृतकृत्यः**	= कृतार्थ
मया	= मेरे द्वारा	**स्यात्**	= हो जाता है।

श्री मद्भगवत गीता अध्याय १६ च्या काही श्लोकांची फोटोकॉपी

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच

अभयम्, सत्त्वसंशुद्धिः, ज्ञानयोगव्यवस्थितिः,
दानम्, दमः, च, यज्ञः, च, स्वाध्यायः, तपः, आर्जवम्॥ १॥

उसके पश्चात् श्रीकृष्णभगवान् फिर बोले कि हे अर्जुन! दैवी सम्पदा जिन पुरुषोंको प्राप्त है तथा जिनको आसुरी सम्पदा प्राप्त है, उनके लक्षण पृथक्-पृथक् कहता हूँ, उनमेंसे—

अभयम् = भयका सर्वथा अभाव,
सत्त्वसंशुद्धिः = अन्तःकरणकी पूर्ण निर्मलता,
ज्ञानयोगव्यवस्थितिः = तत्त्वज्ञानके लिये ध्यानयोगमें निरन्तर दृढ़ स्थिति[1]
च = और
दानम् = सात्त्विकदान[2].
दमः = इन्द्रियोंका दमन,
यज्ञः = भगवान्, देवता और गुरुजनोंकी पूजा तथा अग्निहोत्रादि उत्तम कर्मोंका आचरण (एवं)
स्वाध्यायः = वेद-शास्त्रोंका पठन-पाठन (तथा) भगवान्‌के नाम और गुणोंका कीर्तन,
तपः = स्वधर्मपालनके लिये कष्ट सहना
च = और
आर्जवम् = शरीर तथा इन्द्रियोंके सहित अन्तः-करणकी सरलता—

अहिंसा, सत्यम्, अक्रोधः, त्यागः, शान्तिः, अपैशुनम्,
दया, भूतेषु, अलोलुप्त्वम्, मार्दवम्, ह्रीः, अचापलम्॥ २॥

तथा—

अहिंसा = मन, वाणी और शरीरसे किसी प्रकार भी किसीको कष्ट न देना,
सत्यम् = यथार्थ और प्रिय भाषण*
अक्रोधः = अपना अपकार करनेवालेपर भी क्रोधका न होना,

त्यागः	= कर्मोंमें कर्तापनके अभिमानका त्याग,	**अलोलुप्त्वम्**	= इन्द्रियोंका विषयोंके साथ संयोग होनेपर भी उनमें आसक्तिका न होना,
शान्तिः	= अन्तःकरणकी उपरति अर्थात् चित्तकी चंचलताका अभाव,	**मार्दवम्**	= कोमलता,
अपैशुनम्	= किसीकी भी निन्दादि न करना,	**ह्रीः**	= लोक और शास्त्रसे विरुद्ध आचरणमें लज्जा (और)
भूतेषु	= सब भूतप्राणियोंमें	**अचापलम्**	= व्यर्थ चेष्टाओंका अभाव—
दया	= हेतुरहित दया,		

तेजः, क्षमा, धृतिः, शौचम्, अद्रोहः, नातिमानिता,
भवन्ति, सम्पदम्, दैवीम्, अभिजातस्य, भारत ॥ ३ ॥

तथा—

तेजः	= तेज[1]	**नातिमानिता**	= अपनेमें पूज्यताके अभिमानका अभाव—(ये सब तो)
क्षमा	= क्षमा,		
धृतिः	= धैर्य,		
शौचम्	= बाहरकी शुद्धि[2] (एवं)	**भारत**	= हे अर्जुन!
		दैवीम्, सम्पदम्	= दैवी सम्पदाको
अद्रोहः	= किसीमें भी शत्रुभावका न होना (और)	**अभिजातस्य**	= लेकर उत्पन्न हुए पुरुषके (लक्षण)
		भवन्ति	= हैं।

दम्भः, दर्पः, अभिमानः, च, क्रोधः, पारुष्यम्, एव, च,
अज्ञानम्, च, अभिजातस्य, पार्थ, सम्पदम्, आसुरीम् ॥ ४ ॥

और—

पार्थ	= हे पार्थ!	**अभिमानः**	= अभिमान
दम्भः	= दम्भ,	**च**	= तथा
दर्पः	= घमण्ड	**क्रोधः**	= क्रोध,
च	= और	**पारुष्यम्**	= कठोरता

च = और
अज्ञानम् = अज्ञान
एव = भी—(ये सब)
आसुरीम् = आसुरी
सम्पदम् = सम्पदाको
अभिजातस्य = लेकर उत्पन्न हुए पुरुषके (लक्षण हैं)।

दैवी, सम्पत्, विमोक्षाय, निबन्धाय, आसुरी, मता,
मा, शुचः, सम्पदम्, दैवीम्, अभिजातः, असि, पाण्डव॥ ५॥

उन दोनों प्रकारकी सम्पदाओंमें—

दैवी, सम्पत् = दैवी सम्पदा
विमोक्षाय = मुक्तिके लिये (और)
आसुरी = आसुरी सम्पदा
निबन्धाय = बाँधनेके लिये
मता = मानी गयी है।
(अतः) = इसलिये
पाण्डव = हे अर्जुन! (तू)
मा, शुचः = शोक मत कर;
(यतः) = क्योंकि (तू)
दैवीम्, सम्पदम् = दैवी सम्पदाको
अभिजातः = लेकर उत्पन्न हुआ
असि = है।

द्वौ, भूतसर्गौ, लोके, अस्मिन्, दैवः, आसुरः, एव, च,
दैवः, विस्तरशः, प्रोक्तः, आसुरम्, पार्थ, मे, शृणु॥ ६॥

और—

पार्थ = हे अर्जुन!
अस्मिन् = इस
लोके = लोकमें
भूतसर्गौ = भूतोंकी सृष्टि यानी मनुष्यसमुदाय
द्वौ एव = दो ही प्रकारका है, (एक तो)
दैवः = दैवी-प्रकृतिवाला
च = और (दूसरा)
आसुरः = आसुरी-प्रकृतिवाला (उनमेंसे)
दैवः = दैवी-प्रकृतिवाला (तो)
विस्तरशः = विस्तारपूर्वक
प्रोक्तः = कहा गया, (अब तू)
आसुरम् = आसुरी-प्रकृतिवाले मनुष्यसमुदायको भी विस्तारपूर्वक
मे = मुझसे
शृणु = सुन।

प्रवृत्तिम्, च, निवृत्तिम्, च, जनाः, न, विदुः, आसुराः,
न, शौचम्, न, अपि, च, आचारः, न, सत्यम्, तेषु, विद्यते ॥ ७ ॥

आसुराः	= आसुर-स्वभाववाले	**न**	= न (तो)
जनाः	= मनुष्य	**शौचम्**	= बाहर-भीतरकी शुद्धि है,
प्रवृत्तिम्	= प्रवृत्ति		
च	= और	**न**	= न
निवृत्तिम्	= निवृत्ति— (इन दोनोंको)	**आचारः**	= श्रेष्ठ आचरण है
		च	= और
च	= भी	**न**	= न
न	= नहीं	**सत्यम्**	= सत्यभाषण
विदुः	= जानते। (इसलिये)	**अपि**	= ही
तेषु	= उनमें	**विद्यते**	= है।

असत्यम्, अप्रतिष्ठम्, ते, जगत्, आहुः, अनीश्वरम्,
अपरस्परसम्भूतम्, किम्, अन्यत्, कामहैतुकम् ॥ ८ ॥

ते	= वे आसुरी प्रकृतिवाले मनुष्य	**अपरस्परसम्भूतम्**	= अपने-आप केवल स्त्री-पुरुषके संयोगसे उत्पन्न है, (अतएव)
आहुः	= कहा करते हैं (कि)		
जगत्	= जगत्		
अप्रतिष्ठम्	= आश्रयरहित,	**कामहैतुकम् (एव)**	= केवल काम ही इसका कारण है।
असत्यम्	= सर्वथा असत्य (और)	**अन्यत्**	= इसके सिवा (और)
अनीश्वरम्	= बिना ईश्वरके,	**किम्**	= क्या है?

एताम्, दृष्टिम्, अवष्टभ्य, नष्टात्मानः, अल्पबुद्धयः,
प्रभवन्ति, उग्रकर्माणः, क्षयाय, जगतः, अहिताः ॥ ९ ॥

एताम्	= इस	**अहिताः**	= सबका अपकार करनेवाले
दृष्टिम्	= मिथ्या ज्ञानको		
अवष्टभ्य	= अवलम्बन करके—	**उग्रकर्माणः**	= क्रूरकर्मी मनुष्य (केवल)
नष्टात्मानः	= जिनका स्वभाव नष्ट हो गया है (तथा)	**जगतः**	= जगत्‌के
अल्पबुद्धयः	= जिनकी बुद्धि मन्द है (वे)	**क्षयाय**	= नाशके लिये ही
		प्रभवन्ति	= समर्थ होते हैं।

कामम्, आश्रित्य, दुष्पूरम्, दम्भमानमदान्विताः,
मोहात्, गृहीत्वा, असद्ग्राहान्, प्रवर्तन्ते, अशुचिव्रताः ॥ १० ॥

दम्भमान-मदान्विताः	= दम्भ, मान और मदसे युक्त मनुष्य
दुष्पूरम्	= किसी प्रकार भी पूर्ण न होनेवाली
कामम्	= कामनाओंका
आश्रित्य	= आश्रय लेकर
मोहात्	= अज्ञानसे
असद्ग्राहान्	= मिथ्या सिद्धान्तोंको
गृहीत्वा	= ग्रहण करके (और)
अशुचिव्रताः	= भ्रष्ट आचरणोंको धारण करके (संसारमें)
प्रवर्तन्ते	= विचरते हैं।

चिन्ताम्, अपरिमेयाम्, च, प्रलयान्ताम्, उपाश्रिताः,
कामोपभोगपरमाः, एतावत्, इति, निश्चिताः ॥ ११ ॥

प्रलयान्ताम्	= मृत्युपर्यन्त रहनेवाली
अपरिमेयाम्	= असंख्य
चिन्ताम्	= चिन्ताओंका
उपाश्रिताः	= आश्रय लेनेवाले,
कामोपभोगपरमाः	= विषयभोगोंके भोगनेमें तत्पर रहनेवाले
च	= और
एतावत्	= 'इतना ही सुख है'
इति	= इस प्रकार
निश्चिताः	= माननेवाले होते हैं।

आशापाशशतैः, बद्धाः, कामक्रोधपरायणाः,
ईहन्ते, कामभोगार्थम्, अन्यायेन, अर्थसञ्चयान् ॥ १२ ॥

आशापाशशतैः	= आशाकी सैकड़ों फाँसियोंसे
बद्धाः	= बँधे हुए मनुष्य
कामक्रोधपरायणाः	= काम-क्रोधके परायण होकर
कामभोगार्थम्	= विषय-भोगोंके लिये
अन्यायेन	= अन्यायपूर्वक
अर्थसञ्चयान्	= धनादि पदार्थोंको संग्रह करनेकी
ईहन्ते	= चेष्टा करते रहते हैं।

इदम्, अद्य, मया, लब्धम्, इमम्, प्राप्स्ये, मनोरथम्,
इदम्, अस्ति, इदम्, अपि, मे, भविष्यति, पुनः, धनम् ॥ १३ ॥

और वे सोचा करते हैं कि—

मया = मैंने		**मे** = मेरे पास	
अद्य = आज		**इदम्** = यह (इतना)	
इदम् = यह		**धनम्** = धन	
लब्धम् = प्राप्त कर लिया है (और अब)		**अस्ति** = है (और)	
		पुनः = फिर	
इमम् = इस		**अपि** = भी	
मनोरथम् = मनोरथको		**इदम्** = यह	
प्राप्स्ये = प्राप्त कर लूँगा।		**भविष्यति** = हो जायगा।	

असौ, मया, हतः, शत्रुः, हनिष्ये, च, अपरान्, अपि,
ईश्वरः, अहम्, अहम्, भोगी, सिद्धः, अहम्, बलवान्, सुखी ॥ १४ ॥

तथा—

असौ = वह	**अहम्** = मैं
शत्रुः = शत्रु	**ईश्वरः** = ईश्वर हूँ,
मया = मेरे द्वारा	**भोगी** = ऐश्वर्यको भोगनेवाला हूँ।
हतः = मारा गया	**अहम्** = मैं
च = और (उन)	**सिद्धः** = सब सिद्धियोंसे युक्त हूँ (और)
अपरान् = दूसरे शत्रुओंको	
अपि = भी	
अहम् = मैं	**बलवान्** = बलवान् (तथा)
हनिष्ये = मार डालूँगा।	**सुखी** = सुखी हूँ।

आढ्यः, अभिजनवान्, अस्मि, कः, अन्यः, अस्ति, सदृशः, मया,
यक्ष्ये, दास्यामि, मोदिष्ये, इति, अज्ञानविमोहिताः ॥ १५ ॥
अनेकचित्तविभ्रान्ताः, मोहजालसमावृताः,
प्रसक्ताः, कामभोगेषु, पतन्ति, नरके, अशुचौ ॥ १६ ॥

तथा मैं—

आढ्यः = बड़ा धनी (और)	**अस्ति** = है ? (मैं)
अभिजनवान् = बड़े कुटुम्बवाला	**यक्ष्ये** = यज्ञ करूँगा,
अस्मि = हूँ।	**दास्यामि** = दान दूँगा (और)
मया = मेरे	**मोदिष्ये** = आमोद-प्रमोद करूँगा।
सदृशः = समान	
अन्यः = दूसरा	**इति** = इस प्रकार
कः = कौन	

अज्ञानविमोहिताः = { अज्ञानसे मोहित रहनेवाले (तथा)	कामभोगेषु = विषयभोगोंमें
अनेकचित्तविभ्रान्ताः = { अनेक प्रकारसे भ्रमित चित्तवाले	प्रसक्ताः = { अत्यन्त आसक्त (आसुरलोग)
मोहजालसमावृताः = { मोहरूप जालसे समावृत (और)	अशुचौ = महान् अपवित्र
	नरके = नरकमें
	पतन्ति = गिरते हैं।

आत्मसम्भाविताः, स्तब्धाः, धनमानमदान्विताः,
यजन्ते, नामयज्ञैः, ते, दम्भेन, अविधिपूर्वकम्॥ १७॥

तथा—

ते = वे	नामयज्ञैः = { केवल नाममात्रके यज्ञोंद्वारा
आत्मसम्भाविताः = { अपने-आपको ही श्रेष्ठ माननेवाले	दम्भेन = पाखण्डसे
स्तब्धाः = घमण्डी पुरुष	अविधिपूर्वकम् = शास्त्रविधिरहित
धनमानमदान्विताः = { धन और मानके मदसे युक्त होकर	यजन्ते = यजन करते हैं।

अहङ्कारम्, बलम्, दर्पम्, कामम्, क्रोधम्, च, संश्रिताः,
माम्, आत्मपरदेहेषु, प्रद्विषन्तः, अभ्यसूयकाः॥ १८॥

तथा वे—

अहङ्कारम् = अहंकार,	अभ्यसूयकाः = { दूसरोंकी निन्दा करनेवाले पुरुष
बलम् = बल,	
दर्पम् = घमण्ड,	आत्मपरदेहेषु = { अपने और दूसरोंके शरीरमें (स्थित)
कामम् = कामना, (और)	
क्रोधम् = क्रोधादिके	माम् = मुझ अन्तर्यामीसे
संश्रिताः = परायण	प्रद्विषन्तः = { द्वेष करनेवाले होते हैं।
च = और	

तान्, अहम्, द्विषतः, क्रूरान्, संसारेषु, नराधमान्,
क्षिपामि, अजस्रम्, अशुभान्, आसुरीषु, एव, योनिषु॥ १९॥

ऐसे—

तान्	= उन	**संसारेषु**	= संसारमें
द्विषतः	= द्वेष करनेवाले	**अजस्रम्**	= बार-बार
अशुभान्	= पापाचारी (और)	**आसुरीषु**	= आसुरी
क्रूरान्	= क्रूरकर्मी	**योनिषु**	= योनियोंमें
नराधमान्	= नराधमोंको	**एव**	= ही
अहम्	= मैं	**क्षिपामि**	= डालता हूँ।

आसुरीम्, योनिम्, आपन्नाः, मूढाः, जन्मनि, जन्मनि,
माम्, अप्राप्य, एव, कौन्तेय, ततः, यान्ति, अधमाम्, गतिम्॥ २०॥

इसलिये—

कौन्तेय	= हे अर्जुन!	**योनिम्**	= योनिको
मूढाः	= वे मूढ	**आपन्नाः**	= प्राप्त होते हैं, (फिर)
माम्	= मुझको	**ततः**	= उससे भी
अप्राप्य	= न प्राप्त होकर	**अधमाम्**	= अति नीच
एव*	= ही	**गतिम्**	= गतिको
जन्मनि	= जन्म-	**यान्ति**	= प्राप्त होते हैं अर्थात् घोर नरकोंमें पड़ते हैं।
जन्मनि	= जन्ममें		
आसुरीम्	= आसुरी		

त्रिविधम्, नरकस्य, इदम्, द्वारम्, नाशनम्, आत्मनः,
कामः, क्रोधः, तथा, लोभः, तस्मात्, एतत्, त्रयम्, त्यजेत्॥ २१॥

और हे अर्जुन!—

कामः	= काम	**आत्मनः**	= आत्माका
क्रोधः	= क्रोध	**नाशनम्**	= नाश करनेवाले अर्थात् उसको अधोगतिमें ले जानेवाले हैं।
तथा	= तथा		
लोभः	= लोभ—		
इदम्	= ये	**तस्मात्**	= अतएव
त्रिविधम्	= तीन प्रकारके	**एतत्**	= इन
नरकस्य	= नरकके	**त्रयम्**	= तीनोंको
द्वारम्	= द्वार[1]	**त्यजेत्**	= त्याग देना चाहिये।

एतैः, विमुक्तः, कौन्तेय, तमोद्वारैः, त्रिभिः, नरः,
आचरति, आत्मनः, श्रेयः, ततः, याति, पराम्, गतिम्, ॥ २२ ॥

क्योंकि—

कौन्तेय = हे अर्जुन!		**आचरति** = आचरण करता है[३]	
एतैः = इन		**ततः** = इससे (वह)	
त्रिभिः = तीनों		**पराम्** = परम	
तमोद्वारैः = नरकके द्वारोंसे		**गतिम्** = गतिको	
विमुक्तः = मुक्त[२]			
नरः = पुरुष		**याति** = जाता है अर्थात् मुझको प्राप्त हो जाता है।	
आत्मनः = अपने			
श्रेयः = कल्याणका			

यः, शास्त्रविधिम्, उत्सृज्य, वर्तते, कामकारतः,
न, सः, सिद्धिम्, अवाप्नोति, न, सुखम्, न, पराम्, गतिम् ॥ २३ ॥

और—

यः = जो पुरुष	**सिद्धिम्** = सिद्धिको
शास्त्रविधिम् = शास्त्रविधिको	**अवाप्नोति** = प्राप्त होता है,
उत्सृज्य = त्यागकर	**न** = न
कामकारतः = अपनी इच्छासे मनमाना	**पराम्** = परम
वर्तते = आचरण करता है,	**गतिम्** = गतिको (और)
सः = वह	**न** = न
न = न	**सुखम्** = सुखको ही।

तस्मात्, शास्त्रम्, प्रमाणम्, ते, कार्याकार्यव्यवस्थितौ,
ज्ञात्वा, शास्त्रविधानोक्तम्, कर्म, कर्तुम्, इह, अर्हसि ॥ २४ ॥

तस्मात् = इससे	**प्रमाणम्** = प्रमाण है।
ते = तेरे लिये	**(एवम्)** = ऐसा
इह = इस	**ज्ञात्वा** = जानकर (तू)
कार्याकार्यव्यवस्थितौ = कर्तव्य और अकर्तव्यकी व्यवस्थामें	**शास्त्रविधानोक्तम्** = शास्त्रविधिसे नियत
	कर्म = कर्म (ही)
	कर्तुम् = करने
शास्त्रम् = शास्त्र (ही)	**अर्हसि** = योग्य है।

श्रीमद्भगवत गीता अध्याय १७ च्या काही श्लोकांची फोटोकॉपी

अथ सप्तदशोऽध्यायः

अर्जुन उवाच

ये, शास्त्रविधिम्, उत्सृज्य, यजन्ते, श्रद्धया, अन्विताः,
तेषाम्, निष्ठा, तु, का, कृष्ण, सत्त्वम्, आहो, रजः, तमः ॥ १ ॥

इस प्रकार भगवान्‌के वचनोंको सुनकर अर्जुन बोले—

कृष्ण	= हे कृष्ण!	**तेषाम्**	= उनकी
ये	= जो मनुष्य	**निष्ठा**	= स्थिति
शास्त्रविधिम्	= शास्त्रविधिको	**तु**	= फिर
उत्सृज्य	= त्यागकर	**का**	= कौन-सी है?
श्रद्धया	= श्रद्धासे	**सत्त्वम्**	= सात्त्विकी है
अन्विताः	= युक्त हुए	**आहो**	= अथवा
यजन्ते	= देवादिका पूजन करते हैं,	**रजः**	= राजसी (किंवा)
		तमः	= तामसी?

त्रिविधा, भवति, श्रद्धा, देहिनाम्, सा, स्वभावजा,
सात्त्विकी, राजसी, च, एव, तामसी, च, इति, ताम्, शृणु ॥ २ ॥

इस प्रकार अर्जुनके पूछनेपर श्रीकृष्णभगवान् बोले—हे अर्जुन!—

देहिनाम्	= मनुष्योंकी	**च**	= तथा
सा	= वह (शास्त्रीय संस्कारोंसे रहित केवल)	**तामसी**	= तामसी—
		इति	= ऐसे
		त्रिविधा	= तीनों प्रकारकी
स्वभावजा	= स्वभावसे उत्पन्न*	**एव**	= ही
श्रद्धा	= श्रद्धा	**भवति**	= होती है।
सात्त्विकी	= सात्त्विकी	**ताम्**	= उसको (तू)
च	= और	**(मत्तः)**	= मुझसे
राजसी	= राजसी	**शृणु**	= सुन।

सत्त्वानुरूपा, सर्वस्य, श्रद्धा, भवति, भारत,
श्रद्धामयः, अयम्, पुरुषः, यः, यच्छ्रद्धः, सः, एव, सः ॥ ३ ॥

भारत	=	हे भारत!	**श्रद्धामयः**	=	श्रद्धामय है,
सर्वस्य	=	सभी मनुष्योंकी	**(अतः)**	=	इसलिये
श्रद्धा	=	श्रद्धा	**यः**	=	जो पुरुष
सत्त्वानुरूपा	=	उनके अन्तःकरणके अनुरूप	**यच्छ्रद्धः**	=	जैसी श्रद्धावाला है,
भवति	=	होती है।	**सः**	=	वह स्वयं
अयम्	=	यह	**एव**	=	भी
पुरुषः	=	पुरुष	**सः**	=	वही है।

यजन्ते, सात्त्विकाः, देवान्, यक्षरक्षांसि, राजसाः,
प्रेतान्, भूतगणान्, च, अन्ये, यजन्ते, तामसाः, जनाः ॥ ४ ॥

उनमें—

सात्त्विकाः	=	सात्त्विक पुरुष	**अन्ये**	=	अन्य (जो)
देवान्	=	देवोंको	**तामसाः**	=	तामस
यजन्ते	=	पूजते हैं,	**जनाः**	=	मनुष्य हैं, (वे)
राजसाः	=	राजस पुरुष	**प्रेतान्**	=	प्रेत
यक्षरक्षांसि	=	यक्ष और राक्षसोंको (तथा)	**च**	=	और
			भूतगणान्	=	भूतगणोंको
			यजन्ते	=	पूजते हैं।

अशास्त्रविहितम्, घोरम्, तप्यन्ते, ये, तपः, जनाः,
दम्भाहङ्कारसंयुक्ताः, कामरागबलान्विताः ॥ ५ ॥

और हे अर्जुन!—

ये	=	जो	**दम्भाहङ्कारसंयुक्ताः**	=	दम्भ और अहंकारसे युक्त (एवं)
जनाः	=	मनुष्य			
अशास्त्रविहितम्	=	शास्त्रविधिसे रहित (केवल मनः-कल्पित)			
घोरम्	=	घोर	**कामरागबलान्विताः**	=	कामना, आसक्ति और बलके अभिमानसे भी युक्त हैं—
तपः	=	तपको			
तप्यन्ते	=	तपते हैं (तथा)			

कर्शयन्तः, शरीरस्थम्, भूतग्रामम्, अचेतसः, माम्,
च, एव, अन्तःशरीरस्थम्, तान्, विद्धि, आसुरनिश्चयान्॥ ६ ॥

तथा जो—

शरीरस्थम्	= शरीररूपसे स्थित	**कर्शयन्तः**	= कृश करनेवाले हैं[२],
भूतग्रामम्	= भूत-समुदायको[१]	**तान्**	= उन
च	= और	**अचेतसः**	= अज्ञानियोंको (तू)
अन्तःशरीरस्थम्	= अन्तःकरणमें स्थित	**आसुरनिश्चयान्**	= आसुर-स्वभाववाले
माम्	= मुझ परमात्माको		
एव	= भी	**विद्धि**	= जान।

आहारः, तु, अपि, सर्वस्य, त्रिविधः, भवति, प्रियः,
यज्ञः, तपः, तथा, दानम्, तेषाम्, भेदम्, इमम्, शृणु॥ ७॥

और हे अर्जुन! जैसे श्रद्धा तीन प्रकारकी होती है, वैसे ही—

आहारः	= भोजन	**तथा**	= वैसे ही
अपि	= भी	**यज्ञः**	= यज्ञ,
सर्वस्य	= सबको (अपनी-अपनी प्रकृतिके अनुसार)	**तपः**	= तप (और)
		दानम्	= दान (भी तीन-तीन प्रकारके होते हैं)
त्रिविधः	= तीन प्रकारका	**तेषाम्**	= उनके
प्रियः	= प्रिय	**इमम्**	= इस (पृथक्-पृथक्)
भवति	= होता है।	**भेदम्**	= भेदको (तू मुझसे)
तु	= और	**शृणु**	= सुन।

आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः,
रस्याः, स्निग्धाः, स्थिराः, हृद्याः, आहाराः, सात्त्विकप्रियाः ॥ ८ ॥

आयुःसत्त्व-बलारोग्य-सुखप्रीति-विवर्धनाः	= आयु, बुद्धि, बल, आरोग्य, सुख और प्रीतिको बढ़ानेवाले,		(तथा)
		हृद्याः	= स्वभावसे ही मनको प्रिय—(ऐसे)
रस्याः	= रसयुक्त,	**आहाराः**	= आहार अर्थात् भोजन करनेके पदार्थ
स्निग्धाः	= चिकने (और)	**सात्त्विकप्रियाः**	= सात्त्विक पुरुषको प्रिय होते हैं।
स्थिराः	= स्थिर रहनेवाले*		

कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः,
आहाराः, राजसस्य, इष्टाः, दुःखशोकामयप्रदाः ॥ ९ ॥

और—

कट्वम्ल-लवणात्युष्ण-तीक्ष्ण-रूक्षविदाहिनः	= कड़ुवे, खट्टे, लवणयुक्त, बहुत गरम, तीखे, रूखे, दाहकारक (और)	**आहाराः**	= आहार अर्थात् भोजन करनेके पदार्थ
दुःखशोक-आमयप्रदाः	= दुःख, चिन्ता तथा रोगोंको उत्पन्न करनेवाले	**राजसस्य**	= राजस पुरुषको
		इष्टाः	= प्रिय होते हैं।

यातयामम्, गतरसम्, पूति, पर्युषितम्, च, यत्,
उच्छिष्टम्, अपि, च, अमेध्यम्, भोजनम्, तामसप्रियम्, ॥ १० ॥

तथा—

यत्	= जो	**उच्छिष्टम्**	= उच्छिष्ट है
भोजनम्	= भोजन	**च**	= तथा (जो)
यातयामम्	= अधपका,	**अमेध्यम्**	= अपवित्र
गतरसम्	= रसरहित,	**अपि**	= भी है,
पूति	= दुर्गन्धियुक्त,	**(तत्)**	= वह भोजन
पर्युषितम्	= बासी	**तामसप्रियम्**	= तामस पुरुषको प्रिय होता है।
च	= और		

अफलाकाङ्क्षिभिः, यज्ञः, विधिदृष्टः, यः, इज्यते,
यष्टव्यम्, एव, इति, मनः, समाधाय, सः, सात्त्विकः ॥ ११ ॥

और हे अर्जुन!—

यः	= जो	**समाधाय**	= समाधान करके,
विधिदृष्टः	= शास्त्रविधिसे नियत,	**अफलाकाङ्क्षिभिः**	= फल न चाहनेवाले पुरुषोंद्वारा
यज्ञः	= यज्ञ	**इज्यते**	= किया जाता है,
यष्टव्यम्, एव	= करना ही कर्तव्य है—	**सः**	= वह
इति	= इस प्रकार	**सात्त्विकः**	= सात्त्विक है।
मनः	= मनको		

अभिसन्धाय, तु, फलम्, दम्भार्थम्, अपि, च, एव, यत्,
इज्यते, भरतश्रेष्ठ, तम्, यज्ञम्, विद्धि, राजसम्॥ १२॥

तु = परंतु		**अभिसन्धाय** = दृष्टिमें रखकर	
भरतश्रेष्ठ = हे अर्जुन!		**यत्** = जो यज्ञ	
दम्भार्थम्, एव = केवल दम्भाचरण-के ही लिये		**इज्यते** = किया जाता है,	
		तम् = उस	
च = अथवा		**यज्ञम्** = यज्ञको (तू)	
फलम् = फलको		**राजसम्** = राजस	
अपि = भी		**विद्धि** = जान।	

विधिहीनम्, असृष्टान्नम्, मन्त्रहीनम्, अदक्षिणम्,
श्रद्धाविरहितम्, यज्ञम्, तामसम्, परिचक्षते॥ १३॥

विधिहीनम् = शास्त्रविधिसे हीन,	**श्रद्धाविरहितम्** = बिना श्रद्धाके किये जानेवाले
असृष्टान्नम् = अन्नदानसे रहित,	
मन्त्रहीनम् = बिना मन्त्रोंके,	**यज्ञम्** = यज्ञको
अदक्षिणम् = बिना दक्षिणाके (और)	**तामसम्** = तामस यज्ञ
	परिचक्षते = कहते हैं।

देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनम्, शौचम्, आर्जवम्,
ब्रह्मचर्यम्, अहिंसा, च, शारीरम्, तपः, उच्यते॥ १४॥

देवद्विज-गुरुप्राज्ञपूजनम् = देवता, ब्राह्मण, गुरु[1] और ज्ञानीजनोंका पूजन,	**ब्रह्मचर्यम्** = ब्रह्मचर्य
	च = और
	अहिंसा = अहिंसा—(यह)
	शारीरम् = शरीरसम्बन्धी
शौचम् = पवित्रता,	**तपः** = तप
आर्जवम् = सरलता,	**उच्यते** = कहा जाता है।

अनुद्वेगकरम्, वाक्यम्, सत्यम्, प्रियहितम्, च, यत्,
स्वाध्यायाभ्यसनम्, च, एव, वाङ्मयम्, तपः, उच्यते॥ १५॥

यत् = जो	**वाक्यम्** = भाषण है[2]
अनुद्वेगकरम् = उद्वेग न करनेवाला,	**च** = तथा (जो)
प्रियहितम् = प्रिय और हितकारक	**स्वाध्याय-अभ्यसनम्** = वेद-शास्त्रोंके पठनका एवं परमेश्वरके नाम-जपका अभ्यास है—
च = एवं	
सत्यम् = यथार्थ	

(तत्) एव	=	वही	**तपः**	=	तप
वाङ्मयम्	=	वाणीसम्बन्धी	**उच्यते**	=	कहा जाता है।

[मानसिक तपके लक्षण।]

मनःप्रसादः, सौम्यत्वम्, मौनम्, आत्मविनिग्रहः,
भावसंशुद्धिः, इति, एतत्, तपः, मानसम्, उच्यते ॥ १६ ॥

तथा—

मनःप्रसादः	=	मनकी प्रसन्नता,	**भावसंशुद्धिः**	=	अन्तःकरणके भावोंकी भलीभाँति पवित्रता—
सौम्यत्वम्	=	शान्तभाव,	**इति**	=	इस प्रकार
मौनम्	=	भगवच्चिन्तन करनेका स्वभाव,	**एतत्**	=	यह
			मानसम्	=	मनसम्बन्धी
आत्मविनिग्रहः	=	मनका निग्रह (और)	**तपः**	=	तप
			उच्यते	=	कहा जाता है।

[सात्त्विक तपके लक्षण।]

श्रद्धया, परया, तप्तम्, तपः, तत्, त्रिविधम्, नरैः,
अफलाकाङ्क्षिभिः, युक्तैः, सात्त्विकम्, परिचक्षते ॥ १७ ॥

परंतु हे अर्जुन!—

अफलाकाङ्क्षिभिः	=	फलको न चाहनेवाले	**तप्तम्**	=	किये हुए
			तत्	=	उस (पूर्वोक्त)
युक्तैः	=	योगी	**त्रिविधम्**	=	तीन प्रकारके
नरैः	=	पुरुषोंद्वारा	**तपः**	=	तपको
परया	=	परम	**सात्त्विकम्**	=	सात्त्विक
श्रद्धया	=	श्रद्धासे	**परिचक्षते**	=	कहते हैं।

सत्कारमानपूजार्थम्, तपः, दम्भेन, च, एव, यत्,
क्रियते, तत्, इह, प्रोक्तम्, राजसम्, चलम्, अध्रुवम् ॥ १८ ॥

यत् = जो
तपः = तप
सत्कारमानपूजार्थम् = सत्कार, मान और पूजाके लिये (तथा)
च, एव = अन्य किसी स्वार्थके लिये भी स्वभावसे
(वा) = या
दम्भेन = पाखण्डसे
क्रियते = किया जाता है,
तत् = वह
अध्रुवम् = अनिश्चित* (एवं)
चलम् = क्षणिक फलवाला तप
इह = यहाँ
राजसम् = राजस
प्रोक्तम् = कहा गया है।

मूढग्राहेण, आत्मनः, यत्, पीडया, क्रियते, तपः,
परस्य, उत्सादनार्थम्, वा, तत्, तामसम्, उदाहृतम्॥ १९ ॥

यत् = जो
तपः = तप
मूढग्राहेण = मूढतापूर्वक हठसे,
आत्मनः = मन, वाणी और शरीरकी
पीडया = पीड़ाके सहित
वा = अथवा
परस्य = दूसरेका
उत्सादनार्थम् = अनिष्ट करनेके लिये
क्रियते = किया जाता है—
तत् = वह तप
तामसम् = तामस
उदाहृतम् = कहा गया है।

दातव्यम्, इति, यत्, दानम्, दीयते, अनुपकारिणे,
देशे, काले, च, पात्रे, च, तत्, दानम्, सात्त्विकम्, स्मृतम्॥ २० ॥

दातव्यम् = दान देना ही कर्तव्य है—
इति = ऐसे भावसे
यत् = जो
दानम् = दान
देशे = देश[१]
च = तथा
काले = काल[२]
च = और
पात्रे = पात्रके[३] प्राप्त होनेपर
अनुपकारिणे = उपकार न करनेवालेके प्रति
दीयते = दिया जाता है,
तत् = वह
दानम् = दान
सात्त्विकम् = सात्त्विक
स्मृतम् = कहा गया है।

यत्, तु, प्रत्युपकारार्थम्, फलम्, उद्दिश्य, वा, पुनः,
दीयते, च, परिक्लिष्टम्, तत्, दानम्, राजसम्, स्मृतम्॥ २१॥

तु = किंतु		**उद्दिश्य** = दृष्टिमें रखकर[३]	
यत् = जो (दान)		**पुनः** = फिर	
परिक्लिष्टम् = क्लेशपूर्वक[१]			
च = तथा		**दीयते** = दिया जाता है,	
प्रत्युपकारार्थम् = प्रत्युपकारके प्रयोजनसे[२]		**तत्** = वह	
		दानम् = दान	
वा = अथवा		**राजसम्** = राजस	
फलम् = फलको		**स्मृतम्** = कहा गया है।	

अदेशकाले, यत्, दानम्, अपात्रेभ्यः, च, दीयते,
असत्कृतम्, अवज्ञातम्, तत्, तामसम्, उदाहृतम्॥ २२॥

यत् = जो	**च** = और
दानम् = दान	**अपात्रेभ्यः** = कुपात्रके प्रति[४]
असत्कृतम् = बिना सत्कारके	**दीयते** = दिया जाता है,
(वा) = अथवा	**तत्** = वह दान
अवज्ञातम् = तिरस्कारपूर्वक	**तामसम्** = तामस
अदेशकाले = अयोग्य देश-कालमें	**उदाहृतम्** = कहा गया है।

ॐ, तत्, सत्, इति, निर्देशः, ब्रह्मणः, त्रिविधः, स्मृतः,
ब्राह्मणाः, तेन, वेदाः, च, यज्ञाः, च, विहिताः, पुरा॥ २३॥

और हे अर्जुन!—

ॐ = ॐ,	**तेन** = उसीसे
तत् = तत्,	**पुरा** = सृष्टिके आदिकालमें
सत् = सत्—	
इति = ऐसे (यह)	**ब्राह्मणाः** = ब्राह्मण
त्रिविधः = तीन प्रकारका	**च** = और
ब्रह्मणः = सच्चिदानन्दघन ब्रह्मका	**वेदाः** = वेद
	च = तथा
निर्देशः = नाम	**यज्ञाः** = यज्ञादि
स्मृतः = कहा है;	**विहिताः** = रचे गये।

तस्मात्, ओम्, इति, उदाहृत्य, यज्ञदानतपःक्रियाः,
प्रवर्तन्ते, विधानोक्ताः, सततम्, ब्रह्मवादिनाम् ॥ २४ ॥

तस्मात् = इसलिये	**सततम्** = सदा
ब्रह्मवादिनाम् = वेदमन्त्रोंका उच्चारण करनेवाले श्रेष्ठ पुरुषोंकी	**ओम्** = 'ॐ'
	इति = इस (परमात्माके नामको)
विधानोक्ताः = शास्त्रविधिसे नियत	**उदाहृत्य** = उच्चारण करके (ही)
यज्ञदानतपःक्रियाः = यज्ञ, दान और तपरूप क्रियाएँ	**प्रवर्तन्ते** = आरम्भ होती हैं।

तत्, इति, अनभिसन्धाय, फलम्, यज्ञतपःक्रियाः,
दानक्रियाः, च, विविधाः, क्रियन्ते, मोक्षकाङ्क्षिभिः ॥ २५ ॥

और—

तत् = तत् अर्थात् 'तत्' नामसे कहे जानेवाले परमात्माका ही यह सब है,	**यज्ञतपःक्रियाः** = यज्ञ, तपरूप क्रियाएँ
	च = तथा
	दानक्रियाः = दानरूप क्रियाएँ
इति = इस (भावसे)	**मोक्षकाङ्क्षिभिः** = कल्याणकी इच्छावाले पुरुषोंद्वारा
फलम् = फलको	
अनभिसन्धाय = न चाहकर	
विविधाः = नाना प्रकारकी	**क्रियन्ते** = की जाती हैं।

सद्भावे, साधुभावे, च, सत्, इति, एतत्, प्रयुज्यते,
प्रशस्ते, कर्मणि, तथा, सत्, शब्दः, पार्थ, युज्यते ॥ २६ ॥

और—

सत् = 'सत्'—	**साधुभावे** = श्रेष्ठभावमें
इति = इस प्रकार	**प्रयुज्यते** = प्रयोग किया जाता है
एतत् = यह (परमात्माका नाम)	**तथा** = तथा
सद्भावे = सत्यभावमें	**पार्थ** = हे पार्थ!
च = और	**प्रशस्ते** = उत्तम

कर्मणि	= कर्ममें (भी)	**शब्दः**	= शब्दका
सत्	= 'सत्'	**युज्यते**	= प्रयोग किया जाता है।

यज्ञे, तपसि, दाने, च, स्थितिः, सत्, इति, च, उच्यते,
कर्म, च, एव, तदर्थीयम्, सत्, इति, एव, अभिधीयते ॥ २७ ॥

च	= तथा	**इति**	= इस प्रकार
यज्ञे	= यज्ञ,	**उच्यते**	= कही जाती है
तपसि	= तप	**च**	= और
च	= और	**तदर्थीयम्**	= उस परमात्माके लिये किया हुआ
दाने	= दानमें		
(या)	= जो	**कर्म**	= कर्म
स्थितिः	= स्थिति है,	**एव**	= निश्चयपूर्वक
(सा)	= वह	**सत्**	= सत्—
एव	= भी	**इति**	= ऐसे
सत्	= 'सत्'	**अभिधीयते**	= कहा जाता है।

अश्रद्धया, हुतम्, दत्तम्, तपः, तप्तम्, कृतम्, च, यत्,
असत्, इति, उच्यते, पार्थ, न, च, तत्, प्रेत्य, नो, इह ॥ २८ ॥

और—

पार्थ	= हे अर्जुन!	**(तत्)**	= वह समस्त
अश्रद्धया	= बिना श्रद्धाके किया हुआ	**असत्**	= 'असत्'—
		इति	= इस प्रकार
हुतम्	= हवन,	**उच्यते**	= कहा जाता है; (इसलिये)
दत्तम्	= दिया हुआ दान (एवं)		
		तत्	= वह
तप्तम्	= तपा हुआ	**नो**	= न (तो)
तपः	= तप	**इह**	= इस लोकमें (लाभदायक है),
च	= और		
यत्	= जो (कुछ भी)	**च**	= और
कृतम्	= किया हुआ शुभ कर्म है—	**न**	= न
		प्रेत्य	= मरनेके बाद ही।

श्रीमद्भगवत गीता अध्याय १८ च्या काही श्लोकांची फोटोकॉपी

अथाष्टादशोऽध्यायः

सन्न्यासस्य, महाबाहो, तत्त्वम्, इच्छामि, वेदितुम्,
त्यागस्य, च, हृषीकेश, पृथक्, केशिनिषूदन ॥ १ ॥

इसके पश्चात् अर्जुन बोले—

महाबाहो	= हे महाबाहो!	**त्यागस्य**	= त्यागके
हृषीकेश	= हे अन्तर्यामिन्!	**तत्त्वम्**	= तत्त्वको
केशिनिषूदन	= हे वासुदेव! (मैं)	**पृथक्**	= पृथक्-पृथक्
सन्न्यासस्य	= संन्यास	**वेदितुम्**	= जानना
च	= और	**इच्छामि**	= चाहता हूँ।

काम्यानाम्, कर्मणाम्, न्यासम्, सन्न्यासम्, कवयः, विदुः,
सर्वकर्मफलत्यागम्, प्राहुः, त्यागम्, विचक्षणाः ॥ २ ॥

इस प्रकार अर्जुनके पूछनेपर श्रीभगवान् बोले, हे अर्जुन! कितने ही—

कवयः	= पण्डितजन (तो)		(तथा दूसरे)
काम्यानाम्	= काम्य[1]	**विचक्षणाः**	= विचारकुशल पुरुष
कर्मणाम्	= कर्मोंके	**सर्वकर्मफलत्यागम्**	= सब कर्मोंके फलके त्यागको[2]
न्यासम्	= त्यागको		
सन्न्यासम्	= संन्यास	**त्यागम्**	= त्याग
विदुः	= समझते हैं	**प्राहुः**	= कहते हैं।

त्याज्यम्, दोषवत्, इति, एके, कर्म, प्राहुः, मनीषिणः,
यज्ञदानतपःकर्म, न, त्याज्यम्, इति, च, अपरे ॥ ३ ॥

एके	= कई एक	**च**	= और
मनीषिणः	= विद्वान्	**अपरे**	= दूसरे विद्वान्
इति	= ऐसा	**इति**	= यह
प्राहुः	= कहते हैं (कि)	**(आहुः)**	= कहते हैं (कि)
कर्म	= कर्ममात्र		
दोषवत्	= दोषयुक्त हैं, (इसलिये)	**यज्ञदानतपःकर्म**	= यज्ञ, दान और तपरूप कर्म
त्याज्यम्	= त्यागनेके योग्य हैं	**न, त्याज्यम्**	= त्यागनेयोग्य नहीं हैं।

निश्चयम्, शृणु, मे, तत्र, त्यागे, भरतसत्तम,
त्यागः, हि, पुरुषव्याघ्र, त्रिविधः, सम्प्रकीर्तितः ॥ ४ ॥

पुरुषव्याघ्र	= हे पुरुषश्रेष्ठ	**निश्चयम्**	= निश्चय
भरतसत्तम	= अर्जुन!	**शृणु**	= सुन।
तत्र	= संन्यास और त्याग—इन दोनोंमेंसे पहले	**हि**	= क्योंकि
त्यागे	= त्यागके विषयमें (तू)	**त्यागः**	= त्याग (सात्त्विक, राजस और तामस-भेदसे)
मे	= मेरा	**त्रिविधः**	= तीन प्रकारका
		सम्प्रकीर्तितः	= कहा गया है।

यज्ञदानतपःकर्म, न, त्याज्यम्, कार्यम्, एव, तत्,
यज्ञः, दानम्, तपः, च, एव, पावनानि, मनीषिणाम् ॥ ५ ॥

यज्ञदानतपःकर्म	= यज्ञ, दान और तपरूप कर्म	**यज्ञः**	= यज्ञ,
		दानम्	= दान
न, त्याज्यम्	= त्याग करनेके योग्य नहीं है, (बल्कि)	**च**	= और
		तपः	= तप—(ये तीनों)
तत्	= वह (तो)	**एव**	= ही (कर्म)
एव	= अवश्य	**मनीषिणाम्**	= बुद्धिमान्* पुरुषोंको
कार्यम्	= कर्तव्य है; क्योंकि	**पावनानि**	= पवित्र करनेवाले हैं।

एतानि, अपि, तु, कर्माणि, सङ्गम्, त्यक्त्वा, फलानि, च,
कर्तव्यानि, इति, मे, पार्थ, निश्चितम्, मतम्, उत्तमम् ॥ ६ ॥

पार्थ	= हे पार्थ!	**फलानि**	= फलोंका
एतानि	= इन यज्ञ, दान और तपरूप कर्मोंको	**त्यक्त्वा**	= त्याग करके (अवश्य)
तु	= तथा		
(अन्यानि)	= और	**कर्तव्यानि**	= करना चाहिये;
अपि	= भी	**इति**	= यह
कर्माणि	= सम्पूर्ण कर्तव्यकर्मोंको	**मे**	= मेरा
		निश्चितम्	= निश्चय किया हुआ
सङ्गम्	= आसक्ति	**उत्तमम्**	= उत्तम
च	= और	**मतम्**	= मत है।

नियतस्य, तु, सन्न्यासः, कर्मणः, न, उपपद्यते,
मोहात्, तस्य, परित्यागः, तामसः, परिकीर्तितः ॥ ७ ॥

तु = परंतु		**मोहात्** = मोहके कारण	
नियतस्य = नियत*		**तस्य** = उसका	
कर्मणः = कर्मका		**परित्यागः** = त्याग कर देना	
सन्न्यासः = स्वरूपसे त्याग		**तामसः** = तामस	
न, उपपद्यते = उचित नहीं है। (इसलिये)		**परिकीर्तितः** = त्याग कहा गया है।	

दुःखम्, इति, एव, यत्, कर्म, कायक्लेशभयात्, त्यजेत्,
सः, कृत्वा, राजसम्, त्यागम्, न, एव, त्यागफलम्, लभेत् ॥ ८ ॥

यत् = जो (कुछ)	(कर्तव्य कर्मोंका)
कर्म = कर्म है,	**त्यजेत्** = त्याग कर दे, (तो)
(तत्) = वह सब	**सः** = वह (ऐसा)
दुःखम्, एव = दुःखरूप ही है—	**राजसम्** = राजस
इति = ऐसा (समझकर यदि कोई)	**त्यागम्** = त्याग
	कृत्वा = करके
	त्यागफलम् = त्यागके फलको
कायक्लेशभयात् = शारीरिक क्लेशके भयसे	**एव** = किसी प्रकार भी
	न, लभेत् = नहीं पाता।

कार्यम्, इति, एव, यत्, कर्म, नियतम्, क्रियते, अर्जुन,
सङ्गम्, त्यक्त्वा, फलम्, च, एव, सः, त्यागः, सात्त्विकः, मतः ॥ ९ ॥

अर्जुन = हे अर्जुन!	**फलम्** = फलका
यत् = जो	**त्यक्त्वा** = त्याग करके
नियतम् = शास्त्रविहित	**क्रियते** = किया जाता है—
कर्म = कर्म	**सः, एव** = वही
कार्यम् = करना कर्तव्य है—	**सात्त्विकः** = सात्त्विक
इति, एव = इसी भावसे	**त्यागः** = त्याग
सङ्गम् = आसक्ति	**मतः** = माना गया है।
च = और	

न, द्वेष्टि, अकुशलम्, कर्म, कुशले, न, अनुषज्जते,
त्यागी, सत्त्वसमाविष्टः, मेधावी, छिन्नसंशयः ॥ १० ॥

अकुशलम्	=	अकुशल	**सत्त्वसमाविष्टः**	=	शुद्ध सत्त्वगुणसे युक्त पुरुष
कर्म	=	कर्मसे (तो)			
न, द्वेष्टि	=	द्वेष नहीं करता (और)	**छिन्नसंशयः**	=	संशयरहित,
कुशले	=	कुशल कर्ममें			
न, अनुषज्जते	=	आसक्त नहीं होता—(वह)	**मेधावी**	=	बुद्धिमान् (और)
			त्यागी	=	सच्चा त्यागी है।

न, हि, देहभृता, शक्यम्, त्यक्तुम्, कर्माणि, अशेषतः,
यः, तु, कर्मफलत्यागी, सः, त्यागी, इति, अभिधीयते ॥ ११ ॥

हि	=	क्योंकि	**कर्मफलत्यागी**	=	कर्मफलका त्यागी है,
देहभृता	=	शरीरधारी किसी भी मनुष्यके द्वारा	**सः, तु**	=	वही
अशेषतः	=	सम्पूर्णतासे			
कर्माणि	=	सब कर्मोंका	**त्यागी**	=	त्यागी है—
त्यक्तुम्	=	त्याग किया जाना	**इति**	=	यह
न, शक्यम्	=	शक्य नहीं है;	**अभिधीयते**	=	कहा जाता है।
(तस्मात्)	=	इसलिये			
यः	=	जो			

सुखम्, तु, इदानीम्, त्रिविधम्, शृणु, मे, भरतर्षभ,
अभ्यासात्, रमते, यत्र, दुःखान्तम्, च, निगच्छति ॥ ३६ ॥
यत्, तत्, अग्रे, विषम्, इव, परिणामे, अमृतोपमम्,
तत्, सुखम्, सात्त्विकम्, प्रोक्तम्, आत्मबुद्धिप्रसादजम् ॥ ३७ ॥

भरतर्षभ	=	हे भरतश्रेष्ठ!	**यत्र**	=	जिस सुखमें (साधक मनुष्य)
इदानीम्	=	अब	**अभ्यासात्**	=	भजन, ध्यान और सेवा आदिके अभ्याससे
त्रिविधम्	=	तीन प्रकारके			
सुखम्	=	सुखको			
तु	=	भी (तू)	**रमते**	=	रमण करता है
मे	=	मुझसे	**च**	=	और (जिससे)
शृणु	=	सुन।	**दुःखान्तम्**	=	दुःखोंके अन्तको

निगच्छति = प्राप्त हो जाता है—
यत् = जो (ऐसा सुख है),
तत् = वह
अग्रे = { आरम्भकालमें (यद्यपि)
विषम् = विषके
इव = तुल्य प्रतीत होता है[१], (परंतु)
परिणामे = परिणाममें
अमृतोपमम् = अमृतके तुल्य है;
(अतः) = इसलिये
तत् = वह
आत्मबुद्धि-प्रसादजम् = { परमात्मविषयक बुद्धिके प्रसादजम् उत्पन्न होनेवाला
सुखम् = सुख
सात्त्विकम् = सात्त्विक
प्रोक्तम् = कहा गया है।

विषयेन्द्रियसंयोगात्, यत्, तत्, अग्रे, अमृतोपमम्,
परिणामे, विषम्, इव, तत्, सुखम्, राजसम्, स्मृतम् ॥ ३८ ॥

यत् = जो
सुखम् = सुख
विषयेन्द्रिय-संयोगात् = { विषय और इन्द्रियोंके संयोगसे
(भवति) = होता है,
तत् = वह
अग्रे = पहले—भोगकालमें
अमृतोपमम् = { अमृतके तुल्य प्रतीत होनेपर भी
परिणामे = परिणाममें
विषम् = विषके[२]
इव = तुल्य है;
(अतः) = इसलिये
तत् = वह सुख
राजसम् = राजस
स्मृतम् = कहा गया है।

ब्राह्मणक्षत्रियविशाम्, शूद्राणाम्, च, परन्तप,
कर्माणि, प्रविभक्तानि, स्वभावप्रभवैः, गुणैः ॥ ४१ ॥

परन्तप = हे परन्तप!
ब्राह्मणक्षत्रिय-विशाम् = { ब्राह्मण, क्षत्रिय और वैश्योंके
च = तथा
शूद्राणाम् = शूद्रोंके
कर्माणि = कर्म
स्वभावप्रभवैः = स्वभावसे उत्पन्न
गुणैः = गुणोंके द्वारा
प्रविभक्तानि = विभक्त किये गये हैं।

शमः, दमः, तपः, शौचम्, क्षान्तिः, आर्जवम्, एव, च,
ज्ञानम्, विज्ञानम्, आस्तिक्यम्, ब्रह्मकर्म, स्वभावजम् ॥ ४२ ॥

शमः	= अन्तःकरणका निग्रह करना;	**आस्तिक्यम्**	= वेद, शास्त्र, ईश्वर और परलोक आदिमें श्रद्धा रखना;
दमः	= इन्द्रियोंका दमन करना;	**ज्ञानम्**	= वेद-शास्त्रोंका अध्ययन-अध्यापन करना
तपः	= धर्म पालनके लिये कष्ट सहना;	**च**	= और
शौचम्	= बाहर-भीतरसे शुद्ध* रहना;	**विज्ञानम्**	= परमात्माके तत्त्वका अनुभव करना—(ये सब-के-सब)
क्षान्तिः	= दूसरोंके अपराधोंको क्षमा करना;	**एव**	= ही
आर्जवम्	= मन, इन्द्रिय और शरीरको सरल रखना;	**ब्रह्मकर्म, स्वभावजम्**	= ब्राह्मणके स्वाभाविक कर्म हैं।

शौर्यम्, तेजः, धृतिः, दाक्ष्यम्, युद्धे, च, अपि, अपलायनम्,
दानम्, ईश्वरभावः, च, क्षात्रम्, कर्म, स्वभावजम्॥ ४३॥

शौर्यम्	= शूर-वीरता,	**दानम्**	= दान देना
तेजः	= तेज,	**च**	= और
धृतिः	= धैर्य,	**ईश्वरभावः**	= स्वामिभाव*—(ये सब-के-सब ही)
दाक्ष्यम्	= चतुरता	**क्षात्रम्**	= क्षत्रियके
च	= और	**स्वभावजम्**	= स्वाभाविक
युद्धे	= युद्धमें	**कर्म**	= कर्म हैं।
अपि	= भी		
अपलायनम्	= न भागना,		

कृषिगौरक्ष्यवाणिज्यम्, वैश्यकर्म, स्वभावजम्,
परिचर्यात्मकम्, कर्म, शूद्रस्य, अपि, स्वभावजम्॥ ४४॥

कृषिगौरक्ष्य-वाणिज्यम्	= खेती, गोपालन और क्रय-विक्रयरूप सत्य-व्यवहार*(ये)	**परिचर्यात्मकम्**	= सब वर्णोंकी सेवा करना
		शूद्रस्य	= शूद्रका
		अपि	= भी
वैश्यकर्म, स्वभावजम्	= वैश्यके स्वाभाविक कर्म हैं। (तथा)	**स्वभावजम्**	= स्वाभाविक
		कर्म	= कर्म है।

स्वे, स्वे, कर्मणि, अभिरतः, संसिद्धिम्, लभते, नरः,
स्वकर्मनिरतः, सिद्धिम्, यथा, विन्दति, तत्, शृणु ॥ ४५ ॥

स्वे, स्वे	= अपने-अपने (स्वाभाविक)	**स्वकर्मनिरतः**	= अपने स्वाभाविक कर्ममें लगा हुआ मनुष्य
कर्मणि	= कर्मोंमें		
अभिरतः	= तत्परतासे लगा हुआ	**यथा**	= जिस प्रकारसे कर्म करके
नरः	= मनुष्य	**सिद्धिम्**	= परम सिद्धिको
संसिद्धिम्	= भगवत्प्राप्तिरूप परम सिद्धिको	**विन्दति**	= प्राप्त होता है,
		तत्	= उस विधिको (तू)
लभते	= प्राप्त हो जाता है।	**शृणु**	= सुन।

यतः, प्रवृत्तिः, भूतानाम्, येन, सर्वम्, इदम्, ततम्,
स्वकर्मणा, तम्, अभ्यर्च्य, सिद्धिं, विन्दति, मानवः ॥ ४६ ॥

यतः	= जिस परमेश्वरसे	**तम्**	= उस परमेश्वरकी
भूतानाम्	= सम्पूर्ण प्राणियोंकी	**स्वकर्मणा**	= अपने स्वाभाविक कर्मोंद्वारा
प्रवृत्तिः	= उत्पत्ति हुई है (और)		
येन	= जिससे	**अभ्यर्च्य**	= पूजा करके[२]
इदम्	= यह	**मानवः**	= मनुष्य
सर्वम्	= समस्त (जगत्)	**सिद्धिम्**	= परम सिद्धिको
ततम्	= व्याप्त है*,	**विन्दति**	= प्राप्त हो जाता है।

श्रेयान्, स्वधर्मः, विगुणः, परधर्मात्, स्वनुष्ठितात्,
स्वभावनियतम्, कर्म, कुर्वन्, न, आप्नोति, किल्बिषम् ॥ ४७ ॥

स्वनुष्ठितात्	= अच्छी प्रकार आचरण किये हुए	**विगुणः**	= गुणरहित
		(अपि)	= भी
परधर्मात्	= दूसरेके धर्मसे	**स्वधर्मः**	= अपना धर्म

श्रेयान् = श्रेष्ठ है;
(यस्मात्) = क्योंकि
स्वभावनियतम् = स्वभावसे नियत किये हुए
कर्म = स्वधर्मरूप कर्मको
कुर्वन् = करता हुआ (मनुष्य)
किल्बिषम् = पापको
न = नहीं
आप्नोति = प्राप्त होता।

सहजम्, कर्म, कौन्तेय, सदोषम्, अपि, न, त्यजेत्,
सर्वारम्भाः, हि, दोषेण, धूमेन, अग्निः, इव, आवृताः ॥ ४८ ॥

कौन्तेय = हे कुन्तीपुत्र!
सदोषम् = दोषयुक्त होनेपर
अपि = भी
सहजम् = सहज*
कर्म = कर्मको
न = नहीं
त्यजेत् = त्यागना चाहिये;
हि = क्योंकि
धूमेन = धूएँसे
अग्निः = अग्निकी
इव = भाँति
सर्वारम्भाः = सभी कर्म (किसी-न-किसी)
दोषेण = दोषसे
आवृताः = युक्त हैं।

असक्तबुद्धिः, सर्वत्र, जितात्मा, विगतस्पृहः,
नैष्कर्म्यसिद्धिम्, परमाम्, सन्न्यासेन, अधिगच्छति ॥ ४९ ॥

सर्वत्र = सर्वत्र
असक्तबुद्धिः = आसक्तिरहित बुद्धिवाला,
विगतस्पृहः = स्पृहारहित (और)
जितात्मा = जीते हुए अन्तः-करणवाला पुरुष
सन्न्यासेन = सांख्ययोगके द्वारा
परमाम् = उस परम
नैष्कर्म्यसिद्धिम् = नैष्कर्म्य सिद्धिको
अधिगच्छति = प्राप्त होता है।

सिद्धिम्, प्राप्तः, यथा, ब्रह्म, तथा, आप्नोति, निबोध, मे,
समासेन, एव, कौन्तेय, निष्ठा, ज्ञानस्य, या, परा ॥ ५० ॥

या = जो (कि)
ज्ञानस्य = ज्ञानयोगकी
परा = परा
निष्ठा = निष्ठा है,
सिद्धिम् = उस नैष्कर्म्यसिद्धिको
यथा = जिस प्रकारसे
प्राप्तः = प्राप्त होकर मनुष्य
ब्रह्म = ब्रह्मको
आप्नोति = प्राप्त होता है,
तथा = उस प्रकारको
कौन्तेय = हे कुन्तीपुत्र! (तू)
समासेन = संक्षेपमें
एव = ही
मे = मुझसे
निबोध = समझ।

बुद्ध्या, विशुद्धया, युक्तः, धृत्या, आत्मानम्, नियम्य, च,
शब्दादीन्, विषयान्, त्यक्त्वा, रागद्वेषौ, व्युदस्य, च ॥ ५१ ॥
विविक्तसेवी, लघ्वाशी, यतवाक्कायमानसः,
ध्यानयोगपरः, नित्यम्, वैराग्यम्, समुपाश्रितः ॥ ५२ ॥
अहङ्कारम्, बलम्, दर्पम्, कामम्, क्रोधम्, परिग्रहम्,
विमुच्य, निर्ममः, शान्तः, ब्रह्मभूयाय, कल्पते ॥ ५३ ॥

हे अर्जुन!—

विशुद्धया = विशुद्ध
बुद्ध्या = बुद्धिसे
युक्तः = युक्त (तथा)
लघ्वाशी = हलका, सात्त्विक और नियमित भोजन करनेवाला,
शब्दादीन् = शब्दादि
विषयान् = विषयोंका
त्यक्त्वा = त्याग करके
विविक्तसेवी = एकान्त और शुद्ध देशका सेवन करनेवाला,
धृत्या = सात्त्विक धारणशक्तिके द्वारा*
आत्मानम् = अन्तःकरण और इन्द्रियोंका
नियम्य = संयम करके
यतवाक्कायमानसः = मन, वाणी और शरीरको वशमें कर लेनेवाला,
रागद्वेषौ = राग-द्वेषको
व्युदस्य = सर्वथा नष्ट करके
वैराग्यम् = भलीभाँति दृढ़ वैराग्यका
समुपाश्रितः = आश्रय लेनेवाला
च = तथा
अहङ्कारम् = अहंकार
बलम् = बल,
दर्पम् = घमण्ड,
कामम् = काम,
क्रोधम् = क्रोध
च = और
परिग्रहम् = परिग्रहका
विमुच्य = त्याग करके
नित्यम् = निरन्तर
ध्यानयोगपरः = ध्यानयोगके परायण रहनेवाला,
निर्ममः = ममतारहित (और)
शान्तः = शान्तियुक्त पुरुष
ब्रह्मभूयाय = सच्चिदानन्दघन ब्रह्ममें अभिन्नभावसे स्थित होनेका
कल्पते = पात्र होता है।

ब्रह्मभूतः, प्रसन्नात्मा, न, शोचति, न, काङ्क्षति,
समः, सर्वेषु, भूतेषु, मद्भक्तिम्, लभते, पराम्, ॥ ५४ ॥

फिर वह—

ब्रह्मभूतः	= सच्चिदानन्दघन ब्रह्ममें एकीभावसे स्थित,	**न**	= न (किसीकी)
		काङ्क्षति	= आकांक्षा ही करता है। (ऐसा)
प्रसन्नात्मा	= प्रसन्न मनवाला योगी	**सर्वेषु**	= समस्त
		भूतेषु	= प्राणियोंमें
न	= न (तो किसीके लिये)	**समः**	= समभाववाला[1] योगी
		पराम्, मद्भक्तिम्	= मेरी पराभक्तिको[2]
शोचति	= शोक करता है (और)	**लभते**	= प्राप्त हो जाता है।

भक्त्या, माम्, अभिजानाति, यावान्, यः, च, अस्मि, तत्त्वतः,
ततः, माम्, तत्त्वतः, ज्ञात्वा, विशते, तदनन्तरम् ॥ ५५ ॥

और उस—

भक्त्या	= पराभक्तिके द्वारा (वह)	**तत्त्वतः, अभिजानाति**	= ठीक वैसा-का-वैसा तत्त्वसे जान लेता है, (तथा)
माम्	= मुझ परमात्माको	**ततः**	= उस भक्तिसे
(अहम्)	= मैं	**माम्**	= मुझको
		तत्त्वतः	= तत्त्वसे
यः	= जो हूँ	**ज्ञात्वा**	= जानकर
च	= और	**तदनन्तरम्**	= तत्काल ही
यावान्	= जितना	**विशते**	= मुझमें प्रविष्ट हो जाता है।
अस्मि	= हूँ,		

सर्वकर्माणि, अपि, सदा, कुर्वाणः, मद्व्यपाश्रयः,
मत्प्रसादात्, अवाप्नोति, शाश्वतम्, पदम्, अव्ययम्, ॥ ५६ ॥

और—

मद्व्यपाश्रयः	= मेरे परायण हुआ कर्मयोगी (तो)	**मत्प्रसादात्**	= मेरी कृपासे
		शाश्वतम्	= सनातन
सर्वकर्माणि	= सम्पूर्ण कर्मोंको		
सदा	= सदा	**अव्ययम्**	= अविनाशी
कुर्वाणः	= करता हुआ	**पदम्**	= परम पदको
अपि	= भी	**अवाप्नोति**	= प्राप्त हो जाता है।

ईश्वरः, सर्वभूतानाम्, हृद्देशे, अर्जुन, तिष्ठति,
भ्रामयन्, सर्वभूतानि, यन्त्रारूढानि, मायया ॥ ६१ ॥

क्योंकि—

अर्जुन	= हे अर्जुन!		(उनके कर्मोंके अनुसार)
यन्त्रारूढानि	= शरीररूप यन्त्रमें आरूढ़ हुए	**भ्रामयन्**	= भ्रमण कराता हुआ
सर्वभूतानि	= सम्पूर्ण प्राणियोंको	**सर्वभूतानाम्**	= सब प्राणियोंके
ईश्वरः	= अन्तर्यामी परमेश्वर	**हृद्देशे**	= हृदयमें
मायया	= अपनी मायासे	**तिष्ठति**	= स्थित है।

तम्, एव, शरणम्, गच्छ, सर्वभावेन, भारत,
तत्प्रसादात्, पराम्, शान्तिम्, स्थानम्, प्राप्स्यसि, शाश्वतम् ॥ ६२ ॥

इसलिये—

भारत	= हे भारत! (तू)	**तत्प्रसादात्**	= उस परमात्माकी कृपासे (ही तू)
सर्वभावेन	= सब प्रकारसे		
तम्	= उस परमेश्वरकी	**पराम्**	= परम
एव	= ही	**शान्तिम्**	= शान्तिको (तथा)
		शाश्वतम्	= सनातन
शरणम्	= शरणमें*	**स्थानम्**	= परम धामको
गच्छ	= जा।	**प्राप्स्यसि**	= प्राप्त होगा।

इति, ते, ज्ञानम्, आख्यातम्, गुह्यात्, गुह्यतरम्, मया,
विमृश्य, एतत्, अशेषेण, यथा, इच्छसि, तथा, कुरु ॥ ६३ ॥

इति	= इस प्रकार (यह)	**एतत्**	= इस रहस्ययुक्त ज्ञानको
गुह्यात्	= गोपनीयसे (भी)		
गुह्यतरम्	= अति गोपनीय	**अशेषेण**	= पूर्णतया
ज्ञानम्	= ज्ञान	**विमृश्य**	= भलीभाँति विचारकर,
मया	= मैंने	**यथा**	= जैसे
ते	= तुझसे	**इच्छसि**	= चाहता है
आख्यातम्	= कह दिया। (अब तू)	**तथा**	= वैसे ही
		कुरु	= कर।

सर्वगुह्यतमम्, भूयः, शृणु, मे, परमम्, वचः,
इष्टः, असि, मे, दृढम्, इति, ततः, वक्ष्यामि, ते, हितम्॥ ६४॥

इतना कहनेपर भी अर्जुनका कोई उत्तर न मिलनेके कारण श्रीकृष्णभगवान् फिर बोले कि हे अर्जुन!—

सर्वगुह्यतमम्	=	सम्पूर्ण गोपनीयोंसे अति गोपनीय	**इष्टः**	=	प्रिय
			असि	=	है,
मे	=	मेरे	**ततः**	=	इससे
परमम्	=	परम रहस्ययुक्त	**इति**	=	यह
वचः	=	वचनको (तू)	**हितम्**	=	परम हितकारक वचन (मैं)
भूयः	=	फिर (भी)			
शृणु	=	सुन। (तू)	**ते**	=	तुझसे
मे	=	मेरा	**वक्ष्यामि**	=	कहूँगा।
दृढम्	=	अतिशय			

मन्मनाः, भव, मद्भक्तः, मद्याजी, माम्, नमस्कुरु,
माम्, एव, एष्यसि, सत्यम्, ते, प्रतिजाने, प्रियः, असि, मे॥ ६५॥

हे अर्जुन! तू—

मन्मनाः	=	मुझमें मनवाला	**माम्**	=	मुझे
भव	=	हो,	**एव**	=	ही
मद्भक्तः	=	मेरा भक्त	**एष्यसि**	=	प्राप्त होगा, (यह मैं)
(भव)	=	बन,	**ते**	=	तुझसे
मद्याजी	=	मेरा पूजन करनेवाला	**सत्यम्**	=	सत्य
			प्रतिजाने	=	प्रतिज्ञा करता हूँ,
(भव)	=	हो (और)	**(यतः)**	=	क्योंकि (तू)
माम्	=	मुझको	**मे**	=	मेरा
नमस्कुरु	=	प्रणाम कर।	**प्रियः**	=	अत्यन्त प्रिय
(एवम्)	=	ऐसा करनेसे (तू)	**असि**	=	है।

सर्वधर्मान्, परित्यज्य, माम्, एकम्, शरणम्, व्रज,
अहम्, त्वा, सर्वपापेभ्यः, मोक्षयिष्यामि, मा, शुचः ॥ ६६ ॥

इसलिये—

सर्वधर्मान्	= सम्पूर्ण धर्मोंको अर्थात् सम्पूर्ण कर्तव्यकर्मोंको (मुझमें)	**शरणम्**	= शरणमें[१]
		व्रज	= आ जा।
		अहम्	= मैं
		त्वा	= तुझे
परित्यज्य	= त्यागकर (तू केवल)	**सर्वपापेभ्यः**	= सम्पूर्ण पापोंसे
एकम्	= एक	**मोक्षयिष्यामि**	= मुक्त कर दूँगा, (तू)
माम्	= मुझ सर्वशक्तिमान् सर्वाधार परमेश्वरकी ही	**मा, शुचः**	= शोक मत कर।

अध्येष्यते, च, यः, इमम्, धर्म्यम्, संवादम्, आवयोः,
ज्ञानयज्ञेन, तेन, अहम्, इष्टः, स्याम्, इति, मे, मतिः ॥ ७० ॥

यः	= जो पुरुष	**च**	= भी
इमम्	= इस	**अहम्**	= मैं
धर्म्यम्	= धर्ममय	**ज्ञानयज्ञेन**	= ज्ञानयज्ञसे *
आवयोः	= हम दोनोंके	**इष्टः**	= पूजित
संवादम्	= संवादरूप गीताशास्त्रको	**स्याम्**	= होऊँगा—
		इति	= ऐसा
अध्येष्यते	= पढ़ेगा,	**मे**	= मेरा
तेन	= उसके द्वारा	**मतिः**	= मत है।

वाचकांनो पहा! गीता अध्याय १८ श्लोक ७० मध्ये ''इष्ट:'' शब्द आहे ज्याचा अर्थ ''पूजित'' म्हणजे ''पूज्य'' केला आहे. श्लोक ६४ मध्ये देखिल ''इष्ट:'' शब्द आहे. जर त्याचा अर्थ ''पूज्य देव'' म्हणजे ''इष्ट देव'' केला गेला तर स्पष्ट होऊन जात आहे कि गीता ज्ञान दाता चा इष्ट देव देखिल परम अक्षर ब्रह्म आहे.

❑❑❑

।। सत् साहेब ।। # अवश्य वाचा ।। सत् साहेब ।।

जीव हमारी जाति है, मानव धर्म हमारा । हिन्दु, मुस्लिम, सिक्ख, ईसाई, धर्म नहीं कोई न्यारा।।

* श्री गणेश जी, श्री ब्रह्मा-सावित्री जी, श्री विष्णू-लक्ष्मी जी, श्री शंकर-पार्वती जी यांची साधना करून परमेश्वराची प्राप्ती कशा प्रकारे केली जाते?
* सृष्टिची रचना कशी झाली? कोणी केली? आपल्या सर्वांचे उत्पत्तिकर्ता कोण आहेत?
* आपण मृत्युलोकात कसे आलो? आणि अमरलोकात / सतलोकात कसे जाणार?
* भक्तिचा ऱ्हास कशामुळे होऊ लागला आणि एवढी भक्ति करूनही आपण दुखी का आहोत?
* संत साईबाबा म्हणून गेले की 'सबका मालिक एक', मग तो कोण आहे? कुठे राहतो? कसा भेटतो? त्याची भक्ति विधी काय आहे?
* खरी शास्त्रोक्त भक्ति कशी केली जाते? ती कोण सांगतो?

त्वमेव माता च पिता त्वमेव! त्वमेव बन्धुश्च च सखा त्वमेव! त्वमेव विद्या च द्रविणम् त्वमेव! त्वमेव सर्वम् मम देव देव!
हे ब्रीदवाक्य आपण सगळेच म्हणतो परंतु तो सर्व देवांचा देव कोण आहे?

ह्या सर्व प्रश्नांची उत्तरे माहीत करून घेण्यासाठी कृपया वाचा पुस्तक **"अंध श्रद्धा भक्ति खतरा-ए-जान"** ज्याचे धर्मार्थ मूल्य **10/-** रुपये. किंवा **"ज्ञान गंगा"** किंवा **"जगण्याचा मार्ग"** ज्याचे धर्मार्थ मूल्य **20/-** रुपये.

"ज्ञान गंगा" / "जगण्याचा मार्ग" पुस्तक मोफत मागविण्यासाठी आपले पूर्ण नाव, पत्ता, फोन नंबर खालील नंबर वर पाठवा

7027000825, 7027000826, 7027000827, 9992600893

निःशुल्क नामदीक्षा घेण्यासाठी आपल्या जवळच्या नामदान केंद्राशी संपर्क साधावा.

7827800207 - मुंबई
7827800208 - पुणे
7827800209 - नागपूर
7827800210 - जालना
7827800211 - नासिक
7827800212 - जलगाव
7827800213 - बुलढाणा
7827800214 - कोल्हापूर
7827800215 - धुळे
7827800216 - अहमदनगर
7827800217 - चंद्रपूर
7827800218 - यवतमाळ
7827800219 - लातूर

नोट : संपूर्ण महाराष्ट्रात प्रत्येक जिल्ह्यात निःशुल्क नामदीक्षा देण्याची सुविधा उपलब्ध आहे.

Scan For Website

आवश्य पहा सर्व पवित्र धर्म ग्रंथांच्या आधारे
जगतगुरु तत्वदर्शी संत रामपाल जी महाराज
यांचे मंगलमय प्रवचन सुप्रसिद्ध टीव्ही चॅनल वर दररोज

अधिक माहितीसाठी संपर्क करा :- **8222880541 / 42 / 43 / 44 / 45.**

YouTube Sant Rampal Ji Maharaj
@SaintRampalJiM
Spiritual Leader Saint Rampal Ji
spiritualleadersaintrampalji
SpiritualLeaderSaintRampalG
www.jagatgururampalji.org